

СТАТИСТИКА
И ДОКУМЕНТАЦИЈА

DEVELOPMENT
OF KOSOVO AND METOHIA
1947–1989
Statistics and Documentation

Book Two

of the Proceedings of the Scientific Conference
ECONOMIC, OWNERSHIP
AND DEMOGRAPHIC
ASPECTS OF THE KOSOVO-METOHIA ISSUE
held at the Serbian Academy of the Sciences and Arts
on February 25, 2022

РАЗВОЈ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ
1947–1989.
Статистика и документација

Свеска друга

Зборника радова с научног скупа
ЕКОНОМСКИ, СВОЈИНСКОПРАВНИ
И ДЕМОГРАФСКИ АСПЕКТИ
КОСОВСКОМЕТОХИЈСКОГ ПИТАЊА
одржаног 25. фебруара 2022. године
у Српској академији наука и уметности

САДРЖАЈ ♦ CONTENTS

СКРАЋЕНИЦЕ	
СПИСАК ТАБЕЛА	
СПИСАК ГРАФИКОНА	
УВОД.....	1
1. РЕСУРСИ ПРИВРЕДНОГ РАЗВОЈА КОСОВА	11
1.1. Природни ресурси	11
1.1.1. Минерални ресурси.....	11
1.1.1.1. Енергетске сировине – угаљ	12
1.1.1.2. Црни метали.....	17
1.1.1.2.1. Манган	18
1.1.1.2.2. Хром.....	18
1.1.1.3. Обојени метали.....	19
1.1.1.3.1. Боксит	19
1.1.1.3.2. Олово и цинк	20
1.1.1.3.3. Никл.....	21
1.1.1.4. Неметали.....	22
1.1.1.4.1. Магнезит.....	22
1.1.1.4.2. Глине.....	23
1.1.2. Обновљиви ресурси.....	24
1.1.2.1. Земљиште	24
1.1.2.2. Водни потенцијал Косова.....	27
1.2. Становништво и радни потенцијал.....	28
1.2.1. Кретање становништва.....	29
1.2.2. Основне демографске структуре	30
1.2.2.1. Демографски аспект формирања радне снаге	31
1.2.2.2. Демографски аспекти запослености.....	34
1.2.3. Образовни ниво становништва	35
1.2.4. Популациона политика и економски развој	37
1.3. Изграђени материјални фондови	39
2. УТИЦАЈИ ИНСТИТУЦИОНАЛНИХ ЧИНИЛАЦА НА ФОРМИРАЊЕ ПРИВРЕДНЕ СТРУКТУРЕ КОСОВА	45
2.1. Питање регионализације и статус (не)развијености Косова.....	45
2.2. Косово у плановима друштвено-економског развоја Југославије	47
2.2.1. План 1947–1951.....	49
2.2.2. План 1952.....	49
2.2.3. План 1953.....	50

2.2.4. План 1954.....	50
2.2.5. План 1955.....	50
2.2.6. План 1956.....	51
2.2.7. План 1957.....	51
2.2.8. План 1957–1961.....	51
2.2.9. План 1962.....	52
2.2.10. План 1963.....	53
2.2.11. План 1964.....	57
2.2.12. План 1965.....	59
2.2.13. Резолуција о смерницама за израду друштвеног плана Југославије за период 1964–1970. године.....	61
2.2.14. Планови у периоду од 1966. до 1990. године.....	62
2.3. Фонд федерације за кредитирање бржег развоја привредно недовољно развијених република и аутономних покрајина.....	63
2.4. Допунска средства за финансирање развоја друштвених и других служби у привредно недовољно развијеним подручјима.....	65
2.5. Кредити Међународне банке за обнову и развој.....	66
2.6. Ефекти економско-финансијске консолидације.....	67
2.7. Остале подстицајне мере.....	67
2.8. Ефекти редистрибуције савезних буџетских и ванбуџетских средстава на привреду Косова 1981–1988.....	68
2.8.1. Увод.....	68
2.8.2. Буџет федерације.....	69
2.8.3. Фонд федерације за кредитирање бржег развоја привредно недовољно развијених република и аутономних покрајина.....	74
2.8.4. Подстицаји за извоз робе и услуга.....	74
2.8.5. Регреси за вештачка ђубрива.....	74
2.8.6. Укупни редистрибуциони ефекти по основу савезних прописа.....	75
2.9. Обим и структура инвестиција на Косову.....	82
2.9.1. Стопа инвестирања.....	82
2.9.2. Секторска структура инвестиција.....	84
2.9.3. Структура инвестиција по карактеру изградње.....	87
2.9.4. Техничка структура инвестиција.....	88
3. МЕЂУЗАВИСНОСТ СТЕПЕНА И СТРУКТУРЕ РАЗВИЈЕНОСТИ: УПОРЕДНА АНАЛИЗА КОСОВА И ЈУГОСЛОВЕНСКИХ РЕПУБЛИКА И ВОЈВОДИНЕ.....	91
3.1. Регионални распони и редослед република и покрајина по појединим показатељима економске развијености.....	91
3.2. Резултати корелационе и факторске анализе.....	99
3.2.1. Индикаторска и факторска структура.....	99
3.2.2. Разврставање република и покрајина према степену економске развијености.....	101
3.3. Сличности и разлике у економској развијености република и покрајина: резултати кластеризације.....	105
3.4. Класификација република и покрајина према степену економске развијености.....	110

4. СТРУКТУРНЕ ПРОМЕНЕ У ПРИВРЕДАМА КОСОВА, СРБИЈЕ И ЈУГОСЛАВИЈЕ И СПЕЦИФИЧНОСТИ РАДНЕ И ПРОИЗВОДНЕ СТРУКТУРЕ КОСОВА.....	115
4.1. Структурне промене.....	115
4.2. Промене производне структуре.....	116
4.2.1. Глобалне секторске промене.....	116
4.2.2. Анализа тренда.....	134
4.3. Промене радне структуре.....	148
4.4. Специфичности радне и производне структуре.....	148
4.5. Специфичности производне структуре.....	158
4.6. Специфичности радне структуре.....	159
4.7. Однос степена развијености и производне и радне структуре.....	166
5. СТРУКТУРА ПРОИЗВОДНИХ ЧИНИЛАЦА: ПРОИЗВОДНА ФУНКЦИЈА ПРИВРЕДЕ КОСОВА, СРБИЈЕ И ЈУГОСЛАВИЈЕ.....	171
5.1. Структура производних чинилаца и релативна производна ефикасност индустријских грана Косова.....	171
5.2. Упоредивање производне ефикасности индустријских грана Косова, Србије и Југославије.....	183
5.3. Релативни положај индустријских грана Косова.....	193
6. ОРГАНИЗАЦИОНА СТРУКТУРА КОСОВСКЕ ПРИВРЕДЕ.....	197
6.1. Косово, Србија и Југославија: организационе промене у привредним и непривредним организацијама, 1976–1988.....	197
6.2. Косово, Србија и Југославија: организационе промене у привредним делатностима, 1976–1988.....	206
6.3. Промене које утичу на број, статус, унутрашњу организацију, делатност и територијалну припадност организација и заједница.....	215
6.4. Косово: привредне организације по областима делатности и по општинама у 1988. години.....	215
6.5. Организационе промене и измена привредне структуре.....	229
6.6. Организације мале привреде друштвеног сектора.....	230
7. КАДРОВСКА СТРУКТУРА ПРИВРЕДЕ КОСОВА.....	239
7.1. Радна снага и кадрови и механизми формирања њихових структура.....	239
7.2. Расположивост радне снаге.....	240
7.3. Запосленост.....	241
7.3.1. Запосленост у друштвеном сектору.....	241
7.3.2. Запосленост у приватном сектору.....	241
7.4. Професионална структура запослених.....	242
7.5. Квалитет радне снаге.....	247
7.5.1. Методологија компаративне анализе радне снаге.....	248
7.5.2. Квалификационо-образовна структура радника Косова.....	249
7.5.2.1. Квалификационо-образовна структура радника.....	249

7.5.2.2. Квалификационо-образовна структура пољопривредних и сродних радника	250
7.5.2.3. Квалификационо-образовна структура рудара, индустријских и сродних радника	255
7.5.2.4. Квалификационо-образовна структура радника у трговини	255
7.5.2.5. Квалификационо-образовна структура управних, административних и сродних радника	259
7.5.2.6. Квалификационо-образовна структура руководећег особља	262
7.5.2.7. Квалификационо-образовна структура стручњака и уметника	262
7.6. Општи поглед на кадровску структуру косовске привреде	265
8. ЕФИКАСНОСТ ПРИВРЕЂИВАЊА	267
8.1. Положај привреде Косова: индикатори успешности пословања, 1975–1988.	267
8.1.1. Успешност пословања косовске привреде, 1975–1987.	267
8.1.2. Успешност пословања привреде Косова у 1988.	278
8.2. Ефикасност косовске привреде	278
8.2.1. Опште карактеристике ефикасности привреде Косова	278
8.2.1.1. Акумулативност	281
8.2.1.2. Лични доходи	284
8.2.1.3. Интерна економија	284
8.2.1.4. Застарелост опреме и материјална опремљеност рада	284
8.2.1.5. Доходовна повезаност и извозна способност	286
8.2.1.6. Оптерећеност дохотка обавезама	286
8.2.1.7. Потенцијал за технолошко унапређење рада	288
8.2.1.8. Закључак	288
8.2.2. Структура алокације производних чинилаца	289
8.2.3. Релативна ефикасност економских сектора у употреби друштвеног капитала	293
8.2.4. Релативна ефикасност економских сектора у коришћењу рада	297
8.2.5. Фактори међусекторских варијација стопа акумулативности	298
8.2.6. Међусекторске варијације личних доходака	306
8.2.7. Међузависност акумулативности и личних доходака	315
8.2.8. Утврђивање нивоа предузетне ефикасности косовске привреде	316
8.3. Ефикасност инвестирања	319
8.3.1. Просечни производни коефицијент	319
8.3.2. Маргинални производни коефицијент	320
9. ИСКОРИШЋЕНОСТ ПРОИЗВОДНИХ ФАКТОРА У ИНДУСТРИЈИ	325
9.1. Искоришћеност рада	325
9.1.1. Ефективно радно време	326
9.1.1.1. Електропривреда	328
9.1.1.2. Производња угља	329
9.1.1.3. Металургија	330
9.1.1.4. Производња и прерада неметала	331
9.1.1.5. Прерада метала	333

9.1.1.6. Производња хемијских производа и папира	335
9.1.1.7. Прерада дрвета	337
9.1.1.8. Производња текстила, коже и гуме	337
9.1.1.9. Производња прехрамбених производа и дувана	341
9.1.1.10. Графичка делатност	342
9.1.2. Перспективе и услови коришћења радне снаге	343
9.2. Искоришћеност капитала	345
9.2.1. Енергетика	346
9.2.1.1. Електропривреда	346
9.2.1.2. Производња угља	348
9.2.2. Металургија	350
9.2.2.1. Црна металургија	351
9.2.2.2. Производња руда обојених метала	353
9.2.2.3. Производња обојених метала	355
9.2.3. Металопрерађивачка индустрија	357
9.2.3.1. Металопрерађивачка делатност	357
9.2.3.2. Производња саобраћајних средстава	359
9.2.4. Електроиндустрија	362
9.2.5. Хемијска индустрија	364
9.2.5.1. Производња базних хемијских производа	364
9.2.5.2. Прерада хемијских производа	366
9.2.6. Неметали и грађевински материјал	368
9.2.6.1. Производња неметалних минерала	368
9.2.6.2. Прерада неметалних минерала	370
9.2.7. Дрвна индустрија	375
9.2.7.1. Производња резане грађе и плоча	375
9.2.7.2. Производња финалних производа од дрвета	377
9.2.8. Текстилна индустрија	378
9.2.8.1. Производња текстилних предива и тканина	379
9.2.8.2. Производња готових текстилних производа	381
9.2.9. Прехрамбена индустрија	382
9.2.10. Остале индустријске делатности	384
9.2.10.1. Производња каучука	385
9.2.10.2. Производња и прерада дувана	386
9.2.11. Индустрија и рударство Косова	387
9.2.12. Општи поглед на искоришћеност капитала	390
10. ЕКОНОМСКА СТРУКТУРА И ПОЛОЖАЈ ПРИВРЕДЕ КОСОВА У МЕЂУРЕПУБЛИЧКО-ПОКРАЈИНСКОЈ РАЗМЕНИ	391
10.1. Секторски односи размене	392
10.1.1. Индустрија и рударство	392
10.1.2. Пољопривреда и рибарство	393
10.1.3. Шумарство	394
10.1.4. Водопривреда	395
10.1.5. Грађевинарство	396
10.1.6. Саобраћај и везе	396
10.1.7. Трговина	397

10.1.8. Угоститељство и туризам	397
10.1.9. Занатство	399
10.1.10. Стамбено-комуналне делатности	400
10.1.11. Остале делатности	400
10.2. Регионални односи размене	401
10.2.1. СР Србија	402
10.2.2. Србија без САП	402
10.2.3. САП Косово	404
10.3. Секторско-регионални односи размене у косовској привреди	404
10.3.1. Индустрија и рударство	406
10.3.2. Пољопривреда и рибарство	407
10.3.3. Шумарство	409
10.3.4. Грађевинарство	410
10.3.5. Саобраћај и везе	412
10.3.6. Трговина	413
10.3.7. Угоститељство и туризам	413
10.3.8. Занатство	416
10.3.9. Стамбено-комуналне делатности	416
11. ИНТЕГРИСАНОСТ ПРИВРЕДЕ КОСОВА У ЈУГОСЛОВЕНСКУ ПРИВРЕДУ	421
11.1. Међурегионални и унутаррегионални промет производа и услуга југословенских привредних организација, 1970–1987	421
11.1.1. Унутаррегионални промет	422
11.1.2. Међурегионални промет	426
11.1.3. Регионални биланси размене	430
11.1.4. Регионална усмереност косовске привреде	431
11.2. Међурегионални инвестициони токови	433
11.2.1. Структура инвестиција према седишту инвеститора и локацији инвестиционих објеката	436
11.2.2. Коефицијенти самоинвестирања и инвестиционе затворености региона	436
11.3. Територијална повезаност привредних организација	438
12. ИНТЕГРИСАНОСТ ПРИВРЕДЕ КОСОВА У СВЕТСКУ ПРИВРЕДУ	459
12.1. Извоз робе	460
12.1.1. Динамика робног извоза у периоду од 1972. до 1988. године	460
12.1.2. Динамика и структура извоза робе по валутним подручјима	461
12.1.4. Диверсификованост извоза и најважнији производи извозне понуде	470
12.1.5. Оцењене маргиналне склоности извозу робе	470
12.2. Увоз робе	471
12.2.1. Динамика увоза робе у периоду од 1972. до 1988. године	471
12.2.2. Динамика и структура увоза по валутним подручјима	481
12.2.3. Степен покривености увоза извозом робе	481
12.2.4. Структура увоза робе по степену обраде и економским наменама	482
12.2.5. Оцењена маргинална склоност увозу робе	482

12.3. Пословно-техничка сарадња домаћих предузећа с партнерима из иностранства	482
13. ПРОИЗВОДНА СТРУКТУРА И ПЕРСПЕКТИВНОСТ ТЕХНОЛОШКИХ ПРОГРАМА	497
13.1. Уводна напомена	497
13.2. Снимак постојећег стања технологије и производних програма	498
13.2.1. Предузећа из области производње и прераде неметала	498
13.2.2. Предузећа из области производње и прераде метала	499
13.2.3. Предузећа из области хемијске индустрије	501
13.2.4. Предузећа из индустрије прераде метала	503
13.2.5. Предузећа из области лаке индустрије	505
13.2.6. Предузећа из агрокомплекса	508
14. ТРЖИШНА ВАЛОРИЗАЦИЈА ПРОИЗВОДНЕ СТРУКТУРЕ КОСОВА	513
14.1. Неметали и прерађевине од неметала	513
14.2. Обојени метали	515
14.3. Производи индустрије прераде метала	518
14.4. Производи хемијске индустрије	521
14.5. Производи текстилне индустрије	523
14.6. Кожа и крзно	525
14.7. Производи индустрије гуме	528
14.8. Производи дрвне индустрије	529
14.9. Прерађевине од папира	531
14.10. Грађевински материјал	532
14.11. Пољопривредни производи	532
НАПОМЕНА УРЕДНИКА	534

СКРАЋЕНИЦЕ

ЈУГ = Југославија	ИНД = Индустрија и рударство	ПР = Приштина
БИХ = Босна и Херцеговина	ПОЉ = Пољопривреда	ДЕ = Дечани
ЦГО = Црна Гора	ШУМ = Шумарство	ДР = Драгаш
ХРВ = Хрватска	ВОД = Водопривреда	ДЈ = Ђаковица
МАК = Македонија	ГРА = Грађевинарство	ГЛ = Глоговац
СЛО = Словенија	САО = Саобраћај	ГН = Ѓилане
СРБ = Србија	ТРГ = Трговина	ИС = Исток
УПС = Уже подручје Србије	УГО = Угоститељство и туризам	КА = Качаник
КОС = Косово	ЗАН = Занатство	КЛ = Клина
ВОЈ = Војводина	СТК = Стамбено-комунална делатност	КК = Косовска Каменица
	ФИН = Финансијске услуге	ЛЕ = Лепосавић
	ОИК = Образовање и култура	ЛИ = Липљан
	ЗСЗ = Здравство и социјална заштита	МА = Малишево
	ДПЗ = Друштвено-политичке заједнице и организације	ОР = Ораховац
		ПЕ = Пећ
		ПО = Подујево
		ПЗ = Призрен
		СБ = Србица
		СР = Сува Река
		ТМ = Титова Митровица
		УР = Урошевац
		ВИ = Витина
		ВУ = Вучитрн
		ЗП = Зубин Поток
		СТ = Штимље
		СЦ = Штрпце

СПИСАК ТАБЕЛА

Табела 1.	Југославија, републике и покрајине: Нека основна обележја	2
Табела 2.	Југославија, република и покрајине: Нека основна обележја	2
Табела 3.	Учешће република и покрајина у неким агрегатима становништва и привреде Југославије	3
Табела 4.	Југославија, републике и покрајине: Становништво и домаћинства	4
Табела 5.	Југославија, републике и покрајине: Остали најважнији демографски показатељи	5
Табела 6.	Југославија, републике и покрајине: Запосленост, незапосленост, лични доходи радника и расположива средства сеоских домаћинстава	6
Табела 7.	Југославија, републике и покрајине: Неки економски структурни показатељи	7
Табела 8.	Југославија, републике и покрајине: Још неки важнији економски показатељи	8
Табела 9.	Југославија, републике и покрајине: Неколико илустративних показатеља социјалног развоја	9
Табела 1.1.	Укупне резерве угља у Југославији, Србији и Косову	12
Табела 1.2.	Укупне резерве угља у Југославији, Србији и Косову	15
Табела 1.3.	Производња лигнита у Југославији, Србији и Косову	15
Табела 1.4.	Потрошња лигнита у индустрији	16
Табела 1.5.	Потрошња лигнита у термоелектранама	17
Табела 1.6.	Производња лигнита у Југославији и на Косову	19
Табела 1.7.	Производња руде олова и цинка у Југославији, СР Србији и САП Косово	20
Табела 1.8.	Земљиште по категоријама коришћења у Југославији, Србији и на Косову у 1987.	24
Табела 1.9.	Топле и минералне воде у САП Косово	28
Табела 1.10.	Просечне стопе раста становништва у Југославији, Србији и на Косову	30
Табела 1.11.	Степен запослености у друштвеном сектору (број запослених у друштвеном сектору на хиљаду радноспособних становника)	32
Табела 1.12.	Степен незапослености (лица која траже запослење на 1000 радноспособног становништва)	33
Табела 1.13.	Становништво старо 10 и више година према школској спреми у СФРЈ, по попису из 1953. године	34
Табела 1.14.	Становништво старо 10 и више година према школској спреми у САП Косово, по попису из 1953. године	35
Табела 1.15.	Становништво старо 10 и више година према школској спреми у СФРЈ, по попису из 1961. године	35
Табела 1.16.	Становништво старо 10 и више година према школској спреми у САП Косово, 1961. години	36
Табела 1.17.	Становништво старо 10 и више година према школској спреми у СФРЈ, попис 1971. године	36
Табела 1.18.	Становништво старо 10 и више година према школској спреми у САП Косово, попис 1971. године	37
Табела 1.19.	Стручна структура старосних група и радника укупно по занимању у СФР Југославија, у %.	38

Табела 1.20.	Стручна структура старосних група и радника укупно по занимању у САП Косово, у %	38
Табела 1.21.	Основна средства друштвеног сектора привреде, у ценама из 1972. године	39
Табела 1.22.	Учешће СР Србије и САП Косово у вредности основних средстава друштвеног сектора привреде, у ценама из 1972. године	40
Табела 1.23.	Структура основних средстава друштвеног сектора привреде САП Косово, у ценама из 1972. године	41
Табела 1.24.	Основна средства друштвене привреде по радноспособном становнику, у хиљадама динара	42
Табела 1.25.	Основна средства друштвене привреде по радноспособном становнику	43
Табела 2.1.	Основни економскополитички циљеви и задаци у средњерочним и дугорочним плановима друштвено-економског развоја Југославије	48
Табела 2.2.	Учешће недовољно развијених подручја у расподели средстава Фонда	63
Табела 2.3.	Дозначена средства Фонда привредно недовољно развијеним републикама и САП Косово у периоду од 1966. до 1986. године	64
Табела 2.4.	Допунска средства за финансирање друштвених служби у привредно недовољно развијеним подручјима	65
Табела 2.5.	Учешће недовољно развијених подручја у кредитима Међународне банке за обнову и развој	66
Табела 2.6.	Квантификације мера из програма економско финансијске консолидације	67
Табела 2.7.	Буџет федерације: Учешћа република и покрајина у давањима и примањима	70
Табела 2.8.	Учешћа република и покрајина у давањима буџету федерације и у југословенском друштвеном производу	71
Табела 2.9.	Учешћа република и покрајина у примањима из буџета федерације и у југословенском друштвеном производу	72
Табела 2.10.	Учешћа република и покрајина у савезном порезу на промет	72
Табела 2.11.	Учешћа федерација, република и покрајина у царинама и царинским дажбинама	73
Табела 2.12.	Учешћа република и покрајина у котизацији	73
Табела 2.13.	Учешћа република и покрајина у аконтацијама обавеза федерације за пензије бораца	73
Табела 2.14.	Учешћа република и покрајина у дотацијама за привредно неразвијене	74
Табела 2.15.	Фонд федерације за кредитирање бржег развоја привредно недовољно развијених република и покрајина	75
Табела 2.16.	Учешћа република и покрајина у извозним подстицајима	76
Табела 2.17.	Регреси за вештачка дубрива: Учешћа република и покрајина у давањима и примањима	76
Табела 2.18.	Основни укупни биланси по основу савезних прописа	77
Табела 2.19.	Основни укупни биланси по основу савезних прописа	78
Табела 2.20.	Учешћа република и покрајина у укупним давањима и примањима по основу савезних прописа	79
Табела 2.21.	Учешћа република и покрајина у укупним давањима и примањима по основу савезних прописа	79
Табела 2.22.	Укупна давања по основу савезних прописа у односу на друштвени производ	80

Табела 2.23.	Укупна примања по основу савезних прописа у односу на друштвени производ	80
Табела 2.24.	Нето прилив (одлив) по основу савезних прописа у односу на друштвени производ	81
Табела 2.25.	Укупна давања и примања република и покрајина по основу савезних прописа, 1981–1988. године	81
Табела 2.26.	Учешћа република и покрајина у укупним давањима и примањима по основу савезних прописа, 1981–1988. године	81
Табела 2.27.	Стопе инвестирања Југославије, Србије и Косова: индекси нивоа	83
Табела 3.1.	СР и САП: Основне статистике за сваки од три показатеља економске развијености, изабране године у периоду од 1950. до 1987.	93
Табела 3.2.	Регионални распони по појединим елементима економске развијености (односно максималне према минималној вредности индикатора)	95
Табела 3.3.	Коефицијенти варијације региона по појединим елементима економске развијености израженим ОС, ДП и ЗП индикаторима	95
Табела 3.4.	Редослед СР и САП према степену развијености материјалног елемента производних снага (основна средства по радноспособном становнику) 1947–1987.	96
Табела 3.5.	Редослед СР и САП према степену запослености (радници у друштвеном сектору на 1000 радноспособних становника), 1950–1987.	97
Табела 3.6.	Редослед СР и САП према резултатима деловања производних снага (друштвени производ по становнику), 1947–1987.	98
Табела 3.7.	Промене у степену економске развијености четири групе подручја, 1967–1987.	112
Табела 4.1.	Југославија: Учешће примарног, секундарног и терцијарног сектора у друштвеном производу у текућим и сталним ценама	120
Табела 4.2.	Србија: Учешће примарног, секундарног и терцијарног сектора у друштвеном производу у текућим и сталним ценама	121
Табела 4.3.	Косово: Учешће примарног, секундарног и терцијарног сектора у друштвеном производу у текућим и сталним ценама	122
Табела 4.4.	Југославија: Структура друштвеног производа по областима делатности	127
Табела 4.5.	Србија: Структура друштвеног производа по областима делатности	128
Табела 4.6.	Косово: Структура друштвеног производа по областима делатности	129
Табела 4.7.	Југославија: Структура друштвеног производа по областима делатности	130
Табела 4.8.	Србија: Структура друштвеног производа по областима делатности	131
Табела 4.9.	Косово: Структура друштвеног производа по областима делатности	132
Табела 4.10.	Просечна учешћа друштвеног производа области делатности у друштвеном производу 1952–1988.	137
Табела 4.11.	Оцењене вредности параметара уз време функције линеарног тренда	137
Табела 4.12.	Југославија: Просечна учешћа друштвеног производа области делатности и оцењене вредности параметара уз време функције линеарног тренда по дефинисаним потпериодима	138
Табела 4.13.	Србија: Просечна учешћа друштвеног производа области делатности и оцењене вредности параметара уз време функције линеарног тренда по дефинисаним потпериодима	138

Табела 4.14.	Косово: Просечна учешћа друштвеног производа области делатности и оцењене вредности параметара уз време функције линеарног тренда по дефинисаним потпериодима	139
Табела 4.15.	Југославија: Структура укупне запослености по глобалним секторима и областима делатности	149
Табела 4.16.	Србија: Структура укупне запослености по глобалним секторима и областима делатности	150
Табела 4.17.	Косово: Структура укупне запослености по глобалним секторима и областима делатности	151
Табела 4.18.	Југославија: Структура укупне запослености по глобалним секторима	153
Табела 4.19.	Југославија: Структура запослености: по глобалним секторима привреде	153
Табела 4.20.	Југославија: Структура запослености привреда и ванпривредне делатности	153
Табела 4.21.	Србија: Структура укупне запослености по глобалним секторима	155
Табела 4.22.	Србија: Структура запослености по глобалним секторима привреде	155
Табела 4.23.	Србија: Структура запослености: привреда и ванпривредна делатности	155
Табела 4.24.	Косово: Структура укупне запослености по глобалним секторима	157
Табела 4.25.	Косово: Структура запослености по глобалним секторима привреде	157
Табела 4.26.	Косово: Структура запослености: привреда и ванпривредна делатности	157
Табела 4.27.	Србија: Локациони коефицијенти области делатности	160
Табела 4.28.	Косово: Локациони коефицијенти области делатности	161
Табела 4.29.	Републике и покрајине: Локациони коефицијенти примарног, секундарног и терцијарног сектора 1952–1988.	162
Табела 4.30.	Србија: Локациони коефицијенти укупне запослености по глобалним секторима и областима делатности	163
Табела 4.31.	Косово: Локациони коефицијенти укупне запослености по глобалним секторима и областима делатности	164
Табела 4.32.	Републике и покрајине: Запосленост – локациони коефицијенти глобалних сектора привреде	165
Табела 4.33.	СР и САП: Промене у карактеристичној производној структури, (ДП, текуће цене), 1952–1987.	167
Табела 4.34.	СР и САП: Промене у карактеристичној радној структури (ЗАП укупно) 1952–1983.	167
Табела 4.35.	СР и САП: Степен економске развијености и карактеристична производна и радна структура у 1983. години	168
Табела 4.36.	СР и САП: Степен економске развијености и карактеристична производња и радна структура у 1987. години	169
Табела 5.1.	Најзначајније индустријске гране Косова	172
Табела 5.2.	Релативно најпродуктивније гране индустрије Косова	173
Табела 5.3.	Остварен већи однос производње од југословенског просека	173
Табела 5.4.	Највиши индекси пораста 1986/1977.	174
Табела 5.5.	Матрица корелационих коефицијената	175
Табела 5.6.	Резултати оцењивања Коб-Дагласове производне функције	179
Табела 5.7.	Резултати оцењивања Коб-Дагласове производне функције	181
Табела 5.8.	Резултати оцењивања CES производне функције	181
Табела 5.9.	Редослед грана с највећим односом остварене и симулиране производње према односу истоврсних грана у Југославији	182

Табела 5.10.	Најзначајније индустријске гране Србије	183
Табела 5.11.	Коефицијенти варијације индустријских грана Косова и Србије	184
Табела 5.12.	Индустријске гране гране Косова с највећим уделом у истим гранама Србије	184
Табела 5.13.	Учешће шест највећих индустријских грана Косова у укупној вредности производње, основних средстава и запослених.	185
Табела 5.14.	Индустријске гране Косова с већом производњом (према запосленом и према основним средствима) од истих грана Србије	186
Табела 5.15.	Индустријске гране Косова са знатно мањом производњом (према запосленом и према основним средствима) од истих грана Србије	186
Табела 5.16.	Дисперзија односа продуктивности, капиталне опремљености и степена квалификованости запослених у индустријским гранама Косова и Србије	190
Табела 5.17.	Резултати оцењивања Коб-Дагласове производне функције	191
Табела 5.18.	Резултати оцењених функција с додатним факторима.	192
Табела 5.19.	Резултати оцењивања CES производне функције	193
Табела 5.20.	Положај највећих грана Косово према истим гранама Србија и Југославија	195
Табела 6.1.	Организације и заједнице према врсти организација облику удруживања и територијалној припадности, 31.12.1988.	198
Табела 6.2.	Организације и заједнице према делатности и територијалној припадности, 31.12.1988.	199
Табела 6.3.	Неки упоредни подаци о организацијама и заједницама и броју становника и запослених, 1976–1988.	203
Табела 6.4.	Просечна величина организација и заједница, 1976–1988.	205
Табела 6.5.	Југославија, републике и покрајине: организације и заједнице према најчешћим облицима удруживања у привреди 1976–1988.	207
Табела 6.6.	Југославија: Промене код организација и заједница према облику удруживања, делатности и територији (СР и САП)	214
Табела 6.7.	Косово: Привредне организације и заједнице по секторима и по општинама 1988. години.	216
Табела 6.8.	Косово: Привредне организације у заједнице по секторима и по општинама 1988. години.	217
Табела 6.9.	Косово: Привредне организације и заједнице по секторима и по општинама 1988. години.	218
Табела 6.10.	Косово: Привредне организације и заједнице по општинама и према врсти организације 1988. године	228
Табела 6.11.	Југославија: Промене код организација и заједница према врсти промене 1984–1988.	231
Табела 6.12.	УПС: Промене код организација и заједница према врсти промене 1984–1988.	231
Табела 6.13.	Косово: Промене код организација и заједница према врсти промене 1984–1988	232
Табела 6.14.	Југославија: Промене у организовању према карактеру промене 1984–1988.	234
Табела 6.15.	Уже подручје Србије: Промене у организовању према карактеру промене 1984–1988.	234
Табела 6.16.	Косово: Промене у организовању према карактеру промене 1984–1988.	235

Табела 6.17.	Југославија: Организација мале привреде друштвеног сектора према облику удруживања према територији, 1982–1988.	236
Табела 6.18.	Југославија: Организације мале привреде друштвеног сектора према областима делатности 1982–1988.	237
Табела 6.19.	Косово: Организације мале привреде друштвеног сектора према гранама делатности и облику удруживања у 1988.	237
Табела 8.1.	Показатељи успешности пословања привреде у 1988.	277
Табела 8.2.	Избор показатеља према аналитичкој функцији	279
Табела 8.3.	Показатељи материјалне опремљености рада.	284
Табела 8.4.	Показатељи доходне повезаности и извозне способности	286
Табела 8.5.	Структура алокације производних чинилаца: Ниво 11 привредних области	290
Табела 8.6.	Структура алокације производних чинилаца: Ниво 69 привредних грана.	291
Табела 8.7.	Структура алокације производних чинилаца: Ниво 141 групе делатности	291
Табела 8.8.	Структура алокације производних чинилаца: Ниво 341 подгрупа делатности	292
Табела 8.9.	Структура алокације производних чинилаца: Ниво 36 индустријских грана	292
Табела 8.10.	Структура алокације производних чинилаца: Ниво 87 индустријских група делатности	292
Табела 8.11.	Структура алокације производних чинилаца: Ниво 187 индустријских подгрупа делатности.	292
Табела 8.12.	Варијабилитет показатеља акумулативности: Ниво 11 привредних области	294
Табела 8.13.	Варијабилитет показатеља акумулативности: Ниво 69 привредних грана.	294
Табела 8.14.	Варијабилитет показатеља акумулативности: Ниво 148 група делатности	295
Табела 8.15.	Варијабилитет показатеља акумулативности: Ниво 341 подгрупа делатности	295
Табела 8.16.	Коефицијенти варијације показатеља акумулативности: Ниво 11 привредних области	296
Табела 8.17.	Коефицијенти варијације показатеља акумулативности: Ниво 69 привредних грана.	296
Табела 8.18.	Коефицијенти варијације показатеља акумулативности: Ниво 148 група делатности	296
Табела 8.19.	Коефицијенти варијације показатеља акумулативности: Ниво 341 подгрупе делатности	297
Табела 8.20.	Варијабилитет показатеља акумулативности: Ниво 36 индустријских грана	298
Табела 8.21.	Варијабилитет показатеља акумулативности: Ниво 87 индустријских група делатности	299
Табела 8.22.	Варијабилитет показатеља акумулативности: Ниво 187 индустријских подгрупа делатности.	299
Табела 8.23.	Коефицијенти варијације показатеља акумулативности: Ниво 36 индустријских група	300

Табела 8.24.	Коефицијенти варијације показатеља акумулативности: Ниво 87 индустријских група	300
Табела 8.25.	Коефицијенти варијације показатеља акумулативности: Ниво 187 индустријских подгрупа.	300
Табела 8.26.	Варијабилитет показатеља личних примања: Ниво 11 привредних области	300
Табела 8.27.	Варијабилитет показатеља личних примања: Ниво 69 привредних грана.	301
Табела 8.28.	Варијабилитет показатеља личних примања: Ниво 148 група привредних делатности	301
Табела 8.29.	Варијабилитет показатеља личних примања: Ниво 341 подгрупе привредних делатности	301
Табела 8.30.	Коефицијенти варијације показатеља личних примања (%): Ниво 11 привредних области	302
Табела 8.31.	Коефицијенти варијације показатеља личних примања (%): Ниво 69 привредних грана.	302
Табела 8.32.	Коефицијенти варијације показатеља личних примања (%): Ниво 148 привредних група делатности	302
Табела 8.33.	Коефицијенти варијације показатеља личних примања (%): Ниво 341 привредних подгрупа делатности	302
Табела 8.34.	Варијабилитет показатеља личних примања: Ниво 36 индустријских грана	303
Табела 8.35.	Варијабилитет показатеља личних примања: Ниво 87 индустријских група делатности	303
Табела 8.36.	Варијабилитет показатеља личних примања: Ниво 187 индустријских подгрупа делатности.	303
Табела 8.37.	Коефицијенти варијације показатеља личних примања: Ниво 36 индустријских грана	304
Табела 8.38.	Коефицијенти варијације показатеља личних примања: Ниво 87 индустријских група делатности	304
Табела 8.39.	Коефицијенти варијације показатеља личних примања: Ниво 187 индустријских подгрупа делатности.	304
Табела 8.40.	Коефицијенти детерминације индикатора акумулативности: Ниво 69 привредних грана, Југославија	308
Табела 8.41.	Коефицијенти детерминације индикатора акумулативности: Ниво 69 привредних грана, уже подручје Србије	308
Табела 8.42.	Коефицијенти детерминације индикатора акумулативности: Ниво 69 привредних грана, Косово	309
Табела 8.43.	Коефицијенти детерминације индикатора акумулативности: Ниво 148 привредних група, Југославија	309
Табела 8.44.	Коефицијенти детерминације индикатора акумулативности: Ниво 69 привредних грана, уже подручје Србије	309
Табела 8.45.	Коефицијенти детерминације индикатора акумулативности: Ниво 148 привредних група, Косово.	309
Табела 8.46.	Коефицијенти детерминације индикатора акумулативности: Ниво 36 индустријских грана, Југославија	310
Табела 8.47.	Коефицијенти детерминације индикатора акумулативности: Ниво 36 индустријских грана, уже подручје Србије.	310

Табела 8.48.	Коефицијенти детерминације индикатора акумулативности: Ниво 36 индустријских грана, Косово	310
Табела 8.49.	Коефицијенти детерминације индикатора акумулативности: Ниво 87 индустријских делатности, Југославија	310
Табела 8.50.	Коефицијенти детерминације индикатора акумулативности: Ниво 87 индустријских група делатности, уже подручје Србије.	310
Табела 8.51.	Коефицијенти детерминације индикатора акумулативности: Ниво 87 индустријских група делатности, Косово	311
Табела 8.52.	Коефицијенти детерминације индикатора личних примања: Ниво 148 група делатности, Југославија.	311
Табела 8.53.	Коефицијенти детерминације индикатора личних примања: Ниво 148 група делатности, уже подручје Србије.	311
Табела 8.54.	Коефицијенти детерминације индикатора личних примања: Ниво 148 група делатности, Косово	312
Табела 8.55.	Коефицијенти детерминације индикатора личних примања: Ниво 78 индустријских група, Југославија	312
Табела 8.56.	Коефицијенти детерминације индикатора личних примања: Ниво 78 индустријских група, уже подручје Србије.	313
Табела 8.57.	Коефицијенти детерминације индикатора личних примања: Ниво 78 индустријских група, Косово	313
Табела 8.58.	Коефицијенти корелације показатеља личних доходака и акумулативности: Ниво 148 група делатности: Југославија, уже подручје Србије, Србија, Косово	314
Табела 8.59.	Коефицијенти корелације показатеља личних доходака и акумулативности: Ниво 87 индустријских група делатности: Југославија, уже подручје Србије, Србија, Косово.	314
Табела 8.60.	Индекси нивоа ефикасности инвестиција Југославије, Србије и Косова . .	321
Табела 9.1.	Одступање вредности основних средстава по запосленом у индустрији и рударству Косово у односу на индустрију и рударство Србија и Југославија, у %	327
Табела 9.2.	Хипотетички потребна искоришћеност капацитета: Црна металургија САП Косова.	352
Табела 9.3.	Хипотетички потребна искоришћеност капацитета: Производња руда обојених метала САП Косова	354
Табела 9.4.	Хипотетички потребна искоришћеност капацитета: Производња обојених метала САП Косова.	357
Табела 9.5.	Хипотетички потребна искоришћеност капацитета: Металоперађивачка делатност САП Косова.	359
Табела 9.6.	Хипотетички потребна искоришћеност капацитета: Производња саобраћајних средстава САП Косова	361
Табела 9.7.	Хипотетички потребна искоришћеност капацитета: Производња електричних машина и апарата	363
Табела 9.8.	Хипотетички потребна искоришћеност капацитета: Производња базних хемијских производа САП Косова	366
Табела 9.9.	Хипотетички потребна искоришћеност капацитета: Прерада хемијских производа САП Косова	368
Табела 9.10.	Хипотетички потребна искоришћеност капацитета: Производња неметалних минерала САП Косова	370

Табела 9.11.	Хипотетички потребна искоришћеност капацитета: Прерада неметалних минерала САП Косова	372
Табела 9.12.	Хипотетички потребна искоришћеност капацитета: Производња грађевинског материјала САП Косова	375
Табела 9.13.	Хипотетички потребна искоришћеност капацитета: Производња финалних производа од дрвета САП Косова	378
Табела 9.14.	Хипотетички потребна искоришћеност капацитета: Производња текстилних предива и тканина САП Косова	380
Табела 9.15.	Хипотетички потребна искоришћеност капацитета: Производња готових текстилних производа САП Косова	382
Табела 9.16.	Хипотетички потребна искоришћеност капацитета: Производња прехранбених производа САП Косова	384
Табела 9.17.	Компаративни коефицијент просечних капиталних коефицијената: индустрија и рударство	388
Табела 9.18.	Компаративни коефицијент коригованих просечних капиталних коефицијената: индустрија и рударство.	389
Табела 9.19.	Компаративни коефицијент индустрије и рударства	389
Табела 9.20.	Хипотетички потребна искоришћеност капацитета: индустрија и рударство	389
Табела 10.1.	Текућа ценовна преливања друштвеног производа по секторима привреде Косова.	418
Табела 10.2.	Учешће текућих ценовних преливања у друштвеном производу по секторима привреде Косова.	419
Табела 10.3.	Коефицијенти регионалне ценовне ефикасности привредних области Косова	419
Табела 11.1.	Испоруке унутар региона.	423
Табела 11.2.	Промене учешћа испорука унутар региона.	423
Табела 11.3.	Набавке унутар региона	424
Табела 11.4.	Промене учешћа набавки унутар региона	424
Табела 11.5.	Однос учешћа међурегионалних испорука и набавки	424
Табела 11.6.	Структура испорука Косова другим регионима	425
Табела 11.7.	Структура набавки Косова из других региона	425
Табела 11.8.	Промене учешћа испорука Косова другим регионима.	426
Табела 11.9.	Промене учешћа набавки Косова из других региона	427
Табела 11.10.	Просечна регионална затвореност у Југославији	427
Табела 11.11.	Испоруке: затвореност региона у односу на југословенски просек	427
Табела 11.12.	Набавке: затвореност региона у односу на југословенски просек.	427
Табела 11.13.	Косово: Биланс размена с другим подручјима	428
Табела 11.14.	Македонија: Биланс размене с другим подручјима	428
Табела 11.15.	Босна и Херцеговина: Биланс размене с другим подручјима	428
Табела 11.16.	Црна Гора: Биланс размене с другим подручјима	428
Табела 11.17.	Уже подручје Србије: Биланс размене с другим подручјима.	429
Табела 11.18.	Војводина: Биланс размене с другим подручјима	429
Табела 11.19.	Хрватска: Биланс размене с другим подручјима	429
Табела 11.20.	Словенија: Биланс размене с другим подручјима	429
Табела 11.21.	Укупно остварене инвестиције у току 1981. године према седишту инвеститора и локацији инвестиционих објеката.	439

Табела 11.22.	Структура укупно остварених инвестиција у току 1981. године према седишту инвеститора	439
Табела 11.23.	Структура укупно остварених инвестиција у току 1981. године према локацији инвестиционог објекта	440
Табела 11.24.	Укупно остварене инвестиције у току 1985. године према седишту инвеститора и локацији инвестиционих објеката	440
Табела 11.25.	Структура укупно остварених инвестиција у току 1985. године према седишту инвеститора	441
Табела 11.26.	Структура укупно остварених инвестиција у току 1985. године према локацији инвестиционог објекта	441
Табела 11.27.	Укупно остварене инвестиције у току 1986. године према седишту инвеститора и локацији инвестиционих објеката	442
Табела 11.28.	Структура укупно остварених инвестиција у току 1986. године према седишту инвеститора	442
Табела 11.29.	Структура укупно остварених инвестиција у току 1986. године према локацији инвестиционог објекта	443
Табела 11.30.	Укупно остварене инвестиције у току 1987. године према седишту инвеститора и локацији инвестиционих објеката	443
Табела 11.31.	Структура укупно остварених инвестиција у току 1987. године према седишту инвеститора	444
Табела 11.32.	Структура укупно остварених инвестиција у току 1987. године према локацији инвестиционог објекта	444
Табела 11.33.	Инвестиције унутар „матичног” региона (коэффициент самоинвестирања региона)	445
Табела 11.34.	Однос регионалног коефицијента самоинвестирања и југословенског просека	445
Табела 11.35.	Инвестиције у „матичном” региону (коэффициент инвестиционе затворености региона)	445
Табела 11.36.	Однос коефицијената инвестиционе затворености региона и југословенског просека	445
Табела 11.37.	Косово: РО према територијалној припадности њихових чланица (ООУР), 1976–1988.	448
Табела 11.38.	Косово: ООУР према територијалној припадности РО чије су ООУР чланице.	449
Табела 11.39.	Територијална повезаност: ООУР удружене у РО других СР/САП и ООУР из других СР/САП у РО посматране СР/САП, 1976-1988.	449
Табела 11.40.	Територијална повезаност косовске привреде: ООУР удружене у РО СР и САП Војводине и ООУР из СР и САП Војводине удружене у косовске РО, 1976–1988.	452
Табела 11.41.	Косово: СОУР према територијалној припадности њихових чланица (РО), 1976–1988.	453
Табела 11.42.	Косово: РО према територијалној припадности СОУР чије су РО чланице.	453
Табела 11.43.	Територијална повезаност: Радне удружене у сложене организације, 1976–1988.	454
Табела 11.44.	Територијална повезаност косовске привреде: Радне удружене у сложене организације, 1976-1988.	456

Табела 11.45.	Територијална повезаност: ООУР-и лоцирани ван „матичне” СР/САП, 1976–1988.	457
Табела 11.46.	Територијална повезаност: РО лоциране ван „матичне” СР/САП, 1976–1988.	457
Табела 12.1.	Друштвени производ укупне привреде (принцип чистих делатности, цене 1972. године)	462
Табела 12.2.	Извоз у милионима динара (цене 1972)	463
Табела 12.3.	Учешће извоза у друштвеном производу (извозни коефицијенти)	464
Табела 12.4.	Учешће Србије и Косова у југословенском извозу / учешће Србије и Косова у југословенском друштвеном производу (коэффициенти)	464
Табела 12.5.	Извоз у милионима динара, цене 1972. (конвертибилно подручје)	465
Табела 12.6.	Извоз у милионима динара, цене 1972. (клириншко подручје)	465
Табела 12.7.	Извоз по степену обраде производа: учешће у укупном извозу у %	466
Табела 12.8.	Извоз по степену обраде производа: учешће у % (СФРЈ=100)	466
Табела 12.9.	Извоз по економским наменама: учешће у % (СФРЈ=100)	467
Табела 12.10.	Извоз по економским наменама: учешће у % (СФРЈ=100)	468
Табела 12.11.	Неки производи извоза из САП Косово: учешће у укупном извозу у %	472
Табела 12.12.	Оцењена маргинална склоност извозу робе	473
Табела 12.13.	Оцењена маргинална склоност извозу робе на конвертибилно подручје	473
Табела 12.14.	Оцењена маргинална склоност извозу робе на клириншко подручје	473
Табела 12.15.	Еластичност извоза робе у односу на друштвени производ	474
Табела 12.16.	Еластичност извоза робе на конвертибилно подручје у односу на друштвени производ	474
Табела 12.17.	Еластичност извоза робе на клириншко подручје у односу на друштвени производ	474
Табела 12.18.	Увоз у милионима динара (цене 1972)	475
Табела 12.19.	Учешће увоза у друштвеном производу (увозни коефицијенти)	475
Табела 12.20.	Учешће Србије и Косова у југословенском увозу / учешће Србије и Косова у југословенском друштвеном производу (коэффициенти)	476
Табела 12.21.	Увоз у милионима динара, цене 1972. (конвертибилно подручје)	476
Табела 12.22.	Увоз у милионима динара, цене 1972. (клириншко подручје)	478
Табела 12.23.	Степен покривености увоза извозом	479
Табела 12.24.	Увоз по степену обраде производа: учешће у укупном увозу, у %	479
Табела 12.25.	Увоз по степену обраде производа: учешће у % (СФРЈ=100)	480
Табела 12.26.	Увоз по економским наменама: учешће у укупном увозу, у %	480
Табела 12.27.	Увоз по степену обраде производа: учешће у % (СФРЈ=100)	483
Табела 12.28.	Оцењена маргинална склоност увозу робе	483
Табела 12.29.	Оцењена маргинална склоност увозу робе с конвертибилног подручја	485
Табела 12.30.	Оцењена маргинална склоност увозу робе с клириншког подручја	485
Табела 12.31.	Еластичност увоза робе у односу на друштвени производ	485
Табела 12.32.	Еластичност увоза робе на конвертибилно подручје у односу на друштвени производ	486
Табела 12.33.	Еластичност увоза робе на клириншко подручје у односу на друштвени производ	486
Табела 12.34.	Вредност уговорених и остварених међусобних испорука по облицима сарадње	487

Табела 12.35.	Вредност уговорених и остварених међусобних испорука по облицима сарадње: учешће САП Косово у %	487
Табела 12.36.	Улагања иностраних средстава за заједничко пословање и домаће ООУР-е у милионима динара	488
Табела 12.37.	Улагања иностраних средстава за заједничко пословање у домаће ООУР-е: учешће у укупним улагањима у %	488
Табела 12.38.	Улагања иностраних средстава за заједничко пословање у домаће ООУР-е: учешће Косова у %	488
Табела 12.39.	Вредност инвестиционих радова домаћих ОУР у иностранству и вредност уграђене опреме у милионима динара	489
Табела 12.40.	Вредност инвестиционих радова домаћих ОУР у иностранству и вредност уграђене опреме: удео домаће и иностране опреме у вредности инвестиционих радова у %	490
Табела 12.41.	Вредност инвестиционих радова домаћих ОУР у иностранству и вредност уграђене опреме: учешће Косова у %	490
Табела 14.1.	Производња сировог каолина у 1988. години	514
Табела 14.2.	Учешће Косова у извозу стратешких производа олова и цинка у Југославији у 1986. години	517
Табела 14.3.	Број произвођача у индустрији прераде метала Косова	518
Табела 14.4.	Производња коже и крзна на Косову	526
Табела 14.5.	Прерада воћа у Југославији и на Косову у 1988. години	533

СПИСАК ГРАФИКОНА

Графикон 2.1.	Инвестиције и средства Фонда	65
Графикон 2.2.	Средства Фонда / инвестиције	66
Графикон 2.3.	Стопа инвестирања	83
Графикон 2.4.	Индустрија	85
Графикон 2.5.	Шумарство	85
Графикон 2.6.	Пољопривреда	85
Графикон 2.7.	Водопривреда	85
Графикон 2.8.	Грађевинарство	85
Графикон 2.9.	Саобраћај	85
Графикон 2.10.	Трговина	86
Графикон 2.11.	Угоститељство	86
Графикон 2.12.	Занатство	86
Графикон 2.13.	Стамбено-комуналне делатности	86
Графикон 2.14.	Финансијске услуге	86
Графикон 2.15.	Образовање	86
Графикон 2.16.	Југославија: структура инвестиција по карактеру изградње	88
Графикон 2.17.	Србија: структура инвестиција по карактеру изградње	88
Графикон 2.18.	Косово: структура инвестиција по карактеру изградње	89
Графикон 2.19.	Техничка структура инвестиција Југославије	89
Графикон 2.20.	Техничка структура инвестиција Србије	89

Графикон 2.21.	Техничка структура инвестиција Косова	90
Графикон 3.1.	Разврставање СР и САП према степену економске развијености у 1950. години	103
Графикон 3.2.	Разврставање СР и САП према степену економске развијености у 1952, 1955. и 1960. години	103
Графикон 3.3.	Разврставање СР и САП према степену економске развијености у 1965. години	104
Графикон 3.4.	Разврставање СР и САП према степену економске развијености у 1970, 1975, 1980, 1981, 1982, 1983. и 1984. години	104
Графикон 3.5.	Разврставање СР и САП према степену економске развијености у 1985, 1986. и 1987. години	105
Графикон 3.6.	Дендрограм СР и САП, 1950. и 1952.	108
Графикон 3.7.	Дендрограм СР и САП, 1955. и 1960.	108
Графикон 3.8.	Дендрограм СР и САП, 1965. и 1970.	109
Графикон 3.9.	Дендрограм СР и САП, 1975. и 1980.	109
Графикон 3.10.	Дендрограм СР и САП, 1981. и 1982.	109
Графикон 3.11.	Дендрограм СР и САП, 1983. и 1984.	110
Графикон 3.12.	Промене у класификацији СР и САП према степену економске развијености у раздобљу од 1950. до 1987. године	111
Графикон 4.1.	ЈУГ: Глобални сектори, ТЦ, 1952–1988.	117
Графикон 4.2.	ЈУГ: Глобални сектори, СЦ, 1952–1988.	118
Графикон 4.3.	СРБ: Глобални сектори, ТЦ, 1952–1988.	118
Графикон 4.4.	СРБ: Глобални сектори, СЦ, 1952–1988.	119
Графикон 4.5.	КОС: Глобални сектори, ТЦ, 1952–1988.	119
Графикон 4.6.	КОС: Глобални сектори, СЦ, 1952–1988.	120
Графикон 4.7.	Упутство за читање графикана	123
Графикон 4.8.	Југославија: Динамика структурних промена – друштвени производ, текуће и сталне цене, 1952–1987.	124
Графикон 4.9.	Србија: Динамика структурних промена – друштвени производ, текуће и сталне цене, 1952–1987.	125
Графикон 4.10.	Косово: Динамика структурних промена – друштвени производ, текуће и сталне цене, 1952–1987.	126
Графикон 4.11.	Југославија, Србија, Косово: Учешће друштвеног производа индустрије и линија изломљеног тренда	140
Графикон 4.12.	Југославија, Србија, Косово: Учешће друштвеног производа пољопривреде и линија изломљеног тренда	141
Графикон 4.13.	Југославија, Србија, Косово: Учешће друштвеног производа трговине и линија изломљеног тренда	142
Графикон 4.14.	Југославија, Србија, Косово: Учешће друштвеног производа грађевинарства и линија изломљеног тренда	143
Графикон 4.15.	Југославија, Србија, Косово: Учешће друштвеног производа саобраћаја и линија изломљеног тренда	144
Графикон 4.16.	Југославија, Србија, Косово: Учешће друштвеног производа занатства и линија изломљеног тренда	145
Графикон 4.17.	Југославија, Србија, Косово: Учешће друштвеног производа угоститељства и линија изломљеног тренда	146
Графикон 4.18.	Југославија, Србија, Косово: Учешће друштвеног производа стамбено-комуналних делатности и линија изломљеног тренда	147

Графикон 4.19.	Југославија: динамика структурних промена запосленост, 1952–1987...	152
Графикон 4.20.	Србија: динамика структурних промена – запосленост, 1952–1987.....	154
Графикон 4.21.	Косово: динамика структурних промена – запосленост, 1952–1987.....	156
Графикон 6.1.	Организације и заједнице укупно, 1976–1988.....	200
Графикон 6.2.	Организације и заједнице, привреда, 1976–1988.....	200
Графикон 6.3.	Организације и заједнице, непривреда, 1976–1988.....	200
Графикон 6.4.	Организације и заједнице, Косово, 1976–1988.....	200
Графикон 6.5.	Косово, Србија, Југославија: Организације и заједнице 31.12.1988.....	201
Графикон 6.6.	Привреда и непривреда: Организације и заједнице КОС.....	201
Графикон 6.7.	Привреда и непривреда: Организације и заједнице СРБ.....	201
Графикон 6.8.	Привреда и непривреда: Организације и заједнице ЈУГ.....	201
Графикон 6.9.	Организациони облици у привреди КОС, 1976–1988.....	209
Графикон 6.10.	Организациони облици у привреди СРБ, 1976–1988.....	209
Графикон 6.11.	Организациони облици у привреди ЈУГ, 1976–1988.....	210
Графикон 6.12.	Организациони облици у привреди КОС, 1976–1988.....	210
Графикон 6.13.	Организациони облици у привреди СРБ, 1976–1988.....	211
Графикон 6.14.	Организациони облици у привреди ЈУГ, 1976–1988.....	211
Графикон 6.15.	Привредне организације и заједнице 1988.....	212
Графикон 6.16.	Привредне организације 1976–1988.....	212
Графикон 6.17.	Индустријске организације по општинама 1988.....	220
Графикон 6.18.	Пољопривредне организације по општинама 1988.....	220
Графикон 6.19.	Организације шумарства по општинама 1988.....	220
Графикон 6.20.	Водопривредне организације по општинама 1988.....	220
Графикон 6.21.	Грађевинске организације по општинама 1988.....	221
Графикон 6.22.	Саобраћајне организације по општинама 1988.....	221
Графикон 6.23.	Трговинске организације по општинама 1988.....	221
Графикон 6.24.	Угоститељске и туристичке организације по општинама 1988.....	221
Графикон 6.25.	Занатске организације по општинама 1988.....	222
Графикон 6.26.	Стамбено-комуналне организације по општинама 1988.....	222
Графикон 6.27.	Финансијске организације по општинама 1988.....	222
Графикон 6.28.	Приштина: Привредне организације 1988.....	223
Графикон 6.29.	Дечани: Привредне организације 1988.....	223
Графикон 6.30.	Драгаш: Привредне организације 1988.....	223
Графикон 6.31.	Ђаковица: Привредне организације 1988.....	223
Графикон 6.32.	Глоговац: Привредне организације 1988.....	223
Графикон 6.33.	Ѓилане: Привредне организације 1988.....	223
Графикон 6.34.	Исток: Привредне организације 1988.....	224
Графикон 6.35.	Качаник: Привредне организације 1988.....	224
Графикон 6.36.	Клина: Привредне организације 1988.....	224
Графикон 6.37.	К. Каменица: Привредне организације 1988.....	224
Графикон 6.38.	Лепосавић: Привредне организације 1988.....	224
Графикон 6.39.	Липљан: Привредне организације 1988.....	224
Графикон 6.40.	Малишево: Привредне организације 1988.....	225
Графикон 6.41.	Ораховац: Привредне организације 1988.....	225
Графикон 6.42.	Пећ: Привредне организације 1988.....	225
Графикон 6.43.	Подујево: Привредне организације 1988.....	225
Графикон 6.44.	Призрен: Привредне организације 1988.....	225
Графикон 6.45.	Србица: Привредне организације 1988.....	225

Графикон 6.46.	Сува Река: Привредне организације 1988.....	226
Графикон 6.47.	Т. Митровица: Привредне организације 1988.....	226
Графикон 6.48.	Урошевац: Привредне организације 1988.....	226
Графикон 6.49.	Витина: Привредне организације 1988.....	226
Графикон 6.50.	Вучитрн: Привредне организације 1988.....	226
Графикон 6.51.	Зубин Поток: Привредне организације 1988.....	226
Графикон 6.52.	Штрпце: Привредне организације 1988.....	227
Графикон 6.53.	Косово: Настанак и престанак организација.....	233
Графикон 6-54.	Уже подручје Србије: Настанак и престанак организација.....	233
Графикон 6.55.	Југославија: Настанак и престанак организација.....	233
Графикон 7.1.	Стопе раста броја радника у индустрији у СФР Југославији и САП Косово, 1952–1987 године, годишњи просек, у %.....	243
Графикон 7.2.	Запосленост у друштвеном сектору на 1000 радноспособних у СФР Југославија и САП Косову, 1952–1987.....	243
Графикон 7.3.	Учешће запослених у приватном сектору у радноспособном становништву СФР Југославије и САП Косова, 1952–1987. године, у % ...	244
Графикон 7.6.	Професионална структура активног становништва САП Косова према попису из 1981. године, у %.....	246
Графикон 7.7.	Професионална структура женског активног становништва САП Косова према попису 1961. године, у %.....	246
Графикон 7.8.	Професионална структура женског активног становништва Косово према попису из 1981. године, у %.....	247
Графикон 7.9.	Образовна структура радника САП Косово по старости, 31.3.1981, у % ..	251
Графикон 7.10.	Образовна структура радника Југославија по добним скупинама, 31.3.1981. године, у %.....	251
Графикон 7.11.	Интерни коефицијент квалификационо-образовне структуре добних скупина радника САП Косово, у %.....	252
Графикон 7.12.	Реперни коефицијент квалификационо-образовне структуре добних скупина радника САП Косово, у %.....	252
Графикон 7.13.	Интерни коефицијент образовне структуре по добним скупинама пољопривредних и сродних радника САП Косово, у %.....	253
Графикон 7.14.	Регионални коефицијент образовне структуре по добним скупинама пољопривредних и сродних радника САП Косово, у %.....	253
Графикон 7.15.	Реперни коефицијент образовне структуре по добним скупинама пољопривредних и сродних радника САП Косово, у %.....	254
Графикон 7.16.	Интерни коефицијент образовне структуре по добним скупинама рудара, индустријских и сродних радника САП Косово, у %.....	254
Графикон 7.17.	Регионални коефицијент образовне структуре по добним скупинама рудара, индустријских и сродних радника САП Косово, у %.....	256
Графикон 7.18.	Реперни коефицијент образовне структуре по добним скупинама рудара, индустријских и сродних радника САП Косово, у %.....	256
Графикон 7.19.	Интерни коефицијент образовне структуре по добним скупинама трговинских радника САП Косово, у %.....	257
Графикон 7.20.	Регионални коефицијент образовне структуре по добним скупинама трговинских радника САП Косово, у %.....	257
Графикон 7.21.	Реперни коефицијент образовне структуре по добним скупинама трговинских радника САП Косово, у %.....	258

Графикон 7.22.	Интерни коефицијент образовне структуре по добним скупинама управних, административних и сродних радника САП Косово, у %	258
Графикон 7.23.	Регионални коефицијент образовне структуре по добним скупинама управних, административних и сродних радника САП Косово, у %	260
Графикон 7.24.	Реперни коефицијент образовне структуре по добним скупинама управних, административних и сродних радника САП Косово, у %	260
Графикон 7.25.	Интерни коефицијент образовне структуре по добним скупинама руководећег особља САП Косово, у %	261
Графикон 7.26.	Регионални коефицијент квалификационо-образовне структуре по добним скупинама руководећег особља САП Косово, у %	261
Графикон 7.27.	Реперни коефицијент квалификационо-образовне структуре по добним скупинама руководећег особља САП Косово, у %	263
Графикон 7.28.	Интерни коефицијент квалификационо-образовне структуре по добним скупинама стручњака и уметника САП Косово, у %	263
Графикон 7.29.	Регионални коефицијент квалификационо-образовне структуре по добним скупинама стручњака и уметника САП Косово, у %	264
Графикон 7.30.	Реперни коефицијент квалификационо-образовне структуре по добним скупинама стручњака и уметника САП Косово, у %	264
Графикон 8.1.	Доходак по раднику, цене 1972	268
Графикон 8.2.	Чист доходак по раднику, цене 1972.	268
Графикон 8.3.	Лични доходи и средства заједничке потрошње по раднику, цене 1972.	269
Графикон 8.4.	Чист лични доходак по раднику, цене 1972.	269
Графикон 8.5.	Издвајања из личног дохотка по раднику, цене 1972.	270
Графикон 8.6.	Издвајања из дохотка по раднику, цене 1972.	270
Графикон 8.7.	Просечно коришћена основна средства по раднику, цене 1972.	271
Графикон 8.8.	Губитак по раднику, цене 1972.	271
Графикон 8.9.	Доходак и просечно коришћена пословна средства у %	272
Графикон 8.11.	Акумулација и чист доходак у %	272
Графикон 8.10.	Акумулација и доходак у %	272
Графикон 8.12.	Стопа акумулативне способности у %	272
Графикон 8.13.	Стопа репродуктивне способности у %	273
Графикон 8.14.	Коефицијент економичности у %	273
Графикон 8.15.	Коефицијент обртаја у %	274
Графикон 8.16.	Доходак у односу на планирани у %	274
Графикон 8.17.	Део чистог дохотка за личне дохотке	274
Графикон 8.18.	Доходак по раднику	275
Графикон 8.19.	Доходак / просечно коришћена средства	275
Графикон 8.20.	Остварен чист доходак по раднику	275
Графикон 8.21.	Акумулација / доходак	275
Графикон 8.22.	Акумулација / остварен чист доходак	275
Графикон 8.23.	Стопа акумулативне способности	275
Графикон 8.24.	Бруто лични доходак по раднику	276
Графикон 8.25.	Издвајања из личног дохотка по раднику	276
Графикон 8.26.	Издвајања из дохотка по раднику	276
Графикон 8.27.	Стопа репродуктивне способности	276
Графикон 8.28.	Просечно коришћена средства по раднику	276
Графикон 8.29.	Коефицијент економичности	276
Графикон 8.30.	Коефицијент обртаја	277

Графикон 8.31.	Губитак по раднику	277
Графикон 8.32.	Стопа акумулативности	277
Графикон 8.33.	Укупна потрошња /доходак	277
Графикон 8.34.	Стопа интерне акумулативности (%)	283
Графикон 8.35.	Стопа интерне нето акумулативности (%)	283
Графикон 8.36.	Стопа реалне нето акумулативности (%)	283
Графикон 8.37.	Стопа опште акумулативности (%)	283
Графикон 8.38.	Бруто рентал пословних средстава (%)	283
Графикон 8.39.	Чист лични доходак по раднику (000 дин)	285
Графикон 8.40.	Бруто лични доходак по раднику	285
Графикон 8.41.	Заједничка потрошња по раднику	285
Графикон 8.42.	Коефицијент економичности	285
Графикон 8.43.	Коефицијент обрта	285
Графикон 8.44.	Отписаност основних средстава	285
Графикон 8.45.	Отписаност опреме	286
Графикон 8.46.	Захватање из дохотка: Југославија (%)	287
Графикон 8.47.	Захватање из дохотка: САП Косово (%)	287
Графикон 8.48.	Захватање из дохотка: Србија (%)	287
Графикон 8.49.	Захватање из дохотка: уже подручје Србије (%)	287
Графикон 8.51.	Средства за унапређење материјалне основе по раднику	288
Графикон 8.50.	Реална камата / интерна акумулатија	288
Графикон 8.52.	Средства за репродукцију по раднику	288
Графикон 8.53.	Пристрасност структуре: 35 индустријских грана	318
Графикон 8.54.	Бруто ефикасност: 35 индустријских грана	318
Графикон 8.55.	Нето ефикасност: 35 индустријских грана	318
Графикон 8.56.	Пристрасност структуре: 69 индустријских грана	318
Графикон 8.57.	Бруто ефикасност: 69 индустријских грана	318
Графикон 8.58.	Нето ефикасност: 69 индустријских грана	318
Графикон 8.59.	Просечни производни коефицијент Југославије	322
Графикон 8.60.	Просечни производни коефицијент Србије	322
Графикон 8.61.	Просечни производни коефицијент Косова	322
Графикон 8.62.	Маргинални производни коефицијент и линија тренда Југославије	323
Графикон 8.63.	Маргинални производни коефицијент и линија тренда Србије	323
Графикон 8.64.	Маргинални производни коефицијент и линија тренда Косова	323
Графикон 9.1.	Однос броја месечних ефективних часова рада и продуктивности по запосленом раднику у индустрији и рударству САП Косова	326
Графикон 9.2.	Одступање продуктивности по запосленом раднику у индустрији и рударству САП Косова од просека индустрије и рударства Југославије и Србије, у %	327
Графикон 9.3.	Одступање ефективног радног времена по раднику у индустрији и рударству САП Косово у односу на индустрију и рударство у Југославији и Србији, у %	327
Графикон 9.4.	Учешће неефектуираних часова у укупним часовима у индустрији и рударству СФР Југославије, 1978, 1983. и 1985. години	328
Графикон 9.5.	Учешће неефектуираних часова у укупним часовима у индустрији и рударству Србија, 1978, 1983. и 1985. години	328
Графикон 9.6.	Учешће неефектуираних часова у укупним часовима у индустрији и рударству САП Косово, 1978, 1983. и 1985. години	328

Графикон 9.7.	Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији, у %: Електропривреда	329
Графикон 9.8.	Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији у %: Производња угља	330
Графикон 9.9.	Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији у %: Црна металургија	331
Графикон 9.10.	Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији у %: Производња руда обојених метала	331
Графикон 9.11.	Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији у %: Производња обојених метала	332
Графикон 9.12.	Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији у %: Производња неметала	332
Графикон 9.13.	Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији у %: Прерада неметала	333
Графикон 9.14.	Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији у %: Производња камена, шљунка и песка	333
Графикон 9.15.	Одступање ефективног радног времена по радника у односу на реперну грану у Југославији и Србији у %: Производња грађевинског материјала	334
Графикон 9.17.	Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији у %: Производња саобраћајних средстава	335
Графикон 9.18.	Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији у %: Производња електричних апарата и уређаја	335
Графикон 9.19.	Одступање ефективног радног времена по радника у односу на реперну грану у Југославији и Србији, у %: Производња базних хемијских производа	336
Графикон 9.20.	Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији, у %: Прерада хемијских производа	336
Графикон 9.22.	Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији, у %: Производња резане грађе и плоча	338
Графикон 9.23.	Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији, у %: Производња финалних производа од дрвета	338
Графикон 9.24.	Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији, у %: Производња текстилних предива и тканина	339
Графикон 9.25.	Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији, у %: Производња готових текстилних производа	339
Графикон 9.26.	Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији, у %: Производња коже и крзна	340

Графикон 9.27.	Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији, у %: Производња кожне обуће и галантерије	340
Графикон 9.28.	Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији, у %: Производња каучука	341
Графикон 9.29.	Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији, у %: Производња прехранбених производа	341
Графикон 9.30.	Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији, у %: Производња пића	342
Графикон 9.31.	Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији, у %: Производња сточне хране	343
Графикон 9.32.	Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији, у %: Производња и прерада дувана	343
Графикон 9.34.	Искоришћеност капацитета: Електропривреда САП Косова	347
Графикон 9.35.	Искоришћеност капацитета: Производња угља САП Косова	349
Графикон 9.36.	Искоришћеност капацитета: Црна металургија САП Косова	351
Графикон 9.37.	Искоришћеност капацитета: Производња руда обојених метала	354
Графикон 9.38.	Искоришћеност капацитета: Производња обојених метала САП Косова	356
Графикон 9.39.	Искоришћеност капацитета: Металопрерађивачка делатност САП Косова	358
Графикон 9.40.	Искоришћеност капацитета: Производња саобраћајних средстава	360
Графикон 9.41.	Искоришћеност капацитета: Производња електричних машина и апарата САП Косова	363
Графикон 9.42.	Искоришћеност капацитета: Производња базних хемијских производа САП Косова	364
Графикон 9.43.	Искоришћеност капацитета: Прерада хемијских производа САП Косова	367
Графикон 9.44.	Искоришћеност капацитета: Производња неметалних минерала САП Косова	369
Графикон 9.45.	Искоришћеност капацитета: Прерада неметалних минерала САП Косова	371
Графикон 9.46.	Искоришћеност капацитета: Производња грађевинског материјала САП Косова	374
Графикон 9.47.	Искоришћеност капацитета: Производња резане грађе и плоча САП Косова	376
Графикон 9.48.	Искоришћеност капацитета: Производња финалних производа од дрвета САП Косова	377
Графикон 9.49.	Искоришћеност капацитета: Производња текстилних предива и тканина САП Косова	379
Графикон 9.50.	Искоришћеност капацитета: Производња готових текстилних производа САП Косова	381
Графикон 9.51.	Искоришћеност капацитета: Производња прехранбених производа САП Косова	384
Графикон 9.52.	Искоришћеност капацитета: Производња каучука	385

Графикон 9.53. Искоришћеност капацитета: Производња и прерада дувана.	386
Графикон 9.54. Искоришћеност капацитета: Индустрија и рударство	388
Графикон 10.1. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу индустрије и рударства Југославије, у %	392
Графикон 10.2. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу пољопривреде и рударства Југославије, у %	393
Графикон 10.3. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу шумарства Југославије, у %	394
Графикон 10.4. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу водопривреде Југославије, у %	395
Графикон 10.5. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу грађевинарства Југославије, у %	396
Графикон 10.6. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу саобраћаја и веза Југославије, у %	397
Графикон 10.7. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу трговине Југославије, у %	398
Графикон 10.8. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу угоститељства и туризма Југославије, у %	398
Графикон 10.9. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу занатства Југославије, у %	399
Графикон 10.10. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу стамбено-комуналних делатности Југославије, у %	400
Графикон 10.12. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу СР Србије, у %	403
Графикон 10.13. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу Србије без САП, у %	403
Графикон 10.14. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу САП Косово, у %	405
Графикон 10.15. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу индустрије и рударства Косова и Југославије, у %	406
Графикон 10.16. Коефицијент регионалне ценовне ефикасности индустрије и рударства Косова, у %	407
Графикон 10.17. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу пољопривреде и рибарства Косово и Југославије, у %	408
Графикон 10.18. Коефицијент регионалне ценовне ефикасности пољопривреде и рибарства Косова, у %	409
Графикон 10.19. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу шумарства Косова и Југославије, у %	409
Графикон 10.20. Коефицијент регионалне ценовне ефикасности шумарства Косова, у %	410
Графикон 10.21. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу грађевинарства Косова и Југославије, у %	411
Графикон 10.22. Коефицијент регионалне ценовне ефикасности грађевинарства Косова, у %	411
Графикон 10.23. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу саобраћаја и веза Косова и Југославије, у %	412
Графикон 10.24. Коефицијент регионалне ценовне ефикасности саобраћаја и веза Косова, у %	412

Графикон 10.25. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу трговине Косова и Југославије, у %	414
Графикон 10.26. Коефицијент регионалне ценовне ефикасности трговине Косова, у %	414
Графикон 10.27. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу угоститељства и туризма Косова и Југославије, у %	415
Графикон 10.28. Коефицијент регионалне ценовне ефикасности угоститељства и туризма Косова, у %	415
Графикон 10.29. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу занатства Косова и Југославије, у %	416
Графикон 10.30. Коефицијент регионалне ценовне ефикасности занатства Косова, у %	417
Графикон 10.31. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу стамбено-комуналних делатности Косова и Југославије, у %	417
Графикон 10.32. Коефицијент регионалне ценовне ефикасности стамбено-комуналних делатности Косова, у %	418
Графикон 11.1. Промет Косова с Босном и Херцеговином	434
Графикон 11.2. Промет Косова са Црном Гором	434
Графикон 11.3. Промет Косова са Хрватском	434
Графикон 11.4. Промет Косова с Македонијом	435
Графикон 11.5. Промет Косова са Словенијом	435
Графикон 11.6. Промет Косова с ужим подручјем Србије.	435
Графикон 11.7. Промет Косова с Војводином	436
Графикон 11.8. Просечна регионална затвореност	437
Графикон 11.9. Затвореност Косова.	437
Графикон 11.10. Затвореност Словеније.	437
Графикон 11.11. Инвестиције ван „матичног” региона	446
Графикон 11.12. Инвестиције из других региона	446
Графикон 12.1. Југославија: Кретање извоза и ДП, 1972–1988.	491
Графикон 12.2. Србија: Кретање извоза и ДП, 1972–1988.	491
Графикон 12.3. САП Косово: Кретање извоза и ДП, 1972–1988.	491
Графикон 12.4. Југославија: Кретање увоза и ДП, 1972–1988.	492
Графикон 12.5. Србија: Кретање увоза и ДП, 1972–1988.	492
Графикон 12.6. САП Косово: Кретање увоза и ДП, 1972–1988.	492
Графикон 12.7. Учешће извоза у ДП, 1972–1987.	493
Графикон 12.8. Учешће увоза у ДП, 1972–1988.	493
Графикон 12.9. Степен покривености увоза извозом	493
Графикон 12.10. Конвертибилни извоз, 1978–1988.	494
Графикон 12.11. Учешће конвертибилног у укупном извозу	494
Графикон 12.12. Покривеност конвертибилног увоза извозом	494
Графикон 12.13. Клириншки извоз, 1978–1988.	495
Графикон 12.14. Клириншки увоз, 1978–1988.	495
Графикон 12.15. Покривеност клириншког увоза извозом.	495

УВОД

Привредни развој је резултанта различитих чинилаца међу којима трансформација производне и радне структуре заузима једно од најзначајнијих места. Структурне промене могу бити дефинисане на различите начине: као промене учешћа различито агрегираних сектора у глобалу привреде, као измене у структури производа, промене у организационој, односно институционалној конфигурацији привредних субјеката или као промене инпут (input) и аутпут (output) коефицијената. Структура привреде се мења током времена захваљујући дејству различитих чинилаца као што су, на пример, промене у релативним ценама, промене у обиму производње или нова технологија. Посебну улогу у том процесу имају иновације. Оне одавно (и у теорији и у пракси развијених земаља) уживају статус претече и весника структурних промена, односно сматрају се мотором привредног развоја. То се поготово у последње време односи на информатичке иновације.

Проблем бржег развоја недовољно развијених подручја у савременој теорији и политици регионалног развоја третира се првенствено као *структурни* проблем. Стога се и у случају Косова разумевање досадашњег као и дефинисање стратегије будућег развоја не може замислити ван контекста структурне анализе.

У начелу, структурна анализа не може се ограничити само на економску димензију развоја, већ мора обухватити и демографске, социјалне, културне и остале аспекте сложеног развојног процеса. То превазилази оквире ове студије. Да би се, ипак, добила представа и о овим компонентама развоја Косова, а анализа промене економских структура сместила у шири контекст, у *табелама 1. до 9.* приказани су индикатори који репрезентују мултидимензионалност развоја. Подаци о Косову дати су у компаративној перспективи, тј. у поређењу с Југославијом, њеним републикама и Војводином. Изабрани показатељи су најчешће приказани и дијахроно, што омогућава компаративностатичку анализу.

Табела 1. Југославија, републике и покрајине: Нека основна обележја

	1988	1988*	1987	1988	1988	1988	1988
ЈУГ	255804	14193	23559	1064827	6884	6715	396627
БИХ	51129	2512	4441	163029	1084	1061	50598
ЦГО	13812	511	632	34717	166	163	7899
ХРВ	56538	3435	4679	275768	1624	1576	100911
МАК	25713	1292	2089	61830	531	515	22073
СЛО	20251	979	1943	178623	862	831	66328
СРБ	88361	5464	9775	350860	2618	2569	148818
УПС	55968	3094	5831	217943	1739	1713	99094
КОС	10887	511	1893	30306	238	232	8644
ВОЈ	21506	1859	2051	102611	642	624	41080
							1988
							344929
							42909
							7046
							88665
							19144
							59907
							127258
							85365
							6814
							35078

* Претходни подаци

Табела 2. Југославија, република и покрајине: Нека основна обележја

	1988	1988*	1987	1988	1988	1988	1988
ЈУГ	100	100	100	100	100	100	100
БИХ	20,0	17,7	18,9	15,3	15,7	15,8	12,8
ЦГО	5,4	3,6	2,7	3,3	2,4	2,4	2,0
ХРВ	22,1	24,2	19,9	25,9	23,6	23,5	25,4
МАК	10,1	9,1	8,9	5,8	7,7	7,7	5,6
СЛО	7,9	6,9	8,2	16,8	12,5	12,4	16,7
СРБ	34,5	38,5	41,5	32,9	38,0	38,3	37,5
УПС	21,9	21,8	24,8	20,5	25,3	25,5	25,0
КОС	4,2	3,6	8,0	2,8	3,5	3,5	2,2
ВОЈ	8,4	13,1	8,7	9,6	9,3	93,0	10,4
							10,2

Табела 3. Учесће република и покрајина у неким агрегатима становништва и привреде Југославије

		ЈУГ	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	КОС	ВОЈ
Активно становништво	1953 ¹	100,0	15,4	1,9	23,8	6,8	9,0	43,1	29,8	3,4	9,9
	1981	100,0	15,9	2,1	21,2	8,0	9,8	43,1	30,1	3,7	9,2
Пољопривредно становништво	1953 ¹	100,0	17,2	2,5	21,4	7,9	5,9	45,1	29,0	5,7	10,4
	1981	100,0	16,0	1,8	15,6	9,2	4,0	53,4	35,4	8,9	9,2
Радници	1955	100,0	14,8	2,2	27,2	6,0	15,0	34,8	23,0	2,0	9,8
	1988	100,0	15,8	2,4	23,6	7,7	12,5	38,0	25,3	3,4	9,3
Лица која траже запослење	1955	100,0	8,9	1,4	28,8	14,3	10,8	35,9	21,9	3,8	10,2
	1988	100,0	22,7	3,8	11,9	12,4	1,9	47,3	27,5	11,8	8,0
Инвестиције, текуће цене, друштвени и приватни сектор	1953 ²	100,0	20,1	5,1	20,6	8,7	16,0	29,3	24,5	1,2	3,6
	1987	100,0	14,2	2,0	21,9	4,2	18,2	39,5	27,6	3,2	8,7
Индустријска производња	1971	100,0	13,0	1,5	26,5	5,2	20,1	33,7	22,7	1,8	9,2
	1988	100,0	14,5	1,7	21,9	6,7	17,6	37,6	25,5	2,2	9,9
Пољопривредна производња ⁴	1971	100,0	11,0	1,5	22,2	6,6	6,8	51,9	27,4	3,3	21,2
	1988 ³	100,0	11,8	1,7	22,4	6,6	9,1	48,4	25,6	4,0	18,8
Извоз ⁵	1973	100,0	11,2	2,0	36,3	5,5	19,5	37,1	26,7	1,6	8,0
	1988	100,0	13,9	2,0	20,7	5,2	25,6	32,4	22,9	1,6	8,0
Увоз ⁵	1973	100,0	8,5	1,3	24,5	4,1	20,5	28,9	22,1	1,2	5,6
	1988	100,0	11,0	1,4	24,3	6,5	21,6	32,3	20,3	1,3	10,7

¹ Подаци се односе на територију у време пописа без бивших срезова Копар и Бује.² Разлика до 100% односи се на територијално неопређене инвестиције.³ Претходни подаци.⁴ Вредност производње према КГИ-01 – чисте делатности.⁵ Разлика између укупне вредности извоза и увоза и збира по републикама и покрајинама представља Федерацију.

Табела 4. Југославија, републике и покрајине: Становништво и домаћинства

	Број становника на км ²		Број становника на 1 ха пољопривредне површине	Број домаћинства, у хиљадама		Просечан број чланова домаћинства		Очекивана дужина живота				Становништво млађе од 20 година у укупном, у %
	1948	1988		1948	1981	1948	1981	1948		1980–82		
			1987					Мушки	Женски	Мушки	Женски	1981
ЈУГ	62	92	1,7	3627	6196	4,37	3,62	48,6	53,0	67,7	73,2	32,7
БИХ	50	87	1,8	498	1031	5,15	4,00	40,9	44,3	67,0	73,0	38,0
ЦГО	27	46	1,2	84	143	4,51	4,09	46,5	52,3	71,9	76,4	37,5
ХРВ	67	83	1,4	960	1424	3,94	3,23	51,5	56,6	66,6	74,2	28,5
МАК	45	81	1,6	219	435	5,27	4,39	45,9	48,2	68,1	71,8	38,4
СЛО	71	96	2,0	381	595	3,78	3,18	52,7	57,6	67,3	75,2	30,7
СРБ	74	111	1,8	1486	2569	4,39	3,63	49,8	54,2	68,1	72,7	31,5
УПС	74	104	1,9	916	1662	4,54	3,43	49,8	54,1	69,4	73,9	27,4
КОС	67	174	3,7	115	229	6,36	6,92	43,4	47,4	68,1	71,5	52,2
ВОЈ	76	95	1,1	454	678	3,61	3,00	52,8	57,3	67,1	73,5	26,7

Табела 5. Југославија, републике и покрајине: Остали најважнији демографски показатељи

	Живорођени на 1000 становника	Умрли на 1000 становника	Природни прираштај на 1000 становника	Учешће радноспособног укупном становништву	Учешће градског у укупном становништву		Учешће активног у укупном становништву		Учешће пољопривредног у укупном становништву		Учешће пољопривредног активног у укупном становништву	Учешће непписменог становништва старог 10 и више година
				у %	у %		у %		у %		у %	у %
	1988*	1988*	1988*	1988*	1953	1981	1948	1981	1948	1981	1981	1981
ЈУГ	15,1	8,7	6,2	65,0	21,7	46,5	49,1	44,0	67,2	19,9	26,6	9,5
БИХ	15,3	6,4	9,0	67,0	15,0	36,2	42,9	38,7	71,8	17,3	22,9	14,5
ЦГО	15,8	5,8	9,9	64,4	14,2	50,7	36,9	34,3	71,6	13,5	15,0	9,4
ХРВ	12,8	10,1	1,5	65,2	24,3	50,8	51,6	45,6	62,4	15,2	20,9	5,6
МАК	18,5	7,2	11,4	64,0	26,1	53,9	43,4	41,8	70,6	21,7	28,8	10,9
СЛО	14,2	10,2	3,9	64,8	22,0	48,9	52,9	50,3	44,1	9,4	12,8	0,8
СРБ	15,6	9,1	6,2	64,4	22,5	46,6	50,9	45,4	72,3	25,4	34,0	10,9
УПС	12,6	8,9	2,6	66,5	21,2	47,8	54,2	51,8	72,4	27,6	38,1	11,1
КОС	29,1	7,1	24,0	56,1	14,6	32,5	35,3	23,8	80,9	24,6	23,5	17,6
ВОЈ	11,5	10,8	0,2	65,8	29,5	54,1	49,4	44,3	68,1	19,9	24,7	5,8

* Претходни подаци

** Разлику до 100 чини издржавано становништво.

Табела 6. Југославија, републике и покрајине: Запосленост, незапосленост, лични дохоци радника и расположива средства сеоских домаћинстава

	Структура запослених према сектору својине		Структура запослених у друштвеном сектору		Жене запослене у друштвеном сектору	Лица која траже запослење годишњи просек		Стопа незапослености	Радници на привременом раду у иностранству		Ниво чистог личног дохотка по раднику	Расположива средства по сеоском домаћинству	Број чланова по сеоском домаћинству	Расположива средства по члану сеоског домаћинства
	Друштвени	Приватни	Привреда	Ванпривреда		у %	у хиљ.		у %	у %				
	1988		1988		1988	1988		1988	1987		1988	1983	1983	1983
ЈУГ	97,5	2,5	83,2	16,8	39,3	1132	100,00	16,8	440	100,00	100	100,0	4,2	100,0
БИХ	97,9	2,1	85,6	14,4	35,9	257	22,7	24,2	123	28,0	84	67,1	4,5	62,7
ЦГО	98,2	1,8	81,3	18,7	38,0	43	3,8	26,4	61	1,4	73	64,7	4,0	68,0
ХРВ	97,0	3,0	83,5	16,5	42,2	135	11,9	8,6	138	31,4	109	92,1	3,6	107,6
МАК	97,0	3,0	83,2	16,8	36,5	140	12,4	27,2	33	7,5	68	98,3	5,0	82,6
СЛО	96,4	3,6	84,1	15,9	46,3	21	1,9	2,5	23	5,2	152	102,3	3,7	116,1
СРБ	98,1	1,9	81,8	18,2	37,4	535	47,3	20,8	117	26,2	90	122,7	4,4	117,2
УПС	98,6	1,4	81,9	18,1	38,5	312	27,6	18,2	56	12,7	91	87,4	4,0	91,6
КОС	97,5	2,5	75,2	24,8	23,3	134	11,8	57,8	35	8,0	66	118,2	8,3	59,8
ВОЈ	97,2	2,8	84,0	16,0	39,7	90	8,0	14,4	25	5,7	96	205,4	3,6	239,7

6

Развој Косова и Метохије 1947–1989. Статистика и документација

Табела 7. Југославија, републике и покрајине: Неки економски структурни показатељи

у %

	Својинска структура друштвеног производа, сталне цене 1972.				Учешће индустрије и пољопривреде у друштвеном производу, сталне цене 1972.				Учешће индустрије у основним средствима друштвене привреде, сталне цене 1972.		Учешће индустрије у укупној запослености у привреди, годишњи просек		Учешће извоза у друштвеном производу		Учешће производа за репродукцију у увозу	
	Друштвени сектор		Приватни сектор		Индустрија		Пољопривреда		1952	1987*	1952	1988	1971	1987	1971	1986
	1952	1988*	1952	1988*	1947	1987	1947	1987								
ЈУГ	69,5	86,9	30,5	13,1	18,2	44,1	39,2	13,9	46,5	56,2	40,5	48,9	13,3	17,9	64	75
БИХ	73,3	84,3	26,7	15,7	12,9	50,2	35,5	12,6	42,8	65,6	36,8	51,9	11,3	19,7	68	82
ЦГО	73,9	89,2	26,1	10,8	4,9	36,5	47,7	12,8	55,1	51,4	22,3	38,6	7,9	17,5	51	66
ХРВ	70,5	88,1	29,5	11,9	21,9	38,4	36,4	12,7	46,3	48,2	40,6	43,3	13,7	14,2	63	76
МАК	72,5	86,4	27,5	13,6	14,7	51,5	57,6	16,6	33,7	56,5	28,2	49,5	12,1	17,7	60	82
СЛО	75,0	90,9	25,0	9,1	28,1	47,0	22,5	7,5	528	59,8	528	54,5	15,4	22,3	66	72
СРБ	64,0	85,2	36,0	14,8	25,4	43,8	45,7	17,8	46,3	56,7	39,3	49,6	13,2	17,6	63	73
УПС	63,5	85,9	36,5	14,1	13,9	44,6	41,5	14,1	46,3	58,3	39,9	50,7	15,4	20,3	64	69
КОС	59,2	79,1	40,8	20,9	16,1	45,2	57,5	127	52,6	63,3	44,8	49,1	7,1	11,4	33	72
ВОЈ	66,8	85,4	33,2	14,6	19,0	41,6	53,6	25,4	45,0	50,5	36,9	46,6	9,6	13,1	61	81

* Претходни подаци.

Увод

7

Табела 8. Југославија, републике и покрајине: Још неки важнији економски показатељи

	Стопа инвестиција, у % ¹		Техничка опремљеност ЈУГ=100 ²		Продуктивност рада ЈУГ=100 ³		Стопа акумулативне способности, у % ⁴		Степен отписаности основних средстава, у % ⁵		Производни коефицијент ⁶		Коришћење капацитета у индустрији, у %	
	1972–82	1986	1952	1986	1952	1986	1975	1988	1961	1986	1952	1986	1980	1987
ЈУГ	32,2	23,7	100	100	100,0	100,0	5,29	1,20	63	51	0,43	0,34	80	76
БИХ	38,7	29,5	82	95	94,7	79,1	4,29	3,10	67	56	0,51	0,28	81	77
ЦГО	55,0	28,9	46	132	137,5	89,3	3,87	0,00	75	64	1,15	0,23	72	76
ХРВ	27,3	22,2	101	110	98,1	106,6	5,94	1,40	60	48	0,42	0,33	78	70
МАК	33,7	17,8	69	74	105,1	74,5	3,20	0,20	71	56	0,56	0,34	76	81
СЛО	25,8	20,9	122	132	104,6	137,4	7,02	15,00	55	46	0,35	0,35	84	82
СРБ	29,9	24,6	106	89	99,5	98,0	-	0,90	65	52	0,41	0,37	81	77
УПС	28,1	23,6	112	84	106,2	98,4	4,16	2,90	65	52	0,41	0,40	81	77
КОС	59,4	46,0	89	95	89,2	66,3	1,44	0,00	67	62	0,44	0,28	79	76
ВОЈ	28,7	23,0	95	100	86,3	109,3	8,19	1,50	66	48	0,40	0,35	83	75

¹ Учешће инвестиција у основна средства у друштвеном производу друштвеног сектора у %, сталне цене 1972.

² Основна средства по раднику, сталне цене 1972.

³ Друштвени производ друштвеног сектора по раднику, сталне цене 1972.

⁴ Издвојена средства за пословни фонд, проширење материјалне основе рада и резерве укључујући и део амортизације изнад прописаних стопа.

⁵ Садашња вредност основних средстава у односу на набавну вредност, у %, текуће цене.

⁶ Друштвени производ по јединици основних средстава, сталне цене 1972.

Табела 9. Југославија, републике и покрајине: Неколико илустративних показатеља социјалног развоја

	Број лекара на 10000 становника		Станови с инсталацијама				Снабдевеност домаћинстава				Број студената виших и високих школа на 1000 становника		Расходи ванпривреде по становнику	
			електричним, у %		водовода, у %		телевизором, у %		путничким аутом, у %					
	1952	1988	1971	1988	1971	1988	1961	1981	1961	1981	1947/48	1988/89	1966	1987
ЈУГ	3,9	22,3	88,0	96,3	34,0	71,8	1,3	62,0	1,6	41,4	3,1	14,4	100	100
БИХ	3,0	17,6	74,7	94,1	24,1	65,6	0,4	53,3	0,7	32,4	0,4	9,3	68	57
ЦГО	2,2	18,3	78,7	94,5	31,0	67,3	0,0	47,6	0,9	33,6	0,5	10,5	83	79
ХРВ	5,1	25,3	91,2	96,1	39,1	74,2	1,5	67,2	1,6	44,5	3,8	14,6	111	129
МАК	2,3	23,1	92,5	96,2	34,2	71,5	0,4	61,1	0,7	39,8	0,9	15,3	75	58
СЛО	5,9	25,6	96,7	98,8	69,0	92,9	2,2	74,6	5,2	72,3	3,4	16,0	180	264
СРБ	4,5	23,6	89,1	96,9	27,4	68,6	1,5	60,6	1,3	36,9	4,2	16,7	98	83
УПС	4,8	27,8	89,6	96,9	29,9	68,1	1,5	59,3	1,4	39,6	6,6	17,1	108	96
КОС	1,2	10,8	74,3	95,4	15,2	44,4	0,0	37,1	0,6	24,4	0,0	19,0	49	29
ВОЈ	3,8	23,5	92,4	97,3	25,3	79,1	1,8	72,0	1,2	34,5	0,3	13,2	97	95

* Без расхода савезне управе и без трансфера.

Извори: СГЈ–89; Документација СЗС.

1. РЕСУРСИ ПРИВРЕДНОГ РАЗВОЈА КОСОВА

1.1. ПРИРОДНИ РЕСУРСИ

Природни ресурси, који представљају „латентни национални капитал” сваке економије, услов су опстанка и развоја сваке земље, односно људског друштва у целини. С порастом степена развоја сваке привреде расте и њена повезаност с околним економијама, односно са целокупном светском привредом. Та повезаност је изражена јачањем спољнотрговинских токова, а у оквиру тога и увоза, што доводи и до смањења зависности сваке привреде од директно расположивих природних ресурса. Посматрано у глобалним размерама, међутим, јасно је да недостатак природних ресурса, без обзира на могућности њиховог набављања у иностранству, за сваку земљу представља значајно ограничење могућности развоја, и то, према општеприхваћеним схватањима, утолико више уколико је посматрана привреда на nižем степену развоја.

Природни ресурси се могу поделити на разне начине. Једна од најчешћих подела је на тзв. необновљиве ресурсе (које чини минерално богатство) и обновљиве ресурсе (које чине шуме, биљни и животињски свет, вода, и делимично и земљиште). Ова подела је, наравно, сувише крута, и, мада је у основи тачна, свакако треба нагласити и њену релативност с аспекта временског хоризонта. Наиме, ако се природна богатства, односно природни ресурси схвате као скуп истражених (и приведених експлоатацији) одговарајућих ресурса видеће се да и она попримају динамичке карактеристике и да се мењају у времену – с повећавањем сазнања о расположивости појединих ресурса повећава се и сâм волумен природних богатстава. У том смислу и активности везане за геолошка и слична истраживања добијају посебан значај, односно како би се то економским речником казало – постају и саме ендегени фактор.

1.1.1. Минерални ресурси

САП Косово не располаже значајнијим и квалитетнијим природним ресурсима који би могли да му омогуће интензивнији привредни развој. Извора енергије, изузев угља, и то нискоквалитетног лигнита, готово да и нема, рудно богатство је врло скромно, и, по правилу, такође нискоквалитетно, тако да се као најзначајнији ресурс најчешће истиче други фактор – обиље радне снаге.

1.1.1.1. Енергетске сировине – угаљ

Најобилнији извор примарне енергије на територији САП Косово је нискокалорични угаљ – лигнит. Остали енергетски извори (нафта, гас, уран, торијум, битуминозни шкриљци, геотермичка и енергија ветра) су занемарљиви, неискоришћени или не постоје рентабилна налазишта.

Угаљ је традиционалан енергетски извор из групе тзв. необновљивих извора. У потрошњи енергетских сировина, и поред изразитог тренда смањења његовог учешћа у дугогодишњем периоду, као последице замене угља ефикаснијим изворима, угаљ и даље задржава водећу позицију.

Резерве. Укупне резерве угља, као и свих минералних ресурса, уобичајено се групишу у билансне, ванбилансне и потенцијалне резерве. Билансне резерве су оне за које се сматра да су истражене у мери која је довољна за почетак експлоатације. Ванбилансне резерве су оне за које се рачуна да постоје, али нису довољно истражене. Потенцијалне су оне резерве за које се претпоставља да постоје на основу геолошких аналогичности и парцијалних истраживања.

Имајући у виду да камени и мрки угаљ у укупним резервама угља учествују са свега око 6%, структура угља у Југославији је неповољна (види *табелу 1.1*)¹. У том погледу ситуација у САП Косово је још неповољнија. Наиме, Покрајина не располаже никаквим резервама угља вишег квалитета, већ укупне резерве чини лигнит. С друге стране, степен истражености резерви угља на Косову је знатно већи него у Југославији и Србији – на Косову он износи 85,1%, у СР Србији 70,4% и у Југославији 65,9%. Оваква слика пружа, с једне стране, одређене предности, јер показује тренутно повољније могућности за експлоатацију угља које се пружају у Покрајини у односу на остале делове земље, али, исто тако, открива и ограничења евентуалног даљег развоја ове гране у перспективи.

У билансним резервама угља Југославије Косово учествује с 50%, а у билансним резервама лигнита с 55%. У оквиру СР Србије, значај резерви угља на Косову је још израженији: наиме, у билансним резервама угља оно чини 70,2%, а у билансним резервама лигнита 71%. Према томе, Косово, са становишта расположивости угља, има, како у оквиру Југославије тако и Србије, изразите компаративне предности.

Табела 1.1. Укупне резерве угља у Југославији, Србији и Косову

милиони тона					
Врста резерви	Камени	Мрки	Лигнит	Укупно	%
СФР Југославија					
Билансне	61	1278	13273	14612	65,9
Ванбилансне	17	335	1378	1730	7,8
Потенцијалне	37	1845	4939	5821	26,3
Укупно	115	2458	19590	22163	100,0
Учешће	0,5	11,1	88,4	100,0	-

1 У питању су подаци који су били расположиви у време израде Дугорочног програма економске стабилизације, односно дугорочне стратегије развоја енергетике у Југославији.

Врста резерви	Камени	Мрки	Лигнит	Укупно	%
СР Србија					
Билансне	47	75	10273	10395	70,4
Ванбилансне	1	29	142	172	1,2
Потенцијалне	29	296	3877	4202	28,4
Укупно	77	400	14292	14769	100,0
Учешће	0,5	2,7	96,8	100,0	-
САП Косово					
Билансне	-	-	7302	7302	85,1
Ванбилансне	-	-	0	0	0,0
Потенцијалне	-	-	1281	1281	14,9
Укупно	-	-	8583	8583	100,0
Учешће	-	-	100,0	100,0	-

Извор: Хрвоје Пожар (редактор), *Стратегија дугорочног развоја енергетике Југославије*. Информатор, Загреб 1983, стр. 45 и 46.

Значај оствареног обима експлоатације и резерви угља на подручју САП Косова може се оценити као нешто мањи уколико имамо у виду ниво квалитета. Низак квалитет резерви угља у Покрајини јасно се показује ако се резерве прерачунају у количине еквивалентног угља (као што је учињено у *табели 1.2*. свођењем свих резерви на доњу огревну моћ од 29,31 MJ/kg), те ако се одреди огревна моћ угља у MJ/kg. Наиме, огревна моћ укупних резерви лигнита на Косову је 7,77 MJ/kg, што је једва нешто изнад просека за СР Србију (7,76), и нешто више него у СР Македонији (7,18), а знатно нижа него у осталим републикама које имају лигнит: Словенија (9,99), Црна Гора (10,29) и Босна и Херцеговина (10,82 MJ/kg). При томе је, наравно, огревна моћ резерви лигнита, изражена просечно за целу земљу, знатно мања (8,62 MJ/kg) него резерви мрког угља (14,99) и каменог угља (25,71 MJ/kg)².

Учешће овако одређеног еквивалентног угља Косова у билансним резервама укупног угља у Југославији је 43,3%, а у Србији 51,1%. Наравно, ако се посматра само лигнит ово учешће је веће – у Југославији билансне резерве лигнита Косова учествују са 69%, а у Србији са 71,1 %. Као што се из горњих података види, иако је овде значај Косова нешто мањи, он се још увек креће око половине укупних билансних и преко две трећине билансних резерви лигнита.

Лигнити у Југославији припадају млађим геолошким формацијама – плиоцену и миоцену. Тектонска структура већине налазишта која се могу експлоатисати површински³ врло је једноставна, а сложенија је само у неким мањим

2 Подаци наведени у раду: Хрвоје Пожар (редактор), *Стратегија дугорочног развоја енергетике Југославије*, Информатор, Загреб 1983, стр. 46.

3 Међу десетак већих басена у којима су концентрисане резерве лигнита у Југославији (Косово, Колубара, Метохија, Костолац, Крека, Велење, Гацко, Пљевља, Ливно, Дувно, Суводол-Живојно, Осломеј) према утврђеним билансним резервама и условима за примену површинске експлоатације најзначајнији је Косово, док је Метохијски басен још увек недовољно истражен. Према нешто новијим подацима у односу на презентоване билансне резерве угља процењују се на следеће количине: Косовски басен 8,5 милијарди тона, Колубарски басен 2,6 милијарди тона, Тузлански басен 1,6 милијарди тона, Костолачки басен 1,5 милијарди тона, Велењски басен 0,3 милијарди тона, односно

налазиштима. Слојеви угља имају дебљину од неколико, па негде и до 100 метара. Дотоци подземне воде су умерени, а има налазишта и без њиховог дотока. Вредност коефицијента откривке⁴ се код наших резерви лигнита креће до 1,0 (за око 10%), између 1,0 и 3,0 (за 40%), и између 3,0 и 6,0 за преосталих 50% резерви лигнита. Процењује се да су за површинску експлоатацију погодна и она налазишта код којих се овај коефицијент креће између 4,0 и 6,0. Уз још неке повољне карактеристике, оваква, изразита концентрација резерви лигнита омогућава отварање великих површинских откопних поља са снажном механизацијом, као што је учињено управо у Косовском басену.

Досадашња искуства техничко-технолошког и економски рационалног искоришћавања лигнита ниске огревне моћи који се површински ископава истакла су као нужне следеће услове: 1. лигнит у природном стању мора се искоришћавати у оквиру тзв. економског радијуса транспорта, што значи да удаљеност на коју се угљак транспортује од површинског откопа до места коришћења не сме бити већа од оне коју допуштају прихватљиви трошкови транспорта и прихватљиви утрошак енергије за транспорт за енергију садржану у лигниту као гориву – за наше лигните с површинских налазишта ова удаљеност се оцењује на око 50 км; 2. на површинском откопу мора бити омогућена концентрација производње, коришћење високопродуктивне механизације уз услов да дубински положај продуктивних слојева осигурава економски прихватљиве коефицијенте откривке током целог периода експлоатације; и 3. у непосредној близини налазишта мора постојати већи потрошач произведеног лигнита који може осигурати равномерну потрошњу угља током целе године.

С обзиром на то да је тешко увек обезбедити испуњење горе наведених услова (изузимајући услов под бројем 1, који се увек мора осигурати), појављује се потреба за оплемењивањем лигнита, односно за повећањем његове огревне моћи. Тиме се омогућава и повећање економског радијуса транспорта, чиме се истовремено повећавају и могућности пласмана. Поред сушења и брикетирања, као поступака којима се повећава огревна моћ лигнита, постоји и могућност његове плинификације. Тако је код нас уз рудник угља на Косову изграђен погон са шест плинских генератора за плинификацију угља према поступку Лурги, с капацитетом 480 милиона м³ плина годишње, који се може користити у енергетске сврхе, што је од посебног значаја у условима интензивирања енергетске кризе.

Производња. Укупна годишња производња лигнита у Југославији достигла је последњих година износ од готово 60 милиона тона, од чега се близу две трећине производи у СР Србији. У САП Косово производња је у 1987. години премашила 10 милиона тона, тако да је после територије СР Србије без САП, Косово најзначајнији произвођач лигнита у Југославији. На све остале делове земље

на Косовски басен отпада око половине укупних резерви лигнита у Југославији. (Милош Ђурић, Развој југословенске електропривреде у периоду 1945–1985. године, *Електропривреда*, 5–6, 1985)

4 Коефицијент откривке представља однос јаловине коју треба уклонити са слоја лигнита и лигнита који се може откопати.

Табела 1.2. Укупне резерве угља у Југославији, Србији и Косову

Врста резерви	милиони тона еквивалента угља				
	Камени	Мрки	Лигнит	Укупно	%
СФР Југославија					
Билансне	53,7	655,2	3757,1	4466,0	63,9
Ванбилансне	14,6	172,1	479,3	666,0	9,5
Потенцијалне	32,6	429,9	1400,1	1862,5	26,6
Укупно	100,9	1257,2	5636,5	6994,6	100,0
Учешће	1,4	18,0	80,6	100,0	-
СР Србија					
Билансне	41,7	39,4	2721,4	2802,5	69,0
Ванбилансне	0,9	14,8	37,6	53,3	1,3
Потенцијалне	25,7	151,6	1026,7	1204,0	28,7
Укупно	68,3	204,8	3785,7	4059,8	100,0
Учешће	1,7	5,0	93,3	100,0	-
САП Косово					
Билансне	-	-	1935,0	1935,0	85,1
Ванбилансне	-	-	0,0	0,0	0,0
Потенцијалне	-	-	339,5	339,5	14,9
Укупно	-	-	2274,5	2274,5	100,0
Учешће	-	-	100,0	100,0	-

Извор: Хрвоје Пожар (редактор), *Стратегија дугорочног развоја енергетике Југославије*, Информатор, Загреб 1983, стр. 46 и 47.

отпада тек негде око једне трећине производње лигнита, при чему га највише има у Босни и Херцеговини, затим у Словенији и Македонији, нешто мање у Црној Гори, незнатно у Хрватској, док се у Војводини не производи.

Табела 1.3. Производња лигнита у Југославији, Србији и Косову

Година	у хиљадама тона		
	ЈУГ	СРБ	КОС
1966	18080	8398	2845
1967	16535	7926	3062
1968	16389	7576	2845
1969	16373	7327	2940
1970	18790	9884	3980
1971	20862	11429	3989
1972	21157	11715	4914
1973	22729	12717	4539
1974	22729	12717	4538
1975	25509	14384	5939
1976	27148	16128	6598
1977	29611	18791	7715
1978	30359	19614	7842
1979	32329	20922	6810

Година	ЈУГ	СРБ	КОС
1980	36949	24544	6118
1981	40958	27698	6467
1982	43454	29245	6673
1983	47697	30820	7147
1984	53293	33965	7519
1985	56635	37848	9783
1986	56359	36712	9809
1987	59359	39307	10315
1988	59873	40931	10887

Извор: Статистички годишњак Југославије, разна годишта

Табела 1.4. Потрошња лигнита у индустрији

у хиљадама тона

Година	ЈУГ	СРБ	КОС
1966	11379	6538	2241
1967	11226	6303	2234
1968	11210	6501	2210
1969	10627	6658	2400
1970	12829	8504	3071
1971	15253	10128	3335
1972	16661	10467	4471
1973	18711	11866	4282
1974	19244	11998	4406
1975	21240	12943	5459
1976	20869	12358	5075
1977	23878	16314	6513
1978	26454	17735	7040
1979	27659	19446	6493
1980	31660	22720	5724
1981	36309	25324	5699
1982	36805	25820	5332
1983	37526	26484	4743
1984	46420	30244	6195
1985	49314	33297	8203
1986	50430	33872	8576
1987	52543	36157	9723

Извор: Статистички годишњак Југославије, разна годишта

Значај производње лигнита у нашој земљи потенциран је чињеницом да се од укупних произведених количина око 90% троши у производњи електричне енергије, при чему термоелектране учествују у укупним капацитетима свих електрана с преко 60%.

Пошрошња. Највећи део произведених количина лигнита троши се у индустрији, а у томе за производњу електричне енергије. Као што се може видети из података, презентованих у изворној студији⁵, изузев Хрватске и Војводине, које практично не производе лигнит, у свим осталим деловима земље производња донекле надмашује потребе за лигнитом у индустрији.

У табели 1.5. дата је потрошња лигнита у термоелектранама, у Југославији, Србији и Косову.

Табела 1.5. Потрошња лигнита у термоелектранама

у хиљадама тона

Година	ЈУГ	СРБ	КОС
1971	11889,5	8934,9	2898,2
1972	13308,8	9094,2	3847,2
1973	15559,2	10764,8	3771,3
1974	15920,2	10495,3	3587,1
1975	17333,4	10826,7	4248,5
1976	19246,4	12565,9	4663,0
1977	20119,2	14168,5	5020,8
1978	22897,3	15743,2	5490,4
1979	21211,1	14993,6	5064,0
1980	28613,4	21489,8	5019,3
1981	32848,5	24116,4	4804,9
1982	29161,9	24794,5	4635,0
1983	38759,4	26561,6	4933,4
1984	43427,7	29604,7	5746,9
1985	47378,3	32597,4	7737,9
1986	47459,6	31745,4	7917,6
1987	51158,1	35606,8	9504,3

Извор: Статистички годишњак електропривреде СФРЈ за 1987. годину

У САП Косово на бази лигнита изграђене су две термоелектране – Косово А, с укупним капацитетом од 790 MW, и Косово Б, с укупним капацитетом од 620 MW, а у оквиру Електропривреде Косово изграђени су и други капацитети на бази лигнита, као што је сушара с годишњим капацитетом од 610 хиљада тона, постројења за гасификацију од око 480 м³ гаса, фабрика азотних ђубрива од 360 хиљада тона годишње, и топлана капацитета 260 тона паре по једном часу.

1.1.1.2. Црни метали

САП Косово не располаже значајнијим налазиштима руда црних метала. Гвоздене руде, која има највећи значај у свим модерним друштвима, у Покрајини нема. Постоје налазишта руде хрома, која се и производи, као и мангана.

⁵ Видети монографију: Интелус, Ресурси привредног развоја Косова, Београд 1989.

1.1.1.2.1. Манган

Манган се ретко налази у елементарном облику, већ је најчешће садржан у рудама, које имају 20–50% мангана, зависно од лежишта. Највише се употребљава у црној металургији (преко 90%), где је за производњу једне тоне челика неопходно утрошити 6–9 кг мангана, затим у производњи феромангана, у хемијској индустрији, производњи батерија и др.

У нашој земљи манган се производи у практично занемарљивим количинама – у 1987. години произведено је 41,3 хиљаде тона руде мангана (целокупна производња је концентрисана у СР Босни и Херцеговини – у лежишту Бужим код Босанске Крупе), што је мање од једне петине потребних количина.

Поред Бужима резерве руде мангана у Југославији утврђене су у још само два лежишта – Стогово (СР Македонија) и Ново Брдо (САП Косово). Укупне билансне резерве се процењују на око 14,5 милиона тона руде, од чега на Ново Брдо отпада само око 1,36 милиона тона, односно нешто мање од 10%. Потенцијалне резерве су такође мале, и процењују се на око 2,9 милиона тона руде, али се процењује да ових резерви у Новом Брду нема.

Резерве манганових руда у Југославији су релативно мале, и слабог су квалитета – процент садржаја метала у свим резервама се оцењује на око 22%, а у Новом Брду око 22,2%. Стога њихова производња захтева примену сложених поступака припрема и обогаћивања, где је положај налазишта Бужим и Стогово повољнији од Новог Брда – досадашњим технолошким истраживањима доказано је да би се руда из ових налазишта могла обогаћивати и дати концентрате с преко 50% мангана, што би створило услове за производњу феромангана и обустављање увоза за ове намене.

1.1.1.2.2. Хром

Од укупне производње хрома око 65% се троши за добијање феролегура, око 18% у лежиштима (високим пећима) с високим температурама (рефракторна и ватростална индустрија), а око 15% у хемијској индустрији. Већина нерђајућих челика садржи до 18% хрома.

Резерве хрома у Југославији су такође мале. Крајем 1978. билансне резерве су процењиване на око 100 хиљада тона, а потенцијалне на око 500 хиљада тона. Ове резерве претежно припадају хромиту III врсте, и не омогућавају економски значајну производњу. Тек 1978. године откривено је у Љуботенском масиву у Македонији ново лежиште хрома с око милион тона руде која омогућава организовање рентабилне експлоатације. На Космету су присутне резерве хромита III врсте (у Ђаковичком масиву), у укупном износу од 89 хиљада тона.

Укупна производња руде хрома у Југославији је веома мала – једва нешто преко 10 хиљада тона. У 1987. години произведено је 13,2 хиљаде тона руде, од тога 10,8 хиљада тона у Македонији, и само 2,4 хиљаде тона на Косову. То чини тек негде око 2% укупних потреба земље.

1.1.1.3. Обојени метали

Резерве руда обојених метала у САП Косово нешто су веће него црних метала. Постоје налазишта боксита, оловно-цинкане руде и никла.

1.1.1.3.1. Боксит

Производња и потрошња алуминијума су у сталном порасту захваљујући многим повољним карактеристикама овог метала. Основна сировина за производњу алуминијума је боксит, мада се у неким земљама као сировине користе и нефелин-леуцитске стене, алунити, а као потенцијалне помињу се и многе друге (алуминозне глине, спинели, гранити, итд). Лежишта боксита у Југославији налазе се на прилично великом простору – у Хрватској, Босни и Херцеговини, Црној Гори и Косову.

Укупне билансне резерве боксита оцењују се⁶ на око 97 милиона тона, а потенцијалне на око 140 милиона тона. На косметска налазишта процењује се да од тога отпада свега нешто мање од 10%.

Укупна производња боксита у Југославији креће се већ годинама на нивоу од око 3,5 милиона тона, уз мање осцилације после 1982. године, када је достигнут максимум од произведених 3,7 милиона тона. На Косову је производња опадала после 1971. године (206 хиљада тона), све до 1981. (65 хиљада тона), да би се последњих година кретала на нивоу од око 110–120 хиљада тона, односно мање од 5% укупне производње у Југославији.

Табела 1.6. Производња лигнита у Југославији и на Косову

Година	у хиљадама тона	
	ЈУГ	КОС
1966.	1887	74
1967.	2131	132
1968.	2072	151
1969.	2128	166
1970.	2098	206
1971.	1959	206
1972.	2197	183
1973.	2167	117
1974.	2370	192
1975.	2306	152
1976.	2033	139
1977.	2044	124
1978.	2566	154
1979.	3012	92
1980.	3138	61

Година	ЈУГ	КОС
1981.	3249	65
1982.	3668	132
1983.	3500	100
1984.	3347	100
1985.	3250	117
1986.	3459	110
1987.	3394	122
1988.	3034	64

Извор: Статистички годишњак Југославије, разна годишта

1.1.1.3.2. Олово и цинк

Цинк и олово спадају у ужу групу металних минералних сировина на чијој производњи је заснован рад и развој већег броја грана индустрије и занатства. захваљујући томе они се налазе на четвртом и петом месту у укупној потрошњи метала (иза гвожђа, алуминијума и бабра).

Укупне билансне резерве олова и цинка биле су процењиване (1975. године) на 106,3 милиона тона руде, а потенцијалне резерве на 120,3 милиона тона. Готово 50% од овако утврђених резерви налази се у САП Косово.

У Југославији се годишње производи око 4 милиона тона руде олова и цинка, од тога у САП Косово нешто мање од 40%, с тим што треба нагласити да је током 70-тих година ово учешће било и изнад 40%.

Табела 1.7. Производња руде олова и цинка у Југославији, СР Србији и САП Косово

у хиљадама тона						
Година	Југославија	%	Србија	%	Косово	%
1969	2928	100,00	1636	55,87	1360	46,45
1970	3113	100,00	1748	56,15	1440	46,26
1971	3155	100,00	1809	57,34	1491	47,23
1972	3111	100,00	1817	58,41	1513	48,63
1973	3196	100,00	1909	59,73	1597	49,97
1974	3379	100,00	2005	59,34	1702	50,37
1975	3606	100,00	2137	59,26	1707	47,34
1976	3806	100,00	2205	57,93	1753	46,06
1977	4161	100,00	2418	58,11	1868	44,89
1978	4078	100,00	2297	56,33	1758	43,11
1979	4155	100,00	2369	57,02	1824	43,90
1980	4284	100,00	2463	57,49	1927	44,98
1981	4365	100,00	2449	56,11	1919	43,96
1982	4252	100,00	2429	57,13	1882	44,26
1983	4063	100,00	2297	56,53	1738	42,78
1984	4634	100,00	2386	51,49	1787	38,56

Година	Југославија	%	Србија	%	Косово	%
1985	4590	100,00	2233	48,65	1610	35,08
1986	4588	100,00	2125	46,32	1466	31,95
1987	3908	100,00	2137	54,68	1432	36,64
1988	3847	100,00	2118	55,06	1313	34,13

Извор: Статистички годишњак Југославије, разна годишта.

Врло је значајно да су домаће руде олова и цинка полиметаличне. У њиховом саставу, поред осталих, налазе се и следећи метали: кадмијум, германијум, бакар, бизмут, сребро, злато, индијум, галијум, као и неметал барит. У нашој земљи освојена је производња кадмијума, злата и сребра. Ови се метали производе и на Косову, а поред тога и бизмут, где је Косово једини произвођач у земљи.

1.1.1.3.3. Никл

Никл је метал од великог значаја за обојену металургију, металну, металопредавачку и неке друге гране индустрије у свим развијеним земљама. Око трећине укупне производње никла троши се у индустрији челика, такође око трећине за производњу разних легура (супер легуре, никл-бакар легуре и др.), а преостала трећина за ливено и ковано гвожђе, електро и хемијску индустрију и друге намене. Укупна потрошња никла у свету у сталном је порасту, без обзира на иначе присутна колебања везана за периоде конјунктуре и рецесије.

У Југославији су утврђене велике резерве никла, заједно с кобалтом, гвожђем и другим минералима. Укупне билансне резерве процењене су још крајем 1968. године на 272 милиона тона, а потенцијалне на 106 милиона тона. Ове резерве налазиле су се у три лежишта (Вардиште – Мокра Гора, Ржаново, Липовица), и све су биле класификоване у ванбилансне резерве због ниског садржаја основних корисних компоненти (никл, кобалт, гвожђе), као и нерешене технологије њиховог одвајања.

Напредак технолошких решења омогућио је да се део резерви никлоносних руда преведе у класу билансних. Тако је у лежишту Ржаново утврђено 44,5 милиона тона билансних и око 105 милиона тона потенцијалних резерви, с просечним садржајем никла од 1,04%, кобалта 0,06%, цирконијума 1,7% и гвожђа 31%. У лежиштима никла и кобалта Главица и Чикатово на Косову утврђено је 20 милиона тона ове руде, с око 1,3% никла и 0,065% кобалта. Остале резерве (у лежиштима Вардиште и Мокра Гора, као и у неким мањим налазиштима у Србији и Македонији) и даље су вођене у класи ванбилансних.

Производња никла у Југославији није била освојена до почетка 1980-тих година, до када су све потребне количине увожене (за око 20 милиона \$ годишње). Међутим, и довршење производних капацитета у Македонији и на Косову током 1980-тих година није решило све проблеме, што је већ општепозната проблематика у целој земљи.

1.1.1.4. Неметали

Неметали представљају најмлађу групу корисних минералних сировина, а чине је лежишта елемената, кристала, минерала и стена. Неметалне сировине су знатно бројније и разноврсније од металних, али су тек у новије време постале предмет пажње у минералној економији и друштвеној евиденцији. Сматра се да Југославија располаже значајним неметалним сировинама, иако су оне у целини још недовољно истражене. Што се тиче Косова, ситуација ни овде није много повољнија него код металних сировина – Покрајина располаже резервама магнетита и разних врста глина, док осталих сировина нема.

1.1.1.4.1. Магнезијум

Магнезијум се јавља у ултрабазичним (дунити) и базичним (габро) стенама, у диоритима, гранитима и грандиоритима. Највећу примену магнезијумске сировине имају у производњи магнезијумских ватросталних материјала, за добијање гвожђа и челика по кисеоничком поступку и за производњу керамичких конструкционих материјала, који имају значајно место у нуклеарној и ракетној техници. Последњих деценија специјални ватростални материјали нашли су значајну примену у индустрији стакла, цемента, креча, у обојеној металургији и у другим областима.

Билансне резерве магнетита у Југославији процењиване су у 1968. години на око 14,6 милиона тона, а 1978. године на око 13,4 милиона тона. Око 70% од ових резерви налази се у лежиштима Косова (8,4 милиона тона), а остало је у Србији (3,2) и Босни и Херцеговини (1,8 милиона тона).

Производња сировог магнетита у Југославији заузима значајно место, чему су нарочито допринеле прераде магнетита у висококвалитетне ватросталне материјале, који су чак имали значајно место и у извозу. Утолико је, међутим, чудније да је дужи период (од 1970. када је произведено 512 хиљада тона, па све до 1980. године, када је произведено свега 262 хиљаде тона) производња сировог магнетита опадала. Иако је после тога дошло до раста производње (у 1986. години произведено је 423, а у 1987. 336 хиљада тона) максимални ниво производње из 1970. године није достигнут. Слична кретања, додуше с нешто мањим осцилацијама, имала је производња магнетита и на Косову – максимум је постигнут 1972. године (193 хиљаде тона), а минимум 1980. године (92 хиљаде тона). Последњих година производња се креће на нивоу од око 180–190 хиљада тона, што чини око половине укупне производње у Југославији. На Косову је концентрисана целокупна производња каустично печеног магнетита, затим нешто преко 25% производње синтер магнетита. Даљи развој производње магнетита условљен је повећавањем капацитета црне металургије у Југославији, као и све већим издацима за увоз. Наравно, све то захтева даља, и већа улагања у истраживања и експлоатацију овог неметала, што би омогућило и коришћење дела сада класификованих ванбилансних резерви магнетита.

1.1.1.4.2. Глине

Глине су значајне неметалне сировине које имају примену у разним индустријским гранама – разни грађевински материјали, папир, гума, пластика, порцелан, ватростални материјали и др., као и у занатству. Поред каолина у важније групе глина спадају керамичке, ватросталне, бентонитске и цигларске. Каолини се могу употребљавати сирови, али се најчешће чисте и обогаћују одговарајућим технолошким процесима. Каолин се најчешће користи као пунило и премаз у индустрији папира, за керамику и порцелан, производњу белог цемента, и у рафинеријама нафте као катализатор за цепање сирове нафте.

У Југославији постоји више лежишта каолина, која се налазе уз масе гранита и децитоандезита. Укупне билансне резерве оцењене су на око 22 милиона тона. Сматра се да су то сировине осредњег квалитета, због чега је неопходно њихово обогаћивање. Годишња производња каолина у Југославији креће се у последњој деценији на нивоу од око 200–220 хиљада тона (с изузетком 1985. године, када је произведено око 245 хиљада тона), што је недовољно за потребе земље. Производња каолина на Косову знатно више осцилира – 1983. је произведено око 24 хиљаде тона, а 1986. свега 10 хиљада тона. У 1987. производња је опет повећана, и износила је око 18 хиљада тона, што је нешто мање од 8,5% од укупне производње у Југославији.

Поред каолина на Косову постоје резерве и ватросталне глине, које се због високе температуре топљења и високе пластичности највише употребљавају за израду ватросталних опека, грнчарије, као и за подне и зидне плочице. Билансне резерве ових глина процењене су на око 13,5 милиона тона, од чега на Косову отпада 1,5 милиона тона.

Керамичке глине се обично налазе у истим лежиштима с ватросталним глинама, али се од њих разликују по боји, тачки топљења и способности везивања. Керамичке каолинске глине се употребљавају за израду подних и зидних плочица, санитарнија, канализационих цеви, порцелана, фајанса, и др.

Керамичке глине се налазе у великом броју неогених басена у Југославији. Билансне резерве керамичких глина у Југославији цене се на око 25–35 милиона тона, од тога на Косову од 1–2 милиона тона. Потенцијалне резерве ових глина су знатно веће, али је степен истражености веома низак.

По начину постанка и способности да повећа запремину 25–30 пута (натријски типови) бентонит се знатно разликује од других типова глина. Употребљава се за заптивање брана и водојажа, за исплаку код истражног бушења, за изолацију где постоји могућност удара, као и у рафинацији петролеја, као катализатор, за пречишћавање минералних и биљних уља, као додатак при производњи белог цемента, као „носач” при производњи пестицида, фунгицида и других производа у фармацеутској индустрији, итд.

Билансне резерве бентонита у Југославији оцењене су на око 55 милиона тона, а највеће су на Косову (35 милиона тона). Верује се, међутим, да су резерве и знатно веће, и да ће то додатна истраживања потврдити. Бентонит се у Југославији производи у Македонији и Хрватској.

1.1.2. Обновљиви ресурси

1.1.2.1. Земљиште

Земљиште представља основни природни ресурс сваке земље. Његов третман мора бити специфичан, оно се на неки начин налази између класичних необновљивих ресурса (минералног богатства сваке земље) и обновљивих ресурса (које чине шуме, биљни и животињски свет, као и вода). Наиме, иако је по својој величини дато, земљиште (у смислу коришћења од стране човека) се може повећавати, бар до одређене границе, а с друге стране, опет активношћу човека, оно се може и обнављати, применом агротехничких, мелиорационих и других мера, односно човековом активношћу, може се обезбедити превођење између појединих категорија тла.

Глобално посматрано, без тренутног улажења у сâм квалитет земљишта, расположивост плодног земљишта на Космету нешто је мања него у просеку у Југославији: према подацима за 1987. годину на пољопривредну површину у Југославији је отпадало 142080 км² од укупно 255804 км², или око 55,5%, а на Косову 5860 км² од укупно 10887 км², или око 53,8%. На територији СР Србије, наравно, овај однос је знатно повољнији – на пољопривредне површине долази 57340 км² од укупно 88361 км², односно око 64,9%⁷. Према подацима Пописа из 1979. године⁸ шумско земљиште захватало је у Југославији даљих 91210 км², или 35,7%, у Србији 23130 км², или 26,2%, и на Косову 4290 км², или 39,4% од укупне површине, тако да је непроизводна површина заузимала око 8,8% укупне територије у Југославији, око 8,9% у Србији, и само око 6,8% на Косову.

Посматрано по становнику Југославија располаже с око 0,6 ха пољопривредне површине, Србија с око 0,58 ха, а Косово са свега 0,31 ха. Свакако да је у питању велика насељеност у Покрајини (176 становника по км, према 92 у Југославији, односно 111 у Србији), али без обзира на то ови подаци о расположивим пољопривредним површинама, који су за просек Југославије отприлике на нивоу земљиштем сиромашне Европе (око 0,56 ха пољопривредних површина по становнику) показују да земљиште у нашој земљи, а поготову на Косову, није исцрпан ресурс, и да се њиме мора крајње рационално господарити.

Табела 1.8. Земљиште по категоријама коришћења у Југославији, Србији и на Косову у 1987.

Категорија	СФРЈ	%	у хиљадама хектара			
			Србија	%	Косово	%
Пољопривредна површина	14208	100	5734	40,36	586	4,12
Оранице	7039	100	3678	52,25	301	4,28
Жита	4106	100	2376	57,87	220	5,36

7 Подаци преузети из *Статистичког годишњака Југославије за 1988. годину*, стр. 506.

8 Исти извор.

Категорија	СФРЈ	%	Србија	%	Косово	%
Индустријско биље	650	100	426	65,54	16	2,46
Повртно биље	651	100	291	44,70	21	3,23
Сточно крмно биље	991	100	498	50,25	33	3,33
Воћњаци	498	100	262	52,61	12	2,41
Виногради	229	100	89	38,86	9	3,93
Ливаде	2068	100	666	32,21	84	4,06
Пашњаци	4289	100	1005	23,43	180	4,20

Извор: *Статистички годишњак Југославије 1987*, стр. 506.

Иако шуме заузимају близу 40% укупне површине Покрајине шумарство је још увек доста неразвијено и екстензивно. Структура шумског фонда је неповољна: 14% спада у високе шуме, 40% у ниске шуме, 15,3% у деградиране шуме, 22,6% у шикаре и 4,3% у лисничке шуме. Поред тога, и сам процес обнове, односно подизања шума, не иде задовољавајућом динамиком. Док је, наиме, годишње мелиорацијом деградираних шума и шикара обухваћено око 568 ха, просечан обим свих облика пошумљавања је свега око 448 хектара⁹.

У оквиру пољопривредних површина различита је структура по категоријама коришћења. Као што се види из *табеле 1.8*. Покрајина има натпросечно учешће у одговарајућим површинама Југославије код жита, ораница, пашњака и ливада, а код осталих категорија исподпросечно.

Квалитет земљишта је резултат деловања низа фактора, како оних који и тренутно на њега делују, укључујући ту и саму активност човека, тако и низа фактора који су своје дејство испољаваии кроз дуготрајну геолошку историју настанка и развоја одређеног тла – рељефа, климе, биљног и животињског света, ерозионих фактора, итд. Под различитим дејством свих ових фактора у Југославији су формиран и веома хетерогени типови тла, тако да се она често означава као прави педолошки музеј Европе.

Према класификацији коју су, у оквиру израде педолошке карте Европе у организацији *FAO/UNESCO*, 1973. године сачинили педолози Југославије сва тла су подељена у четири одељка: 1. Аутоморфна тла, која се влаже само падавинама. Перколација воде је слободна, без дужег задржавања у профилу тла. 2. Хидроморфна тла, која се карактеришу повременим или трајним суфицилним влажењем дела или целог профила. До суфицилног влажења може доћи из једног или више извора: атмосферска вода која стагнира у профилу, поплавне, или подводне воде. Све ове воде су незаслањене и неалкализоване. 3. Халоморфна тла (слатине), која карактерише додатно влажење засољеним и алкализираним, претежно подземним водама. 4. Субхидрична (субаквална) тла, која се образују у подводним условима, тј. стално су покривена плитким водама. Процеси подогенезе мешају се с процесима седиментације.

9 Економски институт у Приштини, *Концепција дугоочног развоја Социјалистичке Аутономне Покрајине Косово до 2000. године*, Приштина 1985.

Одељци из горње класификације деле се на класе, класе на типове, а ови на ниже таксономске јединице.

Горе презентовани одељци тла нису, наравно, подједнако заступљени у нашој земљи. Тако, рецимо, субхидричних тла има врло мало, па се најчешће и не исказују. Најзаступљенија су аутоморфна тла, која заузимају 82,65% целокупне територије Југославије, затим хидроморфна са 17,11%, и најмање халоморфна са свега 0,44%. У оквиру аутоморфних тала у свим крајевима наше земље јављају се врло слабо развијена тла – камењари (литосоли на тврдим супстратима), који чине 9,16% површине, а јављају се у планинским областима свих наших планина, затим хумско-силикатна тла (ранкери), с 3,24% површине, којих има у брдско-планинском рејону на силикатним стенама, као и смеђа кисела тла (ди-стрична смеђа), с 18,63%, која се такође јављају на силикатним стенама наших брда и планина. Од хидроморфних тла у ширим долинама река јављају се алувијална тла (флувисоли), са 6,78% површине.

Поред ових врста тла, које су опште за све делове земље, на Косову се јављају и следеће. Од аутоморфних тала то су смонице вертисоли, којих у целој земљи има свега 3,37%, као и лесивирана или деградирана тла (лувисоли), којих у целој земљи има 10,21%, а од хидроморфних у Метохији има мало подзолно-псеудоглејних (псеудоглеји), којих има 4,63% у Југославији.

Вертисоли су добра пољопривредна тла, повољних својстава и састава, али врло тешког механичког састава, услед чега долази до бубрења и на бреговитом терену до релативно јаке ерозије. Од ерозије треба их заштитити терасирањем. Врло су добра станишта за воћњаке (на повољним експозицијама). Лувисоли се јављају у влажнијим климатским условима, на претежно бескарбонатним или слабо карбонатним растреситим супстратима иловастог састава и осредње пропусности за воду. Ацидификација, испирање глиненых честица и база, врши се у условима хумидне климе. Од процеса деградације зависи продуктивна способност ових тала. Ако је овај процес на почетку та тла могу бити погодна за пољопривреду. Да би се поправила негативна својства ових тала потребни су бројни агротехнички захвати: хумификација, калцификација, ђубрење доста високим дозама минералних ђубрива, продубљавање ораница и заштита од ерозије, по потреби. Псеудоглеји су некада називани подзоли, парапозоли или прахуље. Јављају се у сличним условима као и лувисоли, али на равнијим теренима. Супстрати на којима су развијена ова тла су растресити језерски седименти, претежно бескарбонатни, а рељеф дилувијалне и алувијалне терасе. Главна карактеристика је површинско оглејавање (псеудооглејавање) с мокром и сувом фазом. Производна способност ових тла је углавном ниска, а приноси мали. Пошто су на равном рељефу и лака за обраду ова тла су претежно пољопривредно-оранична, међутим њихова физичка и хемијска својства и састав су лоши. С обзиром на раван рељеф и погодност за обрађивање ипак се оцењује да се исплате улагања у њихово побољшање, односно у њихово привођење интензивним културама.

Из предњег се може закључити да и у Југославији, и на Косову нема много доброг земљишта, погодног за интензивну пољопривредну производњу. Ради

привођења постојећег земљишта интензивним културама, с обзиром на иначе неповољно стање у Покрајини у погледу вода, неопходна су велика улагања¹⁰. Изградњом хидросистема Ибар–Лепенац, Радоњић, Жур, Поношевац, Биначка Морава и других мањих акумулација, биће могуће наводњавање око 200.000 ха земљишта, чиме ће се значајно утицати на пораст и интензивирање пољопривредне производње.

Проблеми интензивирања пољопривреде, поред наведеног, знатно отежава и чињеница да се око 88% обрадивих површина налази у индивидуалном сектору, и то махом на ситним поседима. То показује не само да друштвени сектор не може, бар у догледно време, да буде носилац развоја ове гране, већ и да, због уситњености поседа, постоје велики проблеми за примену савремене механизације и других неопходних мера за интензивирање пољопривредне производње.

1.1.2.2. Водни потенцијал Косова

Укупни водни потенцијал Покрајине врло је неравномерно распоређен. Западни део Покрајине располаже значајним потенцијалом изворских и подземних вода, као и с више од половине површинских вода, док источни део Косова претежно оскудева изворским и подземним водама, а већи део површинских токова налази се периферно.

Просечна годишња расположивост вода у Покрајини процењује се на 3648 милиона м³, од чега се на слив Белог Дрима с Плавском реком односи 58,46%, на слив Ибра 28,25%, Лепенац 7,25% и Јужну Мораву 5,87%.

На основу конципираног развоја Покрајине процењене су потребе за водом у 2000. години у следећим износима:

– за снабдевање становништва	186 милиона м ³
– за индустрију	420 милиона м ³
– за пољопривреду	519 милиона м ³
– гарантовани минимум	166 милиона м ³
– Свега	1291 милиона м ³ .

Да би се обезбедило дугорочно снабдевање водом неопходно је извршити значајно акумулисање вода и њихово превођење из слива у слив. Поред већ изграђених акумулација и оних у изградњи рачуна се и на изградњу нових (око 18).

Процењује се да годишњи доток вода на конципираних 25 профила акумулација износи 1865 милиона м³, од чега би било искористиво с гарантованим минимумом 1291 милион м³ воде. Само из кључних акумулација планирана је

¹⁰ Међутим, као посебан проблем намеће се немаран однос према постојећим површинама. Према подацима објављеним још 1978. године (Х. Ресуловић, Утицај технолошког прогреса на процес оштећења и потрошњу земљишта, *Земљиште и биљка*, 1–2, 1978) губици земљишта у Југославији износе око 15000 ха годишње, односно око 41 ха дневно! Званични статистички подаци (СГ) показују да је у периоду од 1970. до 1987. године у Југославији укупна пољопривредна површина смањена са 14,695 милиона ха на 14,208 милиона ха. У истом периоду у Србији то смањење је било са 5,849 на 5,734 милиона ха, док на Косову није било тако изражено – са 588000 ха на 586000 ха.

испорука воде од 991,8 милиона м³, или 76,8%. Кључним акумулацијама сматрају се: Газиводе, Штимље–Пираја, Дечани, Кончуљ, Радоњић, Палатна и Бистрица. Међутим, од њих су изграђене само Газиводе и Радоњић.

Из подземних изворишта рачуна се на обезбеђење 131 милиона м³ воде, или 9,2%, а из површинских акумулација 1124 милиона м³, или 90,8%.

Оцене о расположивости и потрошњи воде које су дате у Водопривредној основи САП Косово засноване су на дугорочним предвиђањима. Међутим, због прецењених могућности развоја дошло је и до прецењивања у билансирању потреба у количинама воде за 2000. годину. С друге стране, изградња тако великог броја акумулација тражи знатно дужи период од оног за који је билансирана потрошња воде, а уз то се поставља и питање обезбеђења финансијских средстава.

Табела 1.9. Топле и минералне воде у САП Косово

Локалитет	Издашност у л/сек.	Температура у °С
Пећка Бања (Илица)	14	47
Бања код Ораховца	150	23
Бања Клокот	20	17–34
Бања (код Титове Митровице)	60	41–60
Кисела вода Поклек (Дреница)	9,8	13
Кисела вода (Дечани)	17	11–12,8

САП Косово располаже и потенцијалом термоминералних вода. Познате су 32 појаве ових вода различитог хемијског састава, температуре и издашности. Значајније топле и минералне воде дате су у *табели 1.9*.

Потенцијал термоминералних вода који је евидентан, али знатним делом неистражен, може дати видан допринос у развоју Покрајине, наравно уколико се у будућности пронађу могућности за њихову експлоатацију.

1.2. СТАНОВНИШТВО И РАДНИ ПОТЕНЦИЈАЛ

Анализа и планирање економског раста и друштвено-економског развоја на уоченој каузалности релевантних фактора, међу којима је становништво (скуп људи као произвођача и потрошача), заузима истакнуто место. Са становишта производње, као претпоставке потрошње, неопходно је познавање динамике обима расположиве радне снаге.

Расположивост људског потенцијала је резултанта демографских и економских кретања, али и достигнутог нивоа социјалног развоја. Наиме, демографске структуре истовремено изражавају карактеристике и појединца и друштва – као скупине људи с одређеним биолошким, етичким, образовно-квалификационим и другим особинама. Обим радне снаге, односно контингент активног становништва у привреди, зависи, с једне стране, од укупног броја становништва и његове старосне структуре и, с друге стране, од модуса издвајања радне снаге из укуп-

ног становништва. Спознавање каузалности у овој сфери је од посебног значаја за САП Косово, али и за Југославију у целини. Наиме, демографски региони Југославије налазе се у свим основним фазама развоја становништва, па се могу развојно лоцирати између САП Косово, које је на прагу демографског прелазног периода, и САП Војводине, која је у великој мери већ финализовала тај период.

Наведена кретања у Покрајини Косово интерактивно су повезана с нивоом општег привредног развоја региона. Наиме, неразвијена привредна подручја с високим учешћем становништва ангажованог у пољопривреди (која је а priori на ниском нивоу техничко-технолошког развоја) условљава висок удео ангажованости становништва за потребе просте репродукције становништва, односно за производњу добара и услуга неопходних за одржање егзистенције. С економским растом и друштвено-економским развојем, мишљење је савремене демографске теорије, значај економских чинилаца опада у корист социјалног момента формирања радне снаге. С демографског становишта, примарни утицај на формирање радне снаге има старосна и полна структура становништва¹¹. За економске ефекте радне снаге неопходно је обрадити и ниво образованости активног становништва.

1.2.1. Кретање становништва

Прекретница у историјском развоју становништва, односно почетак секуларних тенденција, остварена је крајем 19. века и у том погледу Југославија је у заостатку за развијеним земљама за око 50 година. Секуларне тенденције јављају се као резултат убрзанијег пада наталитета у односу на морталитет. Међутим, опадање стопе раста становништва је праћено изразитим демографским диспропорцијама с регионалног становишта. Регионалне разлике у демографским кретањима резултат су различитог историјског развоја а, пре свега, разлика у степену друштвено-економске развијености.

Пре првог светског рата, иако не постоје прецизни статистички подаци, Косово се, заједно с Босном и Херцеговином, Црном Гором и Македонијом, није налазило у фази секуларизације, јер је наталитет био преко 40‰. Између два рата, наталитет опада тако да је уочи рата његов ниво компаративно повољан. Наиме, тада је наталитет на Косову био нижи од наталитета у Босни и Херцеговини и Македонији и износио је 34,6‰. После рата, као и у другим регионима, и на Косову се шири компензујући наталитет. Међутим, за разлику од других региона, код којих се ова појава јавља као привремени прекид секуларних тенденција, на Косову су ова кретања компаративно споро мењана односно дошло је до ретроградних промена са свим неповољним последицама које из тога следе. Наиме, до 1965. године Косово је бележило стопе раста наталитета око нивоа из двадесетих година. У исто време друга подручја високог наталитета у предратном периоду су

¹¹ Поред старосне и полне структуре на обим радног становништва имају утицај и други фактора: фертилитет жена, брачно стање и сл.

попримила обележја убрзане демографске секуларизације¹². Секуларне тенденције на Косову се, иако успорено, генеришу тек у последњих двадесет година. Међутим, ниво раста становништва је и даље, у односу на остале делове земље, изразито брз, и то пре свега због знатно умањене стопе морталитета. Низак ниво морталитета, са своје стране, условљен је пре свега смањењем смртности одојчади, али и релативно високим уделом младих добних скупина у укупном становништву, услед још увек изразито високог природног прираштаја.

Табела 1.10. Просечне стопе раста становништва у Југославији, Србији и на Косову

Период	у %		
	ЈУГ	СРБ	КОС
1948–1952.	1,43	1,34	2,09
1953–1960.	1,10	1,14	2,26
1961–1970.	1,01	1,00	2,58
1971–1980.	0,89	0,98	2,44
1981–1988.	0,73	0,72	2,65

Косово је једино подручје у Југославији које је на прагу демографске сатурације: наиме, од првог светског рата па до данас Косово има мањи пад наталитета и од Словеније иако је апсолутна вредност стопе наталитета у базном периоду неупоредива¹³. Од 1948. до 1988. године становништво Покрајине увећано је по просечној годишњој стопи од 2,43%, а Југославије 1%.

1.2.2. Основне демографске структуре

Демографске структуре на Косову се налазе под утицајем природног прираштаја становништва, пресељавања, друштвено-економског развоја, урбанизације, образовног процеса и др. У оквиру овог рада указаћемо на промене у најважнијим демографским структурама с економског становишта – полној и старосној.

С обзиром на прихваћену традицију, полна структура САП Косово има већи економски значај него у другим регионима и у Југославији као целини. Имајући у виду већу активност мушког становништва, за Косово специфичан вишак мушког становништва, у односу на женско, економски је повољан. Таква кретања су евидентирана и у двадесетим годинама, а од тада се тај вишак перманентно увећава. Узрок таквих кретања је у вишој смртности женског становништва појединих старосних група у ранијим периодима и због високог удела који отпада на децу и омладину код којих су стопе маскулинитета високе услед полне структуре живорођених.

¹² У том погледу је карактеристична Босна и Херцеговина која је стопу наталитета остварену у двадесетим годинама (44,3%) смањила половином 60-тих на испод 30%.

¹³ Двадесетих година овог века Словенија је имала наталитет 29,7‰, а Косово 43,2‰

Разлике у старосној структури Косова и Југославије су изразито велике. Наиме, Косово карактерише изразито висок удео млађих добних скупина – становништво испод 20 година старости чини готово половину, а у случају Југославије испод трећине укупног становништва. Наведена кретања демографских структура битно умањују расположивост радне снаге и, имајући у виду обухват младих добних скупина кроз процес образовања, битно умањују расположивост средстава за инвестиције. То се аутоматски реперкутује и на могућности запошљавања образовно формиране радне снаге и усмеравања расположивих средстава у правцу решавања проблема демографске експанзије.

1.2.2.1. Демографски аспект формирања радне снаге

Укупно становништво и његова старосна структура представљају основне демографске детерминанте формирања радне снаге односно активног становништва. Наравно, поред поменутих фактора на обим радне снаге утичу и други фактори (просечно трајање школовања, ангажованост жена у процесу производње, али и економски узроковани чиниоци).

Утицај демографских фактора посредством старосне структуре је пресудан на формирање кадровског потенцијала – односно становништва радног узраста. Оно на Косову има изразито брз темпо раста и у том погледу одражава висок притисак на запошљавање, јер постоји вишак радне снаге, ако се узму у обзир објективне инвестиционе могућности укупне привреде. Наиме, просечна стопа раста радноспособног становништва је, од 1948–1988. године, била на Косову 23,62%, а у Југославији 1,17%. Имајући у виду природни прираштај, разумљиво је, да је његов удео у укупном становништву у порасту и у СФР Југославији и у САП Косово. Међутим, раст учешћа радноспособног становништва у укупном је, у анализираном периоду, испод југословенског просека. Компаративно, положај је још неповољнији уколико се узме у обзир апсолутни ниво учешћа. Наиме, у 1988. години, учешће је за 10 индексних поена веће у Југославији него на Косову¹⁴.

Демографски фактори формирања радне снаге условљавају ниску стопу активности становништва због изразито младе старосне структуре. Деловање поменутог фактора на стопу активности се не мења све док је наталитет на константно високом нивоу. Наиме, висок наталитет смањује учешће лица која излазе из процеса производње, али се тај ефект деградира растом учешћа живорођених. Управо из тих разлога, динамика учешћа активног становништва је у целини неповољна. Закључно с пописом из 1961. године становништво Косова напушта стагантне тенденције у овом домену и замењује их наглим падом евидентираним у попису из 1971. године који се задржао и у наредном. Услед тога долази и до компаративног заостајања у оквиру Југославије.

У периоду између првог и последњег послератног пописа удео пољопривредног становништва смањен је за преко 3,5 пута, те имајући у виду да је становништво повећано за „само“ 2,6 пута и апсолутно стање пољопривредног становништва је

¹⁴ У 1948. години учешће је било веће за 9 индексних поена.

значајно смањено. Основни трендови су до пописа из 1981. године одговарали оствареним кретањима и у Југославији. Међутим, пописом из 1981. године утврђено је да смањење значаја пољопривредног становништва у укупном у САП Косово добија на акцелерацији, те да се убрзано приближава југословенском просеку с тенденцијом даљег смањења, иако је реч о недовољно развијеном подручју.

У периоду од 1952. до 1988. године, број радника на Косову повећан је за 539%, што је резултат како релативно ниске базе тако и изражене инвестиционе активности (у првом реду реч је о великим „демографским” инвестицијама). У истом периоду, број радника у Југославији је повећан за 297%. Интензивније запошљавање радника на Косову у односу на Југославију је евидентно у целом посматраном периоду.

Као и у Југославији, и на Косову је, додуше у нешто мањој мери, изражено натпросечно повећање броја индустријских радника. Наиме, број индустријских радника је у 1988. у односу на 1952. годину повећан за 563,6% на Косову, а 400,2% у Југославији. Дугорочност политике убрзаног запошљавања на територији Косова је евидентна у готово свим анализираним годинама.

Табела 1.11. Степен запослености у друштвеном сектору (број запослених у друштвеном сектору на хиљаду радноспособних становника)

Година	ЈУГ	СРБ	КОС
1952	162	132	89
1955	199	165	96
1960	258	229	142
1965	299	268	157
1970	294	268	151
1971	305	278	160
1972	315	287	167
1973	319	291	168
1974	331	302	177
1975	345	315	185
1976	352	322	187
1977	362	332	189
1978	374	345	193
1979	384	357	197
1980	393	361	209
1981	402	368	216
1982	407	373	215
1983	411	376	213
1984	416	382	215
1985	424	389	216
1986	434	399	217
1987	440	407	221

Запосленост у друштвеном сектору је, имајући у виду динамику становништва способног за рад, успорена. Наиме, Косово има и у апсолутном, али

и у динамичном погледу, неповољан положај с обзиром на број запослених у друштвеном сектору на 1000 радноспособних становника. Док је у 1952. години овај однос у Југославији био нешто мање од два пута већи, у 1988. години он је готово три пута већи.

Са становишта учешћа запослених у приватном сектору у укупном радноспособном становништву Косово је, компаративно посматрано, прошло кроз три етапе. У првој, до 1968. године, овај показатељ је био испод југословенског просека. Успон почиње крајем педесетих, а југословенски просек је достигнут концем 60-тих. Од тада па до 1975. године, приватни сектор Косова је био натпросечно значајан. Надаље, изузевши привремени опоравак крајем седамдесетих и почетком осамдесетих удео све више конвергира општејугословенским кретањима у овој области.

Табела 1.12. Степен незапослености (лица која траже запослење на 1000 радноспособног становништва)

Година	ЈУГ	СРБ	КОС
1952	4,3	3,5	1,2
1955	6,2	5,3	5,7
1960	14,1	13,9	21,9
1965	19,8	20,8	28,0
1970	24,9	28,9	48,8
1971	22,5	25,6	38,2
1972	24,1	27,7	39,9
1973	28,9	34,1	44,8
1974	33,5	40,0	47,8
1975	39,9	47,8	56,8
1976	46,2	56,0	64,0
1977	50,2	64,6	67,5
1978	52,0	67,8	71,3
1979	53,1	69,8	74,6
1980	54,4	70,0	81,4
1981	55,6	68,8	84,5
1982	58,7	71,4	88,3
1983	61,3	72,2	95,0
1984	65,1	74,7	107,5
1985	69,0	78,8	117,2
1986	71,8	83,1	124,2
1987	70,9	82,8	125,9

Учешће незапослених у радноспособном становништву је и поред високог обима демографских инвестиција компаративно неповољно. Наиме, иако је у 1955. години САП Косово имало исти број лица која траже запослење као и Југославија у целини у периоду од 1983. до 1987. године, а и раније, стање на Косову је драстично погоршано.

Пораст незапослености је седамдесетих година делимично умањиван високим одливом радне снаге у иностранство. Наиме, врхунац одлива радне снаге је досегао 1973. године: на привременом раду у иностранству у тој години је било 5,6% радноспособног становништва. У 1987. години њихово учешће је смањено на само 3,2%. Укупан број незапослених и лица ангажованих у иностранству је, дакле, укупан вишак радне снаге.

Укратко, висок демографски раст праћен деаграризацијом и изразитим променама свих демографских структура захтева активну кадровску политику и политику запошљавања радноспособног становништва засновану на стратегији развоја и убрзане апликације радних и стваралачких способности у оквиру стратегије дугорочног економског развоја региона и Југославије у целини.

1.2.2.2. Демографски аспекти запослености

Веза демографских кретања и запослености огледа се кроз неопходност просте репродукције радне снаге и притисак на запошљавање (демографски и притисак под утицајем професионалне оријентације, деаграризације и урбанизације, итд).

Проста репродукција радне снаге с обзиром на демографска кретања у Покрајини обезбеђена је чињеницом да је удео млађих добних скупова у укупном становништву претежан. Висина просте репродукције запослености, односно запослене радне снаге, зависи од стопе ступања у инвалидску пензију, од трајања радног стажа код запослених, престанка вршења занимања код неких категорија, развоја занатских и слободних делатности. Поред тога, она зависи и од кретања запослености; наиме, уколико се запосленост убрзано шири његова старосна структура се подмлађује, а тиме се смањује удео лица која напуштају процес производње. Стопе раста запослености остварене на натпросечном нивоу јављају се у случају Покрајине као битна одредница чињенице да је проста репродукција запослене радне снаге обезбеђена на дуги рок.

Табела 1.13. Становништво старо 10 и више година према школској спреми у СФРЈ, по попису из 1953. године

у процентима

Добна група	Без школе	Четири разреда	Основна школа	КВ и ВКВ	Гимназија	Средња школа	Виша и висока
Укупно	42,1	46,0	4,2	4,0	1,1	1,4	0,6
10–14	45,2	51,9	0,8	0	0	0	0
15–19	28,3	54,2	12,1	4,1	0,3	0,8	0
20–24	34,0	47,9	4,8	6,9	2,8	3,2	0,2
25–34	30,9	53,4	4,5	5,4	2,6	1,9	1,0
35–49	48,5	39,7	2,8	5,0	0,8	1,7	1,1
50–64	52,7	39,7	2,0	2,7	0,5	1,1	0,8
65–	64,2	30,9	1,4	1,2	0,3	0,8	0,6

Табела 1.14. Становништво старо 10 и више година према школској спреми у САП Косово, по попису из 1953. године

у процентима

Добна група	Без школе	4 разреда	Основна школа	КВ и ВКВ	Гимназија	Средња школа	Виша и висока
Укупно	71,2	22,7	1,9	1,2	0,3	0,7	0,1
10–14	58,3	35,3	0,2	0	0	0	0
15–19	51,9	38,7	6,6	1,4	0,1	0,6	0
20–24	68,6	22,5	2,6	2,2	0,8	2,3	0,1
25–34	64,8	28,2	1,9	2,2	1,0	0,8	0,3
35–49	82,2	13,6	0,8	1,5	0,2	0,5	0,2
50–64	91,5	6,1	0,4	0,6	0,1	0,3	0,1
65–	94,2	3,6	0,3	0,3	0,1	0,2	0

Притисак на запосленост у случају Косова, због високог демографског раста, остварују младе добне групе. Према томе, код планирања темпа запошљавања на Косову не може се рачунати на успоравање притиска на запосленост. У том смислу демографски детерминисане инвестиције имаће и у будућности примаран удео у укупним инвестицијама привреде. Поред наталитета на то ће утицати и даљи очекивани процес деаграризације и урбанизације. Укратко, тек са смањењем аграрне пренасељености и наталитета може се очекивати смањење притиска на запосленост.

1.2.3. Образовни ниво становништва

Образованост становништва пресудан је фактор за степен његове економске ефикасности. Утичући на економску ефикасност образовни ниво истовремено обезбеђује утицај и на укупну друштвену ефикасност, односно утиче на квалитативни развој производних снага друштва. Наравно, назначена каузалност није једнозначна већ дијалектичка, јер и ниво економског раста и друштвеног развоја захтева одговарајући ниво образованости. Поред укупног нивоа образованости становништва веома је значајан и ниво образованости по старосним групама, јер на основу њега можемо да одредимо будуће промене у нивоу образованости становништва, односно запослених.

Табела 1.15. Становништво старо 10 и више година према школској спреми у СФРЈ, по попису из 1961. године

у процентима

Добна група	Без школе	4 разреда	Основна школа	КВ и ВКВ	Гимназија	Средња школа	Виша и висока
Укупно	33,3	48,6	7,3	6,0	1,2	2,1	1,3
10–14	37,6	61,6	0,8	0	0	0	0
15–19	10,1	54,1	29,6	4,3	0,9	0,8	0
20–24	15,8	53,9	9,3	11,6	4,3	4,2	0,6

Добна група	Без школе	4 разреда	Основна школа	КВ и ВКВ	Гимназија	Средња школа	Виша и висока
25–34	27,3	49,4	6,4	8,7	1,5	4,1	2,5
35–49	33,0	48,4	5,9	7,0	1,0	2,0	2,4
50–64	50,6	38,1	3,5	4,7	0,5	1,3	1,1
65–	57,6	34,8	2,8	2,5	0,4	0,9	0,8

Табела 1.16. Становништво старо 10 и више година према школској спреми у САП Косово, 1961. години

у процентима

Добна група	Без школе	Четири разреда	Основна школа	КВ и ВКВ	Гимназија	Средња школа	Виша и висока
Укупно	57,0	34,7	4,4	1,5	0,5	1,2	0,5
10–14	51,1	48,2	0,6	0	0	0	0
15–19	21,8	63,7	13,0	0,9	0,2	0,3	0
20–24	32,9	49,9	8,2	3,8	1,9	2,8	0,3
25–34	57,1	30,7	4,8	2,4	0,7	3,0	1,2
35–49	68,5	24,9	2,6	1,8	0,2	0,9	1,0
50–64	87,8	9,8	0,7	0,8	0,1	0,4	0,2
65–	94,3	4,6	0,4	0,3	0,1	0,2	0,1

Табела 1.17. Становништво старо 10 и више година према школској спреми у СФРЈ, попис 1971. године

у процентима

Добна група	Школска спрема											
	Без школе	1–3 разреда	Четири разреда	5–7 разреда	Основна	КВ	ВКВ	Гимназија	ССС	Виша	Висока	Непознато
Укупно	16,9	7,3	28,0	14,3	15,1	8,6	0,4	2,0	4,3	1,2	1,6	0,4
10–14	3,0	28,6	26,0	41,5	0,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
15–19	2,6	1,5	14,8	21,3	51,0	5,6	0,0	1,5	1,4	0,0	0,0	0,3
20–24	3,1	1,1	16,5	12,8	24,4	18,2	0,2	8,6	12,5	1,5	0,6	0,3
25–29	5,7	2,2	28,4	11,7	16,2	15,8	0,6	3,1	9,7	2,9	3,5	0,3
30–34	9,9	3,8	37,3	10,5	11,4	12,3	0,7	1,8	6,1	2,3	3,7	0,3
35–39	17,4	7,0	36,3	6,9	8,1	11,4	0,9	1,1	5,7	2,0	2,9	0,3
40–44	20,7	5,8	39,0	7,5	8,5	8,0	0,6	1,2	4,0	1,7	2,7	0,3
45–49	23,4	5,2	42,5	8,2	9,9	0,8	0,5	1,5	3,5	1,8	2,6	0,3
50–54	28,3	4,7	34,5	9,1	8,7	7,8	0,4	1,2	2,4	1,0	1,7	0,3
55–59	34,3	6,5	28,7	8,9	8,4	7,7	0,3	0,9	2,0	0,5	1,5	0,2
60–64	42,1	8,8	23,7	7,5	7,4	6,2	0,2	0,7	1,7	0,3	1,1	0,3
65–	45,0	7,8	22,6	9,4	8,1	3,7	0,1	0,6	1,3	0,2	0,9	0,3
Непознато	34,7	7,6	10,8	9,4	9,7	3,5	0,2	0,6	1,6	0,4	1,1	20,4

У целини посматрано образовна структура становништва се константно поправља, како посматрано у односу на ранији ниво, тако и у односу на кретања остварена у Југославији. Динамику и структуру промене образованости

становништва САП Косово можемо видети из датих табела којима је обухваћен период од 1953. до 1981. године.

При оцени образовног нивоа радника неопходно је, према стању у 1981. години, имати у виду следеће:

1. компаративно високо учешће радника с високом и вишом спремом у укупном броју радника (у односу на Југославију);

2. удео средње образованих кадрова је неповољнији и нижи је од југословенског просека за преко 10%;

3. већи удео радника са завршеном основном школом и без основног образовања, и

4. мањи удео радника с непотпуном основном школом.

1.2.4. Популациона политика и економски развој

Мере популационе политике морају бити комплексне, односно морају бити уграђене у основе политике друштвеног и економског развоја. Оне ни у ком случају не могу бити аутономне, већ инкорпорисане у свеобухватну реализацију усвојене политике друштвено-економског развоја. То се, пре свега, остварује кроз мере социјалне, просветне, здравствене, агрикултурне, урбанистичке и других политика које треба да имају такве ефекте на кретање становништва који се сматрају повољним са становишта решавања акутних проблема у овој области.

Према томе, при решавању конкретних питања везаних за друге области живота и рада мора се водити рачуна о њиховом утицају на кретање становништва. То се односи како на одлуке дугорочног тако и краткорочног карактера. Наиме, време испољавања одређених мера, које у тренутку њиховог доношења нису биле везане за демографска кретања, може бити умерено у будућности, односно у овом погледу може постојати значајна временска дисторзија. Управо из тих разлога неопходно је водити дугорочну и комплексну популациону политику.

Табела 1.18. Становништво старо 10 и више година према школској спреми у САП Косово, попис 1971. године

у процентима

Добна група	Школска спрема											
	Без школе	1–3 разреда	Четири разреда	5–7 разреда	Основна	КВ	ВКВ	Гимназија	ССС	Виша	Висока	Непозн.
Укупно	32,0	7,8	23,7	13,1	14,9	2,6	0,1	1,0	3,1	0,7	0,6	0,3
10–14	7,9	32,4	22,9	35,3	1,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
15–19	7,0	2,2	17,4	24,3	45,0	1,9	0,1	0,8	1,1	0,0	0,0	0,3
20–24	9,1	1,7	26,2	12,2	27,1	7,0	0,2	4,6	10,3	1,0	0,3	0,4
25–29	14,5	2,6	37,6	9,6	18,4	4,8	0,2	1,5	7,0	1,8	1,5	0,3
30–34	25,2	3,2	36,3	6,6	15,0	4,3	0,3	0,9	4,5	1,6	1,8	0,3
35–39	45,5	4,2	26,6	2,8	9,2	3,3	0,2	0,6	4,3	1,5	1,4	0,3
40–44	54,5	3,7	25,8	1,2	6,7	2,3	0,2	0,5	2,5	1,2	1,1	0,3
45–49	56,6	2,4	28,0	1,0	5,0	2,3	0,2	0,6	1,9	1,0	0,7	0,3

Добна група	Школска спрема											
	Без школе	1–3 разреда	Четири разреда	5–7 разреда	Основна	КВ	ВКВ	Гимназија	ССС	Виша	Висока	Непозн.
50–54	68,6	1,9	21,5	0,6	3,1	1,6	0,1	0,4	1,1	0,4	0,4	0,2
55–59	76,2	1,9	16,1	0,6	1,7	1,4	0,1	0,3	0,8	0,2	0,3	0,3
60–64	83,6	2,0	10,6	0,4	1,1	0,9	0,0	0,3	0,6	0,1	0,2	0,2
65–	90,2	1,8	5,7	0,3	0,6	0,4	0,0	0,2	0,4	0,1	0,1	0,2
Непознато	56,5	8,4	8,4	10,2	12,0	1,0	0,0	0,3	1,0	0,2	0,3	1,7

Табела 1.19. Стручна структура старосних група и радника укупно по занимању у СФР Југославија, у %

стање 31.12.1981. године

Занимање и старост	Удео старосне групе у радницима укупно	Школска спрема							
		Без школске спреме	Непотпуно основно образовање		Основно образовање	Средње образовање	Више образовање	Високо образовање	Непознато
			1–3 разреда	4–7 разреда					
Укупно	100,00	1,64	1,19	17,25	22,53	44,85	5,37	6,89	0,27
15–19	2,32	1,15	0,48	10,51	47,80	39,06	0,08	0,00	0,92
20–24	13,17	0,63	0,35	7,85	26,90	60,71	1,98	1,40	0,18
25–29	19,07	0,59	0,35	9,13	24,58	53,96	4,38	6,82	0,18
30–39	29,06	0,82	0,52	13,01	22,55	46,63	7,50	8,78	0,18
40–49	24,47	2,44	2,35	27,29	18,70	35,34	6,22	7,44	0,21
50–59	10,61	4,47	2,79	32,47	17,29	29,23	4,96	8,52	0,26
60–	0,97	9,74	3,59	29,47	16,55	24,71	3,73	11,44	0,77
Непознато	0,33	4,93	1,10	12,48	19,20	35,97	4,12	6,34	15,86

Табела 1.20. Стручна структура старосних група и радника укупно по занимању у САП Косово, у %

Стање 31.12.1981.

Занимање и старост	Удео старосне групе у радницима укупно	Школска спрема							
		Без школске спреме	Непотпуно основно образовање		Основно образовање	Средње образовање	Више образовање	Високо образовање	Непознато
			1–3 разреда	4–7 разреда					
Укупно	100,00	4,18	0,94	9,81	31,39	40,11	7,17	6,27	0,12
15–19	1,55	1,90	0,60	9,03	58,29	28,48	0,20	0,00	1,50
20–24	11,65	1,01	0,30	3,57	27,29	62,99	3,18	1,57	0,09
25–29	19,67	0,97	0,27	3,76	24,55	56,01	6,62	7,73	0,08
30–39	31,86	1,77	0,47	7,31	31,88	40,05	9,90	8,55	0,08
40–49	23,18	6,07	1,63	16,03	36,75	26,25	7,34	5,80	0,12
50–59	9,94	14,78	2,61	21,42	32,04	19,51	5,43	4,07	0,14
60–	1,52	24,58	3,19	18,98	27,83	17,63	3,56	4,00	0,24

1.3. ИЗГРАЂЕНИ МАТЕРИЈАЛНИ ФОНДОВИ

Основна средства, односно нематеријална и материјална улагања, представљају, с једне стране, створено богатство друштва, а, с друге стране, предуслов даљег његовог развоја. Од расположивости основних средстава, као и од њихове структуре, умногоме зависе и могућности друштва за производњу материјалних добара, односно за вршење услуга, неопходних за задовољење све разноврсних потреба друштва.

Основна средства, односно њихов капацитет, представљају кључну детерминанту привредног развоја у целини, у свим заједницама, па и на Косову. Наиме, расположивост основних средстава и њихова структура по секторима и производним процесима је основни ограничавајући фактор привредног развоја Покрајине. Већи обим основних средстава и постојање резерви у капацитетима обезбеђивао би и већу флексибилност производних програма у зависности од тржишне конјунктуре и основа је крупнијих заокрета у основном правцу економског развоја региона.

Послератни развој САП Косово карактерише значајно увећање вредности основних средстава, пре свега, у друштвеном сектору привреде. Како се види из *табела 1.21.* и *1.22.*, ово повећање резултирало је порастом учешћа основних средстава Косова у основним средствима Југославије с 1,56% у 1955. на 2,85% у 1987. години.

Поред опште расположивости основних средстава, за економски развој од пресудног је значаја и њихов квалитет, који се оцењује структуром основних средстава (учешће грађевинских објеката и опреме, степен аутоматизованости оруђа за рад и др). И у овом погледу привреда САП Косово нема компаративне предности у оквиру Југославије. Наиме, иако је у структури основних средстава значајно порасло учешће опреме (са 34,4% у 1960, на 47% у 1986. години)¹⁵, још увек је високо учешће грађевинских објеката. Та је околност неповољна, посебно ако се има у виду сама структура грађевинских објеката, која је утолико неповољнија уколико су више заступљене зграде које нису директно везане за сам процес производње (као што су рецимо управне зграде и сл).

Табела 1.21. Основна средства друштвеног сектора привреде, у ценама из 1972. године

у милионима динара

Година	СФРЈ	Србија	Косово
1952	97475	33368	1663
1955	118939	35730	1851
1960	179166	55785	3003
1965	278091	93726	6224

¹⁵ Подаци у ценама из 1972 године, преузети из студије: ЗИТ, *Ефикасно коришћење природних, материјалних, радних и друшћенијалних и подизање продуктивности рада у САП Косову*, Београд 1989, стр. 8.

Година	СФРЈ	Србија	Косово
1970	405510	140686	10096
1975	595789	205976	15768
1980	848154	289239	22952
1981	897438	302122	24436
1982	936511	313106	25119
1983	974166	323976	26163
1984	994526	328409	26194
1985	1014150	336231	27259
1986	1035792	344340	29460
1987	1064827	350859	30305

Извор: СГЈ, разна годишта.

Табела 1.22. Учешће СР Србије и САП Косово у вредности основних средстава друштвеног сектора привреде, у ценама из 1972. године

у процентима

Година	СФРЈ	Србија	Косово
1955	100,00	30,04	1,56
1960	100,00	31,14	1,68
1965	100,00	33,70	2,24
1970	100,00	34,69	2,49
1975	100,00	34,57	2,65
1980	100,00	34,10	2,71
1981	100,00	33,66	2,72
1982	100,00	33,43	2,68
1983	100,00	33,26	2,69
1984	100,00	33,02	2,63
1985	100,00	33,15	2,69
1986	100,00	33,24	2,84
1987	100,00	32,95	2,85

Неповољна је и структура основних средстава друштвеног сектора косовске привреде с аспекта модернизације. Наиме, пошто је развој САП Косово почео с одређеним закашњењем (у односу на остале делове наше земље), најчешће се водило рачуна да средства за рад буду савремена, што је често, у првом реду код отварања нових постројења, и постизано. Међутим, при томе се није много полагало и на благовремене и нужне замене, односно реконструкције физички или морално дотрајалих, односно застарелих, постројења, тако да је, као последица овакве политике, дошло до тога да је степен отписаности основних средстава¹⁶ у производним делатностима косовске привреде 38,6%, а у непривредним делатностима 49,8%. При томе највећи степен отписаности у оквиру основних средстава има опрема (оруђа за рад): у производним делатно-

¹⁶ Наредни подаци преузети су из цитиране студије ЗИТ-а.

стима износи 47%, а у непривредним 51,8%. Ти подаци показују да је отписано око половине вредности основних средстава, и да је неопходно велику пажњу посветити њиховој обнови.

Табела 1.23. Структура основних средстава друштвеног сектора привреде САП Косово, у ценама из 1972. године

у %

Година	Укупно	Грађевински објекти	Опрема	Остало
1960	100,0	63,7	34,4	1,9
1965	100,0	54,1	43,0	2,9
1970	100,0	50,4	46,3	3,3
1975	100,0	46,6	50,6	2,8
1980	100,0	46,1	50,0	3,9
1985	100,0	45,4	50,7	3,9
1986	100,0	48,9	47,0	4,0

У оквиру основних привредних делатности највећа је отписаност основних средстава у области саобраћаја и веза (57,6%), грађевинарства (53,7%) и шумарства (50,8%). Код средстава за рад највећи степен отписаности је у туризму и угоститељству (65,3%), производним занатским услугама (60,3%), грађевинарству (60,1%), трговини (58,8%), шумарству (57,2%) и саобраћају и везама (55,4%).

У оквиру индустрије основна средства су отписана с 38,4%, а средства за рад са 45,3%. При томе је степен отписаности по гранама веома различит. Отписаност основних средстава од 10–20% је само у једној грани (графичка индустрија), од 21–30% у четири гране (црна металургија, производња сточне хране, производња коже и крзна, дорада и прерада сировина), од 31–40% у пет грана (електропривреда, производња угља, прерада каучука, металопрерађивачка делатност, производња и прерада папира), од 41–50% у једанаест грана (производња обојених метала, производња готових текстилних производа, производња прехранбених производа, производња кожне обуће и галантерије, производња руда обојених метала, машиноградња, прерада угља, производња финалних производа од дрвета, производња електричних машина и апарата, производња грађевинског материјала, производња пића), од 51–60% у осам грана (производња хемијских производа, прерада хемијских производа, производња камена, шљунка и песка, производња резане грађе и плоча, производња и прерада дувана, прерада неметала, производња разноврсних производа) и од 61–70% у три гране (производња неметала, производња предива и тканина, производња саобраћајних средстава).

Код средстава за рад је нешто другачија ситуација. Све индустријске гране имају степен отписаности преко 30%, и то од 31–40% пет грана (електропривреда, производња и прерада дувана, графичка делатност, прерада каучука, производња угља), 41–50% шест грана (производња и прерада папира, црна

металургија, производња обојених метала, металопрерађивачка делатност, производња коже и крзна, производња сточне хране), 51–60% осам грана (производња готових текстилних производа, производња руда обојених метала, производња прехранбених производа, производња камена, шљунка и песка, производња грађевинског материјала, производња кожне обуће и галантерије, машиноградња, производња разноврсних производа), 61–70% седам грана (производња резане грађе и плоча, дорада и прерада сировина, производња електричних машина и апарата, производња хемијских производа, производња финалних производа од дрвета, производња пића, прерада угља), 71–80% четири гране (производња предива и тканина, производња неметала, прерада неметала, прерада хемијских производа), и преко 80% једна грана (производња саобраћајних средстава).

Табела 1.24. Основна средства друштвене привреде по радноспособном становнику, у хиљадама динара

текуће цене			
Година	ЈУГ	СРБ	КОС
1961	4,8	3,8	1,8
1965	8,2	6,7	3,7
1970	16,1	13,5	7,7
1975	67,8	56,5	34,9
1980	202,4	163,2	82,8
1981	294,3	241,3	137,0
1982	437,1	361,9	190,3
1983	593,6	496,5	257,4
1984	938,6	769,5	382,1
1985	1827,7	1554,3	823,4
1986	3521,4	2949,5	1525,4

Таква кретања резултат су општег привредног развоја. Наиме, производни капацитети представљају израз достигнутог степена развоја укупних производних снага и техничко-технолошког прогреса примењеног у конкретном процесу производње. Степен индустријализације Покрајине још је скроман у односу на остварене резултате на нивоу Југославије. У оквиру индустрије доминантно место у структури основних средстава припада базним гранама, пре свега, електропривреди. Значајније учешће у структури основних средстава има још текстилна и прехранбена индустрија. По значају следе обојена металургија и метални комплекс који се развија у новије време као облик финализације компаративних предности Косова.

Развој материјалне производње и производна структура су тесно повезани с технолошким развојем. У том погледу Косово се пре свега ослонило на куповину лиценци и увоз основних средстава без јачег ослонаца на домаћи научноистраживачки кадар.

Табела 1.25. Основна средства друштвене привреде по радноспособном становнику

сталне цене			
Година	ЈУГ	СРБ	КОС
1960	15,9	11,8	6,1
1965	23,2	18,7	11,1
1970	31,7	26,1	15,9
1975	44,0	36,6	21,7
1980	58,7	48,2	27,6
1981	61,7	50,0	28,8
1982	63,7	51,4	28,5
1983	65,6	52,8	28,8
1984	66,5	53,1	27,8
1985	67,3	54,1	28,0
1986	68,4	55,2	29,3

2. УТИЦАЈИ ИНСТИТУЦИОНАЛНИХ ЧИНИЛАЦА НА ФОРМИРАЊЕ ПРИВРЕДНЕ СТРУКТУРЕ КОСОВА

Послератни развој Косова као (у југословенским размерама) најнеразвијенијег подручја може се пратити (и схватити) у контексту система и политике регионалног развоја земље.

2.1. ПИТАЊЕ РЕГИОНАЛИЗАЦИЈЕ И СТАТУС (НЕ)РАЗВИЈЕНОСТИ КОСОВА

Настојања да се ради успешнијег глобалног и регионалног развоја дефинишу југословенски неразвијени (или недовољно развијени) региони, која су се по времену јављала од 1945. до 1974. године (и која датирају још од Кидрича), нису уродила плодом. С изузетком периода 1961–1965. године у центру пажње на југословенском нивоу биле су републике и покрајине, тачније недовољно развијене републике и покрајине. До 1965. године оне су посматране у склопу „просторно координисаног”, а од 1965. наовамо „просторно некоординисаног регионалнополичког циљног система”¹⁷. Југословенску регионалну политику, у основи, карактерише двоструки редуccionизам:

а) усредсређивање првенствено (од 1965. године искључиво) на републике и покрајине (као „макрорегионе”), и

б) усмеравање на недовољно развијене југословенске регионе.

Званични обухват југословенских региона појмом неразвијених (или недовољно развијених) временом се мењао. Првим петогодишњим планом (1947–1951) одређују се Босна и Херцеговина, Македонија и Црна Гора као неразвијене републике које ће добити посебну помоћ¹⁸. Петогодишњи план за раздобље од

17 Види *графиконе 1 и 2* у: Часлав Оцић, *Истраживања регионалних разлика, Марксистичка мисао*, 1, 1986, стр. 154 и 155.

18 „1. Осигурати бржи темпо развитка привредно заосталих република и отклонити последице неравномерног развитка.

2. Повећати укупне инвестиције до 1951. у Народној Републици Босни и Херцеговини преко 7 пута, у Народној Републици Македонији за 8 пута, у Народној Републици Црној Гори близу 8 пута у поређењу са 1946. г. и премашити општи темпо пораста инвестиција.

3. Повећати вредност индустријске производње 1951: у Народној Републици Босни и Херцеговини за 10,5 пута, у Народној Републици Македонији за 26,3, у поређењу са 1939. г., а у Црној Гори која није имала индустрије, постићи производњу у вредности од 1,1 милијарди динара, и тиме премашити у тим републикама општи просечни темпо пораста вредности индустријске производње”. (Чл 5. Закона о плану у: *Петогодишњи план развитка народне привреде Федеративне Народне Републике Југославије 1947–1951. и народних република Србије, Хрватске, Словеније, Босне и Херцеговине, Македоније, Црне Горе*, Издање Савезне планске комисије, Београд 1947, стр. 70).

1957. до 1961. године¹⁹ модификовао је обухват неразвијених региона, тако што је укључио Косово, а искључио Босну и Херцеговину (с образложењем да су инвестиције по становнику у овој републици до 1956. премашиле југословенски просек²⁰).

Друштвени план привредног развоја Југославије од 1961. до 1965. године у тачки 7. глава VIII („Регионални развој”) дефинише привредно неразвијена подручја чији ће развој убрзати федерација преко посебног савезног фонда за развој привредно неразвијених подручја Југославије²¹: „Као привредно неразвијена подручја за чији ће развој Фонд одобравати средства сматрају се подручја која улазе у компактни географски појас који обухвата целу НР Македонију и НР Црну Гору, у НР Србији Аутономну Косовско-Метохијску Област и јужне и југозападне делове ове републике, затим јужне и западне делове с делом Посавине у НР Босни и Херцеговини и делове Далмације, Лике, Баније и Кордуна у НР Хрватској”²². Овим планом први (и последњи) пут се признаје да и у оквиру република које имају званични статус развијених постоје неразвијена подручја „савезног” значаја. Новом оријентацијом у политичком систему после 1965. године ова подручја су дефинисана као искључива брига самих република, тако да је од те године надлежност федерације у погледу неразвијених подручја сведена на економски недовољно развијене републике (Босну и Херцеговину, Црну Гору и Македонију) и покрајину Косово²³. Од 1976. године сва четири поменута подручја „сматрају се привредно недовољно развијеним... с тим што се сматра

19 „2. Овим планом, као и годишњим плановима федерација ће предузети мере за привредни развој привредно недовољно развијених подручја уопште, а посебно на територији народних република Македоније и Црне Горе као и аутономне Косовско-метохијске области у целини...” (*Друштвени план привредног развоја Југославије од 1957. до 1961. године*, Службени лист ФНРЈ, бр. 52/57, од 25.12.1957; глава VIII: Регионални развој).

20 „Њене бруто инвестиције у периоду 1947–1956. износиле су 432 милијард динара према само 102 милијарде одговарајућих инвестиција у НР Македонији. Да се тада (због тешкоћа изазваних резолуцијом Информбироа 1948. године, прим. Ч. О.) није могла водити политика систематског и брзог подизања неразвијених крајева показују нам и подаци о распореду бруто индустријских инвестиција по глави становника у појединим републикама за раздобље 1947–56. (види Борислав Сребрић, Основне компоненте размештаја послератне индустрије Југославије, *Економист*, 3, 1958). Вредност тих инвестиција рачунајући према броју становника у 1958. г. износила је за Словенију 187 хиљада динара, Црну Гору 152 хиљаде, Босну и Херцеговину 140 хиљада, Хрватску 120 хиљада, Србију 77 хиљада и Македонију само 73 хиљаде динара” (Радивој Увалић, Регионална неједнакост у капиталистичким и социјалистичким земљама, у зборнику: *Проблеми регионалног развоја*, СДЕЈ, Београд 1962, стр. 297).

21 До оснивања фонда дошло је тек 1965. године.

22 *Службени лист ФНРЈ*, бр. 53/60, од 31.12. 1960, стр. 983.

23 Статус „неразвијености” утврђује се пре почетка сваког петогодишњег плана посебним законом: за период од 1965. до 1970. то је Закон о републикама и покрајинама чији ће се привредни развој кредитирати из средстава Фонда федерације за кредитирање бржег развоја привредно недовољно развијених република и крајева, *Службени лист СФРЈ*, бр. 8 од 24. 2.1965, стр. 184; за период од 1971. до 1975. *Закон о републикама и покрајини које се сматрају привредно недовољно развијеним*, *Службени лист СФРЈ*, бр. 33 од 30.7.1971, за раздобље од 1976–1980. *Закон о републикама и покрајини који се сматрају недовољно развијеним у периоду од 1976–1980. године*, *Службени лист СФРЈ*, бр. 33/76, стр. 831; од 1981–1985. *Закон о републикама и покрајинама које се сматрају привредно недовољно развијеним у периоду 1981–1985*, *Службени лист СФРЈ*, бр. 74 од 31.12.1980, стр. 2217; у планском петогодишту 1986–1990. *Закон о републикама и аутономним покрајинама које се сматрају привредно недовољно развијеним у периоду од 1986–1990*, *Службени лист СФРЈ*, бр. 64 од 2.12.1985, стр. 1654.

да је Социјалистичка Аутономна Покрајина Косово привредно најмање развијена територија”.

Од 1981. године Косово се сматра „изразито привредно недовољно развијеном покрајином”, као и у периоду после 1986. године.

Наглашена *политизација* питања регионалног развоја у последње две деценије довела је до *ригидификације регионалне политике* на савезном нивоу, до њеног знатног упрошћавања и пада њене ефикасности: сложена питања регионалног и укупног развоја претворила су се у *борбу за статус неразвијености*, што је довело до занемаривања бројних реалних питања (пре свега унутаррегионалне неразвијености) и гомилања и заостравања крупних економских, социјалних и политичких проблема.

2.2. КОСОВО У ПЛАНОВИМА ДРУШТВЕНО-ЕКОНОМСКОГ РАЗВОЈА ЈУГОСЛАВИЈЕ

Вишенационални састав земље, федеративно државно уређење и знатне разлике у степену и структури привредне развијености између и унутар појединих подручја, одредили су у читавом послератном раздобљу *равномерност* као основни стратешки циљ регионалног развоја Југославије. Равномеран регионални развој не само да на дуги рок води оптималном развоју читаве југословенске привреде већ представља суштински услов за остваривање и социјалне („уједначавање могућности рада и живота радних људи и грађана”) и националне равноправности.

Поимање основних детерминанти стратешког циља регионалног развоја током последњих 40-так година знатно се мењало: амендирањем или редефинисањем новим уставима (кооперативни) федерализам је комбинован с елементима (конфликтног) конфедерализма, национална равноправност умногоме је поистовећена с равноправношћу република и покрајина и сл. Промењени су значајно и нагласци у компонентама укупног развоја (социјална: национална; политичка: економска, ...), а у економској сфери коренило су се променили и концепт развоја и системски оквири (централноплански, тржишно-плански, „договорни”,...). Све то, поред низа других чинилаца (на пример, стратешке природе – „стратешке територије” као „приоритетни” региони), условило је да се основни циљ регионалног развоја у појединим фазама остваривао на различит начин, односно у различитом (друштвеном, политичком, економском) амбијенту.

С економског аспекта посматрано, основни циљ политике регионалног развоја – *брз развој свих уз бржи развој мање развијених подручја* – остваривао се (поједностављено посматрано) до 1965. године у оквиру првенствено секторски дефинисаног глобалног оптимума, где су циљеви развоја појединих подручја утврђивани с обзиром на циљеве развоја читаве земље. Овај просторно координисан циљни систем од 1965. године постепено је замењиван просторно некоординисаним циљним системом.

У средњорочним и дугорочним плановима уочавају се значај и специфична тежина циљева регионалног развоја у контексту циљева укупног развоја, као и промене у концепцији, стратегији и политици послератног друштвено-економског развоја. Анализа циљева прокламованих у плановима показује који су аспекти развоја (односно система!) уживали приоритет, односно која су средства одвајана за њихово остваривање. Питање остваривања циљева захтева посебну пажњу. Треба подсетити да је укупан (па и регионални) развој у послератном раздобљу текао једним делом у складу с (прокламованим) циљевима, али исто тако да је имао и свој од циљева релативно независан (аутономан) ток. У *табели 21*. приказано је како су рангирани циљеви регионалног развоја на скали „општих друштвених преференција” исказаних плановима развоја који покривају период од 1947. до 2000. године²⁴.

Основни ставови друштва о циљевима регионалног развоја утврђени су у уставним одредбама, у Програму СКЈ и конгресним резолуцијама, односно њихова („фазна”) интерпретација и конкретизација исказана је у плановима друштвено-економског развоја земље. Овде ће бити дат само²⁵ сводни приказ конкретизације стратешких циљева регионалног развоја како их дефинишу средњорочни (и дугорочни) планови, односно делимичан преглед спецификације мера (датих обично у годишњим плановима) за остваривање плански утврђених циљева.

Табела 2.1. Основни економскополитички циљеви и задаци у средњорочним и дугорочним плановима друштвено-економског развоја Југославије

	Редослед								
	1947–51.	57–61.	61–65.	66–70.	71–75.	76–80.	81–85.	86–90.	86–2000.
1. Изградња социјалистичког самоуправног друштвено-економског односа и привредног система	3	5	6	2	1	1	2	1	1
2. Економски развој (развој производних снага, привредни раст, ниво развијености) и ефикасност привређивања	1,2	1	1,5	5	2	2	3	2	3
3. Раст личне потрошње, животног и друштвеног стандарда	4	3	2	1	3	-	-	(2)	5
4. Складнији регионални развој, развој неразвијених подручја	6	4	4	3	4	4	4	5,6	8

24 Табела представља унеколико модификован (допуњен за период после 1986. године) преглед циљева који је дао Трипо Мулина у раду: *Запосленост као циљ дугорочног развоја*, у: Никола Чобељић (уредник), *Дугорочни развој Југославије. Остварења, циљеви, потребе*, САНУ, Београд 1982, стр. 381.

25 О уставним одредбама, програмским опредељењима и одлукама конгреса КПЈ/СКЈ види стр. 3–20 у првом делу (Еволуција политике регионалног развоја) студије: *Регионални развој Југославије и процени промена у регионалној политици*, ред. Ч. Оцић, Институт економских наука, Београд 1988.

	Редослед								
	1947–51.	57–61.	61–65.	66–70.	71–75.	76–80.	81–85.	86–90.	86–2000.
5. Раст запослености и промене економске структуре становништва	-	-	-	-	5	-	-	4	4
6. Јачање одбрамбене способности земље	2	-	-	-	6	5	6	8	11
7. Изградња кадрова, развој образовања и науке, примена научних и техничких достигнућа	5	-	-	7	-	-	-	(2)	6
8. Економски односи с иностранством	-	2	3	6	-	3	4	3	2
9. Стабилизација привреде	-	-	-	4	2	2	1	-	-
10. Унапређење и заштита животне и радне средине	-	-	-	-	-	-	-	7	10
11. Унапређење функционисања система робних резерви	-	-	-	-	-	-	-	-	7

Циљеви и средства за њихову реализацију који се непосредно тичу развоја Косова биће наведени у целости. Ради стицања представе о еволуцији система и политике регионалног развоја који су представљали оквир и битну детерминанту косовског развоја неопходно је приказати и основна обележја промена у овом домену. При томе, максимално ће се користити целовите изворне формулације како би се избегле замке пристрасне селективности, односно погрешног тумачења.

2.2.1. План 1947–1951.

У првом петогодишњем плану (чл. 5. Закона о плану) помињу се само „привредно заостале републике” (НР Босна и Херцеговина, НР Црна Гора и НР Македонија), док се место АКМО може сагледати индиректно, тј. преко „помоћи коју држава као целина” (*П:47–51*, стр. 64) пружа народним републикама ради „уклањања неравномерности у (њиховом) економском развоју” (чл. 8). У овом случају реч је о НР Србији чија вредност индустријске производње треба да се у 1951. години у односу на 1939. повећа за 4,17 пута (у Југославији за 4,94 пута), уз повећање вредности инвестиција од 4,39 пута (у Југославији за 5,16 пута).

2.2.2. План 1952.

У глави 2 (*П:52*, стр. 293–297) дати су подаци о инвестиционој изградњи по народним републикама, по привредним областима и гранама с важнијим објектима. Вредносно исказани подаци дати су само по републикама (секторски и укупно), тако да се тек посредно, из тачке г) (Кључни објекти из плана основне инвестиционе изградње по народним републикама и гранама) може сагледати секторска структура планираних инвестиција у Косовско-Метохијској Области (*П:52*, стр. 295):

НР СРБИЈА		
Грана 111 – Производња и расподела електричне енергије ТЕ Косово	MWx	Постигне се нова производња* 10.000
Грана 115 – Металургија разнобојних метала Рудник олова Ајвалија концентрат олова и цинка	тона	16.100
Грана 124 – Текстилна индустрија Придионица памука Приштина памучно предиво	тона	2.650

* Ова производња биће постигнута потпуним завршавањем објекта.

2.2.3. План 1953.

У 3. глави, у одељку „НР Србија – Објекти основне инвестиционе изградње” у оквиру гране 112 (производња и прерада угља) наводи се: „Студије, истраживање и пројектовање угљеног басена Косово, у сврху развоја производње угља, кокса и хемиске индустрије азотних ђубрива на бази угљених деривата.” (II:53, стр. 973).

2.2.4. План 1954.

У четвртм делу плана (Новчана средства федерације и њихова основна расподела) у глави 38. (Савезне инвестиције) набрајају се (у секторском контексту) и средства која ће се утрошити на Косову и Метохији (средства савезних инвестиција) за следеће радове и објекте (у милионима динара):

1. Истражни радови		
в) студије, истраживања и пројектовање азотног комбината и рудника угља на Косову		640
2. У индустрији		
за привредни развој Аутономне Косовско-Метохијске Области		1000

(II:54, стр. 278)

2.2.5. План 1955.

У другом делу плана (Смернице за развитак привреде у 1955 години) у 9. глави у 2. одељку наводи се да ће се из средстава Општег инвестиционог фонда за инвестиције с одређеном наменом „првенствено... финансирати објекти на територији НР Македоније, НР Црне Горе и НР Србије, чиме се доприноси релативно бржем развоју ових подручја. Објекти чија се изградња финансира из ових

средстава допринеће решавању основних питања материјалног биланса земље.” (II:55, стр. 616). Реално је претпоставити да је планирано да део тих објеката буде лоциран у АКМО.

2.2.6. План 1956.

У овом плану у делу о инвестицијама помињу се само НР Македонија и НР Црна Гора, као и општине Копар и Бује и градови Задар и Београд.

2.2.7. План 1957.

У другом делу плана (Прописи о економским инструментима и мерама) у 26. глави (Инвестиције и фондови) у 1. одељку под тачком 10. наводи се да се „Из Општег инвестиционог фонда даје ... дотација у укупном износу од 3.000 милиона динара за комуналне и друге инвестиције у Аутономној области Косова и Метохије, Београду и Задру.” (II:57, стр.933).

2.2.8. План 1957–1961.

„Помагати развој привредно неразвијених подручја” четврти је по реду од пет економскополитичких циљева које дефинише овај средњерочни план (II:57–61, Први део, глава I, стр. 1030). У глави VIII подробније се говори о регионалном развоју:

„1. Потребно је предузимати мере које ће омогућавати оптимално коришћење расположивих производних снага и развојних могућности у привредно неразвијеним подручјима, и тим путем у првом реду обезбеђивати њихов бржи развитак. Исто тако, потребно је омогућити пуно активизирање производних снага и њихово интензивније коришћење у градовима и индустријским центрима у којима постоје релативно јака концентрација привредних организација и разних друштвених институција, развијајући одговарајуће услужне и друге делатности друштвеног стандарда на тим подручјима. У подручјима у којима постоје одговарајући услови треба нарочито обезбедити интензиван развој пољопривредне производње, посебно развијајући оне делатности од којих зависи повећање продуктивности у пољопривреди и пуно коришћење постигнутих резултата у производњи.

Стварање услова за спровођење у живот ових циљева треба да буде стална брига и резултат заједничких напора федерације и народних република.

Срезови и општине треба у својим перспективним и годишњим друштвеним плановима посебно да воде рачуна о правилном одмеравању међусобних односа у остваривању напред наведених циљева, и да предузимају одговарајуће мере за њихово остваривање.

2. Овим планом, као и годишњим друштвеним плановима, федерација ће предузимати мере за привредни развој привредно неразвијених подручја уопште, а посебно на територији народних република Македоније и Црне Горе, као и Аутономне Косовско-Метохијске Области у целини, с обзиром да средства којима ће ове јединице самостално управљати не омогућују ни оптимално коришћење њихових производних могућности ни потребно убрзање њиховог привредног развоја.

3. У циљу унапређивања привредног развоја привредно неразвијених подручја, потребно је осигурати при додељивању кредита из средстава Општег инвестиционог фонда да тражиоци зајмова с тих подручја имају првенство, уколико подједнако задовољавају критеријуме рентабилности.

4. У циљу унапређивања привредног развоја Македоније и Црне Горе и Аутономне Косовско-Метохијске Области, федерација ће обезбедити:

а) да се у оквиру постојећег система финансирања инвестиција обезбеди из средстава федерације 80 милијарди динара Народној Републици Македонији и 50 милијарди динара Аутономној Косовско-Метохијској Области – за финансирање одређених привредних објеката на њиховим подручјима.

б) Динамика и детаљнија намена овог износа утврдиће се накнадно, у складу с перспективним планом привредног развоја тих подручја, а у погледу Аутономне Косовско-Метохијске Области у складу и с планом Народне Републике Србије, на бази смерница развоја предвиђених овим планом.

в) да се годишњим друштвеним плановима привредног развоја обезбеде за Народне Републике Македонију и Црну Гору и Аутономну Косовско-Метохијску Област средства потребна за полагање депозита на име гаранција и за уплате учешћа у инвестицијама за које ће бити одобрени зајмови тим подручјима из Општег инвестиционог фонда;

г) да се ануитети по зајмовима датим из Општег инвестиционог фонда за инвестиције на територији Народних Република Македоније и Црне Горе и Аутономне Косовско-Метохијске Области уплаћују у њихове инвестиционе фондове.” (II.57–61, стр. 1035).

2.2.9. План 1962.

У првом делу (Основне претпоставке друштвеног плана за 1962. годину) у глави II (Главне поставке економске политике за 1962. годину) међу „основне задатке за 1962. годину” у тачки 7. убројан је и следећи:

„У погледу саме инвестиционе политике постављају се следећи најважнији захтеви: в) да се, у складу с политиком убрзаног развоја привредно неразвијених подручја, а у циљу спровођења програма изградње који су предвиђени Друштвеним планом привредног развоја Југославије од 1961. до 1965. године, повећају улагања из специјалног фонда намењеног овим подручјима, и наставе инвестиције у објекте који се сада у неразвијеним подручјима изграђују.

У остваривању наведене инвестиционе политике улога ОИФ-а стриктније ће се ограничити на инвестиције којима се решавају основни структурни про-

блеми у производњи односно планирани развој привреде, а у складу с тим и на инвестиције којима се убрзава развој привредно неразвијених подручја.” (II:62, стр. 1036).

У глави IV плана за 1962. годину (Инвестиције) под тачком 6 реч је о прелазном решењу од гарантованих инвестиција из ОИФ-а на специјализовани фонд за неразвијена подручја:

„У општем инвестиционом фонду предвиђају се средства, у оквиру постојећих трансита, за настављање гарантованих инвестиција на подручју НР Македоније, НР Црне Горе и Аутономне Косовско-Метохијске Области. Са средствима Општег инвестиционог фонда наставиће се изградња незавршених објеката и у осталим неразвијеним подручјима чије се финансирање врши према одредбама Друштвеног плана за 1960. годину. Гарантоване инвестиције и наведене инвестиције у осталим неразвијеним подручјима финансираће се под истим условима као 1960. и 1961. године.

Сагласно одредбама Петогодишњег плана, предвиђају се за 1962. годину посебна средства, у односу од 20 милијарди динара, као *средства Фонда за развој неразвијених подручја*. Ова ће се средства првенствено користити за изградњу нових или реконструкцију и проширење постојећих индустријских објеката у неразвијеним подручјима. Њихова расподела на поједина неразвијена подручја извршиће се сагласно релативним односима према којима су између њих расподељена укупна средства овог фонда. Ближе правце улагања одредиће Савезно извршно веће на предлог републичких извршних већа.” (II:62, стр. 1039).

2.2.10. План 1963.

У првом делу овог плана (Смернице, циљеви и задаци) глава VIII посвећена је развоју недовољно развијених подручја:

„У спровођењу утврђене политике привредног развоја недовољно развијених подручја, у 1963. години настављају се улагања из средстава федерације по свим основама финансирања по којима је оно до сад вршено. При приближно истом номиналном нивоу инвестирања у основна средства и при смањеним оквирима Општег инвестиционог фонда, улагања из средстава федерације на недовољно развијеним подручјима порасла би у идућој години за око 13%. При томе се смањује обим улагања по основу гарантованих инвестиција и посебних кредита одобрених до краја 1960. године, с обзиром да се програми започети из ових средстава налазе већ пред завршетком, док се повећавају улагања чији ће и формални носилац, после доношења одговарајућег закона, бити Фонд за развој недовољно развијених подручја, као и започете инвестиције Општег инвестиционог фонда на овом подручју.

С обзиром на измењене услове пословања Општег инвестиционог фонда, у средствима федерације намењеним недовољно развијеним подручјима обезбеђена су и средства за повећано учешће инвеститора, односно носилаца инвестиционих обавеза.

У политици инвестиција из ових средстава приоритет треба дати завршавању и пуштању у погон објеката чија је изградња започета у претходним годинама. Намена и структура нових инвестиција из средстава Фонда треба да буде усклађена с општим смерницама за политику инвестиција према потребама развоја привреде. При томе треба дати предност инвестицијама које непосредно доприносе повећању производње и продуктивности рада, као и повећању извозних могућности југословенске привреде.

Код објеката на недовољно развијеном подручју који су пуштени у погон или чија се изградња завршава у 1963. години, привредне организације и политичкотериторијалне јединице треба да настоје да се што потпуније остваре ефекти у погледу производње, рентабилитета улагања и других резултата предвиђених у програмима изградње, и да се у ту сврху решавају проблеми који се јављају због недостатка кадрова, техничке документације, и сл. Привредним организацијама и политичкотериторијалним јединицама на недовољно развијеним подручјима надлежни органи треба да пруже организовану техничку помоћ.” (П:63, стр. 71–72).

У трећем делу плана у глави XII (Општи инвестициони фонд) у тачкама 11,13 и 15 говори се о начину финансирања мање развијених подручја:

„11. Југословенска инвестициона банка финансираће инвестиције предвиђене овим планом за развој недовољно развијених подручја по одредбама главе XIII овог плана.

12. Југословенска инвестициона банка употребиће средства Општег инвестиционог фонда предвиђена за допунско финансирање инвеститора с недовољно развијених подручја у износу од 23.000 милиона динара за повећано учешће по инвестицијама које Општи инвестициони фонд наставља да финансира и за даље финансирање инвестиција чије се финансирање из Општег инвестиционог фонда обуставља по одредбама овог плана а у оквиру уговорених обавеза. Овај износ се односи на објекте гарантованих и редовних инвестиција на подручју Народне Републике Македоније, Народне Републике Црне Горе и на подручју Аутономне Косовско-Метохијске Области и на објекте на осталим недовољно развијеним подручјима који су започети на основу Савезног Друштвеног плана за 1960. годину.

13. У средствима предвиђеним овим планом за поједине привредне области садржана су и средства:

1) за настављање и довршење гарантованих инвестиција;

2) за покриће учешћа у трошковима инвестиција за недовољно развијена подручја у Народној Републици Македонији, Народној Републици Црној Гори и Аутономној Косовско-Метохијској Области по уговорима закљученим с Општим инвестиционим фондом до краја 1960. године;

3) за гарантне износе за инвестиције у области пољопривреде на недовољно развијеним подручјима у Народној Републици Македонији, Народној Републици Цраој Гори и Аутономној Косовско-Метохијској Области по уговорима закљученим с Општим инвестиционим фондом до краја 1960. године.

15. Средства предвиђена овим планом за инвестиције у основна средства за остале намене (тачка 3. одредба под 1 алинеја е) ове главе) Југословенска инвестициона банка употребиће:

3) за давање кредита за гарантне износе инвеститорима с недовољно развијених подручја у Народној Републици Македонији, Народној Републици Црној Гори и Аутономној Косовско-Метохијској Области којима су одобрени кредити из средстава Општег инвестиционог фонда до краја 1960. године – износ од 1.800 милиона динара.” (П:63^м, стр. 84–86).

У глави XIII дефинисан је начин финансирања инвестиција у недовољно развијеним подручјима:

„1. Средства предвиђена овим планом за гарантоване инвестиције и средства за друге незавршене инвестиционе објекте на територијама Народне Републике Македоније, Народне Републике Црне Горе и на подручју Аутономне Косовско-Метохијске Области за које су закључени уговори о зајму до краја 1960. године, као и средства за изградњу објеката у осталим недовољно развијеним подручјима која је започета на основу одредбе Савезног друштвеног плана за 1960. годину користиће се у 1963. години за обавезе по овим инвестицијама под условом који су важили за финансирање тих инвестиција у 1960. години.

Кредите за обезбеђење средстава за полагање гарантних износа и за учешће у трошковима инвестиција и става 1. ове тачке даваће специјализоване банке инвеститорима из средстава предвиђених за ту сврху у глави XII овог плана у складу с обавезама које произилазе из закључених уговора о зајму.

2. Ануитети на износе закључених зајмова који су одобрени из средстава федерације и Општег инвестиционог фонда на територијама Народне Републике Македоније и Народне Републике Црне Горе и на подручју Косовско-Метохијске Области од почетка 1953. до краја 1960. године уплаћиваће се у друштвене инвестиционе фондове Народне Републике Македоније, Народне Републике Црне Горе и Аутономне Косовско-Метохијске Области до коначне исплате тих зајмова.

3. Средства предвиђена у глави XII тачке 3. одредбе под 1. алинеје г) овог плана за развој недовољно развијених подручја, Југословенска инвестициона банка употребиће за давање кредита за улагање у основна средства у складу са досад да кредитираним наменама, и то првенствено за довршење инвестиција чија је изградња кредитирана из средстава за недовољно развијена подручја у 1961. и 1962. години, за реконструкције и проширења, као и за изградњу нових, нарочито индустријских објеката у тим подручјима.

4. Кредите из тачке 3. ове главе даваће Југословенска инвестициона банка фондовима за развој недовољно развијених подручја народних република, а ако ови фондови нису образовани, народне републике одредиће носиоце тих кредита.

Кредите из става 1. ове тачке Југословенска инвестициона банка даће недовољно развијеним подручјима, и то за основна средства:

милиона динара

1. Народној Републици Србији	10.550
од тога Аутономној Косовско-Метохијској Области	5.940
2. Народној Републици Хрватској	2.360
3. Народној Републици Босни и Херцеговини	7.800
4. Народној Републици Македонији	7.090
5. Народној Републици Црној Гори	2.200
Свега	30.000

5. Кредити из тачке 4. ове главе дају се привредно неразвијеним подручјима уз камату по стопи од 3% годишње и с роком враћања од 15 година.

6. Фондови за развој недовољно развијених подручја народних република и носиоци средстава предвиђених у тачки 4. ове главе даваће из тих средстава кредите инвеститорима с роком и уз камату који зависно од одређене инвестиције, могу бити мањи или већи од рока и каматне стопе по којој су њима дати кредити (тачка 5. ове главе).

Кредити из става 1. ове тачке даваће се под условом да инвеститори својим расположивим средствима или средствима које им обезбеди народна република, аутономна област, срез или општина учествују у трошковима инвестиција са најмање 30% од укупног износа трошкова инвестиција.

7. Кредити за обртна средства за објекте који се финансирају из средстава предвидени тачком 4. ове главе даваће се под условом да односне народне републике обезбеде средства за учешће у финансирању обртних средстава у сразмери са њиховим учешћем у финансирању инвестиција у основна средства.

Укупан износ кредита за обртна средства за поједина подручја не може прећи висину од 30% од укупног износа средстава датих за основна средства на тим подручјима по основу кредита и учешћа инвеститора у трошковима инвестиција.

8. Укупан износ кредита одобрених инвеститорима из средстава предвиђених овим планом и савезним друштвеним плановима за 1961. и 1962. годину за развој недовољно развијених подручја не може прећи укупан износ средстава предвиђених за ову сврху у посебној одлуци Савезног извршног већа.

9. Девизна средства потребна за објекте чија се изградња кредитира из средстава предвиђених у тачки 4. ове главе за развој недовољно развијених подручја обезбеђиваће се на исти начин као и за објекте у чијем финансирању учествује Општи инвестициони фонд.

10. Средства из тачке 4. ове главе намењена за Аутономну Косовско-Метохијску Област даће Народна Република Србија као кредит друштвеном инвестиционом фонду уз камату која не може бити одређена по већој стопи нити дата на краћи рок него што су каматна стопа и рок прописани у тачки 5. ове главе.

У свему осталом у погледу средстава намењених за Аутономну Косовско-Метохијску Област важе тачка 6, ст. 1. и 2. и тач. 7. до 9. ове главе.” (П:63, стр. 87–89).

2.2.11. План 1964.

У другом делу овог плана у глави осам утврђен је развој привредно недовољно развијених подручја:

„1. У спровођењу утврђене политике бржег развоја привредно недовољно развијених подручја, у 1964. години ће се наставити улагања на тим подручјима из средстава федерације по свим основама финансирања по којима су она и до сада вршена. После осетног пораста инвестиција на привредно недовољно развијеним подручјима из средстава федерације у 1963. години од око 32%, у 1964. години се очекује блажи раст ових улагања, односно око 6%.

Овакво кретање инвестиција на привредно недовољно развијеним подручјима из савезних средстава у 1964. години последица је завршавања започетих објеката по свим основама финансирања, осим капацитета који се граде из средстава Фонда федерације за кредитирање бржег привредног развоја недовољно развијених република и крајева. Средства овог Фонда се повећавају у 1964. години за 50%, тј. од 30 на 45 милијарди динара.

Инвестиције по редовним кредитима из ранијег општег инвестиционог фонда, одобреним на основу конкурса или посебних одлука Савезног извршног већа расту на овом подручју у 1964. години за око 13%. Пораст ових улагања у 1964. години оствариће се делом и знатним повећањем средстава за изградњу саобраћајних магистрала – Јадранског пута и пруге Сарајево–Плоче. У току 1964. године треба, међутим, да уз учешће средстава федерације уступљених специјализованим банкама отпочне остваривање нових пројеката у појединим секторима индустрије, чија локација још није позната. Један део ових пројеката биће свакако реализован и на привредно недовољно развијеним подручјима па би тиме даље порастао и укупан обим улагања из средстава федерације на овим подручјима.

У оквиру посебно гарантованих инвестиција на привредно недовољно развијеним подручјима завршава се изградња преосталих крупнијих објеката. Објекти чије је изградња започета из посебног кредита одобреног Савезним друштвеним планом за 1960. годину, углавном су завршени, тако да ће средства предвиђена по овој основи у 1964. години послужити за довршавање преосталих објеката.

2. У политици инвестирања из Фонда федерације за кредитирање привредног развоја недовољно развијених подручја првенство треба дати завршавању и пуштању у погон објеката чија је изградња започета у претходним годинама. Намени и структури нових улагања треба поклонити већу пажњу нарочито у погледу избора објеката, њихове усклађености с општим смерницама инвестиционе политике и потребама развоја привреде у целини, оптималности капацитета, увођења савремене технике и технологије, укључивања нове производње у југословенска интеграциона кретања и друго. Првенство у вези с тим, треба давати улагањима која непосредно доприносе повећавању производње и продуктивности рада, као и повећавању извозних могућности југословенске привреде.

3. Федерација и у 1964. години обезбеђује допунска средства инвеститори-ма с привредно недовољно развијених подручја за покриће учешћа по инвестицијама чије се финансирање из средстава федерације наставља и за даље финансирање инвестиција чије је финансирање из средстава федерације обустављено.

4. Друштвено-политичке заједнице и радне организације на привредно недовољно развијеним подручјима треба у 1964. години да предузму и неопходне мере за стварање повољних услова да објекти који су већ пуштени у погон, или чија се изградња завршава, остваре што веће ефекте у погледу производње, рентабилности улагања и других резултата предвиђених у програмима изградње. У том циљу потребно је да се одговарајући савезни, републички и други органи, као и развијеније радне организације активније укључе у развој привреде недовољно развијених подручја у другу помоћ комунама и привредним организацијама на овим подручјима.

5. Да би се омогућило да нова предузећа изграђена из поменутог Фонда лакше савладају привремене тешкоће при преласку на нормално привређивање, надлежни органи ће испитати дејство постојећег система отплаћивања зајмова и кредита и, ако треба, предложити одговарајуће мере.” (П:64, стр. 35–37).

Закон о привредно планским мерама у 1964. години (*Службени лист СФРЈ*, бр. 52 од 31. 12. 1963) у члану 9 одређује употребу средстава федерације намењених за финансирање инвестиција без обавезе враћања, а у тачки 3 овог члана утврђује се износ од 2.000 милиона динара „као дотација Аутономној Покрајини Косову и Метохији за инвестиције у привреди”. Из средстава федерације намењених за кредитирање гарантованих инвестиција (члан 10 истог Закона) „Југословенска пољопривредна банка употребиће у 1964. години износ до 3.000 милиона динара за доградњу и опремање већих пољопривредних добара и хидромелирационе радове на територији Аутономне Покрајине Косова и Метохије.

За сврху из (претходног) става 4. овог члана Југословенска пољопривредна банка употребиће и износ од око 1.600 милиона динара неискоришћених средстава Општег инвестиционог фонда из 1963. године датих тој банци с истом наменом.

О давању кредита из ст. 4. и 5. овог члана Југословенска пољопривредна банка закључиће нове уговоре, с тим да износ кредита по тим уговорима за 1964. и наредне године не пређе износ од 8.000 милиона динара.”

Члан 11. Закона регулише отплату ануитета по кредитима раније датим из средстава ОИФ-а:

„Ануитети по кредитима из средстава Општег инвестиционог фонда и других средстава федерације за инвестиције на територији социјалистичких република Македоније и Црне Горе и Аутономне Покрајине Косова и Метохије, одобреним од почетка 1953. до краја 1960. године уплаћиваће се у друштвене инвестиционе фондове ових република, односно покрајине до коначне исплате тих кредита.

На начин утврђен у ставу 1. овог члана поступаће се и с ануитетима по кредитима за учешће у гарантованим инвестицијама одобреним у 1963. и 1964. години.”

У члану 12. Закона одређује се употреба средстава федерације намењених за бржи развој привредно недовољно развијених подручја:

„Износ од 48.000 милиона динара Југословенска инвестициона банка употребиће, до доношења закона о фонду федерације за кредитирање бржег развоја привредно недовољно развијених подручја, за учешће у кредитирању бржег развоја тих подручја

Средства из става 1. овог члана употребиће се:

1) за кредитирање инвестиција у основна средства – до укупног износа од 43.400 милиона динара, од чега за Аутономну Покрајину Косово и Метохију 8.610 милиона динара.”

2.2.12. План 1965.

У глави VI овог плана утврђују се средства за привредни развој привредно недовољно развијених република и крајева:

„1. До доношења закона о Фонду федерације за кредитирање привредног развоја недовољно развијених република и крајева и почетка његове примене, финансирање развоја поменутих подручја вршиће се у 1965. години по привременом прелазном режиму. Средства фонда за 1965. годину издвојиће се из средстава федерације за финансирање инвестиција у привреди у износу који ће се утврдити законом о привредно-планским мерама.

Средства која ће у 1965. години бити издвојена за потребе привредног развоја привредно недовољно развијених република и крајева служиће првенствено за измирење обавеза федерације за улагања у основна и трајна обртна средства према овим републикама и крајевима, а које су настале на основу друштвених планова Југославије од 1961. до 1965. године. Преостала средства у оквиру укупно расположивих средстава фонда употребиће се за кредитирање бржег привредног развоја Аутономне Покрајине Косово и Метохије, који осетно заостаје за развојем осталих република и покрајина.

2. У политици коришћења осигураних средстава за финансирање привредног развоја привредно недовољно развијених република и крајева, приоритет треба да има завршавање започетих објеката, као и обезбеђивање учешћа у финансирању изградње објеката из редовних инвестиционих кредита и у финансирању објеката у области транспорта. Даље одобравање нових кредита за поједине намене треба вршити у складу с општим смерницама инвестиционе политике које су утврдене овим планом и које ће бити утврђене овим планом за период 1964–1970. године. У циљу што потпунијег остваривања политике бржег привредног развоја недовољно развијених република и крајева, у 1965. години треба приступити организовању и ефикасном пружању техничке помоћи привреди ових република и крајева.” (П:65, стр.27).

Закон о привредно-планским мерама у 1965. години (*Службени лист СФРЈ*, бр. 5 од 5.2.1965) у члану 6. одређује укупан износ средстава намењених за фонд федерације за кредитирање привредног развоја привредно недовољно развијених република и крајева:

„Средства намењена за фонд федерације за кредитирање привредног развоја привредно недовољно развијених република и крајева издвајају се за 1965. годину из средства федерације за финансирање инвестиција у привреди у износу од 85.000 милиона динара.”

Употреба средстава овог фонда одређена је чланом 26 Закона:

„Из средстава намењених за фонд федерације за кредитирање привредног развоја привредно недовољно развијених република и крајева која се образују у смислу члана 6. овог закона, обезбедиће се средства за измирење обавеза федерације за 1965. годину за улагање у основна средства према привредно недовољно развијеним републикама и крајевима које су настале на основу Друштвеног плана привредног развоја Југославије од 1961–1965. године, а које још нису извршене, и то:

СР Црној Гори	5.030 милиона динара
СР Македонији	16.320 милиона динара
АП Косово и Метохији	13.640 милиона динара
недовољно развијеним подручјима:	
СР Босне и Херцеговине	17.880 милиона динара
СР Хрватске	5.380 милиона динара
СР Србије	10.550 милиона динара

За улагања у трајна обртна средства у вези с улагањима из става 1. овог члана, употребиће се износ од 3.900 милиона динара.

Из средстава из става 1. овог члана кредитираће се социјалистичке републике Црна Гора и Македонија и Аутономна Покрајина Косово и Метохија за учешће у финансирању недовршених инвестиционих објеката за које су закључени уговори о кредиту до краја 1960. године, за повећано учешће по инвестицијама које је Општи инвестициони фонд наставио да кредитира у 1963. години, за учешће у финансирању изградње објеката чије је финансирање из Општег инвестиционог фонда обустављено у 1963. години, као и за учешће у финансирању саобраћајница и лука које се врши из средстава из члана 9. овог закона, и то:

СР Црна Гора са	1.655 милиона динара
СР Македонија са	5.350 милиона динара
АП Косово и Метохија са	555 милиона динара

Преостала средства фонда користиће се за допунско кредитирање привредног развоја Аутономне Покрајине Косово и Метохије, и за потребе које фонд непосредно финансира, и то:

1) за допунско кредитирање привредног развоја АП Косово и Метохије	4.600 милиона динара
2) за потребе које фонд непосредно финансира	130 милиона динара.

Члан 10. овог Закона дефинише употребу средстава федерације намењених за кредитирање гарантованих инвестиција:

„У 1965. години кредитираће се гарантоване инвестиције до износа од 7.400 милиона динара. Из ових средстава Југословенска инвестициона банка кредитираће улагања у основна и обртна средства до износа од 6.400 милиона динара, а Југословенска пољопривредна банка кредитираће улагања у основна средства до износа од 1.000 милиона динара.

Средства која се дају за гарантоване инвестиције у смислу става 1. овог Члана на територији социјалистичких република Македоније и Црне Горе и Аутономне Покрајине Косово и Метохије, за које су закључени уговори о кредиту до краја 1960. године, користиће се у 1965. години за измирење обавеза по овим инвестицијама – под условима који су важали за финансирање тих инвестиција у 1960. години.

Као објекти гарантованих инвестиција за чије су финансирање закључени уговори до 1960. године, у смислу става 2. овог члана, сматрају се и инвестициони објекти из списка гарантованих инвестиција чија је изградња започета до краја 1960. године на основу претходног споразума Југословенске инвестиционе банке с инвеститором, а за које су коначни уговори о кредиту закључени после 31. децембра 1960. године.

Износ од 1.000 милиона динара из става 1. овог члана Југословенска пољопривредна банка употребиће у 1965. години за доградњу и опремање већих пољопривредних добара и хидромелиорационе радове на територији Аутономне Покрајине Косово и Метохије.

За сврху из става 4. овог члана Југословенска пољопривредна банка употребиће и износ од око 2.000 милиона динара неутрошених средстава датих тој банци у 1964. години с истом наменом.”

2.2.13. Резолуција о смерницама за израду друштвеног плана Југославије за период 1964–1970. године

У првој глави (под тачком 8) дата је глобална оцена резултата дотадашњег развоја недовољно развијених подручја и дефинисане опште смернице њиховог будућег развоја:

„У развоју недовољно развијених подручја постигнути су значајни резултати, који се огледају у брзом подизању нивоа привреде, у оствареним структурним променама у привреди и становништву, у развоју друштвених служби, личне потрошње и животног стандарда. И поред тога развој ових подручја, а посебно Аутономне Покрајине Косово и Метохије, био је успоренији у односу на просек Југославије. Међутим, у току последње две године резултати досадашњих напора показују се релативно и у бржој стопи раста.

И на овим подручјима постоје знатне резерве у недовољној искоришћености изграђених капацитета, ниској продуктивности и ефикасности у привређивању, чему су допринели и метод развоја, систем финансирања инвестиција и структура улагања.” (П:65, стр. 67–68).

У шестој глави Резолуција нешто подробније говори о променама које треба да обележавају систем и политику регионалног развоја у наредном периоду:

„Бржи развој недовољно развијених подручја представља, и у наредном периоду, онај задатак чије остваривање треба да допринесе успешном развоју привреде наше земље, као и у даљем развијању економске основице равноправности наших народа.

1. Основни критерији и смернице политике привредног развоја у погледу даљег проширивања производње, модернизације и ефикасности привређивања и улагања, повећања продуктивности рада и животног стандарда, треба да буду примењени у политици развоја недовољно развијених подручја. При томе у јединственој примени инструмената привредног система треба водити рачуна и о одређеним специфичним условима привређивања на недовољно развијеним подручјима.

У даљем развоју треба настојати да се подстиче и подржава економски интерес новоизградених предузећа у недовољно развијеним подручјима као и предузећа из развијених крајева да успостављају међусобну производну и другу сарадњу на основу специјализације, кооперације и техничке сарадње. То ће водити јачању интеграционих процеса у југословенској привреди и стварању оптималних услова за развој привреде недовољно развијених подручја. Посебно је у том погледу значајна улога техничке помоћи у припреми програма, пројектовању, извођењу радова, пуштању у погон и уходавању нових предузећа, као и у даљем јачању већ постојећих радних организација.

2. У циљу бржег развоја недовољно развијених подручја потребно је обезбедити средства, која ће им, уз рационална улагања и постизање одговарајуће ефикасности, омогућити да остваре бржи пораст од просечног пораста привреде на целој територији Југославије. Поред сопствених средстава којима ће недовољно развијена подручја располагати, као и оних средстава која ће уз редовне кредитне услове да служе изградњи на овим подручјима, биће потребно да заједница и средствима издвојеним у Фонд за кредитирање привредног развоја недовољно развијених република и крајева и непосредно допринеси њиховом бржем развоју. Средства која ће се издвајати у овај Фонд треба да представљају сталну пропорцију у расподели на начин који ће обезбедити да њихова величина буде зависна од пораста укупног дохотка друштвене привреде.

Средства фонда користиће се за кредитирање развоја недовољно развијених република Босне и Херцеговине, Македоније и Црне Горе, и Аутономне Покрајине Косова и Метохије. При томе посебно треба водити рачуна о бржем развоју Аутономне Покрајине Косова и Метохије.

3. Федерација обезбеђује, у складу са Законом о финансирању друштвено-политичких заједница, посебна допунска средства за финансирање просветних, здравствених, социјалних и других друштвених служби у привредно недовољно развијеним подручјима, која су од битног значаја за постизање бржег привредног и друштвеног развоја”. (П:65, стр.77–78).

2.2.14. Планови у периоду од 1966. до 1990. године

Средњорочне планове развоја у периоду после 1965. године карактерише институционализација система подстицаја бржег развоја привредно недовољно

развијених подручја²⁶ – основан је Фонд федерације за кредитирање бржег развоја привредно недовољно развијених република и аутономних покрајина. Његов задатак је да на трајној основи обезбеди трансфер средстава за бржи развој неразвијених подручја. У новом систему плановима и законима за свако планско петогодиште утврђује се релативна (а не као раније апсолутна) величина средстава трансфера, начин њихове алиментације и алокације, као и републике и покрајине које користе ова средства.

Од 1966. године систем подстицаја састоји се од:

1. директних подстицајних мера: а) Фонд федерације за кредитирање бржег развоја привредно недовољно развијених република и аутономних покрајина; б) допунска средства из буџета федерације и в) инострана средства;

2. индиректних подстицајних мера: а) царинске олакшице; б) робни режими и режими за увоз опреме в) пореске и друге олакшице.

2.3. ФОНД ФЕДЕРАЦИЈЕ ЗА КРЕДИТИРАЊЕ БРЖЕГ РАЗВОЈА ПРИВРЕДНО НЕДОВОЉНО РАЗВИЈЕНИХ РЕПУБЛИКА И АУТОНОМНИХ ПОКРАЈИНА

Средства Фонда образују се издвајањем из друштвеног производа друштвене привреде Југославије, и то по стопи од: 1,85% (у периоду 1966–1970. године), 1,94% (1971–1975), 1,97% (1976–1980), 1,86% (1981–1985) и 1,56% (1986–1990). Од 1965. до 1970. године средства Фонда формирала су се фискалним путем, на основу величине камата на основне фондове у привреди. Од 1971. године уводи се обавезан наменски зајам привреде, а од 1976. године постоји законска могућност да се део обавеза према Фонду може остварити удруживањем рада и средстава ОУР-а из развијених и недовољно развијених подручја за изградњу привредних објеката у неразвијеним републикама и САП Косово.

Структуру расподеле средстава Фонда по републикама и покрајини Косово даје табела 2.2.²⁷

Табела 2.2. Учешће недовољно развијених подручја у расподели средстава Фонда у %

	1966–1970	1971–1975	1976–1980	1981–1985	1986–1990
БИХ	30,7	32,4	30,5	27,4	25,2
ЦГО	13,1	11,4	10,8	9,7	7,8
МАК	26,2	22,9	21,6	19,4	18,9
КОС	30,0	33,3	37,1	43,5	48,1

26 Детаљније о институционалним специфичностима сваког потпериода, као и о конкретизацији стратешких циљева регионалног развоја и одређивању мера за њихову реализацију у овим потпериодима видети у: Часлав Оцић и Милица Бисић, *Косово у плановима друштвено-економског развоја Југославије*, Институт економских наука, Београд 1989. стр. 26–73.

27 Допунски подаци о средствима Фонда за период од 1981. до 1988. године дати су у тачки 28.

Табела 2.3. Дозначена средства Фонда привредно недовољно развијеним републикама и САП Косово у периоду од 1966. до 1986. године

у милијардама динара

Подручје	1966–1970		1971–1975		1976–1980		1981–1985		Укупно 1966–1985		1986	
	Износ	Учешће	Износ	Учешће	Износ	Учешће	Износ	Учешће	Износ	Учешће	Износ	Учешће
УКУПНО	407,7	100,0	551,2	100,0	817,7	100,0	696,5	100,0	2473,1	100,0	148,1	100,0
од тога												
СР Босни и Херцеговини	125,2	30,7	178,6	32,4	249,4	30,5	188,8	27,1	742,0	30,0	45,9	30,9
СР Црној Гори	53,4	13,1	62,8	11,4	88,3	10,8	64,5	9,2	269,0	10,9	12,2	8,2
СР Македонији	106,8	26,2	126,2	22,9	176,6	21,6	146,7	21,1	556,3	22,5	22,0	14,8
САП Косову	122,3	30,0	183,6	33,3	303,4	37,1	296,5	42,6	905,8	36,6	67,7	45,7

Извор: Фонд федерације за кредитирање бржег развоја привредно недовољно развијених република и аутономних покрајина

Кредити из средстава Фонда одобравају се под условима, по рочности и каматама повољнијим од тржишних. У периоду од 1966. до 1970. године кредити су одобравани по просечној каматној стопи од 2,1% и роком отплате од 19,5 година; од 1971. до 1975. године недовољно развијеним републикама по каматној стопи од 4% и роком враћања од 15 година, а Косову по каматној стопи од 3% и роком враћања од 19 година; од 1976. до 1980. недовољно развијеним републикама по каматној стопи од 4,2% и роком враћања од 14 година, а Косову по каматној стопи од 3% и роком враћања од 17 година; од 1981. до 1985. недовољно развијеним републикама по каматној стопи од 5,5% с роком враћања од 12 година, а Косову по каматној стопи од 4,5% и роком враћања од 15 година; у периоду од 1986. до 1990. недовољно развијеним републикама по каматној стопи од 11% и роком враћања од 12 година, а Косову по каматној стопи од 9% и роком враћања од 15 година. Почетак отплате кредита увек је доспевао након три године од дана истека године у којој је кредит одобрен.

Учешће средстава Фонда у друштвеном производу друштвене привреде Косова и стопа инвестирања (однос исплата за инвестиције и друштвеног производа друштвеног сектора) у периоду од 1966. до 1987. године приказано је у *графикону 11*. На графикону је видљив релативни значај средстава Фонда за финансирање инвестиција на Косову. У просеку њихова вредност износи три четвртине (75,46%) исплата за инвестиције у друштвеном сектору. Однос средстава Фонда и исплата за инвестиције током посматраног периода знатно се мењао (види *графикон 22*). Пада у очи да у последње три године *вредност средстава Фонда премашује вредност исплата за инвестиције* (у 1985. за 15,32%, у 1986. за 25,10%, а у 1987. чак за 55,30%).

Апсолутни износи средстава Фонда по планским петогодишњима у ценама 1985. године дати су у *табели 2.3*.

2.4. ДОПУНСКА СРЕДСТВА ЗА ФИНАНСИРАЊЕ РАЗВОЈА ДРУШТВЕНИХ И ДРУГИХ СЛУЖБИ У ПРИВРЕДНО НЕДОВОЉНО РАЗВИЈЕНИМ ПОДРУЧЈИМА

Допунска средства одређују се законом као процент друштвеног производа укупне привреде – у периоду од 1971. до 1975. године 0,83%, од 1976. до 1980. године 0,93%, од 1980. до 1985. 0,79%. Обим допунских средстава у милијардама динара (текуће цене) дат је у *табели 2.4*.²⁸

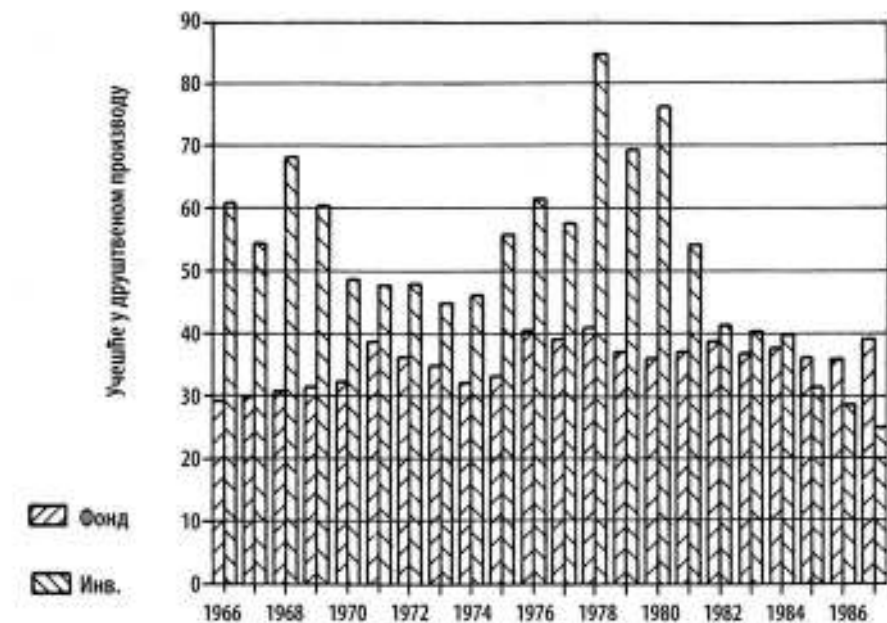
Табела 2.4. Допунска средства за финансирање друштвених служби у привредно недовољно развијеним подручјима

у милијардама динара

	1966–1970	1971–1975	1976–1980	1981–1985	1986	1987*
БИХ	2,0	5,2	14,2	45,5	31,6	32,3
ЦГО	0,6	1,4	4,9	16,8	12,1	14,3
МАК	1,0	2,4	6,5	20,7	14,4	14,7
КОС	1,4	4,0	14,0	73,9	51,9	52,4
УКП	5,0	13,0	39,6	156,9	110,0	113,7

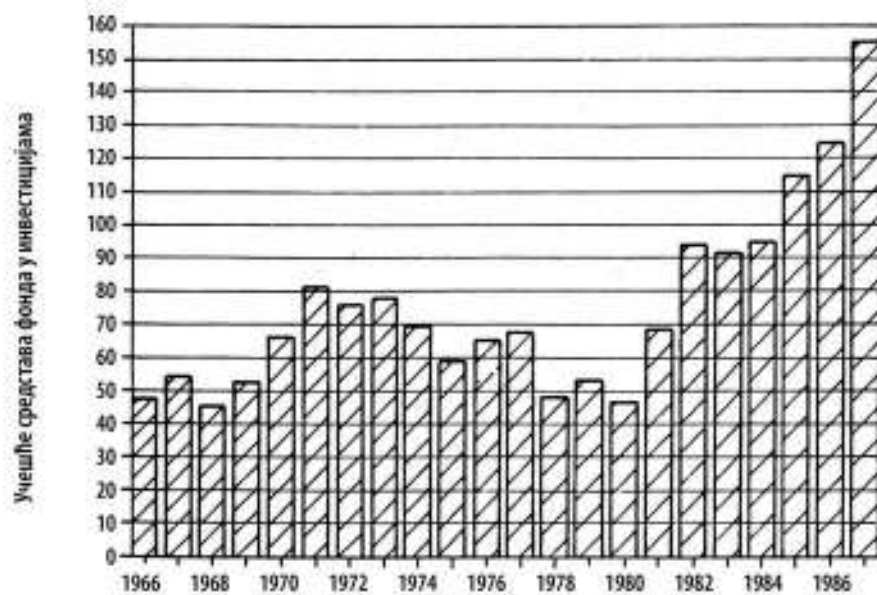
*Од 1.1. до 30.9.

Графикон 2.1. Инвестиције и средства Фонда

28 Детаљније о допунским средствима за финансирање друштвених служби у периоду од 1981. до 1988. године видети тачку 2.8.

Графикон 2.2. Средства Фонда / инвестиције

2.5. КРЕДИТИ МЕЂУНАРОДНЕ БАНКЕ ЗА ОБНОВУ И РАЗВОЈ

Кредити Међународне банке за обнову и развој у већој мери користе се за убрзање развоја привредно недовољно развијених подручја после 1970. До те године учешће подручја која данас имају статус неразвијености у укупним одобреним кредитима Банке било је око 33,2%. У периоду од 1971. до 1975. оно је повећано на 45,25, а у периоду 1976–1980. на 64%. У периоду 1981–1985. године удео кредита за развој неразвијених СР и Косова у укупно одобреним био је 68,5%.

Право недовољно развијених подручја на коришћење ових кредита адекватно је њиховом учешћу у расподели средстава ФНП-а (види *табелу 2.5*).

Табела 2.5. Учешће недовољно развијених подручја у кредитима Међународне банке за обнову и развој

	у милионима долара							
	1949–1970		1971–1975		1967–1980		1981–1985	
	Износ	Учешћа	Износ	Учешћа	Износ	Учешћа	Износ	Учешћа
УКП	158,0	100,0	438,8	100,0	1041,2	100,0	869,0	100,0
БИХ	90,2	57,1	178,0	40,6	282,6	27,1	372,7	30,6
ЦГО	35,8	22,7	76,5	17,4	194,9	18,7	95,5	10,9
МАК	24,4	15,4	90,0	20,5	233,0	22,4	153,3	19,1
КОС	7,6	4,8	94,3	21,5	330,7	21,8	347,5	43,4

2.6. ЕФЕКТИ ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИЈСКЕ КОНСОЛИДАЦИЈЕ

Програм мера за економско-финансијску консолидацију привреде и банака у Македонији, Црној Гори и Косову, између осталог, обухвата: Закон о покрићу курсних разлика по иностраним кредитима, Одлуку о смањењу дела камате и накнаде која припада Народној банци Југославије, Закон о допунама Закона о допунским средствима републикама и аутономним покрајинама у периоду од 1986. до 1990. године, Закон о изменама и допунама Закона о царинској тарифи, Закон о изменама и допунама Закона о покрићу курсних разлика по иностраним кредитима... Квантификација ефеката мера за реализацију овог Програма дата је у *табели 2.6*.

2.7. ОСТАЛЕ ПОДСТИЦАЈНЕ МЕРЕ

Од 1971. године инструментаријум подстицања допуњен је новим мерама економске политике: коришћење иностраних кредита, обезбеђивање девизних средстава за увоз опреме и готовинска плаћања за пројекте који се финансирају из средстава Фонда, ослобађање од плаћања царине на увоз опреме, утврђивање дажбине за изравнавање пореског оптерећења за увоз опреме и резервних делова који се не производе у земљи, а увозе се за изградњу кључних објеката у области енергетике и обојених метала у висини од 50%, а за *Косово* 80%, итд. За подстицање бржег развоја привредно недовољно развијених република и Косова у оквиру Фонда федерације примењиване су и друге мере: обезбеђивање права предузећима на откуп девиза за увоз опреме и резервних делова који се не производе у земљи, одобравање средстава буџета федерације за премошћавање разлика између уписа зајма и пласмана средстава Фонда, као и одређене царинске олакшице.

Друштвеним договором о посебним мерама за остваривање политике најбржег развоја САП Косово републике и САП Војводина су се обавезале да ће допринети преусмеравању инвестиција у правцу бржег активирања крупних објеката и комплекснијег укључивања привреде Косова у укупне токове привреде земље, модернизацији и проширењу капацитета, одложити враћање анuitета, обезбедити кредит за трајна обртна средства, кредит с повољном каматном стопом за нека предузећа и олакшице Народној банци Косова за део камате и накнаде за коришћење средстава из примарне емисије и друго.

Табела 2.6. Квантификације мера из програма економско финансијске консолидације у млрд. дин.

	СР Црна Гора		СР Македонија		САП Косово	
	1986	1987	1986	1987	1986	1987
1. Закон о покрићу курсних разлика	21,9	31,4	16,5	23,7	11,4	16,3
2. Одлука о смањењу дела камате и накнаде која припада НБЈ	2,2	3,0	11,4	14,0	6,5	8,5

	СР Црна Гора		СР Македонија		САП Косово	
	1986	1987	1986	1987	1986	1987
3. Закон о изменама и допунама Закона о царинској тарифи	-	1,4	-	2,8	-	7,5
а) Одлука о одређивању робе на коју се плаћа посебна дажбина за изравнање пореских оптерећења увезене робе	-	1,2	-	2,4	-	5,5
б) Одлука о висини дажбине за царинско евидентирање	-	0,200	-	0,401	-	1,084
4. Закон о изменама и допунама закона о покрићу курсних разлика по иностраним кредитима	-	3,0	-	2,3	-	5,1
5. Закон о одлагању и враћању кредита и других плаћања овлашћених банака с територије СР Македоније, СР Црне Горе и САП Косова	-	28,8	-	29,9	-	26,1
6. Закон о привременим мерама о допуни Закона о покрићу курсних разлика по иностраним кредитима	односи се на „Фени“ и ефект ове мере је 8,8 у 1987. години					
7. Одлагање враћања ануитета	-	2,5	-	5,3	-	9,0

2.8. ЕФЕКТИ РЕДИСТРИБУЦИЈЕ САВЕЗНИХ БУЏЕТСКИХ И ВАНБУЏЕТСКИХ СРЕДСТАВА НА ПРИВРЕДУ КОСОВА 1981–1988.²⁹

2.8.1. Увод

У овој тачки квантификовани су најважнији финансијски токови између федерације и република и покрајина од 1981. до 1988. године, одређени савезним прописима, како би се сагледало дејство тих мера на привреду Косова. Обухваћене су најзначајније институције које каналишу међурегионална преливања: буџет, Фонд федерације за кредитирање бржег развоја привредно недовољно развијених република и аутономних покрајина, подстицаји за извоз робе и услуга, регреси за вештачка ђубрива. На крају су приказани укупни међурегионални редистрибутивни ефекти.

Неке мање значајне институције, као фондови за финансирање пољопривредне производње (уљарица, дувана и сл.), финансирање савезних удружења (привредне коморе), издвојени део наплаћених царина за наменску производњу, део прихода буџета федерације по основу такси и слично, нису разматрани због њиховог занемарљивог дејства на прераспodelу дохотка између република и покрајина.

²⁹ Ова тачка је резиме студије: Часлав Оцић, *Ефекти редистрибуције савезних буџетских и ванбуџетских средстава на приходе Косова 1981-1988*, Институт економских наука, Београд, 1989. (скраћено: ЕРСБК).

2.8.2. Буџет федерације

Буџет федерације једним својим делом (дотације буџетима привредно мање развијених република и покрајина) средство је експлицитне активне политике регионалног развоја. И други његови делови, међутим, имају (имплицитно) регионално редистрибутивно дејство, иако им је примарна функција различита.

Из података у *табели 1* у ЕРСБК уочава се да готово све републике и покрајине у *апсолутном* изразу више дају буџету федерације него што од њега добијају. Једини изузетак у посматраном периоду је Косово, чији је биланс са савезним буџетом позитиван. У *релативном* смислу (*табела 27*) тј. када се упореде учешћа, на пример, Босне и Херцеговине у примањима из савезног буџета (колона 2) с давањима том буџету (колона 1), може се закључити да ова република има око два пута (2,22 пута у 1981, односно 1,69 пута у 1988. години) веће учешће у примањима из буџета федерације од свог учешћа у давањима том буџету. И овако посматрано најбоље је пролазило Косово, код кога је однос учешћа у савезним буџетским примањима према учешћу у давањима износио 1981. године 14,01:1, а седам година касније 26,86:1 (колона 24 *табеле 27*). У читавом посматраном периоду однос ова два учешћа већи од јединице имају још Црна Гора и Македонија, док је он мањи од јединице на ужем подручју Србије (где се креће од једне четвртине до једне трећине – колона 21), у Војводини (колона 27), Словенији (колона 15) и Хрватској (колона 9 *табеле 27*).

Табеле 2.8. и *2.9.* показују да се и у југословенском случају испољава општа правилност да јавни расходи представљају знатно снажнији инструмент међурегионалног редистрибуционог деловања него јавни приходи. У студији Европске економске заједнице³⁰ о улози јавних финансија у европској интеграцији наводи се да су у шест федеративних држава у којима су вршена истраживања (Аустралија, Аустрија, Западна Немачка, Канада, САД и Швајцарска) међурегионални редистрибуциони ефекти фискалних прихода износили просечно око 3,5–4%, док су јавни расходи утицали на смањивање међурегионалних разлика у дохотку по глави становника за око 32%. Код унитарних држава ти расходи су били 6,4% за јавне приходе, а 39% за расходе централних власти.

Учешћа република и покрајина у давањима буџету федерације упоређена с њиховим учешћима у друштвеном производу Југославије (*табела 18.* колоне 3, 6, 9, 12, 15, 18, 21, 24 и 27) показују знатно мање варијације него учешћа република и покрајина у примањима из буџета федерације самерена с њиховим учешћима у друштвеном производу Југославије (*табела 19.* исте колоне као у *табели 18*). Из *табеле 19.* се види да су Словенија (за 12–27%), уже подручје Србије (за 1–7%) и Црна Гора (с изузетком 1986.) више оптерећени давањима за савезни буџет него што би се то очекивало с обзиром на њихово учешће у

³⁰ Commission of the European Communities, *Report of the Study Group on the Role of Public Finance in European Integration*, Volume 1, Brussels, 1977, стр. 30 (цит. према: Ксенте Богоев, *Регионално преливање дохотка фискалним механизмом*, рукопис, 1987, стр. 4–5).

југословенском друштвеном производу. На другој страни, релативно испод-просечно оптерећени давањима за буџет, налазе се Косово (за 23–40% мање) и Војводина (за 9–20% мање). Вредности за Босну и Херцеговину и Хрватску осцилирају око јединице.

Код релативних примања из буџета федерације ситуација се битно разликује: Косово (колона 24 *табеле 2.9*) учествује 10,75–14,41 пута више у приливу средстава из савезног буџета него што је његово процентуално учешће у југословенском друштвеном производу. И остала недовољно развијена подручја, иако у мањој мери, налазе се у релативном „добитничком” положају: Црна Гора (колона 6) 3,97–4,67 пута више учествује у примањима из савезног буџета него у друштвеном производу Југославије. За њом следи Босна и Херцеговина (колона 3), па Македонија (колона 12). На другој страни се налазе уже подручје Србије (где учешћа у примањима из буџета представљају четвртину до трећине учешћа у друштвеном производу Југославије – колона 21), Војводина (колона 27), Словенија (колона 15) и Хрватска (колона 9).

Допринос република и покрајина савезном буџету у *апсолутним* износима (у текућим ценама) преко пореза на промет, царина и царинских дажбина и котизација види се из *табела 9, 10. и 11. у ПРИЛОГУ ЕРСБК-а*, а њихова учешћа у одговарајућим ставкама приказана су у *табелама 2.10, 2.11. и 2.12.*

Структура расхода савезног буџета приказана је у *табели 13.* (аконтације обавеза федерације за пензије бораца), *табели 14.* (дотације привредно недовољно развијеним републикама и покрајинама) и *табели 15.* (све у *ПРИЛОГУ ЕРСБК-а*), у којој су наведене преузете обавезе федерације за хидросистем Ибар–Лепенац (Косово) и отплата међународног кредита за саобраћај (Црна Гора). Учешћа република и покрајина у борачким пензијама и допунским средствима за привредно неразвијене приказују *табеле 2.13. и 2.14.*

Табела 2.7. Буџет федерације: Учешћа република и покрајина у давањима и примањима

буџет федерације (давања, примања) = 100

	БИХ			ЦГО			ХРВ			МАК			СЛО		
	даје	прима	2:1	даје	прима	5:4	даје	прима	8:7	даје	прима	11:10	даје	прима	14:13
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1981	12,68	28,15	2,22	2,26	9,63	4,25	26,20	11,11	0,42	5,85	10,00	1,71	17,19	5,19	0,30
1982	12,76	24,54	1,92	2,28	9,51	4,17	25,14	8,90	0,35	5,84	10,43	1,79	17,86	4,29	0,24
1983	12,57	21,16	1,68	2,16	8,58	3,98	23,95	14,77	0,62	5,65	8,98	1,59	18,97	6,79	0,36
1984	12,40	21,45	1,73	2,22	9,61	4,34	24,32	14,48	0,60	5,97	8,36	1,40	18,90	6,13	0,32
1985	12,66	21,25	1,68	2,20	8,28	3,76	24,80	13,76	0,56	5,89	8,54	1,45	18,76	5,14	0,27
1986	11,56	23,01	1,99	1,50	9,10	6,06	25,30	12,20	0,48	4,62	9,31	2,01	20,73	5,27	0,25
1987	11,71	21,60	1,84	1,86	8,68	4,67	24,54	16,04	0,65	5,13	8,12	1,58	22,03	6,44	0,29
1988	13,74	23,24	1,69	2,18	9,77	4,48	26,76	12,06	0,45	4,98	9,43	1,89	17,74	5,13	0,29

Наставак табеле 2.7.

	СРБ			УПС			КОС			ВОЈ		
	даје	прима	17:16	даје	прима	20:19	даје	прима	23:22	даје	прима	26:25
	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27
1981	35,82	35,93	1,00	24,32	6,30	0,26	1,81	25,56	14,09	9,68	4,07	0,42
1982	35,50	42,33	1,19	24,39	7,98	0,33	1,63	33,44	20,55	9,48	0,92	0,10
1983	36,22	39,72	1,10	24,62	7,98	0,32	1,87	30,34	16,25	9,74	1,40	0,14
1984	35,55	39,97	1,12	24,39	7,94	0,33	1,83	30,78	16,86	9,33	1,25	0,13
1985	34,96	43,03	1,23	23,99	7,49	0,31	1,65	29,62	17,95	9,32	5,92	0,64
1986	35,78	41,11	1,15	24,82	6,26	0,25	1,46	29,27	20,06	9,50	5,58	0,59
1987	34,27	39,12	1,14	23,62	8,66	0,37	1,49	24,06	16,17	9,16	6,40	0,70
1988	34,59	40,38	1,17	23,48	6,70	0,29	1,08	28,94	26,86	10,03	4,73	0,47

Табела 2.8. Учешћа република и покрајина у давањима буџету федерације и у југословенском друштвеном производу

давања буџету федерације, ДП ЈУГ = 100

	БИХ			ЦГО			ХРВ			МАК			СЛО		
	буџет	ДП	1:2	буџет	ДП	4:5	буџет	ДП	7:8	буџет	ДП	10:11	буџет	ДП	13:14
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1981	12,68	12,72	1,00	2,26	2,10	1,08	26,20	26,30	1,00	5,85	5,50	1,06	17,19	15,39	1,12
1982	12,76	13,60	0,94	2,28	2,04	1,12	25,14	25,80	0,97	5,84	5,72	1,02	17,86	14,90	1,20
1983	12,57	13,63	0,92	2,16	2,07	1,04	23,95	25,31	0,95	5,65	5,75	0,98	18,97	14,95	1,27
1984	12,40	13,54	0,92	2,22	2,07	1,07	24,32	25,48	0,95	5,97	5,85	1,02	18,90	15,36	1,23
1985	12,66	13,31	0,95	2,20	2,10	1,05	24,80	25,81	0,96	5,89	5,67	1,04	18,76	16,75	1,12
1986	11,56	13,71	0,84	1,50	2,08	0,72	25,30	24,76	1,02	4,62	5,76	0,80	20,73	17,62	1,18
1987	11,71	13,06	0,9	1,86	1,82	1,02	24,54	25,37	0,97	5,13	5,46	0,94	22,03	19,20	1,15
1988	13,74	12,77	1,08	2,18	2,07	1,05	26,76	27,36	0,98	4,98	5,65	0,88	17,74	20,00	0,89

Наставак табеле 2.8.

	СРБ			УПС			КОС			ВОЈ		
	буџет	ДП	16:17	буџет	ДП	19:20	буџет	ДП	22:23	буџет	ДП	25:26
	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27
1981	35,82	37,98	0,94	24,32	24,05	1,01	1,81	2,38	0,76	9,68	11,56	0,84
1982	35,50	37,95	0,94	24,39	24,24	1,01	1,63	2,32	0,70	9,48	11,38	0,83
1983	36,22	38,29	0,95	24,62	24,16	1,02	1,87	2,52	0,74	9,74	11,61	0,84
1984	35,55	37,71	0,94	24,39	23,62	1,03	1,83	2,37	0,77	9,33	11,72	0,80
1985	34,96	36,36	0,96	23,99	23,11	1,04	1,65	2,43	0,68	9,32	10,82	0,86
1986	35,78	36,06	0,99	24,82	23,18	1,07	1,46	2,41	0,60	9,50	10,47	0,91
1987	34,27	35,09	0,98	23,62	22,27	1,06	1,49	2,19	0,68	9,16	10,62	0,86
1988	34,59	37,05	0,93	23,48	23,36	1,01	1,08	2,35	0,46	10,03	11,33	0,89

Табела 2.9. Учешћа република и покрајина у примањима из буџета федерације и у југословенском друштвеном производу

	БИХ			ЦГО			ХРВ			МАК			СЛО		
	буџет	ДП	01:02	буџет	ДП	04:05	буџет	ДП	07:08	буџет	ДП	10:11	буџет	ДП	13:14
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1981	28,15	12,72	2,21	9,63	2,10	4,57	11,11	26,30	0,42	10,00	5,50	1,82	5,19	15,39	0,34
1982	24,54	13,6	1,80	9,51	2,04	4,67	8,90	25,80	0,34	10,43	5,72	1,82	4,29	14,90	0,29
1983	21,16	13,63	1,55	8,58	2,07	4,14	14,77	25,31	0,58	8,98	5,75	1,56	6,79	14,95	0,45
1984	21,45	13,54	1,58	9,61	2,07	4,65	14,48	25,48	0,57	8,36	5,85	1,43	6,13	15,36	0,40
1985	21,25	13,31	1,60	8,28	2,10	3,93	13,76	25,81	0,53	8,54	5,67	1,51	5,14	16,75	0,31
1986	23,01	13,71	1,68	9,10	2,08	4,38	12,20	24,76	0,49	9,31	5,76	1,62	5,27	17,62	0,30
1987	21,60	13,06	1,65	8,68	1,82	4,77	16,04	25,37	0,63	8,12	5,46	1,49	6,44	19,20	0,34
1988	23,24	12,77	1,82	9,77	2,07	4,73	12,06	27,36	0,44	9,43	5,65	1,67	5,13	20,00	0,26

Наставак табеле 2.9.

	СРБ			УПС			КОС			ВОЈ		
	буџет	ДП	16:17	буџет	ДП	19:20	буџет	ДП	22:23	буџет	ДП	25:26
	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27
1981	35,93	37,98	0,95	6,30	24,05	0,26	25,56	2,38	10,75	4,07	11,56	0,35
1982	42,33	37,95	1,12	7,98	24,24	0,33	33,44	2,32	14,41	0,92	11,38	0,08
1983	39,72	38,29	1,04	7,98	24,16	0,33	30,34	2,52	12,04	1,40	11,61	0,12
1984	39,97	37,71	1,06	7,94	23,62	0,34	30,78	2,37	13,01	1,25	11,72	0,11
1985	43,03	36,36	1,18	7,49	23,11	0,32	29,62	2,43	12,21	5,92	10,82	0,55
1986	41,11	36,06	1,14	6,26	23,18	0,27	29,27	2,41	12,13	5,58	10,47	0,53
1987	39,12	35,09	1,11	8,66	22,27	0,39	24,06	2,19	10,96	6,40	10,62	0,60
1988	40,38	37,05	1,09	6,70	23,36	0,29	28,94	2,35	12,29	4,73	11,33	0,42

Табела 2.10. Учешћа република и покрајина у савезном порезу на промет

	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	КОС	ВОЈ	УКП
1981	14,33	2,56	26,70	5,84	14,01	36,56	23,78	2,62	10,16	100
1982	14,80	2,57	25,91	5,73	14,09	36,90	24,02	2,63	10,24	100
1983	14,65	2,46	26,11	5,70	13,95	37,13	23,99	2,61	10,53	100
1984	14,69	2,34	26,40	5,46	13,90	37,20	24,02	2,58	10,60	100
1985	14,44	2,39	26,57	5,32	14,71	36,58	24,04	2,47	10,07	100
1986	14,46	2,33	26,38	4,99	15,28	36,55	24,23	2,54	9,78	100
1987	13,34	2,16	26,19	4,78	17,87	35,66	24,21	1,89	9,56	100
1988	13,73	2,20	27,28	4,68	17,69	34,41	23,36	1,29	9,77	100

Табела 2.11. Учешћа федерација, република и покрајина у царинама и царинским дажбинама

	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	КОС	ВОЈ	ФЕД	УКП
1981	10,39	2,49	24,77	5,99	22,07	34,28	24,83	2,39	7,06	0,00	100
1982	10,30	2,09	22,13	6,24	24,14	33,02	24,77	1,77	6,49	2,08	100
1983	10,49	1,91	20,00	5,64	25,68	35,05	25,23	2,26	7,55	1,23	100
1984	9,53	2,20	21,31	6,48	25,48	33,39	24,50	2,11	6,78	1,60	100
1985	10,27	2,12	22,49	6,37	24,92	31,95	23,36	1,89	6,70	1,88	100
1986	9,92	1,57	22,60	5,76	27,80	30,96	22,91	1,71	6,34	1,40	100
1987	9,16	1,42	22,25	5,20	28,48	32,34	22,95	1,53	7,87	1,14	100
1988	8,82	1,38	22,61	5,45	29,25	32,49	22,52	1,45	8,52	0,00	100

* Нису укључене таксе и ослобађања царина за наменску производњу.

Табела 2.12. Учешћа република и покрајина у котизацији

	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	КОС	ВОЈ	УКП
1981	12,72	1,74	26,81	5,75	16,72	36,25	24,51	0,44	11,31	100
1982	12,74	2,13	26,93	5,61	16,43	36,17	24,46	0,44	11,26	100
1983	12,99	2,14	26,81	5,62	15,67	36,78	24,52	0,48	11,78	100
1984	13,85	2,08	26,26	5,83	15,24	36,74	24,69	0,46	11,59	100
1985	13,84	2,11	25,87	5,89	15,18	37,11	24,74	0,49	11,88	100
1986	13,80	2,11	25,97	5,96	15,66	36,50	24,08	0,47	11,95	100
1987	13,61	2,12	25,78	5,78	17,39	35,31	23,75	0,46	11,10	100
1988	13,78	2,11	24,96	5,86	17,89	35,16	23,86	0,47	10,83	100

Табела 2.13. Учешћа република и покрајина у аконтацијама обавеза федерације за пензије бораца

	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	КОС	ВОЈ	УКП
1981	14,14	6,06	30,30	4,04	14,14	30,30	17,17	2,02	11,11	100
1982	16,38	6,03	25,00	5,17	12,07	35,34	22,41	2,59	10,34	100
1983	14,57	6,07	29,96	5,26	13,77	30,36	16,19	2,83	11,34	100
1984	15,49	7,89	29,30	4,23	12,39	30,70	16,06	2,54	12,11	100
1985	16,32	5,69	29,98	4,93	11,20	31,88	16,32	2,66	12,90	100
1986	16,06	6,10	29,39	4,48	12,70	31,26	15,07	2,62	13,45	100
1987	16,33	6,49	30,11	4,20	12,09	30,78	16,25	2,52	12,01	100
1988	16,53	6,75	29,29	4,71	12,46	30,27	16,28	2,50	11,48	100

Табела 2.14. Учешћа република и покрајина у дотацијама за привредно неразвијене у %

	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	КОС	ВОЈ	УКП
1981	32,50	11,88	0	14,38	0	41,25	0	41,25	0	100
1982	29,47	11,11	0	13,53	0	45,89	0	45,89	0	100
1983	28,23	10,48	0	12,90	0	48,39	0	48,39	0	100
1984	27,97	10,45	0	12,71	0	48,87	0	48,87	0	100
1985	26,33	9,83	0	12,00	0	51,83	0	51,83	0	100
1986	28,49	10,91	0	12,98	0	47,61	0	47,61	0	100
1987	28,20	10,80	0	12,86	0	48,14	0	48,14	0	100
1988	29,30	10,98	0	13,06	0	47,30	0	47,30	0	100

2.8.3. Фонд федерације за кредитирање бржег развоја привредно недовољно развијених република и аутономних покрајина

Финансијске токове развијени – неразвијени преко ФНП-а у претходном и текућем планском раздобљу даје табела 17. (ПРИЛОГ ЕРСБК-а). Табела 2.15. приказује регионалну структуру одлива и прилива средстава ФНП-а као однос учешћа региона у укупним фондовским примањима и давањима. С обзиром на то да су Хрватска, Словенија, уже подручје Србије и Војводина само даваоци средстава Фонду, код њих је вредност коефицијента *прима:даје* једнака нули. Код него прималаца средстава Фонда ситуација је следећа: предњачи Косово које 20 до 26 пута више учествује у примањима него у давањима за неразвијене (колона 24 табеле 2.15), за њим следи Црна Гора (с вредностима количника које се крећу од 4,09 до 4,56), на Македонија (од 3,07 до 3,51) и, на крају, Босна и Херцеговина (колона 3) која двоструко више учествује у примању него у давању средстава ФНП-а.

2.8.4. Подстицаји за извоз робе и услуга

Подстицаји за извоз робе и услуга у начелу су значајан елемент офанзивне извозне стратегије. Према подацима Народне банке Југославије учешће република и покрајина у обрачунатим подстицајима за извоз робе и услуга у периоду од 1981. до 1988. дато је у табели 2.16, иако слику донекле квари позамашан износ нераспоређених стимулација. Поуздани подаци о извозу робе и услуга по републикама и покрајинама нису доступни, па остаје неиспитана веза између вредности укупног регионалног извоза и извозних стимулација.

2.8.5. Регреси за вештачка ђубрива

Податке о регресу за вештачка дубрива даје табела 19. (ПРИЛОГ ЕРСБК-а). Учешћа република и покрајина у примањима регреса и у давањима за регре-

сирање ђубрива за период 1985–1988. година приказана су у табели 2.17. Та учешћа указују на знатне варијације по годинама и по јединицама посматрања. Косово је, на пример, 1985. године имало 8,74 пута веће учешће у примању него у давању регреса, да би се у 1988. години тај однос смањило на 1,76. Војводина је највећи корисник регреса (колона 27 табеле 2.17), док га Црна Гора 1985, 1986. и 1988. године није уопште користила. Слична тенденција, само на вишем нивоу јавља се и у Босни и Херцеговини, ужем подручју Србије и у Македонији. Хрватска више прима него што даје за регрес, док је у Словенији ситуација обрнута.

2.8.6. Укупни редистрибуциони ефекти по основу савезних прописа

У претходним тачкама приказани су механизми међурегионалне дистрибуције и редистрибуције дохотка. Овде се ефекти њиховог деловања збирно приказују и димензионирају у односу на основни економски агрегат – друштвени производ. Тиме се, поред приказане структуре, идентификује и укупан обим међурегионалних фмансијских веза. У табели 2.18. приказани су основни укупни биланси федерације, република и покрајина по основу савезних прописа у текућим ценама. У табели 2.19. помоћу дефлатора друштвеног производа исти подаци су прерачунати у сталне цене из 1980. године. И у реалном и у номиналном изразу само Косово и Црна Гора имају позитиван салдо. Остале јединице (укључујући и федерацију) бележе дефицит. Он се јавља и у збиру примања и давања по основу савезних прописа. Ово опште дефицитарно финансирање не ставља, међутим, све републике и покрајине у исти релативни положај. Неки од апсолутних „губитника” постају релативни добитници. То се односи на Босну и Херцеговину (колона 3 табеле 2.20. показује да она релативно један и по пута више учествује у примањима него у давањима по основу савезних прописа) и Македонију (колона 12). Највећи апсолутни и релативни „губитници” су уже подручје Србије (колона 21) и Војводина (колона 27), а затим Хрватска (колона 9) и Словенија (колона 15).

Табела 2.15. Фонд федерације за кредитирање бржег развоја привредно недовољно развијених република и покрајина

Фонд федерације (давања, примања) = 100

	БИХ			ЦГО			ХРВ			МАК			СЛО		
	даје	прима	2:1	даје	прима	5:4	даје	прима	8:7	даје	прима	11:10	даје	прима	14:13
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1981	11,94	27,42	2,12	2,16	9,68	4,48	26,64	0	0	5,51	19,36	3,51	16,15	0	0
1982	13,98	27,42	1,96	2,12	9,68	4,56	26,08	0	0	5,79	19,35	3,34	15,77	0	0
1983	13,98	27,42	1,96	2,17	9,68	4,47	25,63	0	0	5,95	19,35	3,25	15,87	0	0
1984	13,83	27,42	1,98	2,16	9,68	4,49	25,62	0	0	5,94	19,35	3,26	16,23	0	0
1985	13,44	27,42	2,04	2,16	9,68	4,47	25,99	0	0	5,65	19,35	3,42	17,49	0	0
1986	13,83	25,18	1,82	2,18	8,89	4,09	25,05	0	0	5,83	17,86	3,07	18,60	0	0
1987	12,83	25,20	1,96	2,00	8,90	4,44	26,05	0	0	5,51	17,80	3,23	20,24	0	0
1988	13,31	21,29	1,60	1,62	7,19	4,43	24,38	0	0	5,55	16,35	2,94	20,10	0	0

Наставак *табеле 2.15.*

	СРБ			УПС			КОС			ВОЈ		
	даје	прима	17:16	даје	прима	20:19	даје	прима	23:22	даје	прима	26:25
	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27
1981	36,60	43,55	1,19	23,87	0	0	2,17	43,55	20,07	10,56	0	0
1982	36,26	43,55	1,20	23,77	0	0	2,08	43,55	20,93	10,41	0	0
1983	36,39	43,55	1,20	23,50	0	0	2,19	43,55	19,86	10,70	0	0
1984	36,22	43,55	1,20	23,38	0	0	2,14	43,55	20,31	10,70	0	0
1985	35,26	43,55	1,24	22,88	0	0	2,23	43,55	19,52	10,15	0	0
1986	34,52	48,06	1,39	22,67	0	0	2,09	48,06	23,00	9,76	0	0
1987	33,37	48,10	1,44	22,04	0	0	2,00	48,10	24,00	9,32	0	0
1988	35,03	55,17	1,58	26,11	0	0	2,15	55,17	25,61	6,77	0	0

Табела 2.16. Учешћа република и покрајина у извозним подстицајима

	у %										
	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	КОС	ВОЈ	НЕР	УКП
1981	12,03	1,87	23,52	3,65	20,67	27,13	21,75	1,18	4,19	11,13	100
1982	14,18	1,87	21,59	3,42	18,95	26,53	21,01	1,25	4,26	13,45	100
1983	12,23	2,71	20,67	3,16	20,71	28,43	21,98	1,59	4,85	12,10	100
1984	12,98	2,06	21,23	2,35	15,53	26,09	20,57	1,29	4,22	19,75	100
1985	12,74	2,40	21,76	3,19	17,90	25,30	19,61	1,23	4,46	16,70	100
1986	13,25	2,19	22,76	2,90	20,90	24,76	19,79	1,02	3,95	13,22	100
1987	13,39	2,34	22,58	3,33	20,75	27,32	22,21	0,99	4,13	10,29	100
1988	11,15	2,28	20,92	3,12	16,08	22,51	17,61	1,21	3,69	23,93	100

Табела 2.17. Регреси за вештачка дубрива: Учешћа република и покрајина у давањима и примањима

	у %														
	БИХ			ЦГО			ХРВ			МАК			СЛО		
	даје	прима	2:1	даје	прима	5:4	даје	прима	8:7	даје	прима	11:10	даје	прима	14:13
1985	13,85	1,98	0,14	2,08	0,00	0,00	26,26	30,32	1,15	5,83	5,19	0,89	15,24	2,87	0,19
1986	9,04	2,18	0,24	1,38	0,00	0,00	17,01	32,08	1,89	3,91	4,00	1,02	10,26	3,51	0,34
1987	8,80	8,94	1,02	1,39	0,45	0,32	17,10	25,65	1,50	3,74	4,97	1,33	11,14	8,13	0,73
1988	8,93	1,69	0,19	1,37	0,00	0,00	16,38	31,75	1,94	3,81	4,08	1,07	11,62	3,65	0,31

Наставак *табеле 2.17.*

	СРБ			УПС			КОС			ВОЈ			ФЕД		
	даје	прима	17:16	даје	прима	20:19	даје	прима	23:22	даје	прима	26:25	даје	прима	29:28
	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
1985	36,74	59,63	1,62	24,70	22,38	0,91	0,46	3,98	8,74	11,59	33,26	2,87	0,00	0	0
1986	25,16	58,24	2,31	15,77	20,46	1,30	1,58	2,86	1,81	7,82	34,92	4,46	33,25	0	0
1987	24,43	51,85	2,12	15,43	18,43	1,19	1,64	3,43	209	7,35	29,99	4,08	33,40	0	0
1988	24,16	58,83	2,43	15,56	18,02	1,16	1,54	2,71	1,76	7,06	38,10	5,39	33,72	0	0

Табела 2.18. Основни укупни биланси по основу савезних прописа

	у милионима динара																	
	БИХ			ЦГО			ХРВ			МАК			СЛО			СРБ		
	даје	прима	салдо	даје	прима	салдо	даје	прима	салдо	даје	прима	салдо	даје	прима	салдо	даје	прима	салдо
1981	28453	22367	-6086	5027	6844	1817	58744	12602	-46142	12964	11149	-1815	38070	9841	-28229	80383	36428	-43955
1982	36609	32326	-4283	6358	9170	2812	71414	20234	-51180	16460	15275	-1185	49443	16614	-32829	100586	55645	-44941
1983	51962	41457	-10505	8767	13488	4721	98343	29326	-69017	23142	20475	-2667	74986	23374	-49612	147180	78462	-68718
1984	74969	61355	-13614	13075	19683	6608	145523	39383	-106140	35349	29125	-6224	109311	25602	-83709	211446	109156	-102290
1985	133961	105316	-28465	22904	33157	10253	261572	71038	-190534	61096	54378	-6718	192799	47262	-145537	366122	199906	-166216
1986	225225	196031	-29194	30507	56903	26396	476148	164582	-311566	91094	90319	-775	382751	128364	-254387	671027	389348	-281679
1987	524479	521350	-3129	82962	144253	61291	109217	506259	-585917	228928	223205	-5723	955180	406643	-548537	150565	105410	-451548
1988	144135	934719	-506632	219010	295059	76049	303034	797422	-222925	637964	488579	-149385	271441	499490	-221492	412247	221102	-191145

Наставак *табеле 2.18.*

	УПС			КОС			ВОЈ			ФЕД			НЕР			УКП		
	даје	прима	салдо	даје	прима	салдо	даје	прима	салдо	даје	прима	салдо	даје	прима	салдо	даје	прима	салдо
	1981	54226	10583	-43643	4185	23033	18848	21972	2812	-19160	0	0	0	4545	4545	0	103776	103776
1982	68574	19468	-49106	4808	32459	27651	27204	3718	-23486	1443	0	-1443	0	10800	10800	282314	160064	-122230
1983	99228	27326	-71902	7791	45286	37495	40162	5850	-34312	1620	0	-1620	0	12833	12833	406001	221415	-184587
1984	143556	33789	-109767	11151	68701	57550	56739	6666	-50073	3152	0	-3152	0	26968	26968	592826	311272	-281554
1985	248622	57457	-191165	18061	119324	101263	99440	23125	-76315	6024	0	-6024	0	38086	38086	104448	549143	-495335
1986	460909	131451	-329458	29651	209836	180185	180467	48062	-132405	21196	0	-21196	0	73782	73782	189794	109933	-798616
1987	103005	454810	-575248	69683	461369	391686	405916	137930	-267986	51784	0	-51784	0	181216	181216	444116	303703	-140413
1988	285761	604768	-225284	169374	133070	116132	109548	275554	-819932	110279	0	-110279	0	641694	641694	122658	586798	-639785

Табела 2.19. Основни укупни биланси по основу савезних прописа

у милионима динара, сталне цене 1980.

	БИХ			ЦГО			ХРВ			МАК			СЛО			СРБ		
	даје	прима	салдо	даје	прима	салдо	даје	прима	салдо	даје	прима	салдо	даје	прима	салдо	даје	прима	салдо
1981	21604	16983	-4621	3817	5197	1380	44604	9569	-35035	9843	8465	-1378	28907	7472	-21435	61035	27660	-33375
1982	19842	17521	-2321	3446	4970	1524	38707	10967	-27740	8921	8279	-642	26798	9005	-17793	54520	30160	-24360
1983	20062	16006	-4056	3385	5208	1823	37970	11323	-26647	8935	7905	-1030	28952	9797	-19155	56826	30294	-26532
1984	18979	15533	-3446	3310	4983	1673	36841	9970	-26871	8949	7373	-1576	27674	6481	-21193	53530	27634	-25896
1985	19107	15022	-4086	3267	4729	1462	37309	10132	-27176	8714	7756	-958	27500	6741	-20758	52221	28513	-23708
1986	17024	14817	-2207	2306	4301	1995	35990	12440	-23550	6885	6827	-58	28930	9702	-19228	50720	29429	-21291
1987	17849	17743	-106	2823	4909	2086	37169	17229	-19940	7791	7596	-195	32507	13839	-18668	51241	35874	-15367
1988	15842	10274	5568	2408	3243	835	33197	8765	-24432	7012	5370	-1642	29834	5490	-24344	45311	24302	-21009

Наставак табеле 2.19.

	УПС			КОС			ВОЈ			ФЕД			НЕР			УКП		
	даје	прима	салдо	даје	прима	салдо	даје	прима	салдо	даје	прима	салдо	даје	прима	салдо	даје	прима	салдо
1981	41174	8036	-33138	3178	17489	14311	16683	2135	-14548	0	0	0	3451	169810	3451	78797	-91013	
1982	37169	10552	-26617	2606	17593	14987	14745	2015	-12730	782	0	-782	5854	153013	5854	86756	-66257	
1983	38312	10550	-27761	3008	17485	14477	15506	2259	-13248	625	0	-625	4955	156755	4955	85488	-71267	
1984	36343	8554	-27789	2823	17393	14570	14364	1687	-12677	798	0	-798	6827	150081	6827	78801	-71280	
1985	35462	8195	-27266	2576	17020	14443	14183	3298	-10885	859	0	-859	5432	148977	5432	78326	-70651	
1986	34838	9936	-24902	2241	15861	13619	13641	3633	-10008	1602	0	-1602	5577	143458	5577	83094	-60364	
1987	35055	15478	-19577	2371	15701	13330	13814	4694	-9120	1762	0	-1762	6167	151142	6167	103357	-47785	
1988	31408	6647	-24761	1862	14626	12764	12041	3029	-9012	1213	0	-1213	7053	133064	7053	57444	-76160	

Табела 2.20. Учешћа република и покрајина у укупним давањима и примањима по основу савезних прописа

укупна давања, примања =100

	БИХ			ЦГО			ХРВ			МАК			СЛО		
	даје	прима	салдо	даје	прима	салдо	даје	прима	салдо	даје	прима	салдо	даје	прима	салдо
1981	12,72	21,55	1,69	2,25	6,59	2,93	26,27	12,14	0,46	5,80	10,74	1,85	17,02	9,48	0,56
1982	12,97	20,20	1,56	2,25	5,73	2,54	25,30	12,64	0,50	5,83	9,54	1,64	17,51	10,38	0,59
1983	12,80	18,72	1,46	2,16	6,09	2,82	24,22	13,24	0,55	5,70	9,25	1,62	18,47	11,46	0,62
1984	12,65	19,71	1,56	2,21	6,32	2,87	24,55	12,65	0,52	5,96	9,36	1,57	18,44	8,22	0,45
1985	12,83	19,18	1,50	2,19	6,04	2,75	25,04	12,94	0,52	5,85	9,90	1,69	18,46	8,61	0,47
1986	11,87	17,83	1,50	1,61	5,18	3,22	25,09	14,97	0,60	4,80	8,22	1,71	20,17	11,68	0,58
1987	11,81	17,17	1,45	1,87	4,75	2,54	24,59	16,67	0,68	5,15	7,35	1,43	21,51	13,39	0,62
1988	11,75	15,93	1,36	1,79	5,03	2,82	24,71	13,59	0,55	5,20	8,33	1,60	22,13	8,51	0,38

Наставак табеле 2.20.

	СРБ			УПС			КОС			ВОЈ		
	даје	прима	салдо	даје	прима	салдо	даје	прима	салдо	даје	прима	салдо
19С1	35,94	35,10	0,98	24,25	10,20	0,42	1,87	22,19	11,86	9,82	2,71	0,28
1982	35,63	34,76	0,98	24,29	12,16	0,50	1,70	20,28	11,91	9,64	2,32	0,24
1983	36,25	35,44	0,98	24,44	12,34	0,50	1,92	20,45	10,66	9,89	2,64	0,27
1984	35,67	35,07	0,98	24,22	10,86	0,45	1,8С	22,07	11,73	9,57	2,14	0,22
1985	35,05	36,40	1,04	23,80	10,46	0,44	1,73	21,73	12,57	9,52	4,21	0,44
1986	35,36	35,42	1,00	24,2С	11,96	0,49	1,56	19,09	12,22	9,51	4,37	0,46
1987	33,90	34,71	1,02	23,19	14,98	0,65	1,57	15,19	9,68	9,14	4,54	0,50
1988	33,61	37,68	1,12	23,30	10,31	0,44	1,38	22,68	16,42	8,93	4,70	0,53

Табела 2.21. Учешћа република и покрајина у укупним давањима и примањима по основу савезних прописа

укупна давања, примања 100, сталне цене

	БИХ			ЦГО			ХРВ			МАК			СЛО		
	даје	прима	2:1	даје	прима	5:4	даје	прима	8:7	даје	прима	11:10	даје	прима	14:13
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1981	12,72	21,55	1,69	2,25	6,60	2,93	26,27	12,14	0,46	5,80	10,74	1,85	17,02	9,48	0,56
1982	12,97	20,20	1,56	2,25	5,73	2,54	25,30	12,64	0,50	5,83	9,54	1,64	17,51	10,38	0,59
1983	12,80	18,72	1,46	2,16	6,09	2,82	24,22	13,25	0,55	5,70	9,25	1,62	18,47	11,46	0,62
1984	12,65	19,71	1,56	2,21	6,32	2,87	24,55	12,65	0,52	5,96	9,36	1,57	18,44	8,22	0,45
1985	12,83	19,18	1,50	2,19	6,04	2,75	25,04	12,94	0,52	5,85	9,90	1,69	18,46	8,61	0,47
1986	11,87	17,83	1,50	1,61	5,18	3,22	25,09	14,97	0,60	4,80	8,22	1,71	20,17	11,68	0,58
1987	11,81	17,17	1,45	1,87	4,75	2,54	24,59	16,67	0,68	5,15	7,35	1,43	21,51	13,39	0,62
1988	11,91	17,89	1,50	1,81	5,65	3,12	24,95	15,26	0,61	5,27	9,35	1,77	22,42	9,56	0,43

Наставак *табеле 2.21.*

	СРБ			УПС			КОС			ВОЈ		
	даје	прима	17:16	даје	прима	20:19	даје	прима	23:22	даје	прима	26:25
	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27
1981	35,94	35,10	0,98	24,25	10,20	0,42	1,87	22,20	11,86	9,82	2,71	0,28
1982	35,63	34,76	0,98	24,29	12,16	0,50	1,70	20,28	11,91	9,64	2,32	0,24
1983	36,25	35,44	0,98	24,44	12,34	0,50	1,92	20,45	10,66	9,89	2,64	0,27
1984	35,67	35,07	0,98	24,22	10,86	0,45	1,88	22,07	11,73	9,57	2,14	0,22
1985	35,05	36,40	1,04	23,80	10,46	0,44	1,73	21,73	12,57	9,52	4,21	0,44
1986	35,36	35,42	1,00	24,28	11,96	0,49	1,56	19,09	12,22	9,51	4,37	0,46
1987	33,90	34,71	1,02	23,19	14,98	0,65	1,57	15,19	9,68	9,14	4,54	0,50
1988	34,05	42,31	1,24	23,60	11,57	0,49	1,40	25,46	18,20	9,05	5,27	0,58

Табела 2.22. Укупна давања по основу савезних прописа у односу на друштвени производ

	у %									
	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	КОС	ВОЈ	УКП
1981	10,13	10,82	10,12	10,69	11,21	9,59	10,22	7,97	8,61	10,13
1982	9,21	10,67	9,47	9,84	11,35	9,07	9,67	7,09	8,18	9,66
1983	9,39	10,41	9,56	9,91	12,35	9,46	10,11	7,61	8,52	10,00
1984	8,76	10,00	9,04	9,57	11,26	8,87	9,62	7,46	7,66	9,38
1985	8,93	9,66	8,99	9,56	10,21	8,93	9,54	6,61	8,15	9,26
1986	7,45	6,66	8,72	7,18	9,86	8,44	9,02	5,58	7,82	8,61
1987	8,06	8,86	8,65	8,58	10,21	8,79	9,46	6,27	7,91	9,02
1988	8,05	7,57	7,90	8,06	9,68	7,94	8,73	5,13	6,90	8,75

Табела 2.23. Укупна примања по основу савезних прописа у односу на друштвени производ

	у %									
	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	КОС	ВОЈ	УКП
1981	7,97	14,73	2,17	9,19	2,90	4,35	1,99	43,88	1,10	4,70
1982	8,13	15,39	2,68	9,13	3,81	5,02	2,75	47,84	1,12	5,48
1983	7,49	16,02	2,85	8,77	4,18	5,05	2,78	44,24	1,24	5,45
1984	7,17	15,05	2,45	7,88	2,64	4,58	2,26	45,95	0,90	4,92
1985	7,02	13,98	2,44	8,51	2,50	4,88	2,20	43,64	1,89	4,87
1986	6,49	12,42	3,02	7,12	3,31	4,90	2,57	39,47	2,08	4,99
1987	8,02	15,41	4,01	8,37	4,35	6,16	4,18	41,54	2,69	6,17
1988	5,22	10,20	2,08	6,17	1,78	4,26	1,85	40,32	1,74	4,19

Табела 2.24. Нето прилив (одлив) по основу савезних прописа у односу на друштвени производ

	у %									
	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	КОС	ВОЈ	УКП
1981	-2.17	3.91	-7.95	-1.50	-8.31	-5.24	-8.22	35.91	-7.51	-5.43
1982	-1.08	4.72	-6.79	-0.71	-7.54	-4.05	-6.93	40.75	-7.06	-4.18
1983	-1.90	5.61	-6.71	-1.14	-8.17	-4.42	-7.33	36.63	-7.28	-4.54
1984	-1.59	5.05	-6.59	-1.68	-8.62	-4.29	-7.35	38.49	-6.76	-4.45
1985	-1.90	4.32	-6.55	-1.05	-7.71	-4.05	-7.34	37.03	-6.25	-4.39
1986	-0.97	5.76	-5.71	-0.06	-6.55	-3.54	-6.45	33.90	-5.74	-3.62
1987	-0.05	6.55	-4.64	-0.21	-5.87	-2.64	-5.29	35.27	-5.22	-2.85
1988	-2.83	2.63	-0.58	-1.89	-7.90	-3.68	-6.88	35.19	-5.17	-4.57

Табела 2.25. Укупна давања и примања република и покрајина по основу савезних прописа, 1981–1988. године

у милионима динара, сталне цене 1980. године

	ДАЈЕ	ПРИМА	САЛДО
БИХ	150309	123899	-15275
ЦГО	27170	37540	12778
ХРВ	334984	90395	-211391
МАК	74062	59571	-7479
СЛО	260936	68527	-162574
СРБ	470715	233866	-191538
УПС	321169	77948	-211811
КОС	22527	133168	112501
ВОЈ	127018	22740	-92228
ФЕД	8854	0	-7641
НЕР	0	216617	45316
УКП	1339364	652063	-554777

Табела 2.26. Учешћа република и покрајина у укупним давањима и примањима по основу савезних прописа, 1981–1988. године

	у %		
	ДАЈЕ	ПРИМА	2:1
	1	2	3
БИХ	11,22	19,00	1,69
ЦГО	2,03	5,76	2,84
ХРВ	25,01	13,86	0,55
МАК	5,53	9,14	1,65
СЛО	19,48	10,51	0,54
СРБ	35,14	35,87	1,02
УПС	23,98	11,95	0,50
КОС	1,68	20,42	12,14
ВОЈ	9,48	3,49	0,37

Укупна давања по основу савезних прописа у односу на друштвени производ (табела 2.22) показују (с изузетком Косова и Словеније) релативну регионалну уједначеност од 10% у просеку на почетку до 9% на крају посматраног периода. Укупна примања по основу савезних прописа у односу на друштвени производ (табела 2.23) показују, међутим, знатне регионалне разлике: од око 1 до 2% у Војводини до 39,47%, односно 47,84% на Косову. То говори о знатном међурегионалном редистрибуционом ефекту. Он је идентификован као позитиван или негативан салдо републике или покрајине и стављен у однос према њеном друштвеном производу (табела 2.24). Највећи прилив по основу савезних прописа бележи Косово, а највећи релативни одлив Словенија и уже подручје Србије. Укупан дефицит дат је у задњој колони табеле 2.25. и он, као и у случају већине република и покрајина, показује до 1987. године тенденцију благог смањења, да би се у 1988. години поново повећао.

На основу података у сталним ценама (из 1980) у табели 2.19. изведена је сводна слика укупних давања и примања република и покрајина по основу савезних прописа за период 1981–1988. година (табела 2.25). Највећи одлив у апсолутном изразу у тим годинама имало је уже подручје Србије (211811 милиона динара), а највећи прилив Косово (112501 милиона динара). Стављањем у однос учешћа региона у давању и примању средстава по основу савезних прописа (табела 2.26) види се да је Косово и највећи релативни „добитник” оно учествује 12,14 пута више у добијању него у давању ових средстава. Највећи релативни „губитник” је Војводина њена примања учествују с нешто више од трећине (37%) у њеним давањима.

С обзиром на то да је у овом веома замршеном, а изгледа и конфликтном, процесу „узимања” и „давања” више „губитника” него „добитника”, то би читав овај колоплет односа требало критички преиспитати, пре свега, у односу на циљеве којима је мотивисано њихово успостављање.

2.9. ОБИМ И СТРУКТУРА ИНВЕСТИЦИЈА НА КОСОВУ

Резултанта дејства институционалних и економскополитичких чинилаца подстицања бржег развоја Косова читује се у обиму и структури инвестиција.

2.9.1. Стопа инвестирања

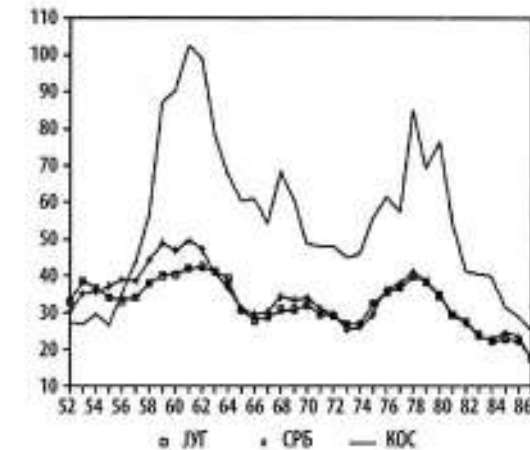
Стопа инвестирања је показатељ релативног интензитета инвестиционе активности и њена величина сугерише до којих размера је дошло инвестиционо напрезање неке привреде. Уколико се прихвати теза да је апсорпциона моћ било које привреде ограничена, њена величина може показивати и границу преко које даље инвестирање постаје непродуктивно.

Просечно учешће исплата за инвестиције у друштвеном производу друштвеног сектора у периоду 1952–1987. године у Југославији износи 32,5%, у Ср-

бији 33,9%, а на Косову чак 54,9%. У Југославији и Србији, дакле, инвестиције ангажују трећину, а на Косову преко половине друштвеног производа (графикон 2.3).

Када се има у виду да у 1961. години ово учешће на Косову износи преко сто (вредност исплаћених средстава за инвестиције била је већа од вредности оствареног друштвеног производа у тој години), а у 1962. години близу сто процената, те у 1978. преко осамдесет процената, као и да је у свим осталим годинама изузетно високо, намеће се закључак да је, без обзира на успоравање раста улагања на Косову, релативни интензитет инвестиционе активности веома висок. При том, на Косову, за разлику од Југославије и Србије, овај однос и расте (стопа промене стопе инвестирања у периоду 1952–1987. на Косову износи 1,5%, у Југославији -1,4%, а у Србији -1,0%), упркос знатном паду инвестиција.

Графикон 2.3. Стопа инвестирања

Табела 2.27. Стопе инвестирања Југославије, Србије и Косова: индекси нивоа

ГОДИНА	КОС/ЈУГ	КОС/СРБ	СРБ/ЈУГ	ГОДИНА	КОС/ЈУГ	КОС/СРБ	СРБ/ЈУГ
1952	82,6104	89,3968	92,4087	1962	232,2439	209,8314	110,6812
1953	69,5611	76,1176	91,3863	1963	190,4596	192,1791	99,1052
1954	80,5858	83,2409	96,8103	1964	173,3493	184,1130	94,1538
1955	77,9415	71,5475	108,9367	1965	196,6983	194,4209	101,1714
1956	104,3542	88,7896	117,5297	1966	219,0282	205,0763	106,8032
1957	128,1922	112,7314	113,7148	1967	188,9763	180,4134	104,7463
1958	149,3327	127,7042	116,9365	1968	222,1752	199,4501	111,3939
1959	218,6420	178,5983	122,4211	1969	196,2904	181,0602	108,4117
1960	223,6238	192,3347	116,2681	1970	152,9224	143,6430	106,4600
1961	244,2072	207,1005	117,9173	1971	162,2072	153,3175	105,7983

ГОДИНА	КОС/ЈУГ	КОС/СРБ	СРБ/ЈУГ	ГОДИНА	КОС/ЈУГ	КОС/СРБ	СРБ/ЈУГ
1972	165,2123	161,5945	102,2388	1980	220,8602	221,5214	99,7016
1973	167,9230	176,6258	95,0727	1981	183,3011	185,2162	98,9660
1974	172,2620	177,7792	96,8966	1982	150,0715	152,6114	98,3357
1975	171,9717	188,5148	91,2245	1983	167,8998	171,2724	98,0309
1976	173,4207	170,3335	101,8124	1984	176,5722	174,0960	101,4224
1977	156,3262	152,5614	102,4677	1985	137,7693	129,1090	106,7078
1978	213,3833	206,2306	103,4683	1986	127,8568	122,7291	104,1781
1979	180,6986	180,7551	99,9688	1987	145,4311	143,6190	101,2617

Поређење стопе инвестирања Југославије, Србије и Косова на основу индекса нивоа, где ЈУГ = 100 и СРБ = 100 (табела 2.27) показује да је стопа инвестирања на Косову у свакој години (изузев 1952, 1953, 1954 и 1955. када је мања) бар за трећину већа од одговарајућих у Југославији и Србији, док је у неким годинама (1959–1962, 1966, 1968, 1978 и 1980) и двоструко већа. У просеку је стопа инвестирања на Косову већа од стопе инвестирања на нивоу Југославије за 67,3%, а од стопе инвестирања на нивоу Србије за 60,7%. При том, ова разлика има и тенденцију повећавања: просечан раст индекса нивоа стопе инвестирања Косова и Југославије износи 2,9%, док индекси нивоа стопа инвестирања Косова и Србије расту у просеку 2,5%.

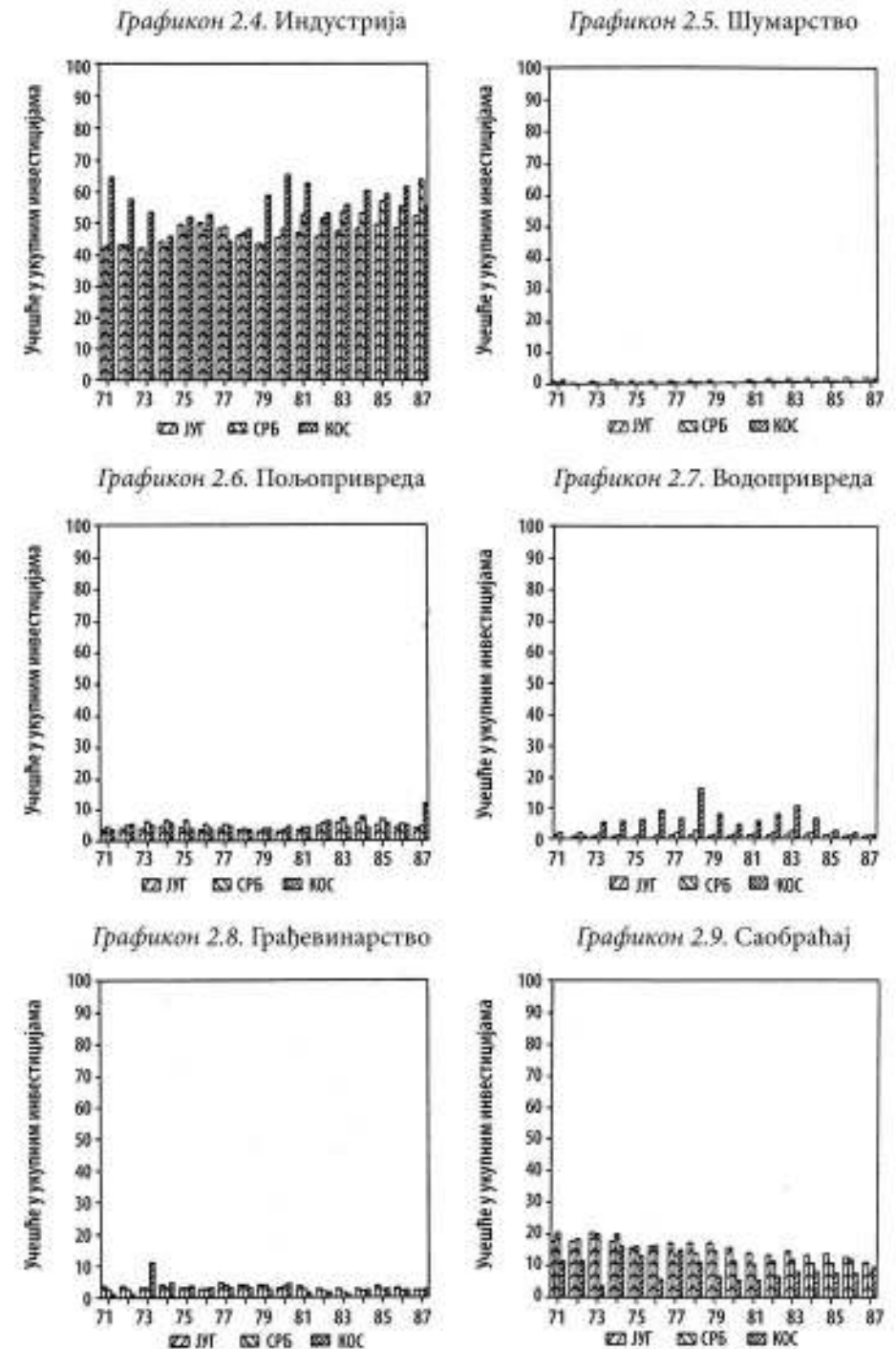
Стопа инвестирања на Косову је током посматраног периода знатно виша и од југословенског просека и од просека Србије. Тиме је, бар кад је реч о обезбеђивању прилива екстерних средстава, удовољено планским циљевима о остваривању најбржег развоја Покрајине. Са становишта ефикасног развоја, међутим, ови циљеви нису реализовани. Узроке томе ваља потражити у структури и ефикасности предузетих улагања.

2.9.2. Секторска структура инвестиција³¹

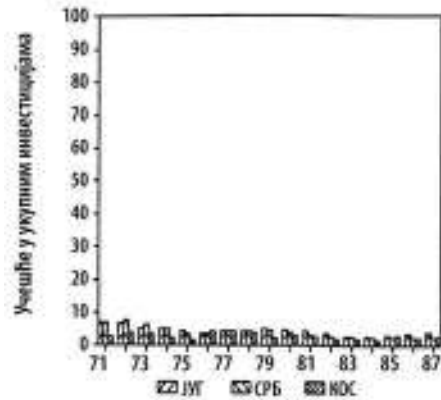
Индустрија апсолутно доминира у секторској структури инвестиција. На Косову у периоду 1971–1987. година у просеку она сама учествује у укупним инвестицијама више него све остале делатности заједно (55,9%). У Србији у истом периоду индустрија просечно ангажује нешто мање средстава за инвестиције него на Косову (49,3%), а у Југославији њено просечно учешће износи 46,7%. Дакле, индустријализација је, судећи по средствима намењеним за инвестиције, била најизразитија на Косову.

Саобраћај и комуналне делатности, које по значају на Косову одмах следе индустрију, учествују са по 9% у укупним инвестицијама. Следе водопривреда с просечним учешћем од 5,9%, пољопривреда с 5,1%.

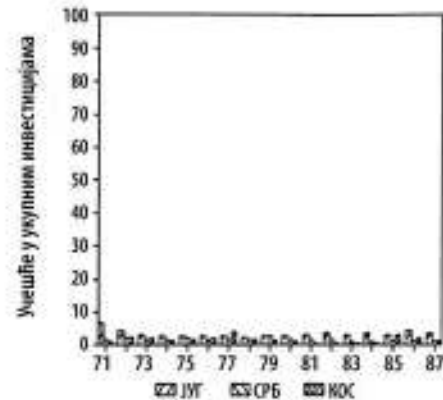
³¹ Економетријска анализа кретања инвестиција по секторима дата је у студији: Милица Бисић, Структура и ефикасност инвестиција Косова, Србије и Југославије. Упоредна анализа, Институт економских наука, Београд 1989. стр. 29–66.

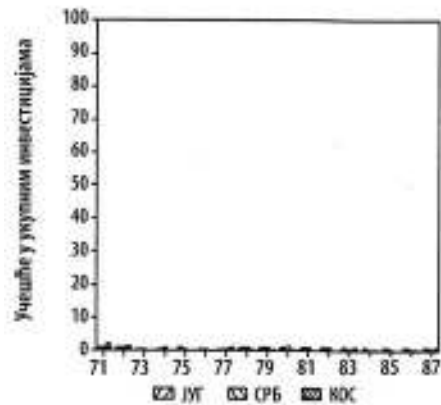
Графикон 2.10. Трговина

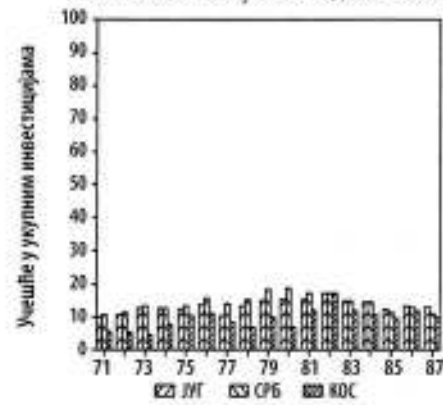
Графикон 2.11. Угоститељство

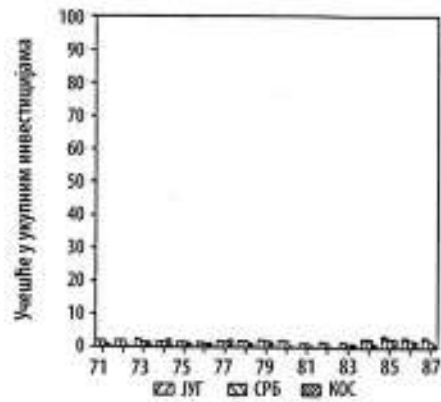
Графикон 2.12. Занатство

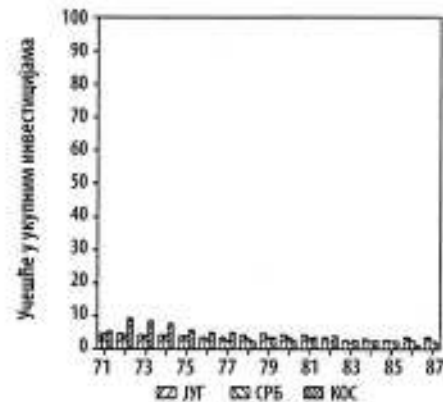
Графикон 2.13. Стамбено-комуналне делатности

Графикон 2.14. Финансијске услуге

Графикон 2.15. Образовање

У Југославији, као и на Косову, индустрију по значају следе саобраћај (15,6%) и стамбено-комуналне делатности (13,3%). Учесће сваке од осталих делатности у укупним инвестицијама знатно је испод 10%. Тако прва следећа по величини учешћа трговина просечно учествује са 4,4% у укупним инвестицијама, док је пољопривреда с просечним учешћем од 4,2% одмах иза ње.

Саобраћај и стамбено-комуналне делатности и у Србији по значају следе индустрију, али, за разлику од југословенског просека, у Србији стамбено-комуналне делатности (14,3%) имају незнатно веће учешће од саобраћаја (14,1%). Пољопривреда је на четвртном месту и у укупним инвестицијама просечно учествује с 5,5%.

Три најзначајније области делатности по величини учешћа у инвестицијама у све три јединице посматрања су индустрија, саобраћај и стамбено-комуналне делатности. Оне истовремено представљају елементе сличности секторске структуре инвестиција. Пољопривреда је на Косову и у Србији значајнија него у Југославији. На Косову по специфичној тежини истичу се улагања у водопривреду која надмашују пољопривредне инвестиције. И на Косову и у Србији улагања у трговину знатно заостају за југословенским просеком.

Кретање учешћа инвестиција по областима делатности у Југославији, Србији и на Косову у периоду од 1971. до 1987. године приказано је на *графиконима 2.4. до 2.15.*

2.9.3. Структура инвестиција по карактеру изградње

По карактеру изградње инвестиције се деле на инвестиције у нове капацитете на новој локацији, нове капацитете на старој локацији, инвестиције у реконструкцију постојећих капацитета и инвестиције у одржавање постојећих капацитета.

Највеће просечно учешће у укупним инвестицијама у Југославији и Косову у периоду 1971–1987. година имају инвестиције у нове капацитете на новој локацији 33,7% и 38,1%. У Србији оне се с учешћем од 26% налазе на другом месту по значају иза инвестиција у реконструкцију постојећих капацитета, које у укупним улагањима учествују с 33,7%. Ове инвестиције се на нивоу Југославије и Косова налазе на другом месту с учешћем од 31,2% и 35,3% респективно.

Инвестиције у нове капацитете на старој локацији су треће по величини учешћа у укупним улагањима: у Југославији оне чине 17,9%, у Србији 21,7%, а на Косову 17,2%.

Последње по значају су инвестиције у одржавање и реконструкцију постојећих капацитета, које у просеку у укупним југословенским инвестицијама учествују са 17,1%, у Србији њихово учешће износи 18,5%, а на Косову 9,3%.

Структура инвестиција по карактеру изградње у Југославији, Србији и Косову приказана је на *графиконима 2.16. до 2.18.*

2.9.4. Техничка структура инвестиција

По техничкој структури инвестиције се деле на грађевинске радове, опрему с монтажом и остало.

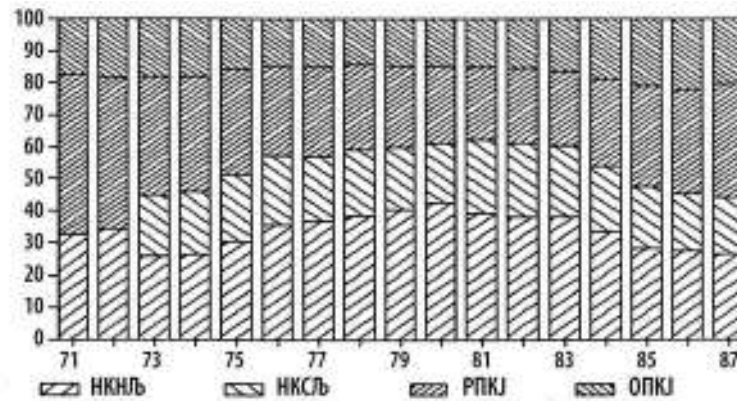
У све три јединице посматрања грађевински радови имају највеће просечно учешће у укупним инвестицијама: у Југославији оно износи 47,9%, у Србији 47,1%, а на Косову 49,5%.

Улагања у опрему с монтажом чине 43,5% југословенских инвестиција, 44,9% инвестиција у Србији и 40,5% инвестиција на Косову.

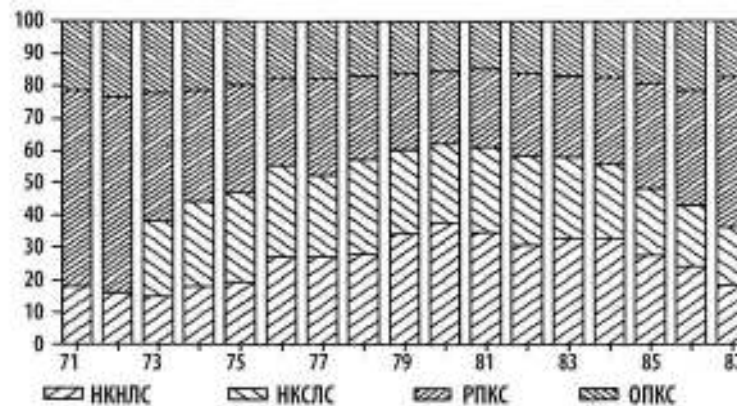
Групација остало обухвата просечно на нивоу Југославије 8,6% укупних инвестиција, на нивоу Србије 8%, а на Косову 10% укупних инвестиција.

Кретање техничке структуре инвестиција приказано је на *графиконима* 2.19, 2.20. и 2.21.

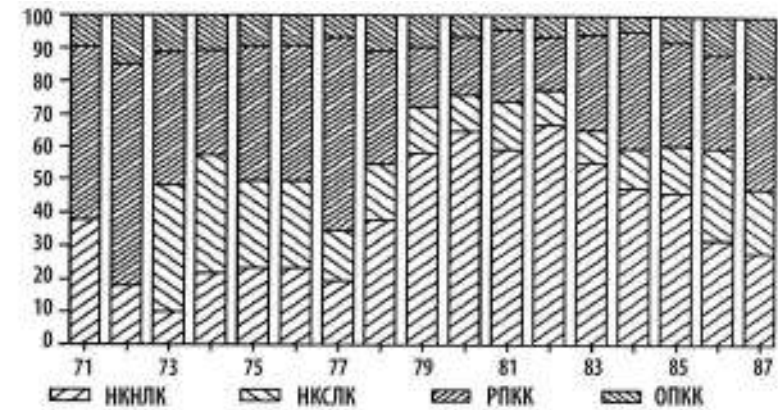
Графикон 2.16. Југославија: структура инвестиција по карактеру изградње

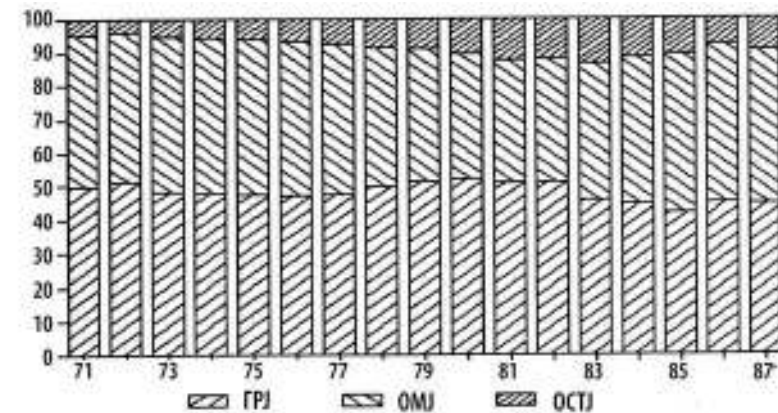
Графикон 2.17. Србија: структура инвестиција по карактеру изградње

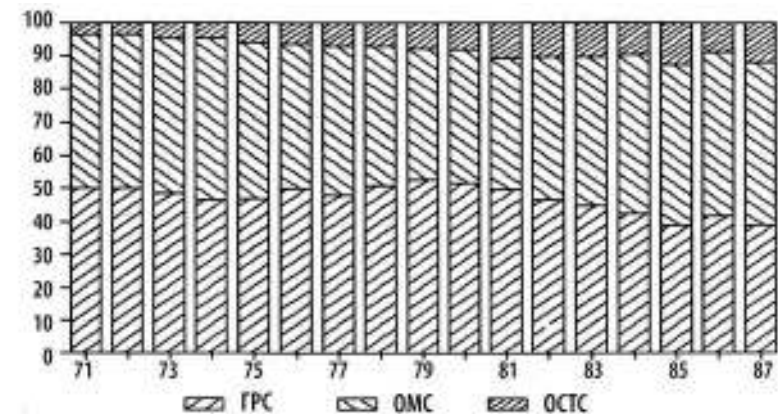
Графикон 2.18. Косово: структура инвестиција по карактеру изградње

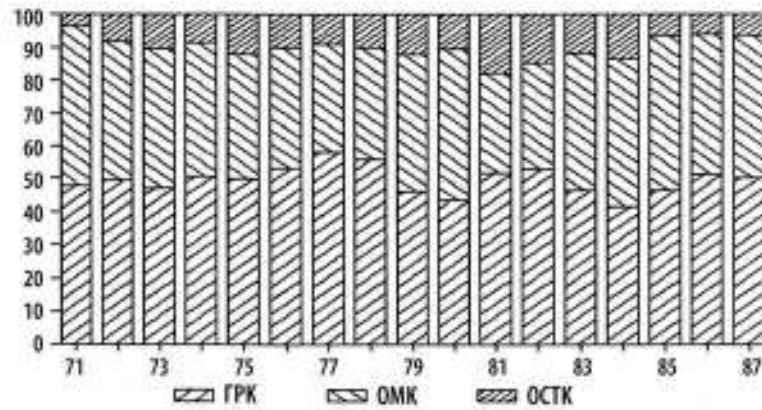
Графикон 2.19. Техничка структура инвестиција Југославије

Графикон 2.20. Техничка структура инвестиција Србије

Графикон 2.21. Техничка структура инвестиција Косова

3. МЕЂУЗАВИСНОСТ СТЕПЕНА И СТРУКТУРЕ РАЗВИЈЕНОСТИ: УПОРЕДНА АНАЛИЗА КОСОВА И ЈУГОСЛОВЕНСКИХ РЕПУБЛИКА И ВОЈВОДИНЕ

3.1. РЕГИОНАЛНИ РАСПОНИ И РЕДОСЛЕД РЕПУБЛИКА И ПОКРАЈИНА ПО ПОЈЕДИНИМ ПОКАЗАТЕЉИМА ЕКОНОМСKE РАЗВИЈЕНОСТИ³²

Распони између најразвијенијег и најнеразвијенијег подручја највећи су код индикатора који показује резултате деловања производних снага (друштвени производ по становнику; даље се користи скраћеница ДП), а најмањи код показатеља степена запослености (радници у друштвеном сектору на 1000 радноспособних становника; скраћено ЗП)³³. Распони у степену развијености материјалног елемента производних снага (основна средства по радноспособном становнику ОС) ближи су распонима у првом (ДП) него у другом (ЗП) показатељу.

Поред регионалнополитичких, у основи оваквих кретања су и важни разлози теоријско-методолошке природе: примећено је³⁴ да више варирају *тзв. per capita* (овде ОС и ДП), него *структурни индикатори* (ЗП). *Per capita* монетарни индикатори су више подложни краткорочним (конјунктурним и другим) осцилацијама него структурни индикатори. За мању промену у величини структурног индикатора потребно је, у начелу, дуже време него за већу промену у величини *per capita* индикатора. Стога су структурни индикатори стабилнији.

У ствари, реч је о два различита „квалитета времена” у којима се дешавају „*per capita*” и „структурне” промене. Стога се ове две врсте индикатора, ако се на неки начин не стандардизују, не могу ни употребљавати. Таква стандардизација урађена је као претпоставка факторске и кластер анализе. Екстремни стандардни скорови приказани су у колонама 5 и 8 *табеле 3.1*. У колонама 6 и 9 те *табеле* наведени су (скраћени) називи јединица посматрања (СР/САП) с нај-

32 Тачка 3.1. резиме је првог дела студије: Часлав Оцић, *Упоредна анализа структурних промена у привреди Косова, Србије и Југославије и идентификовање специфичности производне и радне структуре Косова*, Институт економских наука, Београд 1989. (скраћено СПСПРС). Први део те студије наставак је истраживања чији су резултати приказани у монографији Ч. Оцића, *Положај привреде Косова и степен њене интегрисаности у југословенску и светску привреду*, Институт економских наука, Београд 1989 (Први део, стр. 1–464). С обзиром да су у тој монографији (посебно на стр. 1–97) размотрена сва теоријска, методолошка и практична питања релевантна за анализу степена и структуре развијености, нема потребе да се она овде поново разматрају ни у сажетом виду.

33 Види *табеле 2, 4. и 6.* у ПРИЛОГУ СПСПРС-а где су дате релативне вредности индикатора економске развијености југословенских република и покрајина.

34 Ч. Оцић, *Развијеност београдских општина*, ИЕН, Београд 1984, стр. 41.

мањим, односно највећим стандардним скором. То су у исто време и подручја с најмањом, односно највећом вредности индикатора (колоне 4 и 7 *табеле 3.1*).

Као што се види из података у *табели 3.1*. (с изузетком најмање вредности ОС индикатора у 1952. години коју је имала Црна Гора) два екстрема у развијености југословенских региона чине *Косово* (с минималним) и Словенија (с максималним вредностима). Однос максималних и минималних вредности по појединим индикаторима у одабраним годинама од 1950. до 1987. представљен је у *табели 3.2*. У јавним расправама (па чак и у неким „научним” радовима) уобичајило се да се оцена о повећању односно смањењу регионалних разлика у послератном периоду (или неком краћем одсечку тог периода), односно о успешности или неуспешности регионалне политике, доноси искључиво на основу података из другог реда *табеле 3.1*. о распонима у друштвеном производу по становнику између најразвијенијег и најнеразвијенијег подручја. При томе се заборавља да се:

1. Циљ регионалне политике не своди само на међурегионално уједначавање (он обухвата и регионалну поделу рада, интеграцију региона, низ позитивних ефеката на развој укупне народне привреде, итд.)³⁵.

2. Укупна економска развијеност се не може редуковати на резултате деловања активираних производних снага (изражене *per capita* друштвеним производом); ово тим пре што се у основним друштвеним опредељењима (*Програм СКЈ*) уједначен развој *производних снага* (које репрезентују индикатори ОС и ЗП) истиче као примаран циљ регионалне политике.

3. На основу промена у степену економске развијености (уз то још веома уско схваћене) *само двеју екстремних јединица посматрања* (најразвијенијег и најнеразвијенијег региона) не може се закључивати о (не)успешности регионалне политике; регионална политика се мора оцењивати на основу анализе кретања у *свим* регионима. Овакво посматрање успешности регионалног развоја не води само једностраној (негативној и негатурској) оцени резултата регионалне политике, него и погрешном конципирању мера те политике у наредном периоду. Стога те мере и не дају очекиване жељене ефекте.

35 Види главу II (Циљеви регионалног развоја) и главу III (Подстицање развоја и успешна регионална политика) у: Ч. Оцић, *Основна теоријска и методолошка питања утврђивања критеријума и показатеља развијености*, Институт економских наука, Београд 1985, стр. 5–60.

Табела 3.1. СР и САП: Основне статистике за сваки од три показатеља економске развијености, изабране године у периоду од 1950. до 1987.

Година / Индикатори	Аритметичка средина	Стандардна девијација	Коефицијент варијације	Најмања вредност индикатора	Најмањи стандардни скор	СР/САП с најмањом вредности индикатора и стандардног скор	Највећа вредност индикатора	Највећи стандардни скор	СР/САП с највећом вредности индикатора и стандардног скор
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1950. година									
ОС	808,20	358,54	0,4436	408,22	-1,12	КОС	1551,96	2,07	СЛ
ДП	3574,84	1454,06	0,4067	1710,73	-1,28	КОС	6579,77	2,07	СЛ
ЗП	195,32	86,62	0,4435	111,49	-0,97	КОС	376,56	2,09	СЛ
1952. година									
ОС	8757,44	5628,21	0,6427	3570,14	-0,92	ЦГ	21350,91	2,24	СЛ
ДП	512,23	267,84	0,5229	254,73	-0,96	КОС	1106,81	2,22	СЛ
ЗП	158,65	53,00	0,3341	92,95	-1,24	КОС	269,05	2,08	СЛ
1955. година									
ОС	10075,27	6884,44	0,6833	4150,22	-0,86	КОС	25252,08	2,20	СЛ
ДП	835,26	400,91	0,4800	389,55	-1,11	КОС	1680,60	2,11	СЛ
ЗП	195,61	66,57	0,3403	95,98	-1,50	КОС	332,32	2,05	СЛ
1960. година									
ОС	15188,21	7929,57	0,5221	6066,67	-1,15	КОС	32514,66	2,19	СЛ
ДП	1454,52	763,57	0,5250	559,32	-1,17	КОС	3001,90	2,03	СЛ
ЗП	253,63	80,82	0,3187	141,88	-1,38	КОС	418,75	2,04	СЛ
1965. година									
ОС	8472,38	3613,80	0,4265	3700,00	-1,32	КОС	14858,00	1,77	СЛ
ДП	3908,13	1779,36	0,4553	1581,00	-1,31	КОС	7256,00	1,88	СЛ
ЗП	294,38	99,72	0,3387	157,00	-1,38	КОС	494,00	2,00	СЛ
1970. година									
ОС	15905,88	6848,66	0,4306	7674,00	-1,20	КОС	30141,00	2,08	СЛ
ДП	7408,75	3741,39	0,5050	2605,00	-1,28	КОС	14874,00	2,00	СЛ
ЗП	287,50	99,22	0,3451	151,00	-1,38	КОС	494,00	2,08	СЛ
1975. година									
ОС	69397,75	29974,29	0,4319	34938,00	-1,15	КОС	133959,00	2,15	СЛ
ДП	22957,13	12168,66	0,5301	7822,00	-1,24	КОС	47506,00	2,02	СЛ
ЗП	340,13	118,60	0,3487	184,00	-1,32	КОС	592,00	2,12	СЛ
1980. година									
ОС	205909,50	91071,66	0,4423	82771,00	-1,35	КОС	391235,00	2,03	СЛ
ДП	67881,63	34086,14	0,5021	22085,00	-1,34	КОС	132832,00	1,91	СЛ
ЗП	387,00	127,80	0,3302	208,00	-1,40	КОС	646,00	2,03	СЛ
1981. година									
ОС	307159,13	140538,53	0,4575	138876,00	-1,20	КОС	598759,00	2,07	СЛ
ДП	95884,00	46016,23	0,4799	32907,00	-1,37	КОС	179278,00	1,81	СЛ
ЗП	398,75	124,07	0,3112	219,00	-1,45	КОС	645,00	1,98	СЛ

Година / Индикатори	Аритметичка средина	Стандардна девијација	Коефицијент варијације	Најмања вредност индикатора	Најмањи стандардни скор	СР/САП с најмањом вредности индикатора и стандардног скова	Највећа вредност индикатора	Највећи стандардни скор	СР/САП с највећом вредности индикатора и стандардног скова
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1982. година									
ОС	451853,00	203857,52	0,4512	190227,00	-1,28	КОС	866449,00	2,03	СЛ
ДП	124461,00	57858,25	0,4649	41394,00	-1,44	КОС	226317,00	1,76	СЛ
ЗП	400,25	123,35	0,3082	215,00	-1,50	КОС	641,00	1,95	СЛ
1983. година									
ОС	617040,75	274538,80	0,4449	259025,00	-1,30	КОС	1176098,00	2,04	СЛ
ДП	173983,50	80026,28	0,4600	61036,00	-1,41	КОС	317181,00	1,79	СЛ
ЗП	406,00	128,20	0,3035	215,00	-1,55	КОС	644,00	1,93	СЛ
1984. година									
ОС	270277,13	130158,56	0,4816	87073,00	-1,41	КОС	506061,00	1,81	СЛ
ДП	986725,00	503853,50	0,5106	382100,00	-1,20	КОС	205680,00	2,12	СЛ
ЗП	410,12	124,47	0,3035	215,00	-1,57	КОС	648,00	1,91	СЛ
1985. година									
ОС	482332,49	252008,44	0,5225	155365,30	-1,30	КОС	981170,88	1,98	СЛ
ДП	1929513,00	990077,30	0,5131	823400,00	-1,12	КОС	4073700,00	2,17	СЛ
ЗП	417,63	125,95	0,3016	216,00	-1,60	КОС	655,00	1,88	СЛ
1986. година									
ОС	942025,65	514914,98	0,5466	294831,41	-1,26	КОС	2011197,75	2,08	СЛ
ДП	3740900,00	2115296,00	0,5655	1525400,00	-1,05	КОС	8464900,00	2,23	СЛ
ЗП	427,25	128,00	0,2996	217,00	-1,64	КОС	663,00	1,84	СЛ
1987. година									
ОС	2096865,00	1291177,00	0,6158	600967,50	-1,16	КОС	4828224,50	2,12	СЛ
ДП	9339956,00	5211645,00	0,5580	3454189,00	-1,13	КОС	20725418,00	2,18	СЛ
ЗП	433,38	129,01	0,2977	221,00	-1,65	КОС	669,00	1,83	СЛ

У поређењу с таквим (погрешним, али дубоко увреженим и широко распрострањеним) начином посматрања регионалних разлика, несумњиво бољу меру укупних варијација СР и САП по појединим показатељима развијености представља *коефицијент варијације*. Он показује (табела 3.3) да ако се узме читав послератни период не постоји стално повећање ни стално смањење регионалних разлика ни по једном од три показатеља економске развијености подручја: кретања њихових коефицијената изразито су (донекле се изузима ЗП) осцилаторна. У последњих двадесетак година нешто се боље уочавају извесни трендови: у случају ОС индикатора може се од 1970. (односно 1965) говорити о благом повећању регионалних разлика; од 1983. године те разлике се знатно повећавају, тако да су се у 1986. и 1987. години приближавају максимуму из 1955. и 1952. године. ДП индикатор од 1975. до 1983. године бележи постепено смањење разлика, да би после тога разлике почеле нагло да расту, достигавши свој макси-

мум (61,58%) у 1987. години. Ситуација код ЗП индикатора је најједноставнија ту од 1975. године (коефицијент варијације 34,87%) долази до изражаја тренд смањења регионалних разлика оне су у 1987. години најмање у читавом посматраном периоду: коефицијент варијације износи 29,77%.

Коефицијент варијације (изражен у табели 3.3. у процентима) показује укупно одступање региона (узетих заједно) од просека (вредности тих просека приказане су у колони 1 табеле 3.1; стандардна девијација колона 2 је апсолутна, а коефицијент варијације колона 3 исте табеле је релативна мера дисперзије јединица посматрања).

Положај појединог региона на ранг листи развијености у неком од елементарних економских развијености може се сагледати из табела 3.4, 3.5. и 3.6. Табела 3.4. приказује редослед република и покрајина према степену развијености материјалног елемента производних снага, табела 3.5. даје редослед подручја према степену запослености, док су у табели 3.6. региони ранжирани према резултатима деловања производних снага. С изузетком табеле 3.5. подаци се односе на период од 1947. до 1987. године. Подаци из тих табела пружају увид у релативни положај сваког подручја (у поједином елементу развијености) у односу на Југославију (ЈУГ = 100) и у односу на свако друго подручје; ови индекси нивоа представљају мере *апсолутних* дистанци у појединим елементима развијености подручја. Како на методолошки исправан начин синтетски изразити степен економске развијености без губљења информационе садржине коју пружају појединачни индикатори? Тој сврси служи факторска анализа.

Табела 3.2. Регионални распони по појединим елементима економске развијености (однос максималне према минималној вредности индикатора)

	1950	1952	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
ОС	3,8:1	6,0:1	6,1:1	5,4:1	4,0:1	3,9:1	3,8:1	4,7:1	4,3:1	4,6:1	4,5:1	5,4:1	4,9:1	5,5:1	6,0:1
ДП	3,8:1	4,1:1	4,3:1	5,4:1	4,6:1	5,7:1	6,1:1	6,0:1	5,4:1	5,5:1	5,2:1	5,8:1	6,3:1	6,8:1	8,0:1
ЗП	3,4:1	5,1:1	3,5:1	3,0:1	3,1:1	3,5:1	3,2:1	3,2:1	2,9:1	3,0:1	3,0:1	3,0:1	3,0:1	3,1:1	3,0:1

Табела 3.3. Коефицијенти варијације региона по појединим елементима економске развијености израженим ОС, ДП и ЗП индикаторима

	1950	1952	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
ОС	44,36	64,27	68,33	52,21	42,65	43,06	43,19	44,23	45,75	45,12	44,49	51,06	51,31	54,66	55,80
ДП	44,67	52,29	48,00	52,50	45,53	50,50	53,01	50,21	47,99	46,49	46,00	48,16	52,25	56,55	61,58
ЗП	44,35	33,41	34,03	31,87	33,87	34,51	34,87	33,02	31,12	30,82	30,35	30,35	30,16	29,96	29,77

Табела 3.4. Редослед СР и САП према степену развијености материјалног елемента производних снага (основна средства по радноспособном становнику) 1947–1987.

Индекси нивоа, ЈУГ = 100.00

	1947	1950	1952	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
1.	СЛО	СЛО	СЛО	СЛО	СЛО	СЛО	СЛО	СЛО	СЛО	СЛО	СЛО	СЛО	СЛО	СЛО	СЛО	СЛО
	173,90	177,06	222,19	230,29	204,62	181,86	187,05	197,71	193,27	201,95	198,21	197,54	219,13	222,76	240,38	231,72
2.	ХРВ	ХРВ	ХРВ	ХРВ	ХРВ	ЦГО	ХРВ	ХРВ	ХРВ	ХРВ	ХРВ	ХРВ	ЦГО	ЦГО	ЦГО	ХРВ
	119,60	121,97	112,61	116,48	120,96	145,73	124,56	122,27	122,14	123,92	121,63	119,71	120,96	119,10	116,32	116,68
3.	УПС	УПС	БИХ	БИХ	БИХ	ХРВ	ЦГО	ЦГО	ЦГО	ЦГО	ЦГО	ЦГО	ХРВ	ВОЈ	ВОЈ	ВОЈ
	95,66	93,44	87,83	106,17	96,64	121,46	105,86	107,30	110,27	116,80	115,84	117,58	118,41	116,53	114,04	115,62
4.	ВОЈ	ВОЈ	УПС	УПС	ЦГО	ВОЈ	ВОЈ	ВОЈ	ВОЈ	ВОЈ	ВОЈ	ВОЈ	ВОЈ	ХРВ	ХРВ	ЦГО
	87,54	88,94	85,81	75,53	80,33	102,39	89,00	102,19	107,58	109,32	114,55	114,18	112,54	112,13	110,81	109,05
5.	ЦГО	ЦГО	ВОЈ	ВОЈ	УПС	БИХ	УПС	УПС	БИХ	УПС	БИХ	УПС	УПС	УПС	УПС	УПС
	71,51	73,75	81,41	73,92	79,26	81,31	88,10	82,89	88,00	79,92	81,19	82,06	81,27	83,98	83,65	85,57
6.	БИХ	БИХ	МАК	МАК	ВОЈ	УПС	БИХ	МАК	УПС	БИХ	УПС	БИХ	БИХ	БИХ	БИХ	БИХ
	68,74	70,68	58,60	56,64	75,61	79,78	79,11	80,68	79,67	78,10	80,56	81,26	78,20	79,02	77,03	75,43
7.	МАК	МАК	КОС	ЦГО	МАК	МАК	МАК	БИХ	МАК	МАК	МАК	МАК	МАК	МАК	МАК	МАК
	66,38	65,22	43,48	38,42	69,05	71,80	68,38	74,82	71,93	71,94	71,42	73,29	69,80	65,55	64,32	62,72
8.	КОС	КОС	ЦГО	КОС	КОС	КОС	КОС	КОС	КОС	КОС	КОС	КОС	КОС	КОС	КОС	КОС
	48,78	46,57	37,15	37,85	38,18	45,29	47,62	51,57	40,89	46,84	43,52	43,51	40,71	45,03	43,32	38,62

Табела 3.5. Редослед СР и САП према степену запослености (радници у друштвеном сектору на 1000 радноспособних становника), 1950–1987.

Индекси нивоа, ЈУГ = 100,00

	1950	1952	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
1.	СЛО	СЛО	СЛО	СЛО	СЛО	СЛО	СЛО	СЛО	СЛО	СЛО	СЛО	СЛО	СЛО	СЛО	СЛО
	190,00	162,70	166,94	162,62	165,22	168,03	171,59	164,38	159,26	157,49	156,31	155,77	154,48	152,76	152,05
2.	ВОЈ	ХРВ	ХРВ	ХРВ	ХРВ	ХРВ	ХРВ	ХРВ	ХРВ	ХРВ	ХРВ	ХРВ	ХРВ	ХРВ	ХРВ
	124,70	113,16	113,86	112,22	114,72	112,59	112,46	116,79	117,28	116,95	116,50	116,83	116,98	117,51	117,95
3.	ХРВ	БИХ	ЦГО	ВОЈ	ВОЈ	ВОЈ	ВОЈ	ВОЈ	ВОЈ	ВОЈ	ВОЈ	ВОЈ	ВОЈ	ВОЈ	ВОЈ
	112,70	104,63	98,54	110,48	113,38	104,08	103,77	102,54	102,47	103,19	103,64	104,09	104,01	104,38	104,55
4.	МАК	ВОЈ	ВОЈ	МАК	МАК	УПС	УПС	УПС	УПС	УПС	УПС	УПС	УПС	УПС	УПС
	91,12	89,73	93,53	91,15	90,30	93,54	94,20	96,44	95,80	96,31	96,36	97,12	97,88	98,39	99,32
5.	УПС	УПС	БИХ	ЦГО	УПС	МАК	МАК	МАК	МАК	МАК	МАК	ЦГО	ЦГО	ЦГО	ЦГО
	75,40	82,63	93,32	86,82	86,96	89,12	89,28	89,31	89,88	90,42	91,26	91,83	92,45	93,32	93,41
6.	БИХ	ЦГО	МАК	УПС	ЦГО	ЦГО	ЦГО	ЦГО	ЦГО	ЦГО	ЦГО	МАК	МАК	МАК	МАК
	71,20	81,24	87,86	85,97	84,28	85,03	85,22	87,53	89,88	89,93	91,26	90,87	90,09	89,86	88,86
7.	ЦГО	МАК	УПС	БИХ	БИХ	БИХ	БИХ	БИХ	БИХ	БИХ	БИХ	БИХ	БИХ	БИХ	БИХ
	67,08	77,21	83,81	83,59	80,27	78,57	78,84	77,86	79,01	79,61	80,83	80,53	81,13	81,34	81,59
8.	КОС	КОС	КОС	КОС	КОС	КОС	КОС	КОС	КОС	КОС	КОС	КОС	КОС	КОС	КОС
	56,27	56,21	48,21	55,10	52,51	51,36	53,33	52,93	54,07	52,83	52,18	51,68	50,94	50,00	50,23

Табела 3.6. Редослед СР и САП према резултатима деловања производних снага (друштвени производ по становнику), 1947–1987.

	Индекси нивоа, ЈУГ = 100,00																			
	1947	1950	1952	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987				
1.	СЛО	163,20	169,99	195,93	189,71	191,36	177,32	192,69	201,75	190,91	182,54	176,52	178,05	183,87	201,23	212,39	229,69			
	ХРВ	104,30	110,77	111,34	120,95	119,22	122,41	125,25	124,25	128,45	128,30	127,90	129,52	131,52	122,14	123,50	128,58			
2.	УПС	100,50	102,05	89,54	99,81	107,95	120,67	110,08	120,90	121,42	127,59	127,37	124,60	125,95	128,15	118,78	119,07			
	БОЈ	99,61	86,61	84,24	85,68	94,48	94,94	96,64	92,25	94,41	94,78	94,99	95,92	94,06	92,35	92,98	89,02			
3.	ЦГО	93,72	85,68	80,24	81,07	77,18	71,16	78,17	69,58	80,43	80,71	78,26	78,77	78,40	79,36	78,17	71,27			
	БИХ	85,78	70,93	65,00	75,73	58,85	69,79	66,99	69,39	68,20	69,12	72,36	73,58	72,80	71,31	73,22	70,34			
4.	МАК	70,31	68,63	54,04	57,35	57,06	69,11	64,27	68,62	64,93	64,47	66,92	66,62	67,37	64,95	65,68	61,45			
	КОС	49,29	44,20	45,09	43,97	35,65	38,64	33,75	33,22	31,74	33,51	32,29	34,26	31,64	31,86	31,14	28,59			

3.2. РЕЗУЛТАТИ КОРЕЛАЦИОНЕ И ФАКТОРСКЕ АНАЛИЗЕ

3.2.1. Индикаторска и факторска структура

Из табеле 3.3. може се видети да одступања подручја од средње вредности појединих индикатора нису знатна: коефицијент варијације се креће од 68,33 до 29,17%. То представља значајну проверу ваљаности селекције индикатора економске развијености република и покрајина. Други тест валидности одбира показатеља садржан је у корелационој матрици: из табеле 7. у СПСПРС (стр. 17–19) која садржи матрице коефицијената корелације за свих петнаест посматраних година (у периоду 1950–1987) види се да су сви парови индикатора високо корелирани: чак и најмањи корелациони коефицијент (коефицијент корелације индикатора ОС и ДП у 1965. години) од 0,782 премашује вредност 0,666 која се обично сматра доњим прагом високих корелационих коефицијената. У првом делу посматраног периода највише су корелирани индикатори ОС и ДП њихов коефицијент корелације у 1950. години износио је 0,980, у 1952. години 0,994, а у 1955. години 0,959. У свим осталим годинама (од 1960. до 1987) највиши степен повезаности показују ДП и ЗП он је 1960. године износио минималних (али веома високих) 0,956, а 1975. максималних 0,984.

Синтетичнију слику међусобне повезаности индикатора сваког индикатора са свим другим узетим заједно пружају коефицијенти квадратне вишеструке корелације приказани у табели 8. (СПСПРС, стр. 20). У 1950. години ОС је био индикатор најјаче повезан с осталим индикаторима: 0,972. Следеће три посматране године (1952, 1955. и 1960) његово место је заузео индикатор ДП с одговарајућим вредностима коефицијената: 0,989; 0,943 и 0,927, да би у свим осталим годинама (с изузетком 1970, 1985, 1986. и 1987. године када је на првом месту био ДП) показатељ ЗП показао најинтензивнију везу с осталим индикаторима узетим збирно.

Коефицијенти корелације индикатора економске развијености република и покрајина пружају само основну информацију о структури развијености. Нешто подробнији увид у структуру развијености региона пружа, из матрице коефицијената израчуната матрица факторских оптерећења (табела 9. у СПСПРС, стр. 22–26). Ова матрица се уређује тако да најпре дођу фактори који у највећој мери објашњавају целину развијености (редови), а унутар фактора индикатори (колоне) се ређају тако да најпре дођу они који у највећој мери доприносе формирању фактора, тј. они с највећим факторским оптерећењем. У анализи економске развијености југословенских република и покрајина коришћен је метод главних фактора. За проверу коришћени су делимично и други методи факторизације, међутим, показало се да се резултати добијени различитим факторизационим поступцима не разликују. То се односи и на ротациону технику: после тестирања и других техника ротације на неколико случајно изабраних година показало се да су добијени резултати инваријантни у односу

на употребљавану ротациону технику. Овде су приказани резултати добијени применом тзв. директне кватримин (*DQUART*) ротације.

У 1950. години као што то показује почетак *табеле 9*. у *СПСПРС* издвојила су се два фактора (F_1 и F_2) који објашњавају највећи процент (99,36% у збиру; F_1 : 65,62% и F_2 : 33,74%) укупне варијансе, те ће стога у даљој анализи једино они бити узети у разматрање. У табели су приказани и фактори који објашњавају и незнатан део варијансе; њих карактеришу и ниске вредности факторских оптерећења. У уређеним матрицама у *табели 9*. у *СПСПРС* су иначе (без обзира на значај фактора) све вредности факторских оптерећења мање од 0.250 замењене нулама.

И 1965. године издвојила су се два фактора који објашњавају највећи део (99,27% у збиру, односно појединачно F_1 : 65,69% и F_2 : 33,70%) укупне варијансе. У свим другим годинама екстрахирао се само један главни фактор у који улазе сва три индикатора (ОС, ЗП и ДП) и који у 1952. години објашњава 98,29% укупне варијансе, у 1955. години 95,40%, у 1960: 95,72%, у 1970: 97,33%, у 1975: 97,63%, у 1980: 97,13%, у 1981: 96,56%, у 1982: 96,42%, у 1983: 96,26%, у 1984: 95,83%, у 1985: 96,37%, у 1986: 96,27% и у 1987. години 96,90%. У 1950. години у F_1 ушли су индикатори ДП и ОС, а у F_2 индикатор ОС, док су се 1965. године показатељи ДП и ЗП удружили у F_1 , а ОС сам чини F_2 .

Подаци у овој табели показују да главни фактори објашњавају веома висок процент варијансе. Из тих података се такође види да сви индикатори унутар фактора остварују факторска оптерећења већа од 0,8 што се сматра доњом границом повезаности индикатора с фактором. Високе вредности поменутих величина сугеришу да се на основу добијених резултата могу извучити прецизни и поуздани закључци. Инваријантност резултата истраживања у односу на различите примењене методе говори у прилог реалистичности налаза, односно објективности анализе.

Факторска анализа омогућава и испитивање узајамне повезаности фактора с индикаторима сума квадрата факторских оптерећења сваког реда факторске матрице формира комуналитет (h_j^2) сваког индикатора и представља процент јединичне варијансе којом је дати индикатор објашњен са сваким фактором појединачно и са свим факторима збирно што је слично коефицијенту вишеструке корелације (R^2) у регресионој анализи. Ако, на пример, узмемо други ред оригиналне факторске матрице за 1950. годину (која је у *табели 9*. у *СПСПРС* презентована у преуређеној, а не потпуној форми) у коме се налазе вредности факторских оптерећења индикатора ОС, видимо да је овај показатељ повезан с факторима на следећи начин:

$$(0,970)^2 F_1 + (0,025)^2 F_2 + (0,102)^2 F_3 = 0,9519 h_j^2 \text{ или у процентима:} \\ 94,09 F_1 + 0,06 F_2 + 1,04 F_3 = 95,19 h_j^2.$$

Значи да се све варијације појединих југословенских република и покрајина у односу на индикатор „друштвени производ по становнику” могу са 95,19% објаснити помоћу три наведена индикатора (ОС, ЗП и ДП). Од тога 94,09% објашњења отпада на индикаторе укључене у први фактор (F_1), 0,06% на други фактор (F_2) и 1,04% на трећи фактор (F_3).

3.2.2. Разврставање република и покрајина према степену економске развијености

Факторска анализа између осталог омогућава да се утврде рангови југословенских република и покрајина према степену њихове економске развијености. Рангирање се врши на основу факторских бодова које републике и покрајине остварују на главним факторима: у овом случају у 1952. и 1956. години на два главна фактора (F_1 и F_2), а у свим другим годинама само на једном главном фактору (F_1) види *табелу 10*. (*СПСПРС*, стр. 30–34), колоне 3 и 4. Добијени резултати могу се употребити с ранговима подручја добијених на бази апсолутних дистанци исказаних непондерисаним групним индексима. Ови индекси само сумарно изражавају степен развијености, тако да могу да послуже само као груба апроксимација разлика у развијености. Стога су овде приказани само резултати добијени применом факторске анализе.

Дистанце у развијености региона не могу се директно употребљавати с растојањима израженим преко индексних вредности (релативним бројевима). Наиме, резултати исказани релативним бројевима, имају и кардинално и ординално, а факторски бодови само ординално значење. Вредности факторских бодова не могу се изразити релативним бројевима, с обзиром на то да оне нису једнозначне, већ су исказане у виду осцилација испод и изнад нулте тачке. Вредности факторских бодова указују на релативна одступања појединих република и покрајина у односу на, у начелу фиктивну, реперну тачку нулте вредности. Емпиријска истраживања показују да је у југословенској стварности та тачка готово идентична с економском развијености земље. Тај податак као уопште подаци о факторским бодовима има изузетно велик значај за анализу економске развијености република и покрајина.

Осим рангирања, на основу факторских бодова, могу се посматране јединице (републике и покрајине) груписати посебним поступцима у одређене констелације према степену (и типу) развијености. Као и код утврђивања редоследа подручја (види *табелу 10*. у *СПСПРС*) и у примени факторске анализе за идентификовање група јединица посматрања користе се факторски бодови остварени на главним факторима, тј. на факторима који објашњавају највећи део свих варијанси и обухватају највећи број индикатора. У десет од петнаест анализираних година јавља се само један такав фактор (види *табелу 10*. у *СПСПРС*). У две посматране године 1950. и 1965. издвојила су се два доминантна фактора. И у једном и у другом случају то се може сматрати посебно повољном околношћу с обзиром на графичку презентацију резултата разврставања република и покрајина према степену економске развијености.

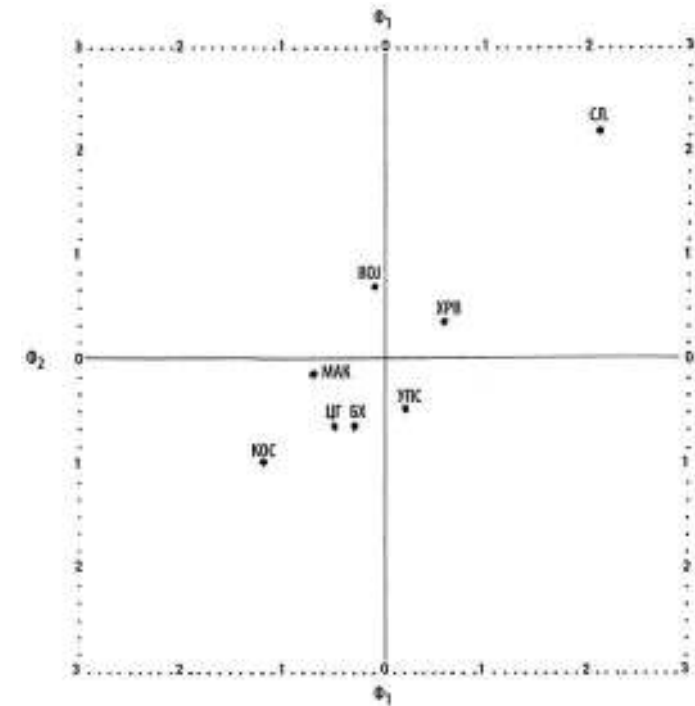
Наиме, појединачни фактори узимају се као међусобно линеарно независни фактори који формирају m -димензионални простор, тако да се могу и графички представљати. Овом приликом то је олакшано чињеницом да је и у случају највећег броја главних фактора, реч само о два фактора, тако да је за њихово приказивање дозвољен дводимензионални координатни систем. Фактори F_1 и F_2 чине правоугаоне координатне осе тог система. Факторски бодови

појединих република и покрајина представљају одсечке на овим осама. Таква комбинација две вредности факторских бодова (по F_1 и F_2) једне републике или покрајине формира неку тачку у координатном систему. Та тачка представља синтетски изражен степен економске развијености републике, односно покрајине. *Графикони 3.1. и 3.3.* показују да се најразвијенија подручја налазе у првом (североисточном) квадранту, а најнеразвијенија у трећем (југозападном) квадранту: што је подручје удаљеније од исходишта према „југозападу” то је неразвијене; што је подручје ближе пресеку координатних оса (нултој тачки, исходишта), то је ближе југословенском просеку економске развијености.

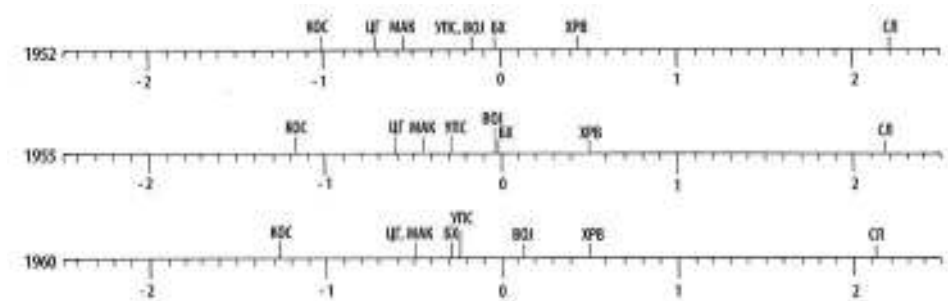
Графикон 3.1. приказује на који начин су се републике и покрајине разврстале према степену економске развијености у 1950. години: изразито се издваја Словенија (СЛО), њу на знатном растојању прати Хрватска (ХРВ), док Војводина (ВОЈ) чини посебну групу (ван првог квадранта, тј. ван круга економски најразвијенијих); у четвртој групи се налазе уже подручје Србије (УПС), Македонија (МАК), Босна и Херцеговина (БИХ) и Црна Гора (ЦГО), док се у петој, као економски најнеразвијеније, налази *Косово* (КОС). У 1965. години (*графикон 3.3*) подручја се према достигнутом степену економске развијености разврставају у четири групе: прву чини Словенија, другу Хрватска и Војводина, трећу уже подручје Србије, Босна и Херцеговина, Македонија и Црна Гора, а четврту *Косово* (види такође *графикон 3.3*). Прецизно изражене (с три децимале) вредности факторских бодова република и покрајина (за 1950. и 1965. годину) чија комбинација изражена тачкама (звездицама) у *графиконима 3.1. и 3.3.* репрезентује степен њихове привредне развијености.

Графичко приказивање резултата факторске анализе развијености подручја још је једноставније у случајевима где је екстрахован само један главни фактор (то се десило у свим анализираним годинама изузев 1950. и 1965): за приказивање целокупне констелације подручја довољна је једна оса. *Графикони 3.2, 3.4. и 3.5.* дају јасну слику о положају појединих подручја на скали економске (не)развијености. Илуструјмо то на примеру 1952. године (приказаном у горњем делу *графикана 3.1*): *те године (као и свих осталих) најразвијенија је била Словенија; она је од реперне тачке удаљена 2,208 јединица, односно факторских поена. Економски најзаосталије (као и у свим другим годинама) било је Косово, чије одстојање од нулте тачке је износило -1,002 јединица.* Остали региони кретали су се у интервалу -0,739 до +0,446. Унутар тог интервала према степену развијености привреде издвојиле су се три групе подручја: прва, коју чини Хрватска, друга, коју су сачињавали Босна и Херцеговина, Војводина и уже подручје Србије, и трећа, у којој су Македонија и Црна Гора (види такође *графикон 3.1*). *Растојања у економској развијености између појединих парова подручја биће дата приликом презентације резултата кластер анализе (тачка 3.3).* *Графикон 3.2.* даје и образац разврставања подручја према степену економске развијености у 1955. и 1960. години, док *графикон 3.4.* приказује одговарајућу таксографију региона у 1970, 1975, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986. и 1987. години. Ови „таксограми” читају се као у описаном примеру 1952. године.

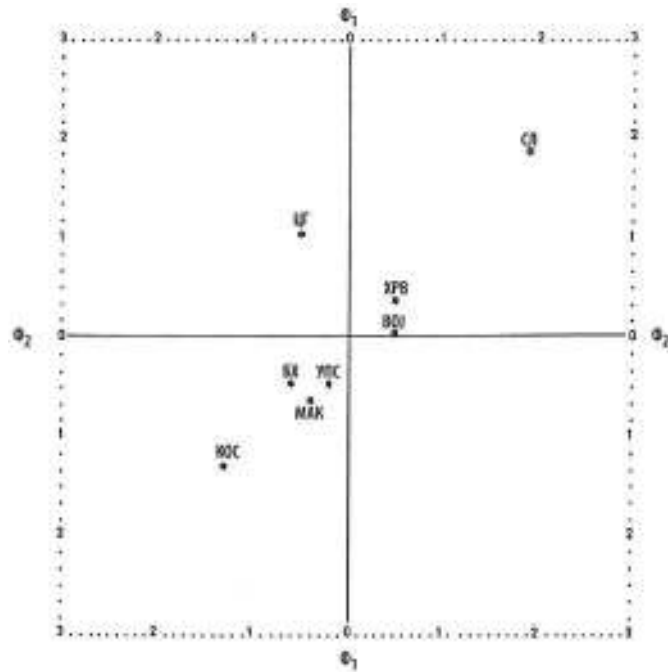
Графикон 3.1. Разврставање СР и САП према степену економске развијености у 1950. години

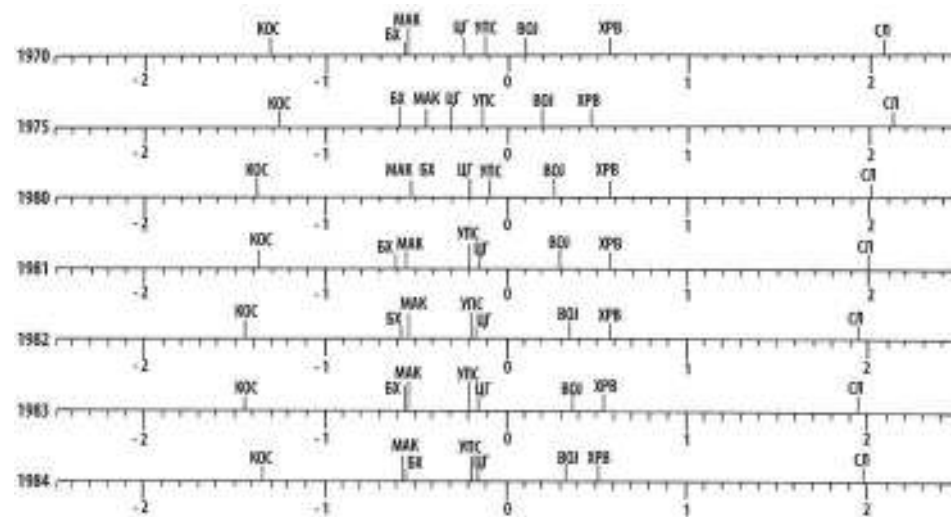
Графикон 3.2. Разврставање СР и САП према степену економске развијености у 1952, 1955. и 1960. години

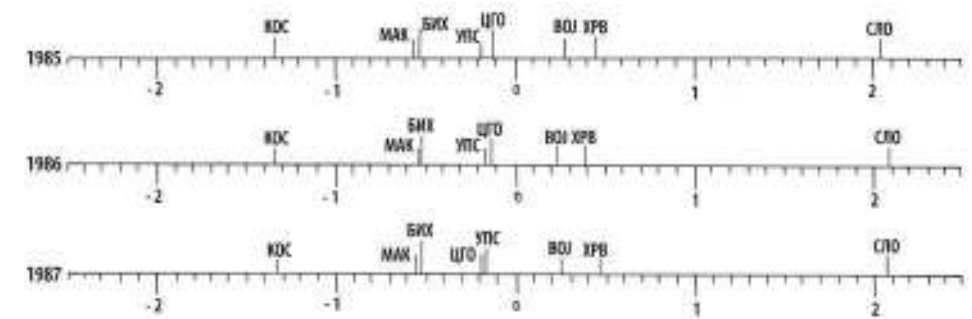
Графикон 3.3. Разврставање СР и САП према степену економске развијености у 1965. години

Графикон 3.4. Разврставање СР и САП према степену економске развијености у 1970, 1975, 1980, 1981, 1982, 1983. и 1984. години

Графикон 3.5. Разврставање СР и САП према степену економске развијености у 1985, 1986. и 1987. години

3.3. СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ У ЕКОНОМСКОЈ РАЗВИЈЕНОСТИ РЕПУБЛИКА И ПОКРАЈИНА: РЕЗУЛТАТИ КЛАСТЕРИЗАЦИЈЕ

Кластер анализа омогућава груписање подручја (република и покрајина) према сличности у економској развијености. Економску развијеност репрезентују индикатори ОС, ДП и ЗП, који су најпре одређеном процедуром стандардизовани како би могли бити агрегирани. Дакле, уместо појединачних обележја (индикатора) узети су *синтетски* репрезенти три обележја која карактеришу привредну развијеност република и покрајина. Груписање република и покрајина врши се на основу њихове сродности у односу на овако синтетски изражену економску развијеност. Та сродност мери се, конкретно, растојањем тачака које те објекте (и њихове групе или „кластере“) приказују у вишедимензионалном простору. У сваком кругу (кораку, рунди, фази, итерацији) утврђује се минимално растојање између тачака (подручја) на основу којег се групишу посматрани објекти (републике и покрајине) у кластере.

Кластере карактерише различит степен хомогености у различитим фазама кластеризационог процеса. Највећа сличност јавља се међу подручјима која се „удружују“ у првом кругу. У другој рунди, интеративним поступком придружују се додатни региони (или кластери региона) и тако редом, са све мањим степеном хомогености унутар новоформираних кластера. На крају, последња итерација доводи до удруживања свих подручја у један једини кластер који се карактерише најнижим степеном сличности посматраних објеката (региона).

У посматраном случају југословенских региона процес кластеризације почиње с осам „објеката“ (који се третирају као једночлани кластери). У сваком кругу њихов број се смањује за један, тако да се после седам корака, процес завршава са свих осам објеката комбинованих у један кластер. За интерпретацију су од највеће важности интермедијарне фазе где су објекти „сортирани“ у „умерен“ број кластера. Терминални (завршни) круг не пружа никакве интерпретативне могућности.

Иницијални круг, по дефиницији, не може бити занимљив са становишта груписања; он, међутим, пружа одређене информације које имају вредност *per se*, уколико се наравно не изађе из оквира датог аналитичког контекста. У том контексту интерпретирајући растојања међу подручјима у релативном, а не апсолутном изразу може се констатовати да је, на пример, 1950. године, Босна и Херцеговина у економској развијености била удаљена од Црне Горе 0,41, од Хрватске 1,71, од Македоније 0,66, од Словеније 4,38, од ужег подручја Србије 0,71, од Косова 1,30 и од Војводине исто 1,30 јединица. Простим читавањем вредности у матрицама почетних растојања међу републикама и покрајинама (у табели 11. у СПСПРС, стр. 45–48) могу се установити релативне дистанце у економској развијености између сваке републике, односно покрајине и свих понаособ и то како за поменуто 1950, тако и за све друге анализирани године.

Матрице почетних растојања међу републикама и покрајинама у погледу економске развијености дају велики број информација. Да би се та количина информација учинила прегледном потребно их је на неки начин разврстати. То је и учињено у *графиконима* 5. до 16. у СПСПРС (стр. 50–61), где су те информације „сортиране” у седам интервала од којих је сваки означен посебним симболом. На тај начин растојања међу републикама и покрајинама приказана су у шатираној форми, при чему тамнија сенчења означавају мање дистанце, односно већу сличност. Тако се, на пример, из *графикона* 5. види да се 1950. године Босна и Херцеговина налазила на веома малом растојању од Црне Горе, Македоније и ужег подручја Србије (интервал од нуле до 0,721), мада је на нешто већој удаљености од Косова, Војводине и Хрватске (интервал дистанци од 1,294 до 1,719), а да је на највећој дистанци у односу на Словенију (интервал од 2,865 навише). Занимљиво је приметити да се у свим поменутим годинама јавља Босна и Херцеговина као члан пара подручја између којих постоји највећа сличност у економској развијености: у 1950. години најмање растојање је између ње и Црне Горе, у 1952. и 1955. између ње и Војводине, у 1960. између ње и ужег подручја Србије, док је у свим осталим годинама Македонија њен најближи „сусед” у привредној развијености.

С којом учесталошћу се на појединим нивоима сличности удружују републике и покрајине приказује *графикон* 17. (СПСПРС, стр. 64–66). На хистограму растојања, на пример, у 1950. години до нивоа сличности од 0,333 нема ни једног случаја „фузије” подручја. У интервалу 0,333 до 0,444 јавља се један такав случај. Свака фреквенција означена је с десне стране с две звездице. Прва колона означава, дакле, нивое сличности (односно растојања), а друга фреквенција придруживања републике или покрајине у интервалу омеђеном с два нивоа сличности. Ниже вредности у првом ступцу означавају већу сличност (односно мања растојања), а више вредности мању сличност, односно већу дистанцу међу јединицама посматрања. Хистограм на *графикону* 17. показује да се у читавом посматраном раздобљу већи број република и покрајина удружује на вишим, а мањи број на нижим нивоима сличности.

Које републике (покрајине) чине једну, а које другу скупину, односно како тече процес кластеризације приказују дендрограми на *графиконима* 3.6. до 3.11.

Дендрограм је најчешћи графички начин представљања матрица растојања или сличности. Дендрограм (или „дрво-дијаграм”) се може посматрати као дијаграмско представљање резултата процеса кластеризације заснованог на матрицама растојања или сличности. Постоји много начина графичког приказивања дијаграма дрвета. На дијаграм-дрвету које се овде користи (види, на пример, *графикон* 3.6) јединице посматрања (републике и покрајине) су распоређене хоризонтално у горњем делу *графикона*. Нивои сличности или растојања на којима се формирају нови кластери приказани су вертикално на левој страни дијаграма. Они носе ознаку „амалгамисане дистанце”, што значи да представљају растојање између кластера (при чему се у почетном, а делимично и у наредним круговима, јединице посматрања третирају као кластери). Отуд се јављају нижи нивои растојања (између мање или више хомогених кластера) него у случају дистанци међу објектима посматрања.

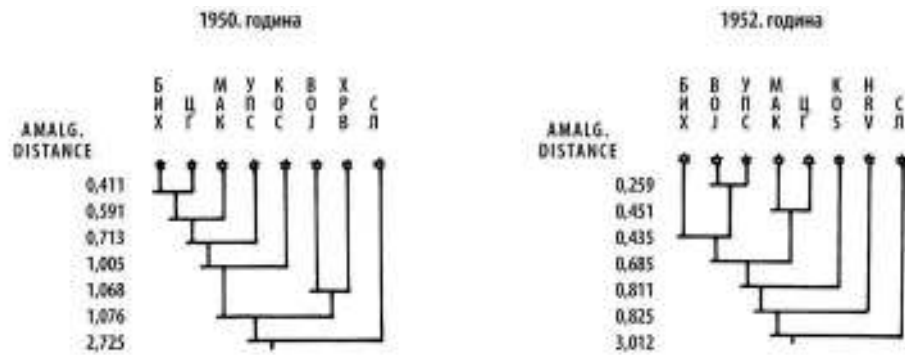
Леви дендрограм на *графикону* 3.6. приказује процес кластеризације југословенских република и покрајина у 1950. години. Реч је о осам објеката посматрања с три обележја који синтетизовано означавају степен економске развијености. Растојање у економској развијености између Босне и Херцеговине (БИХ) и Црне Горе (ЦГО) је у овој години најмање, што значи да су ова два подручја у односу на посматрана обележја, узета заједно, најсличнија. Та два подручја су на нивоу сличности (растојања) од 0,411. У другом кругу на нешто нижем нивоу сличности (на нивоу растојања од 0,591) њима се придружује Македонија (МАК). Најкраће растојање у трећем кораку представљено је у амалгамисаном изразу вредношћу од 0,713; то је најкраћи пут од трочланог кластера формираног у другој фази, а који чине БИХ, ЦГО и МАК и ужег подручја Србије (УПС). У четвртој итерацији на нивоу амалгамисаног растојања од 1,005 овом кластеру се придружује и *Косово* (КОС). Најкраће растојање у петом кораку представљено је путем који води од Војводине (ВОЈ) до Хрватске (ХРВ) његова вредност износи 1,068. У шестом кругу раније формирану петочлани (БИХ, ЦГО, МАК, УПС, КОС) и новоформирану двочлани кластер (ВОЈ, ХРВ) удружују се у јединствен релативно хетероген кластер, на што указује и ниво растојања (1,070) на коме се ово удруживање десило. На још вишем нивоу у терминалном (седмом) кораку прикључује и најудаљенија Словенија (СЛО): она је од раније формираног кластера на дистанци од 2,725. То је истовремено и вредност најкраћег пута („најмањег дрвета”) који спаја подручја према сличности следећим редоследом: БИХ, ЦГО, МАК, УПС, КОС, ВОЈ, ХРВ и СЛО.

На исти начин описује се поступак кластеризације чији су резултати презентовани у осталим дендрограмима (за преосталих једанаест анализираних година) који су приказани у *графиконима* 3.7. до 3.11. На овим дендрограмима у горњем (највишем) њиховом делу лоцирани су објекти посматрања (републике и покрајине) у „нултој” фази кластеризационог процеса. Вредности амалгамисаних дистанци (приказаних вертикално лево уз дендрограм) представљају меру (не)сличности објеката (кластера) који се у датом кораку, односно на датом нивоу, здружују. Тако кластери у горњем делу дендрограма представљају хомогене скупине, док кластери образовани у доњем делу дендрограма пред-

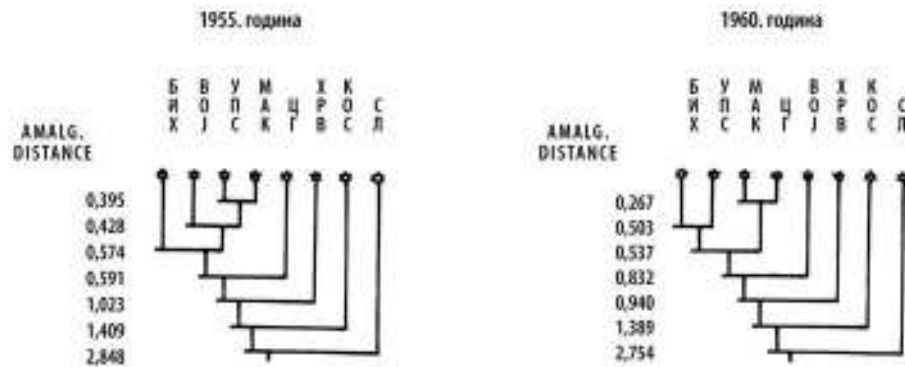
стављају групе у којима се објекти посматрања разликују у већој мери, док кластери формирани сасвим при дну представљају групе формиране само због тога што процес кластеризације има свој логички крај у једном свеобухватном кластеру.

Стога је у поступку кластеризације кључно питање када престати с придруживањем нових објеката, да не би новоформирани кластер био сувише нехомоген. Одговор на то питање треба да пружи основу за јасну и прецизну класификацију објеката, односно за класификацију југословенских република и покрајина која ће бити ваљана подлога за вођење успешне регионалне политике. За одређење такве класификације неопходно је комбиновати резултате факторске и кластер анализе; синтеза тих резултата дата је у наредној тачки.

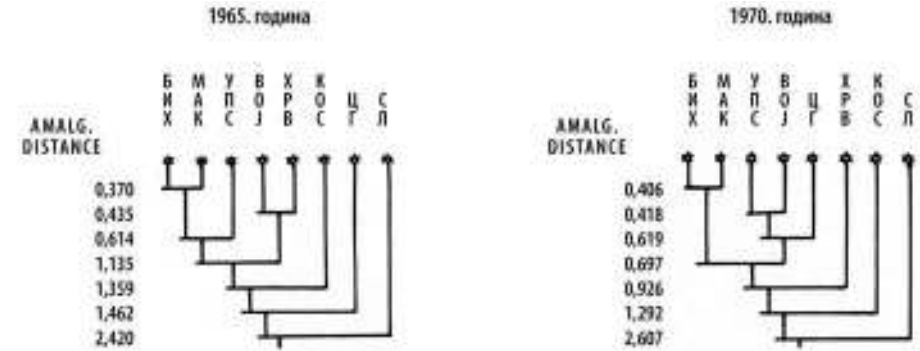
Графикон 3.6. Дендрограм СР и САП, 1950. и 1952.

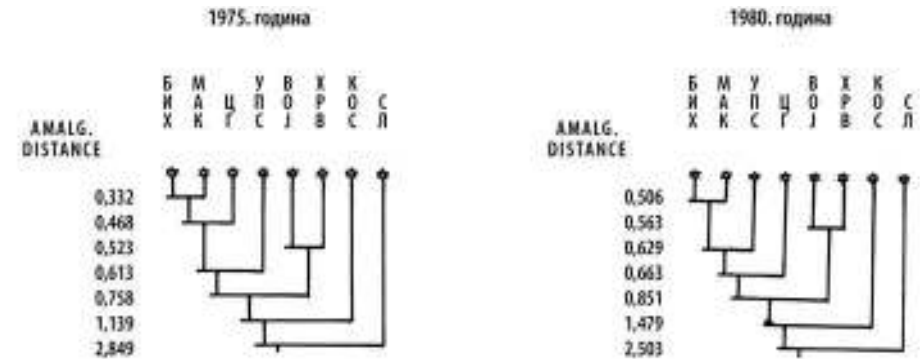
Графикон 3.7. Дендрограм СР и САП, 1955. и 1960.

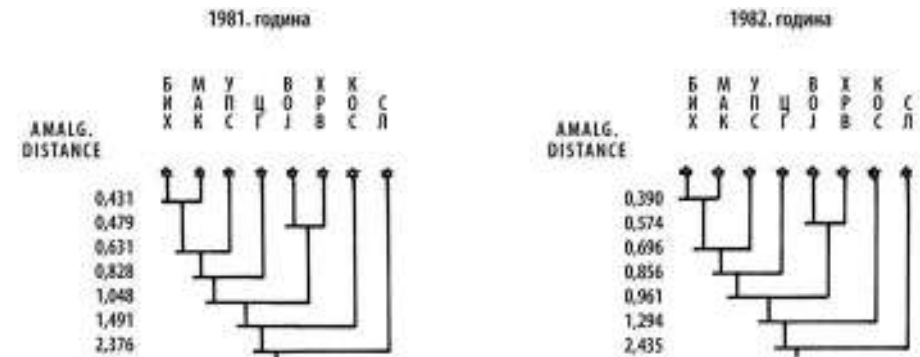
Графикон 3.8. Дендрограм СР и САП, 1965. и 1970.

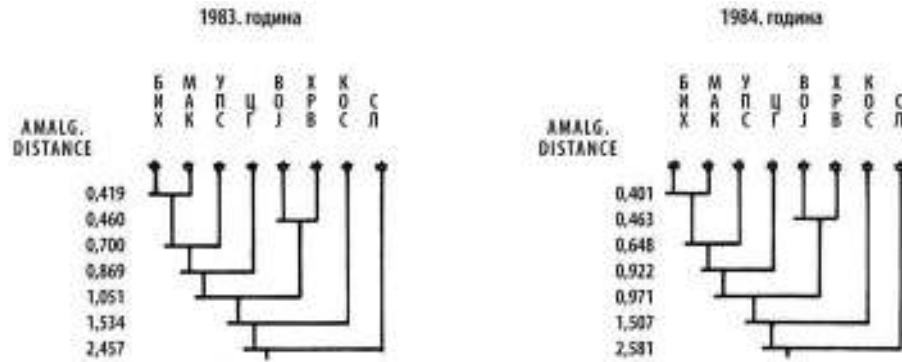
Графикон 3.9. Дендрограм СР и САП, 1975. и 1980.

Графикон 3.10. Дендрограм СР и САП, 1981. и 1982.

Графикон 3.11. Дендрограм СР и САП, 1983. и 1984.

3.4. КЛАСИФИКАЦИЈА РЕПУБЛИКА И ПОКРАЈИНА ПРЕМА СТЕПЕНУ ЕКОНОМСKE РАЗВИЈЕНОСТИ

У поступку кластеризације удружују се региони према степену сличности: најпре се фузионишу они између којих је најмање растојање без обзира на ком ступњу економске развијености се они налазили. Резултати факторске анализе директно исказују и ниво развијености обрасце разврставања (груписања) подручја. Они су видљиви на основу вредности бодова које подручја сакупе на главним факторима. Главни фактори (у збиру) објашњавају највећи део варијансе, али не и укупну варијансу (у нашем случају остало је необјашњено занемарљивих неколико процената). Кластер анализа обухвата (сажима, синтетизује) све информације садржане у индикаторима. Отуда се та два метода анализе истовремено допуњавају и узајамно проверавају. За потребе класификације подручја може да послужи и један и други метод.

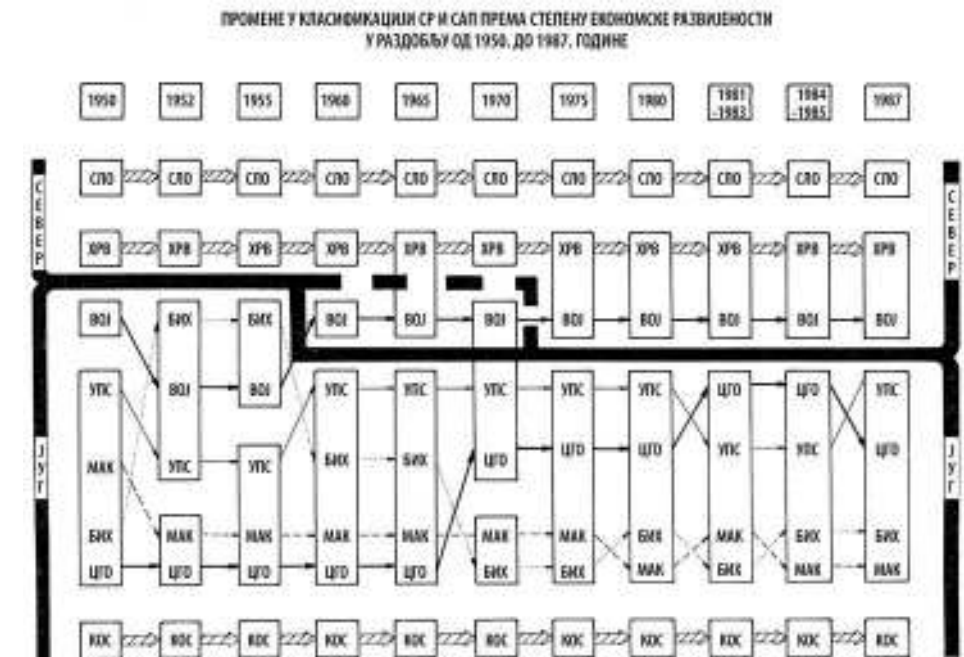
Ако се, на пример, жели утврдити које је максимално растојање између два подручја довољно је погледати у матрицу почетних дистанци табела 11. у СП-СПРС. Матрице иницијалних растојања показују да се у свим посматраним годинама највећа дистанца у економској развијености јавља између Словеније и Хрватске. То растојање дели, у ствари сва посматрана подручја у две групе. У једној је само Словенија, а у другој све остале републике и покрајине. Ова друга група је на први поглед веома хетерогена; у већини година, међутим, мање је растојање између Хрватске (као најразвијенијег подручја у тој групи) и Косова (као економски најнеразвијенијег региона у скупини), него између Хрватске и Словеније.

Ова дихотомна подела не одражава сву сложеност југословенске регионалне сцене. Резултати факторске анализе (уз додатна проверавања помоћу кластер анализе) дају прецизну слику стварних регионалних диференцијација у раздобљу од 1950. до 1987. године. Као што то графикон 3.12. показује у 1950, 1952, 1955. и 1960. години југословенски региони се групишу у пет група: састав

тих група у свакој од поменутих година је различит. У свим осталим анализираним годинама (с изузетком 1970) републике и покрајине се разврставају у четири групе; при томе уочљив је (опет с изузетком 1970) исти образац груписања; разлике се испољавају само у промени положаја чланица треће групе подручја коју сачињавају УПС, ЦГО, БИХ и МАК. Уопште узев, стабилност положаја неких региона на скали (не)развијености веома је изражена; на пример, СЛО, ХРВ и КОС у читавом посматраном раздобљу нису уопште промениле своју позицију. Најнесталнија је била БИХ она је за тридесет седам година шест пута променила место, при чему је чак четири пута мењајући место променила и групу у класификационој шеми развијености.

Конфигурација република и покрајина према економској развијености која се усталила у последње две деценије сугерише потребу именовања *четири групе подручја* која се јасно издвајају. Име групе треба да садржи најважнија типска обележја региона (република и покрајина) које група обухвата. Многа од тих обележја су *структурног* карактера с обзиром на то да је овде реч само о *степену економске развијености* то се *четири групе подручја* могу назвати: *најразвијенијим, развијеним, неразвијеним и најнеразвијенијим*. У периоду од 1965. до 1987. године те четири групе подручја укључивале су следеће републике и покрајине:

Графикон 3.12. Промене у класификацији СР и САП према степену економске развијености у раздобљу од 1950. до 1987. године

Табела 3.7. Промене у степену економске развијености четири групе подручја, 1967–1987.

ГРУПЕ ПОДРУЧЈА	1965	1970	1975	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
I НАЈРАЗВИЈЕНИЈА ПОДРУЧЈА	147,8	182,59	190,35	182,85	181,25	177,41	177,30	186,26	192,82	201,84	203,49
II РАЗВИЈЕНА ПОДРУЧЈА	115,8	110,93	114,31	117,49	118,15	118,60	118,03	118,22	116,66	114,84	117,08
ЈУГОСЛАВИЈА	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
III НЕРАЗВИЈЕНА ПОДРУЧЈА	85,45	82,82	82,76	84,08	84,20	84,82	85,73	86,27	84,76	84,52	82,36
IV НАЈНЕРАЗВИЈЕНИЈА ПОДРУЧЈА	45,48	44,24	46,04	41,85	44,81	42,88	43,32	41,34	42,61	41,46	39,15

I Најразвијенија подручја: СЛО

II Развијена подручја: ХРВ и ВОЈ

III Неразвијена подручја: УПС, ЦГО, БИХ, МАК

IV Најнеразвијенија подручја: КОС.

Промене положаја република и покрајина унутар групе показана су на *графикону 3.12*. У *табели 3.7*. приказане су промене у степену развијености четири групе подручја од 1965. до 1987. године. Те промене изражене су преко непондерисаних индекса, тј. преко просте аритметичке средине индекса нивоа индикатора ОС, ЗП, ДП за све регионе чланице једне групе.

Иако апроксимативна мера степена привредне развијености, ови агрегирани индекси нивоа сугеришу одговор и на питање о („сталном”) повећању (смањењу) регионалних разлика. Очигледно бар када је реч о економској димензији да су промене у регионалним разликама у посматраном периоду осцилаторног карактера: неке групе подручја се у некој од посматраних година приближавају југословенском просеку, а неке удаљавају, при чему су на делу све могуће комбинације правца промена – види *табелу 3.7*.

У *табели 3.7*. степен развијености је исказан у односу на југословенски просек који изражава индекс 100,00. Код факторске анализе југословенски просек је изражен неком вредношћу факторских бодова остварених на главним факторима. У случају два фактора, тачка која означава југословенски просек налази се у координатном систему веома близу исходишта (тј. тачке где се секу апсциса и ордината), а у случају једног фактора веома близу нуле на бројној оси. Контролна варијанта факторске анализе где је и Југославија укључена као јединица посматрања (заједно с републикама и покрајинама) показује да се временом југословенски просек све више приближава нули: 1950. године он је износио 0,210, 1952. 0,192, 1955. 0,149, а 1960. већ само 0,128. Пет година касније (1965) Југославија је скупила 0,096 факторских бодова, 1970. 0,088, 1975. 0,046, 1980. 0,055, 1981. 0,044, 1982. 0,051, 1983. 0,042, а 1984. само 0,037. Дакле, положај Југославије могао би се апроксимативно идентификовати с нулом на бројној оси – види *графиконе 3.2 и 3.4*.

Сва подручја на *графиконима 3.2 и 3.4*. која се налазе десно од нуле (имају позитиван предзнак) натпросечно су развијена и метафорички могу бити названа југословенским „Севером”. У *графиконима 3.1. и 3.3.* то су подручја која су лоцирана у првом квадранту. Подручја у осталим квадрантима тих графикана, односно подручја која се налазе лево од нуле (имају негативан предзнак) представљају југословенски „Југ”.

На *графикону 3.12*. „Север” и „Југ” раздваја тамна дебела линија. Она је делимично испрекидана у 1960, 1965. и 1970. години када је Војводина представљала „гранични случај” између „Севера” и „Југа”, тј. налазила се на југословенском просеку или незнатно од њега (надоле или нагоре) одступала. У осталим годинама та линија јасно разграничава економски развијенији „Север” од неразвијеног „Југа”. Та линија има изузетан значај за регионалну политику, као што има и *регионална диференцијација унутар две глобалне скупине региона*: не мањи значај за успешну регионалну политику има и *диференцијација унутар сваког од посматраних региона* (република и покрајина).

4. СТРУКТУРНЕ ПРОМЕНЕ У ПРИВРЕДАМА КОСОВА, СРБИЈЕ И ЈУГОСЛАВИЈЕ И СПЕЦИФИЧНОСТИ РАДНЕ И ПРОИЗВОДНЕ СТРУКТУРЕ КОСОВА

4.1. СТРУКТУРНЕ ПРОМЕНЕ

Примена факторске и кластер анализе као два најпознатија метода нумеричке таксономије резултирала је у четворочланом груписању југословенских република и покрајина: свака група (тзв. таксон) укључује изврстан број федералних јединица на основи сличности у *степену* њихове економске развијености. За регионалну развојну политику веома је корисно сазнање о томе да ли се републике и покрајине „удружују” у неке групе с међусобно сличном (привредном или друштвено-економском) *структуром*. Пожељно је (због конзистентности) да се и у анализи структуре примени исти таксономски метод као и у индентификовању степена развијености. То се, међутим, у овој фази истраживања, није могло учинити, па се индуктивним путем пришло утврђивању неких елемената структуре који могу да послуже као основа (заједно с резултатима мерења степена економске развијености) за типологију југословенских региона.

Промене у структури производње и запослености Југославије, Србије и Косова у периоду од до 1988. године представљене су на *графиконима 4.1. до 4.6. и 4.8. до 4.10.* Те промене за све републике и покрајине приказане су у *графиконима 1. до 20. и 22 до 41. у СПСПРС.* (Упутство за читање динамике структурних промена дато је у *графикону 4.7.*) Сви ти графикони показују да и у случају југословенских подручја уз извесне изузетке важи општа правилност констатована у литератури пре пет деценија: у процесу развоја долази најпре до изразитог смањења удела примарног сектора у друштвеном производу и запослености. Тај пад бива надокнађен наглашеним порастом удела секундарног и умереним повећањем учешћа терцијарног сектора. Ове секторске промене карактеришу тзв. рану фазу развоја (односно индустријализацију). У каснијој фази долази до знатно бржег пораста учешћа терцијарног сектора, а на рачун секундарног и примарног: 1984. године, на пример, у друштвеном производу САД терцијарни сектор је учествовао са 69%, а у запослености са 70%. Секторска структура производње и запослености зависи и од величине неке земље и од степена „активности” и типа економске и развојне политике.

У овом одељку у разматрање су узете следеће *структуре*:

1. *Структура друштвеног производа (у текућим и сталним ценама) по глобалним секторима (примарни, секундарни и терцијарни) и по областима делатности.*

2. Структура запослених (у привреди и укупно) по глобалним секторима (примарни, секундарни и терцијарни) и по областима делатности.

Обе ове структуре у информативном смислу пате од извесних (мањих) недостатака: у структури радника (ЗАП) по глобалним секторима и областима делатности (види табеле од 7. до 26. у ПРИЛОГУ СПСПРС) нема запослених у индивидуалном сектору.

С друге стране, подаци о друштвеном производу (ДП) укључују и индивидуални сектор, али не садрже информације о ванпривредним (односно „непроизводним“) делатностима који су садржани у табелама о запослености. На тај начин две поменуте групе табела (о ДП и ЗАП) се у извесном смислу допуњавају (иако нису у потпуности комплементарне), тако да су подаци из њих узети као основа за анализу структурних сличности и разлика југословенских република и покрајина.

Поједностављено посматрано подаци о друштвеном производу описују економску (тачније: производну), а подаци о запосленима друштвено-економску (тачније: радну) структуру република и покрајина.

4.2. ПРОМЕНЕ ПРОИЗВОДНЕ СТРУКТУРЕ

4.2.1. Глобалне секторске промене

Графикони 4.1. до 4.6. описују промене учешћа примарног (ПРИМ), секундарног (СЕК) и терцијарног (ТЕР) сектора у друштвеном производу Југославије, Србије и Косова у периоду од 1952. до 1988. године. У графиконима с парним бројем друштвени производ је изражен у текућим, а у графиконима с непарним бројем у сталним ценама. Разлике учешћа у текућим и сталним ценама приказане су у табелама 4.1. до 4.3.

Из тих табела се види да је у Југославији у целом посматраном периоду опадало учешће примарног сектора, без обзира да ли је он (односно друштвени производ) изражен номинално или реално: у 1952. години у текућим ценама он је учествовао са 24,96%, а у сталним ценама са 34,53%, док је у 1988. години његов удео био 7,98% и 14,82%, респективно.

Учешће секундарног сектора израженог текућим ценама од 1952. године (60,51%) до 1967. релативно се смањује (на 47,81%), затим неколико година стагнира, да би од 1974. (50,43%) стално расло и на крају посматраног раздобља достигло готово идентичну вредност (59,65%) као на његовом почетку. Изражено у ценама из 1972. године учешће секундарног сектора перманентно расте: од 39,47% у 1952. до 54,65% у 1988. години.

Учешће терцијарног сектора у друштвеном производу у посматраном периоду као целини стално расте, иако у последњих деценију и по овај сектор бележи својеврстан застој: изражен у текућим ценама он има обележја стагнације, а у сталним ценама чак тенденцију благог пада. У 1952. години учешће терцијарног сектора у текућим ценама износило је 14,48%, то учешће досегло је максимум у

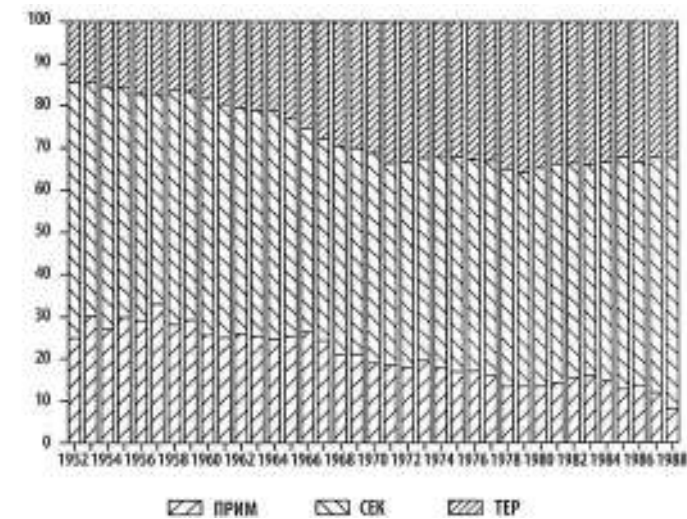
1979. години (35,81%); отад оно стагнира, односно у последње две посматране године благо пада (32,37% у 1988). Изражено у сталним ценама из 1972. учешће терцијарног сектора од 1952. (26,00%) уз извесне осцилације стално расте до 1972. године (33,37%), да би отад бележило благ, али сталан пад (30,33% у 1988).

У Србији у истом периоду читовале су се готово идентичне тенденције. Такође је опадало учешће примарног сектора, без обзира на његов номинални или реални израз: у 1952. години у текућим ценама он је учествовао са 32,26%, а у сталним ценама са 38,49%, док је у 1988. години његово учешће износило 16,30% и 18,31%, респективно.

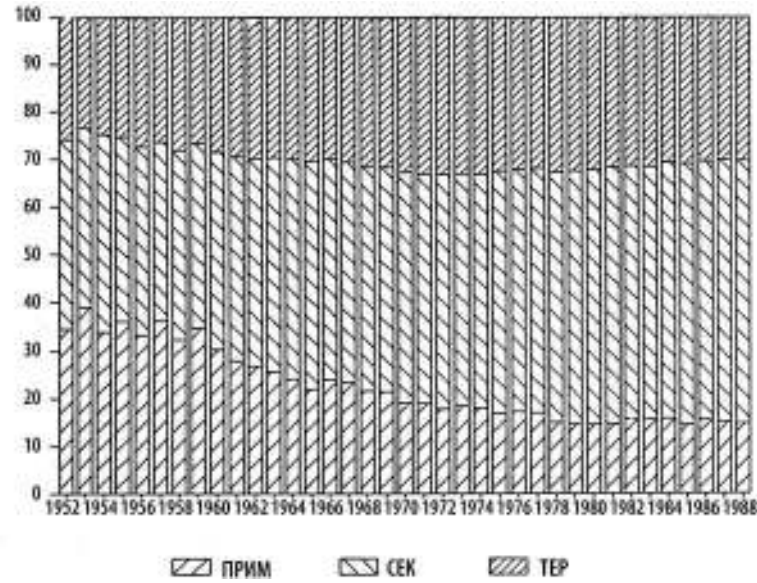
Учешће секундарног сектора израженог текућим ценама од 1952. године (52,58%) до 1971. релативно се смањује (на 43,53%), затим више од деценије стагнира, да би од 1984. (28,84%) расло и на крају посматраног раздобља са 55,02% за око 2,5 процентних поена надмашило учешће с његовог почетка. Изражено у ценама из 1972. године учешће секундарног сектора (с изузетком 1953. године) перманентно расте: од 34,18% у 1952. до 53,73% у 1988. години.

Учешће терцијарног сектора у друштвеном производу у првој половини посматраног периода стално расте, док у последње две деценије овај сектор и у Србији има својеврстан застој: изражен у текућим ценама он има обележја стагнације, а у сталним ценама тенденцију опадања. У 1952. учешће терцијарног сектора у текућим ценама било је 15,16%, то учешће досегло је (као и у Југославији) максимум у 1979. години (34,58%); отад оно стагнира, а у последње две посматране године пада (28,68% у 1988). Изражено у сталним ценама из 1972. учешће терцијарног сектора од 1952. (27,33%) уз извесне осцилације стално расте до 1970. године (32,06%), да би отад бележило благ, али сталан пад (27,96% у 1988. години).

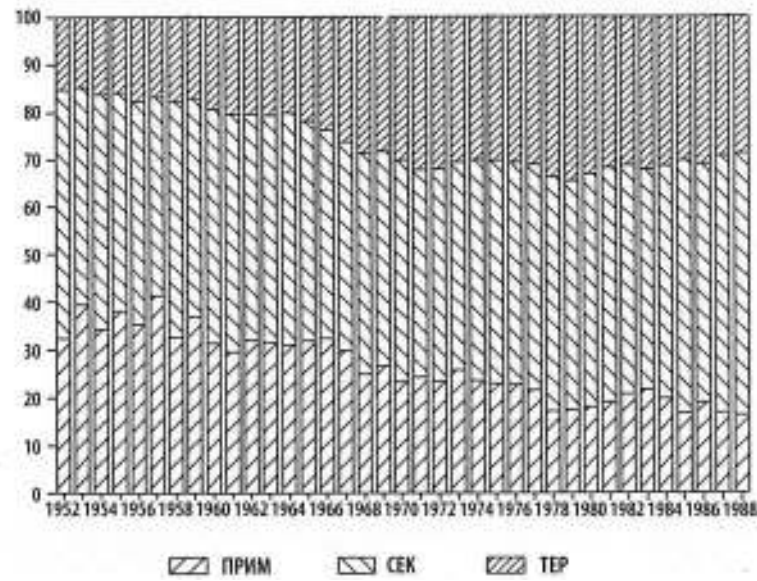
Графикон 4.1. ЈУГ: Глобални сектори, ТЦ, 1952–1988.

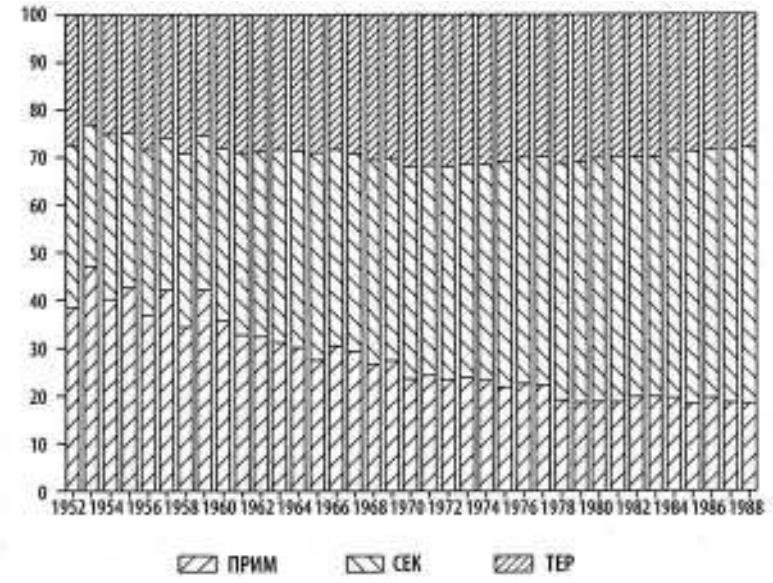
Графикон 4.2. ЈУГ: Глобални сектори, СЦ, 1952–1988.

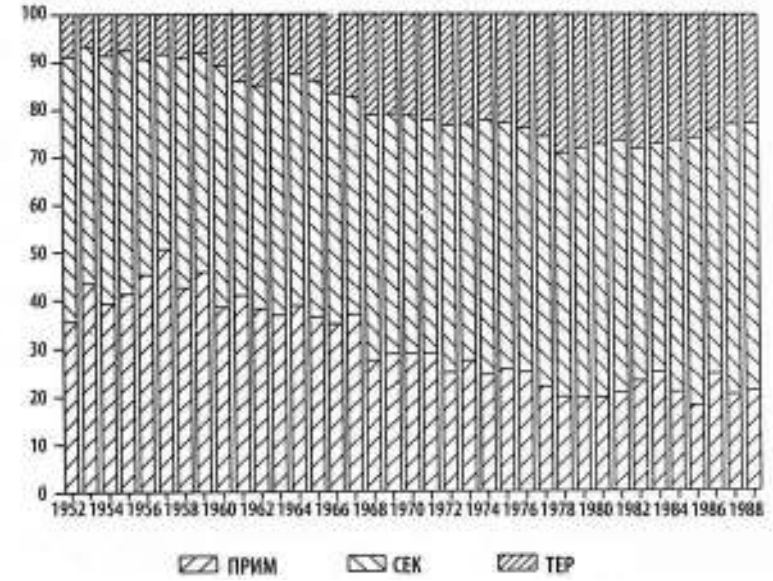
Графикон 4.3. СРБ: Глобални сектори, ТЦ, 1952–1988.

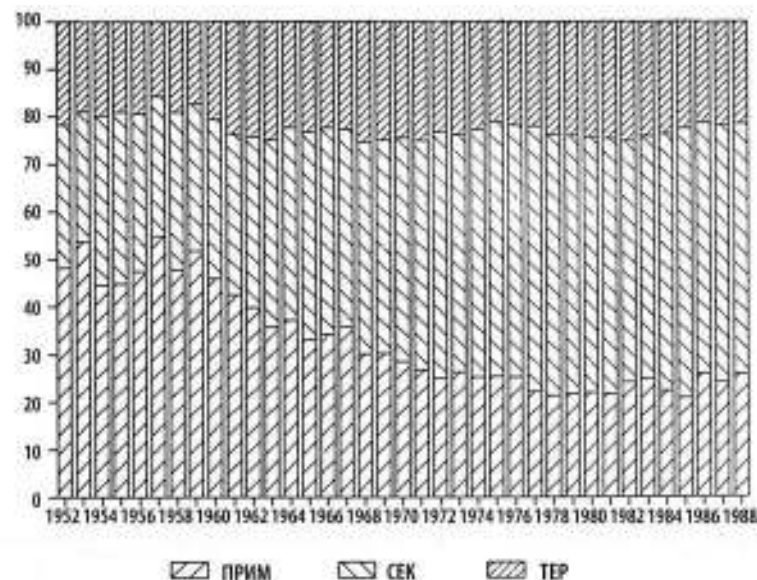
Графикон 4.4. СРБ: Глобални сектори, СЦ, 1952–1988.

Графикон 4.5. КОС: Глобални сектори, ТЦ, 1952–1988.

Графикон 4.6. КОС: Глобални сектори, СЦ, 1952–1988.

Табела 4.1. Југославија: Учешће примарног, секундарног и терцијарног сектора у друштвеном производу у текућим и сталним ценама

	ПРИМАРНИ СЕКТОР			СЕКУНДАРНИ СЕКТОР			ТЕРЦИЈАРНИ СЕКТОР		
	ТЦ	СЦ	разлика	ТЦ	СЦ	разлика	ТЦ	СЦ	разлика
1952	24,96	34,53	-9,58	60,56	39,47	21,09	14,48	26,00	-11,52
1953	30,22	39,08	-8,86	55,24	37,41	17,83	14,54	23,51	-8,97
1954	27,15	33,93	-6,78	57,41	41,25	16,16	15,44	24,83	-9,38
1955	29,80	36,06	-6,26	54,66	38,57	16,09	15,54	25,37	-9,83
1956	29,11	33,30	-4,19	53,76	39,33	14,43	17,14	27,37	-10,23
1957	33,00	36,24	-3,24	49,80	37,28	12,52	17,20	26,48	-9,28
1958	28,11	32,31	-4,20	55,53	39,58	15,94	16,37	28,11	-11,74
1959	29,21	34,71	-5,50	54,22	38,59	15,64	16,57	26,70	-10,13
1960	25,69	30,36	-4,67	55,93	41,17	14,76	18,38	28,48	-10,09
1961	25,03	27,93	-2,91	55,27	42,51	12,77	19,70	29,56	-9,86
1962	25,99	26,73	-0,74	53,43	43,41	10,01	20,59	29,86	-9,27
1963	25,37	25,64	-0,27	53,48	44,61	8,87	21,15	29,74	-8,60
1964	24,65	24,01	0,64	54,17	46,18	7,99	21,18	29,81	-8,63
1965	25,36	21,93	3,43	51,45	47,58	3,88	23,19	30,50	-7,31
1966	26,41	23,95	2,47	48,15	46,03	2,13	25,43	30,03	-4,59
1967	24,30	23,24	1,06	47,81	45,96	1,85	27,89	30,79	-2,91
1968	20,92	21,58	-0,66	49,55	46,92	2,63	29,53	31,50	-1,96
1969	21,13	21,45	-0,32	48,96	46,85	2,11	29,91	31,70	-1,79
1970	18,98	19,18	-0,21	49,91	48,03	1,89	31,11	32,79	-1,68

	ПРИМАРНИ СЕКТОР			СЕКУНДАРНИ СЕКТОР			ТЕРЦИЈАРНИ СЕКТОР		
	ТЦ	СЦ	разлика	ТЦ	СЦ	разлика	ТЦ	СЦ	разлика
1971	18,53	18,93	-0,40	47,93	47,81	0,12	33,54	33,26	0,28
1972	17,84	17,84	0,00	48,79	48,79	0,00	33,37	33,37	0,00
1973	19,44	18,48	0,96	48,20	48,27	-0,06	32,35	33,25	-0,90
1974	17,75	17,98	-0,22	50,43	48,82	1,61	31,81	33,20	-1,39
1975	16,87	16,89	-0,02	51,22	50,52	0,70	31,90	32,59	-0,68
1976	16,99	17,31	-0,32	50,49	50,52	-0,04	32,52	32,17	0,35
1977	16,08	16,96	-0,89	51,11	51,08	0,03	32,82	31,96	0,86
1978	13,32	15,03	-1,71	51,78	52,08	-0,30	34,90	32,88	2,01
1979	13,32	14,80	-1,47	50,86	52,68	-1,82	35,81	32,53	3,29
1980	13,34	14,47	-1,13	51,97	53,19	-1,21	34,69	32,34	2,34
1981	14,17	14,66	-0,49	52,15	53,66	-1,50	33,67	31,68	1,99
1982	15,37	15,65	-0,29	51,19	52,73	-1,55	33,45	31,62	1,83
1983	15,77	15,69	0,07	50,41	52,65	-2,23	33,82	31,66	2,16
1984	14,68	15,72	-1,04	51,95	53,45	-1,50	33,37	30,83	2,54
1985	12,51	14,60	-2,09	55,36	54,31	1,05	32,13	31,09	1,04
1986	13,52	15,55	-2,03	53,24	53,76	-0,51	33,24	30,70	2,54
1987	11,82	15,09	-3,27	56,03	54,52	1,51	32,15	30,40	1,75
1988	7,98	14,82	-6,84	59,65	54,65	5,00	32,37	30,53	1,84

Табела 4.2. Србија: Учешће примарног, секундарног и терцијарног сектора у друштвеном производу у текућим и сталним ценама

	ПРИМАРНИ СЕКТОР			СЕКУНДАРНИ СЕКТОР			ТЕРЦИЈАРНИ СЕКТОР		
	ТЦ	СЦ	разлика	ТЦ	СЦ	разлика	ТЦ	СЦ	разлика
1952	32,26	38,49	-6,22	52,58	34,18	18,40	15,16	27,33	-12,17
1953	39,48	47,00	-7,53	45,84	29,85	15,99	14,69	23,14	-8,46
1954	34,27	40,15	-5,88	49,50	34,79	14,71	16,23	25,06	-8,83
1955	38,13	42,70	-4,57	46,06	32,43	13,63	15,81	24,87	-9,06
1956	35,23	36,79	-1,56	47,25	34,83	12,42	17,52	28,38	-10,86
1957	41,26	42,12	-0,85	42,08	31,94	10,14	16,66	25,94	-9,29
1958	32,54	34,40	-1,87	49,84	36,39	13,45	17,62	29,20	-11,58
1959	36,78	42,15	-5,37	46,22	32,47	13,75	17,00	25,38	-8,37
1960	31,34	35,80	-4,46	49,41	36,25	13,16	19,25	27,94	-8,69
1961	29,53	32,76	-3,23	50,17	38,24	11,93	20,29	28,99	-8,70
1962	31,99	32,42	-0,43	47,79	38,85	8,95	20,22	28,73	-8,51
1963	31,39	31,18	0,22	48,17	40,45	7,72	20,44	28,37	-7,93
1964	30,90	30,11	0,78	49,04	41,29	7,75	20,06	28,59	-8,53
1965	31,88	27,55	4,33	46,42	43,32	3,09	21,70	29,12	-7,42
1966	32,28	30,42	1,86	43,94	41,16	2,77	23,78	28,41	-4,63
1967	29,88	29,38	0,50	44,01	41,42	2,59	26,11	29,20	-3,09
1968	24,95	26,68	-1,73	46,59	42,76	3,83	28,46	30,56	-2,09
1969	26,61	27,41	-0,80	45,26	42,36	2,90	28,13	30,23	-2,10
1970	23,29	23,55	-0,26	46,82	44,40	2,42	29,90	32,06	-2,16
1971	24,34	24,25	0,09	43,53	43,86	-0,34	32,13	31,89	0,25

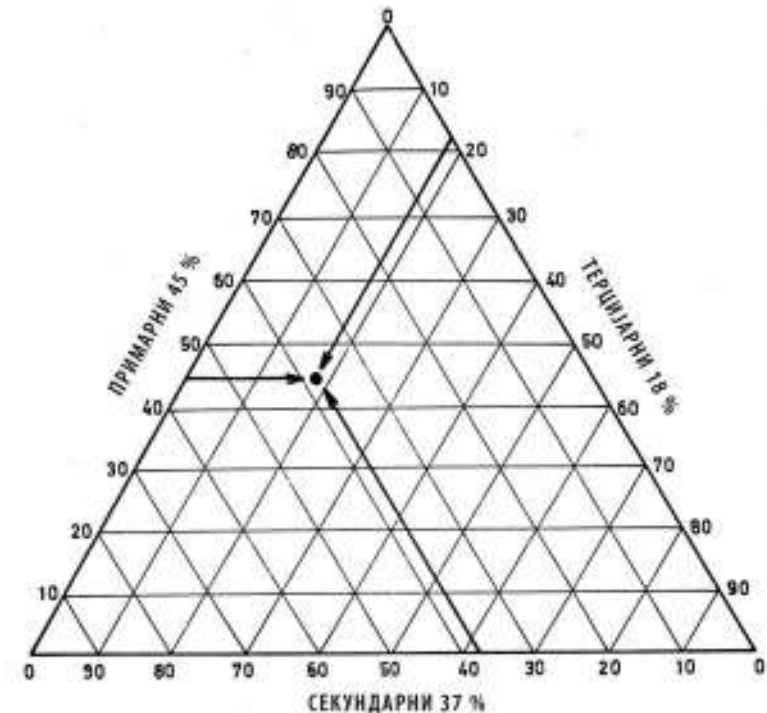
	ПРИМАРНИ СЕКТОР			СЕКУНДАРНИ СЕКТОР			ТЕРЦИЈАРНИ СЕКТОР		
	ТЦ	СЦ	разлика	ТЦ	СЦ	разлика	ТЦ	СЦ	разлика
1972	23,45	23,45	0,00	44,62	44,62	0,00	31,93	31,93	0,00
1973	25,74	23,81	1,93	43,75	44,59	-0,84	30,50	31,60	-1,10
1974	23,60	23,22	0,37	46,37	45,19	1,18	30,03	31,59	-1,56
1975	22,90	21,85	1,05	46,95	47,11	-0,16	30,15	31,03	-0,88
1976	22,72	22,51	0,21	46,78	47,31	-0,53	30,50	30,18	0,32
1977	21,51	22,21	-0,71	47,52	47,77	-0,25	30,97	30,01	0,96
1978	17,07	19,16	-2,10	49,19	49,57	-0,38	33,75	31,27	2,48
1979	17,40	18,66	-1,25	48,02	50,26	-2,24	34,58	31,08	3,49
1980	17,97	18,70	-0,73	48,97	51,02	-2,04	33,06	30,29	2,77
1981	18,96	18,57	0,39	49,34	51,35	-2,01	31,69	30,08	1,62
1982	20,75	19,70	1,05	48,06	50,35	-2,29	31,19	29,95	1,24
1983	21,66	19,71	1,95	46,25	50,35	-4,10	32,09	29,94	2,15
1984	19,79	19,51	0,28	48,84	51,78	-2,93	31,37	28,71	2,65
1985	16,63	18,20	-1,57	53,15	52,95	0,20	30,22	28,85	1,37
1986	18,89	19,44	-0,56	50,12	51,94	-1,83	31,00	28,61	2,39
1987	16,78	18,48	-1,70	53,97	53,13	0,84	29,25	28,39	0,86
1988	16,30	18,31	-1,99	55,02	53,73	1,29	28,68	27,96	0,72

Табела 4.3. Косово: Учешће примарног, секундарног и терцијарног сектора у друштвеном производу у текућим и сталним ценама

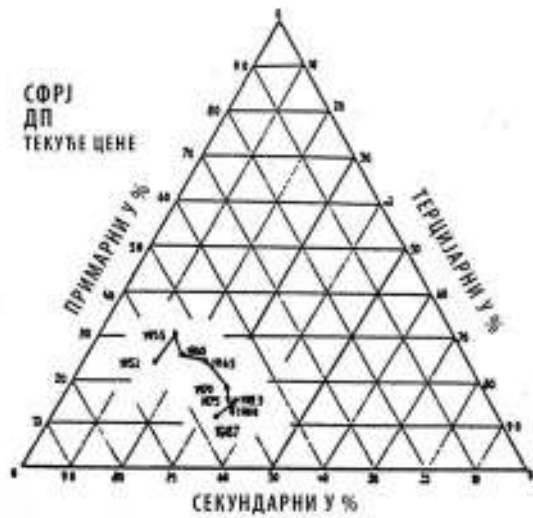
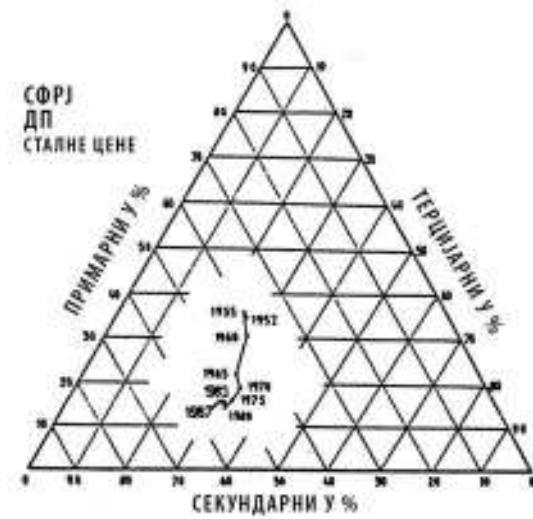
	ПРИМАРНИ СЕКТОР			СЕКУНДАРНИ СЕКТОР			ТЕРЦИЈАРНИ СЕКТОР		
	ТЦ	СЦ	разлика	ТЦ	СЦ	разлика	ТЦ	СЦ	разлика
1952	35,47	48,14	-12,67	55,67	30,05	25,62	8,87	21,89	-13,02
1953	43,51	53,78	-10,27	49,82	27,18	22,64	6,67	19,11	-12,44
1954	39,26	44,68	-5,41	52,01	35,43	16,58	8,72	19,96	-11,23
1955	41,34	44,87	-3,54	51,06	35,89	15,18	7,60	19,24	-11,64
1956	45,27	47,49	-2,22	45,27	33,15	12,13	9,46	19,36	-9,91
1957	50,61	54,86	-4,25	40,92	29,40	11,52	8,47	15,58	-7,11
1958	42,49	47,82	-5,33	48,19	32,95	15,23	9,33	19,23	-9,90
1959	45,69	51,73	-6,05	46,27	30,81	15,47	8,04	17,46	-9,42
1960	38,49	45,94	-7,45	50,75	33,42	17,33	10,75	20,68	-9,92
1961	40,95	42,50	-1,55	44,86	34,01	10,85	14,19	23,49	-9,30
1962	38,14	39,84	-1,71	46,85	36,01	10,84	15,02	24,23	-9,22
1963	36,76	35,78	0,98	49,46	39,23	10,23	13,78	25,03	-11,24
1964	38,65	37,24	1,41	48,71	40,41	8,30	12,64	22,31	-9,67
1965	36,43	32,98	3,45	49,65	43,82	5,83	13,92	23,23	-9,31
1966	34,87	34,21	0,66	48,47	43,44	5,04	16,66	22,38	-5,72
1967	36,81	35,87	0,94	45,82	41,36	4,46	17,37	22,77	-5,40
1968	27,43	30,11	-2,68	51,36	44,51	6,85	21,22	25,43	-4,22
1969	28,78	30,23	-1,45	50,25	44,84	5,41	20,97	24,88	-3,91
1970	28,79	28,42	0,37	49,87	47,12	2,75	21,33	24,44	-3,10
1971	28,86	26,76	2,09	48,77	48,12	0,64	22,38	25,11	-2,73
1972	24,92	24,92	0,00	51,66	51,66	0,00	23,44	23,44	0,00

	ПРИМАРНИ СЕКТОР			СЕКУНДАРНИ СЕКТОР			ТЕРЦИЈАРНИ СЕКТОР		
	ТЦ	СЦ	разлика	ТЦ	СЦ	разлика	ТЦ	СЦ	разлика
1973	27,19	26,22	0,97	49,59	49,96	-0,37	23,22	23,82	-0,60
1974	24,38	25,23	-0,85	53,31	51,96	1,35	22,30	22,81	-0,50
1975	25,52	25,31	0,20	51,60	53,47	-1,87	22,88	21,23	1,65
1976	24,95	25,23	-0,28	51,02	52,92	-1,90	24,03	21,86	2,17
1977	21,80	22,15	-0,35	52,33	55,79	-3,46	25,88	22,08	3,80
1978	19,71	21,30	-1,59	50,91	54,83	-3,92	29,38	23,85	5,53
1979	19,67	21,71	-2,04	51,99	54,16	-2,17	28,34	24,11	4,23
1980	19,67	21,93	-2,26	52,70	53,67	-0,97	27,63	24,40	3,23
1981	20,64	21,67	-1,03	52,51	53,62	-1,11	26,84	24,70	2,14
1982	23,02	24,17	-1,15	48,46	50,59	-2,13	28,52	25,25	3,27
1983	24,70	24,95	-0,25	47,77	50,84	-3,07	27,52	24,20	3,32
1984	20,63	22,30	-1,67	52,50	53,91	-1,41	26,87	23,78	3,09
1985	17,82	20,85	-3,03	55,92	56,55	-0,63	26,26	22,62	3,65
1986	24,35	25,86	-1,51	51,18	52,77	-1,59	24,47	21,38	3,09
1987	20,12	24,10	-3,98	56,50	53,88	2,62	23,38	22,02	1,36
1988	20,81	25,74	-4,94	56,12	52,72	3,39	23,08	21,54	1,54

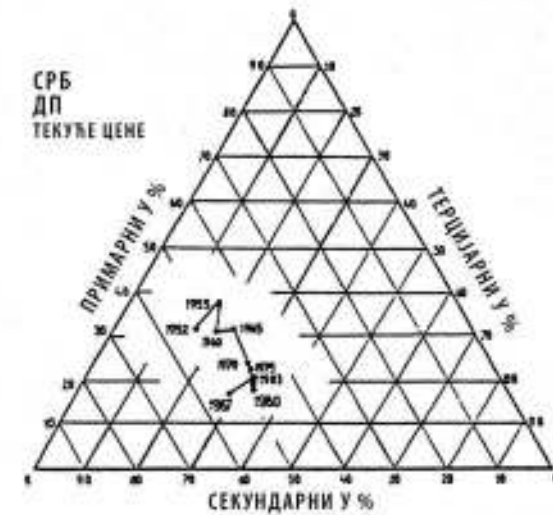
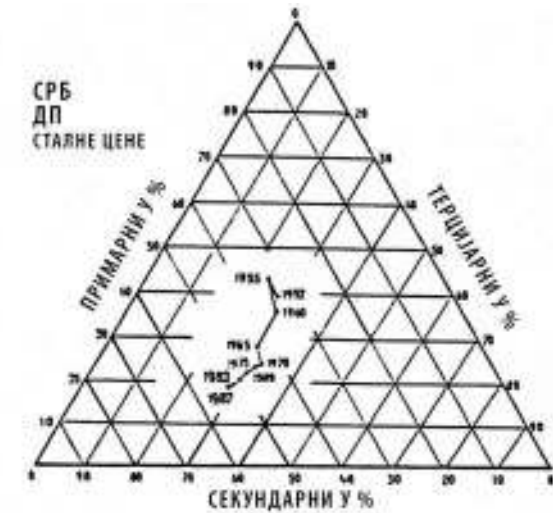
Графикон 4.7. Упутство за читање графикана

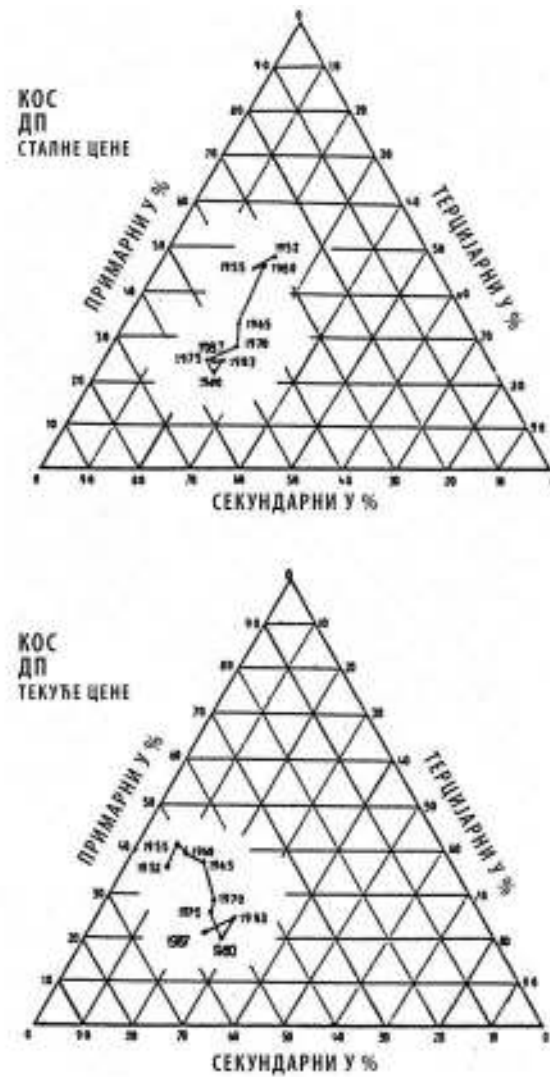
Графикон 4.8. Југославија: Динамика структурних промена – друштвени производ, текуће и сталне цене, 1952–1987.

Графикон 4.9. Србија: Динамика структурних промена – друштвени производ, текуће и сталне цене, 1952–1987.

Графикон 4.10. Косово: Динамика структурних промена – друштвени производ, текуће и сталне цене, 1952–1987.

Табела 4.4. Југославија: Структура друштвеног производа по областима делатности

ГОДИНА	ИНД	ПОЉ	ШУМ	ВОД	ГРА	САО	ТРГ	УГО	ЗАН	СТК	ОСТ	у%
												УКУПНО
1952	48,39	24,48	0,48	0,00	7,52	8,19	5,24	1,05	4,65	0,00	0,00	100
1953	43,30	28,89	1,33	0,00	7,33	7,28	6,16	1,11	4,61	0,00	0,00	100
1954	44,10	25,28	1,86	0,00	7,40	7,47	6,85	1,13	5,91	0,00	0,00	100
1955	43,86	28,20	1,60	0,00	5,78	7,53	6,87	1,14	5,03	0,00	0,00	100
1956	44,09	27,16	1,95	0,00	4,53	8,37	7,65	1,12	5,13	0,00	0,00	100
1957	40,22	31,48	1,52	0,00	4,82	7,91	8,25	1,04	4,77	0,00	0,00	100
1958	44,44	26,91	1,20	0,00	5,76	6,40	8,79	1,18	5,33	0,00	0,00	100
1959	42,94	28,04	1,17	0,00	6,00	6,35	9,10	1,12	5,29	0,00	0,00	100
1960	43,97	24,37	1,32	0,00	6,48	7,37	9,83	1,18	5,48	0,00	0,00	100
1961	40,95	23,56	1,46	0,00	8,40	7,25	10,58	1,49	5,92	0,38	0,00	100
1962	39,88	24,39	1,60	0,00	7,80	7,95	10,57	1,61	5,75	0,46	0,00	100
1963	39,87	23,92	1,45	0,00	8,26	8,20	10,72	1,69	5,36	0,54	0,00	100
1964	40,25	23,16	1,49	0,00	8,93	7,53	11,35	1,70	5,00	0,60	0,00	100
1965	38,02	23,81	1,55	0,00	8,38	7,60	13,18	1,96	5,05	0,45	0,00	100
1966	34,39	24,97	1,45	0,00	8,70	7,18	15,59	2,20	5,06	0,47	0,00	100
1967	32,60	22,96	1,34	0,00	9,66	7,52	17,36	2,47	5,54	0,54	0,00	100
1968	33,54	19,61	1,31	0,00	10,24	7,41	18,90	2,65	5,77	0,58	0,00	100
1969	33,06	19,98	1,16	0,00	10,10	7,50	19,36	2,48	5,80	0,56	0,00	100
1970	33,41	17,64	1,34	0,00	10,69	8,08	19,57	2,87	5,81	0,59	0,00	100
1971	34,16	16,87	1,18	0,48	10,60	8,46	18,85	2,96	3,16	0,57	2,53	100
1972	35,06	16,48	1,05	0,31	10,58	8,61	18,80	3,12	3,14	0,52	2,33	100
1973	35,23	18,09	1,06	0,29	9,80	8,35	18,09	3,18	3,17	0,55	2,18	100
1974	37,94	16,24	1,20	0,31	9,41	8,47	17,74	2,85	3,08	0,52	2,24	100
1975	37,39	15,47	1,09	0,31	10,31	8,65	17,16	3,08	3,53	0,51	2,50	100
1976	36,37	15,68	1,04	0,28	10,39	8,32	17,42	3,26	3,73	0,70	2,83	100
1977	36,70	14,67	1,06	0,35	10,74	8,08	17,77	3,13	3,67	0,71	3,12	100
1978	36,64	11,94	1,03	0,35	11,20	8,48	18,54	3,27	3,94	1,12	3,49	100
1979	35,86	11,97	1,02	0,33	11,05	8,40	19,53	3,18	3,96	1,13	3,57	100
1980	37,52	11,97	1,04	0,33	10,62	8,08	19,02	3,14	3,84	1,07	3,38	100
1981	38,37	12,75	1,13	0,30	10,09	7,69	18,74	2,99	3,69	0,98	3,28	100
1982	38,42	13,98	1,10	0,29	9,10	7,53	18,74	3,04	3,67	0,98	3,16	100
1983	39,08	14,52	0,97	0,27	7,73	7,24	19,47	3,10	3,60	0,97	3,04	100
1984	41,55	13,46	0,98	0,24	6,88	7,04	19,31	2,94	3,52	0,93	3,16	100
1985	44,81	11,22	1,06	0,23	6,92	7,33	17,47	3,18	3,63	0,90	3,25	100
1986	42,43	12,28	0,97	0,26	6,88	7,35	18,28	3,25	3,93	1,03	3,32	100
1987	45,31	10,67	0,88	0,27	6,70	7,11	16,92	3,40	4,02	1,09	3,63	100
1988	50,31	6,83	0,92	0,23	5,36	6,80	17,62	3,58	3,98	1,07	3,31	100

Табела 4.5. Србија: Структура друштвеног производа по областима делатности

ГОДИНА	у%											УКУПНО
	ИНД	ПОЉ	ШУМ	ВОД	ГРА	САО	ТРГ	УГО	ЗАН	СТК	ОСТ	
1952	40,63	32,05	0,22	0,00	6,42	7,44	6,76	0,96	5,53	0,00	0,00	100
1953	35,41	39,08	0,39	0,00	5,35	6,16	7,61	0,91	5,08	0,00	0,00	100
1954	36,01	33,85	0,42	0,00	6,27	6,62	8,54	1,07	7,22	0,00	0,00	100
1955	35,45	37,61	0,52	0,00	4,79	6,87	7,93	1,00	5,82	0,00	0,00	100
1956	37,26	34,67	0,56	0,00	4,11	7,09	9,40	1,03	5,88	0,00	0,00	100
1957	32,67	40,83	0,43	0,00	4,32	6,34	9,42	0,89	5,09	0,00	0,00	100
1958	38,75	32,17	0,36	0,00	5,13	5,75	10,83	1,05	5,96	0,00	0,00	100
1959	35,60	36,43	0,35	0,00	5,17	5,30	10,73	0,97	5,45	0,00	0,00	100
1960	38,06	30,80	0,54	0,00	5,79	6,70	11,49	1,06	5,36	0,00	0,00	100
1961	36,19	29,06	0,47	0,00	8,07	6,49	12,27	1,31	5,92	0,23	0,00	100
1962	34,76	31,50	0,49	0,00	7,47	6,35	11,91	1,36	5,36	0,40	0,00	100
1963	36,27	30,90	0,50	0,00	6,99	6,61	12,02	1,35	4,91	0,46	0,00	100
1964	37,17	30,45	0,44	0,00	7,26	6,24	12,07	1,32	4,61	0,43	0,00	100
1965	34,33	31,32	0,56	0,00	7,40	6,20	13,64	1,52	4,69	0,34	0,00	100
1966	30,93	31,77	0,51	0,00	8,18	5,78	15,98	1,67	4,83	0,35	0,00	100
1967	29,10	29,38	0,51	0,00	9,26	6,18	17,36	1,99	5,65	0,38	0,00	100
1968	30,21	24,48	0,47	0,00	10,43	6,38	19,51	2,16	5,96	0,42	0,00	100
1969	29,52	26,21	0,40	0,00	9,86	6,38	19,34	1,94	5,88	0,47	0,00	100
1970	30,79	22,88	0,40	0,00	10,05	6,79	20,33	2,27	5,98	0,50	0,00	100
1971	30,51	23,15	0,39	0,79	9,89	7,42	19,05	2,15	3,12	0,46	3,04	100
1972	31,89	22,69	0,36	0,40	9,65	7,66	18,70	2,31	3,08	0,41	2,85	100
1973	32,18	25,04	0,38	0,32	8,49	7,30	17,99	2,29	3,08	0,41	2,52	100
1974	315,14	22,86	0,41	0,33	8,17	6,98	17,94	2,07	3,07	0,41	2,63	100
1975	34,66	22,17	0,40	0,33	9,15	7,54	17,23	2,25	3,14	0,40	2,73	100
1976	34,11	22,12	0,35	0,25	9,45	7,42	16,99	2,36	3,22	0,62	3,11	100
1977	34,22	20,78	0,40	0,32	10,22	7,22	17,53	2,35	3,08	0,32	3,35	100
1978	34,91	16,37	0,38	0,32	10,98	8,23	18,68	2,44	3,29	0,92	3,47	100
1979	33,94	16,71	0,39	0,30	10,75	7,97	19,79	2,42	3,33	0,97	3,42	100
1980	35,97	17,23	0,40	0,34	9,91	6,87	19,65	2,23	3,10	0,90	3,41	100
1981	37,40	18,25	0,43	0,28	9,05	6,50	19,23	2,04	2,90	0,82	3,11	100
1982	36,77	20,03	0,43	0,29	8,40	6,43	18,86	2,12	2,89	0,78	3,01	100
1983	36,55	21,02	0,38	0,26	6,85	6,48	19,76	2,01	2,85	0,91	2,93	100
1984	39,74	19,17	0,38	0,24	6,24	5,99	19,81	1,90	2,86	0,94	2,73	100
1985	43,74	15,96	0,44	0,23	6,45	6,59	18,11	1,85	2,96	0,92	2,75	100
1986	40,36	18,21	0,40	0,28	6,36	6,68	18,64	1,95	3,19	1,01	2,73	100
1987	44,26	16,12	0,39	0,27	6,41	6,50	16,72	1,92	3,29	1,14	2,98	100
1988	46,93	15,66	0,42	0,21	4,80	6,06	16,84	1,87	3,29	1,00	2,90	100

Табела 4.6. Косово: Структура друштвеног производа по областима делатности

ГОДИНА	у%											УКУПНО
	ИНД	ПОЉ	ШУМ	ВОД	ГРА	САО	ТРГ	УГО	ЗАН	СТК	ОСТ	
1952	48,28	35,47	0,00	0,00	3,45	5,42	2,96	0,49	3,94	0,00	0,00	100
1953	43,86	42,11	1,40	0,00	2,46	3,16	3,16	0,35	3,51	0,00	0,00	100
1954	42,95	38,59	0,67	0,00	3,69	4,70	3,69	0,34	5,37	0,00	0,00	100
1955	42,25	40,73	0,61	0,00	5,17	3,95	3,04	0,61	3,65	0,00	0,00	100
1956	37,25	44,13	1,15	0,00	3,72	4,87	4,01	0,57	4,30	0,00	0,00	100
1957	32,69	49,88	0,73	0,00	4,12	4,12	3,87	0,48	4,12	0,00	0,00	100
1958	38,86	41,71	0,78	0,00	4,66	3,63	5,18	0,52	4,66	0,00	0,00	100
1959	36,86	45,29	0,39	0,00	6,08	2,75	4,71	0,59	3,33	0,00	0,00	100
1960	38,68	37,36	1,13	0,00	8,49	3,96	6,04	0,75	3,58	0,00	0,00	100
1961	30,02	39,80	1,14	0,00	10,60	5,87	7,18	0,98	4,24	0,16	0,00	100
1962	32,13	3739	0,75	0,00	10,36	6,46	7,06	1,20	4,35	0,30	0,00	100
1963	36,03	35,55	1,21	0,00	9,92	4,84	7,62	1,09	3,51	0,24	0,00	100
1964	36,88	37,84	0,81	0,00	8,94	4,43	6,84	1,05	2,90	0,32	0,00	100
1965	36,37	35,55	0,88	0,00	10,58	3,82	8,75	1,18	2,70	0,18	0,00	100
1966	33,83	33,93	0,94	0,00	11,50	4,50	10,61	1,31	3,14	0,23	0,00	100
1967	31,49	35,95	0,87	0,00	10,74	4,29	11,30	1,43	3,59	0,35	0,00	100
1968	35,39	26,64	0,79	0,00	12,25	4,72	14,61	1,57	3,72	0,31	0,00	100
1969	32,65	27,89	0,89	0,00	13,69	4,84	14,24	1,55	3,91	0,35	0,00	100
1970	33,17	28,16	0,63	0,00	13,22	4,75	14,13	2,08	3,49	0,38	0,00	100
1971	32,34	28,03	0,75	0,07	13,85	5,28	14,35	1,67	2,57	0,27	0,80	100
1972	34,89	24,09	0,57	0,26	14,24	5,49	14,56	2,06	2,52	0,30	1,01	100
1973	33,29	26,34	0,82	0,03	13,60	4,79	15,06	1,95	2,70	0,30	1,13	100
1974	38,60	23,33	0,85	0,20	11,89	4,46	14,53	1,75	2,82	0,35	1,22	100
1975	37,65	24,18	0,71	0,63	10,71	5,06	13,90	2,00	3,24	0,43	1,50	100
1976	37,45	24,14	0,69	0,13	10,44	5,95	14,08	1,80	3,13	0,58	1,62	100
1977	38,20	20,73	0,79	0,27	10,63	6,15	15,52	2,19	3,49	0,35	1,66	100
1978	33,61	18,73	0,75	0,24	13,96	6,71	17,92	2,10	3,34	0,95	1,69	100
1979	35,40	18,76	0,69	0,23	13,40	5,65	18,48	2,12	3,19	0,71	1,39	100
1980	36,42	18,61	0,67	0,39	13,58	5,04	18,69	1,83	2,70	0,61	1,47	100
1981	37,92	19,66	0,72	0,26	11,90	5,27	17,61	1,70	2,69	0,68	1,59	100
1982	36,07	22,09	0,69	0,24	9,91	4,99	18,98	1,87	2,49	0,83	1,85	100
1983	37,33	23,96	0,58	0,17	7,49	5,01	18,39	1,57	2,50	0,69	1,87	100
1984	41,79	19,82	0,63	0,18	8,15	4,70	18,06	1,65	2,57	0,68	1,77	100
1985	44,65	17,00	0,68	0,15	8,60	5,04	16,75	1,62	2,67	0,97	1,87	100
1986	39,86	23,01	0,55	0,79	8,77	4,47	15,64	1,67	2,55	0,92	1,77	100
1987	46,08	18,96	0,61	0,55	7,44	4,58	14,29	1,89	2,98	0,78	1,85	100
1988	47,59	20,03	0,55	0,22	6,06	3,91	15,22	1,57	2,46	0,86	1,52	100

Табела 4.7. Југославија: Структура друштвеног производа по областима делатности

ГОДИНА	сталне цене 1972, у %											
	ИНД	ПОЉ	ШУМ	ВОД	ГРА	САО	ТРГ	УГО	ЗАН	СТК	ОСТ	УКУПНО
1952	21,69	30,42	3,72	0,40	12,48	6,77	12,20	4,48	5,31	0,00	2,54	100
1953	20,53	36,15	2,60	0,33	11,82	6,39	10,57	4,24	5,05	0,00	2,30	100
1954	22,47	31,16	2,57	0,20	12,99	6,64	11,32	4,29	5,79	0,00	2,58	100
1955	22,47	33,37	2,52	0,16	11,02	6,92	11,33	4,20	5,08	0,00	2,93	100
1956	25,78	30,44	2,69	0,16	8,29	7,52	12,57	3,88	5,26	0,00	3,40	100
1957	24,96	33,87	2,16	0,21	7,89	7,15	12,72	3,48	4,43	0,00	3,14	100
1958	26,89	29,94	2,15	0,22	8,32	7,74	13,49	3,52	4,37	0,00	3,36	100
1959	26,62	32,47	1,96	0,28	8,27	7,46	13,11	3,31	3,70	0,00	2,82	100
1960	28,43	28,18	1,89	0,29	9,31	8,22	13,82	3,69	3,43	0,00	2,75	100
1961	28,42	25,86	1,79	0,28	10,70	8,11	14,82	3,20	3,39	0,59	2,84	100
1962	29,83	24,77	1,66	0,30	10,45	8,25	15,01	2,97	3,14	0,66	2,96	100
1963	30,98	23,74	1,59	0,31	10,88	7,96	15,32	2,98	2,75	0,63	2,86	100
1964	32,45	22,26	1,43	0,32	11,00	7,65	15,87	2,83	2,73	0,58	2,87	100
1965	34,23	20,18	1,46	0,29	10,29	7,97	16,05	3,00	3,05	0,56	2,92	100
1966	32,85	22,23	1,38	0,33	10,14	7,81	15,90	2,98	3,03	0,52	2,80	100
1967	32,19	21,58	1,33	0,33	10,65	8,31	16,45	2,91	3,13	0,52	2,61	100
1968	32,73	20,00	1,26	0,32	11,02	8,51	16,62	3,18	3,17	0,51	2,67	100
1969	32,81	19,98	1,16	0,32	10,96	8,39	16,95	3,24	3,08	0,51	2,60	100
1970	33,61	17,76	1,14	0,29	11,33	8,66	17,78	3,25	3,10	0,53	2,56	100
1971	34,12	17,54	1,07	0,32	10,63	8,70	18,41	3,15	3,06	0,51	2,48	100
1972	35,07	16,48	1,05	0,31	10,57	8,61	18,79	3,12	3,14	0,52	2,33	100
1973	35,21	17,15	1,03	0,31	9,89	8,76	18,54	3,05	3,16	0,51	2,40	100
1974	36,01	16,67	0,99	0,32	9,67	8,85	18,36	2,94	3,13	0,49	2,56	100
1975	36,96	15,62	0,98	0,29	10,33	8,56	17,94	2,92	3,23	0,46	2,70	100
1976	36,87	16,07	0,93	0,31	10,43	8,43	17,44	2,89	3,22	0,46	2,96	100
1977	37,38	15,70	0,94	0,33	10,56	8,29	17,43	2,86	3,14	0,44	2,94	100
1978	37,98	13,86	0,86	0,31	10,99	8,54	18,00	2,83	3,11	0,45	3,06	100
1979	38,38	13,68	0,83	0,29	11,25	8,30	17,82	2,81	3,05	0,46	3,14	100
1980	39,07	13,40	0,78	0,29	11,02	8,44	17,60	2,78	3,09	0,45	3,07	100
1981	40,19	13,56	0,81	0,30	10,35	8,42	16,93	2,77	3,12	0,46	3,11	100
1982	39,95	14,50	0,85	0,30	9,53	8,14	16,98	2,84	3,25	0,47	3,18	100
1983	40,94	14,53	0,87	0,30	8,37	8,33	16,78	2,92	3,34	0,48	3,15	100
1984	42,20	14,55	0,88	0,29	7,87	8,50	16,05	2,92	3,38	0,44	2,93	100
1985	43,13	13,43	0,88	0,29	7,70	8,74	15,90	2,97	3,47	0,45	3,03	100
1986	43,26	14,41	0,85	0,29	7,33	8,83	15,74	2,69	3,16	0,45	2,99	100
1987	44,11	13,94	0,85	0,30	7,35	9,24	14,99	2,58	3,05	0,45	3,14	100
1988	44,53	13,64	0,87	0,30	7,02	9,56	14,59	2,68	3,11	0,46	3,24	100

Табела 4.8. Србија: Структура друштвеног производа по областима делатности

ГОДИНА	сталне цене 1972, у %											
	ИНД	ПОЉ	ШУМ	ВОД	ГРА	САО	ТРГ	УГО	ЗАН	СТК	ОСТ	УКУПНО
1952	17,96	37,06	1,01	0,41	10,80	6,22	13,39	4,29	5,43	0,00	3,23	100
1953	16,09	45,91	0,67	0,42	8,70	5,42	11,37	3,69	5,06	0,00	2,67	100
1954	18,04	39,39	0,48	0,28	10,78	5,78	12,05	3,90	5,97	0,00	3,32	100
1955	18,32	41,75	0,72	0,24	8,81	6,34	11,13	3,90	5,31	0,00	3,50	100
1956	21,33	35,73	0,83	0,23	7,96	6,31	13,72	3,63	5,55	0,00	4,72	100
1957	20,01	41,20	0,62	0,30	7,47	5,78	13,06	3,05	4,46	0,00	4,05	100
1958	23,49	33,48	0,64	0,29	8,29	6,59	14,81	3,22	4,61	0,00	4,38	100
1959	21,53	41,25	0,49	0,41	7,42	5,98	13,45	2,71	3,52	0,00	3,23	100
1960	24,33	34,87	0,33	0,41	8,63	7,29	14,30	3,18	3,29	0,00	3,18	100
1961	24,38	31,78	0,58	0,41	10,50	7,27	14,94	2,87	3,36	0,39	3,52	100
1962	25,33	31,43	0,37	0,42	10,40	7,15	15,02	2,63	3,12	0,46	3,48	100
1963	27,19	30,18	0,54	0,46	10,58	6,73	15,39	2,55	2,68	0,45	3,25	100
1964	29,15	29,18	0,49	0,44	9,48	6,40	15,99	2,40	2,66	0,42	3,38	100
1965	30,72	26,64	0,50	0,42	9,64	6,92	15,96	2,51	2,96	0,44	3,30	100
1966	28,64	29,48	0,47	0,48	9,59	6,71	15,36	2,49	2,94	0,39	3,27	100
1967	28,09	28,46	0,45	0,47	10,28	7,15	16,10	2,47	3,04	0,39	3,09	100
1968	28,69	25,80	0,44	0,45	10,91	7,55	16,64	2,72	3,16	0,40	3,24	100
1969	28,68	26,57	0,39	0,44	10,69	7,32	16,71	2,66	2,99	0,40	3,14	100
1970	30,04	22,79	0,40	0,36	11,29	7,77	18,07	2,60	3,07	0,43	3,18	100
1971	30,94	23,47	0,37	0,41	9,93	7,70	18,37	2,42	3,00	0,41	2,98	100
1972	31,93	22,68	0,36	0,40	9,64	7,65	18,69	2,30	3,07	0,41	2,85	100
1973	32,40	23,06	0,35	0,39	9,11	7,71	18,38	2,22	3,08	0,40	2,89	100
1974	33,29	22,49	0,34	0,39	8,84	7,81	18,11	2,21	3,06	0,39	3,08	100
1975	34,62	21,16	0,34	0,35	9,66	7,60	17,78	2,23	2,83	0,39	3,03	100
1976	34,50	21,84	0,32	0,36	10,08	7,40	17,03	2,27	2,73	0,39	3,09	100
1977	35,01	21,49	0,32	0,41	10,14	7,29	17,03	2,25	2,62	0,37	3,08	100
1978	36,14	18,48	0,30	0,39	10,92	7,60	17,79	2,25	2,31	0,39	3,24	100
1979	36,64	18,01	0,29	0,36	11,15	7,27	17,91	2,29	2,47	0,41	3,22	100
1980	37,72	18,04	0,27	0,39	10,90	6,54	17,95	2,10	2,39	0,39	3,30	100
1981	38,93	17,91	0,27	0,39	10,02	6,79	17,64	2,05	2,40	0,39	3,20	100
1982	38,59	19,02	0,28	0,39	9,31	6,46	17,62	2,15	2,45	0,40	3,31	100
1983	39,84	19,03	0,28	0,40	7,99	6,62	17,45	2,17	2,52	0,42	3,29	100
1984	41,53	18,84	0,29	0,38	7,68	6,81	16,38	2,07	2,57	0,42	3,03	100
1985	42,74	17,54	0,29	0,38	7,35	7,02	16,26	1,94	2,65	0,43	3,20	100
1986	42,58	18,78	0,29	0,38	7,04	7,19	16,08	1,68	2,32	0,43	3,23	100
1987	43,83	17,79	0,29	0,40	7,15	7,35	15,39	1,38	2,15	0,48	3,40	100
1988	44,71	17,61	0,31	0,39	6,81	7,61	14,88	1,33	2,21	0,50	3,44	100

Табела 4.9. Косово: Структура друштвеног производа по областима делатности

ГОДИНА	сталне цене 1972, у %											
	ИНД	ПОЉ	ШУМ	ВОД	ГРА	САО	ТРГ	УГО	ЗАН	СТК	ОСТ	УКУПНО
1952	20,82	44,87	2,50	0,73	4,92	4,44	10,17	2,34	4,28	0,00	4,92	100
1953	18,11	51,71	1,64	0,39	4,86	3,48	8,33	2,03	4,20	0,00	5,25	100
1954	23,49	43,24	1,14	0,27	7,23	3,95	8,77	2,21	4,69	0,00	5,02	100
1955	23,40	42,94	1,75	0,18	8,56	4,95	7,30	2,17	3,92	0,00	4,83	100
1956	23,18	45,49	1,88	0,13	5,58	4,57	6,95	2,19	4,39	0,00	5,64	100
1957	20,42	53,34	1,39	0,21	5,34	3,69	5,18	1,98	3,69	0,00	4,76	100
1958	22,93	46,24	1,42	0,16	6,37	3,92	8,39	1,91	3,65	0,00	5,01	100
1959	20,09	50,48	1,06	0,18	7,99	3,19	8,22	1,80	2,73	0,00	4,25	100
1960	21,82	44,51	1,19	0,22	9,21	3,61	10,58	2,42	2,38	0,00	4,05	100
1961	22,31	41,27	0,92	0,31	8,97	5,68	11,17	2,02	2,73	0,31	4,31	100
1962	24,30	38,47	0,99	0,34	9,26	6,12	10,94	2,07	2,41	0,34	4,74	100
1963	29,00	34,43	0,96	0,38	7,96	5,62	12,20	2,07	2,26	0,42	4,71	100
1964	29,36	35,99	0,79	0,47	9,05	4,75	11,69	1,79	2,01	0,31	3,77	100
1965	30,90	31,71	0,78	0,48	10,68	4,87	12,48	1,84	2,23	0,27	3,76	100
1966	30,39	32,96	0,70	0,54	10,66	4,64	12,28	1,75	2,38	0,30	3,40	100
1967	29,09	34,70	0,68	0,50	10,08	4,67	12,87	1,72	2,19	0,29	3,21	100
1968	31,21	29,00	0,67	0,43	10,89	5,15	13,72	2,08	2,38	0,29	4,17	100
1969	29,79	29,18	0,61	0,46	12,75	5,09	13,52	2,08	2,33	0,29	3,90	100
1970	31,26	27,43	0,61	0,38	13,51	5,15	14,10	1,93	2,36	0,29	2,97	100
1971	31,77	25,85	0,57	0,34	13,92	5,47	14,35	1,95	2,44	0,30	3,05	100
1972	34,86	24,09	0,57	0,26	14,25	5,50	14,57	2,06	2,53	0,30	1,01	100
1973	33,55	25,42	0,54	0,25	13,89	5,67	14,10	2,16	2,53	0,29	1,60	100
1974	35,40	24,45	0,51	0,27	14,12	5,41	13,49	2,12	2,44	0,29	1,50	100
1975	36,69	24,51	0,47	0,33	14,37	5,07	12,55	2,02	2,40	0,31	1,27	100
1976	37,57	24,65	0,46	0,12	12,69	5,12	12,31	2,18	2,65	0,32	1,92	100
1977	40,18	21,34	0,48	0,32	13,00	5,14	12,50	2,19	2,60	0,31	1,94	100
1978	40,43	20,53	0,46	0,32	12,19	5,63	13,52	2,23	2,22	0,33	2,14	100
1979	38,69	20,95	0,43	0,34	13,25	5,07	14,32	2,56	2,22	0,28	1,89	100
1980	36,88	20,98	0,40	0,55	14,84	4,70	15,00	2,29	1,95	0,25	2,16	100
1981	37,75	20,76	0,41	0,50	13,96	5,31	14,65	2,25	1,91	0,26	2,24	100
1982	36,78	23,22	0,47	0,47	12,00	5,29	14,76	2,31	1,81	0,31	2,58	100
1983	39,01	24,06	0,43	0,46	9,96	5,23	13,89	2,34	1,88	0,30	2,44	100
1984	42,05	21,38	0,46	0,47	9,84	5,44	13,23	2,19	2,03	0,33	2,60	100
1985	42,25	20,04	0,43	0,37	9,25	5,80	12,18	1,94	2,04	0,31	2,38	100
1986	42,95	25,12	0,38	0,36	8,18	5,81	11,75	1,53	1,64	0,30	1,99	100
1987	45,23	23,26	0,46	0,38	6,89	6,26	11,84	1,57	1,75	0,26	2,09	100
1988	44,88	24,90	0,45	0,39	5,92	5,87	11,43	1,83	1,92	0,25	2,15	100

И на Косову, уз мања или већа одступања узрокована пре свега релативном величином косовске привреде, у посматраном периоду евидентне су готово истоветне тенденције структурних промена посматраних на нивоу три глобална сектора. И на Косову је опадало учешће *примарног* сектора (који је овде имао знатно већу специфичну тежину него у случају Југославије и Србије), без обзира на његов номинални или реални израз: у 1952. години у текућим ценама он је учествовао са 35,47%, а у сталним ценама са 48,14%, док је у 1988. години његово учешће износило 20,81% и 25,74%, респективно. Највеће учешће примарни сектор косовске привреде остварио је у текућим ценама 1957. (50,61%), а у сталним ценама 1953. године (53,78%). Минимална учешћа овог сектора била су 1985. године: 17,82% у текућим и 20,85% у сталним ценама.

Учешће *секундарног* сектора косовске привреде изражено у текућим ценама стално осцилира: од 1952. године (55,67%) преко 40,92% у 1957, 53,31% у 1974, 47,77% у 1983. до 56,12% у 1988. години. Изражено у ценама из 1972. учешће секундарног сектора (уз неколико изузетака) до 1985. године перманентно расте: од 30,05% у 1952. до 56,55%. Од те године он бележи пад, тако да у 1988. години учествује са 52,72%.

Учешће *терцијарног* сектора у друштвеном производу косовске привреде изражено текућим ценама све до 1978. године стално расте, док се кретања овог сектора изражена преко сталних цена унеколико разликују: она се могу означити као осцилаторна или стагнантна. У 1952. години учешће терцијарног сектора у текућим ценама износило је 8,87%, то учешће досегло је максимум у 1978. години (29,38%) у Југославији и Србији тај максимум остварен је годину дана касније; отад оно стагнира, односно у последње три посматране године пада (23,05% у 1988). Изражено у сталним ценама из 1972. учешће терцијарног сектора од 1952. (21,89%) уз извесне осцилације стално расте до 1968. године (25,43%), да би отад бележило (с изузетком 1971) благ пад до 1975. године, а отад па до 1982. поновни раст, да би последњих шест поново обележило релативно смањење учешћа терцијарног сектора (21,54% у 1988. години).

Графикони 4.8. до 4.10. синтетски и пластично приказују обрасце динамике структурних промена на глобалној секторској равни. Они показују да у последњих десетак година у Југославији у целини и у њеним деловима долази до одступања од секуларних структурних тенденција које обележавају савремене привреде (и које су се могле читовати и у Југославији у „преткризном” периоду).

Иако је анализа структурних промена на нивоу глобалних сектора (примарног, секундарног и терцијарног) изузетно значајна, за потребе одређивање мера развојне политике, нужно је у структурној анализи отићи и корак даље. Нижи ниво агрегације (иако још увек недовољан за идентификовање неких конкретних мера), нужна је карика и претпоставка у дефинисању концепције развоја, односно циљева и средстава развојне политике. Нижи ниво секторске агрегације у нашим условима представљају области делатности. У табелама 4.4. до 4.9. приказане су промене структуре друштвеног производа по областима делатности за Југославију, Србију и Косово у периоду од 1952. до 1988. годи-

не. У прве три табеле глобални и секторски друштвени прозводи изражени су у текућим, а у друге три табеле у сталним ценама (из 1972). За остале републике и Војводину ови подаци приказани су у *табелама 11. до 30. у СПСПРС* (стр. 121–140). Подаци о променама привредне (производне) структуре говоре сами за себе, тако да их није потребно посебно коментарисати.

4.2.2. Анализа тренда

Анализа тренда кретања учешћа друштвеног производа области делатности у укупном друштвеном производу јединица посматрања (Југославије, Србије и Косова) један је од начина идентификације тенденција промена производне структуре у обухваћеном периоду (1952–1988).

Поступак утврђивања ових тенденција састоји се из два корака. У првом су регресирани вредности серије учешћа друштвеног производа области делатности у укупном друштвеном производу на време као независну променљиву. При том, варијабла времена је дефинисана тако да је вредност ове варијабле у средишњој години укупног периода једнака нули ($t_{1970} = 0$), вредности серије од 1952. до 1969. године су у интервалу од -18 до -1, а од 1971. до 1988. од 1 до 18. На тај начин постигнуто је да оцењена вредност константног члана у функцији линеарног тренда буде једнака просечном учешћу друштвеног производа дате области делатности у укупном друштвеном производу у периоду оцењивања (1952–1988). Оцењена вредност параметра уз време, наравно, показује смер и интензитет кретања овог учешћа, а испитивањем њене статистичке значајности утврђује се сигнификантност промена у времену.

У другом кораку су уочене глобалне тенденције рашчлањене на краће потпериоде за које је поновљено оцењивање функција линеарног тренда. Критеријум периодизације је био интензитет промена и његова статистичка значајност.

Резултати добијени описаним поступком синтетички су представљени у *табелама 4.10. до 4.14.* При том прве две табеле садрже резултате првог, а остале другог корака анализе.

Просечно учешће *индустрије* у друштвеном производу Косова је мање (за 2,05 процентних поена) од учешћа у Југославији, али и веће (за 1,79 процентних поена) од просека за Србију. Уједно у целокупном периоду (1952–1988) није се испољила значајна тенденција промене овог учешћа ни у једној јединици посматрања. Уколико се, пак, посматрају мање временске целине уочава се да у Југославији и у Србији учешће друштвеног производа индустрије статистички значајно опада од 1952. до 1967. године и то брже на нивоу Југославије, него на нивоу Србије (оцењена вредност параметра уз време за Југославију износи -0,72, а за Србију -0,34), док од 1967. до 1988. године њено учешће расте, и то брже за Србију (0,71) него за Југославију (0,62). На Косову се јављају исте тенденције. Период пада учешћа индустрије је, међутим, краћи (1952–1961), али је пад бржи (-1,49). Учешће ове области делатности на Косову тенденцијски расте од 1961. до 1988. године (оцењена вредност параметра уз време је 0,39).

Пољопривреда највише просечно учествује у друштвеном производу Косова (29,88%), затим Србије (25,92%), а најмање у друштвеном производу Југославије (19,29%). Она је уједно у све три јединице посматрања друга област делатности по значају мереној величином учешћа у друштвеном производу (иза индустрије). Учешће ове области делатности у целом посматраном периоду континуирано опада у све три јединице посматрања и то најбрже на Косову (-0,79), затим у Србији (-0,63) и најспорије у Југославији (-0,56). Ова тенденција је у тој мери преовлађујућа, о чему сведоче и вредности *t*-статистика датих у заградама испод оцењених вредности параметра уз време, да не постоје поједини потпериоди ни у једној јединици посматрања који би имали другачији тренд.

Област делатности која по свом просечном учешћу представља трећу по значају код све три јединице посматрања је *трговина*. Она у просеку у друштвеном производу Југославије учествује са 14,74%, Србије са 15,37%, а Косова са 11,65%. Њено учешће се током целог посматраног потпериода статистички значајно повећава и то најбрже на Косову (0,47), затим у Југославији (0,39), а најспорије у Србији (0,33). Посматрано по потпериодима, међутим, уочавају се различите тенденције. У Југославији учешће ове области делатности расте до 1979. године (0,57), а потом опада (-0,23). У Србији се оно увећава до 1970. године (0,71). После те године долази до стагнације овог учешћа на просечном нивоу од 18,52% без изражене растуће или опадајуће тенденције. На Косову, пак, раст учешћа ове области делатности траје до 1981. године (0,59), после које статистички значајно опада с оцењеном вредношћу параметра уз време од -0,59.

Грађевинарство представља четврту област делатности по величини просечног учешћа у друштвеном производу (у Југославији оно износи 8,41%, у Србији 7,67%, а на Косову 9,42%). Као и трговина и грађевинарство показује статистички значајану тенденцију раста у целом посматраном раздобљу: најбржи раст је постигнут на Косову (0,15), а у Србији је он незнатно бржи него у Југославији (0,07 и 0,06 респективно). На нивоу Југославије се према смеру кретања овог учешћа могу разликовати три посебна потпериода: 1952–1956. у којем ова област делатности бележи пад свог учешћа (-0,75), 1956–1978. у којем њено учешће расте (0,27) и 1978–1988. у којем долази до поновног тенденцијског пада овог учешћа (-0,60). У Србији и на Косову су према овом критеријуму идентификоване две временске целине. У Србији од 1952. до 1978. године учешће грађевинарства тенденцијски расте (0,22), а од 1978. до 1988. године тенденцијски пада брзином југословенског просека (-0,60). На Косову учешће друштвеног производа ове области делатности расте од 1952. до 1972. године (0,61), а опада од 1972. до 1988. године (-0,40).

Саобраћај је по величини свог просечног учешћа у друштвеном производу пета област делатности. У раздобљу 1952–1988. просечно учешће његовог друштвеног производа у укупном друштвеном производу Југославије износи 7,71%, Србије 6,69%, а Косова 4,80%. Осцилације учешћа ове величине, међутим, су такве да у целокупном периоду (1952–1988) ни растућа ни опадајућа тенденција нису идентификоване као статистички значајне. У Србији су оне тако изражене да се ни поједине временске целине не могу издвојити као посебне с овог ста-

новишта, па је уједно карактеристика кретања учешћа друштвеног производа саобраћаја у укупном друштвеном производу Србије: осцилаторност без изражених дугорочних тенденција. Када се посматра југословенски просек, кретање овог учешћа описује два карактеристична потперода: један од 1952. до 1971. године у којем је се оно кретало око просека од 7,58% без изражене тенденције раста или пада и други од 1971. до 1988. године у којем долази до његовог тенденцијског пада (оцењени коефицијент уз време је -0,11). На Косову, пак, од 1952. до 1972. године учешће друштвеног производа саобраћаја у укупном друштвеном производу расте (0,05), а од 1972. до 1988. године опада (-0,19).

Просечно учешће осталих области делатности у укупном друштвеном производу појединачно посматрано мање је од 5%. По величини свог учешћа међу њима издвајају се занатство (просек на нивоу Југославије износи 4,50%, на нивоу Србије 4,36%, а на Косову 4,37%) и угоститељство (просек на југословенском нивоу је 2,37%, у Србији 1,74%, а на Косову 1,96%). Учешћа друштвеног производа ове две области делатности у периоду 1952–1988. показују супротне тенденције. Учешће занатства тенденцијски опада: најбрже у Србији (0,10), затим у Југославији (0,06), а најспорије на Косову (0,05). Учешће угоститељства, пак, тенденцијски расте: најбрже у Југославији (0,08), најспорије у Србији (0,04), док је на Косову раст незнатно бржи него у Србији (0,05).

Делатност чије учешће у све три јединице посматрања у целокупном раздобљу постојано и уједначено расте и коју је стога потребно поменути су *стамбено-комуналне делатности* (оцењена вредност параметра уз време у функцији линеарног тренда је за све три јединице посматрања 0,03).

Сумирајући добијене налазе издвајају се следеће основне карактеристике промена производне структуре у Југославији, Србији и Косову:

1. Индустријализација је кључно обележје послератног развоја и пресудни чинилац раста секундарног сектора чији је индустрија далеко најзначајнији чинилац;

2. Пољопривреда, чије учешће у друштвеном производу током целог периода и без изузетака опада, је, може се слободно рећи, она област делатности на рачун које је индустријализација спроведена, а уједно пад њеног учешћа у друштвеном производу представља најзначајнији фактор сужавања примарног сектора;

3. Области делатности које чине терцијарни сектор су се до краја седамдесетих година шириле, а од тада стагнирају.

Иако се све три наведене констатације уклапају у (теоријску) слику тока привредног развоја (раст учешћа секундарног, а потом и терцијарног сектора и пад учешћа примарног сектора), не може се закључити да би уочене тенденције требало да се наставе и у будућности, пре свега, због: а) предимензионираног учешћа секундарног сектора (пре свега индустрије), б) минимизираниог учешћа пољопривреде чији би даљи пад могао да има изразито неповољне последице и в) недовољно израженог раста терцијарног сектора који би у наредном периоду требало да представља окосницу развоја.

Графикони од 4.11. до 4.18. илуструју наведене налазе.

Табела 4.10. Просечна учешћа друштвеног производа области делатности у друштвеном производу 1952–1988.

	ЈУГ	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	КОС	ВОЈ
ИНД	39,58	42,53	31,13	38,09	35,61	50,03	35,74	37,59	37,53	31,32
ПОЉ	19,29	16,79	17,76	16,75	25,06	9,21	25,92	20,90	29,88	36,16
ШУМ	1,22	2,80	1,99	1,58	0,81	1,29	0,42	0,41	0,76	0,39
ВОД*	0,30	0,20	0,07	0,37	0,41	0,20	0,31	0,22	0,28	0,53
ГРА	8,41	9,68	13,25	8,55	10,33	7,77	7,67	8,32	9,42	5,86
САО	7,71	7,68	11,18	9,74	6,13	6,89	6,69	7,42	4,80	5,50
ТРГ	14,74	12,94	14,88	14,54	15,12	14,79	15,37	16,65	11,65	13,30
УГО	2,37	1,92	4,79	3,52	1,41	2,35	1,74	1,96	1,38	1,33
ЗАН	4,50	3,48	3,22	4,79	3,83	5,55	4,36	4,37	3,31	4,54
СТК**	0,73	0,88	0,89	0,86	0,69	0,62	0,62	0,72	0,52	0,43
ОСТ*	3,02	2,85	2,23	3,28	1,97	3,16	2,98	3,56	1,53	2,03

* Обухваћен период од 1971–1988.

** Обухваћен период од 1961–1988.

Табела 4.11. Оцењене вредности параметара уз време функције линеарног тренда

	ЈУГ	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	КОС	ВОЈ
ИНД	-	-	0,33 (5,46)	-0,27 (-5,04)	0,35 (4,55)	-0,33 (-3,61)	-	-	-	0,23 (3,78)
ПОЉ	-0,56 (-18,4)	-0,55 (-15,9)	-0,82 (-19,2)	-0,49 (-17,6)	-0,84 (-16,4)	-0,33 (-14,0)	-0,63 (-16,3)	-0,61 (-18,0)	-0,79 (-13,5)	-0,67 (-12,4)
ШУМ	-0,02 (-4,28)	-0,03 (-2,67)	-	-0,03 (-4,87)	-0,01 (-2,93)	-	-	конст.	конст.	-0,01 (-2,62)
ВОД*	-0,01 (-3,89)	-0,01 (-3,32)	-	-	-0,01 (-3,07)	-0,01 (-4,33)	-0,01 (-3,19)	-0,01 (-5,59)	конст.	-0,03 (-2,47)
ГРА	0,06 (2,05)	-	-3,11 (-6,58)	0,09 (3,39)	-	0,08 (2,55)	0,07 (2,44)	-	0,15 (3,17)	0,13 (4,99)
САО	-	-0,03 (-2,44)	-0,08 (-1,94)	конст.	-	0,02 (2,18)	конст.	0,02 (2,10)	-	-
ТРГ	0,39 (10,20)	0,44 (13,42)	0,42 (12,20)	0,42 (10,64)	0,42 (10,29)	0,36 (6,77)	0,33 (9,53)	0,35 (10,05)	0,47 (14,38)	0,29 (7,65)
УГО	0,08 (15,74)	0,06 (11,14)	0,18 (10,12)	0,15 (24,90)	0,03 (8,29)	0,06 (10,00)	0,04 (7,72)	0,05 (8,42)	0,05 (8,94)	0,02 (5,01)
ЗАН	-0,06 (-5,48)	-	-	-0,05 (-4,96)	-0,09 (-7,59)	-	-0,10 (-9,10)	-0,10 (-8,62)	-0,05 (-6,57)	-0,11 (-9,36)
СТК**	0,03 (8,93)	0,05 (8,59)	0,02 (4,15)	0,01 (2,94)	0,03 (12,51)	0,02 (7,32)	0,03 (10,45)	0,03 (9,03)	0,03 (9,71)	0,02 (12,96)
ОСТ*	0,07 (4,90)	0,17 (6,79)	0,07 (3,01)	0,06 (3,21)	0,06 (4,70)	0,12 (8,89)	-	-	0,05 (5,16)	0,05 (3,51)

* Цртица (-) означава да је оцењена вредност параметра уз време у одговарајућој функцији линеарног тренда незначајна.

** Обухваћен период од 1971–1988.

*** Обухваћен период од 1961–1988.

Табела 4.12. Југославија: Просечна учешћа друштвеног производа области делатности и оцењене вредности параметара уз време функције линеарног тренда по дефинисаним потпериодима

ПЕРИОД	ПРОСЕЧНА УЧЕШЋА	ОЦЕЊЕНЕ ВРЕДНОСТИ ПАРАМЕТРА
Индустрија		
1952–1967	41,33	-0,72 (-6,55)
1967–1988	37,99	0,62 (9,08)
Шумарство		
1952–1956	1,44	0,32 (2,88)
1956–1988	1,19	-0,02 (-7,91)
Грађевинарство		
1952–1956	6,51	-0,75 (-3,65)
1956–1978	8,77	0,27 (9,86)
1978–1988	8,41	-0,60 (-12,06)
Саобраћај		
1952–1971	7,58	конст.
1971–1988	7,90	-0,11 (-10,24)
Трговина		
1952–1979	13,56	0,57 (13,11)
1979–1988	18,31	-0,23 (-3,43)
Занатство		
1952–1970	5,33	конст.
1970–1988	3,74	конст.

Табела 4.13. Србија: Просечна учешћа друштвеног производа области делатности и оцењене вредности параметара уз време функције линеарног тренда по дефинисаним потпериодима

ПЕРИОД	ПРОСЕЧНА УЧЕШЋА	ОЦЕЊЕНЕ ВРЕДНОСТИ ПАРАМЕТРА
Индустрија		
1952–1967	35,54	-0,34 (-2,65)
1967–1988	39,58	0,71 (12,01)

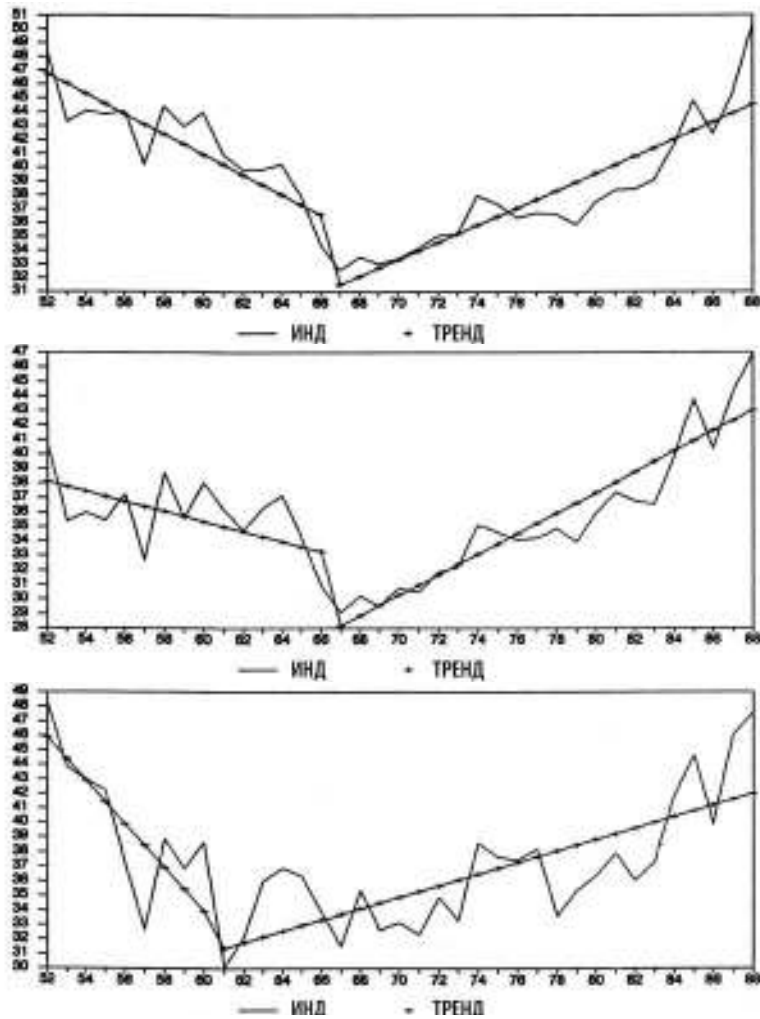
ПЕРИОД	ПРОСЕЧНА УЧЕШЋА	ОЦЕЊЕНЕ ВРЕДНОСТИ ПАРАМЕТРА
Шумарство		
1952–1968	0,46	0,01 (2,33)
1968–1988	0,40	конст.
Водопривреда		
1971–1976	0,40	-0,08 (-2,63)
1976–1988	0,27	конст.
Грађевинарство		
1952–1978	7,71	0,22 (8,54)
1978–1988	7,85	-0,60 (-9,95)
Трговина		
1952–1970	12,49	0,71 (13,81)
1970–1988	18,52	конст.
Угоститељство		
1952–1978	1,63	0,07 (16,62)
1978–1988	2,07	-0,06 (-6,14)
Занатство		
1952–1970	5,55	конст.
1970–1988	3,10	конст.

Табела 4.14. Косово: Просечна учешћа друштвеног производа области делатности и оцењене вредности параметара уз време функције линеарног тренда по дефинисаним потпериодима

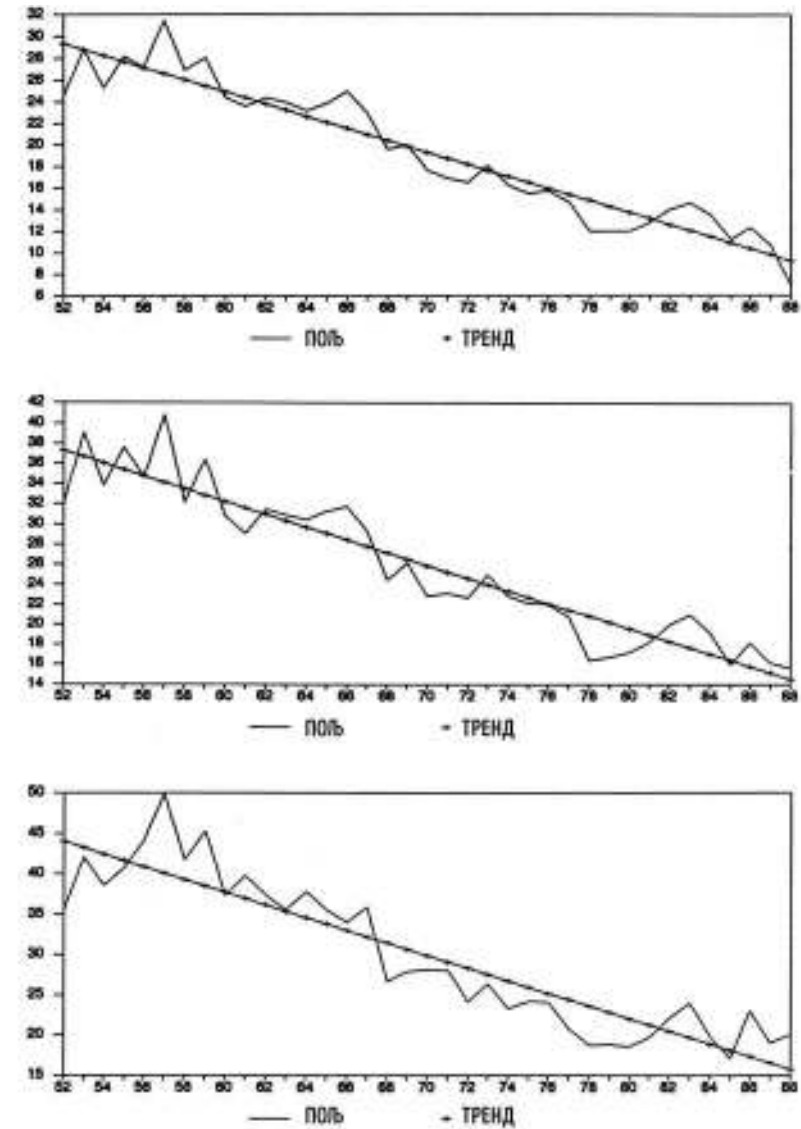
ПЕРИОД	ПРОСЕЧНА УЧЕШЋА	ОЦЕЊЕНЕ ВРЕДНОСТИ ПАРАМЕТРА
Индустрија		
1952–1961	39,17	-1,49 (-4,26)
1961–1988	36,68	0,39 (5,91)
Грађевинарство		
1952–1972	8,65	0,61 (15,54)
1972–1988	10,66	-0,40 (-5,08)
Саобраћај		
1952–1972	4,56	0,05 (2,41)
1972–1988	5,13	-0,19 (-6,40)

ПЕРИОД	ПРОСЕЧНА УЧЕШЋА	ОЦЕЊЕНЕ ВРЕДНОСТИ ПАРАМЕТРА
Трговина		
1952–1981	10,45	0,59 (22,18)
1981–1988	16,87	-0,59 (-4,24)
Угоститељство		
1952–1977	1,21	0,08 (17,66)
1977–1988	1,81	-0,05 (-3,69)

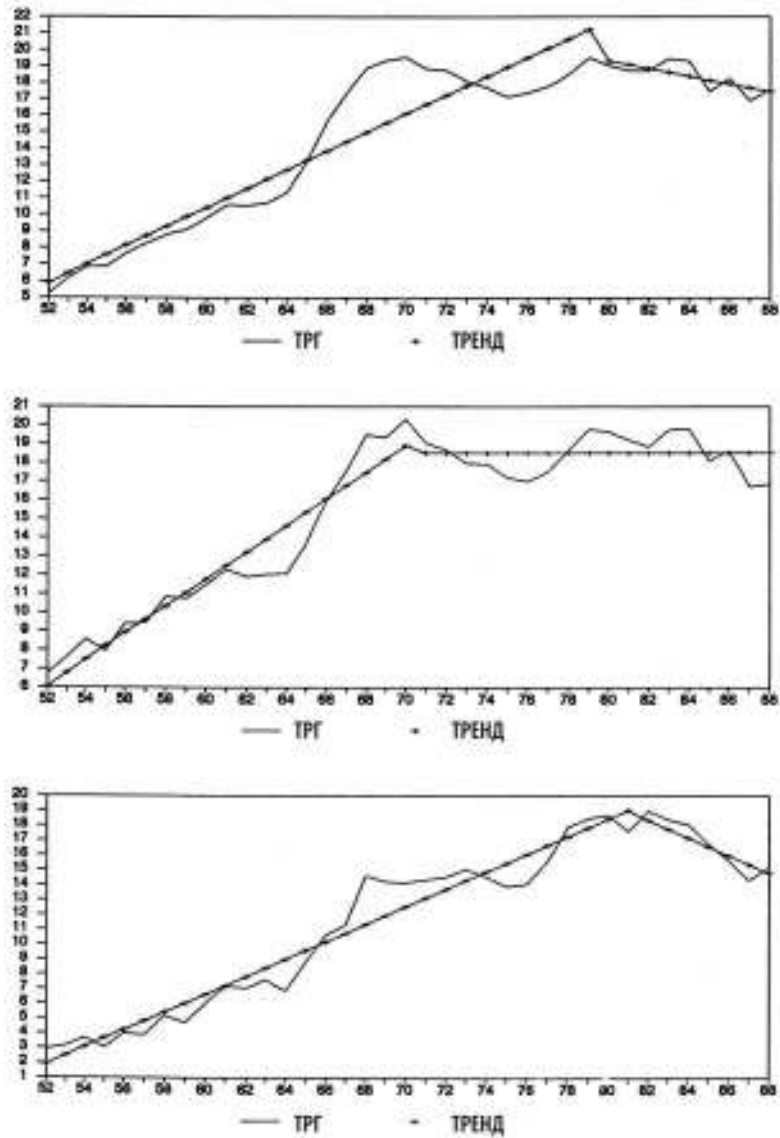
Графикон 4.11. Југославија, Србија, Косово: Учешће друштвеног производа индустрије и линија изломљеног тренда

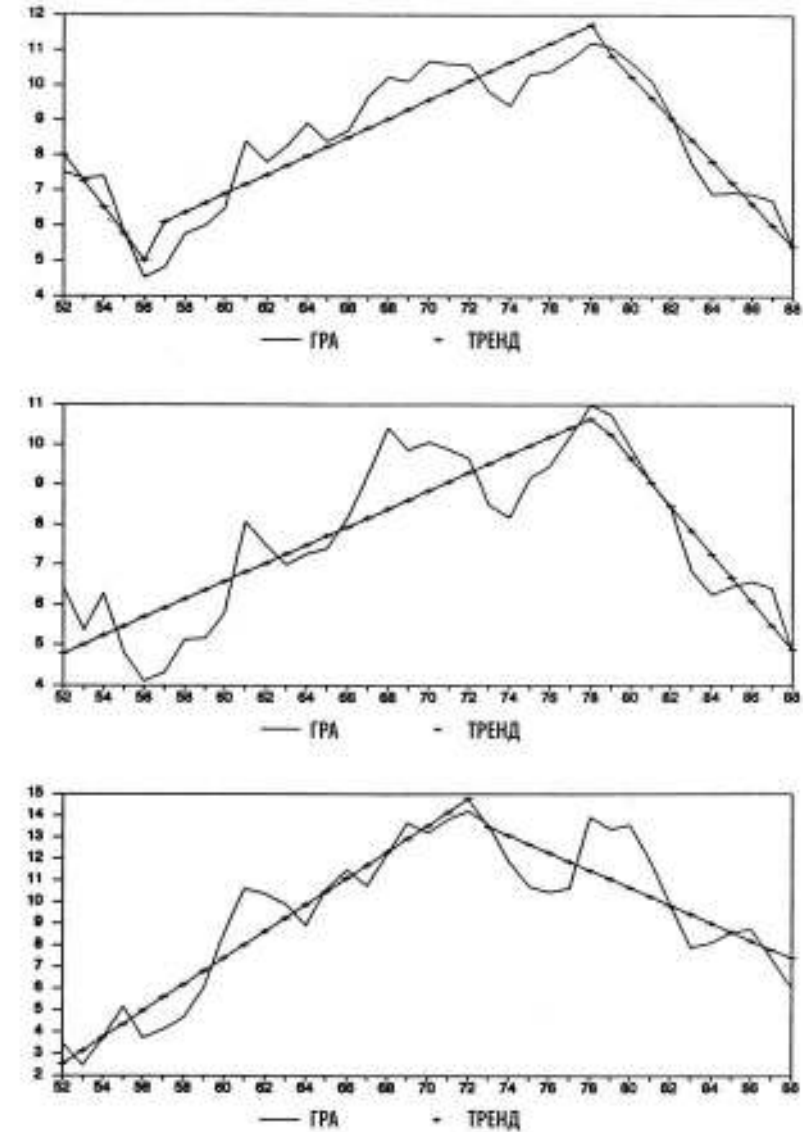
Графикон 4.12. Југославија, Србија, Косово: Учешће друштвеног производа пољопривреде и линија изломљеног тренда

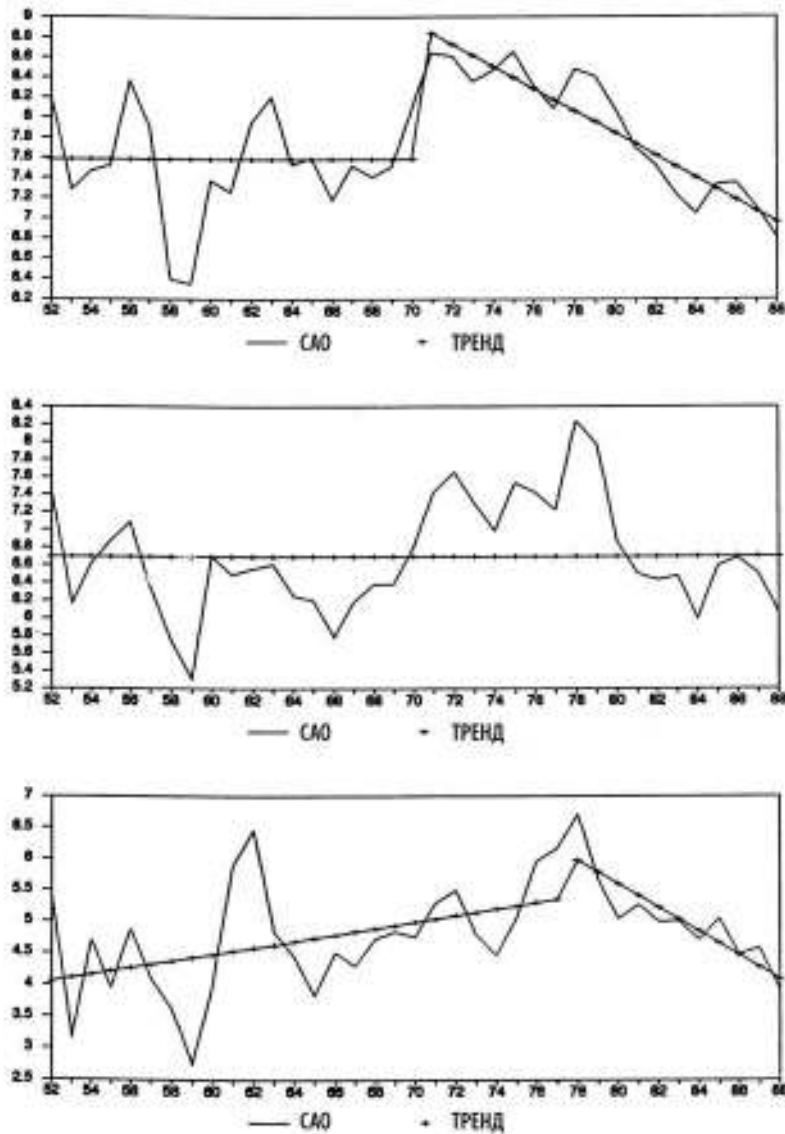
Графикон 4.13. Југославија, Србија, Косово: Учешће друштвеног производа трговине и линија изломљеног тренда

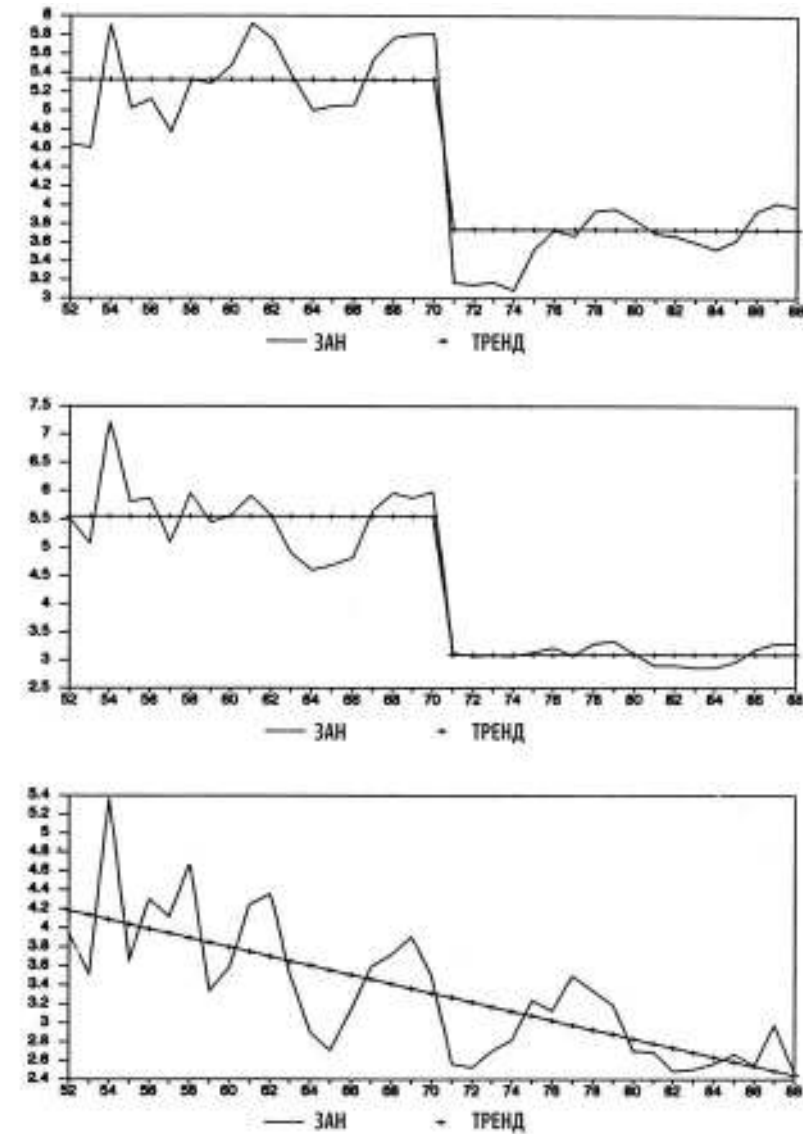
Графикон 4.14. Југославија, Србија, Косово: Учешће друштвеног производа грађевинарства и линија изломљеног тренда

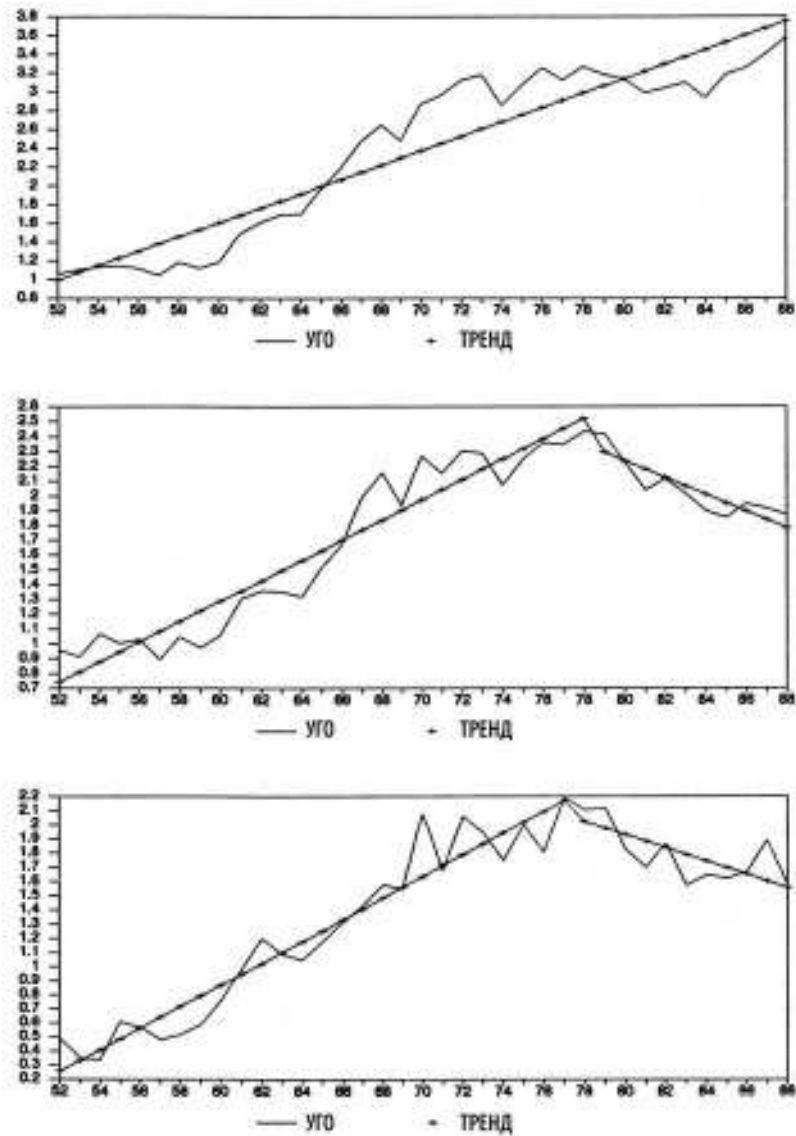
Графикон 4.15. Југославија, Србија, Косово: Учешће друштвеног производа саобраћаја и линија изломљеног тренда

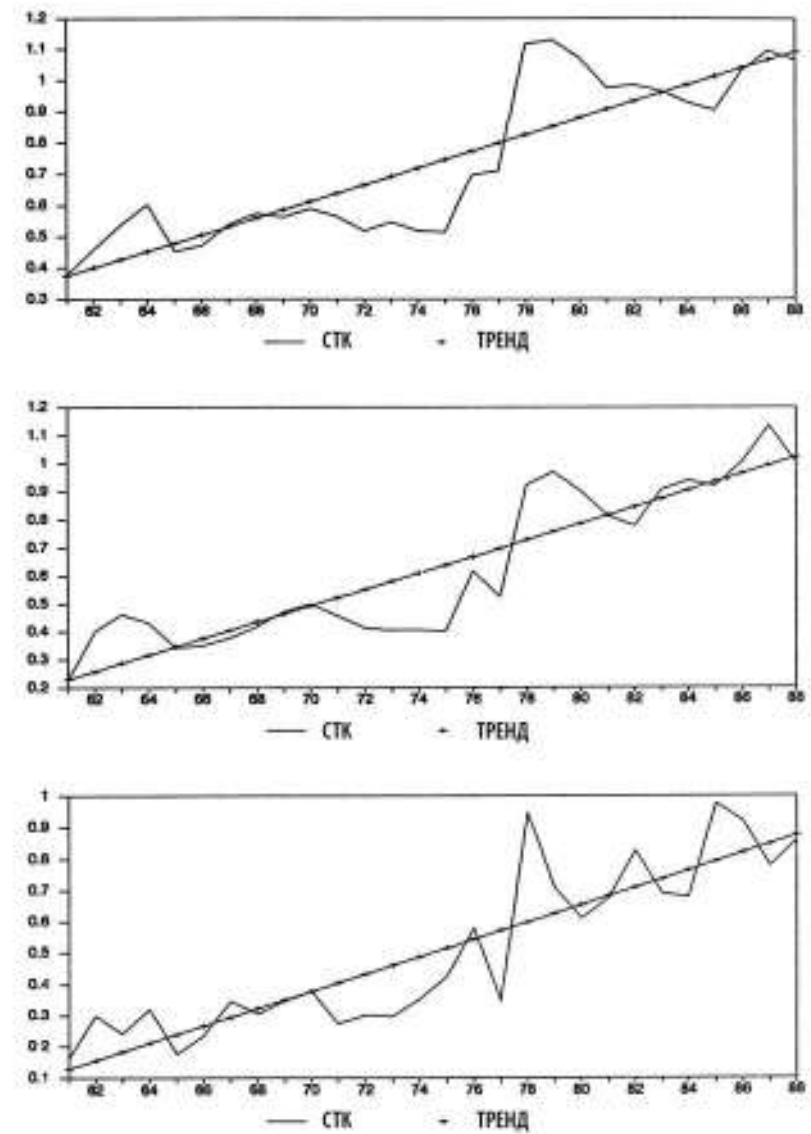
Графикон 4.16. Југославија, Србија, Косово: Учешће друштвеног производа занатства и линија изломљеног тренда

Графикон 4.17. Југославија, Србија, Косово: Учесће друштвеног производа угоститељства и линија изломљеног тренда

Графикон 4.18. Југославија, Србија, Косово: Учесће друштвеног производа стамбено-комуналних делатности и линија изломљеног тренда

4.3. ПРОМЕНЕ РАДНЕ СТРУКТУРЕ

У табелама 4.15. до 4.17. приказана је структура укупне запослености по глобалним секторима и областима делатности за Југославију, Србију и Косово у одабраним годинама у периоду од 1952. до 1988.

Графикони 4.19. до 4.21. упечатљиво оцртавају обрасце секуларних промена у привредној и укупној запослености у Југославији, Србији и Косову у раздобљу од 1952. до 1988. године (за остале републике и Војводину види графиконе 32–41. у СПСПРС)³⁶. Они се читају и интерпретирају аналогно графиконима 4.8. до 4.10. (Види такође графикон 4.7. у коме је дато упутство за читање графикона овог типа.) Табеле 4.18, 4.19, 4.21, 4.22, 4.24. и 4.25. представљају својеврсну легенду уз графиконе 4.19. до 4.21. Табеле 4.20, 4.23. и 4.26. дају занимљиве податке о променама учешћа привреде и ванпривредних делатности у укупној запослености у Југославији, Србији и Косову у одабраним годинама. И ови подаци довољно су сами по себи јасни, тако да не постоји потреба да се посебно објашњавају.

4.4. СПЕЦИФИЧНОСТИ РАДНЕ И ПРОИЗВОДНЕ СТРУКТУРЕ

Поређењу описаних структура пришло се на следећи начин: у табелама 4.2. и 4.3. у тачки 4.2. дата су учешћа сваког глобалног сектора (примарни: П, секундарни: С, терцијарни: Т) у друштвеном производу Србије и Косова. У табели 4.1. дата је структура ДП Југославије такође по глобалним (П, С, Т) секторима. Да се истакну специфичности секторске структуре Србије и Косова учешће сваког глобалног сектора ових јединица подељено је с учешћем истог сектора у друштвеном производу Југославије. (То је учињено и на нижем нивоу агрегације на нивоу десет области привредних делатности за друштвени производ, а одговарајућа израчунавања на оба нивоа агрегације су извршена и за запосленост).

На тај начин су добијени тзв. локациони коефицијенти. Локациони коефицијенти за структуру друштвеног производа (текуће цене) приказани су у табелама 4.27. и 4.28. за области делатности, а у табели 4.29. за глобалне секторе.

Локациони коефицијенти за структуру запослености дати су у табелама 4.30. и 4.31. за области делатности, а за глобалне секторе у табели 4.32. (привредна запосленост). У првом случају производна структура Србије и Косова описана је с једанаест локационих коефицијената, а у другом случају радну структуру описује четрнаест локационих коефицијената (једанаест привредних плус три ванпривредне делатности види помену те табеле).

36 Табеле 7, 9, 11, 13, 15, 17, 19, 21, 23. и 25. у ПРИЛОГУ СПСПРС пружају слику апсолутно изражених промена у укупној запослености у Југославији, републикама и покрајинама у периоду од 1952. до 1988. године. Табеле 8, 10, 12, 14, 16, 18, 20, 22, 24. и 26. у ПРИЛОГУ СПСПРС приказују исте те промене у релативном изразу преко базних индекса (базна година 1977 = 100). Табеле 31. до 40. у основном тексту СПСПРС садрже информације о променама у структури укупне запослености по глобалним секторима и областима (привредних и ванпривредних) делатности у посматраном периоду. (Елементи структуре не дају увек збир сто, због тога што ставку „остало” није увек било могуће распоредити на познате секторе.)

Табела 4.15. Југославија: Структура укупне запослености по глобалним секторима и областима делатности

	1952	1955	1960	1965	1970	1975	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
УКУПНО	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
ПРИВРЕДА	82,36	83,51	83,57	83,45	82,68	83,05	82,78	82,64	82,82	82,89	82,93	82,85	82,87	82,94	83,00	83,03	82,92	82,75
ПРИМАРНИ СЕКТОР	12,57	12,04	12,12	11,15	8,18	5,51	5,11	4,98	4,85	4,76	4,82	4,91	4,97	5,01	4,98	4,99	4,97	4,96
пољопривреда	7,58	8,12	8,93	8,37	5,98	3,78	3,53	3,47	3,41	3,37	3,43	3,52	3,58	3,64	3,62	3,64	3,65	3,67
водопривреда	-	-	0,32	0,37	0,44	0,29	0,31	0,32	0,31	0,30	0,31	0,31	0,31	0,31	0,31	0,30	0,30	0,30
шumarство	4,99	3,92	2,86	2,42	1,77	1,44	1,27	1,19	1,13	1,09	1,08	1,09	1,08	1,07	1,06	1,04	1,02	0,99
СЕКУНДАРНИ СЕКТОР	50,65	53,86	54,46	53,68	53,51	51,97	51,94	51,91	52,36	51,94	51,93	51,86	51,74	51,72	51,70	51,82	51,92	51,53
индустрија и рударство	33,38	34,64	36,92	38,44	38,62	38,98	38,67	38,29	38,17	38,05	38,36	38,68	38,94	39,28	39,66	39,99	40,36	40,41
грађевинарство	12,89	14,13	10,90	9,25	9,22	10,26	10,52	10,74	11,29	10,95	10,63	10,23	9,83	9,51	9,14	8,92	8,70	8,25
занатство	4,38	5,08	6,64	5,99	5,67	2,72	2,75	2,88	2,89	2,94	2,94	2,95	2,98	2,94	2,90	2,91	2,85	2,87
ТЕРЦИЈАРНИ СЕКТОР	18,89	17,61	16,99	18,62	20,99	22,91	25,72	25,75	25,97	26,19	26,19	26,12	26,20	26,25	26,36	26,27	26,08	26,30
саобраћај и везе	8,05	7,19	6,75	7,00	7,15	7,40	7,36	7,21	7,03	7,03	6,98	6,95	6,92	6,91	6,90	6,88	6,73	6,78
трговина	9,48	9,08	6,55	7,30	8,85	10,19	10,03	10,01	10,13	10,24	10,20	10,16	10,18	10,13	10,05	9,99	9,94	10,02
угоститељство и туризам	-	-	2,01	2,41	2,66	3,35	3,51	3,51	3,53	3,54	3,58	3,59	3,61	3,66	3,67	3,68	3,65	3,74
стамбено-комуналне делатн.	1,36	1,34	1,68	1,92	2,33	1,97	1,93	1,93	1,93	1,91	1,93	1,93	1,96	1,95	1,96	1,87	1,87	1,86
финансијске и др. услуге	-	-	-	-	-	-	2,90	3,08	3,34	3,46	3,49	3,50	3,54	3,59	3,78	3,85	3,89	3,91
ВАНПРИВРЕДА	17,64	16,49	10,58	16,55	17,32	17,41	17,22	17,36	17,18	17,11	17,06	17,10	17,09	17,02	17,00	16,97	17,03	17,20
образовање и култура	10,55	9,88	5,97	6,77	7,60	7,43	7,45	7,33	7,18	7,08	7,00	6,96	6,92	6,82	6,72	6,62	6,61	6,68
здравств. и соц. заштита	-	-	4,08	4,68	5,07	5,25	5,24	5,39	5,44	5,50	5,57	5,66	5,74	5,80	5,89	5,96	6,12	6,26
дпз и дпо	7,09	6,61	0,53	5,10	4,65	4,74	4,53	4,64	4,55	4,53	4,49	4,48	4,43	4,39	4,33	4,30	4,31	4,26

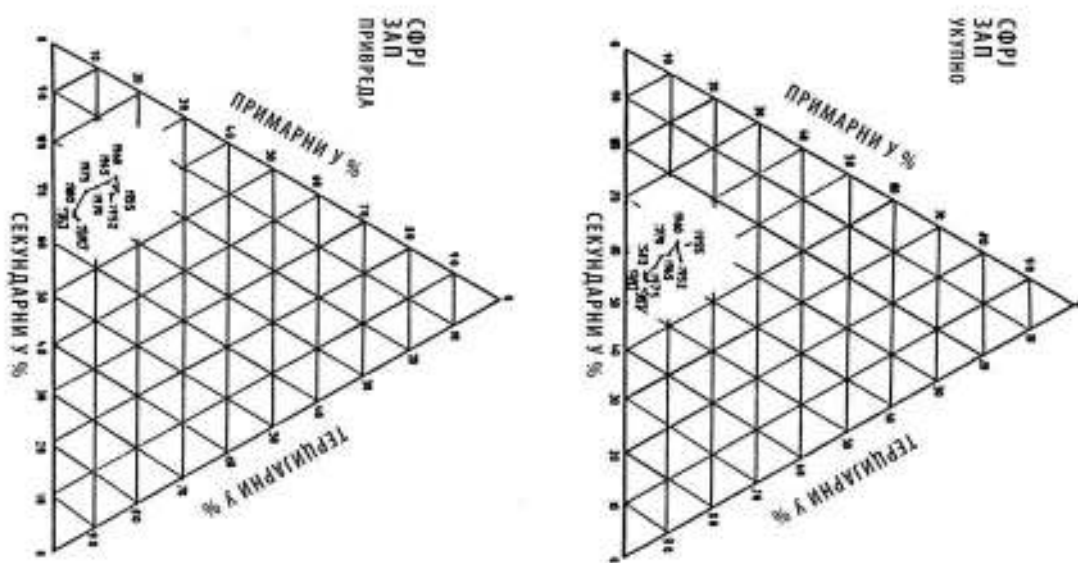
Табела 4.16. Србија: Структура укупне запослености по глобалним секторима и областима делатности

	1952	1955	1960	1965	1970	1975	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
УКУПНО	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
ПРИВРЕДА	79,12	80,54	81,98	82,20	81,41	80,83	81,53	81,55	81,76	81,59	81,73	81,58	81,59	81,63	81,70	81,74	81,67	81,47
ПРИМАРНИ СЕКТОР	11,59	12,53	13,52	12,75	9,09	7,90	5,31	5,24	5,07	5,02	5,08	5,22	5,24	5,22	5,21	5,22	5,13	5,18
пољопривреда	9,86	10,67	11,92	11,44	7,97	6,88	4,53	4,50	4,33	4,29	4,34	4,46	4,47	4,47	4,47	4,48	4,41	4,47
водопривреда	-	-	0,38	0,27	0,44	0,37	0,28	0,27	0,28	0,26	0,27	0,29	0,29	0,27	0,27	0,27	0,27	0,26
шумарство	1,72	1,86	1,22	1,05	0,68	0,65	0,49	0,47	0,46	0,47	0,47	0,48	0,48	0,48	0,47	0,47	0,45	0,45
СЕКУНДАРНИ СЕКТОР	47,04	49,37	51,31	51,53	52,22	51,93	50,89	51,27	51,43	51,19	51,27	51,10	51,01	50,96	51,03	51,21	51,52	51,38
индустрија и рударство	31,12	32,24	34,05	36,94	37,18	38,58	36,66	36,61	36,64	37,12	37,62	37,92	38,19	38,54	39,09	39,42	40,05	40,32
грађевинарство	11,03	11,68	10,88	8,66	9,31	8,44	10,64	11,06	11,25	11,19	10,81	10,35	9,94	9,59	9,19	9,00	8,76	8,36
занатство	4,89	5,45	6,38	5,94	5,73	4,90	3,59	3,61	3,55	2,87	2,84	2,82	2,88	2,82	2,76	2,79	27,1	2,70
ТЕРЦИЈАРНИ СЕКТОР	20,49	18,65	17,14	17,91	20,09	18,12	25,33	24,97	25,19	25,38	25,38	25,31	25,39	25,51	25,49	25,36	25,06	24,95
саобраћај и везе	8,94	7,16	6,24	6,04	6,67	6,58	7,02	6,88	6,73	6,85	6,80	6,83	6,83	6,84	6,81	6,75	6,56	6,54
трговина	10,15	10,18	7,38	7,96	9,12	7,07	10,05	9,89	10,06	10,40	10,41	10,31	10,37	10,39	10,25	10,22	10,16	10,12
угоститељство и туризам	-	-	1,96	2,19	2,27	2,37	3,18	3,20	3,22	3,08	3,07	3,08	3,08	3,05	3,00	2,95	2,92	2,88
стамбено-комуналне делатн.	1,40	1,31	1,56	1,72	2,04	2,10	2,12	1,96	1,93	1,70	1,73	1,71	1,74	1,76	1,81	1,73	1,71	1,72
финансијске и др. услуге	-	-	-	-	-	-	2,96	3,04	3,24	3,35	3,37	3,38	3,37	3,47	3,62	3,72	3,71	3,69
ВАНПРИВРЕДНЕ ДЕЛАТНОСТИ	20,88	19,46	18,02	17,80	18,59	19,17	18,47	18,45	18,66	18,41	18,27	18,42	18,41	18,37	18,31	18,26	18,33	18,53
образовање и култура	12,50	11,65	6,86	7,35	8,15	8,16	8,10	7,99	7,85	7,85	7,72	7,67	7,62	7,53	7,43	7,29	7,27	7,34
здравств. и соц. заштита	-	-	3,85	4,49	5,09	5,52	5,24	5,31	5,35	5,52	5,56	5,69	5,80	5,88	5,97	6,12	6,21	7,34
дпз и дпо	8,38	7,81	7,31	5,96	5,35	5,49	5,14	5,14	5,04	5,04	4,98	5,01	4,94	4,91	4,86	4,80	4,80	7,34

Табела 4.17. Косово: Структура укупне запослености по глобалним секторима и областима делатности

	1952	1955	1960	1965	1970	1975	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
УКУПНО	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
ПРИВРЕДА	75,06	74,38	77,71	76,18	72,09	72,30	72,49	73,33	74,05	73,95	74,49	74,24	74,15	74,41	74,71	74,53	74,68	74,68
ПРИМАРНИ СЕКТОР	11,10	12,44	13,54	14,04	9,00	7,00	5,20	5,11	5,31	5,26	5,20	5,37	5,27	5,05	4,98	5,08	5,18	5,52
пољопривреда	7,21	8,74	10,45	11,41	6,76	4,78	4,00	3,97	4,06	4,16	4,16	4,31	4,19	4,01	3,94	4,06	4,13	4,49
водопривреда	-	-	0,44	0,78	0,70	0,82	0,20	0,19	0,30	0,23	0,22	0,24	0,23	0,23	0,22	0,22	0,28	0,26
шумарство	3,90	3,70	2,64	1,85	1,54	1,40	1,00	0,95	0,95	0,87	0,82	0,83	0,85	0,82	0,82	0,80	0,78	0,78
СЕКУНДАРНИ СЕКТОР	48,55	48,65	52,93	49,07	48,77	49,61	47,24	48,49	48,63	48,53	48,60	48,07	47,88	48,04	48,28	48,06	48,05	47,80
индустрија и рударство	33,65	35,73	29,03	35,60	38,25	38,21	33,64	33,67	33,00	33,80	34,32	34,41	34,69	35,33	35,74	35,94	35,76	36,50
грађевинарство	11,33	9,25	21,04	11,04	8,51	9,58	10,06	11,29	12,05	12,48	12,21	11,52	11,01	10,53	10,33	9,78	9,89	8,97
занатство	3,57	3,67	2,86	2,43	2,00	1,82	3,53	3,53	3,58	2,25	2,08	2,15	2,18	2,17	2,22	2,33	2,40	2,33
ТЕРЦИЈАРНИ СЕКТОР	15,41	13,29	11,25	13,08	14,33	15,70	20,05	19,61	19,99	20,22	20,69	20,86	21,06	21,40	21,51	21,48	21,53	21,35
саобраћај и везе	5,33	3,62	2,71	3,49	3,86	3,96	5,46	5,36	5,37	5,43	5,58	5,59	5,77	5,70	5,76	5,70	5,74	5,52
трговина	8,39	7,95	5,00	5,22	6,60	7,51	7,66	7,76	8,00	8,55	8,87	8,89	8,91	9,10	9,04	9,27	9,49	9,62
угоститељство и туризам	-	-	1,63	1,89	1,81	1,99	2,73	2,96	2,86	2,60	2,63	2,63	2,54	2,58	2,62	2,53	2,51	2,42
стамбено-комуналне делатн.	1,68	1,72	1,90	2,49	2,06	2,23	2,33	1,51	1,67	1,56	1,53	1,63	1,70	1,78	1,77	1,59	1,48	1,47
финансијске и др. услуге	-	-	-	-	-	-	1,87	2,02	2,09	2,08	2,08	2,11	2,14	2,24	2,33	2,38	2,31	2,33
ВАНПРИВРЕДНЕ ДЕЛАТНОСТИ	24,94	25,62	22,29	23,82	27,91	27,70	27,51	26,67	25,95	26,00	25,51	25,70	25,80	25,51	25,29	25,47	25,24	25,32
образовање и култура	14,93	15,34	9,88	12,20	16,03	16,02	15,32	15,38	14,74	14,73	14,18	14,17	14,11	13,77	13,51	13,43	13,19	13,20
здравств. и социјална заштита	-	-	3,76	4,40	5,53	5,67	5,13	5,04	5,01	5,14	5,25	5,44	5,59	5,66	5,71	5,91	6,02	6,13
дпз и дпо	10,01	10,28	8,64	7,22	6,34	6,00	7,06	6,24	6,21	6,12	6,08	6,08	6,10	6,08	5,99	6,01	6,04	6,00

Графикон 4.19. Југославија: динамика структурних промена запосленост, 1952–1987.

Табела 4.18. Југославија: Структура укупне запослености по глобалним секторима

	1952	1955	1960	1965	1970	1975	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
УКУПНО	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
ПРИМАРНИ СЕКТОР	12,57	12,04	12,12	11,15	8,18	5,51	5,11	4,98	4,85	4,76	4,82	4,91	4,97	5,01	4,98	4,99	4,97	4,96
СЕКУНДАРНИ СЕКТОР	50,65	53,86	54,46	53,68	53,51	51,97	51,94	51,91	52,36	51,94	51,93	51,86	51,74	51,72	51,70	51,82	51,92	51,53
ТЕРЦИЈАРНИ СЕКТОР	36,53	34,10	27,57	35,17	38,31	40,32	42,95	43,11	43,14	43,30	43,25	43,22	43,29	43,26	39,57	39,39	43,11	43,50

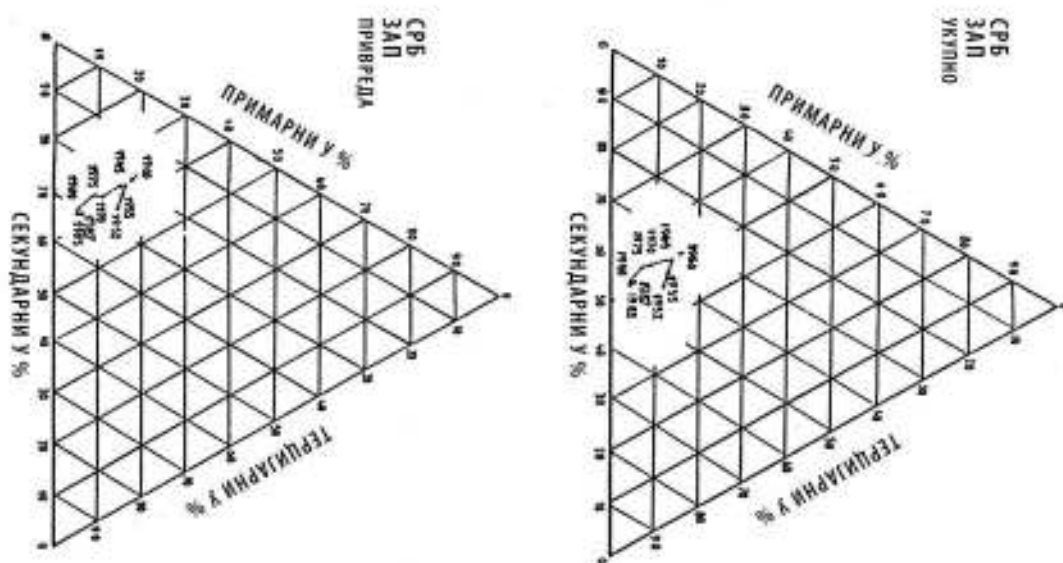
Табела 4.19. Југославија: Структура запослености: по глобалним секторима привреде

	1952	1955	1960	1965	1970	1975	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
ПРИВРЕДА	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
ПРИМАРНИ СЕКТОР	15,27	14,42	14,50	13,37	9,90	6,64	6,17	6,02	5,86	5,74	5,81	5,93	5,99	6,05	6,00	6,01	6,00	6,00
СЕКУНДАРНИ СЕКТОР	61,51	64,49	65,16	64,32	64,72	62,58	62,75	62,82	63,22	62,66	62,62	62,59	62,44	62,36	62,28	62,41	62,61	62,27
ТЕРЦИЈАРНИ СЕКТОР	22,94	21,09	20,33	22,32	25,39	27,58	31,07	31,16	31,35	31,59	31,57	31,53	31,62	31,65	27,20	27,00	31,45	31,79

Табела 4.20. Југославија: Структура запослености привреда и ванпривредне делатности

	1952	1955	1960	1965	1970	1975	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
УКУПНО	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
ПРИВРЕДНЕ ДЕЛАТНОСТИ	82,36	83,51	83,57	83,45	82,68	83,05	82,78	82,64	82,82	82,89	82,93	82,85	82,87	82,94	83,00	83,03	82,92	82,75
ВАНПРИВРЕДНЕ ДЕЛАТНОСТИ	17,64	16,49	10,58	16,55	17,32	17,41	17,22	17,36	17,18	17,11	17,06	17,10	17,09	17,02	17,00	16,97	17,03	17,20

Графикон 4.20. Србија: динамика структурних промена – запосленост, 1952–1987.

Табела 4.21. Србија: Структура укупне запослености по глобалним секторима

	1952	1955	1960	1965	1970	1975	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
УКУПНО	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
ПРИМАРНИ СЕКТОР	11,59	12,53	13,52	12,75	9,09	7,90	5,31	5,24	5,07	5,02	5,08	5,22	5,24	5,22	5,21	5,22	5,13	5,18
СЕКУНДАРНИ СЕКТОР	47,04	49,37	51,31	51,53	52,22	51,93	50,89	51,27	51,43	51,19	51,27	51,10	51,01	50,96	51,03	51,21	51,52	51,38
ТЕРЦИЈАРНИ СЕКТОР	41,38	38,11	35,17	35,71	38,69	40,17	43,80	43,49	43,50	43,79	43,65	43,68	43,75	43,83	43,75	43,57	43,35	43,43

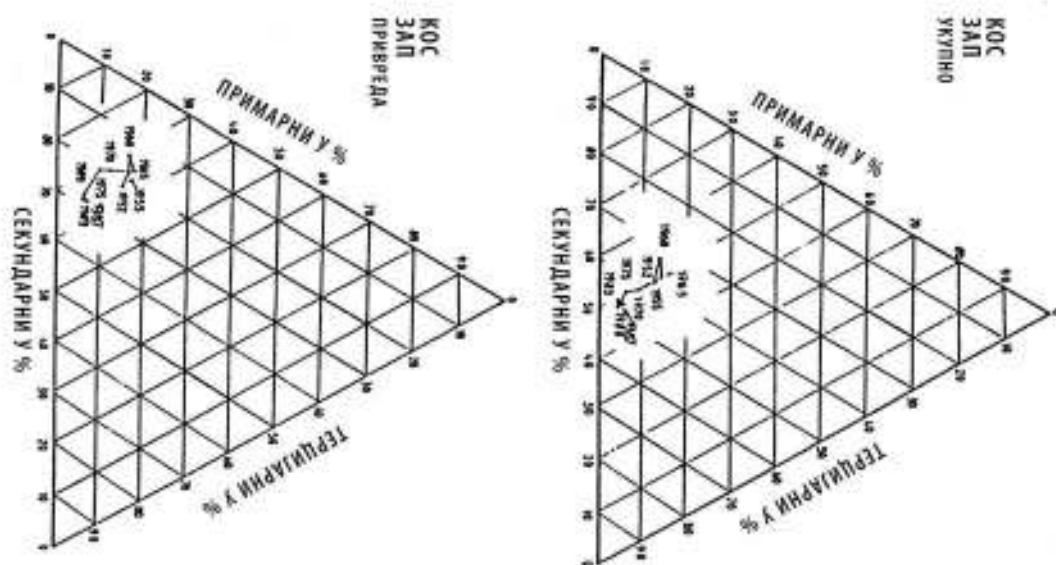
Табела 4.22. Србија: Структура запослености по глобалним секторима привреде

	1952	1955	1960	1965	1970	1975	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
ПРИВРЕДА	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
ПРИМАРНИ СЕКТОР	14,65	15,55	16,50	15,52	11,17	9,77	6,51	6,42	6,20	6,15	6,21	6,40	6,42	6,39	6,38	6,38	6,28	6,36
СЕКУНДАРНИ СЕКТОР	59,45	61,30	62,59	62,69	64,15	64,25	62,42	62,87	62,90	62,74	62,73	62,64	62,52	62,43	62,46	62,65	63,09	63,03
ТЕРЦИЈАРНИ СЕКТОР	25,90	23,15	20,91	21,79	24,68	25,98	31,07	30,62	30,81	31,11	31,05	31,03	31,12	31,25	31,15	30,96	30,69	30,61

Табела 4.23. Србија: Структура запослености: привреда и ванпривредна делатности

	1952	1955	1960	1965	1970	1975	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
УКУПНО	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
ПРИВРЕДНЕ ДЕЛАТНОСТИ	79,12	80,54	81,98	82,20	81,41	80,83	81,53	81,55	81,76	81,59	81,73	81,58	81,59	81,63	81,70	81,74	81,67	81,52
ВАНПРИВРЕДНЕ ДЕЛАТНОСТИ	20,88	19,46	18,02	17,80	18,59	19,17	18,47	21,97	18,24	18,41	18,27	18,37	18,36	18,33	18,30	18,26	18,28	18,48

Графикон 4.21. Косово: динамика структурних промена – запосленост, 1952–1987.

Табела 4.24. Косово: Структура укупне запослености по глобалним секторима

	1952	1955	1960	1965	1970	1975	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
УКУПНО	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
ПРИМАРНИ СЕКТОР	11,10	12,44	13,54	14,04	9,00	7,00	5,20	5,11	5,31	5,26	5,20	5,37	5,27	5,05	4,98	5,08	5,18	5,52
СЕКУНДАРНИ СЕКТОР	48,55	48,65	52,93	49,07	48,77	49,61	47,24	48,49	48,63	48,53	48,60	48,07	47,88	48,04	48,28	48,06	48,05	47,80
ТЕРЦИЈАРНИ СЕКТОР	40,34	38,91	33,54	36,90	42,24	43,39	47,57	46,41	46,06	46,22	46,20	46,56	46,85	46,91	46,74	46,86	46,77	46,68

Табела 4.25. Косово: Структура запослености по глобалним секторима привреде

	1952	1955	1960	1965	1970	1975	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
ПРИВРЕДА	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
ПРИМАРНИ СЕКТОР	14,79	16,72	17,42	18,42	12,48	9,68	7,17	6,96	7,17	7,11	6,98	7,24	7,11	6,79	6,67	6,81	6,94	7,39
СЕКУНДАРНИ СЕКТОР	64,68	65,41	68,10	64,41	67,64	68,62	65,17	66,12	65,67	65,63	65,25	64,74	64,57	64,56	64,62	64,48	64,33	64,01
ТЕРЦИЈАРНИ СЕКТОР	20,53	17,87	14,48	17,17	19,88	21,71	27,67	26,91	27,16	27,27	27,77	28,02	28,32	28,65	28,71	28,70	28,72	28,60

Табела 4.26. Косово: Структура запослености: привреда и ванпривредна делатности

	1952	1955	1960	1965	1970	1975	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
УКУПНО	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
ПРИВРЕДНЕ ДЕЛАТНОСТИ	75,06	74,38	77,71	76,18	72,09	72,30	72,49	73,33	74,05	73,95	74,49	74,24	74,15	74,41	74,71	74,53	74,68	74,68
ВАНПРИВРЕДНЕ ДЕЛАТНОСТИ	24,94	25,62	22,29	23,82	27,91	27,70	27,51	26,67	25,95	26,00	25,51	25,70	25,80	25,51	25,29	25,47	25,24	25,32

Табеле 4.33. и 4.34. сумирају карактеристичне елементе производне и радне структуре Србије и Косова (на нивоу агрегације три глобална сектора: П, С и Т) селекционишући локационе коефицијенте чија је вредност већа од јединице. Теоријски занимљиво и практички релевантно питање интерпретације карактеристичних елемената поменутих структура као „компаративних предности” или „структурних диспропорција” мора, засад, остати по страни. Циљ истраживања у овој фази ограничен је на утврђивање промена у карактеристичној производној и радној структури република и покрајина, пре свега, Косова.

4.5. СПЕЦИФИЧНОСТИ ПРОИЗВОДНЕ СТРУКТУРЕ

Табела 4.33. приказује промене у карактеристичној производној структури региона по анализираним годинама посматраног периода (1952–1987). На највишем нивоу агрегације (три глобална сектора) у читавом периоду изразите „моноструктурне” карактеристике показују Војводина и Босна и Херцеговина.

У Војводини је 1952. године примарни сектор био натпросечно (за 58% више него у Југославији) заступљен, да би то његово присуство било још наглашеније у 1987. години -137% (дакле, више него двоструко) више него у Југославији: локациони коефицијент износио је 2,37.

У Босни и Херцеговини у читавом периоду доминира секундарни сектор: он је 1952. године 8%, а 1975. године (максималних) 10% више заступљен у структури босанскохерцеговачког него југословенског друштвеног производа; од 1985. године степен те заступљености унеколико се смањује: у тој години локациони коефицијент је био 1,06, а у 1987. 1,05.

Остале федералне јединице бележе мање или више изражене промене у карактеристичној производној структури.

У Црној Гори промене иду од примарно-терцијарне (1952. година), преко примарне (1955), терцијарно-примарне (1960) до изражене терцијарне структуре (остале године).

И у Хрватској у целом периоду доминира терцијарни елемент у структури, с изузетком 1960. и 1965. године, које карактерише терцијарно-секундарна структура.

Македонија је пример „уџбеничког” смењивања улоге (значаја) глобалних сектора: од доминантне примарне (до 1975), преко примарно-секундарне (1980), структура македонског друштвеног производа у 1983. години добија секундарно обележје. После те године долази до одступања од „класичне” правилности: у 1985. и 1987. поново доминира примарни сектор; у 1987. он је праћен и секундарним (као у 1980).

И Словенија (с изузетком 1980. и 1983. године) би могла бити уџбенички пример односа степена развијености и глобалне секторске структуре: структура у којој до 1960. доминира секундарни сектор у 1965. и 1970. постаје секундарно-терцијарна, да би се у 1980, 1983, 1985. и 1987. години вратила на „моноструктурне”, секундарне карактеристике.

И Косово може (са изузетком 1983) да послужи као пример одређене правилности (на дуги рок) у погледу редоследа смењивања улога појединих сектора: вишегодишња доминација примарног у 1970. и 1975. години довела је Косово на просечну (југословенску) заступљеност секундарног сектора, да би она постала 1980. и натпросечна. У 1983. години, међутим, Косово се враћа на искључиву доминацију примарног сектора, док се у 1985. и 1987. години понавља ситуација из 1980.

Доминација примарно-терцијарне производне структуре (уз „прескакање” развоја секундарног сектора) с изузетком 1960, 1980. и 1985. године у којој се јавља само терцијарни сектор у случају ужег подручја Србије указује на извесну „неприродност” у еволуцији структуре, односно на њену недовољну производну артикулисаност.

4.6. СПЕЦИФИЧНОСТИ РАДНЕ СТРУКТУРЕ

Табела 4.34. приказује промене у карактеристичној радној структури република и покрајина у истом раздобљу. Подаци у тој табели „читају” се на исти начин као и подаци у табели 4.33. стога они неће бити посебно интерпретирани.

Табела 4.27. Србија: Локациони коефицијенти области делатности

ЈУГ = 1

ГОДИНА	ИНД	ПОЉ	ШУМ	ВОД	ГРА	САО	ТРГ	УГО	ЗАН	СТК	ОСТ
1952	0,84	1,31	0,45	0,00	0,85	0,91	1,29	0,91	1,19	0,00	0,00
1953	0,82	1,35	0,30	0,00	0,73	0,85	1,24	0,82	1,10	0,00	0,00
1954	0,82	1,34	0,22	0,00	0,85	0,89	1,25	0,95	1,22	0,00	0,00
1955	0,81	1,33	0,33	0,00	0,83	0,91	1,15	0,88	1,16	0,00	0,00
1956	0,85	1,28	0,29	0,00	0,91	0,85	1,23	0,92	1,15	0,00	0,00
1957	0,81	1,30	0,29	0,00	0,90	0,80	1,14	0,86	1,07	0,00	0,00
1958	0,87	1,20	0,30	0,00	0,89	0,90	1,23	0,89	1,12	0,00	0,00
1959	0,83	1,30	0,30	0,00	0,86	0,83	1,18	0,87	1,03	0,00	0,00
1960	0,87	1,26	0,41	0,00	0,89	0,91	1,17	0,89	1,01	0,00	0,00
1961	0,88	1,23	0,32	0,00	0,96	0,89	1,16	0,88	1,00	0,60	0,00
1962	0,87	1,29	0,31	0,00	0,96	0,82	1,13	0,84	0,97	0,87	0,00
1963	0,91	1,29	0,34	0,00	0,85	0,81	1,12	0,80	0,92	0,86	0,00
1964	0,92	1,31	0,30	0,00	0,81	0,83	1,06	0,78	0,92	0,72	0,00
1965	0,90	1,32	0,36	0,00	0,88	0,82	1,04	0,77	0,93	0,75	0,00
1966	0,90	1,27	0,35	0,00	0,94	0,81	1,03	0,76	0,95	0,74	0,00
1967	0,89	1,28	0,38	0,00	0,96	0,82	1,01	0,81	1,02	0,70	0,00
1968	0,90	1,25	0,36	0,00	1,02	0,86	1,03	0,81	1,03	0,73	0,00
1969	0,89	1,31	0,34	0,00	0,98	0,85	1,00	0,78	1,01	0,84	0,00
1970	0,92	1,30	0,30	0,00	0,94	0,84	1,04	0,79	1,03	0,85	0,00
1971	0,89	1,37	0,33	1,66	0,93	0,86	1,01	0,73	0,99	0,81	1,20
1972	0,91	1,38	0,35	1,30	0,91	0,89	0,99	0,74	0,98	0,79	1,23
1973	0,91	1,38	0,36	1,13	0,87	0,87	0,99	0,72	0,97	0,74	1,16
1974	0,93	1,41	0,34	1,04	0,87	0,82	1,01	0,73	0,99	0,79	1,17
1975	0,93	1,43	0,37	1,05	0,89	0,87	1,00	0,73	0,89	0,78	1,09
1976	0,94	1,41	0,34	0,88	0,91	0,89	0,98	0,72	0,86	0,89	1,10
1977	0,93	1,42	0,38	0,92	0,95	0,89	0,99	0,75	0,84	0,74	1,07
1978	0,95	1,37	0,37	0,91	0,98	0,97	1,01	0,74	0,84	0,83	1,00
1979	0,95	1,40	0,38	0,91	0,97	0,95	1,01	0,76	0,84	0,86	0,96
1980	0,96	1,44	0,38	1,05	0,93	0,85	1,03	0,71	0,81	0,84	1,01
1981	0,97	1,43	0,38	0,94	0,90	0,85	1,03	0,68	0,78	0,84	0,95
1982	0,96	1,43	0,39	1,00	0,92	0,85	1,01	0,70	0,79	0,79	0,95
1983	0,94	1,45	0,39	0,95	0,89	0,89	1,02	0,65	0,79	0,94	0,96
1984	0,96	1,42	0,39	0,98	0,91	0,85	1,03	0,65	0,81	1,01	0,86
1985	0,98	1,42	0,42	0,99	0,93	0,90	1,04	0,58	0,81	1,02	0,84
1986	0,95	1,48	0,41	1,06	0,95	0,91	1,02	0,60	0,81	0,98	0,82
1987	0,98	1,51	0,44	1,02	0,96	0,91	0,99	0,56	0,82	1,04	0,82
1988	0,93	2,29	0,46	0,93	0,90	0,89	0,96	0,52	0,83	0,94	0,87

Табела 4.28. Косово: Локациони коефицијенти области делатности

ЈУГ = 1

ГОДИНА	ИНД	ПОЉ	ШУМ	ВОД	ГРА	САО	ТРГ	УГО	ЗАН	СТК	ОСТ
1952	1,00	1,45	0,00	0,00	0,46	0,66	0,56	0,47	0,85	0,00	0,00
1953	1,01	1,46	1,05	0,00	0,34	0,43	0,51	0,32	0,76	0,00	0,00
1954	0,97	1,53	0,36	0,00	0,50	0,63	0,54	0,30	0,91	0,00	0,00
1955	0,96	1,44	0,38	0,00	0,89	0,53	0,44	0,53	0,73	0,00	0,00
1956	0,84	1,62	0,59	0,00	0,82	0,58	0,52	0,51	0,84	0,00	0,00
1957	0,81	1,58	0,48	0,00	0,85	0,52	0,47	0,46	0,86	0,00	0,00
1958	0,87	1,55	0,65	0,00	0,81	0,57	0,59	0,44	0,87	0,00	0,00
1959	0,86	1,62	0,34	0,00	1,01	0,43	0,52	0,53	0,63	0,00	0,00
1960	0,88	1,53	0,86	0,00	1,31	0,54	0,61	0,64	0,65	0,00	0,00
1961	0,73	1,69	0,78	0,00	1,26	0,81	0,68	0,66	0,72	0,43	0,00
1962	0,81	1,53	0,47	0,00	1,33	0,81	0,67	0,75	0,76	0,65	0,00
1963	0,90	1,49	0,83	0,00	1,20	0,59	0,71	0,64	0,65	0,45	0,00
1964	0,92	1,63	0,54	0,00	1,00	0,59	0,60	0,62	0,58	0,53	0,00
1965	0,96	1,49	0,57	0,00	1,26	0,50	0,66	0,60	0,53	0,39	0,00
1966	0,98	1,36	0,65	0,00	1,32	0,63	0,68	0,60	0,62	0,50	0,00
1967	0,97	1,57	0,64	0,00	1,11	0,57	0,65	0,58	0,65	0,64	0,00
1968	1,06	1,36	0,60	0,00	1,20	0,64	0,77	0,59	0,64	0,53	0,00
1969	0,99	1,40	0,77	0,00	1,36	0,64	0,74	0,62	0,67	0,62	0,00
1970	0,99	1,60	0,47	0,00	1,24	0,59	0,72	0,72	0,60	0,64	0,00
1971	0,95	1,66	0,63	0,16	1,31	0,61	0,76	0,56	0,81	0,48	0,32
1972	1,00	1,46	0,54	0,86	1,35	0,64	0,77	0,66	0,80	0,58	0,43
1973	0,94	1,46	0,77	0,11	1,39	0,57	0,83	0,61	0,85	0,54	0,52
1974	1,02	1,44	0,71	0,63	1,26	0,53	0,82	0,61	0,91	0,68	0,54
1975	1,01	1,56	0,65	1,99	1,04	0,58	0,81	0,65	0,92	0,83	0,60
1976	1,03	1,54	0,66	0,47	1,00	0,72	0,81	0,55	0,84	0,83	0,57
1977	1,04	1,41	0,74	0,78	0,99	0,76	0,87	0,70	0,95	0,49	0,53
1978	0,92	1,57	0,73	0,68	1,25	0,79	0,97	0,64	0,85	0,85	0,49
1979	0,99	1,57	0,67	0,69	1,21	0,67	0,95	0,67	0,81	0,63	0,39
1980	0,97	1,55	0,64	1,19	1,28	0,62	0,98	0,58	0,70	0,57	0,43
1981	0,99	1,54	0,64	0,88	1,18	0,69	0,94	0,57	0,73	0,70	0,48
1982	0,94	1,58	0,62	0,83	1,09	0,66	1,01	0,61	0,68	0,84	0,59
1983	0,96	1,65	0,59	0,61	1,03	0,69	0,94	0,51	0,70	0,72	0,61
1984	1,01	1,47	0,64	0,73	1,18	0,67	0,94	0,56	0,73	0,73	0,56
1985	1,00	1,52	0,64	0,64	1,24	0,69	0,96	0,51	0,74	1,08	0,58
1986	0,94	1,87	0,57	3,02	1,27	0,61	0,86	0,51	0,65	0,89	0,53
1987	1,02	1,78	0,69	2,06	1,11	0,64	0,84	0,55	0,74	0,71	0,51
1988	0,95	2,93	0,60	0,96	1,13	0,58	0,86	0,44	0,62	0,81	0,46

Табела 4.29. Републике и покрајине: Локациони коефицијенти примарног, секундарног и терцијарног сектора 1952–1988.

БИХ			ЦГО			ХРВ			МАК			СЛО			СРБ			УПС			КОС			ВОЈ		
П	С	Т	П	С	Т	П	С	Т	П	С	Т	П	С	Т	П	С	Т	П	С	Т	П	С	Т	П	С	Т
0,86	1,08	0,89	1,44	0,80	1,09	0,93	0,99	1,16	1,22	0,93	0,91	0,54	1,24	0,77	1,29	0,87	1,05	1,17	0,90	1,13	1,42	0,92	0,61	1,58	0,78	0,93
0,90	1,07	0,93	1,25	0,85	1,05	0,93	1,01	1,12	1,29	0,84	0,98	0,39	1,37	0,86	1,31	0,83	1,01	1,19	0,87	1,12	1,44	0,90	0,46	1,56	0,72	0,89
0,93	1,08	0,81	1,08	0,97	0,98	0,96	0,99	1,13	1,27	0,88	0,96	0,51	1,27	0,86	1,26	0,86	1,05	1,09	0,91	1,19	1,45	0,91	0,56	1,63	0,74	0,85
0,90	1,08	0,91	1,09	0,98	0,90	0,95	0,99	1,12	1,28	0,90	0,82	0,47	1,31	0,91	1,20	0,84	1,02	1,09	0,90	1,16	1,39	0,93	0,49	1,67	0,68	0,82
0,91	1,08	0,91	1,23	0,84	1,09	0,94	1,00	1,09	1,48	0,79	0,84	0,55	1,27	0,92	1,21	0,88	1,02	1,00	0,96	1,13	1,56	0,84	0,55	1,61	0,71	0,88
0,89	1,10	0,91	1,00	0,92	1,22	0,91	1,02	1,11	1,44	0,76	0,85	0,48	1,35	0,99	1,25	0,84	0,97	1,04	0,95	1,08	1,53	0,82	0,49	1,63	0,64	0,83
0,94	1,09	0,80	1,22	0,80	1,28	0,96	1,00	1,07	1,47	0,81	0,85	0,62	1,22	0,91	1,16	0,90	1,08	0,89	1,00	1,18	1,51	0,87	0,57	1,67	0,68	0,94
0,96	1,06	0,86	1,09	0,89	1,19	0,86	1,05	1,08	1,30	0,87	0,90	0,54	1,27	0,94	1,26	0,85	1,03	1,04	0,94	1,13	1,56	0,85	0,49	1,70	0,66	0,89
0,94	1,07	0,86	1,12	0,88	1,10	0,90	1,03	1,06	1,35	0,85	0,98	0,60	1,21	0,91	1,11	0,88	1,05	0,97	0,96	1,15	1,50	0,91	0,59	1,73	0,70	0,89
1,08	1,01	0,87	0,96	0,92	1,27	0,88	1,03	1,05	1,31	0,89	0,92	0,65	1,10	0,95	1,10	0,91	1,03	0,97	0,97	1,12	1,64	0,81	0,72	1,59	0,78	0,87
1,04	1,02	0,90	0,87	0,97	1,23	0,87	1,03	1,08	1,20	0,92	0,86	0,59	1,20	0,99	1,23	0,89	0,98	1,00	0,97	1,07	1,47	0,88	0,73	1,70	0,72	0,84
1,06	1,00	0,92	0,89	0,96	1,23	0,86	1,02	1,11	1,23	0,95	0,86	0,57	1,21	0,98	1,24	0,90	0,97	1,02	0,97	1,06	1,45	0,92	0,65	1,68	0,75	0,82
1,06	1,03	0,85	0,81	0,97	1,30	0,83	1,02	1,14	1,21	0,95	0,87	0,57	1,19	1,01	1,25	0,91	0,95	1,03	0,97	1,04	1,57	0,90	0,60	1,67	0,77	0,80
0,97	1,06	0,89	0,84	0,95	1,28	0,83	1,02	1,14	1,31	0,91	0,85	0,57	1,20	1,03	1,26	0,90	0,94	1,01	0,98	1,03	1,44	0,96	0,60	1,72	0,73	0,80
1,04	1,05	0,87	0,89	0,90	1,30	0,87	1,01	1,11	1,20	0,94	0,91	0,55	1,21	1,08	1,22	0,91	0,94	1,02	0,97	1,03	1,32	1,01	0,65	1,62	0,77	0,79
1,02	1,08	0,85	0,96	0,83	1,32	0,86	1,01	1,12	1,25	0,93	0,90	0,54	1,19	1,08	1,23	0,92	0,94	1,01	0,98	1,03	1,51	0,96	0,62	1,66	0,78	0,80
1,08	1,04	0,87	1,01	0,82	1,28	0,91	0,99	1,09	1,20	0,98	0,89	0,55	1,16	1,04	1,19	0,94	0,96	0,98	0,99	1,04	1,31	1,04	0,72	1,66	0,81	0,84
1,07	1,04	0,88	0,95	0,86	1,26	0,96	0,99	1,11	1,17	0,96	0,94	0,49	1,20	1,04	1,26	0,92	0,94	1,06	0,97	1,02	1,36	1,03	0,70	1,70	0,81	0,81
1,11	1,04	0,87	0,99	0,87	1,22	0,87	0,99	1,10	1,35	0,93	0,90	0,51	1,10	1,02	1,23	0,94	0,96	1,02	0,97	1,03	1,52	1,00	0,69	1,65	0,84	0,85
1,01	1,08	0,89	0,86	0,89	1,24	0,84	0,99	1,10	1,21	1,00	0,88	0,47	1,19	1,02	1,31	0,91	0,96	1,05	0,94	1,05	1,56	1,02	0,67	1,84	0,82	0,80
1,01	1,09	0,87	0,91	0,90	1,19	0,82	0,98	1,13	1,29	0,98	0,88	0,47	1,19	1,01	1,31	0,91	0,96	1,12	0,92	1,05	1,40	1,06	0,70	1,76	0,87	0,79
0,96	1,10	0,88	0,88	0,94	1,16	0,85	0,97	1,13	1,22	0,98	0,89	0,46	1,20	1,02	1,32	0,91	0,94	1,11	0,93	1,04	1,40	1,03	0,72	1,79	0,84	0,77
0,94	1,10	0,88	0,87	0,89	1,25	0,88	0,97	1,12	1,15	0,99	0,94	0,45	1,18	1,03	1,33	0,92	0,94	1,06	0,95	1,04	1,37	1,06	0,70	1,89	0,83	0,70
0,89	1,11	0,88	0,92	0,87	1,25	0,85	0,97	1,13	1,34	0,95	0,89	0,44	1,18	1,01	1,36	0,92	0,95	1,10	0,94	1,05	1,51	0,01	0,72	1,85	0,85	0,78
0,89	1,07	0,95	0,94	0,88	1,22	0,86	0,96	1,13	1,32	0,95	0,91	0,43	1,21	0,97	1,34	0,93	0,94	1,06	0,97	1,02	1,47	1,01	0,74	1,89	0,83	0,81
0,95	1,03	0,98	0,91	0,90	1,20	0,85	0,98	1,11	1,22	0,97	0,93	0,44	1,20	0,96	1,34	0,93	0,94	1,05	0,96	1,03	1,36	1,02	0,79	1,95	0,84	0,78
0,98	1,03	0,97	0,88	0,90	1,20	0,88	0,95	1,11	1,30	1,00	0,89	0,49	1,18	0,93	1,20	0,95	0,97	0,94	0,98	1,05	1,48	0,98	0,84	1,99	0,88	0,80
0,95	1,03	0,97	0,78	0,98	1,11	0,89	0,95	1,11	1,18	0,99	0,94	0,48	1,10	0,94	1,31	0,94	0,97	0,96	0,97	1,05	1,48	1,02	0,79	2,02	0,87	0,81
0,86	1,06	0,97	0,63	0,96	1,21	0,88	0,95	1,12	1,20	1,01	0,91	0,48	1,17	0,94	1,35	0,94	0,95	0,99	0,97	1,05	1,47	1,01	0,80	2,09	0,87	0,78
0,85	1,04	1,00	0,61	0,93	1,27	0,89	0,95	1,12	1,12	1,03	0,90	0,48	1,10	0,94	1,34	0,95	0,94	0,93	0,99	1,05	1,46	1,01	0,80	2,16	0,85	0,75
0,76	1,07	1,00	0,63	0,96	1,23	0,93	0,94	1,12	1,06	1,01	0,95	0,48	1,19	0,95	1,35	0,94	0,93	0,99	0,99	1,02	1,50	0,95	0,85	2,08	0,84	0,75
0,75	1,09	0,98	0,62	0,98	1,20	0,94	0,94	1,12	0,94	1,05	0,95	0,46	1,21	0,94	1,37	0,92	0,95	1,05	0,95	1,05	1,57	0,95	0,81	2,01	0,84	0,76
0,78	1,06	1,00	0,64	1,00	1,17	0,97	0,93	1,12	1,00	1,05	0,93	0,44	1,18	0,96	1,35	0,94	0,94	0,93	0,99	1,06	1,41	1,01	0,81	2,01	0,84	0,76
0,86	1,06	0,96	0,75	0,93	1,21	0,95	0,93	1,14	1,18	0,99	0,95	0,45	1,16	0,93	1,33	0,96	0,94	0,94	0,99	1,04	1,42	1,01	0,82	2,14	0,89	0,75
0,84	1,07	0,96	0,70	0,92	1,25	0,91	0,91	1,10	1,15	1,03	0,89	0,43	1,19	0,93	1,40	0,94	0,93	1,03	0,97	1,03	1,80	0,96	0,74	2,11	0,87	0,75
0,82	1,82	0,99	0,79	1,48	1,34	0,92	1,60	1,17	1,19	1,89	0,79	0,43	1,99	0,97	1,42	1,68	0,91	0,99	1,75	1,00	1,70	1,76	0,73	2,28	1,51	0,77
1,22	1,94	0,85	1,03	1,60	1,23	1,20	1,59	1,10	1,41	1,92	0,82	0,64	2,02	0,91	2,04	1,70	0,89	1,51	1,72	0,99	2,61	1,73	0,71	3,03	1,64	0,70

Табела 4.30. Србија: Локациони коефицијенти укупне запослености по глобалним секторима и областима делатности

ЈУГ = 1

	1952	1955	1960	1965	1970	1975	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
ПРИВРЕДА	0,96	0,96	0,98	0,98	0,98	0,97	0,98	0,99	0,99	0,98	0,99	0,98	0,98	0,98	0,98	0,98	0,98	0,98
ПРИМАРНИ СЕКТОР	0,92	1,04	1,12	1,14	1,11	1,43	1,04	1,05	1,04	1,05	1,05	1,06	1,06	1,04	1,05	1,05	1,03	1,04
пољопривреда	1,30	1,31	1,33	1,37	1,33	1,82	1,28	1,30	1,27	1,27	1,27	1,27	1,25	1,23	1,24	1,23	1,21	1,22
водопривреда	-	-	1,19	0,72	1,02	1,26	0,91	0,85	0,88	0,87	0,88	0,94	0,94	0,88	0,88	0,87	0,88	0,89
шумарство	0,35	0,47	0,43	0,43	0,39	0,45	0,39	0,39	0,41	0,43	0,43	0,44	0,44	0,45	0,45	0,45	0,44	0,45
СЕКУНДАРНИ СЕКТОР	0,93	0,92	0,94	0,96	0,98	1,00	0,98	0,99	0,98	0,99	0,99	0,99	0,99	0,99	0,99	0,99	0,99	1,00
индустрија и рударство	0,93	0,93	0,92	0,96	0,96	0,99	0,95	0,96	0,96	0,98	0,98	0,98	0,98	0,98	0,99	0,99	0,99	1,00
грађевинарство	0,86	0,83	1,00	0,94	1,01	0,82	1,01	1,03	1,00	1,02	1,02	1,01	1,01	1,01	1,01	1,01	1,01	1,01
занатство	1,12	1,07	0,96	0,99	1,01	1,80	1,30	1,25	1,23	0,98	0,97	0,96	0,97	0,96	0,95	0,96	0,95	0,94
ТЕРЦИЈАРНИ СЕКТОР	1,08	1,06	1,01	0,96	0,96	0,79	0,98	0,97	0,97	0,97	0,97	0,97	0,97	0,97	0,97	0,97	0,96	0,95
саобраћај и везе	1,11	0,99	0,92	0,86	0,93	0,89	0,95	0,96	0,96	0,97	0,97	0,98	0,99	0,99	0,99	0,98	0,97	0,96
трговина	1,07	1,12	1,13	1,09	1,03	0,69	1,00	0,99	0,99	1,01	1,02	1,01	1,02	1,03	1,02	1,02	1,02	1,01
угоститељство и туризам	-	-	0,98	0,91	0,85	0,71	0,91	0,91	0,91	0,87	0,86	0,86	0,85	0,83	0,82	0,80	0,80	0,77
стамбено-комуналне дел.	1,03	0,98	0,93															

Табела 4.31. Косово: Локациони коефицијенти укупне запослености по глобалним секторима и областима делатности

ЈУГ = 1

ПРИВРЕДА	0,91	0,89	0,93	0,91	0,87	0,87	0,88	0,89	0,89	0,89	0,90	0,90	0,89	0,90	0,90	0,90	0,90	0,90
ПРИМАРНИ СЕКТОР	0,88	1,03	1,12	1,26	1,10	1,27	1,02	1,03	1,09	1,10	1,08	1,09	1,06	1,01	1,00	1,02	1,04	1,11
пољопривреда	0,95	1,08	1,17	1,36	1,13	1,26	1,13	1,14	1,19	1,23	1,21	1,22	1,17	1,10	1,09	1,12	1,13	1,22
водопривреда	-	-	1,37	2,13	1,61	2,80	0,65	0,60	0,95	0,76	0,72	0,78	0,74	0,73	0,71	0,72	0,92	0,87
шумарство	0,78	0,94	0,92	0,76	0,87	0,97	0,79	0,80	0,85	0,80	0,76	0,76	0,78	0,77	0,77	0,77	0,76	0,78
СЕКУНДАРНИ СЕКТОР	0,96	0,90	0,97	0,91	0,91	0,95	0,91	0,93	0,93	0,93	0,94	0,93	0,93	0,93	0,93	0,93	0,93	0,93
индустрија и рударство	1,01	1,03	0,79	0,93	0,99	0,98	0,87	0,88	0,86	0,89	0,89	0,89	0,89	0,90	0,90	0,90	0,89	0,90
грађевинарство	0,88	0,65	1,93	1,19	0,92	0,93	0,96	1,05	1,07	1,14	1,15	1,13	1,12	1,11	1,13	1,10	1,14	1,09
занатство	0,82	0,72	0,43	0,41	0,35	0,67	1,28	1,23	1,24	0,77	0,71	0,73	0,73	0,74	0,76	0,80	0,84	0,81
ТЕРЦИЈАРНИ СЕКТОР	0,82	0,75	0,66	0,70	0,68	0,69	0,78	0,76	0,77	0,77	0,79	0,80	0,80	0,82	0,82	0,82	0,83	0,81
саобраћај и везе	0,66	0,50	0,40	0,50	0,54	0,53	0,74	0,74	0,76	0,77	0,80	0,81	0,83	0,82	0,83	0,83	0,85	0,81
трговина	0,88	0,88	0,76	0,71	0,75	0,74	0,76	0,77	0,79	0,83	0,87	0,88	0,87	0,90	0,90	0,93	0,96	0,96
угоститељство и туризам	-	-	0,81	0,78	0,68	0,60	0,78	0,84	0,81	0,73	0,73	0,73	0,70	0,71	0,71	0,69	0,69	0,65
стамбено-комуналне дел.	1,24	1,28	1,13	1,30	0,89	1,13	1,21	0,78	0,86	0,82	0,80	0,85	0,87	0,91	0,90	0,85	0,79	0,79
финансијске и др. услуге							0,64	0,65	0,62	0,60	0,60	0,60	0,60	0,62	0,62	0,62	0,59	0,60
ВАНПРИВРЕДНЕ ДЕЛАТНОСТИ	1,41	1,55	2,11	1,44	1,61	1,59	1,60	1,54	1,51	1,52	1,49	1,50	1,51	1,50	1,49	1,50	1,48	1,47
образовање и култура	1,42	1,55	1,65	1,80	2,11	2,16	2,06	2,10	2,05	2,08	2,02	2,04	2,04	2,02	2,01	2,03	2,00	1,98
здравств. и социјална заштита	-	-	0,92	0,94	1,09	1,08	0,98	0,94	0,92	0,93	0,94	0,96	0,97	0,98	0,97	0,99	0,98	0,98
дпз и дпо	1,41	1,56	16,38	1,41	1,36	1,27	1,56	1,34	1,36	1,35	1,35	1,36	1,38	1,38	1,38	1,40	1,40	1,41

Табела 4.32. Републике и покрајине: Запосленост – локациони коефицијенти глобалних сектора привреде

ЈУГ = 1

	БИХ			ЦГО			ХРВ			МАК			СЛО			СРБ			УПС			КОС			ВОЈ		
	П	С	Т	П	С	Т	П	С	Т	П	С	Т	П	С	Т	П	С	Т	П	С	Т	П	С	Т	П	С	Т
1952	1,23	1,04	0,75	0,45	1,05	1,25	1,15	0,95	1,05	1,11	0,89	1,24	0,60	1,15	0,87	0,96	0,97	1,13	0,64	1,03	1,18	0,97	1,05	0,89	1,69	0,81	1,07
1955	1,06	1,03	0,87	0,51	1,15	0,86	1,02	0,96	1,10	1,37	0,95	0,91	0,65	1,15	0,79	1,08	0,95	1,10	0,67	1,04	1,11	1,16	1,01	0,85	1,98	0,74	1,12
1960	1,00	1,03	0,91	0,60	1,05	1,12	0,93	0,98	1,11	1,51	0,92	0,89	0,61	1,13	0,85	1,14	0,96	1,03	0,56	1,06	1,13	1,20	1,05	0,71	2,22	0,76	0,89
1965	0,98	1,05	0,87	0,75	0,98	1,21	0,92	0,97	1,12	1,37	0,96	0,91	0,63	1,09	0,97	1,16	0,97	0,98	0,60	1,06	1,08	1,38	1,00	0,77	2,18	0,82	0,83
1970	1,13	1,03	0,88	0,85	0,93	1,25	0,87	0,96	1,15	1,47	0,98	0,88	0,59	1,09	0,94	1,13	0,99	0,97	0,65	1,04	1,04	1,26	1,05	0,78	2,24	0,86	0,86
1975	1,39	1,07	0,87	1,06	0,94	1,25	1,14	0,99	1,11	2,08	1,01	0,82	0,74	1,13	0,89	1,47	1,03	0,94	0,87	1,06	1,01	1,46	1,10	0,79	2,95	0,92	0,82
1977	0,96	1,04	0,93	0,84	0,86	1,31	0,95	0,94	1,13	1,59	1,00	0,89	0,55	1,12	0,85	1,05	0,99	1,00	0,50	1,03	1,04	1,16	1,04	0,89	2,46	0,91	0,89
1978	0,94	1,04	0,94	0,87	0,84	1,35	0,90	0,94	1,14	1,62	1,01	0,86	0,52	1,10	0,89	1,07	1,00	0,98	0,53	1,03	1,03	1,16	1,05	0,86	2,35	0,93	0,89
1979	0,93	1,03	0,95	0,84	0,85	1,33	0,93	0,93	1,13	1,65	1,01	0,85	0,53	1,09	0,90	1,06	0,99	0,98	0,54	1,02	1,04	1,22	1,04	0,87	2,30	0,93	0,88
1980	0,96	1,04	0,93	0,79	0,87	1,30	0,92	0,94	1,14	1,84	1,01	0,83	0,54	1,10	0,89	1,07	1,00	0,98	0,55	1,02	1,04	1,24	1,05	0,86	2,35	0,93	0,89
1981	0,92	1,04	0,93	0,80	0,86	1,32	0,93	0,93	1,15	1,86	1,01	0,81	0,55	1,09	0,91	1,07	1,00	0,98	0,56	1,03	1,03	1,20	1,04	0,88	2,33	0,93	0,89
1982	0,92	1,05	0,91	0,78	0,85	1,34	0,96	0,93	1,14	1,74	1,02	0,83	0,55	1,08	0,92	1,08	1,00	0,98	0,58	1,02	1,03	1,22	1,03	0,89	2,32	0,93	0,89
1983	0,90	1,05	0,92	0,76	0,84	1,36	0,97	0,93	1,14	1,77	1,01	0,83	0,55	1,08	0,92	1,07	1,00	0,98	0,59	1,02	1,03	1,19	1,03	0,90	2,29	0,93	0,89
1984	0,90	1,05	0,93	0,75	0,83	1,38	0,98	0,93	1,13	1,78	1,01	0,82	0,55	1,09	0,92	1,06	1,00	0,99	0,59	1,02	1,03	1,12	1,04	0,91	2,30	0,93	0,89
1985	1,22	1,40	1,23	0,71	0,85	1,34	1,01	0,93	1,14	1,74	1,02	0,83	0,55	1,09	0,92	1,06	1,00	0,98	0,59	1,02	1,03	1,11	1,04	0,90	2,31	0,93	0,88
1986	0,91	1,05	0,92	0,74	0,84	1,37	0,98	0,93	1,15	1,79	1,01	0,82	0,54	1,08	0,92	1,06	1,00	0,98	0,59	1,03	1,02	1,13	1,03	0,91	2,29	0,93	0,89
1987	0,89	1,05	0,92	0,84	0,84	1,35	0,98	0,92	1,15	1,86	1,01	0,82	0,54	1,08	0,93	1,05	1,01	0,98	0,57	1,03	1,01	1,16	1,03	0,91	2,27	0,93	0,89
1988	0,80	1,05	0,94	0,89	0,82	1,36	0,99	0,92	1,16	1,95	1,00	0,82	0,54	1,08	0,93	1,06	1,01	0,96	0,58	1,04	1,00	1,23	1,03	0,90	2,29	0,93	0,89

4.7. ОДНОС СТЕПЕНА РАЗВИЈЕНОСТИ И ПРОИЗВОДНЕ И РАДНЕ СТРУКТУРЕ

Постоји, међутим, потреба да се у анализи структуре направи корак даље, јер горњи подаци, иако изражавају *основне тенденције структурних промена*, не могу да послуже као подлога за вођење издиференцираније регионалне политике. Стога је, у анализи структурних промена, неопходно ићи на нижи ниво агрегације. То је овде учињено у ограниченом обиму: ишло се само до нивоа области делатности. Сем тога нешто систематичнија презентација резултата ограничена је само на 1983. и 1987. годину за остале године дати су (у тексту или у ПРИЛОГУ СПСПРС) неопходни полазни подаци на основу којих се може анализирати *однос степена развијености региона и његове производне и радне структуре*. Тај однос у 1983. и 1987. години приказују *табеле 4.35. и 4.36.*

Веза између структуре и степена развијености несумњиво постоји, иако се из *табеле 4.35.* експлицитно не види њена природа. Војводина је постигла релативно висок степен развијености с „неразуђеном” производном и радном структуром, док је Хрватска, с друге стране, сличан ниво економске развијености остварила уз изразито диверсификоване карактеристичне структуре. До извесне границе потврђује се и *постојање корелације између достигнутог ступња привредне развијености и заступљености глобалних сектора (П, С, Т) у структури производње и запослености: код развијенијих региона више су заступљени секундарни и терцијарни, а код мање развијених примарни и секундарни сектор* (с изузетком Војводине и донекле Црне Горе).

Осим *структуре* на место региона на скали развијености несумњиво су утицали и *ефикасност* инвестирања и производња, а ни *кретања у примарној расподели* нису имала неутрално регионално дејство: иако је политика цена била првенствено оријентисана према секторима, а не регионима (тачније: према производима, прецењујући, на пример, индустријске, а потцењујући пољопривредне производе и сировине у складу с владајућом философијом индустријализације), с обзиром на различиту заступљеност глобалних сектора (П, С, Т) у структури друштвеног производа појединих подручја, то је имало, већи или мањи, позитиван или негативан утицај на привредни развој тих подручја. Како су кретања цена утицала на развој појединих региона приказано је на другом месту³⁷.

37 Види 10. поглавље.

Табела 4.33. СР и САП: Промене у карактеристичној производној структури, (ДП, текуће цене), 1952–1987.

П = примарни сектор; С = секундарни сектор; Т = терцијарни сектор

	1952	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1983	1985	1987
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
БИХ	С: 1,08	С: 1,08	С: 1,07	С: 1,06	С: 1,04	С: 1,10	С: 1,06	С: 1,09	С: 1,06	С: 1,05
ЦГО	П: 1,44 Т: 1,08	П: 1,09	П: 1,18 Т: 1,12	Т: 1,28	Т: 1,22	Т: 1,26	Т: 1,21	Т: 1,20	Т: 1,21	Т: 1,34
ХРВ	Т: 1,16	Т: 1,12	Т: 1,06 С: 1,03	Т: 1,14 С: 1,02	Т: 1,10	Т: 1,13	Т: 1,12	Т: 1,12	Т: 1,14	Т: 1,17
МАК	П: 1,22	П: 1,28	П: 1,35	П: 1,31	П: 1,35	П: 1,33	П: 1,20 С: 1,01	С: 1,05	П: 1,18	П: 1,20 С: 1,06
СЛО	С: 1,24	С: 1,31	С: 1,21	С: 1,20 Т: 1,03	С: 1,18 Т: 1,02	С: 1,18 Т: 1,01	С: 1,17	С: 1,21	С: 1,16	С: 1,15
СРБ	П: 1,29 Т: 1,05	П: 1,28 Т: 1,02	П: 1,22 Т: 1,05	П: 1,26	П: 1,23	П: 1,36	П: 1,35	П: 1,37	П: 1,33	П: 1,45
УПС	П: 1,17 Т: 1,13	Т: 1,16 П: 1,09	Т: 1,15	Т: 1,03 П: 1,01	Т: 1,03 П: 1,02	П: 1,09 Т: 1,04	Т: 1,05	П: 1,05 Т: 1,05	Т: 1,04	С: 1,01 Т: 1,00
КОС	П: 1,42	П: 1,39	П: 1,50	П: 1,44	П: 1,52	П: 1,50	П: 1,47 С: 1,01	П: 1,57	П: 1,42 С: 1,01	П: 1,73 С: 1,00
ВОЈ	П: 1,58	П: 1,67	П: 1,73	П: 1,72	П: 1,65	П: 1,87	П: 2,09	П: 2,01	П: 2,14	П: 2,37

Табела 4.34. СР и САП: Промене у карактеристичној радној структури (ЗАП укупно) 1952–1983.

П = примарни сектор; С = секундарни сектор; Т = терцијарни сектор

	1952	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1983
	1	2	3	4	5	6	7	8
БИХ	П: 1,31 С: 1,10	П: 1,10 С: 1,08	С: 1,06 П: 1,04	С: 1,06	П: 1,12 С: 1,02	П: 1,09 С: 1,03	С: 1,04	С: 1,02
ЦГО	Т: 1,30	С: 1,11 Т: 1,01	Т: 2,19	Т: 2,20	Т: 2,19	Т: 2,22	Т: 2,21	Т: 2,22
ХРВ	П: 1,16 Т: 1,01	Т: 1,03 П: 1,03	Т: 1,02	Т: 1,04	Т: 1,05	Т: 1,05	Т: 1,05	Т: 1,06
МАК	Т: 1,18 П: 1,07	П: 1,34	П: 1,47	П: 1,34	П: 1,34	П: 1,63	П: 1,86	П: 1,75 С: 1,02
СЛО	С: 1,20	С: 1,18	С: 1,14	С: 1,11	С: 1,12	С: 1,12	С: 1,12	С: 1,10
СРБ	Т: 1,13	Т: 1,12 П: 1,04	П: 1,12 Т: 1,06	П: 1,14 Т: 1,02	П: 1,11 Т: 1,02	П: 1,14 Т: 1,02	П: 1,06 Т: 1,03	П: 1,06 Т: 1,02
УПС	Т: 1,17	Т: 1,14	Т: 1,14 С: 1,02	Т: 1,10 С: 1,02	Т: 1,05 С: 1,03	Т: 1,05 С: 1,01	Т: 1,05 С: 1,01	Т: 1,04 С: 1,01
КОС	Т: 1,11	Т: 1,16 П: 1,03	П: 1,12 Т: 1,01	П: 1,26 Т: 1,07	Т: 1,15 П: 1,10	Т: 1,14 П: 1,01	Т: 1,16 П: 1,15	Т: 1,16 П: 1,08
ВОЈ	П: 1,68 Т: 1,04	П: 1,98 Т: 1,07	П: 2,28	П: 2,25	П: 2,26	П: 2,34	П: 2,39	П: 2,33

Табела 4.35. СР и САП: Степен економске развијености и карактеристична производна и радна структура у 1983. години

СТЕПЕН РАЗВИЈЕНОСТИ	Структура				
	Карактеристична производна структура (ДП ТЦ) Локациони коефицијенти већи од 1,000	Карактеристична радна структура (локациони коефицијенти већи од 1,000) Запослени у			
		привредним делатностима	непривредним делатностима		
0	1	2	3		
I НАЈРАЗВИЈЕНИЈЕ ПОДРУЧЈЕ СЛО	Занатство	1,490	Занатство	1,217	Здравство и социјална заштита 1,090
	Индустрија и рударство	1,250	Финансијске и др. услуге	1,206	
	Шумарство	1,170	Инд. и рударство	1,159	
II РАЗВИЈЕНО ПОДРУЧЈЕ ХРВ	Угоститељство и туризам	1,708	Водопривреда	1,387	Здравство и социјална заштита 1,065
	Водопривреда	1,485	Угоститељство и туризам	1,344	
	Шумарство	1,269	Саобраћај и везе	1,186	
	Саобраћај и везе	1,261	Стамб. комунална делатност	1,186	
	Занатство	1,192	Занатство	1,111	
	Грађевинарство	1,139	Финансијске и друге услуге	1,078	
			Трговина	1,055	
		Шумарство	1,014		
ВОЈ	Пољопривреда	2,133	Пољопривреда	3,039	ДПЗ и ДПО
	Водопривреда	1,661	Водопривреда	1,377	
III НЕРАЗВИЈЕНО ПОДРУЧЈЕ ЦГ	Угоститељство и туризам	1,981	Шумарство	1,998	ДПЗ и ДПО 1,396 Образовање и култура 1,108
	Шумарство	1,472	Угоститељство и туризам	1,957	
	Саобраћај и везе	1,259	Стамб.-ком. делатн.	1,364	
	Стамб.-ком. делатн.	1,190	Занатство	1,327	
	Грађевинарство	1,183	Саобраћај и везе	1,301	
	Трговина	1,060	Трговина	1,153	
УПС	Стамб.-ком. делатн.	1,131	Грађевинарство	1,068	ДПЗ и ДПО 1,102 Образовање и култура 1,049 Здравство и соц. заштита 1,039
	Трговина	1,102	Трговина	1,051	
	Пољопривреда	1,098	Финансијске и друге услуге	1,024	
	Саобраћај и везе	1,032			
БХ	Шумарство	2,122	Шумарство	2,467	ниједан локациони коефицијент нема вредност већу од јединице
	Стамб.-ком. делатн.	1,383	Стамб.-ком. делат.	1,087	
	Индустрија и рударство	1,114	Грађевинарство	1,081	
	Грађевинарство	1,113	Индустрија и рударство	1,067	
МАК	Водопривреда	1,280	Пољопривреда	2,064	Образовање и култура 1,075
	Грађевинарство	1,187	Водопривреда	1,634	
	Трговина	1,114	Грађевинарство	1,239	
	Стамб.-ком. делатн.	1,065	Трговина	1,022	
	Индустрија и рударство	1,063	Индустрија и рударство	1,003	
IV НАЈНЕРАЗВИЈЕНИЈЕ ПОДРУЧЈЕ КОС	Пољопривреда	1,651	Пољопривреда	1,209	Образовање и култура 2,022 ДПЗ и ДПО 1,382
	Грађевинарство	1,027	Грађевинарство	1,119	

Табела 4.36. СР и САП: Степен економске развијености и карактеристична производња и радна структура у 1987. години

СТЕПЕН РАЗВИЈЕНОСТИ	Структура						
	Карактеристична производна структура (ДП ТЦ) Локациони коефицијенти већи од 1,000	Карактеристична радна структура (локациони коефицијенти већи од 1,000) Запослени у					
		привредним делатностима	непривредним делатностима				
0	1	2	3				
I НАЈРАЗВИЈЕНИЈЕ ПОДРУЧЈЕ СЛО	Занатство	1,31	Занатство	1,31	Здравство и социјална заштита 1,07		
	Остало (финансијске услуге)	1,16	Финансијске услуге	1,16			
	Индустрија	1,15	Индустрија	1,13			
II Развијено подручје ХРВ	Угоститељство и туризам	1,82	Угоститељство и туризам	1,47	Здравство и соц. заштита 1,07		
	Водопривреда	1,33	Водопривреда	1,46			
	Саобраћај	1,25	Саобраћај	1,21			
	Шумарство	1,22	Стамб.-ком. делатности	1,13			
	Занатство	1,18	Занатство	1,11			
	Грађевинарство	1,06	Финансијске услуге	1,10			
	Трговина	1,06	Шумарство	1,03			
	Остало	1,02	Грађевинарство	1,01			
	ВОЈ	Пољопривреда	2,46	Пољопривреда		2,92	ДПЗ и ДПО 1,06
		Водопривреда	1,57	Водопривреда		1,38	
III Неразвијено подручје УПС	Стамбено-ком. делатности	1,21	Грађевинарство	1,07	Образовање и култура 1,06 Здравство и соц. заштита 1,04		
	Трговина	1,07	Трговина	1,05			
	Пољопривреда	1,04	Индустрија	1,02			
	Грађевинарство	1,04	Финансијске услуге	1,02			
	Индустрија	1,02					
ЦГО	Угоститељство и туризам	2,18	Угоститељство и туризам	2,24	ДПЗ и ДПО 1,32 Образовање и култура 1,04		
	Шумарство	1,81	Шумарство	1,83			
	Саобраћај	1,58	Саобраћај	1,34			
	Трговина	1,23	Занатство	1,21			
	Грађевинарство	1,04	Трговина	1,21			
БИХ	Шумарство	2,07	Шумарство	2,38	(ниједан локациони коефицијент нема вредност већу од јединице)		
	Остало	1,40	Стамб.-ком. делатн.	1,14			
	Стамб.-ком. делатн.	1,17	Индустрија	1,10			
МАК	Водопривреда	1,64	Пољопривреда	2,16	Образовање и култура 1,05		
	Пољопривреда	1,21	Водопривреда	1,73			
	Индустрија	1,13	Грађевинарство	1,14			
	Грађевинарство	1,09	Индустрија	1,02			
IV Најнеразвијеније подручје КОС	Водопривреда	2,06	Грађевинарство	1,14	Образовање и култура 2,00 ДПЗ и ДПО 1,40		
	Пољопривреда	1,78	Пољопривреда	1,13			
	Грађевинарство	1,11					
	Индустрија	1,02					

5. СТРУКТУРА ПРОИЗВОДНИХ ЧИНИЛАЦА: ПРОИЗВОДНА ФУНКЦИЈА ПРИВРЕДЕ КОСОВА, СРБИЈЕ И ЈУГОСЛАВИЈЕ

5.1. СТРУКТУРА ПРОИЗВОДНИХ ЧИНИЛАЦА И РЕЛАТИВНА ПРОИЗВОДНА ЕФИКАСНОСТ ИНДУСТРИЈСКИХ ГРАНА КОСОВА

Подаци о вредности производње и основних средстава у сталним ценама (база је 1972. година) и броју запослених 1986. у гранама индустрије Косова дати су у *табели 1.* у ПРИЛОГУ ПФПКСЈ³⁸, а подаци о уделу тих вредности у укупном збиру (за индустрију) у *табели 2.* у истом ПРИЛОГУ. У доњем делу *табеле 2.* представљене су стандардне девијације и интервали варијација ових удела. Тако се види да је максимално учешће у укупној производњи (по сталним ценама) од 15%, а минимално од свега 0,02%. У ствари, чак 9 од 30 индустријских грана бележи учешће у производњи мање од 1%, то је само симболично. Учешће у вредности производње индустријских грана Косова показује велики варијабилитет (стандардна девијација је већа од просечне вредности тог учешћа). Тај варијабилитет је у ствари (мерен стандардном девијацијом) 1,5 пута већи од варијабилитета запослености.

Из тога се може закључити да привредна структура Косова није *диверзификована* и да је радно интензивна. У ствари, велике разлике у висини производње резултат су разлика у постојећим капацитетима. Коефицијент корелације висине вредности производње и основних средстава износи 0,73; вредности производње и броја запослених 0,78; броја запослених и вредности основних средстава 0,64.

Врло високи варијабилитет показује и учешће у укупној вредности основних средстава (од 0,03% до 24,3%), док је по броју запослених интервал варијација у „величини” грана више него упола мањи (од 0,2% до 9,3%), а такође и стандардна девијација (4,6 према 2,8), услед разлика у нивоу технологије, супституције и компензације средстава радом и заступљености гране у укупној производњи.

Запажа се да се по величини учешћа у укупној производњи, средствима и броју запослених у индустрији (по вредности производње преко 5%, вредности основних средстава преко 4,5% и броју запослених преко 5%), као *најзначајније* могу издвојити *производња угља, електропривреда, производња готових*

38 ПФПКСЈ = Др Милена Јовичић, *Структура производних чинилаца: производна функција привреде Косова, Србије и Југославије*, Институт економских наука, Београд 1989. У наведеној студији прецизно је дефинисан предмет истраживања и исцрпно је објашњена методологија истраживања.

текстилних производа, руда обојених метала, обојених метала, електричних машина, текстилних предива и тканина, грађевинског материјала, базних хемијских производа, прехрамбених производа и црна металургија (табела 5.1).

Дакле, пет индустријских грана обухвата више од половине основних средстава индустрије, шест производње, а седам запослених радника. По сва три критеријума међу првима су електропривреда, производња угља, производња текстилних предива и тканина и производња руда обојених метала; остале се не налазе у све три групе грана. Разлог томе је различита технологија и следствено томе, капитална опремљеност рада.

Табела 5.1.³⁹ Најзначајније индустријске гране Косова

Учешће у вредности производње		Учешће у вредности основних средстава		Учешће у броју запослених	
0102	15,1%	0101	24,3%	0125	9,3%
0101	11,4%	0102	10,3%	0102	8,5%
0126	7,8%	0108	7,5%	0108	8,4%
0108	7,2%	0107	6,2%	0107	8,0%
0117	6,2%	0118	4,9%	0101	6,8%
0125	5,8%	0125	4,8%	0126	6,3%
0121	5,0%	0109	4,7%	0130	5,7%
Укупно:	58,5%		62,7%		53,0%

Производна ефикасност индустријских грана може се мерити вредношћу производње према основним средствима и према ангажованом раду. Због промене релативних цена уобичајено је да се у анализи користе вредносни искази у сталним ценама.

У табели 5.2 наведене су гране индустрије Косова с релативно најпродуктивнијим основним средствима (мерено односом вредности остварене производње у сталним ценама и вредности основних средстава у сталним ценама у 1986. години) и запосленим радницима (мерено односом вредности остварене производње у сталним ценама и броја запослених). Приметимо да гране с највећим учешћем у основним средствима за производњу нису међу онима које имају највишу ефикасност средстава. Такође, многе од њих (осим производње угља и електропривреде) нису ни међу гранама с највећом продуктивношћу по запосленом.

Овде треба дати две важне напомене. Прво, на резултате свакако утиче и политика цена, наиме, евентуална релативна потцењеност вредности производње одређене гране услед нетржишног формирања цена. Проблем је делимично отклоњен коришћењем сталних цена из 1972. године, међутим, релативне цене базне године одражавају се и на добијене резултате. Не треба заборавити да су гране које ангажују највећи део основних средстава Косова у ствари *гране базичне индустрије*.

39 Уместо пуним именом, гране индустрије су, ради прегледности, у овој и свим осталим табелама означене шифрама из јединствене класификације делатности.

Табела 5.2. Релативно најпродуктивније гране индустрије Косова

Према основним средствима:		Према запосленом:	
0133	129	0133	394
0120	75	0129	92
0126	62	0102	87
0128	60	0101	82
0129	49	0120	70
0112	42	0119	69
0119	37	0117	62
0127	37	0126	60
0122	35	0103	56

Друго, у међусобном поређењу резултата ових показатеља за различите гране, мора се водити рачуна о различитим капиталним опремљеностима рада (означимо њихов однос са k). Тек ако је однос производње по раднику за две гране (p) већи од просечног односа производње по средствима⁴⁰ (c) множењем односом капиталних опремљености ($рск$), можемо сматрати да је прва грана продуктивнија. Тако, иако производња угља показује већи однос производње по раднику од електропривреде, њен однос продуктивности и просечне ефикасности основних средстава морао би бити већи према капиталној опремљености од онога за електропривреду, да бисмо је сматрали стварно продуктивнијом граном.

У табели 3. у ПРИЛОГУ ПФПКСЈ дати су истовремено односи производње према основним средствима и према запосленом, у истим индустријским гранама Косова и Југославије 1986. Одатле се може видети у којим је гранама на Косову остваривана већа производња по јединици основних средстава и запосленом него што је просечни резултат за Југославију. Табела 3А. У ПРИЛОГУ ПФПКСЈ даје разлике вредности производње по основним средствима и по запосленом између Косова и Југославије, за поједине индустријске гране, 1981. и 1986, а *графикон 3Б*. позиције индустријских грана према капиталној опремљености и продуктивности на Косову и Југославији. Линија регресија показује да повећање капиталне опремљености (у просеку) много више подиже продуктивност рада у индустрији Југославије него Косова.

У табели 5.3. дате су гране индустрије Косова које су 1986. године имале највеће позитивне разлике у вредности показатеља у односу на југословенски просек те гране.

Табела 5.3. Остварен већи однос производње од југословенског просека

Основним средствима	Према: Запослености	Условно нкв раднику
0133	0133	0133
0120	0129	0102
0132	0102	0129

40 Установљеног производном функцијом у зависности од k .

Основним средствима	Према: Запослености	Условно нкв раднику
0102	0126	0126
0129	0132	
0101	0111	
0122		

Од грана с високим учешћем у укупној производњи (табела 5.3) ефикасније од југословенског просека су само производња угља и електропривреда, а према производњи по раднику, производња готових текстилних производа. Остале гране ефикасније од југословенског просека укупно остварују тек око 10% друштвеног производа индустрије. По опремљености средствима, међутим, ове три гране саме чине више од трећине укупне вредности основних средстава индустрије (37,5%), остварују трећину (34,4%) укупне вредности производње у сталним ценама, а запошљавају само 17,8% запослених у индустрији.

Промене односа вредности производње према основним средствима могу се видети у табели 4. у ПРИЛОГУ ПФПКСЈ, где су дати подаци за 1977, 1981. и 1986, као и индекси пораста 1981/1977 и 1986/1977, а у табели 4А. Дати су индекси раста за Југославију. За десет посматраних година највише је производња по средствима порасла у производњи камена и шљунка, металопрерађивачкој делатности, машиноградњи, производњи обојених метала и производњи коже и крзна (преко 150%).

Известан пораст бележе, такође, производња неметалних минерала, електропривреда, производња електричних машина и апарата, производња готових текстилних производа и производња каучука. У осталим гранама однос реалне вредности производње према основним средствима нижи је 1986. него 1977.

У односу на индекс 1986/1977 за Југославију, чак 10 грана је показало већи пораст вредности производње по ангажованим средствима него одговарајуће гране у Југославији. Разлог томе може бити у релативно бржем расту производње или релативном паду опремљености рада средствима, који се супституирао повећаном запошленошћу. Стога је упутно вршити упоредну анализу пораста ефикасности средстава и пораста продуктивности рада, релативно према истим показатељима у индустрији Југославије.

Гране с највећим индексима пораста реалне вредности производње, основних средстава и запослености, дате су у табели 5.4.

Табела 5.4. Највиши индекси пораста 1986/1977.

Производња		Основна средства		Број запослених	
0113	567	0107	454	0107	1252
0107	285	0134	413	0120	292
0126	262	0132	320	0110	272
0129	231	0113	293	0117	238
0117	224	0133	289	0113	237
0134	192	0121	243	0112	214

Запажа се да су гране с највећим индексом пораста производње и основних средстава црна металургија, металопрерађивачка делатност и графичка делатност. При томе је у металопрерађивачкој делатности производња по средствима знатно порасла (док су основна средства порасла за око 3 пута, производња се повећала за око 5,5 пута). Тако се може пратити „исплативост” улагања у основна средства у различитим гранама.

Табела 7. у ПРИЛОГУ ПФПКСЈ даје упоредо индексе пораста, за период 1986/1981, односа производње према средствима и вредности основних средстава по индустријским гранама за Косово (ознака К) и Југославију (ознака Ј). Већи индекс пораста реалне вредности основних средстава од просека гране у Југославији имала је производња кожне обуће и галантерије, производња обојених метала и црна металургија. Највећу позитивну разлику пораста реалне вредности производње по основним средствима према истоврсној производњи у Југославији почетком осамдесетих на Косову бележи машиноградња, металопрерађивачка делатност и производња обојених метала. Разлози томе могу бити и различити. И заиста, док је у производњи обојених метала дошло до већег пораста производње него опремљености средствима, дотле је у машиноградњи ова разлика остварена због пада производње по средствима у Југославији као целини, а у металопрерађивачкој делатности дошло је и до пада вредности основних средстава у Југославији и до пада вредности основних средстава у тој грани индустрије Косова.

Иначе, матрица корелационих коефицијената (табела 5.5) показује да су се запосленост и продуктивност мењале у супротним правцима, да је продуктивност рада позитивно корелирана с капиталном опремљеношћу рада, а да је продуктивност рада инверзно корелирана с побољшањем опште квалификационе структуре гране, као и с повећаним учешћем радника виших квалификација.

Табела 5.5. Матрица корелационих коефицијената

	1.	2.	3.	4.	5.
1. Продуктивност		-0,323	0,602	-0,398	-0,150
2. Запосленост			-0,325	-0,053	-0,065
3. Капитална опремљеност				-0,090	0,036
4. Квалификације					0,816
5. Учешће вкв					

У мерењу производне ефикасности рада и капиталне опремљености рада, међутим, није исправно уложени рад мерити простим бројем запослених, због разлика у квалификационој структури, наиме сложености рада, већ бројем условно неквалификованих радника.

У добијању броја условно неквалификованих радника број радника сваке квалификационе категорије (висока, виша, средња и нижа стручна спрема, висококвалификовани (вкв), квалификовани, полуквалификовани и неквалификовани радници) множи се одговарајућим пондером „сложености” рада. Уо-

бичајено је да се ови пондери формирају пропорционално просечним личним доходима одговарајуће категорије. Но како је по правилу ограничавање општег пораста личних доходака у сузбијању инфлације пратило смањивање распона просечних личних доходака квалификационих категорија, то смо се определили за јединствене пондере из 1976. Тако добијени број условно неквалификованих радника представља, условно говорећи, уложену количину рада истог квалитета, па је погоднији за поређење међу гранама у којима је квалификациона структура битно различита. Однос броја условно неквалификованих радника и броја запослених представља коефицијент нивоа квалификација односне гране. Као друго мерило побољшања квалификационе структуре коришћено је учешће радника виших квалификација у укупном броју радника.

Поређењем индекса пораста запослености (1986/1987) и индекса пораста броја условно неквалификованих радника из *табеле 5. у ПРИЛОГУ ПФПКСЈ* види се да је квалификациона структура у периоду 1986/1977 највише побољшана у гранама: производња коже и крзна, производња сточне хране, као и производње кожне обуће и галантерије. У тим грана је највише порастао и удео виших квалификација (високе и више стручне спреме и броја високо квалификованих радника у укупном броју), а драстично је смањен у преради обојених метала, производњи неметала и рециклажи сировина. Гране у којима се квалификациона структура највише побољшала показују и највећу ефикасност основних средстава (производња коже и крзна и кожне обуће), као и високу продуктивност рада према просеку у Југославији (производња сточне хране). Карактеристично је, међутим, да гране с највећим погоршањем квалификационе структуре (прерада обојених метала и производња неметала) такође спадају у гране највећег пораста запослености.

У последњој колони *табеле 5. у ПРИЛОГУ ПФПКСЈ* исказан је индекс промене продуктивности рада 1986/1977, где је продуктивност мерена као реална вредност производње по условно неквалификованом раднику. Највише је порасла продуктивност у производњи неметала (јер погоршање квалификационе структуре релативно умањује именилац), металопрерађивачкој делатности и производњи и преради дувана.

Занимљиво је посматрати какав пораст продуктивности у овом десетогодишњем раздобљу су забележиле „веће” гране, представљене *табелом 5.1*. Све гране у којима је лоциран највећи део основних средстава индустрије забележиле су пад продуктивности рада. Од седам грана поређаних по учешћу у реалној вредности остварене производње, пораст продуктивности рада бележе само производња готових текстилних производа и производња грађевинског материјала. У ствари, свега шест грана бележи пораст продуктивности рада, чак осамнаест грана пад, а три стагнацију. Драстично је опала продуктивност рада у црној металургији (индекс 0,23), а у производњи камена, шљунка и песка, производњи базних хемијских производа и производњи руда обојених метала практично је преполовљена. Но и вредност основних средстава у сталним ценама и број условно неквалификованих радника, као основни фактори производње, морају се кориговати степеном искоришћености. Стога су употребљени подаци

о степену коришћења капацитета и ефективно извршеним часовима рада по делатностима и индустријским гранама. На тај начин коришћени подаци о производним факторима одражавају ефективне утрошке, упоредиве међусобно.

Табела 8. у ПРИЛОГУ ПФПКСЈ даје корелационе матрице за вредност основних средстава у сталним ценама, коефицијент коришћења капацитета, учешће виших квалификација у укупном броју запослених, коефицијент квалификационе структуре (однос броја условно неквалификованих према броју радника) и ефективне часове рада (само овај податак је из 1985, док су остали из 1986. за Југославију, а за Косово су само основна средства и коефицијент њиховог искоришћења из 1986, а остали подаци из 1985, како је дато у назници односних величина у табели). У доњем делу табеле дати су исти резултати за индустријске гране Косова (вредност основних средстава индустрије Косова према југословенском збиру износи 3,6%). Примећује се да је просечно искоришћење капацитета у гранама Косова нешто ниже него у Југославији (и износи 77%), да је коефицијент ефективних часова рада виши, као и учешће виших квалификација у укупном броју радника (16%) и општа квалификациона структура.

Интересантно је су и у индустријским гранама Косова и Југославије негативно корелисани вредност основних средстава и коефицијент коришћења капацитета. У ствари, и логично је да се основна средства користе интензивније у гранама у којима су нарочито оскудна. Искоришћеност капацитета позитивно је корелисана с учешћем виших квалификација и коефицијентом квалификација рада за грану, и то више корелисана у гранама Косова него Југославије. Док је учешће средњих квалификација више корелисано с коефицијентом коришћења капацитета него учешће виших квалификација, у гранама Косова је обрнуто. Степен искоришћености капацитета и ефективно утрошених часова рада као да нису међусобно зависни. И за Југославију и за Косово добијамо несигнификантне вредности (за Косово ниску негативну вредност) коефицијента корелације. И док је у Југославији релативно висок коефицијент корелације учешћа виших квалификација и ефективних часова рада (0,564), на Косову је он врло низак (0,180). Слично је и с коефицијентом између показатеља квалификационе структуре и ефективних часова рада.

У *табели 9. у ПРИЛОГУ ПФПКСЈ* дати су односи 1986. године између вредности за односну грану Косова и Југославије, за: коефицијент коришћења капацитета, ефективне часове рада, учешће високих квалификација у броју запослених, коефицијент квалификационе структуре (однос условно неквалификованих и запослених радника). Због евентуалних разлика у обухвату, податке је најсигурније користити релативно уместо апсолутно. То значи, на пример, да број ефективних часова рада у електропривреди Косова можда није за 5,5% већи него у електропривреди Југославије, али да је однос по том показатељу између електропривреде и, на пример, производње угља тачан: приближно су у истом положају ове гране Косова према гранама у Југославији укупно по односном показатељу. У доњем делу табеле дати су резултати дескриптивне статистике (средња вредност, стандардна девијација и интервал варирања) и корелациони коефицијенти изабраних показатеља. Тако се може закључити да је у

1986. коришћење капацитета било ниже, а ефективних часова рада више (али уз много мању дисперзију, што уноси сумњу у квалитет статистичких података) у гранама Косова него Југославије.

Слично, док је квалификациона структура нешто боља у гранама Косова, судећи по просечном односу 104%, изненађује знатно веће учешће виших квалификација у гранама Косова. Пажљивијом анализом примећујемо да је то резултат 5,5 пута већег учешћа виших квалификација у производњи кожне обуће, 4 пута већег у производњи коже и крзна, више од двоструко већег у производњи сточне хране, итд.

Обрађујући пажњу само на искоришћеност капацитета грана које имају највећи удео у основним средствима Косова (електропривреда, производња угља, производња руда обојених метала, црна металургија, производња базних хемијских производа и производња обојених метала), упоредиће се резултати ових грана с истим гранама у индустрији Југославије.

Запажа се да је просечно коришћење капацитета (према резултату за Југославију) ниже за око 6% него за све гране заједно (92% у односу на Југославију); квалификациона структура и ефективно коришћени радни часови су на приближно истом нивоу као у Југославији, али је учешће виших квалификација веће за око 38% него у истим гранама Југославије. Међутим, по свим овим показатељима, ова група има лошији однос према просеку Југославије од свих грана индустрије Косова узетих заједно. Овде је међутим значајно виша корелација између степена коришћења капацитета (према тој групацији у Југославији) и учешћа виших квалификација, него за просек индустрије. После кориговања броја запослених радника и коефицијентом ефективних часова рада и свођењем на условно неквалификовани рад, добијају се нови изрази за капиталну опремљеност јединице ефективног (хомогеног) рада и за продуктивност овог рада, дељењем вредности основних средстава и производње у сталним ценама с овом мером ефективног рада. Резултати су представљени у *табели 10*. у ПРИЛОГУ ПФПКСЈ.

Продуктивност рада овако представљена показује према производњи по запосленом највеће разлике у електропривреди, производњи угља, производњи дувана итд., а капитална опремљеност је највише прецењена у односу на кориговану дефиницију односом вредности основних средстава и броја запослених у гранама: производња коже и крзна, преради угља, машиноградњи и електропривреди. Разлог томе је у већем учешћу виших квалификација у квалификационој структури и/или већем релативном ефективном коришћењу рада у овим гранама. *Табела 11*. у ПРИЛОГУ ПФПКСЈ даје износе овако дефинисане капиталне опремљености рада у разним годинама, одакле се може приметити да је, у просеку посматрано, после пораста у 1981. дошло до општег пада у 1986. Такође је представљена и ефикасност производње с обзиром на оба фактора, на раније дефинисани начин. Уочава се благи општи пораст производне ефикасности до 1981, а затим нагли пад у 1986. у већини грана. (Потребно је подсетити да при наглој промени капиталне опремљености рада, ефикасност производње мора рачунати из позиције према овојници датих дводимензионих вредности, како је дефинисано у методолошким објашњењима).

У покушају да се положај гране Косова према продуктивности у односу на исту грану у индустрији Југославије представи као функција њеног релативног положаја према капиталној опремљености рада, оцењен је модел, чији су резултати представљени у *табели 10А*. У ПРИЛОГУ ПФПКСЈ. Резултати су статистички значајни (уведена је вештачка варијабла за производњу и прераду дувана, због високог позитивног одступања од просечне регресионе везе) и упућују на закључак да је положај према истоврсној грани у Југославији заиста у функцији капиталне опремљености рада. Но, много значајнији закључци могу се извући анализом релативног положаја грана у односу на оцењену регресиону зависност.

Свођењем мере рада на ефективни условно неквалификовани рад, израчунат је однос продуктивности и капиталне опремљености индустријских грана Косова према просеку Југославије. *Продуктивност рада у индустријским гранама Косова износи у просеку 68,7% од просека Југославије, мада је капитална опремљеност рада чак 97,9% од просека Југославије, а учешће виших квалификација у броју запослених у индустрији Косова 1,5 пута веће од југословенског просека у индустрији* (у гранама Косова износи 16%, а у Југославији ово је учешће само око 10,5%). Иначе, рачунајући однос продуктивности рада сваке гране према истој грани у Југославији, добијају се распони од 4% до 264%, а за исте такве односе капиталне опремљености од 25% до 316%. (Најповољнија је капитална опремљеност, па и продуктивност рада, према југословенском просеку у производњи и преради дувана.)

Интересантно је да се и с изразима продуктивности и капиталне опремљености дефинисане на овај нови начин, и даље добија негативна корелација између продуктивности рада и учешћа виших квалификација у грани, мада су, наравно, учешће виших квалификација и капитална опремљеност рада, па и продуктивност и капитална опремљеност рада, позитивно корелисани. Резултати оцењивања *Коб-Дагласове* (Cobb-Douglas) производне функције (дати у *табелама 12–15*. у ПРИЛОГУ ПФПКСЈ) упоредно су представљени за године посматрања у *табели 5.6*. (у загради иза оцене дата је вредност t-статистике).

Табела 5.6. Резултати оцењивања Коб-Дагласове производне функције

	1977		1981		1986	
Коефицијент ефикасности	10,63	(1,87)	13,20	(1,59)	4,54	(1,42)
Еластичност на средства	0,21	(2,51)	0,18	(1,66)	0,41	(3,12)
Еластичност на рад	1,18	(5,02)	1,00	(4,24)	0,72	(2,71)
Коефицијент детерминације	0,819		0,719		0,747	
DW статистика	2,225		2,302		2,230	

DW = Durbin-Watson

Запажа се пораст опште ефикасности (технологије) у 1981. али и нагли пад у 1986. години. Еластичност производње с обзиром на коришћена средства готово је удвостручена у 1986. у односу на 1977, а еластичност производње с

обзиром на коришћени рад постепено је опадала. Еластичност размера (сума експонената) опада од 1,4 на 1,2 у 1981, да би се приближила јединичној (1,1 у 1986), односно константним приносима.

Ради упоредне анализе дају се и резултати оцењивања Коб-Дагласове функције у 1986. години за индустријске гране Југославије с т-вредностима у загради испод оцењеног коефицијента:

$$P(86) = 27,93 \cdot K(86)^{0,27} \cdot R(86)^{0,63}, R^2=0,93, DW=1,72$$

(2,25) (6,53) (12,51)

Примећује се пре свега боља прилагођеност подацима (мање варирање грана око просечне зависности) и неколико пута већа општа ефикасност производње. Еластичност с обзиром на основна средства је много мања у Југославији него Косову (реч је несумњиво о резултату вишег степена технологије), а смањена је и еластичност према раду. Економија обима нешто је виша у гранама Косова.

Да би се илустровао уочени пад ефикасности у гранама Косова у 1986. у односу на 1977. годину, урађена је мала симулација. Задржавајући коефицијенте из 1977. године, оцењена је вредност утрошака фактора коришћених у 1986. за сваку индустријску грану. Према добијеним резултатима, више од половине грана бележи пад у односу на просечни ниво производње који би се у 1986. постигао с постојећим средствима, а при нивоу производне ефикасности из 1977. Гране које нису изгубиле у нивоу ефикасности у односу на просек у 1977. години су: производња и прерада дувана, производња каучука, производња готових текстилних производа, производња неметалних минерала и производња камена. На нивоу просека су производња сточне хране, прерада хемијских производа и производња коже и крзна. Све остале гране су испод просека ефикасности постигнуте у 1977. години.

Како резултати представљени у *табели 5.6.* не задовољавају све критеријуме статистичке значајности оцена, као нови фактор у Коб-Дагласову производну функцију укључено је учешће виших квалификација у укупно запосленим радницима. Резултати оцењивања овако дефинисане Коб-Дагласове производне функције су изложени у *табели 5.7.*

Иако увођење новог фактора у функцију незначајно поправља процент објашњених варијација, погоршава стандардне грешке оцена постојећих параметара, а он сам је статистички несигнификантан, резултати оцењивања су ипак наведени да би се уочило у којој мери то доводи до пада коефицијента ефикасности (сад је део варијација услед промене „технологије” објашњен учешћем виших квалификација), као и већ установљена појава негативног доприноса учешћа виших квалификација.

Табела 5.7. Резултати оцењивања Коб-Дагласове производне функције

	1977		1981		1986	
Коефицијент ефикасности	8,68	(1,89)	12,18	(1,49)	4,83	(1,41)
Еластичност на средства	0,01	(0,64)	0,15	(1,05)	0,49	(2,71)
Еластичност на рад	1,68	(5,30)	1,03	(4,08)	0,67	(2,37)
Еластичност на учешће виших квалификација	0,32	(2,17)	0,08	(0,31)	-0,18	(-0,75)
Коефицијент детерминације	0,845		0,720		0,753	
DW статистика	2,214		2,297		2,36	

Упоредни резултат за Југославију 1986. године (*табела 15А.* у ПРИЛОГУ *ПФПКС*) опет показује виши ниво прилагођавања подацима, виши ниво ефикасности производње, нижу еластичност с обзиром на промене вредности основних средстава. Општи коефицијенти еластичности с обзиром на уложени рад су за Косово и Југославију врло блиски, али је маргинални производ учешћа виших квалификација позитиван. Увођењем вештачке варијабле за прераду хемијских производа (због посебних положаја производње вештачких ђубрива), резултати постају високо значајни (видети *табелу 15Б.* и *графикон 15Ц* у ПРИЛОГУ *ПФПКС*).

У ствари, за гране Косова у 1986. години, због ученог коефицијента приноса једнаког јединици, може се оценити Коб-Дагласова производна функција тако да се производња по раду представи као експоненцијална функција коришћених средстава по раду. Да би се добио значајан коефицијент детерминације (0,6) нужно је да се додају две вештачке варијабле, за грану производње и прераде дувана, због високог позитивног, и за производњу обојених метала, због још већег негативног одступања од просечне зависности, представљене функцијом јединичне супституције међу факторима и константних приноса.

Резултати оцењивања *CES* производне функције за индустријске гране Косова представљени су *табелама 16.* и *17.* у ПРИЛОГУ и приказани су упоредо у *табели 5.8.*

Добијене оцене параметара имају високе стандардне грешке и наводе се само у смислу поређења вредности за разне године посматрања. Статистичка значајност може се постићи увођењем вештачких варијабли, нарочито за оне гране које показују изразито одступање навише вредности производње у односу на оцењену просечну зависност. То су производња угља, производња готових текстилних производа и производња и прерада дувана.

Табела 5.8. Резултати оцењивања *CES* производне функције

Коефицијенти	1977	1981	1986
Ефикасности	0,371	1,606	2,677
Економије обима	1,134	1,149	1,129
Капиталне интензивности	0,998	0,845	0,539

Коефицијенти	1977	1981	1986
Супститубилности	-1,347	0,617	-0,138
Еластичности супституције	0,430	0,620	0,880
Детерминације	0,835	0,721	0,748

Илустрације ради, дати су и резултати оцењивања CES производне функције за индустријске гране Југославије 1986. године, мада показује исте слабости високих стандардних грешака оцена пре увођења вештачких варијабли:

$$P(86) = 23,99[0,37 \cdot K(86)^{-0,06} + 0,63 \cdot R(86)^{-0,06}]^{-16,07}$$

(2,25) (6,53) (12,51)

$$R^2=0,93, \quad DW=1,74$$

У односу на оцењену функцију за Косово, примећују се исте разлике као и у случају Коб-Дагласове функције. Коефицијент ефикасности је готово десет пута већи, економије обима и капиталне интензивности нешто нижи, а еластичност супституције је ближа јединици и износи 0,95.

Најзад, да би се на једноставан начин илустровала могућност релативно веће производње по ангажованим средствима појединих индустријских грана Косова, и у односу на просек индустрије Косова, и у односу на просек индустрије Југославије спроведена је симулација чији су резултати приказани у *табели 18*. у ПРИЛОГУ ПФПКСЈ.

Прва колона даје одступање појединих грана у индустрији Југославије од просека (да би се уочиле карактеристике у технологији производње гране). Друга колона представља однос сваке гране према производњи по просечној производњи Југославије, а трећа Косова. Да би се уочио однос гране Косова према истој грани у Југославији, треба ставити у однос податак друге и прве колоне. Тако, на пример, производња и прерада дувана постиже 10,5 пута већи резултат него што би то био случај да је „просечна” грана Косова, али само 1,6 пута бољи резултат од исте гране у Југославији (која је и сама 1,75 пута боља од просека за Југославију). Ови резултати представљени су *табелом 19*. у ПРИЛОГУ ПФПКСЈ.

Примећује се да је једино производња дувана изнад вредности за исту грану Југославије, док остале гране показују мањи процент од 100. По висини тог односа издвајају се гране представљене по редоследу у *табели 5.9*.

Табела 5.9. Редослед грана с највећим односом остварене и симулиране производње према односу истоврених грана у Југославији

Производња и прерада дувана	164,30%
Производња угља	97,30%
Производња каучука	82,98%
Производња камена, шљунка и песка	77,78%
Производња сточне хране	76,78%

Запажа се да су то исте гране издвојене као оне које остварују највећи однос вредности производње по јединици производних фактора, а такође и већи тај однос производње од исте гране у индустрији Југославије. Једино је оваквом симулацијом омогућено реалније сагледавање тог положаја, јер се оба производна фактора укључују у анализу, и јер се оба релевантна положаја утврђују у односу на просечни ниво.

5.2. УПОРЕЂИВАЊЕ ПРОИЗВОДНЕ ЕФИКАСНОСТИ ИНДУСТРИЈСКИХ ГРАНА КОСОВА, СРБИЈЕ И ЈУГОСЛАВИЈЕ

Ради поређења с подацима *табеле 1*. у ПРИЛОГУ ПФПКСЈ о основним агрегатима индустријских грана Косова, у *табели 20*. ПФПКСЈ изнесени су аналогни подаци за Србију (у прве три колоне вредности производње, основних средстава и запослених радника у 1986, а у наредне три колоне учешћа сваке гране у индустрији Србије). Најзначајније гране, према своме учешћу у укупној вредности, које заједно чине око половине те укупне вредности, изнесене су у *табели 5.10*.

Табела 5.10. Најзначајније индустријске гране Србије

Учешће у вредности производње	Учешће у вредности основних средстава	Учешће у броју запослених			
0115	9,85	0101	22,37	0126	11,41
0101	9,02	0130	9,87	0113	11,33
0114	8,27	0113	6,83	0115	7,69
0113	8,17	0118	6,27	0117	6,89
0130	7,12	0115	5,88	0114	6,70
0126	7,07			0130	6,57

Према сва три критеријума, међу првима су производња саобраћајних средстава, металопрерада и производња прехранбених производа, док производња готових текстилних производа и машиноградња имају нижи капитал, а електропривреда број радника у односу на просек „великих” грана.

Интересантно је приметити да је удео гране у друштвеном производу више корелисан с уделом у укупном броју запослених (коефицијент корелације $r=0,825$), него с уделом у укупној вредности основних средстава ($r=0,693$), док су учешћа у укупном броју запослених и вредности основних средстава ниже корелисана, због разлика у технологији и капиталној опремљености рада ($r=0,326$). Очигледно је да се укупна вредност производње добија уз *недовољно деловање тржишних законитости*, па је политиком цена фаворизован рад према друштвеном капиталу као производном фактору. Да би се упоредила дисперзија грана по наведеним учешћима у Србији и Косову, израчунати су коефицијенти варијације (за разлику од стандардне девијације упоредива мера дисперзије), који су наведени у *табели 5.11*.

Табела 5.11. Коефицијенти варијације индустријских грана Косова и Србије

Коефицијент варијације:	Косово	Србија
удела у друштвеном производу	1,059	0,974
удела у основним средствима	1,394	1,378
удела у броју запослених радника	0,837	1,021
удела у броју условно неквалификованих радника	0,834	0,998

Да би се уочио однос вредности основних агрегата за поједине индустријске гране Косова и одговарајуће гране Србије, у табели 20А. у ПФПКСЈ дата су, према подацима 1986. године, та учешћа за вредност друштвеног производа, основних средстава, број запослених радника и производне факторе *капитал* и *рад*, добијене на раније одређен начин, из вредности основних средстава и броја условно неквалификованих радника, кориговањем одговарајућим коефицијентом коришћења капацитета, односно ефективних часова рада.

У табели 5.12. издвојене су оне гране Косова које имају релативно велики удео у укупној вредности друштвеног производа исте гране у Србији, а дато је и њихово учешће у основним средствима и броју запослених. Ова учешћа се у неким гранама доста разликују што је последица различитих технологија.

Табела 5.12. Индустријске гране Косова с највећим уделом у истим гранама Србије

	у друштвеном производу	у основним средствима	у запослености
0103	100,00%	100,00%	100,00%
0111	25,48%	25,87%	17,06%
0102	24,67%	24,42%	27,34%
0133	21,00%	15,13%	2,87%
0107	16,89%	19,27%	45,41%
0108	15,38%	19,73%	38,21%

Из табеле 5.12. је очигледно да су поменуте гране врло различите и по својој релативној ефикасности. На пример, док производња неметала с око 1/4 основних средстава и око 1/5 запослених производи 1/4 вредности исте гране у Србији, дотле, рецимо, црна металургија с више од 45% радника и петином основних средстава остварује само приближно шестину производње исте гране Србије.

Такође, интересантно је приметити да је по учешћу у вредности друштвеног производа из горње табеле изостала, на пример, производња обојених метала, која обухвата више од четвртине основних средстава и више од 35% укупног броја запослених радника исте гране Србије, јер јој је учешће у друштвеном производу сразмерно врло ниско: 9,5%. У табели 5.13. дато је учешће ових грана у друштвеном производу, основним средствима и запосленим радницима у 1986. години.

Према учешћу у вредности друштвеног производа исте гране Србије, индустријске гране Косова показују већу дисперзију (коефицијент варијације $v = 1,66$) него према учешћу у броју запослених радника ($v = 1,351$) или основним средствима ($v = 1,341$). Разлог томе је свакако већа дисперзија у релативној ефикасности.

Табела 5.13. Учешће шест највећих индустријских грана Косова у укупној вредности производње, основних средстава и запослених

	Производња	Основна средства	Запосленост
у индустрији Косова	33,61	27,91	32,33
у истим гранама Србије	20,54	22,79	32,45
у индустрији Србије	1,98	2,67	2,27

У табели 21. у ПФПКСЈ изнесени су квалификациони коефицијент, учешће виших квалификација у грани Србије за 1985. годину, и продуктивност рада и капитална опремљеност за Србију у 1986, упоредиви с истоврсним подацима за Косово у табели 1. у ПРИЛОГУ ПФПКСЈ. Може се уочити да је у индустрији Косова већа дисперзија и према квалификационој структури (коефицијент варијације за Косово је $vk = 0,16$, а за Србију $vs = 0,11$) и према учешћу виших квалификација ($vk = 0,48$, $vs = 0,41$), а више него двоструко већа према продуктивности ефективног рада ($vk = 1,264$; $vs = 0,57$), док је по капиталној опремљености (фактори кориговани коефицијентима коришћења) нешто нижа дисперзија ($vk = 0,75$; $vs = 0,99$).

У табели 22. у ПФПКСЈ представљено је учешће у укупном броју условних радника Србије (највеће учешће имају гране: металопраера, производња готових текстилних производа и прехрамбених производа), однос према просечном учешћу виших квалификација (овде се нарочито истичу електропривреда, производња нафте и нафтних деривата), однос према просечној продуктивности (најуспешније су производња деривата нафте, електропривреда и производња дувана⁴¹) и најзад однос према просечној капиталној опремљености (истичу се електропривреда, производња нафте и нафтних деривата).

Табела 23. у ПФПКСЈ даје однос вредности производње према основним средствима за Косово и Србију 1986. и разлику тог односа, а затим однос вредности производње према броју запослених радника за Косово и Србију и разлику тог односа. Ради прегледности, у табели 5.14. представљене су оне индустријске гране Косова у којима су однос производње и броја запослених и однос производње и основних средстава већи од аналогних величина исте гране Србије (редослед грана у табели 5.14. кореспондира с величином дефинисаних учешћа).

41 У случају индустрије дувана овај резултат последица је ниске вредности основних средстава, односно високог степена њихове отписаности.

Табела 5.14. Индустијске гране Косова с већом производњом (према запосленом и према основним средствима) од истих грана Србије

Према запосленом	Према основним средствима
Производња и прерада дувана	Производња и прерада дувана
Производња каучука	Производња камена шљунка и песка
Производња сточне хране	Производња сточне хране
Производња готових текстилних производа	Производња резане грађе и плоча
Производња неметала	Производња и прерада папира минерала
Производња електричних машина	Производња каучука и апарата
Производња камена, шљунка и песка	

У табели 5.15. представљене су гране које имају упечатљиво слабе резултате у односу на исту грану Србије у 1986. години (поређени су однос производње и броја запослених и однос производње и основних средстава).

Из табеле 5.15. запажа се да прве две гране у свакој групи (електропривреда, базна хемија, машиноградња и разноврсни производи) представљају гране с исподпросечним растом квалификационе структуре, а такође и лошијом структуром од исте гране у Србији, иако је иначе квалификациона структура и учешће виших квалификација у гранама Косова изнад онога у Србији

Табела 5.15. Индустијске гране Косова са знатно мањом производњом (према запосленом и према основним средствима) од истих грана Србије

Према запосленом	Према основним средствима
Електропривреда	Машиноградња
Производња базних хемијских производа	Производња разноврсних производа
Производња разноврсних производа	Производња кожне обуће и производа галантерије
Машиноградња	Производња готових текстилних производа
Производња руда обојених метала	Прерада хемијских производа
Производња прехранбених средстава	Производња саобраћајних производа
Црна металургија	Графичка делатност
Производња пића	Производња финалних производа од дрвета
Производња обојених метала	Металопераћивачка делатност

Табела 24. у ПФПКСЈ даје вредност друштвеног производа према основним средствима у разним годинама и индексе раста овог односа. Поређењем с истим подацима за Косово (табела 4 у ПРИЛОГУ ПФПКСЈ) примећује се да је у периоду 1977–1981. индекс пораста ефикасности средстава нижи у свим гранама Косова према односним гранама Србије, осим (по редоследу веће ефикасности) производњи камена, производњи резане грађе, коже и крзна, неметала, прехранбених производа, а приближно исте индексе бележе металопрерада, производња папира, готових текстилних производа и руда обојених метала. Најнижи индекс пораста (нижи од 100, дакле пад вредности производње према

основним средствима) у односу на индекс исте гране у Србији имале су производња сточне хране, прерада неметала, производња дувана, прерада хемијских производа и производња тканине и предива.

У табелама 5. и 25, као и 6. и 26. у ПФПКСЈ за индустијске гране Косова, односно Србије, о индексима пораста производње, основних средстава, броја запослених, условно неквалификованих, индекса квалификационог коефицијента, процента учешћа виших квалификација и продуктивности рада. Од грана које имају највеће учешће у друштвеном производу исте гране Србије 1986, већи индекс запослености у периоду 1977–1986. од исте гране у Србији имала је црна металургија и производња угља, већи индекс пораста основних средстава црна металургија и производња дувана, а већи индекс пораста вредности друштвеног производа производња неметала, производња дувана и црна металургија, док је производња руда обојених метала имала пад вредности друштвеног производа (индекс 71) и поред пораста запослености и вредности основних средстава (индекси 116 и 105). Тако је њена продуктивност у овом периоду преполовљена (индекс продуктивности 57; иста грана у Србији имала је индекс продуктивности 91).

И поред повећања вредности основних средстава, црна металургија је забележила огроман пораст запослености, те је опремљеност рада средствима опала, а продуктивност рада јој се свела на четвртину (број запослених је порастао за 12,5 пута, основна средства 4,5 пута, а производња за 2,85 пута). Већи индекс капиталне опремљености рада од исте гране у Србији имале су само производња дувана и производња неметала, тако да су из групе с највећим уделом у друштвеном производу само ове две гране бележиле и већи индекс продуктивности рада од истих грана Србије.

Табела 27. У ПФПКСЈ даје индексе пораста вредности основних средстава и њихове ефикасности (индексе вредности друштвеног производа по основним средствима) у гранама Косова и Србије и разлике тих индекса у периоду 1981–1986. Индекс вредности основних средстава је у свим гранама индустрије Косова нижи, осим производње обојених метала, електричних машина, угља и каучука.

Од ових грана, међутим, само производња обојених метала је имала и индекс односа друштвеног производа према средствима изнад индекса исте гране у Србији. Виши овај индекс имале су још, од других грана: машиноградња, металопрерада, електропривреда, производња коже и крзна и производња угља. Но и поред високог пораста друштвеног производа према основним средствима, машиноградња је услед већег пораста запослености имала лошији резултат према истој грани у Србији с обзиром на продуктивности рада.

У табели 27А у ПФПКСЈ дати су односи (гране Косова према односној грани Србије) индекса пораста за период 1977–1986: производње, опремљености рада средствима, односа друштвеног производа и основних средстава, и односа друштвеног производа и запослених радника. У доњем делу табеле дати су средња вредност, стандардна девијација, интервал варијације и корелациони коефицијенти ових односа.

Примећује се да је просечни индекс капиталне опремљености рада, производње и односа ефикасности средстава изнад 100, а продуктивности рада ис-

под 100. Из изнетих коефицијената корелације се уочава да гране које су имале релативно виши индекс пораста производње према грани Србије, имале су и већи индекс продуктивности рада, но између виших индекса опремљености рада средствима ивиших индекса производње нема корелације. Штавише, негативна је корелација између односа индекса опремљености рада средствима и ефективности тих средстава. Другим речима, гране које су у датом периоду боље опремљене средствима од исте гране Србије, имале су нижи раст производње по средствима него у Србији.

Од грана с највећим учешћем у друштвеном производу исте гране Србије, производња угља и руда обојених метала бележи мање индексе пораста свих посматраних обележја. Црна металургија има већи само индекс пораста производње, док је због великог повећања запослености и опремљеност рада средствима и продуктивност знатно изнад индекса у Србији. Производња неметала има све индексе изнад оних за Србију, а највише је релативно порасла продуктивност (двоструко); слично је и с производњом дувана, која је имала индекс опремљености рада средствима четири пута већи него у Србији, тако да је једино однос производње и средстава имао нижи индекс од онога у Србији. Табела 28. даје за Србију исте податке о индустрији као Табела 8. за Косово: средњу вредност, мере варијације и корелацију за основна средства, коришћење капацитета, учешће виших квалификација, ефективног коришћења часова рада, броја запослених и вредност производње. Дисперзија расположивих основних средстава већа је у индустрији Косова него Србије, а такође (готово двоструко) и дисперзија њиховог коришћења. Нешто већа је и дисперзија учешћа виших квалификација.

Интересантно је да је, супротно резултату за Србију, у индустријским гранама Косова негативно корелисано коришћење капацитета с ефективним часовима рада. Такође, негативна је и корелација вредности основних средстава и степена њиховог коришћења. Осим тога, ниже је корелисано учешће виших квалификација с вредношћу основних средстава, а такође и са степеном коришћења капацитета, мада је просечно учешће виших квалификација знатно веће него у Србији. Нарочито је нижи коефицијент корелације учешћа виших квалификација и ефективних часова рада (више од три пута у односу на резултат за Србију). Иако су вредности ових коефицијената корелације често врло ниске, те практично статистички незначајне, може се ипак закључити да је то веће учешће виших квалификација у гранама Косова остало без очекиваног позитивног ефекта на производне резултате.

Табела 29. у ПФПКСЈ даје за 1986. годину однос између сваке гране Косова и исте гране Србије, за: коришћење капацитета, ефективне часове рада, учешће виших квалификација и коефицијент квалификационе структуре. Из средњих вредности запажамо да је коришћење капацитета у просеку ниже него у Србији, ефективних часова рада нешто више, али да гране Косова имају за око 1/5 више радника виших квалификација у укупном броју радника. Тако рецимо у односу на исту грану Србије, производња кожне обуће има око 4 пута веће учешће радника виших квалификација, производња коже и крзна око 2,6 пута, производња сточне хране око 2 пута, итд. Вредност производње и основних средстава према

условно неквалификованом раднику (производни фактори кориговани степеном искоришћености) представљени су у табели 30. у ПФПКСЈ за индустријске гране Косова и Србије 1986. године, а учешће виших квалификација 1985. У табели 30А. у ПФПКСЈ дате су њихове средње вредности, мере дисперзије и коефицијенти корелације.

Према овим показатељима, гране Косова у просеку имају продуктивност рада у износу од 64% према гранама Србије, иако је капитална опремљеност за 10% већа, а учешће виших квалификација за 24% веће. (Израчунати однос средњих вредности капиталних опремљености грана Косова и Србије, међутим, износи 92%, однос средњих вредности учешћа виших квалификација 118%, а однос просечних продуктивности 65%). Коефицијенти варијације показују да нема велике разлике у дисперзији грана Косова према гранама Србије према капиталној опремљености, али је дисперзија грана Косова према продуктивности готово три пута већа него грана Србије.

Из табеле 30А. у ПФПКСЈ запажамо да је корелација између продуктивности и капиталне опремљености косовских грана много нижа него то је то случај у Србији. Иначе, далеко је виша корелација капиталне опремљености грана Србије и грана Косова ($r=0,867$), него продуктивности ($r=0,584$), а такође и учешћа виших квалификација ($r=0,651$). Да је распоред учешћа виших квалификација у гранама Косова неслаган с оним у Србији, види се и из коефицијента корелације овог учешћа с капиталном опремљеношћу (која би требало да га одређује). У Србији овај је коефицијент 0,715, а за гране Косова свега 0,298.

Други део табеле 30А. приказује карактеристике израчунатих односа продуктивности, капиталне опремљености и учешћа виших квалификација за исте гране Косова и Србије, док табела 31. и графикон 31А. приказују зависност продуктивности од капиталне опремљености. Гране с највећим одступањем од ове просечне зависности су производња пића, с изразито ниском продуктивношћу према капиталној опремљености, и производња дувана, сточне хране, производња неметала и производња камена с натпросечно високом продуктивношћу према својим вредностима опремљености рада средствима. Иначе, капитална опремљеност рада у гранама Србије одређује нешто вишу продуктивност рада него у гранама Косова, то се види из нагиба праве на графикону 31А. и графикону 3Б.

У табели 5.16. представљени су коефицијенти варијације и интервали варирања ових односа, из података 1986. године.

Вредно је приметити да нема корелације између односа капиталне опремљености (гране Косова према истој грани Србије) и односа учешћа виших квалификација, а такође веће учешће виших квалификација не доприноси ни већој продуктивности ($p = 0,044$). Тако рецимо, у производњи кожне обуће, однос капиталне опремљености (према грани Србије) је 113,9%, однос учешћа виших квалификација чак 387,9%, а однос продуктивности свега 60,4%. Највећи однос продуктивности према истој грани у Србији у индустрији Косова показује производња дувана (200,7%), производња неметала (131,2%), производња камена (113,8%), каучука (11,2%) и сточне хране (110,8%). Најнижи однос према

истој грани Србије има последња посматрана грана производња разноврсних производа (5,4%), машиноградња (15%), производња прехрамбених производа (18,9%), базна хемија (20,4%) и производња обојених метала (20,8%).

Табела 5.16. Дисперзија односа продуктивности, капиталне опремљености и степена квалификованости запослених у индустријским гранама Косова и Србије

	Коефицијент варијације	Интервал варијације
Продуктивност	0,665	195,35%
Капитална опремљеност	0,462	172,12%
Учешће виших квалификација	0,507	321,16%

Од грана које имају највећи удео у друштвеном производу исте гране Србије, дакле, само производње неметала и дувана имају продуктивност изнад исте гране у Србији, а црна металургија и производња руда обојених метала имају знатно нижу продуктивност (28,2% и 34,9%). Производња угља има продуктивност нижу за петину (80,9%). Укључујући у анализу ефикасности производње уштеде оба производна фактора, на раније описани начин, добијени су подаци у табели 32. у ПФПКСЈ који дају упоредо ефикасност грана Србије (за Косово су подаци изнесени у табели 11. у ПРИЛОГУ ПФПКСЈ) и однос грана Косова и Србије 1977, ефикасност и однос Косова и Србије 1986, индекс промене ефикасности грана Косова и индекс односа ефикасност Косова и Србије (1986/1977).

Гране с најнижом ефикасношћу према истим гранама у Србији у 1977. остају то и у 1986. (Коефицијент корелације тих односа према Србији 1977. и 1986. износи 0,963). Општа ефикасност у 1977. која је износила свега 37% у просеку у односу на ефикасност грана Србије, још је опала у 1986. и износи 34%. При томе, варирање тог односа међу гранама се повећало (коефицијент варијације је порастао са 1,26 на 1,61). Иначе, ефикасност према Србији на овај начин рачуната у 1977. варира у интервалу 5,4% (производња пића) до 417% (производња сточне хране), а у 1986. од 3,8% до 198% (исте гране).

У 1986. години већу ефикасност од исте гране Србије имају само: производња сточне хране, производња дувана и производња камена. (У 1977. уместо производње камена то су биле још прерада неметала и производња руда обојених метала.) Гране које имају изразито нижу ефикасност од исте гране Србије (поред производње пића) су: производња разноврсних производа, машиноградња, производња коже обуће, графичка делатност, производња финалних производа од дрвета, итд. (гране су наведене по растућем редоследу). Општи пад ефикасности производње грана Косова види се и из просечног индекса ефикасности, који за период 1977–1986. износи 90%, док индекс односа према Србији износи 86%, што потврђује пад опште ефикасности према истоврсној производњи у Србији.

Табеле 33. и 34. у ПФПКСЈ дају резултате оцењене Коб-Дагласове производне функције за индустријске гране Србије у 1977. и 1986. години. У табели 5.17. дати су резултати оцењивања упоредо за Косово и Србију. Сви коефицијенти су статистички високо значајни, осим коефицијената ефикасности (једино је за

Србију 1977. и овај коефицијент високо значајан), а задовољавају и економетријске критеријуме.

Из табеле 5.17. може се видети да је дошло до пада ефикасности у 1986, у гранама Косова много више него у Србији, тако да се ефикасност индустрије Косова у односу на ефикасност индустрије Србије погоршала. Еластичност производње с обзиром на средства је повећана, у производњи Косова скоро два пута, тако да је у 1986. виша него за Србију. У производњи Косова виша је и еластичност на фактор рад, мада је значајно опала у 1986. години. Симулацијом су оцењене вредности производње за гране Србије у 1986. према оцењеним параметрима производне функције из 1977. године и резултати упоређени с оствареном производњом.

Табела 5.17. Резултати оцењивања Коб-Дагласове производне функције

	КОС 77	СРБ 77	КОС 86	СРБ 86
Коефицијент ефикасности	10,63	11,14	4,54	10,60
Еластичност на средства	0,21	0,31	0,41	0,37
Еластичност на рад	1,18	0,74	0,72	0,65
Коефицијент детерминације	0,82	0,96	0,75	0,91
DW статистика	2,22	2,05	2,23	2,11

У Србији највеће повећање производње у односу на просечну ефикасност из 1977. оствариле су машиноградња, производња саобраћајних средстава, електропривреда и производња хемијских производа⁴². Ове гране (осим електропривреде) показују и у 1977. и у 1986. години значајно позитивно одступање од просечне установљене зависности. Највећи пад према просечној ефикасности има металопрерада, производња предива и тканина и производња папира. Додуше, те гране су и у 1977. години бележиле исподпросечне резултате. Анализа резидуала производне функције Србије показује да је производња предива и тканина у 1977. години имала изразито исподпросечне резултате, док је овакав резултат у 1986. години „постигла” металопрерада.

У индустрији Косова највеће погоршање према производњи по просечној зависности из 1977. имају црна металургија, производња предива, производња руда обојених метала и производња прехрамбених производа. Те гране и према производној функцији 1986. бележе вредности испод „просека”. Највеће побољшање према просечној зависности 1977. показују производња дувана и производња каучука. Највећа позитивна одступања у 1986. имају на Косову: производња угља, производња дувана и готових текстилних производа.

Поређењем промена у 1986. истих грана Косова и Србије према просечној позицији из 1977. даје следеће налазе:

Највише је релативно подбацила, с обзиром на промене исте гране Србије, машиноградња, затим електропривреда, производња саобраћајних средстава,

⁴² Већ је наглашено да на остварену вредност производње велики утицај има и политика цена.

прерада хемијских производа, итд. Високу негативну разлику (у Србији је била позитивна) имају још: црна металургија, производња руда обојених метала, производња угља, базна хемија, производња прехранбених производа, итд. Најповољнији однос према промени у Србији показују металопрерада, производња папира, графичка делатност, производња предива и тканина, производња пића и финалних производа од дрвета, но разлог томе је велики пад вредности за Србију према хипотетичкој вредности по параметрима из 1977. као и испод-просечни резултати у 1986. години (види резидуале у *табели 34. у ПФПКСЈ*).

Највишу позитивну разлику (у Србији је негативна) имају производња неметала, електричних машина, коже и крзна итд. Подсетимо да су то управо гране с највишим индексима односа ефикасности Косова и Србије (*табела 32. у ПФПКСЈ*).

Подаци показују да је за Србију у просеку остварена позитивна разлика у односу на производњу према параметрима 1977, док је у просеку за гране Косова установљен пропорционално већи пад. Између промена у гранама Косова и Србије нема никакве корелације, дакле, оне нису узроковане јединственом политиком цена.

Заједнички резултати оцењивања Коб-Дагласове производне функције у коју је као нови фактор укључено и учешће виших квалификација, за Косово, Србију и Југославију (*табела 15А, 35. и 35Б у ПФПКСЈ*) даје *табела 5.18*. Сви коефицијенти за Србију и Југославију су значајни на нивоу 0,05, али за Косово нису први и четврти. У наставку *табеле 35. у ПФПКСЈ* побољшана је функција за Србију увођењем вештачке варијабле (за гране које много одступају, металопрераду, а затим и производњу електричних машина), а у *табели 35А. у ПФПКСЈ* дати су резидуали и слика оригиналних и оцењених вредности по гранама. У *табели 16. у ПФПКСЈ* дати су резултати оцењивања исте функције за Србију 1977. године, који потврђују раније закључке о општем паду ефикасности и повећаној еластичности на основна средства.

У поређењу с резултатима Србије и Југославије, запажа се да је коефицијент ефикасности знатно нижи, а уз увођење учешћа виших квалификација нешто је нижа и еластичност производње с обзиром на рад. Експонент учешћа виших квалификација (мада недовољно сигнификантан) је негативан и потврђује закључак о непродуктивном и неефикасном ангажовању радника виших квалификација у индустрији Косова.

Табела 5.18. Резултати оцењених функција с додатним факторима

	КОС	СРБ	ЈУГ
Коефицијент ефикасности	4,833	9,998	32,873
Еластичност на средства	0,488	0,263	0,184
Еластичност на рад	0,666	0,714	0,677
Еластичност на више квалификације	-0,185	0,281	0,195
Коефицијент детерминације	0,753	0,919	0,940
DW статистика	2,359	2,462	1,887

Иако су резултати оцењивања CES производне функције недовољно статистички сигнификантни, што је уобичајено у оцењивању ове функције нелинеарним методом оцене, они су ипак наведени (*табела 5.19*) упоредо за Косово и Србију, будући да дају појединачне вредности и резидуале врло блиске значајним оценама по Коб-Дагласовој функцији, а омогућују оцењивање еластичности супституције производних фактора.

Табела 5.19. Резултати оцењивања CES производне функције

Коефицијент	КОС 77	СРБ 77	КОС 86	СРБ 86
Ефикасности	0,371	9,953	2,677	8,529
Економије обима	1,134	1,046	1,129	1,020
Капиталне интензивности	0,998	0,353	0,539	0,447
Еластичности супституције	0,430	0,950	0,880	0,940
Детерминације	0,835	0,955	0,747	0,903

За разлику од оцена Коб-Дагласове функције, коефицијент ефикасности је врло непрецизно оцењен, па док се за Србију уочава опадање опште ефикасности, то за индустрију Косова није јасно. Иначе, коефицијент капиталне интензивности опада, док се еластичност супституције повећава и приближава вредности за Србију.

У поређењу с гранама Србије, гране Косова имају мању ефикасност, већу економију обима, док је коефицијент капиталне интензивности знатно већи. Може се закључити да је коришћење радне снаге знатно јевтиније у гранама Косова. Такође, средства су релативно дефицитарнија, па је и еластичност супституције нижа.

5.3. РЕЛАТИВНИ ПОЛОЖАЈ ИНДУСТРИЈСКИХ ГРАНА КОСОВА

Последњи део анализе установљава релативне позиције за сваку грану Косова. Идентификује се положај гране према просеку за Косово, као и према односној грани у Србији, тј. Југославији. Притом се мора водити рачуна о висини остварене производње према оба производна фактора, па се поређење изводи коришћењем оцењених (значајних) Коб-Дагласових производних функција за 1986. Наиме, остварени друштвени производ гране упоређује се с оним који би био остварен да је грана „просечна”. У поређењу с просеком Србије и Југославије, користиће се оцењени параметри за Србију и Југославију.

Табела 38. у ПФПКСЈ представља (у процентима) производњу сваке гране: Србије према просеку за Србију, Косова према просецима за Косово, Србију и Југославију. Производња угља (која у индустрији Србије има 93% од просека), на пример, премашује производњу просечне ефикасности Косова (односно производњу коју би остварила с својим производним утрошцима да је „просечна” грана) за 37%, али подбацује просек Србије за око 10%, а просек Југославије за 28%.

У доњем делу табеле су средње вредности, мере варијације и корелациони коефицијенти. Индекси који представљају положај гране Косова према просеку Косова, Србије и Југославије врло су високо корелисани. Дакле, по правилу, ако је грана релативно успешнија у односу на неку другу грану у индустрији Косова, може се очекивати да је приближно исти однос задржан и кад се пореде њихови односи с просеком Србије, односно Југославије. Знатно нижа корелација је, међутим, између односа гране у индустрији Косова према просеку и исте гране у Србији према просеку Србије. Одатле би се могао извући закључак да политика цена нема пресудног утицаја на успешност гране.

Треба истаћи да се према израчунатим односима грана према просеку, гране Косова знатно више разликују од грана Србије. Коефицијент варијације за гране Србије износи 0,426, а за Косово чак 1,28 – три пута више! Разлог ове неуједначености треба тражити у врло различитим условима привређивања (с обзиром на расположивост производних фактора, пре свега), односно најпре у одсуству деловања тржишта.

Посматрајући положај грана према просеку Косова, Србије и Југославије, уочава се да је редослед грана по успешности скоро исти, док је у односу на просек Југославије виши индекс само за производњу пића. У односу на просек Србије виши индекс имају још производња камена, каучука, готових текстилних производа и прерада неметала. При томе, поређење остварене производње једне гране Косова са хипотетичком „просечном” производњом уз исте ангажоване факторе нема већег практичног значаја. Од већег интереса је, наиме, упоредити остварену производњу с оном коју остварује иста грана у Србији или Југославији. При томе, на пример, осим положаја производње готових текстилних производа Косова према просеку Србије, мора се узети у обзир и положај односне гране Србије према просеку Србље. Тако, пошто обе гране имају скоро исти индекс према том просеку (108%), може се сматрати да су уједначене по успешности (мада у односу на просек Косова ова грана има индекс чак 130).

У табели 39. у ПФПКСЈ дат је положај (у процентима од остварене вредности производње) сваке гране према просеку Косова (потенцијалној просечној производњи с истим факторима), према производњи односне гране у Србији и Југославији, затим положај грана Србије према просечној производњи Косова, гране Србије према истој грани Југославије и положај грана Југославије према просечној производњи Косова.

У односу на исту грану у Србији релативно успешније су производња дувана, производња сточне хране, производња камена, производња неметала, производња каучука и производња електричних машина⁴³. Те гране имају и у оквиру индустрије Косова натпросечне резултате. Ипак, још неколико грана које показују врло високе резултате према просеку Косова (на пример, прерада неметала с 200% и производња прехрамбених производа са 180%) знатно су испод ефика-

43 Вредности података о производњи и производним факторима за прераду угља се поклапају за Косово и Србију, али због израито високе капиталне опремљености ова грана бележи бољи потенцијални резултат према оцењеним коефицијентима за Косово него за Србију (виша еластичност производње према средствима).

сности производње тих грана Србије (80% и 63%), јер су те гране Србије натпросечне ефикасности. Просечна ефикасност према овим гранама Србије је 78%.

Међутим, и гране Србије према истим гранама Југославије мање су ефикасне, у просеку за око 35% (с изузетком грана које су практично на нивоу југословенске ефикасности: производња обојених метала, руда обојених метала и производња угља), па према истим гранама Југославије само производња дувана бележи бољи резултат своје вредности уз дате утрошке, а остале имају врло ниску релативну ефикасност (у интервалу 2% до 97%). Просечна ефикасност грана Косова према истим гранама Југославије износи 48%.

Опет се као спецификум косовске индустрије уочава велика варијација у ефикасности. Она се може установити упоређивањем истоврсних оцена за Србију и Косово. Док је коефицијент варијације оцењеног положаја грана Србије према истим гранама Југославије 0,312, тај коефицијент за гране Косова је двоструко већи: 0,659. Гране Србије имају интервал ових варијација 25–102%, гране Косова 2–164%, а према истим гранама Србије и већи интервал: 6–214%.

У табели 5.20. дати су подаци о положају осам највећих грана индустрије Косова (са 60,6% вредности производње, 63,2% вредности основних средстава и 56,2% запослених радника индустрије Косова у 1986. години) према одговарајућим гранама индустрије Србије и Југославије.

Табела 5.20. Положај највећих грана Косово према истим гранама Србија и Југославија

	КОС/СРБ	КОС/ЈУГ
Производња угља	96,14%	97,30%
Електропривреда	55,98%	48,15%
Производња готових текстилних производа	99,47%	72,81%
Производња руда обојених метала	55,79%	56,58%
Производња електричних машина и апарата	103,48%	59,63%
Црна металургија	44,43%	28,57%
Производња базних хемијских производа	31,97%	17,97%
Производња текстилних предива и тканина	67,18%	43,60%

Од тих грана само положај производње угља приближан је положају исте гране у Србији и Југославији, док су остале знатно испод производње исте гране у Југославији. Производња готових текстилних производа има положај приближно исти као и та грана у Србији (али за граном Југославије заостаје близу 30%), а производња електричних машина чак има нешто виши индекс од 100 према истој грани Србије, али за граном Југославије заостаје за око 40% ефикасности.

Ако се издвоји производња угља, која је свуда приближно исте ефикасности, седам највећих грана показују просечну ефикасност према истим гранама Србије од 65,46%, а Југославије од 46,76%. Треба истаћи да су ови просеци за те гране испод просечног односа ефикасности свих грана Косова. Чак и по укључивању производње угља, просечна ефикасност 8 грана према истим гранама Србије износи само 69,3%, што је за око 10% испод просечног односа ефикасности свих грана.

6. ОРГАНИЗАЦИОНА СТРУКТУРА КОСОВСКЕ ПРИВРЕДЕ

У овом поглављу прате се организационе промене у привреди Косова, Србије и Југославије (делимично и у друштву у целини), у раздобљу од 1976. до 1988. године⁴⁴.

6.1. КОСОВО, СРБИЈА И ЈУГОСЛАВИЈА: ОРГАНИЗАЦИОНЕ ПРОМЕНЕ У ПРИВРЕДНИМ И НЕПРИВРЕДНИМ ОРГАНИЗАЦИЈАМА, 1976–1988.

Иако, у начелу, секундарни критеријум, организациона трансформација у последњих петнаестак година битно обликује југословенску привредну и друштвену сцену. (Ре)организациони ентузијазам, праћен нормативним оптимизмом (а оба усмерена према коренитој и брзој измени продукционих односа), резултирао је у богатом мозаику организација, заједница и тзв. јединица у саставу (ЈУС).

Овај мозаик приказује *табела 1. у ОСКП*⁴⁵. Њега обележава обиље организационих облика (врста организовања), као и мање или више рапидно растући број јединица унутар тог облика (изузев у последњих неколико година у случају ООУР и РО с ООУР). У првом делу *табеле 1.* побројано је преко тридесет организационих форми и дато је њихово бројно стање у раздобљу од 1976. до 1988. године.

Укупан број организација и заједница кретао се у Југославији од 80980 (у 1976. години) до максималних 124375 (у 1987); у 1988. години укупан број (привредних и непривредних) организација и заједница први пут у посматраном периоду бележи благ пад –124135. Максималан број организација и заједница у Србији (41709) достигнут је годину дана раније (у 1986); у 1988. години у Србији је било 40891 организација и заједница, што је за трећину више него на почетку посматраног периода 30376. На Косову, с изузетком 1985. године број организација и заједница бележи стални апсолутни раст од 2491 у 1976. до 3966 организација и заједница у 1988. години (види *графикон 55. и табелу 3 у ОСКП*).

У *табели 2. у ОСКП* дат је распоред југословенских организација и заједница по делатностима. *Графикон 6.1.* показује да је учешће организација и заједница *Косова* (у поређењу с Југославијом и Србијом) натпросечно у следећим секторима: пољопривреда, шумарство, водопривреда, грађевинарство, трговина, стамбено-комуналне делатности, образовање и култура и здравствена

⁴⁴ Сви подаци су из (објављених или необјављених) материјала Савезног завода за статистику.

⁴⁵ Скраћено за: Часлав Оцић, *Организациона структура косовске привреде*, Институт економских наука, Београд 1989.

и социјална заштита. Учешће индустријских, угоститељских и финансијских организација у укупном броју организација Косова приближно је као и у случају Југославије, док су саобраћајне, занатске и ДПЗ и ДП организације испод просечно заступљене у структури свих организација и заједница (у поређењу с Југославијом и Србијом).

У табели 3. *ОСКП* може се видети територијална припадност (по републикама и покрајинама) заједница и организација (без ЈУС = јединице у саставу), што омогућава детаљнија поређења организационих промена на Косову с променама у републикама и Војводини у раздобљу од 1976. до 1988. године.

Табела 6.1. Организације и заједнице према врсти организација облику удруживања и територијалној припадности, 31.12.1988.

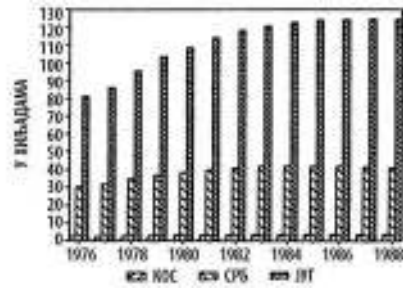
	ЈУГ	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	КОС	ВОЈ
УКУПНО	124135	18508	3425	32858	8902	19551	40891	25093	3966	11832
ООУР	14891	3305	420	3212	897	2189	4868	2596	558	1714
РО без ООУР	15597	1616	567	3857	1487	1942	6128	3925	803	1400
РО са ООУР	3198	660	79	762	168	438	1091	595	123	373
СОУР	376	72	8	95	17	44	140	89	9	42
РЗ ОУР	3915	814	95	950	183	539	1334	765	124	445
Основна организација коопераната	815	152	8	72	4	58	521	256	39	226
РО кооп. без осн. организације	19	-	-	1	-	-	18	16	-	2
РО кооп. с осн. организацијом	21	3	1	3	-	-	14	8	1	5
Осн. задружне организације	336	74	1	6	5	60	190	153	21	16
ООУР за кооп. с пољопривредницима	52	20	-	-	-	27	5	-	5	-
Земљорадничке задруге без ОО	710	24	26	223	208	28	201	137	56	8
Зем. задруге с ОО	85	18	2	1	6	18	40	29	8	3
Сложене зем. задруге	1	-	-	-	-	-	1	1	-	-
РЗ задруга	83	19	1	2	1	20	40	30	7	3
Зан. задруге без ОО	838	93	28	256	174	83	204	148	15	41
Зан. задруге са ОО	6	1	-	1	-	2	2	2	-	-
Остале задруге	597	56	6	203	54	104	174	146	6	22
Уговорне ОУР	412	95	4	47	66	24	176	112	49	15
Интерне банке	243	35	8	49	9	33	109	60	7	42
Основне банке	155	21	14	29	15	16	60	34	9	17
Удружене банке	10	1	1	1	1	1	5	3	1	1
Осн. заједнице ризика осигурања	102	6	8	12	8	12	56	32	4	20
Зај. осиг. - реос. без ОЗ	4	1	-	-	-	1	2	1	-	1

	ЈУГ	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	КОС	ВОЈ
УКУПНО	124135	18508	3425	32858	8902	19551	40891	25093	3966	11832
Зај. осиг. - реос. са ОЗ	19	1	1	2	2	1	12	1	1	10
РЗ за више финансијске организације	61	-	1	49	2	1	8	-	-	8
Остале финансијске орг.	329	13	11	157	7	106	35	14	-	21
Удружења ОУР	823	60	7	247	37	164	308	270	7	31
СИЗ	5125	741	149	1431	377	962	1465	746	223	496
Осн. зај. или једин.	1104	250	44	523	49	9	229	149	5	75
РЗ за више СИЗ	659	103	24	137	32	124	239	154	9	76
Органи ДПЗ	5716	1205	254	1345	306	426	2180	1219	302	659
Органи друштвене заједнице	1629	282	91	381	125	89	661	407	87	167
Месне заједнице	14056	2226	359	4116	1618	1220	4517	3479	432	606
РЗ за више МЗ	141	36	-	15	6	21	63	44	1	18
ДПО	3057	631	113	692	188	378	1055	668	137	250
Друштвене организације	45908	5676	886	13183	2781	9655	13727	8210	819	4698
Удружења грађана	1872	111	132	475	28	419	707	342	88	277
РЗ за више ДПО и ДО	182	69	2	10	5	7	89	52	2	35
Остале организације	988	18	74	313	36	330	217	200	8	9

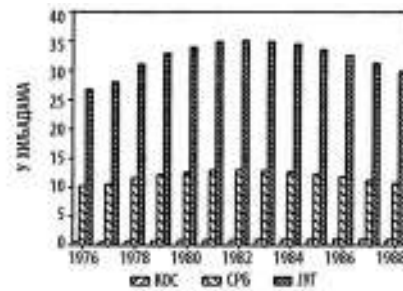
Табела 6.2. Организације и заједнице према делатности и територијалној припадности, 31.12.1988.

	ЈУГ	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	КОС	ВОЈ
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
УКУПНО	124135	18508	3425	32858	8902	19551	40891	25093	3966	11832
Индустрија и рударство	9803	1694	227	2336	622	1588	3336	2037	310	989
Пољопривреда и рибарство	3846	467	78	669	399	259	1981	972	224	785
Шумарство	506	91	18	104	36	139	118	67	28	23
Водопривреда	166	18	3	35	34	10	66	31	12	23
Грађевинарство	3160	537	79	779	366	362	1037	621	117	299
Саобраћај и везе	1779	399	67	439	71	221	582	335	51	196
Трговина	3887	677	133	934	350	488	1305	833	137	335
Угоститељство и туризам	1432	259	84	421	72	200	396	256	44	96
Занатство	1494	189	58	419	97	246	485	325	33	127
Стамбено-комуналне делатности	1150	216	49	270	59	154	402	223	45	134
Финансијске и друге услуге	2689	400	93	692	148	420	936	565	72	299
Образовање и култура	32158	4562	793	8329	2265	4890	11319	7008	1158	3143
Здравство и социјална заштита	3316	549	82	821	265	475	1124	718	137	269
ДПЗ и ДПО	58749	8450	1661	16610	4118	10106	17804	11102	1588	5114

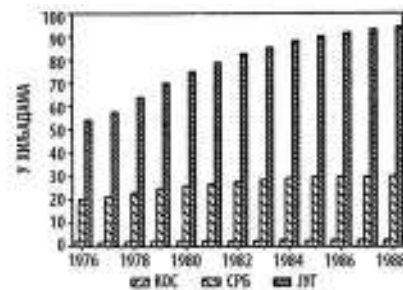
Графикон 6.1. Организације и заједнице укупно, 1976–1988.

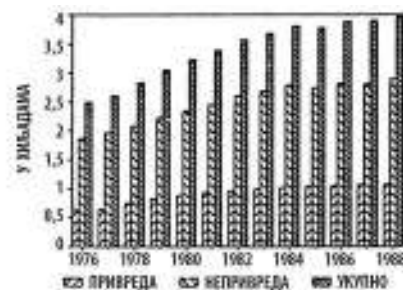
Графикон 6.2. Организације и заједнице, привреда, 1976–1988.

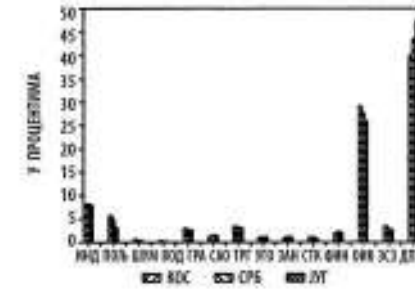
Графикон 6.3. Организације и заједнице, непривреда, 1976–1988.

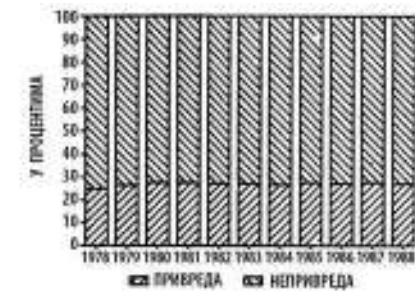
Графикон 6.4. Организације и заједнице, Косово, 1976–1988.

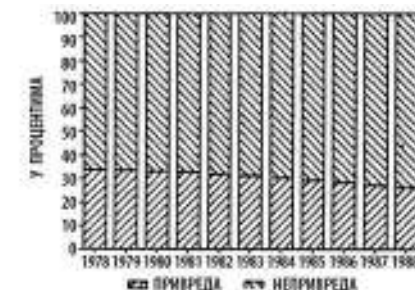
Графикон 6.5. Косово, Србија, Југославија: Организације и заједнице 31.12.1988.

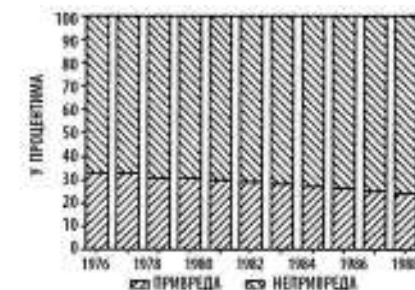
Графикон 6.6. Привреда и непривреда: Организације и заједнице КОС

Графикон 6.7. Привреда и непривреда: Организације и заједнице СРБ

Графикон 6.8. Привреда и непривреда: Организације и заједнице ЈУГ

Најновију (од 31.12.1988) и нешто подробнију слику стања организација и заједница према врсти организације, делатности и територијалној припадности пружају *табеле 6.1. и 6.2.*

У читавом посматраном раздобљу од 1976–1988. у Југославији (с помену- тим изузетком 1988. године) расте број организација и заједница у целокупном друштвеном сектору и непривредним делатностима, док у привредним делатностима расте до 1982, а после тога апсолутно опада. Од 1976. до 1988. године у Југославији се укупан број организација и заједница повећао за 43155 (или 53,29%), при чему је њихов број у привредним делатностима порастао за 3122 (или 11,65%), а у непривредним за 40033 (или 73,88%). Овакав натпросечан тем- по раста броја организација и заједница у ванпривредним делатностима и исподпросечан у привреди (уз апсолутан пад од 1983) може се за почетни део по- сматраног раздобља објаснити тиме што је реорганизациона трансформација најпре отпочела у привреди: већина привредних ОУР-а, на пример, формирана је пре 1976, дакле, пре почетка године посматрања, што утиче на темпо раста организационих промена појединих делатности. Касније и специфични кризни разлози утичу на однос броја организација у привредним и непривредним де- латностима.

Исподпросечна стопа раста броја организација и заједница у привреди довела је и до смањења њиховог учешћа у тоталу од 36,45% у 1976. на 27,94% у 1988. години. Промене у структури укупног броја организација и заједница (привреда: непривреда) према територији у периоду од 1976. до 1988. године приказане су у *табели 7. у ОСКП и у графиконима 6.6. (Косово), 6.7. (Србија) и 6.8. (Југославија).*

У Србији од 1976. до 1988. године укупан број организација и заједница повећан је за 10515 (или 34,62%), при чему је њихов број у привредним делат- ностима порастао за 439 (или 4,30%), а у непривредним за 10078 (или тачно за половину) (види *графиконе 6.1, 6.2. и 6.8.*) Овакав темпо раста привредних и непривредних организација и заједница у Србији довео је до одговарајућих промена и у структури укупног броја организација и заједница. Те промене (привреда: непривреда) дате су у *графиконима 6.2, 6.3. и 6.4.* Тако, на пример, учешће привредних у укупном броју организација и заједница Републике сма- њило се од 32,88% у 1976. на 26,03% у 1988. години.

На Косову од 1976. до 1988. године укупан број организација и заједница повећао се за 1475 (или 59,21%), при чему је њихов број у привредним делатно- стима порастао за 452 (или 72,79%), а у непривредним за 1023 (или за 54,71%) (види *графиконе 6.2, 6.3, и 6.6.*) Овакав темпо раста привредних и непривред- них организација и заједница на Косову довео је до одговарајућих промена и у структури укупног броја организација и заједница. Те промене (привреда: не- привреда) приказане су у *графиконима 6.2, 6.3, 6.4. и 6.6.* У посматраном пери- оду, за разлику од Југославије и Србије, учешће броја привредних организација и заједница у Покрајини се повећало од 24,31% у 1976. на 27,05% у 1988. години.

Док *графикони 6.1, 6.2 и 6.3.* приказују динамику промена укупног бро- ја, те привредних и непривредних организација и заједница у компаративном

контексту (а индиректно и „специфичну тежину” одговарајућих организација Косова и Србије у односу на Југославију), догле *графикон 6.4.* пружа јасну сли- ку кретања броја косовских организација и заједница (укупних, привредних и непривредних) у посматраном периоду.

Број организација и заједница у посматраном тринаестогодишњем периоду не расте само апсолутно него и релативно (уз поменуте изузетке). Тај број ре- лативизован је бројем становника, бројем укупно запослених (у друштвеном и индивидуалном сектору), бројем запослених у привреди друштвеног сектора и бројем запослених у ванпривредним делатностима (друштвени сектор). Подаци о кретању запослености у Југославији, Србији и Косову у раздобљу од 1976. до 1988. године дати су у *табели 6.3.* Индикатори 1, 2, 3 и 5 у тој табели указују на ре- лативни пораст броја организација и заједница (без ЈУС) од 1976. до 1985. године: у *Југославији* се за то време повећао њихов број од 3.76 на 5.36 на 1000 становника. Од 1986. наомамо оне бележе благ пад тако их је 1988. године било 5,25 на хиљаду становника. Од 1976. до 1983. евидентиран је и њихов пораст (од 16,44 на 19,35) у односу на 1000 укупно запослених, да би године које следе забележиле благ пад.

Табела 6.3. Неки упоредни подаци о организацијама и заједницама и броју становника и запослених, 1976–1988.

	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
ЈУГОСЛАВИЈА													
1. Број организација и заједница на 1000 становника	3,76	3,94	4,33	4,66	4,85	5,07	5,21	5,28	5,33	5,36	5,34	5,31	5,25
2. Број организација и заједница на 1000 запослених у друштвеном и индивидуалном сектору	16,44	16,68	17,68	18,39	18,67	19,08	19,31	19,35	19,28	19,01	18,49	18,11	18,03
3. Број организација и заједница на 1000 запослених у привреди друштв. сектора	16,75	16,99	18,03	18,75	19,05	19,47	19,71	19,75	19,68	19,42	18,91	18,56	18,49
4. Број привр. организ. и заједница на 1000 запослених у привреди друштв. сектора	6,69	6,70	7,14	7,23	7,22	7,19	7,09	6,92	6,69	6,35	5,99	5,64	5,38
5. Број ванпривр. орг. и заједница на 1000 запослених у ванпривредним делатн. (друштв. сектор)	65,29	66,46	69,83	74,32	77,11	79,12	80,72	81,78	82,83	83,23	82,18	81,33	81,30

	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
СРБИЈА													
1. Број организација и заједница на 1000 становника	3,43	3,57	3,84	4,07	4,15	4,26	4,34	4,39	4,40	4,38	4,32	4,24	4,17
2. Број организација и заједница на 1000 запослених у друштв. и индив. сектору	16,25	16,39	16,95	17,33	17,49	17,58	17,64	17,69	17,50	17,08	16,49	15,87	15,63
3. Број организација и заједница на 1000 запослених у привреди друштв. сектора	16,36	16,68	17,24	17,63	17,79	17,88	17,95	18,00	17,78	17,37	16,84	16,15	15,92
4. Број привр. организ. и заједница на 1000 запослених у привреди друштв. сектора	6,84	6,85	7,10	7,14	7,15	7,09	6,98	6,83	6,38	6,20	5,79	5,34	5,08
5. Број ванпривр. орг. и заједница на 1000 запослених у ванпривредним делатн. (друштв. сектор)	58,97	59,09	61,16	63,65	64,96	66,25	66,45	67,91	67,55	67,29	67,43	64,20	63,68
КОСОВО													
1. Број организација и заједница на 1000 становника	1,72	1,75	1,86	1,95	2,08	2,12	2,18	2,19	2,22	2,15	2,15	2,11	2,07
2. Број организација и заједница на 1000 запослених у друштв. и индив. сектору	17,30	17,39	17,82	18,18	18,17	18,03	18,29	18,37	18,49	17,65	17,39	16,72	16,66
3. Број организација и заједница на 1000 запослених у привреди друштв. сектора	24,66	24,34	25,07	25,46	25,27	24,92	25,30	25,33	25,22	24,06	23,79	22,91	22,92
4. Број привр. организ. и заједница на 1000 запослених у привреди друштв. сектора	6,15	6,15	6,65	6,93	6,92	6,85	6,85	6,89	6,74	6,59	6,44	6,33	6,20
5. Број ванпривр. орг. и заједница на 1000 запослених у ванпривредним делатн. (друштв. сек.)	46,75	47,35	49,35	50,35	52,18	52,28	54,19	53,66	54,71	51,77	51,42	49,46	49,03

Табела 6.4. Просечна величина организација и заједница, 1976–1988.

	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
ЈУГОСЛАВИЈА													
1. Привр. орг. и заједнице	149,46	149,17	139,98	138,35	138,51	139,04	141,01	144,61	149,49	157,31	167,02	177,42	185,74
2. Ванпривр. орг. и заједнице	15,32	15,05	14,32	13,46	12,97	12,64	12,39	12,23	12,07	12,01	12,17	12,30	12,30
СРБИЈА													
1. Привр. орг. и заједнице	146,17	145,96	140,93	140,13	139,88	141,04	143,19	146,35	152,00	161,19	172,74	187,29	196,73
2. Ванпривр. орг. и заједнице	16,96	16,92	16,35	15,71	15,39	15,09	15,05	14,73	14,80	14,86	14,83	15,58	15,70
КОСОВО													
1. Привр. орг. и заједнице	162,64	162,54	150,27	144,40	144,47	145,92	145,96	145,16	148,33	151,84	155,24	157,99	161,23
2. Ванпривр. орг. и заједнице	21,39	20,90	20,18	19,78	19,17	19,13	18,45	18,64	18,28	19,31	19,45	20,22	20,39

Од 1976. до 1985. њихов број расте од 16,75 на 19,75 на 1000 запослених у привреди друштвеног сектора, да би од 1986. бележио пад. У читавом периоду од 1976. до 1985. број ванпривредних организација и заједница на 1000 запослених у делатностима ван привреде стално расте од 65,29 у 1976. на 83,23 у 1985. години. У 1986. години забележен је њихов релативно благ пад - 82,18, у 1987. он се наставио 81,33, да би се годину дана касније зауставио на 81,30. Једино је број привредних организација и заједница на 1000 запослених у привреди у читавом посматраном раздобљу остао релативно стабилан (6,69 у 1976), иако и он од 1979 (7,23) бележи постепен, али стабилан пад (5,38 у 1988), што се објашњава чињеницом да се већина организационих промена у привреди одиграла у раздобљу од 1971. до 1976. (посебно од 1974–76).

Индикатори 1, 2, 3 и 5 у табели 6.3. указују на релативни пораст броја организација и заједница и у Србији: од 1976. до 1984. године повећао се њихов број од 3,43 на 4,40 на 1000 становника. Од 1985. наопамо оне бележе благ пад тако их је 1988. године било 4,17 на хиљаду становника, што је за петину мање него у случају Југославије. Од 1976. до 1983. евидентиран је и њихов пораст (од 16,25 на максималних 17,69) у односу на 1000 укупно запослених, да би године које следе забележиле благ пад. Од 1976. до 1983. њихов број расте од 16,56 на 18,00 на 1000 запослених у привреди друштвеног сектора, да би од 1984. године бележио пад. У читавом периоду од 1976. до 1983. број ванпривредних организација и заједница на 1000 запослених у делатностима ван привреде стално расте од 58,97 у 1976. на 67,91 у 1983. години. Од 1984. до 1986. године забележен је њихов релативно благ пад; тај пад се нешто убрзао у 1987 (64,20) и 1988. години (63,68). Једино је број привредних организација и заједница на 1000 запослених у привреди у читавом посматраном раздобљу остао релативно стабилан (6,84 у 1976), и ако и он од 1980 (7,15) бележи постепен, али стабилан пад (5,08 у 1988).

Индикатори 1, 2, 3 и 5 у *табели 6.3.* указују на релативни пораст броја организација и заједница и на *Косову*: од 1976. до 1984. године повећао се њихов број од 1,72 на 2,22 на 1000 становника. Од 1985. наовамо оне бележе благ пад тако их је 1988. године било 2,07 на хиљаду становника. Од 1976. до 1983. евидентниран је и њихов пораст (од 17,30 на максималних 18,57) у односу на 1000 укупно запослених, да би године које следе забележиле благ пад. Од 1976. до 1983. њихов број уз осцилације расте од 24,66 на 25,53 на 1000 запослених у привреди друштвеног сектора, да би од 1984. године бележио пад тако да их је у 1988. години било 22,92. У читавом периоду од 1976. до 1984. (с изузетком 1983) број ванпривредних организација и заједница на 1000 запослених у делатностима ван привреде стално расте од 46,75 у 1976. на 54,71 у 1984. години. Од 1985. до 1988. године забележен је њихов релативно благ пад тако да их је у последњој години посматраног периода било 49,03 на хиљаду запослених у ванпривредним делатностима. Једино је број привредних организација и заједница на 1000 запослених у привреди друштвеног сектора у читавом посматраном раздобљу остао релативно стабилан 6,15 у 1976. и 6,20 у 1988. години.

Индикатори 4 и 5 у *табели 6.3.* указују и на просечну величину организација и заједница у привреди и ванпривредним делатностима (Види и *табелу 6.4.*) Ове релације важе веома условно. Оне занемарују не само различите нивое организованости него и друга „преклапања”. С обзиром да организације и заједнице узето збирно не представљају „дисјунктне скупове”, сви ови показатељи представљају веома грубу меру промена у њиховом броју релативизованих различитим именитељима. Стога је њихова употребна вредност веома ограничена.

6.2. КОСОВО, СРБИЈА И ЈУГОСЛАВИЈА: ОРГАНИЗАЦИОНЕ ПРОМЕНЕ У ПРИВРЕДНИМ ДЕЛАТНОСТИМА, 1976–1988.

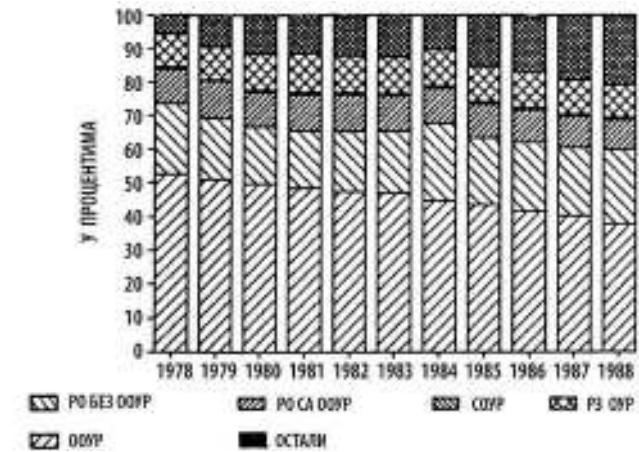
С обзиром на то да се у овом раду пажња првенствено посвећује привредним процесима, то ће надаље бити праћене само организационе промене у привреди. *Табела 6.5.* и *графикон 6.14.* показују да се у привреди *Југославије* у посматраном периоду број ООУР повећавао од 1976. (13997) до 1981. године (17085) индекс повећања је 122,1 а да од 1982. бележи пад; у 1988. години било је 11719 ООУР, што је за 243% мање него у 1976. Број РО без ООУР у читавом периоду бележи лаган, али сталан раст од 6097 у 1976. до 7712 у 1988. години (индекс 126,5). Број РО с ООУР креће се „у луку” у 1976. било их је 2520, максималан број достигнут је у 1981. (3646 индекс 144,7), а у 1988. години био их је готово исти број као и почетку посматраног периода 2577 (индекс 102,3). Најбрже је растао број СОУР-а од 134 у 1976. до 337 у 1988. години (индекс 251,5). Од СОУР-а брже је растао само број „осталих” организација и заједница. Радне заједнице до 1983. расту (од 2491 у 1976. до 4486 у 1983. индекс 180,1), да би потом почеле да падају на 3262 у 1988. години (индекс 131,0).

Табела 6.5. Југославија, републике и покрајине: организације и заједнице према најчешћим облицима удруживања у привреди 1976–1988.

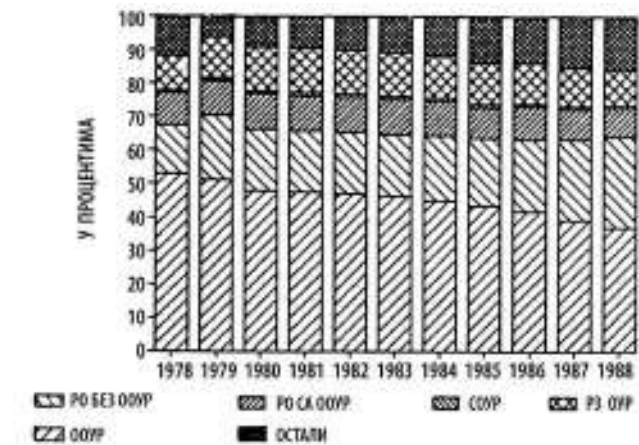
	1976	1978	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
ЈУГ											
УКУПНО	26790	31175	33998	34867	35140	34936	34530	33611	32643	31333	29912
ООУР	13997	15981	16807	17085	17067	16726	16201	15412	14418	13189	11719
РО без ООУР	6097	6134	6215	6266	6325	6367	6484	6600	6887	7214	7712
РО са ООУР	2520	3146	3552	3646	3638	3591	3506	3360	3162	2890	2577
СОУР	134	260	345	373	386	378	378	367	360	350	337
РЗ ОУР	2491	3603	4302	4473	4486	4282	4282	4108	3929	3619	3262
Остало	1551	2051	2777	3024	3238	3679	3679	3764	3887	4071	4305
БИХ											
УКУПНО	2808	4394	5051	5334	5487	5544	5566	5533	5402	5237	4974
ООУР	1782	2545	2820	2934	2993	2965	2916	2870	2695	2496	2238
РО без ООУР	455	573	574	613	629	658	687	710	790	875	947
РО са ООУР	237	497	573	603	607	603	600	588	553	509	464
СОУР	7	41	50	59	64	67	62	62	63	65	65
РЗ ОУР	232	583	716	753	771	774	772	757	716	676	618
Остало	95	155	318	372	423	477	529	546	585	616	642
ЦГО											
УКУПНО	758	862	930	979	1007	1016	999	986	960	922	889
ООУР	396	441	485	503	511	510	492	477	737	389	347
РО без ООУР	144	150	165	175	184	190	198	213	232	250	267
РО са ООУР	73	83	90	94	94	94	93	89	79	69	63
СОУР	4	6	6	6	6	6	6	6	7	7	7
РЗ ОУР	61	94	97	109	114	115	111	104	98	91	78
Остало	80	88	87	92	98	101	99	97	107	109	127
ХРВ											
УКУПНО	7321	7865	8214	8266	8260	8143	8020	7737	7536	7349	7098
ООУР	3681	3858	3891	3094	3874	3794	3692	3447	3280	3108	2810
РО без ООУР	1723	1744	1688	1698	1700	1713	1722	1721	1757	1784	1918
РО са ООУР	682	788	884	883	879	860	836	810	765	724	654
СОУР	33	62	93	97	104	106	99	93	92	96	88
РЗ ОУР	642	849	1034	1051	1055	1041	1017	975	939	908	839
Остало	560	564	624	633	648	629	652	689	701	724	789
МАК											
УКУПНО	1496	2107	2552	2413	2438	2442	2467	2442	2437	2355	2254
ООУР	861	932	1034	1054	1058	1026	982	921	844	770	663
РО без ООУР	574	613	645	644	653	665	682	710	762	764	761
РО са ООУР	154	166	193	196	192	190	187	176	164	144	137
СОУР	4	6	11	12	13	14	14	14	15	14	14
РЗОУР	122	158	204	212	205	206	203	191	180	166	156
Остало	231	232	465	295	317	341	399	430	472	497	523

	1976	1978	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
СЛО											
УКУПНО	3750	4367	4840	4987	5007	4904	4800	4648	4539	4361	4080
ООУР	1875	2281	2504	2560	2551	2477	2424	2368	2268	2106	1834
РО без ООУР	973	872	784	783	778	756	768	765	788	832	913
РО са ООУР	369	442	498	507	508	437	486	480	463	438	381
СОУР	28	45	52	53	52	50	49	47	46	43	41
РЗ ОУР	388	530	619	650	650	644	603	568	551	529	451
Остало	117	197	383	434	468	540	470	420	423	422	460
СРБ											
УКУПНО	10207	11580	12611	12897	12941	12887	12678	12265	11761	11111	10644
ООУР	4502	5924	6022	6130	6080	5954	5695	5327	4894	4320	3872
РО без ООУР	1474	2256	2359	2353	2378	2385	2463	2481	2558	2718	2909
РО са ООУР	1005	1170	1314	1363	1358	1347	1302	1217	1136	999	878
СОУР	58	100	133	146	147	150	148	145	137	127	122
РЗ ОУР	1046	1389	1635	1698	1691	1670	1603	1513	1416	1260	1120
Остало	1222	741	1148	1207	1287	1381	1467	1582	1618	1687	1743
УПС											
УКУПНО	6139	7030	7870	8073	8110	8071	7961	7616	7133	6606	6265
ООУР	3221	3554	3731	3748	3749	3648	3520	3214	2847	2407	2066
РО без ООУР	1348	1415	1506	1517	1502	1514	1538	1588	1644	1763	1890
РО са ООУР	596	726	830	855	856	844	813	741	665	559	470
СОУР	24	59	83	95	98	100	99	98	91	84	80
РЗ ОУР	627	876	1048	1094	1098	1084	1036	961	866	745	640
Остало	323	400	672	763	807	881	955	1014	1020	1048	1119
КОС											
УКУПНО	621	752	886	932	966	992	1018	1084	1050	1076	1073
ООУР	326	389	440	453	457	468	456	452	437	434	406
РО без ООУР	131	136	151	157	175	181	233	204	215	216	236
РО са ООУР	65	83	92	101	103	104	100	104	102	100	95
СОУР	3	3	6	6	7	7	8	8	8	8	8
РЗ ОУР	61	74	94	103	107	107	110	109	109	109	103
Остало	35	67	103	112	117	125	105	157	179	209	225
ВОЈ											
УКУПНО	3447	3798	3855	3892	2865	3824	3699	4615	3586	3429	3306
ООУР	1855	1981	1902	1928	1874	1838	1719	1661	1610	1479	1356
РО без ООУР	749	705	702	679	701	690	692	689	699	739	783
РО са ООУР	344	361	692	407	399	399	283	372	369	340	313
СОУР	31	38	44	45	42	43	41	38	38	35	34
РЗ ОУР	358	439	484	501	486	479	457	443	441	406	377
Остало	110	274	331	332	363	375	407	411	429	430	443

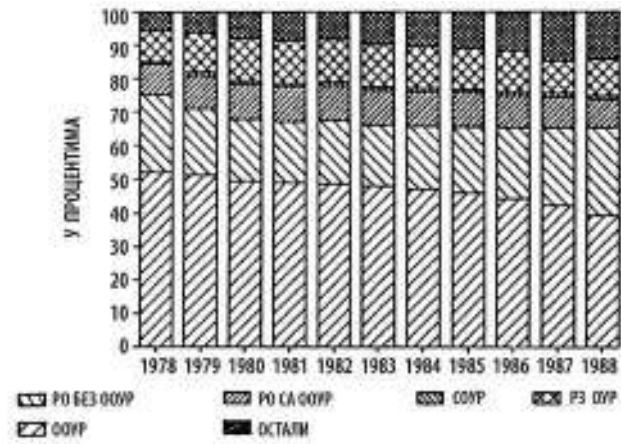
Графикон 6.9. Организациони облици у привреди КОС, 1976–1988.

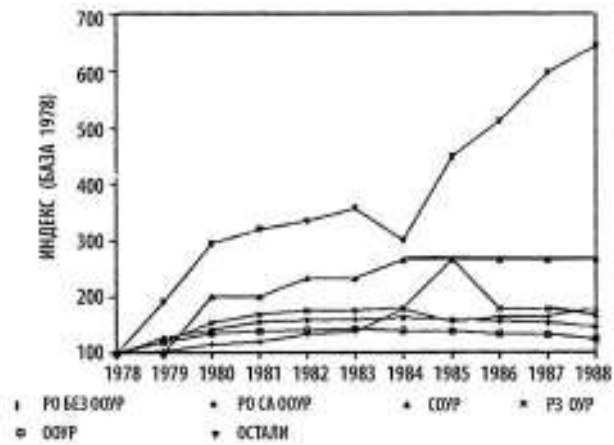
Графикон 6.10. Организациони облици у привреди СРБ, 1976–1988.

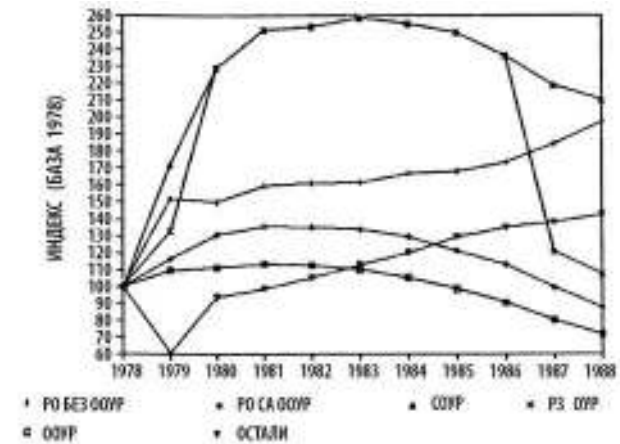
Графикон 6.11. Организациони облици у привреди ЈУГ, 1976–1988.

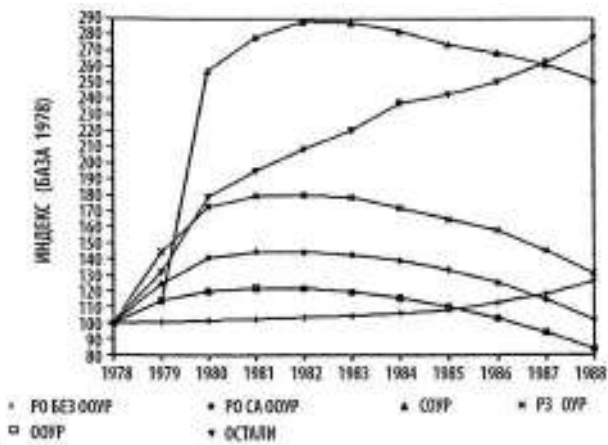
Графикон 6.12. Организациони облици у привреди КОС, 1976–1988.

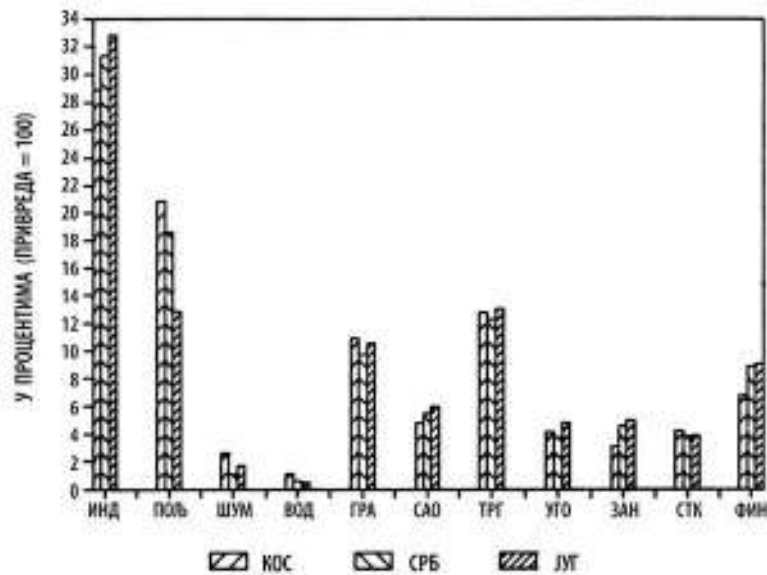
Графикон 6.13. Организациони облици у привреди СРБ, 1976–1988

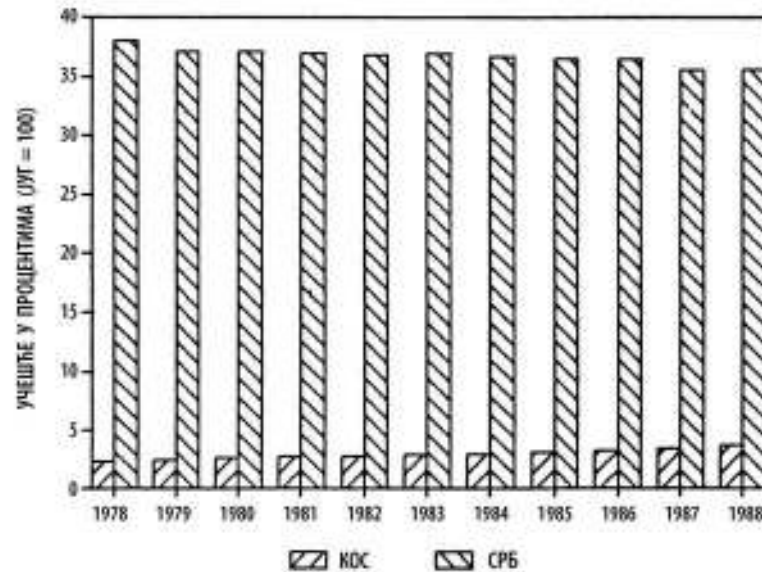
Графикон 6.14. Организациони облици у привреди ЈУГ, 1976–1988.

Графикон 6.15. Привредне организације и заједнице 1988.

Графикон 6.16. Привредне организације 1976–1988.

Табела 6.5. и графикон 6.13. показују да се у привреди Србије у посматраном периоду очитују сличне тенденције као у југословенској. Број ООУР у привреди Србије повећавао се од 1976. (5402) до 1981. године (6130) индекс повећања је 113,5, а од 1982. бележи пад; у 1988. години било је 3972 ООУР, што је за 283% мање него у 1976. Број РО без ООУР у читавом периоду бележи брз (бржи него у случају Југославије) и сталан раст од 1474 у 1976. до 2909 у 1988. години (индекс 197,4). Број РО с ООУР креће се такође „лучно“ у 1976. било их је 1005, максималан број достигнут је у 1981. (1363, индекс 135,6), а у 1988. години било их је за 128 мање него на почетку посматраног периода (индекс 87,4). И у Србији је најбрже (иако нешто спорије него у Југославији) растао број СОУР-а од 58 у 1976. до 122 у 1988. години (индекс 244,0). Брзо је растао и број „осталих“ организација и заједница, иако знатно спорије него у Југославији. Радне заједнице до 1981. расту (од 1046 у 1976. до 1698 у 1981. индекс 162,3), да би потом почеле да падају на 1120 у 1988. години (индекс 107,1).

Табела 6.5. и графикон 6.12. показују да се у привреди Косова у посматраном периоду очитују сличне тенденције као у привредама Југославије и Србије, иако у неким случајевима с извесном доцњом. Број ООУР у привреди Косова повећавао се од 1976. (326) до 1983. године (468) индекс повећања је 143,6 а од 1984. бележи пад; у 1988. години било је 406 ООУР, што је за 24,5% више него у 1976. Број РО без ООУР слично као у Србији у читавом периоду бележи брз (бржи него у случају Југославије) и сталан раст од 131 у 1976. до 236 у 1988. години (индекс 480,2). Број РО с ООУР бележи успон све до 1985. године (104 у поређењу са 65 у 1976), а затим пад 1988. било их је 95, што је 46,2% више него на почетку посматраног раздобља. И на Косову је (ако се изузму „остале“ организације) најбрже (брже него у Југославији) растао број СОУР-а од 3 у 1976. до 8 у 1988. години (индекс 266,7). Радне заједнице до 1984. расту (од 61 у 1976. до 110 у 1984. индекс 266,7), да би потом почеле да падају на 103 у 1988. години (индекс 168,9).

Овакве промене у правцу и темпу кретања броја различитих организационих облика резултирале су у одговарајућим променама структуре. Те промене приказане су у графиконима 6.9, 6.10. и 6.11.

Темпо раста броја југословенских организација и заједница по појединим потпериодима посматраног раздобља и према облицима удруживања видљив је из табеле 15. у ОСКП. Табела 15. пружа информације о стопама промена у броју организација и заједница по делатностима југословенске привреде, док су у доњем делу те табеле дати подаци о стопама раста броја организација и заједница према територији (СР и САП). Одатле (као и из графикона 6.16) види се да се учешће привредних организација из Србије у укупном броју југословенских привредних организација у посматраном периоду смањило (од 38,1% у 1976. на 35,6% у 1988. години), док се одговарајуће учешће косовских организација за трећину повећало од 23% у 1976. на 3,6% у 1988. години.

У зависности од висине стопе раста броја организација и заједница према појединим облицима удруживања, према делатности и територијалној припадности изменила су се и одговарајућа учешћа организација и заједница у укупном броју привредних организација крајем посматраног периода. Промене уче-

шћа према поменутиим обележјима (облик удруживања, делатност, територија) приказане су у *табели 16. у ОСКП. У графикону 6.15.* прилазана су учешћа броја организација у појединим областима привреде у укупном броју привредних организација у три посматране јединице: Косову, Србији и Југославији. Из овог графика се види да у укупном броју привредних организација Косова најчешће учествују пољопривредне, шумарске, водопривредне, грађевинске и стамбено-комуналне организације.

Табела 6.6. Југославија: Промене код организација и заједница према облику удруживања, делатности и територији (СР и САП)

	1976–1978.	1979–1980.	1981–1982.	1983–1984.	1985–1986.	Свега 1976–81	Свега 1976–1986
УКУПНО	13770	9403	6048	5897	6057	26350	41175
Према облику удруживања:							
ООУР	7316	4465	2658	2618	2497	13174	19554
РО без ООУР	1636	1401	1032	1028	1564	3523	6661
РО са ООУР	1409	889	518	398	332	2605	3546
СОУР	204	124	73	49	51	370	501
РЗ ОУР	2263	1436	901	801	723	4177	6124
Остало	942	1088	866	1003	890	2501	4789
Према делатности:							
Индустрија и рударство	4475	2638	1759	1541	1804	7987	12217
Пољопривреда и рибарство	1357	1250	695	992	686	3035	4980
Шумарство	109	48	29	22	154	179	362
Водопривреда	43	51	23	10	23	109	150
Грађевинарство	1266	840	654	734	721	2443	4215
Саобраћај и везе	733	562	383	319	295	1500	2292
Трговина	2518	1902	1011	836	872	4971	7139
Угоститељ. и туризам	837	557	344	327	369	1555	2434
Занатске и лич. услуге	534	399	262	270	312	1076	1777
Стамб.-комунал. делатности	490	397	269	216	252	1022	1624
Финансијске и друге услуге	1408	759	619	630	569	2473	3985
Према територији (СР/САП):							
БИХ	3195	1454	1111	1014	1004	5228	7778
ЦГО	165	209	101	79	167	441	721
ХРВ	2034	2271	1305	1228	1642	4987	8480
МАК	611	620	423	491	447	1443	2592
СЛО	2121	1208	636	659	442	3615	5066
СРБ	5644	3641	2470	2426	2355	10636	16536
УПС	3082	2311	1510	1594	1797	6210	10294
КОС	277	201	127	147	145	551	897
ВОЈ	2285	1129	833	685	413	3875	5345

6.3. ПРОМЕНЕ КОЈЕ УТИЧУ НА БРОЈ, СТАТУС, УНУТРАШЊУ ОРГАНИЗАЦИЈУ, ДЕЛАТНОСТ И ТЕРИТОРИЈАЛНУ ПРИПАДНОСТ ОРГАНИЗАЦИЈА И ЗАЈЕДНИЦА

Од знатног је интереса праћење свих промена код организација и заједница које утичу на њихов укупан број, статус, унутрашњу организацију, делатност и територијалну припадност. Те промене у привреди Југославије после 1978.⁴⁶ (делимично већ после 1971) су: оснивање, организовање, удруживање, спајање, издвајање, ликвидација, престанак вољом или престанком удружених чланица, припајање, промена делатности и све промене статуса. Све промене, већ према томе како свака од њих утиче на укупан број организација и заједница и на број организација и заједница према делатностима и облику удруживања, групишу се на следећи начин: промене настанка, промене престанка, промене статуса и промене делатности.

У периоду од 30. 9. 1976. до 31. 12. 1981. године југословенске привредне организације и заједнице имале су укупно 52808 промена. Половину овог броја чине мање значајне промене (промене назива, седишта, жиро рачуна и слично), док другу половину представљају промене значајне за њихову унутрашњу организацију, односно статус. Те промене (њих 41175) приказане су у *табели 16а* у *ОСКП* према потпериодима и према њиховим основним типовима. Као што подаци из табеле показују више од половине укупног броја посматраних промена су промене настанка, једна петина су промене престанка, а остатак су промене статуса и промене делатности.

Од 1981. године евидентно је релативно смањење броја промена (1981–1982. године 6048, 1983–1984. године 5908, 1985–1986. године 6075). Њихова структура се такође изменила све више је промена престанка, а мање промена настанка. Тако, на пример, 1983–1984. промене престанка у укупним променама учествују са 37,56%, а промене настанка са 28,65%. У истом раздобљу удвостручио се (у односу на претходно двогодиште) и значај промена делатности (од 9,61% на 18,18%). У *табели 6.6.* приказане су промене код организација и заједница према облику удруживања, делатности и територији. Истичу се промене организационих промена са (дез)интеграционог аспекта дата је у *ОСКП*, стр. 53–99.

6.4. КОСОВО: ПРИВРЕДНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ПО ОБЛАСТИМА ДЕЛАТНОСТИ И ПО ОПШТИНАМА У 1988. ГОДИНИ

Дистрибуција привредних организација и заједница Косова по секторима и по општинама видљива је из *табела 6.7.* (апсолутни износи) и *6.8.* (учешћа броја организација из општине у респективној делатности).

Највећи број *индустријских* организација (55 у 1988. години) лоциран је у Приштини. Иако је то 17,86% укупног броја косовских индустријских орга-

⁴⁶ Од те године све те промене се и статистички прате.

низација, у структури укупног броја привредних организација Приштине то чини четвртину тог броја (24,55%), што је испод учешћа укупног броја индустријских организација у укупном броју привредних организација Покрајине (28,62%) види *табелу* 6.9. Иза Приштине следе Титова Митровица с 33 индустријске организације (односно 10,71% укупног броја), Ђаковица (32; 10,39%), Пећ (30; 9,74%), Призрен (24; 7,79%), итд. Индустријских организација у 1988. години није било у Глоговцу, Малишеву, Зубином Поток и Штимљу.

Табела 6.7. Косово: Привредне организације и заједнице по секторима и по општинама 1988. години

	Индустрија и рударство	Пољопривреда и рибарство	Шумарство	Водопривреда	Грађевинарство	Саобраћај и везе	Трговина	Угоститељство	Занатство	Стамбено комуналне делатности	финансијске и друге услуге	УКУПНО
Приштина	55	20	3	2	29	18	36	10	9	5	37	224
Дечани	6	10	3	1	3	-	3	2	-	-	-	28
Драгаш	4	4	1	-	1	-	5	1	-	-	-	16
Ђаковица	32	18	1	1	7	5	13	3	-	5	4	89
Глоговац	-	9	1	-	2	1	2	1	-	1	-	17
Ѓилане	15	12	1	-	8	2	12	1	2	4	3	60
Исток	4	12	-	1	3	-	2	1	3	1	-	27
Качаник	7	2	1	-	6	-	3	-	-	-	-	19
Клина	3	11	-	-	2	-	2	-	-	-	-	18
Косовска Каменица	13	9	1	-	2	2	4	1	-	1	-	34
Лепосавић	5	1	-	-	-	-	1	1	-	1	-	12
Липљан	14	10	1	-	2	1	1	3	1	1	-	34
Малишево	-	8	1	-	5	-	-	-	-	-	-	14
Ораховац	14	8	1	-	1	-	1	-	-	1	-	26
Пећ	30	18	1	4	16	5	15	4	8	-	6	115
Подујево	4	7	1	-	2	1	7	1	-	1	1	25
Призрен	24	11	1	3	7	4	-	3	4	4	5	72
Србица	4	10	1	-	2	-	1	-	-	1	-	19
Сува Река	10	8	1	-	6	-	5	2	-	-	1	35
Титова Митровица	33	4	-	-	4	7	7	5	3	7	10	80
Урошевац	19	11	1	-	4	4	7	1	3	1	3	54
Витина	7	11	1	-	2	-	-	2	-	1	1	29
Вучитрн	4	6	1	-	6	1	1	-	-	-	1	20
Зубин Поток	-	1	1	-	-	-	-	-	-	1	-	3
Штимље	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Штрпце	1	-	-	-	-	-	3	2	-	-	-	6
УКУПНО	308	221	28	12	120	51	141	44	33	46	72	1076

Табела 6.8. Косово: Привредне организације у заједнице по секторима и по општинама 1988. години

	Индустрија и рударство	Пољопривреда и рибарство	Шумарство	Водопривреда	Грађевинарство	Саобраћај и везе	Трговина	Угоститељство	Занатство	Стамбено комуналне делатности	финансијске и друге услуге	УКУПНО
Приштина	17,86	9,05	10,71	16,67	24,17	35,29	25,53	22,73	27,27	10,87	51,39	20,82
Дечани	1,95	4,52	10,71	8,33	2,50	0,00	2,13	4,55	0,00	0,00	0,00	2,60
Драгаш	1,30	1,81	3,57	0,00	0,83	0,00	3,55	2,27	0,00	0,00	0,00	1,49
Ђаковица	10,39	8,14	3,57	8,33	5,83	9,80	9,22	6,82	0,00	10,87	5,56	8,27
Глоговац	0,00	4,07	3,57	0,00	1,67	1,96	1,42	2,27	0,00	2,17	0,00	1,58
Ѓилане	4,87	5,43	3,57	0,00	6,67	3,92	8,51	2,27	6,06	8,70	4,17	5,58
Исток	1,30	5,43	0,00	8,33	2,50	0,00	1,42	2,27	9,09	2,17	0,00	2,51
Качаник	1,27	0,90	3,57	0,00	5,00	0,00	2,13	0,00	0,00	0,00	0,00	1,77
Клина	0,97	4,98	0,00	0,00	1,67	0,00	1,42	0,00	0,00	0,00	0,00	1,61
Косовска Каменица	4,22	4,07	3,57	0,00	1,67	3,92	2,84	2,27	0,00	2,17	0,00	3,16
Лепосавић	1,62	0,45	10,71	0,00	0,00	0,00	0,71	2,27	0,00	2,17	0,00	1,12
Липљан	4,55	4,52	3,57	0,00	1,67	1,96	0,71	6,82	3,03	2,17	0,00	3,16
Малишево	0,00	3,62	3,57	0,00	4,17	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,30
Ораховац	4,55	3,62	3,57	0,00	0,83	0,00	0,71	0,00	0,00	2,17	0,00	2,42
Пећ	9,74	8,14	3,57	33,33	13,33	9,80	10,64	9,09	24,24	17,39	8,33	10,69
Подујево	1,30	3,17	3,57	0,00	1,67	1,96	4,96	2,27	0,00	2,17	1,39	2,32
Призрен	7,79	4,98	3,57	25,00	5,83	7,84	4,26	6,82	12,12	8,70	6,94	6,69
Србица	1,30	4,52	3,57	0,00	1,67	0,00	0,71	0,00	0,00	2,17	0,00	1,77
Сува Река	3,25	3,62	3,57	0,00	5,00	0,00	3,55	4,55	0,00	4,35	1,39	3,25
Титова Митровица	10,71	1,81	0,00	0,00	3,33	13,73	4,96	11,36	9,09	15,22	13,89	7,43
Урошевац	6,17	4,98	3,57	0,00	3,33	7,84	4,96	2,27	9,09	2,17	4,17	5,02
Витина	2,27	4,98	3,57	0,00	1,67	0,00	2,84	4,55	0,00	2,17	1,39	2,70
Вучитрн	1,30	2,71	3,57	0,00	5,00	1,96	0,71	0,00	0,00	0,00	1,39	1,86
Зубин Поток	0,00	0,45	3,57	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	2,17	0,00	0,28
Штимље	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Штрпце	0,32	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	2,13	4,55	0,00	0,00	0,00	0,56
УКУПНО	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Највећи број *пољопривредних* организација (20 у 1988. години) такође се налази у Приштини. Иако је то 9,05% укупног броја косовских пољопривредних организација, у структури укупног броја привредних организација Приштине то чини мање од десетине тог броја (8,93%), што је испод учешћа укупног броја индустријских организација у укупном броју привредних организација Покрајине (20,54%) – види *табелу* 6.9. Иза Приштине по броју пољопривредних организација следе Пећ и Ђаковица са по 18 организација (8,14%), Клина, Призрен, Урошевац и Витина са по 11 пољопривредних организација (4,98%), итд.

Табела 6.9. Косово: Привредне организације и заједнице по секторима и по општинама 1988. години

	Индустрија и рударство	Пољопривреда и рибарство	Шумарство	Водопривреда	Грађевинарство	Саобраћај и везе	Трговина	Угоститељство	Занатство	Стамбено комуналне делатности	финансијске и друге услуге
Приштина	24,55	8,93	1,34	0,89	12,95	8,04	16,07	4,46	4,02	2,23	16,52
Дечани	21,43	35,71	10,71	3,57	10,71	0,00	10,71	7,14	0,00	0,00	0,00
Драгаш	25,00	25,00	6,25	0,00	6,25	0,00	31,25	6,25	0,00	0,00	0,00
Ђаковица	35,96	20,22	1,12	1,12	7,87	5,62	14,61	3,37	0,00	5,62	4,49
Глоговац	0,00	52,94	5,88	0,00	11,76	5,88	11,76	5,88	0,00	5,88	0,00
Ѓњилане	25,00	20,00	1,67	0,00	13,33	3,33	20,00	1,67	3,33	6,67	5,00
Исток	14,81	44,44	0,00	3,70	11,11	0,00	7,41	3,70	11,11	3,70	0,00
Качаник	36,84	10,53	5,26	0,00	31,58	0,00	15,79	0,00	0,00	0,00	0,00
Клина	16,67	61,11	0,00	0,00	11,11	0,00	11,11	0,00	0,00	0,00	0,00
Косовска Каменица	38,24	26,47	2,94	0,00	5,88	5,88	11,76	2,94	0,00	2,94	0,00
Лепосавић	41,67	8,33	25,00	0,00	0,00	0,00	8,33	8,33	0,00	8,33	0,00
Липљан	41,18	29,41	2,94	0,00	5,88	2,94	2,94	8,82	2,94	2,94	0,00
Малишево	0,00	57,14	7,14	0,00	35,71	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Ораховац	53,85	30,77	3,85	0,00	3,85	0,00	3,85	0,00	0,00	3,85	0,00
Пећ	26,09	15,65	0,87	3,48	13,91	4,35	13,04	3,48	6,96	6,96	5,22
Подујево	16,00	28,00	4,00	0,00	8,00	4,00	28,00	4,00	0,00	4,00	4,00
Призрен	33,33	15,28	1,39	4,17	9,72	5,56	8,33	4,17	5,56	5,56	6,94
Србица	21,05	52,63	5,26	0,00	10,53	0,00	5,26	0,00	0,00	5,26	0,00
Сува Река	28,57	22,86	2,86	0,00	17,14	0,00	14,29	5,71	0,00	5,71	2,86
Титова Митровица	41,25	5,00	0,00	0,00	5,00	8,75	8,75	6,25	3,75	8,75	12,50
Урошевац	35,19	20,37	1,85	0,00	7,41	7,41	12,96	1,85	5,56	1,85	5,56
Витина	24,14	37,93	3,45	0,00	6,90	0,00	13,79	6,90	0,00	3,45	3,45
Вучитрн	20,00	30,00	5,00	0,00	30,00	5,00	5,00	0,00	0,00	0,00	5,00
Зубин Поток	0,00	33,33	33,33	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	33,33	-
Штимље	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Штрпце	16,67	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	50,00	33,33	0,00	0,00	0,00
ПРИВРЕДА КОС	28,62	20,54	2,60	1,12	11,15	4,74	13,10	4,09	3,07	4,28	6,69

Пољопривредних организација друштвеног сектора у 1988. години није било у Штимљу и Штрпцу. У целини посматрано, пољопривредне организације су територијално равномерније распоређене него индустријске.

Шумарске организације су у још већој мери просторно равномерно распоређене. Највећи број тих организација по три лоциран је у Приштини, Дечанима и Лепосавићу; то је по 10,71% укупног броја шумарских организација. Иза ових општина по броју шумарских организација следи Косовска Каменица са две организације (7,14%), док остале општине имају по једну организацију из

области шумарства. Изузетак су Исток, Клина, Титова Митровица, Штимље и Штрпце које немају ниједну организацију из ове области делатности.

Од 12 водопривредних организација у 1988. години 4 се налазе у Пећи, три у Призрену, две у Приштини и по једна у Дечанима, Ђаковици и Истоку (за учешћа види табели 6.8). У осталим општинама у 1988. години није било водопривредних организација.

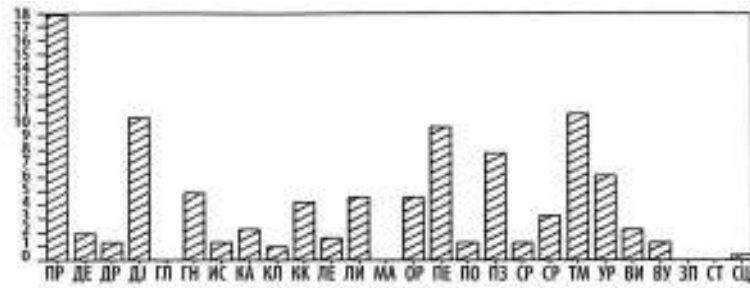
Изразита је и концентрација грађевинских организација (29 у 1988. години) у Приштини. Иако је то 24,17% укупног броја косовских организација, у структури укупног броја грађевински привредних организација Приштине то чини нешто више од десетине тог броја (12,95%), што је испод учешћа укупног броја грађевинских организација у укупном броју привредних организација Покрајине (20,54%) види табелу 6.9. Иза Приштине по броју грађевинских организација следе Пећ са 16 организација (13,33% укупног броја), Ѓњилане (8; 6,67%), Ђаковица и Призрен са по 7 организација (5,83%), итд. Грађевинских организација друштвеног сектора у 1988. години није било у Зубином Поток, Штимљу и Штрпцу.

Још изразитија концентрација организација у Приштини испољава се у области саобраћаја: у 1988. години ту је било лоцирано 18 (или 35,29%) од 51 саобраћајне организације. У структури укупног броја привредних организација Приштине то чини 8,04%, што је око два пута више него што саобраћајне организације учествују у укупном броју привредних организација Покрајине (4,74%) види табелу 6.9. Иза Приштине по броју саобраћајних организација следе Титова Митровица са 7 организација (13,73%), Ђаковица и Пећ са по 5 саобраћајних организација (9,80%), итд. Саобраћајних организација друштвеног сектора у 1988. години није било у Дечанима, Драгашу, Истоку, Качанику, Клини, Лепосавићу, Малишеву, Ораховцу, Србици, Сувој Реци, Витини, Зубином Поток, Штимљу и Штрпцу.

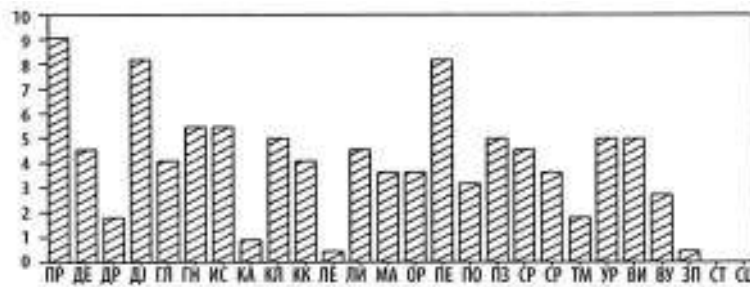
Трговинске организације су нешто равномерније распоређене по општинама, иако се и овде што је и очекивано највећи број организација (36 у 1988. години) налази у Приштини. То је 25,53% укупног броја косовских трговинских организација, а у структури укупног броја привредних организација Приштине то чини 16,07%, што је изнад учешћа укупног броја трговинских организација у укупном броју привредних организација Покрајине (13,10%) види табелии 6.9. То значи да трговина, поред грађевинарства, саобраћаја, угоститељства и туризма, занатства и финансијских услуга представља елемент за Приштину карактеристичне привредне структуре. Иза Приштине по броју трговинских организација следе Пећ и Ђаковица са по 15, односно 13 организација (10,64%; 9,22%), па Ѓњилане (12; 8,51%), итд. Трговинских организација друштвеног сектора у 1988. години није било у Малишеву, Зубином Поток и Штимљу.

Десет (или 22,73%) од 44 организација из области угоститељства и туризма налази се у Приштини. То је 4,09% укупног броја косовских угоститељско-туристичких организација, а у структури укупног броја привредних организација Приштине то чини 4,46%, што је изнад учешћа укупног броја ових организација у укупном броју привредних организација Покрајине види табелу 6.9.

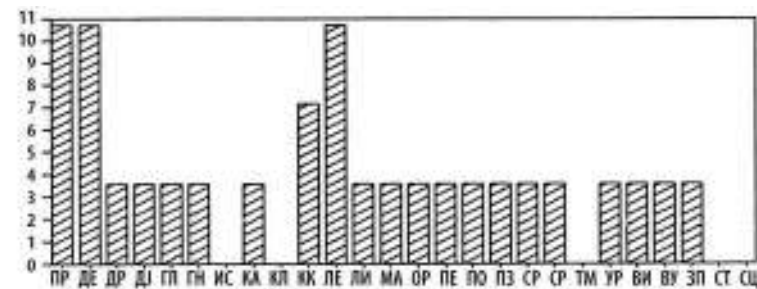
Графикон 6.17. Индустијске организације по општинама 1988.

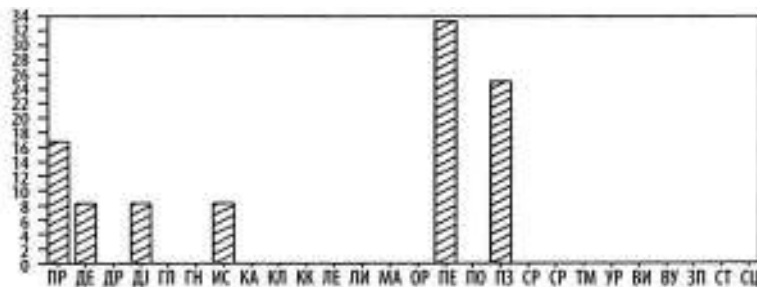
Графикон 6.18. Пољопривредне организације по општинама 1988.

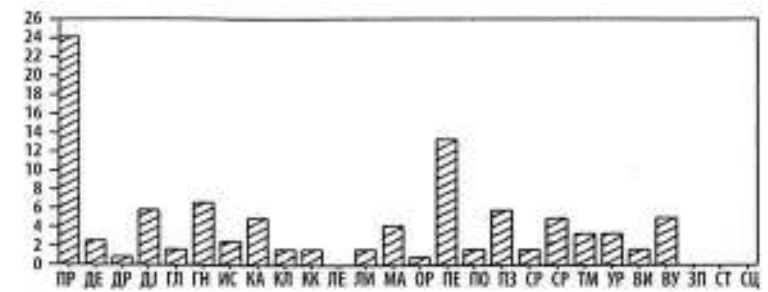
Графикон 6.19. Организације шумарства по општинама 1988.

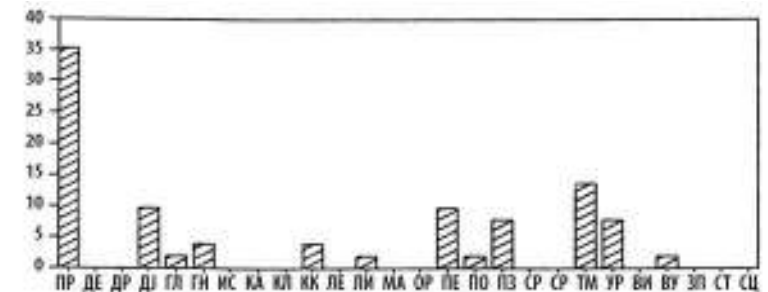
Графикон 6.20. Водопривредне организације по општинама 1988.

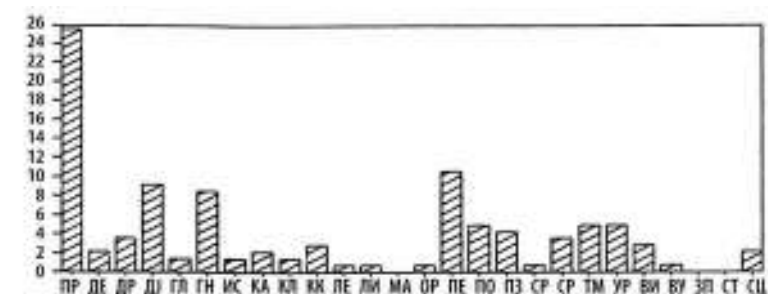
Графикон 6.21. Грађевинске организације по општинама 1988.

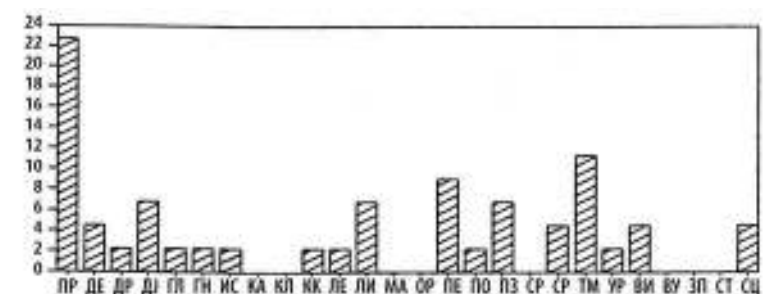
Графикон 6.22. Саобраћајне организације по општинама 1988.

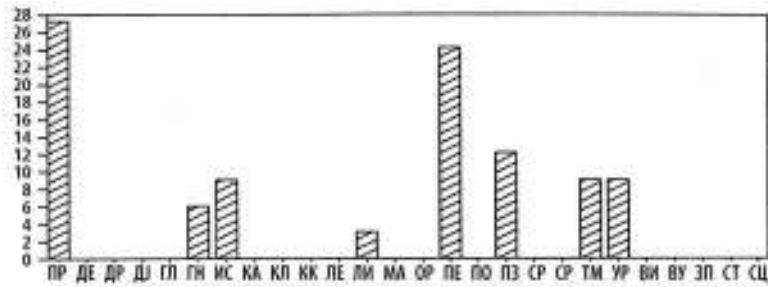
Графикон 6.23. Трговинске организације по општинама 1988.

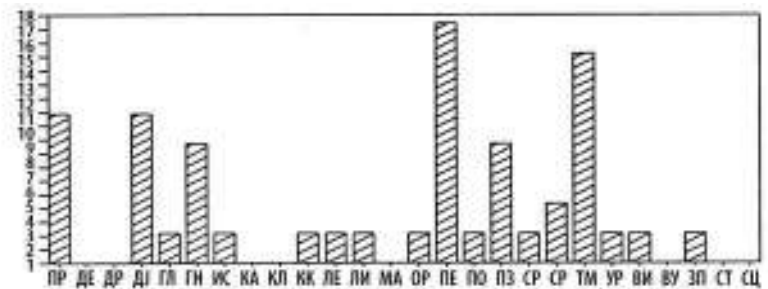
Графикон 6.24. Угоститељске и туристичке организације по општинама 1988.

Графикон 6.25. Занатске организације по општинама 1988.

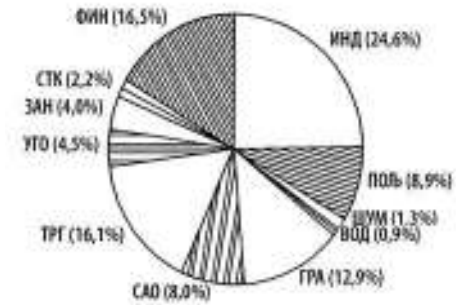
Графикон 6.26. Стамбено-комуналне организације по општинама 1988.

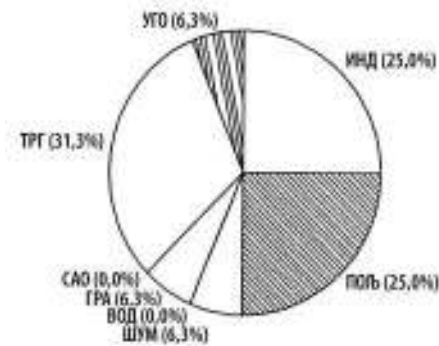
Графикон 6.27. Финансијске организације по општинама 1988.

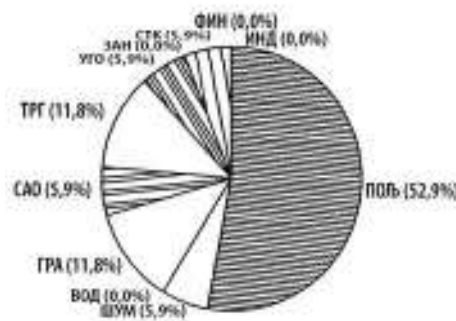
Графикон 6.28. Приштина: Привредне организације 1988.

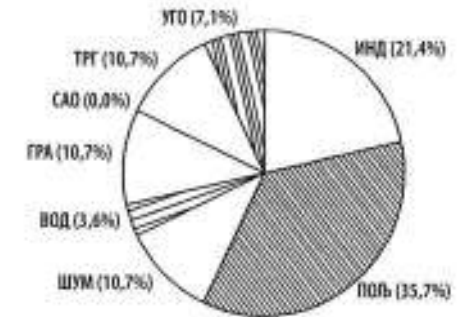
Графикон 6.30. Драгаш: Привредне организације 1988.

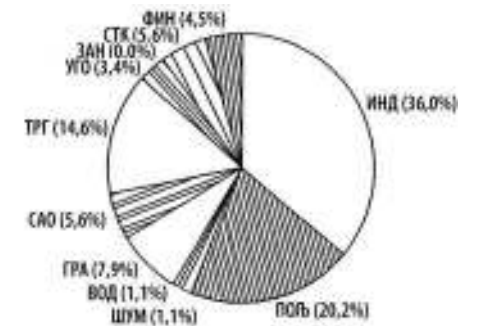
Графикон 6.32. Глоговац: Привредне организације 1988.

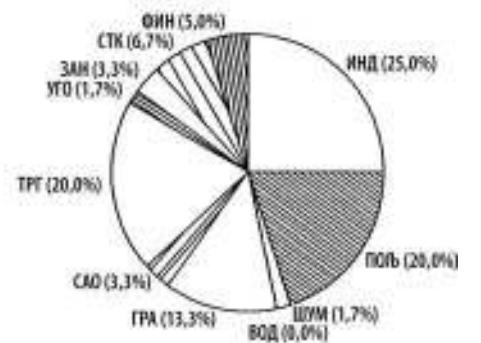
Графикон 6.29. Дечани: Привредне организације 1988.

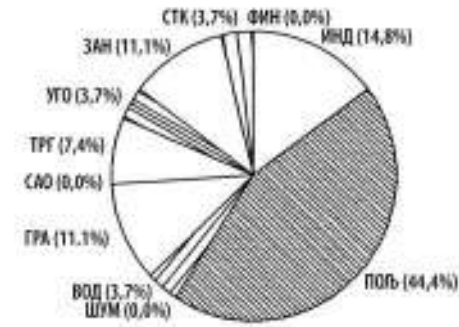
Графикон 6.31. Баковица: Привредне организације 1988.

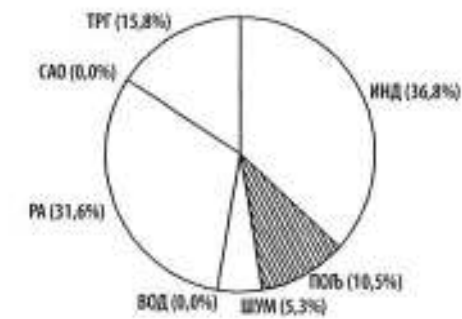
Графикон 6.33. Њилане: Привредне организације 1988.

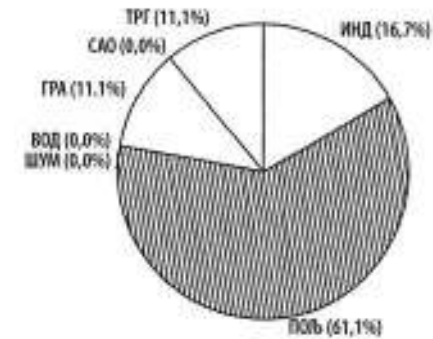
Графикон 6.34. Исток:
Привредне организације 1988.

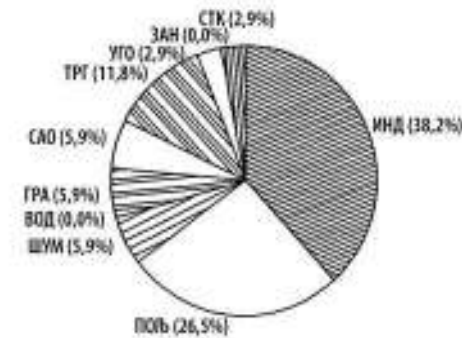
Графикон 6.35. Качаник:
Привредне организације 1988.

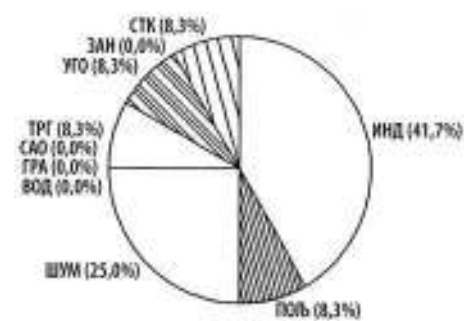
Графикон 6.36. Клина:
Привредне организације 1988.

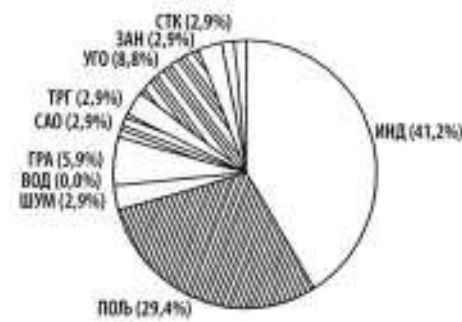
Графикон 6.37. К. Каменица:
Привредне организације 1988.

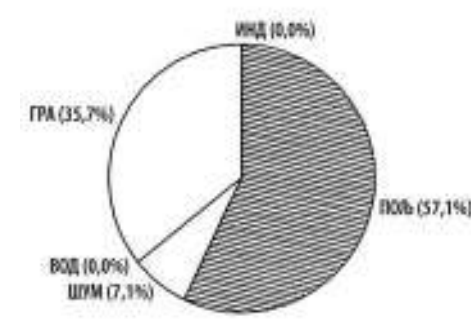
Графикон 6.38. Лепосавић:
Привредне организације 1988.

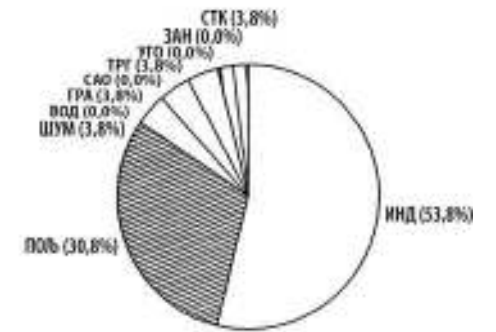
Графикон 6.39. Липљан:
Привредне организације 1988.

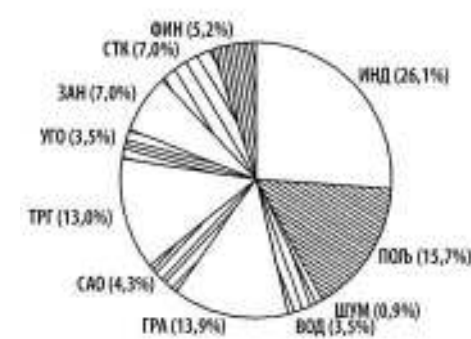
Графикон 6.40. Малишево:
Привредне организације 1988.

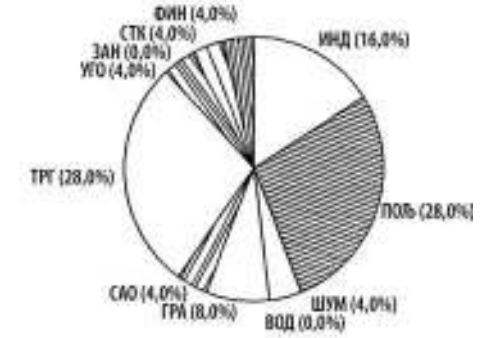
Графикон 6.41. Ораховац:
Привредне организације 1988.

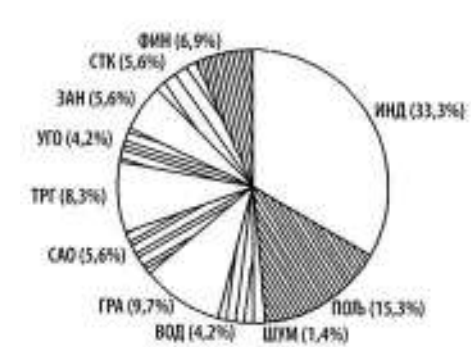
Графикон 6.42. Пећ:
Привредне организације 1988.

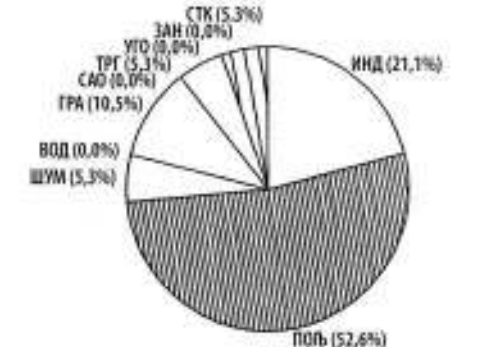
Графикон 6.43. Подујево:
Привредне организације 1988.

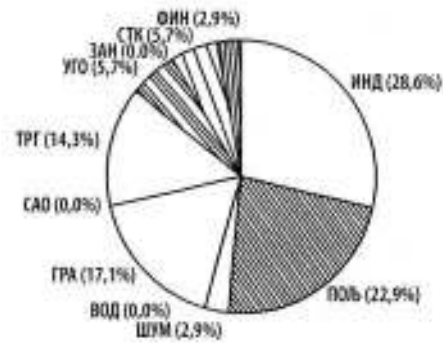
Графикон 6.44. Призрен:
Привредне организације 1988.

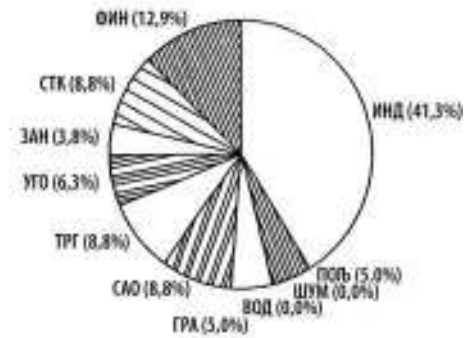
Графикон 6.45. Србица:
Привредне организације 1988.

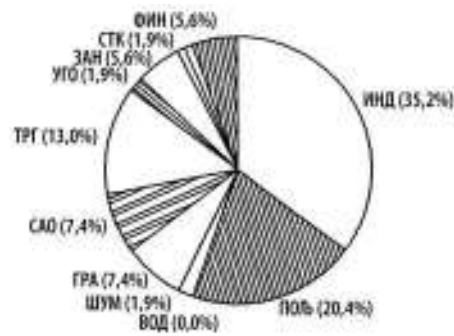
Графикон 6.46. Сува Река:
Привредне организације 1988.

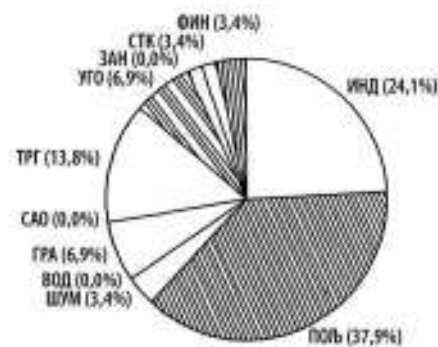
Графикон 6.47. Т. Митровица:
Привредне организације 1988.

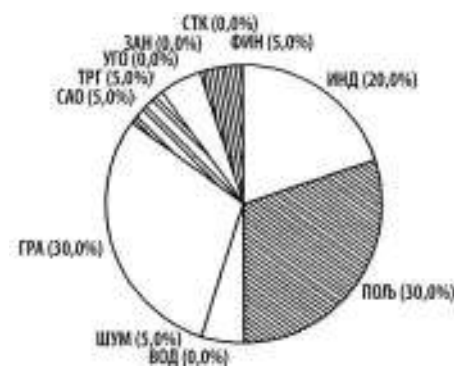
Графикон 6.48. Урошевац:
Привредне организације 1988.

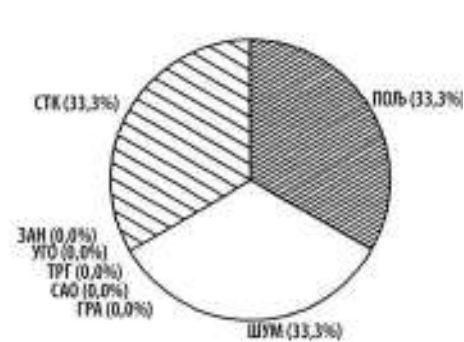
Графикон 6.49. Витина:
Привредне организације 1988.

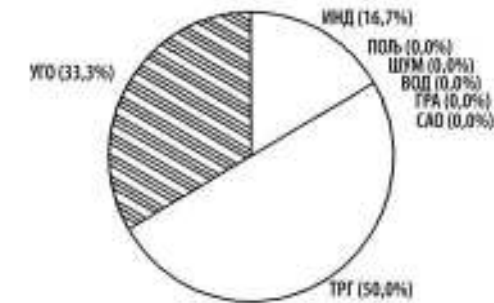
Графикон 6.50. Вучитрн:
Привредне организације 1988.

Графикон 6.51. Зубин Поток:
Привредне организације 1988.

Графикон 6.52. Штрпце: Привредне организације 1988.

Иза Приштине по броју угоститељско-туристичких организација следе Титова Митровица и Пећ са по 5, односно 4 организације (или 11,36%, односно 9,09% укупног броја ових организација), Ђаковица, Липљан и Призрен, са по 3 угоститељско-туристичке организације (или 6,82%), итд. Угоститељско-туристичких организација друштвеног сектора у 1988. години није било у Качанику, Клини, Малишеву, Ораховцу, Србици, Зубином Поток и Штимљу. Изненађује знатна неравномерност у дистрибуцији занатских организација по општинама. И овде је највећи број организација (9 од укупно 33 колико их је било у 1988. години) у Приштини. То је 27,27% укупног броја косовских занатских организација, а у структури укупног броја привредних организација Приштине то чини 4,02%, што је нешто изнад учешћа укупног броја занатских организација у укупном броју привредних организација Покрајине (3,07%) види *табелу* 6.9. Иза Приштине по броју занатских организација следе Пећ и Призрен са по 8, односно 4 организације (или 24,24%, односно 12,12% укупног броја ових организација), итд. Занатских организација друштвеног сектора у 1988. години није било у Дечанима, Драгашу, Ђаковици, Глоговцу, Качанику, Клини, Косовској Каменици, Лепосавићу, Малишеву, Ораховцу, Подујеву, Србици, Сувој Реци, Витини, Вучитрну, Зубином Поток, Штимљу и Штрпцу.

Пећ се налази на првом месту у погледу броја *стамбено-комуналних* организација (8 од укупно 46 у Покрајини у 1988. години). То је 17,39% укупног броја косовских организација из ове области, а у структури укупног броја привредних организација Пећи то је 6,96%, што је изнад учешћа укупног броја стамбено-комуналних организација у укупном броју привредних организација Покрајине (4,28%) види *табелу* 6.9. Иза Пећи по броју стамбено-комуналних организација следи Титова Митровица са 7 (15,22%), па Приштина и Ђаковица са по 5 организација (10,87%), итд. Стамбено-комуналне организације друштвеног сектора у 1988. години нису постојале у Дечанима, Драгашу, Качанику, Клини, Малишеву, Вучитрну, Штимљу и Штрпцу.

Највећа концентрација организација јавља се у области *финансијских и других услуга*. Више од половине (37 од 72, односно 51,39% у 1988. години) налази

се у Приштини. Оне у структури укупног броја привредних организација Приштине учествују са 16,52% што је знатно изнад учешћа финансијских организација у укупном броју привредних организација Покрајине (6,69%) види *табелу 6.9*. Иза Приштине по броју финансијских организација следи Титова Митровица с 10 организација (10,69%), Пећ (6; 8,33%), Призрен (5; 6,94%), итд. Финансијских организација друштвеног сектора у 1988. години није било у Дечанима, Драгашу, Глоговцу, Истоку, Качанику, Клини, Косовској Каменици, Лепосавићу, Липљану, Малишеву, Ораховцу, Србици, Зубином Потоку, Штимљу и Штрпцу.

Секторски распоред привредних организација по општинама САП Косово приказан је и на *графиконима 6.17. до 6.27.* Учешћа организација општине у неком привредном сектору (на пример, индустрији) приказано је штапићима чији збир по општинама даје 100, тј. тотал респективног сектора. *Графикони 6.28. до 6.52* приказују структуру привреде свих косовских општина на основи броја организација и заједница са седиштем на подручју општине. Ови графикони презентују веома широк дијапазон структурних обележја косовских општина: од веома диверсификоване до готово „монокултурне” привредне структуре. С обзиром да је свака општина „случај за себе”, то је потребан целовит увид у општинску привредну ситуацију (допуњен показатељима о потенцијалима и перформансама). С организационог аспекта, слика по општинама је јасна, па јој не треба посебан коментар; *графикони 6.28. до 6.52.* говоре сами за себе.

И *табела 6.10.* вероватно не захтева посебне напомене. Она садржи исцрпну информацију о облицима организовања привредних организација и заједница по косовским општинама у 1988. години.

Табела 6.10. Косово: Привредне организације и заједнице по општинама и према врсти организације 1988. године

	ООР	РО без ООР	РО са ООР	СОР	РЗ ООР	ООК	РО коопер.	Уг. ООР	ДЗЦ	ОО за коопер.	Зем. зад. без ОО	Зем. зад. са ОО	РЗ задруг	Зан задруг	Интерна банка	Основна банка	Удружена банка	Заједнице осиг.	Остало
Приштина	72	61	22	7	31	-	-	5	-	1	7	-	-	3	5	2	1	5	2
Дечани	12	5	2	-	2	-	-	-	-	2	3	1	1	-	-	-	-	-	-
Драгаш	6	4	2	-	1	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ђаковица	46	9	9	-	8	2	-	5	3	2	1	2	1	-	-	1	-	-	-
Глоговац	8	4	1	-	1	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ѓњилане	23	12	5	-	5	2	-	2	-	-	8	-	-	2	-	1	-	-	-
Исток	7	7	2	-	2	7	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Качаник	6	5	1	-	1	-	-	4	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-
Клина	7	5	1	-	1	2	-	-	-	-	2	-	-	1	-	-	-	-	-
Косовска Каменица	14	5	4	-	3	-	-	-	5	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-
Лепосавић	5	5	1	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Липљан	12	9	2	-	2	-	-	-	5	-	-	1	1	2	-	-	-	-	-
Малишево	4	1	-	-	-	-	-	1	-	-	4	-	-	1	-	-	-	-	-

	ООР	РО без ООР	РО са ООР	СОР	РЗ ООР	ООК	РО коопер.	Уг. ООР	ДЗЦ	ОО за коопер.	Зем. зад. без ОО	Зем. зад. са ОО	РЗ задруг	Зан задруг	Интерна банка	Основна банка	Удружена банка	Заједнице осиг.	Остало
Ораховац	12	3	3	-	3	-	-	-	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-
Пећ	45	18	10	-	9	-	-	18	-	-	13	-	-	1	-	1	-	-	-
Подујево	4	8	-	-	-	-	-	-	4	-	2	1	1	1	-	-	-	-	-
Призрен	31	21	6	-	6	1	-	2	-	-	4	-	-	-	-	1	-	-	-
Србица	5	3	2	-	2	6	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Сува Река	16	4	4	-	5	3	1	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-
Титова Митровица	30	19	8	1	11	-	-	3	2	-	-	1	1	1	1	2	-	-	-
Урошевац	23	11	6	-	5	6	-	2	-	-	3	-	-	1	-	1	-	-	-
Витина	9	5	3	-	3	6	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Вучитрн	7	6	1	-	1	-	-	-	2	-	-	1	1	1	-	-	-	-	-
Зубин Поток	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Штимље	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Штрпце	2	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

6.5. ОРГАНИЗАЦИОНЕ ПРОМЕНЕ И ИЗМЕНА ПРИВРЕДНЕ СТРУКТУРЕ

Опште је познато да се промене привредне структуре манифестују и кроз „рађање” и „умирање” привредних субјеката, односно променом њихових организационих облика. Флексибилност у овом домену, претпоставка је успешног структурног прилагођавања привреде на промене у технологији и тражњи, односно чини незаобилазан услов (а и последицу) динамизма неке привреде.

Упоредиви подаци о променама код југословенских организација и заједница расположиви су од 1984. године. Подаци о променама код организација и заједница према врсти промене дати су у следећим *табелама: 6.11.* (за Југославију), *6.11.* (за тзв. уже подручје Србије) и *6.13.* (за Косово).

У тим табелама су дати изузетно важни подаци о настанку и престанку организација, као и о промени делатности, али и мање значајне информатје о промени назива фирме, седишта и слично. Иако сви подаци о врсти организационих промена заслужују пажњу, овде ћемо се задржати само на три показатеља који би требало на упечатљив начин да илуструју како настају и како нестају организације на Косову, у „ужој” Србији и у Југославији. Уз обиља података о настанку организација издвојен је податак о настанку нових организација, док су од података о престанку узети само индикатори о ликвидацији и о стечају.

У Југославији је у 1984. години основано 488 нових организација, од тога 69 на „ужем” подручју Србије и 21 на Косову. Број нових организација у наредним годинама осцилира да би у 1988. години износио 573 за Југославију, 86 за ужу Србију и 38 за Косово. Годишње промене преко ланчаних индекса приказане су у *табелама 34, 36. и 38. у ОСКП.*

У 1984. години у Југославији је услед ликвидације престало да постоји 76 организација, од тога три на ужем подручју Србије и три на Косову. Све до 1983. године број ликвидираних организација у Југославији пада, да би у 1988. години нагло скочио на 100. Од тога 15 отпада на организације с подручја уже Србије, док на Косову те (као ни претходне) године ни једна организација није отишла у ликвидацију. Под стечај је у Југославији у 1984. години отишло 26 организација, од тога с ужег подручја три, а на Косову ниједна. У посматраном раздобљу на Косову су престале да постоје услед стечаја само две организације (1986. године). У 1988. години услед стечаја у Југославији су престале да постоје 53 организације, од чега четири (што је знатно мање него у претходне три године) на ужем подручју Србије, а на Косову као што је већ речено ниједна.

У графикаонима 6.53. до 6.55. заједно су приказане промене настанка и престанка организација преко изабраних индикатора за три посматране јединице. И из ових графика се види да не само у погледу броја, него и у погледу темпа (стопа промена) промене настанка премашују промене престанка. „Нова” организациона констелација настаје првенствено настанком нових, а знатно мање нестанком постојећих организација. То илуструје знатну *организациону инертност и ригидност у процесу промена привредне структуре*.

Занимљиве информације о променама у организовању (с обзиром на карактер промене) пружају *табеле 6.14.* (за Југославију), *6.15.* (за уже подручје Србије) и *6.16.* (за Косово). Ове табеле за сваку јединицу посматрања говоре о апсолутним, а табеле *40, 41* и *44.* у *ОСКП* о релативним променама (израженим базним индексима, база = 1984. година).

6.6. ОРГАНИЗАЦИЈЕ МАЛЕ ПРИВРЕДЕ ДРУШТВЕНОГ СЕКТОРА

Бржи развој мале привреде несумњиво представља значајан чинилац преструктурисања југословенске (па према томе и косовске) привреде. Сматра се да су мала и средња предузећа флексибилнија и динамичнија у прилагођавању променама, те да тако више доприносе променама привредне структуре. Не треба, при томе, занемарити и њихову улогу у повећању продуктивне запослености, креирању и дифузији техничког прогреса, итд.

Овде ће бити размотрене само организационе промене у малој привреди друштвеног сектора у периоду за који су подаци расположиви. Подаци у првом реду *табеле 6.17.* показују да у Југославији број организација мале привреде у друштвеном сектору у периоду од 1982. (2605 организација) до 1986. године (2679) стагнира и да тек од 1987. почиње да расте (у 1988. години: 2879). Док је у Србији у целини у посматраном раздобљу релативно стагнантна ситуација (1982. године 921, а 1988. 1031 организација), дотле на Косову почев од 1985. године (43 организације) њихов број стално расте (71 организација у 1988).

Кад је реч о организационим облицима, из првог деи *табеле 6.17.* видљиво је да доминирају радне организације без основних организација.

Организације мале привреде друштвеног сектора најбројније су у занатству, грађевинарству и индустрији (види *табелу 6.18*). На Косову је ситуација слична, иако тамо (у 1988. години) доминирају грађевинске организације мале привреде 31 од укупно 71. После тога долази занатство (18 организација), па индустрија и рударство (17). У оквиру грађевинарства најбројније су организације за инсталације и завршне радове (29). Међу занатским организацијама доминирају оне које врше занатске услуге и оправке (15), а у области индустрије најбројније су организације за производњу готових текстилних производа (6) види *табелу 6.19*.

Табела 6.11. Југославија: Промене код организација и заједница према врсти промене 1984–1988.

	1984	1985	1986	1987	1988
Настале организације у оснивању	158	161	184	233	253
Настале нове организације	488	481	505	440	573
Настале реорганизовањем	634	564	755	481	408
Настале на други начин	2694	2617	2307	2008	1908
Престале услед ликвидације	76	66	60	39	100
Престале услед стечаја	26	43	35	24	53
Престале услед престанка удруж. организација	45	104	51	50	55
Престале реорганизовањем	1441	1951	2398	2526	2595
Престале на други начин	306	226	769	273	603
Одсељене с подручја регистра	15	10	11	7	8
Конституисане (завршетак изградња)	46	106	125	115	132
Отворен поступак ликвидације	27	49	41	45	33
Отворен поступак стечаја	21	36	37	64	102
Промена статуса реорганизовањем	561	615	573	679	800
Друге промене статуса	179	46	89	106	92
Промена вишег облика удруживања	328	287	554	634	576
Промена делатности	376	469	735	604	589
Промена назива фирме	1751	1970	1918	1423	1341
Промена седишта	637	754	921	809	574
Промена припадности малој привреди	23	214	249	334	105

Табела 6.12. УПС: Промене код организација и заједница према врсти промене 1984–1988.

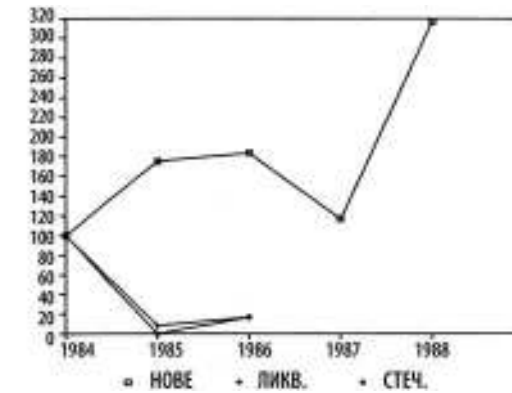
	1984	1985	1986	1987	1988
Настале организације у оснивању	36	26	46	76	68
Настале нове организације	69	86	75	69	86
Настале реорганизовањем	124	152	164	134	125
Настале на други начин	450	508	398	311	327
Престале услед ликвидације	3	11	9	10	15

	1984	1985	1986	1987	1988
Престале услед стечаја	3	23	17	14	4
Престале услед престанка удруж. организација	11	54	2	3	2
Престале реорганизовањем	334	692	1052	979	780
Престале на други начин	26	40	117	50	127
Одсељене с подручја регистра	3	5	2	3	3
Конституисане (завршена изградња)	9	20	33	40	41
Отворен поступак ликвидације	8	10	9	7	5
Отворен поступак стечаја	9	13	11	13	14
Промена статуса реорганизовањем	176	195	162	242	242
Друге промене статуса	18	4	18	79	4
Промена вишег облика удруживања	95	73	162	232	172
Промена делатности	88	113	149	80	119
Промена назива фирме	335	397	355	333	335
Промена седишта	116	123	89	79	73
Промена припадности малој привреди	-	-	-	65	53

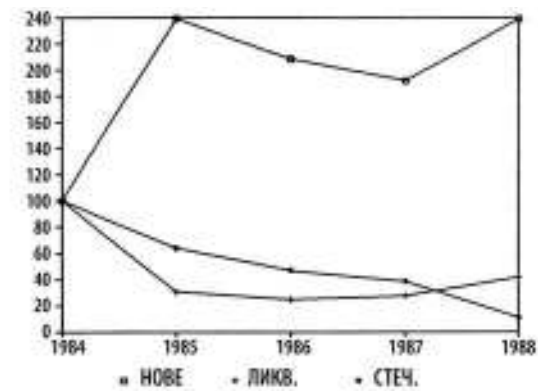
Табела 6.13. Косово: Промене код организација и заједница према врсти промене 1984–1988

	1984	1985	1986	1987	1988
Настале организације у оснивању	12	23	17	19	10
Настале нове организације	21	21	22	14	38
Настале реорганизовањем	26	16	30	24	13
Настале на други начин	82	52	69	66	57
Престале услед ликвидације	3	1	2	-	-
Престале услед стечаја	-	-	2	-	-
Престале услед престанка удруж. организација	-	-	-	-	-
Престале реорганизовањем	15	22	27	24	46
Престале на други начин	-	1	6	-	2
Одсељене с подручја регистра	-	-	-	-	-
Конституисане (завршена изградња)	2	4	16	5	2
Отворен поступак ликвидације	-	-	-	-	-
Отворен поступак стечаја	-	-	-	-	-
Промена статуса реорганизовањем	23	5	19	14	29
Друге промене статуса	-	-	-	3	25
Промена вишег облика удруживања	1	10	13	10	21
Промена делатности	6	1	11	13	39
Промена назива фирме	15	28	45	8	6
Промена седишта	1	2	-	-	-
Промена припадности малој привреди	-	6	-	-	-

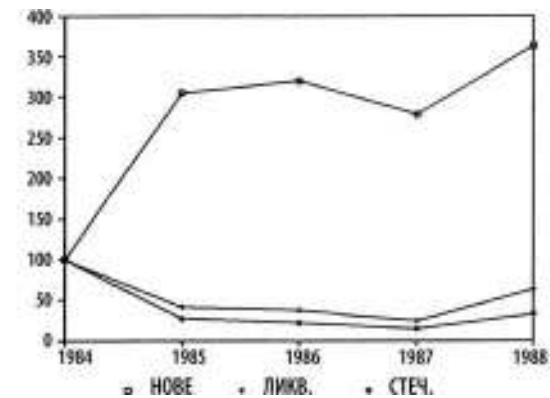
Графикон 6.53. Косово: Настанак и престанак организација

Графикон 6.54. Уже подручје Србије: Настанак и престанак организација

Графикон 6.55. Југославија: Настанак и престанак организација

Табела 6.14. Југославија: Промене у организовању према карактеру промене 1984–1988.

	1984	1985	1986	1987	1988
ПРОМЕНЕ СТАТУСА БИЛЕ					
ООУР	245	260	282	250	377
РО без ООУР	245	317	258	280	253
РО са ООУР	109	161	175	277	284
СОУР	2	2	3	5	3
Остале организације	233	112	147	197	242
НАСТАЛЕ РЕОРГАНИЗОВАЊЕМ					
Издавањем	260	252	215	172	148
Поделом	58	33	34	18	10
Спајањем	173	199	260	200	177
Удруживањем	37	23	15	19	15
Променом статуса	60	38	29	49	50
Прегруписањем	46	19	24	23	8
ПРЕСТАЛЕ РЕОРГАНИЗОВАЊЕМ					
Припајањем	509	816	821	870	738
Поделом	39	35	42	23	36
Спајањем	459	500	490	717	909
Раздвајањем	109	82	90	72	83
Променом статуса	248	427	454	788	770
Прегруписањем	77	91	51	56	59
ПРОМЕНА ВИШЕГ ОБЛИКА УДРУЖИВАЊА					
Пристипиле	199	191	150	169	95
Иступиле	131	179	209	189	330
Иступа па приступа	260	250	153	215	117
Услед реорганизовања	70	35	42	61	34
ПРОМЕНА ДЕЛАТНОСТИ					
У оквиру групе	50	83	151	110	85
У оквиру гране	66	131	161	87	164
У оквиру области	90	81	151	150	120
Из области у другу област	234	223	272	246	220

Табела 6.15. Уже подручје Србије: Промене у организовању према карактеру промене 1984–1988.

	1984	1985	1986	1987	1988
ПРОМЕНЕ СТАТУСА БИЛЕ					
ООУР	56	95	70	77	89
РО без ООУР	64	51	56	80	70
РО са ООУР	27	72	66	107	82
СОУР	1	-	1	5	-
Остале организације	72	24	40	112	65

НАСТАЛЕ РЕОРГАНИЗОВАЊЕМ					
Издавањем	51	62	41	33	41
Поделом	18	3	4	1	5
Спајањем	22	65	108	68	52
Удруживањем	17	6	3	3	4
Променом статуса	8	7	6	27	23
Прегруписањем	8	8	2	2	-
ПРЕСТАЛЕ РЕОРГАНИЗОВАЊЕМ					
Припајањем	108	168	326	254	165
Поделом	14	11	4	2	4
Спајањем	60	152	351	211	214
Раздвајањем	54	34	54	30	34
Променом статуса	85	296	288	445	340
Прегруписањем	13	31	29	37	23
ПРОМЕНА ВИШЕГ ОБЛИКА УДРУЖИВАЊА					
Пристипиле	65	36	40	40	35
Иступиле	36	52	57	62	91
Иступа па приступа	90	86	50	115	46
Услед реорганизовања	-	2	15	15	-
ПРОМЕНА ДЕЛАТНОСТИ					
У оквиру групе	12	19	18	18	19
У оквиру гране	20	24	23	7	24
У оквиру области	15	23	29	19	27
Из области у другу област	55	52	79	36	49

Табела 6.16. Косово: Промене у организовању према карактеру промене 1984–1988.

	1984	1985	1986	1987	1988
ПРОМЕНЕ СТАТУСА БИЛЕ					
ООУР	16	2	7	4	19
РО без ООУР	4	4	17	9	4
РО са ООУР	1	2	4	4	5
СОУР	-	-	-	-	-
Остале организације	4	1	7	5	28
НАСТАЛЕ РЕОРГАНИЗОВАЊЕМ					
Издавањем	11	10	24	19	4
Поделом	-	-	-	-	-
Спајањем	5	2	1	3	6
Удруживањем	-	1	-	1	-
Променом статуса	9	-	5	1	3
Прегруписањем	1	3	-	-	-
ПРЕСТАЛЕ РЕОРГАНИЗОВАЊЕМ					
Припајањем	3	6	10	1	2
Поделом	-	-	-	-	-
Спајањем	12	4	4	8	13

	1984	1985	1986	1987	1988
Раздвајањем	-	3	-	-	5
Променом статуса	-	9	13	15	23
Прегруписањем	-	-	-	-	3
ПРОМЕНА ВИШЕГ ОБЛИКА УДРУЖИВАЊА					
Пристипиле	-	10	4	4	1
Иступиле	10	18	8	5	17
Иступа на приступа	1	19	-	-	3
Услед реорганизовања	2	2	1	1	-
ПРОМЕНА ДЕЛАТНОСТИ					
У оквиру групе	1	11	2	2	9
У оквиру гране	1	12	1	2	26
У оквиру области	3	8	1	-	3
Из области у другу област	3	27	7	9	1

Табела 6.17. Југославија: Организација мале привреде друштвеног сектора према облику удруживања према територији, 1982–1988.

	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
	1	2	3	4	5	6	7
УКУПНО	2605	2613	2553	2605	2679	2764	2879
ООУР	713	682	651	620	586	556	475
РО без ООУР	1316	1293	1267	1277	1374	1406	1413
РО са ООУР	15	15	20	21	17	9	7
РЗ ООУР	26	25	24	20	16	14	13
Основна организација коопераната	-	1	2	3	4	5	9
Основна задружна организација	2	2	1	1	3	7	7
ООУР за кооперацију с пољопривредницима	-	1	2	2	2	1	2
Земљорадничке задруге	-	1	1	1	1	4	6
Занатске задруге	379	407	400	423	446	503	603
Остале задруге	14	13	14	45	45	48	53
Уговорне ОУР	135	153	149	170	179	206	287
Остале организације	5	20	22	22	6	5	4
ПРЕМА СР САП							
БИХ	216	215	211	226	217	213	201
ЦГО	65	65	65	63	60	59	58
ХРВ	627	620	606	581	710	830	852
МАК	355	366	358	343	359	341	378
СЛО	421	394	382	371	370	373	359
СРБ	921	953	931	1021	963	948	1031
УПС	609	613	600	680	643	615	708
КОС	43	43	43	57	58	70	71
ВОЈ	269	297	288	284	262	263	252

Табела 6.18. Југославија: Организације мале привреде друштвеног сектора према областима делатности 1982–1988.

	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
	1	2	3	4	5	6	7
УКУПНО	2605	2613	2553	2605	2679	2764	2879
Индустрија и рударство	688	638	621	625	638	686	690
Пољопривреда и рибарство	1	2	2	4	4	5	17
Водопривреда	-	-	-	-	1	1	1
Грађевинарство	725	770	758	785	859	917	973
Саобраћај и везе	-	-	15	15	12	19	20
Трговина	39	38	40	40	41	36	35
Угоститељство и туризам	5	6	6	4	3	3	6
Занатство	1017	1021	987	997	990	966	970
Стамб.-комунална делатност	22	20	21	23	31	25	28
Финансијске и друге услуге	12	26	27	31	17	23	42
Образовање и култура	4	4	4	3	3	3	4
Здравство и социјална заштита	77	73	75	73	72	75	77

Табела 6.19. Косово: Организације мале привреде друштвеног сектора према грамама делатности и облику удруживања у 1988.

	СВЕГА	ООУР	РО без ООУР	Занатске задруге	Уговорне ОУР
УКУПНО	71	7	18	41	5
Индустрија и рударство	17	1	4	-	12
Металоперађивачка делатност	2	-	-	-	2
Машиноградња	1	-	1	-	-
Прерада хемијских производа	1	-	1	-	-
Производња грађевинског материјала	1	-	-	-	1
Производња финалних производа од дрвета	3	1	-	-	2
Производња готових текстилних производа	6	-	1	-	5
Графичка делатност	2	-	-	-	2
Произв. разноврсних производа	1	-	1	-	-
Грађевинарство	31	3	2	2	24
Високоградња	1	-	-	-	1
Нискоградња и хидроградња	1	-	-	-	1
Инсталациони и завршни радови	29	3	2	2	22
Трговина	2	-	2	-	-
Трговина на мало	2	-	2	-	-
Угоститељство и туризам	1	-	-	-	1
Туристичко посредовање	1	-	-	-	1
Занатство	18	3	8	2	5
Занатске услуге и оправке	15	3	6	1	5
Личне услуге	3	-	2	1	-
Здравство и социјална заштита	2	-	2	-	-
Социјална заштита	2	-	2	-	-

7. КАДРОВСКА СТРУКТУРА ПРИВРЕДЕ КОСОВА

7.1. РАДНА СНАГА И КАДРОВИ И МЕХАНИЗМИ ФОРМИРАЊА ЊИХОВИХ СТРУКТУРА

Појмом *радна снага* обухватају се све ангажоване и потенцијалне радне способности изражене посредством личности људи укључених, кроз друштвену поделу рада, у јединствен процес производње. Термин *кадрови* је новијег датума и нешто је ужег садржаја од термина *радна снага*; под *радном снагом*, у ширем смислу, савремена теорија кадрова подразумева економски аспект кадрова. Само одређење радне снаге је извршено у смислу шире дефиниције кадрова јер обухвата како ангажоване, тако и потенцијалне субјективне факторе производње.

Развијеност структуре радне снаге зависи од оствареног нивоа друштвене поделе рада, односно специјализације. Како је виши ниво друштвене поделе рада претпоставка економског раста и социјалног развоја јасно је да разумења структура радне снаге карактерише економије на релативно вишем нивоу укупног развоја. Међутим, паралелно с развојем поделе рада јача и неопходност дефинисања механизма адаптације структуре радне снаге оствареним променама у процесу производње, и обрнуто.

Адаптивност радне снаге подразумева и квантитативан и квалитативан аспект: у питању су одговарајућа бројност и квалитет радне снаге укључене у процес производње, али и одговарајући вишак радне снаге изнад економски неопходног нивоа. Овај вишак, уколико је реч о развијеној привредној структури, обезбеђује већу флексибилност производних процеса, а самим тим и конјунктурност. Уколико је реч о неразвијеним привредама (као што је случај с Косовом) изразити вишак радне снаге је ограничавајући фактор привредног развоја, јер онемогућује бржу примену савремене науке, технологије и организације рада усмеравајући инвестиције, пре свега, у радноекстензивне процесе производње.

Механизме адаптирања структуре радне снаге потребама производње можемо сврстати у две основне групе: 1. *тржишни*, и 2. *плански* механизми⁴⁷.

Развојем робно-новчане привреде човек је заједно са својим психо-физичким способностима попримио обележје робе. У таквим условима структура

⁴⁷ Усклађивање потреба удруженог рада за одговарајућом врстом и профилем радне снаге и кадрова, остваривано посредством самоуправног планирања и друштвеног договарања, у Југославији (а самим тим и на Косову) неће бити третирано, јер се показало као неефикасно: претпоставка да се процес едукације и развоја науке може подредити процесима у „удруженом раду“ (привреди) је неприхватљива, јер се у развијеним земљама дешавају управо обрнута кретања.

радне снаге формирана је кретањима на тржишту радне снаге. Стихијност тржишта се релативно брзо показала неефикасном и то с два становишта: 1. формирана структура радне снаге није одговарала потребама, и 2. расположивост радне снаге, и поред високе незапослености и сталних технолошких иновација које су смањивале неопходан обим радне снаге, није условљавала ниже трошкове рада и већу продуктивност.

Стога се приступило новој организацији рада и формирани су нови принципи у вођењу „персоналне” политике у оквиру предузећа. У том смислу формирана су и основна начела кадровске политике од којих, с економског становишта, посебно место заузима захтев „прави човек на правом месту”, којим се обезбеђује оптимум економских ефеката.

Плански утицаји на процес формирања радне снаге и њене структуре везани су за неодговарајуће ефекте тржишног механизма. Сам процес прилагођавања структуре радне снаге и кадрова планским путем остварује се посредством планирања у области образовног система. У том смислу, планирање, као покушај симулације тржишних кретања у будућности, заснива се на пројекцијама кадрова у зависности од очекиваног друштвеног развоја у будућности.

Убрзање технолошког прогреса и његова примена у процесу производње узрокује, путем промена у структури производње материјалних добара, непрестану структурну динамику профила производње: формирају се нова и гасе стара занимања, уводе се квалитативно нови процеси производње у постојећа занимања. Имајући у виду да се технолошке промене дешавају у временски све краћем периоду и дужину радног века неопходно је „перманентно” образовање радне снаге. С друге стране, образовни систем с развојем поделе рада, посебно у индустрији, није у могућности да да свестрано образовање везано за конкретни производни процес, већ се оно мора стицати управо у њему кроз рад.

7.2. РАСПОЛОЖИВОСТ РАДНЕ СНАГЕ

Расположивост радне снаге, односно њена квантитативна димензија, детерминисана је демографским факторима: кретањем становништва и демографских структура. Имајући у виду да су укупно, радноспособно, активно и пољопривредно становништво, те његова добна и полна структура и миграциона кретања везана за дејства низа социјалних и економских фактора и расположивост радне снаге је резултанта укупног развоја⁴⁸.

Кретање укупног становништва Косова карактерише изразит раст у периоду од 1948. до 1988. године оно је увећано за 161,4% (са 733 на 1916 хиљада), док је у истом периоду становништво у Југославији увећано за 48,7%. Као основни узроци овако високог раста становништва на Косову најчешће се наводе висок наталитет и нагло смањење морталитета и смртности одојчади.

⁴⁸ Демографска кретања и њихов утицај на формирање радне снаге дати су у тачки 1.2.2.1, тако да се овде наводе само неки, најбитнији подаци.

Учешће радноспособног у укупном становништву резултанта је већег броја фактора, у првом реду старосне структуре становништва, која са своје стране зависи најпре од природног кретања становништва, али и бројних културних, економских и других фактора. Константно високе стопе наталитета на Косову имају као последицу високо учешће млађих добних скупина у укупном становништву, по чему је Косово у југословенским оквирима прави феномен. Сходно томе и учешће становништва радног узраста у укупном становништву изразито је ниско, што *енормно повећава учешће демографских инвестиција у укупним инвестицијама*.

Активно становништво, као економски најрелевантнији део радноспособног становништва, обухвата становништво укључено, или пред укључењем у процес производње. На Косову оно, међутим, чини тек једну четвртину укупног становништва, с тим да се то стање, посматрано по пописним периодима, погоршава од 1961. године. Као највећи узрок оваквог стања, и поменуте тенденције, наводи се изразито низак ниво активности жена, који уз то читав низ година и опада.

7.3. ЗАПОСЛЕНОСТ

Учешће запослених у радно способном становништву, и поред компаративно бржег раста (*графикон 7.1*), испод је југословенског просека. Прецизније, оно је у 1988. години два пута мање од њега: у СФРЈ учешће је 44,9%, а на Косову 22,4%. Удео запослених у радно способном становништву је био повољнији у 1952. години: у СФРЈ 18,0%, а Косову 9,9%.

7.3.1. Запосленост у друштвеном сектору

Запослени у друштвеном сектору САП Косова представљају најквалитетнији део радне снаге. Њихово учешће у укупно запосленим је, у 1988. години, као и у Југославији: 97,5%. Пошто ће њихова квалификациона структура бити подробније обухваћена овде указујемо само на основне структурне моменте у њеној локацији. Наиме, у привреди друштвеног сектора ангажовано је само 74,6% укупно запослених радника у привреди САП Косова.

7.3.2. Запосленост у приватном сектору

Учешће запослености у приватном сектору САП Косова је од 1984. године на нивоу Југославије. Међутим, имајући у виду значај приватног сектора који је достигнут после 1968. године јасно је да у овој области постоје отворене могућности за даље запошљавање (види *графикон 7.3*).

Квалификациона структура је неповољна. Код занатлија је, у односу на земљораднике, нешто присутнија средња стручна спрема. Међутим, и овде на

лица без школске спреме отпада 84,8% укупног броја. Више и високо образовање у овом домену активности је реткост.

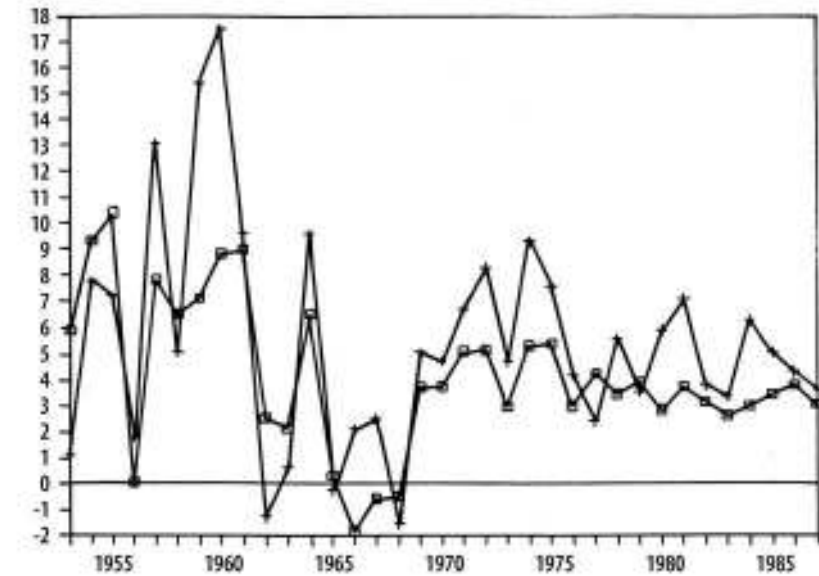
7.4. ПРОФЕСИОНАЛНА СТРУКТУРА ЗАПОСЛЕНИХ

Рационализација професионалне структуре активног становништва, оличена у ширењу поделе рада (специјализације), непосредно је повезана са смањењем удела активног становништва које обавља пољопривредну делатност у укупном. Истовремено, наведено учешће указује и на ниво достигнутог привредног развоја, јер је развој непољопривредних делатности утицао на смањење потребног броја у пољопривреди активног становништва. Таква кретања не остављају по страни ни достигнути степен специјализације у пољопривреди: „сваштарска” пољопривредна газдинства замењују специјализовани видови пољопривредне производње.

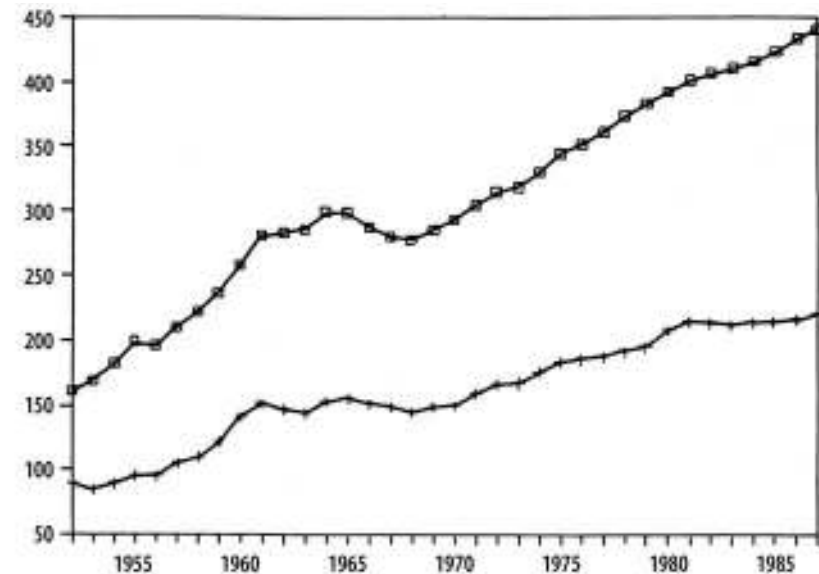
Пад учешћа пољопривредних и сродних радника у активном становништву на Косову је, у периоду од 1961. до 1981. године, изразит (види *графиконе 7.4, 7.5. и 7.6.*). За 20 година учешће ове групе занимања је смањено за готово 50 процентних поена са 71,8% на 23,6%. У том погледу Косово има компаративно повољнији положај, у 1981. години, и у односу на СФР Југославију и СР Србију, и то како у погледу динамике, тако и у погледу нивоа. Наиме, Србија је смањила учешће пољопривредних и сродних радника у активном становништву са 62,3% на 34,1%, а Југославија са 56,7% на 26,9%. Посебно значајне промене на Косову остварене су у седамдесетим годинама. Примарни узроци назначених промена у односу пољопривредна: непољопривредна занимања су: смањење активности пољопривредног становништва, а у оквиру њега рапидно смањење активности женског пољопривредног становништва (види *графиконе 7.7. и 7.8.*). Наиме, 1961. године, у пољопривреди је било ангажовано 85,4% активних жена на Косову, а у броју пољопривредних и сродних радника оне су чиниле 29,5%. Двадесет година касније, у пољопривреду је укључено само 12,0% активних жена или 8,2% пољопривредних и сродних радника. Смањење активности женског становништва у пољопривреди није адекватно резултирало повећањем њихове ангажованости у другим професијама. Наиме, пад активности у овој области условио је глобални пад активности женског становништва на Косову. У 1961. години, жене су чиниле 24,8%, а по последњем попису становништва 16,2% активног становништва Покрајине. У Југославији и Србији њихово учешће је повећано, иако је и у базној години било веће него на Косову. Ради компарације наводимо да је учешће жена у активном становништву Србије и Југославије, у 1981. години, износило 38,6% и 38,7%, респективно.

Смањењем удела пољопривредних и сродних радника у активном становништву отворен је простор за ширу заступљеност непољопривредних занимања и то у првом реду: рудара, индустријских и сродних радника, стручњака и уметника, руководећег особља и управних, административних и сродних радника.

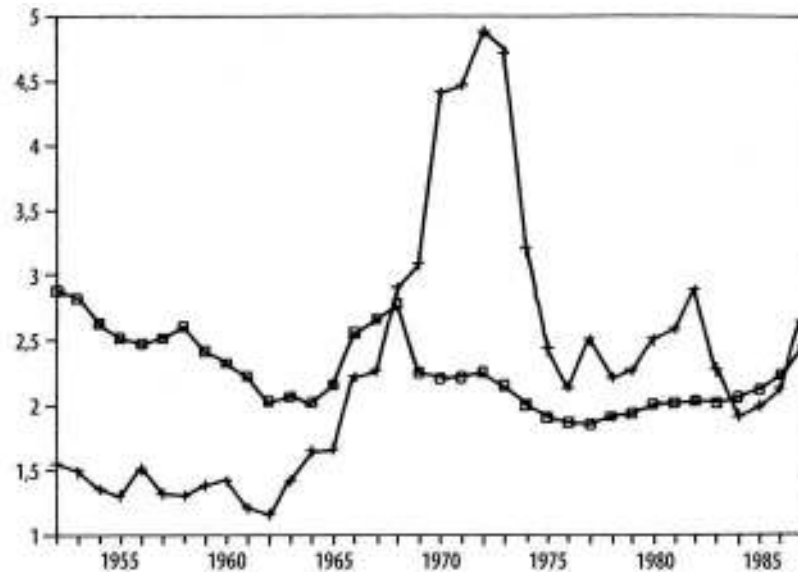
Графикон 7.1. Стопе раста броја радника у индустрији у СФР Југославији и САП Косову, 1952–1987 године, годишњи просек, у %

Графикон 7.2. Запосленост у друштвеном сектору на 1000 радноспособних у СФР Југославији и САП Косову, 1952–1987.

Графикон 7.3. Учешће запослених у приватном сектору у радноспособном становништву СФР Југославије и САП Косова, 1952–1987. године, у %

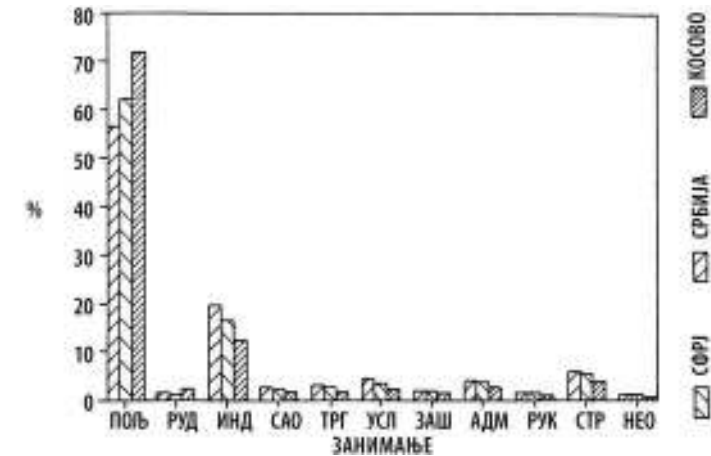
Апсолутни прираст броја рудара, индустријских и сродних радника је највећи, и повећан је преко два пута (са 48 на 103,6 хиљада), а његово учешће је у 1981. години компаративно повољно: 29,6% (Југославија 31,5% и Србија 26,8%). Промене професионалне структуре у овом правцу су повољне. И поред повећаног учешћа ове групе занимања у активном женском становништву, учешће жена у рударима, индустријским и сродним радницима у нешто ублаженијој варијанти одражава опште трендове: пад са 8,9% на 8,0%. Стање у Југославији и Србији је знатно повољније.

Учешће радника у трговини у активном становништву је повећано с 1,4% на 4,1%. У том погледу остварене промене одговарају кретањима професионалне структуре у Југославији и Србији. Апсолутни ниво је нижи него код њих: у Србији 4,7%, а Југославији 5,1%. Учешће жена у трговинском особљу на Косову је повећано: са 11,3% на 18,8%, али је и даље испод просека Југославије и Србије.

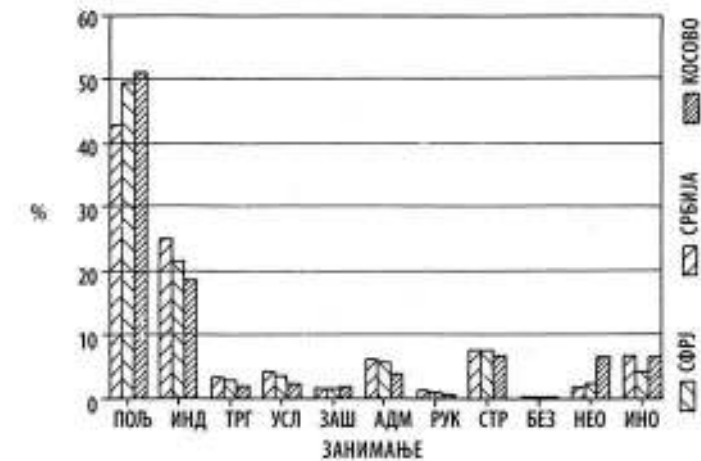
Посебан значај има повећање броја лица у групи стручњаци и уметници, јер је тиме умањен значај раније присутног компаративног дефицита научних и техничких кадрова. Наиме, њихов удео у укупном активном становништву је повећан са 3,8% у 1961. на 10,8% у 1981. години. Компаративни положај у овом погледу у САП Косову је повољнији него у Србији и Југославији.

Учешће управних, административних и сродних радника је повећано са 2,5% на 7,7%. Овако висок раст административних, управних и сродних радника је неповољан јер се ради о занимањима која немају непосредни утицај на процес производње.

Графикон 7.4. Професионална структура активног становништва САП Косова 1961. године, у %⁴⁹

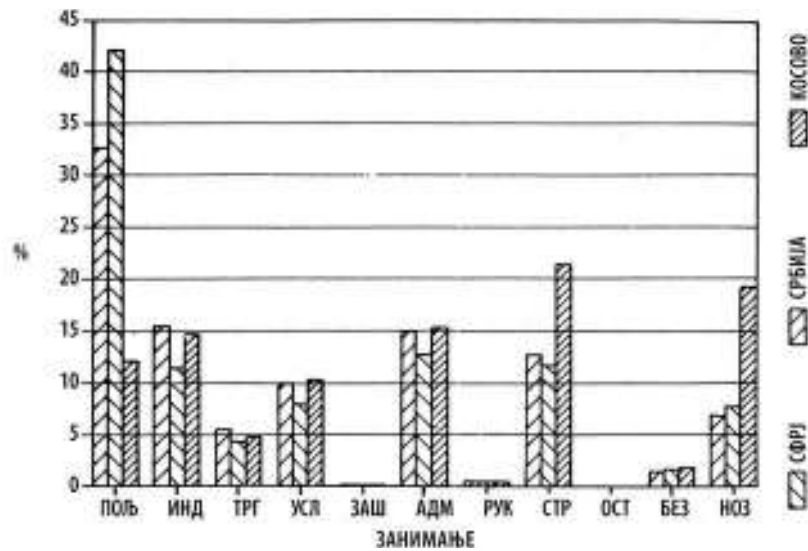

Графикон 7.5. Професионална структура активног становништва САП Косова 1971. године, у %

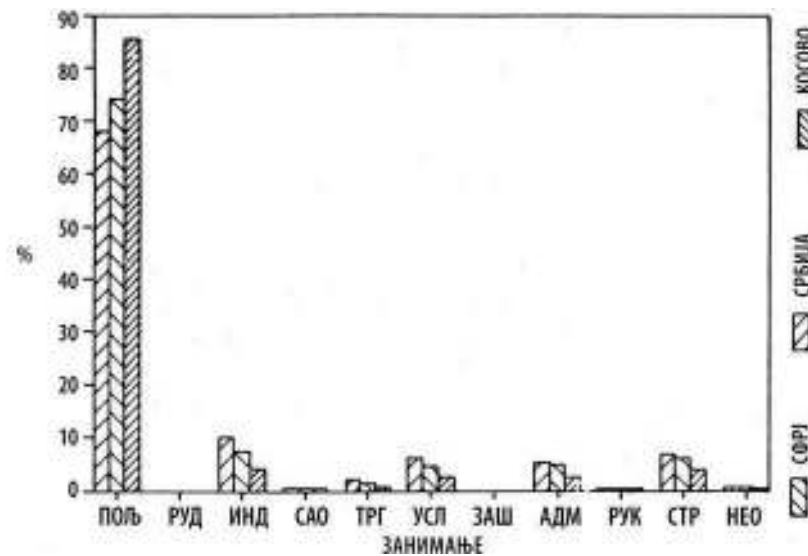

⁴⁹ Скраћенице коришћене у овом и наредним графиконима имају следеће значење: АКТ – активно становништво, ПОЉ – пољопривредници и сродни радници, РУД – рудари (јављају се као издвојена група занимања само у попису 1961. године), ИНД – рудари, индустријски и сродни радници, ТРГ – радници у трговини, САО – саобраћајно особље, УСЛ – радници у услугама, ЗАШ – особље друштвене заштите, АДМ – управни, административни и сродни радници, РУК – руководеће особље, СТР – стручњаци и уметници, НЕО – активна занимања ближе неодређена (попис 1961. и 1971), ИНО – лица на привременом раду у иностранству која су пре одласка била активна, ОСТ – остала занимања (попис 1981), БЕЗ – радници без занимања (попис 1981), НОЗ – активна која не обављају занимање (попис 1981).

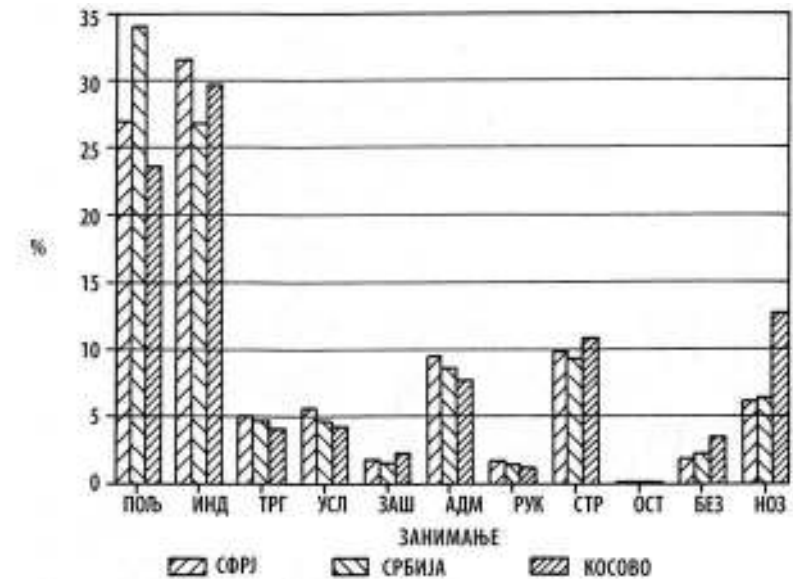
Графикон 7.6. Професионална структура активног становништва САП Косова према попису из 1981. године, у %

Графикон 7.7. Професионална структура женског активног становништва САП Косова према попису 1961. године, у %

Графикон 7.8. Професионална структура женског активног становништва Косова према попису из 1981. године, у %

Међутим, ако проблем сагледамо у односу на Србију и Југославију, њихов значај је још увек мали и одржава се на компаративно истом нивоу. Слична је ситуација и у погледу учешћа руководећих радника с тим да је њихов раст у структури знатно мањи од 50%.

Професионална структура радника и радника у друштвеном сектору овде није обухваћена јер ће о њој бити више речи у даљем тексту, односно у делу о квалификационој структури.

7.5. КВАЛИТЕТ РАДНЕ СНАГЕ

Квалитет кадрова је пресудан фактор њихове ефикасности, истовремено обезбеђујући уплив и на укупну друштвену ефикасност. Наравно, назначена каузалност није једнозначна већ узајамна, јер и ниво економског раста и друштвеног развоја утиче на ниво квалитета кадрова и радне снаге.

Основне перформансе радне снаге, значајне за ниво њихове ефикасности, су образовање, способност и искуство. Стога, квалитет радне снаге, ако желимо да избегнемо висок ниво апстракције, не можемо једнозначно дефинисати већ га посматрамо кроз наведени „микс“ перформанси.

И појединачна квантификација основних перформанси радне снаге, као неопходна претпоставка анализе радног потенцијала региона, се не може једнозначно дефинисати. Стога у анализи радног потенцијала, његовог квалитета

тивног и квантитативног аспекта, *a priori* прихватамо врсту и ниво одређених индикатора као показатеље образовног нивоа и стеченог искуства радне снаге. Способност кадрова се у овом случају посматра као продукт степена образовности и искуства.

Ниво образовања радне снаге посматран је кроз ниво учешћа појединих стручних скупова у оквиру јединице посматрања.

Стечени ниво искуства се, с друге стране, посматра путем удела појединих старосних група у оквиру јединице посматрања, односно претпоставља се да је искуство функција животне доби учесника у процесу производње. Ова претпоставка је, услед ширења незапослености све рестриктивнија, али имајући у виду да је реч о незапослености пре свега младих и да се у процес производње укључују углавном на основу времена проведеног на евиденционим листама за незапослене, она је далеко прихватљивија него што се то чини у први мах. Емпиријска анализа извршена у студији покушава да квалитет и квантитет кадрова објасни истодобном анализом степена стручне спреме и старости. Према томе, при анализи стручности јединице посматрања (у овом случају врсте занимања, групе занимања или укупно) се дезагрегирају по добним скупинама. Тиме се обезбеђује увид у стручност кадрова који долазе и одлазе из процеса производње у јединици посматрања као очекиване компаративне промене у том погледу. С друге стране при анализи добних скупова укључених у процес производње јединице посматрања се дезагрегирају према стручним скупинама. Ово омогућује увид у добну структуру сваке квалификационе скупине и на основу компаративно већег или мањег учешћа искуснијих добних скупова одређује сагледавање ове субперформансе квалитета радне снаге ангазоване у процесу производње.

Комплетни подаци неопходни за анализу овог типа доступни су тек из резултата пописа из 1981. године.

7.5.1. Методологија компаративне анализе радне снаге

При анализи структуре радне снаге и њене динамике у привреди САП Косова коришћени су компаративни коефицијенти концентрације радне снаге одређеног стручног профила у оквиру обављања специфичних производних активности у оквиру посматраног занимања. При томе, дисперзија радне снаге одређеног стручног профила Косова по занимањима је компаративно посматрана с три основна становништва и то:

1. занимања (интерно): промене структуре радне снаге посматраног занимања по добним скупинама у односу на промене у структури радне снаге према стручној спреми у занимању укупно;

2. регионално: промене структуре радне снаге посматраног занимања по добним скупинама и укупно у односу на промене у структури радне снаге према стручној спреми радника Косово по адекватним добним скупинама и укупно;

3. реперно: промене структуре радне снаге датог занимања Косова и Косова укупно по добним скупинама и укупно у односу на промене у структури радне снаге одговарајућег занимања у Југославији и Југославије укупно по компаративним добним скупинама и укупно.

У том смислу користе се три коефицијента радне снаге одговарајуће стручне спреме: по занимањима, регионално и реперно⁵⁰.

Вредности коефицијената по групама занимања радника, као и за привреду укупно за 1981. дате су у целини у статистичком прилогу уз студију КСПК.

7.5.2. Квалификационо-образовна структура радника Косова

Емпиријска анализа у овој студији у потпуности је дата у КСПК, а заснива се на методологији датој у самој тој студији. Овде ће бити приказана најрелевантнија кретања у структури радне снаге у САП Косову у целини и по појединим групама занимања на основу резултата пописа становништва из 1981. године.

7.5.2.1. Квалификационо-образовна структура радника

Упоредивањем података о квалификационо-образовној структури радника на Косову, у послератном периоду у целини, уочљиве су позитивне тенденције. Да се таква кретања могу очекивати и у будућности евидентно је и из квалификационо-образовне структуре радника по добним скупинама (види *графикон 7.9*). Наиме, ако у обзир узмемо добне скупине старије од 25 година (јер је њихова образовна структура у великој мери дефинисана), јасно је да са сваком наредном добном скупинам образовна структура се погоршава: учешће неписмених и лица с незавршеном основном школом је све веће, а учешће више и високе стручне спреме је све мање. Слична кретања остварују се и у целој Југославији. У односу на Југославију веће је учешће лица с основним образовањем, а мање са средњим. У погледу више и високе стручне спреме ситуација је у младим добним скупинама (старијим од 25 година) нешто повољнија.

Највеће учешће више и високе стручне спреме је у оквиру добне скупине од 30 до 39 година: оно је преко 35% веће од просека за раднике Косова укупно (види *графикон 7.10*). С друге стране, добну скупину старију од 60 година карактерише исподпросечно учешће у структури лица с основним, средњим, вишим и високим образовањем, а изнадпросечно учешће лица с недовршеном основном школом и неписмених. У том погледу слична је ситуација у погледу образовности лица од 50 до 59 година.

Но, очито је да је учешће лица с основним, средњим, вишим и високим степеном образовања изнад реперног (југословенског) просека, по правилу,

⁵⁰ Видети монографију: Бранко Хинић и Рајко Буквић, *Кадровска структура привреде САП Косово*, Институт економских наука, Београд 1989. (скраћено: КСПК).

присутно код добних скупина од 20 до 40 година. То значи да је квалификационо-образовна структура радника, посебно у добној скупини од 20 до 30 година, повољна с обзиром на изразито низак ниво учешћа лица без школе и неписмених. У добним скупинама од 40 до 60 година веће је учешће лица с основним и вишим образовањем, а мање са средњим и високим.

7.5.2.2. Квалификационо-образовна структура пољопривредних и сродних радника

Пољопривредни и сродни радници у САП Косово чине 2,01% радника укупно. Истовремено, у Југославији они су чинили 2,53% радника.

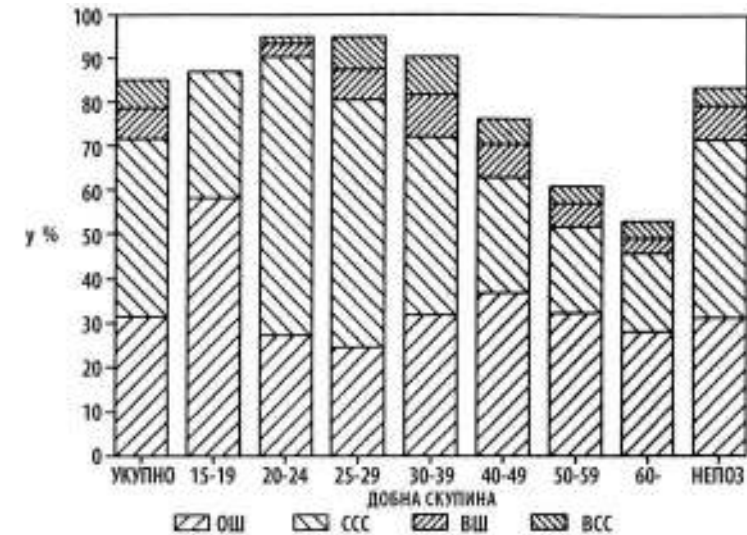
Квалификационо-образовна структура пољопривредних и сродних радника, слично кретањима на нивоу радника укупно, имајући у виду образовну структуру млађих добних скупина (старијих од 25 година), перспективно ће имати повољне тенденције. Нарочито повољне тенденције уочљиве су у оквиру добне скупине од 30 до 39 година. Конкретно, учешће лица с високим стручним образовањем у овој скупини је готово два пута веће него код пољопривредних и сродних радника укупно (види *графикон 7.13*). У прилог перспективном побољшању квалификационо-образовне структуре радника у оквиру овог занимања говори и податак да лица старија од 60 година, а која ће брзо напустити процес производње, имају изразито неповољну квалификациону структуру: висока школска спрема није ни присутна, учешће лица са средњом или основном школом је далеко испод просека занимања. Једино је нешто повољније учешће лица с вишом школском спремом.

У односу на стање у Покрајини квалификационо-образовна структура пољопривредних и сродних радника је неповољна (види *графикон 7.14*). Наиме, учешће радника запослених у овом занимању са средњом, вишом и високом школском спремом је испод просека Косова. И очекивана динамика је неповољна: у процес производње укључене млађе добне скупине имају изразито исподпросечно образовање. Наведена кретања резултат су успоренијег побољшања квалитета произашлог из укључивање компаративно недовољно квалитетне радне снаге у процес производње. Конкретно, учешће запослених с високом стручном спремом у добној скупини од 25–29 година је за 95,23% мање од истог показатеља на нивоу Покрајине⁵¹.

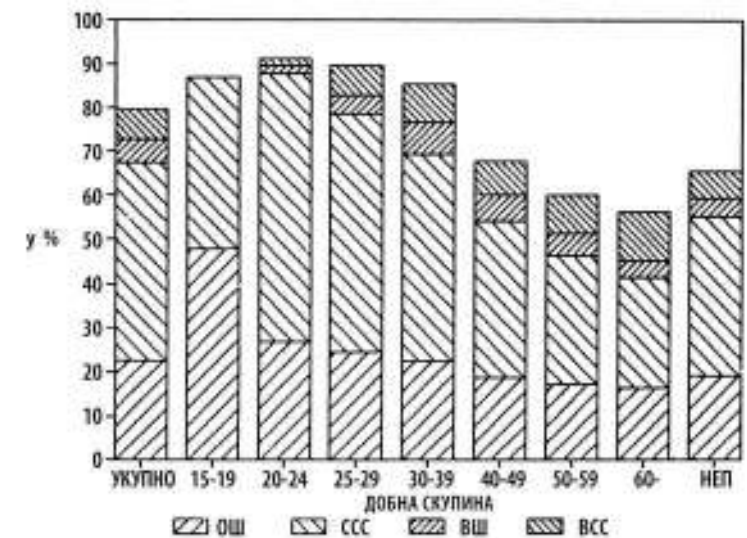
У том погледу, слична кретања се остварују и у односу на квалификационо-образовну структуру млађих добних скупина (од 20 до 39 година старости) пољопривредних и сродних радника Југославије (види *графикон 7.15*).

51 У истој добној скупини учешће радника са средњом и вишом школском спремом је мање од покрајинског просека за 78,85% и 90,24%, респективно.

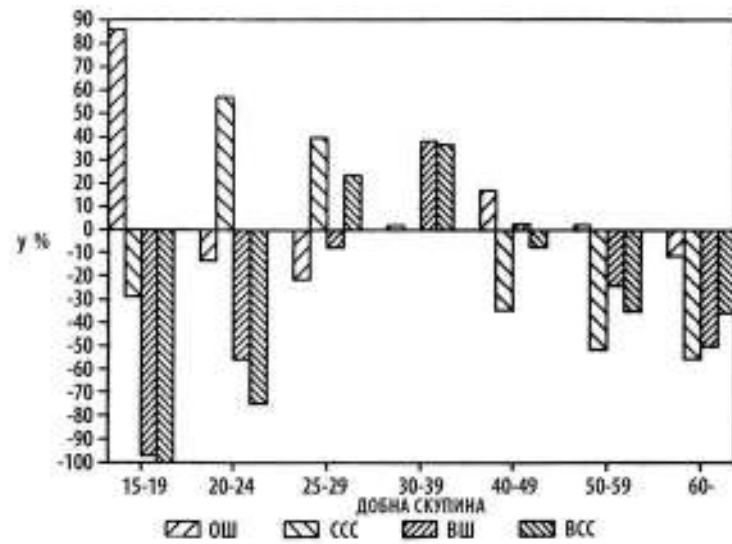
Графикон 7.9. Образовна структура радника САП Косово по старости, 31.3.1981, у %

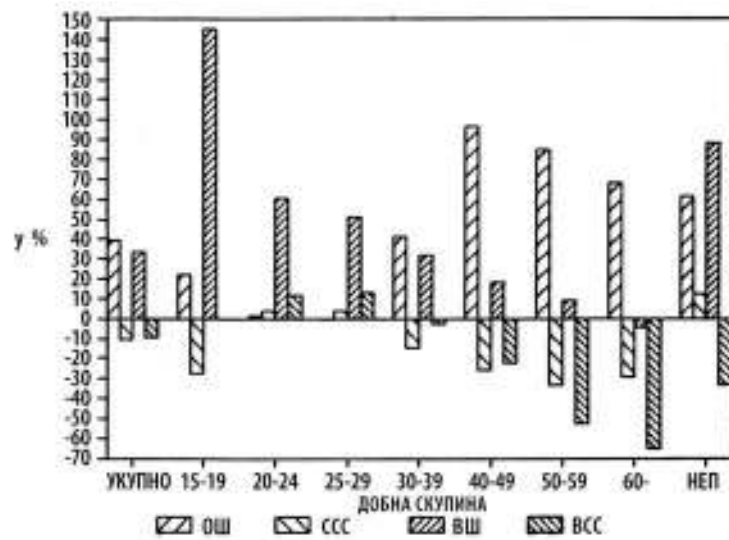
Графикон 7.10. Образовна структура радника Југославија по добним скупинама, 31.3.1981. године, у %

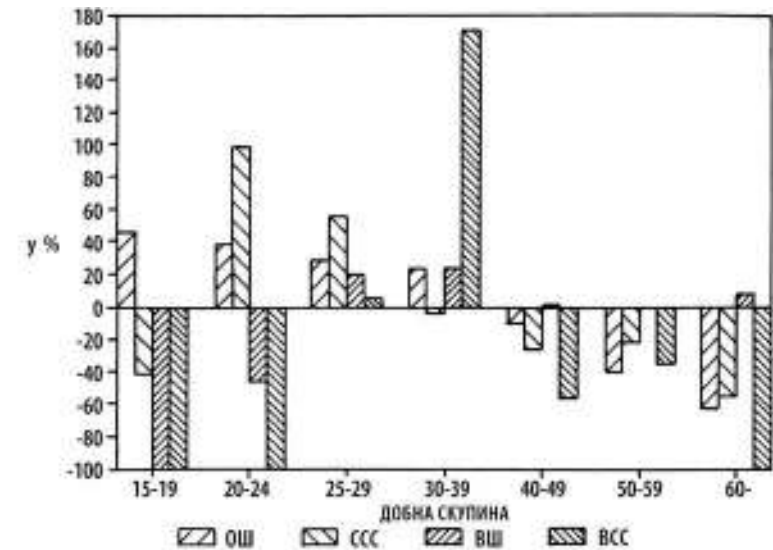
Графикон 7.11. Интерни коефицијент квалификационо-образовне структуре добних скупина радника САП Косово, у %

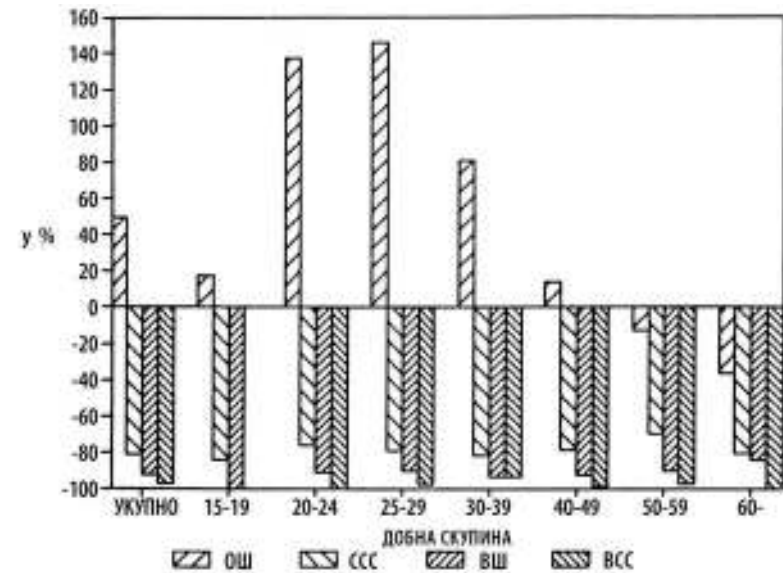
Графикон 7.12. Реперни коефицијент квалификационо-образовне структуре добних скупина радника САП Косово, у %

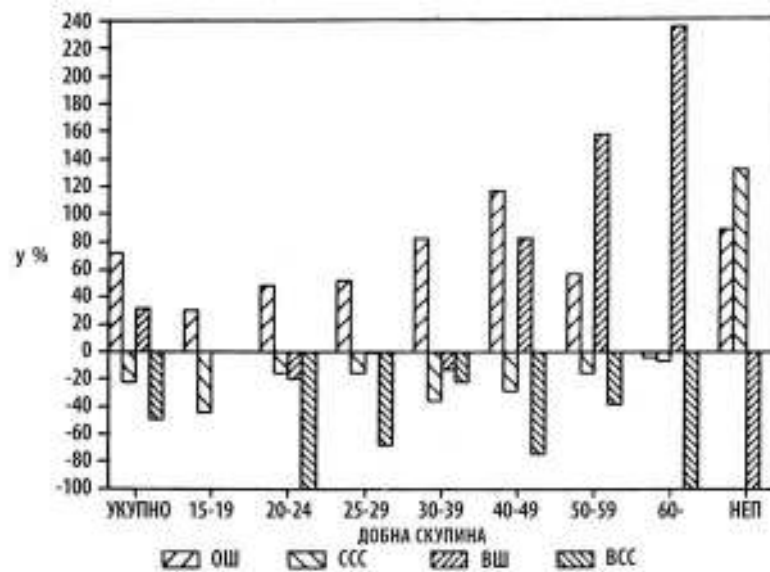
Графикон 7.13. Интерни коефицијент образовне структуре по добним скупинама пољопривредних и сродних радника САП Косово, у %

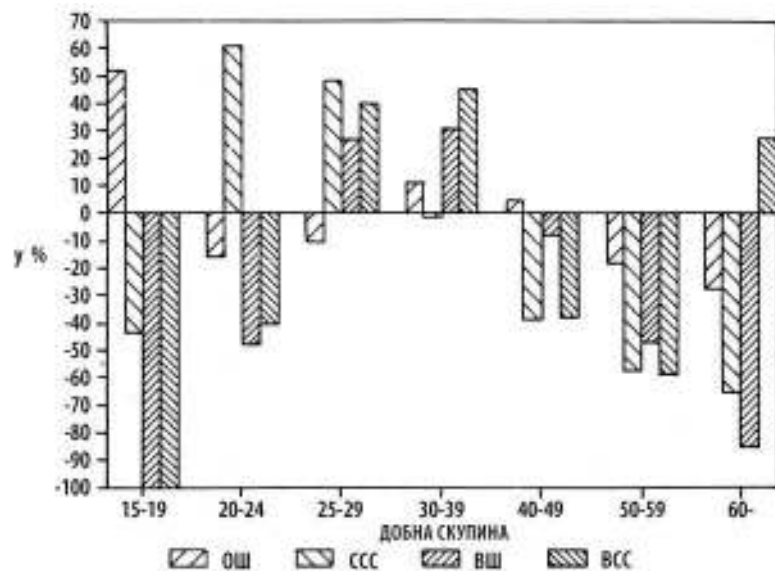
Графикон 7.14. Регионални коефицијент образовне структуре по добним скупинама пољопривредних и сродних радника САП Косово, у %

Графикон 7.15. Реперни коефицијент образовне структуре по добним скупинама пољопривредних и сродних радника САП Косово, у %

Графикон 7.16. Интерни коефицијент образовне структуре по добним скупинама рудара, индустријских и сродних радника САП Косово, у %

7.5.2.3. Квалификационо-образовна структура рудара, индустријских и сродних радника

Доминантност индустрије и рударства у регионалној економији одражава се и кроз изразито високо учешће рудара, индустријских и сродних радника у укупном броју радника САП Косова: у посматраној групи занимања укључено је 41,49% радника што је за 10% (односно 4,52 процентна поена) мање него у Југославији.

Уочени повољнији квалитет квалификационо-образовне структуре младих добних скупина евидентан је и у случају рудара, индустријских и сродних радника САП Косова (види *графикон 7.16*). Наиме, и овде су изнадпросечно квалитетне образовне скупине радника од 25 до 39 година старости.

Квалификационо-образовна структура је неповољна у односу на раднике САП Косова укупно (види *графикон 7.17*). Учешће радника са средњом, вишом и високом школском спремом је испод косовског просека. Такво стање је без изузетка присутно у свим добним скупинама. Но, овде је за очекивати да дође до побољшања јер су млађе добне скупине с компаративно повољнијом квалификационо-образовном структуром. Најеклатантнији пример, у том погледу, је регионални коефицијент концентрације учешће лица с вишом школском спремом по добним скупинама. Наиме, он се смањује са 96,43% на 85,95% како идемо од скупине радника старијих од 60 година према скупини радника старих од 20 до 24 године.

У односу на квалификационо-образовну структуру рудара, индустријских и сродних радника Југославије, структура у САП Косову је нешто повољнија (види *графикон 7.18*). Наиме, учешће лица с вишом и високом стручном спремом је значајно изнад југословенског просека у оквиру ове групе занимања;

- учешће лица са средњом школском спремом је за око 20% ниже али је изузетно значајно ако имамо у виду учешће те скупине у укупном броју рудара, индустријских и сродних радника;

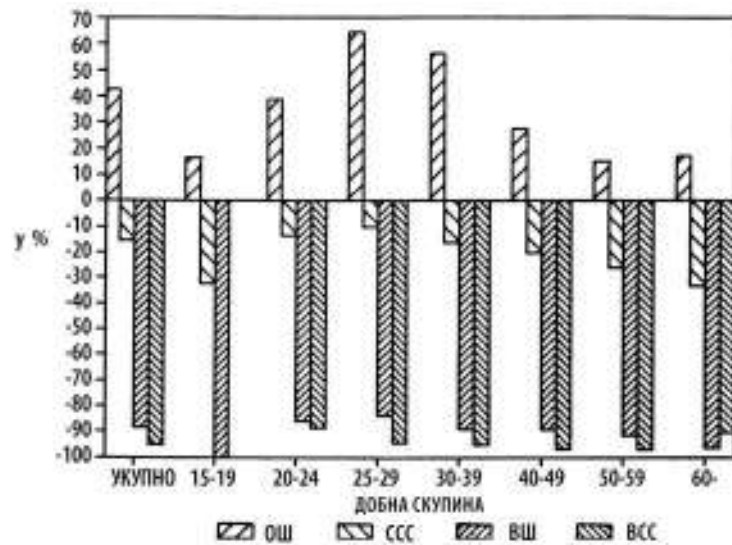
- учешће лица с основном и без основне школе је веће а с непотпуном основном школом мање него што је то случај у Југославији.

Квалификационо-образовна структура младих добних скупина (до 40 година) има посебно повољан квалитет радне снаге. Али и овде је, у свим добним скупинама старијим од 30 година присутан релативни дефицит лица са средњом стручном спремом ако као критеријум његове верификације узмемо учешће лица наведених образовних перформанси у рударима, индустријским и сродним радницима Југославије.

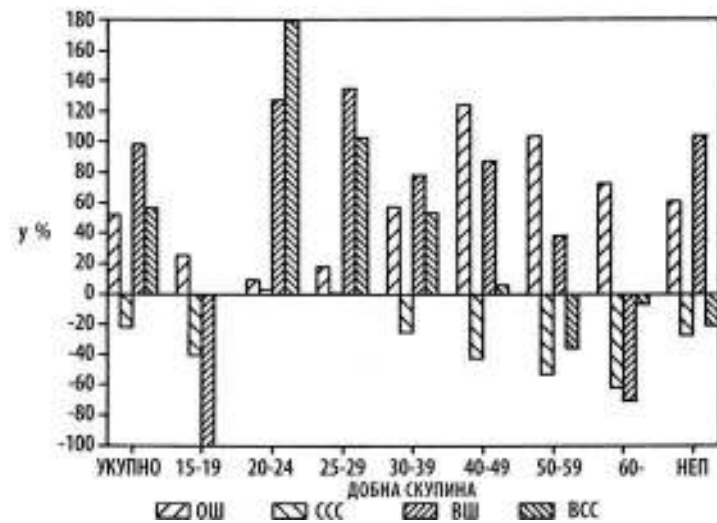
7.5.2.4. Квалификационо-образовна структура радника у трговини

Радници у трговини САП Косова чине 6,8% укупног броја радника што је ниже у односу на њихов удео у Југославији (7,62%). На *графикону 7.18* дати су интерни коефицијенти концентрације, који у свим битним цртама одражавају законитости квалификационо-образовне структуре добних скупина код пољопривредних и индустријских и сродних радника.

Графикон 7.17. Регионални коефицијент образовне структуре по добним скупинама рудара, индустријских и сродних радника САП Косово, у %

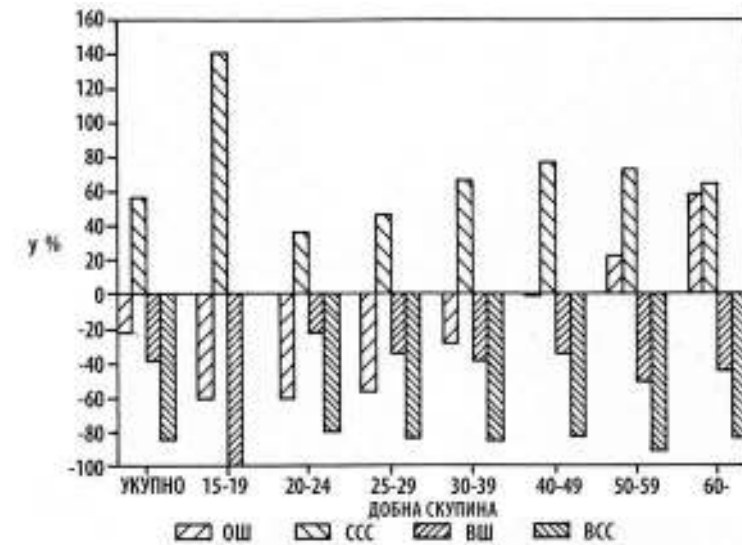

Графикон 7.18. Реперни коефицијент образовне структуре по добним скупинама рудара, индустријских и сродних радника САП Косово, у %

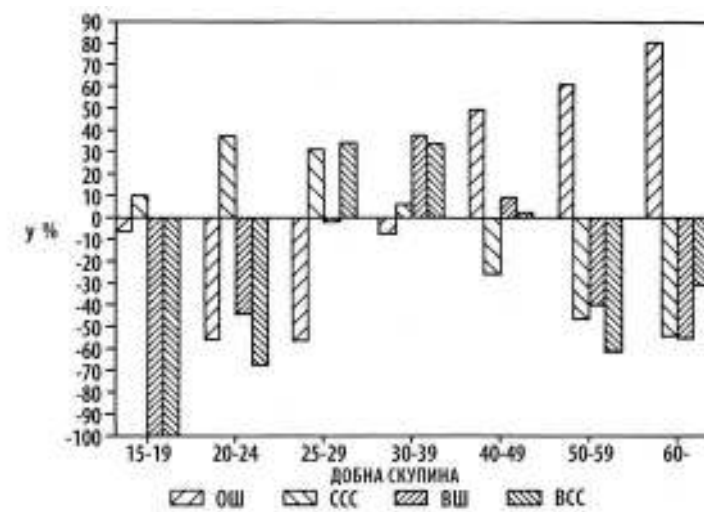

За разлику од претходно анализираних група занимања код трговинских радника САП Косово очито је релативно повећање значајности лица са средњом стручном спремом. Наиме, трговинско особље се карактерише исподпросечним

Графикон 7.19. Интерни коефицијент образовне структуре по добним скупинама трговинских радника САП Косово, у %

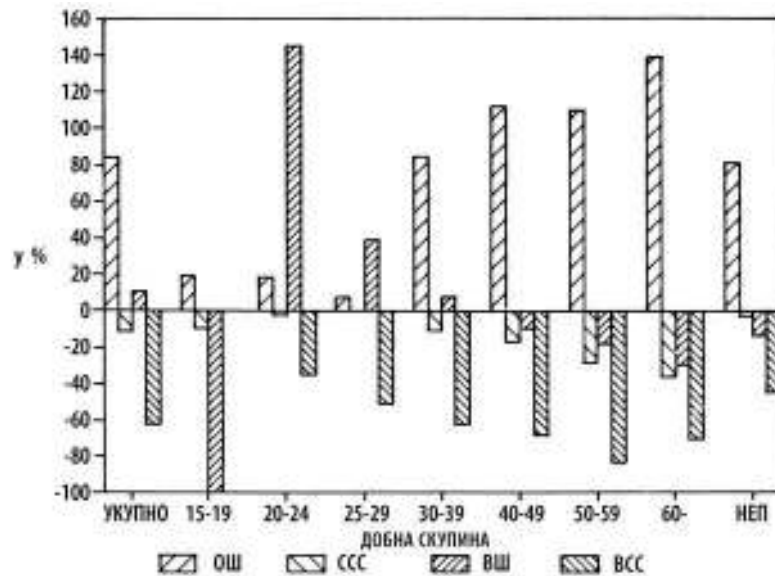

Графикон 7.20. Регионални коефицијент образовне структуре по добним скупинама трговинских радника САП Косово, у %

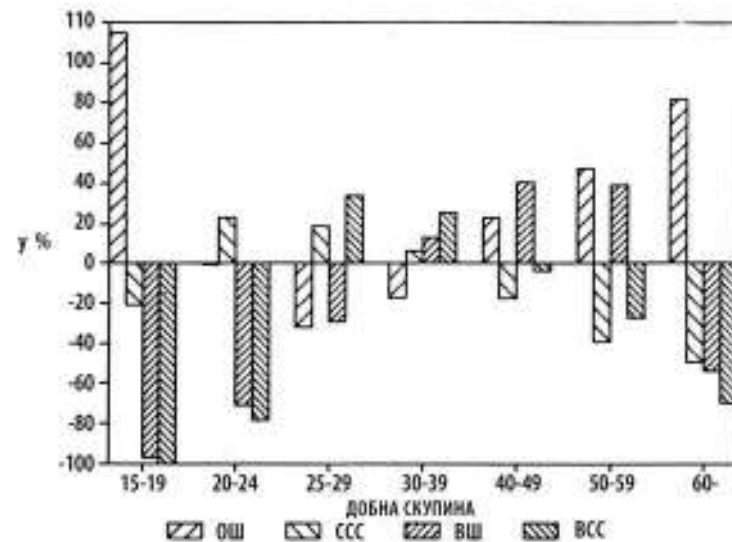

учешћем свих квалификационо-образовних структура изузев скупа лица са средњом стручном спремом (види графикон 7.20). Наведено стање евидентно је у свим добним скупинама.

Графикон 7.21. Реперни коефицијент образовне структуре по добним скупинама трговинских радника САП Косово, у %

Графикон 7.22. Интерни коефицијент образовне структуре по добним скупинама управних, административних и сродних радника САП Косово, у %

Уколико као критеријум валоризације квалификационо-образовне структуре радника у трговини узмемо одговарајућу структуру у Југославији (види графикон 7.19) неопходно је имати у виду:

- изнадпросечно учешће лица с вишим и основним образовањем и без школске спреме⁵², и
- исподпросечно учешће лица са средњом, вишом, високом и непотпуном основном школом.

7.5.2.5. Квалификационо-образовна структура управних, административних и сродних радника

Учешће управних, административних и сродних радника у радницима САП Косова је мање од њиховог учешћа у Југославији. С обзиром на то да је ова група радника, по правилу, непроизводна – стање је повољно. Стога, треба тежити његовом задржавању и, ако је то могуће, даљем побољшању имајући у виду да је новостворена вредност по раднику у привреди САП Косова знатно мања у односу на југословенски просек. У 1981. години учешће административних, управних и сродних радника је мање за 0,6 процентних поена у односу на југословенски просек и износи 13,84%.

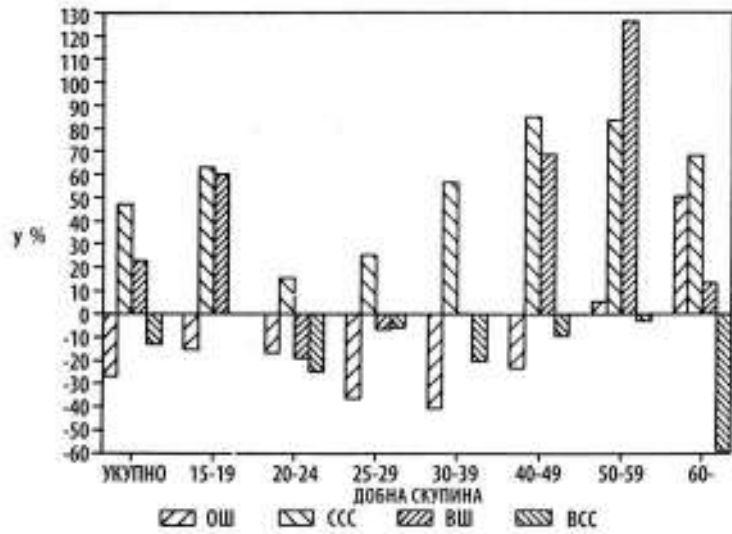
Побољшања квалификационо-образовне структуре управних, административних и сродних радника, остварена су у послератном периоду и на Косову и у Југославији. Имајући у виду квалификационо-образовну структуру млађих добних скупина запослених радника (од 25 до 40 година старости) у предстојећем периоду се не може очекивати изнадпросечно побољшање (види графикон 7.22). Тиме би се део високообразованих кадрова морао непосредније укључити у производни процес.

У односу на структуру радника Косова, квалификационо-образовна структура управних, административних и сродних радника је знатно повољнија: учешће неписмених и лица без, с непотпуним и са завршеним основним образовањем је код ове групе занимања мање, у односу на косовски просек, за 20 до 80%. С друге стране, учешће лица са средњим и вишим образовањем је веће за 20 до 50%.

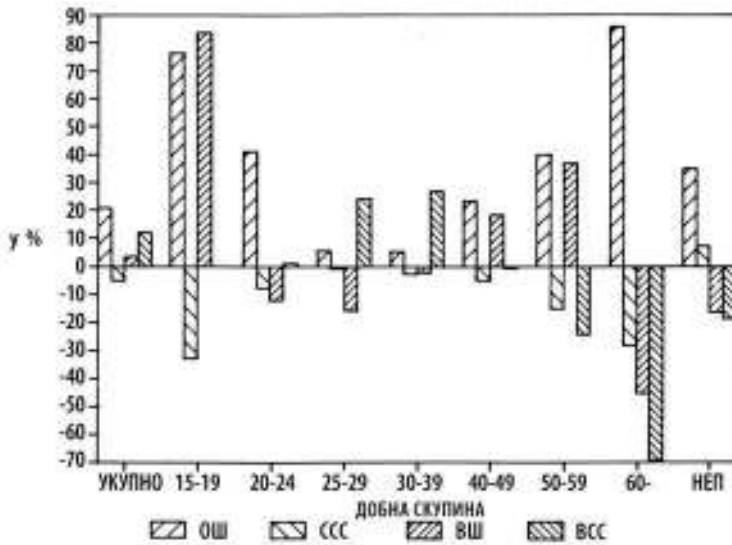
Квалификационо-образовна структура радника у оквиру анализиране групе занимања је знатно повољнија у односу на југословенски просек. То се огледа у релативно већој заступљености лица с вишом и високом стручном спремом. Удео лица са средњим образовањем је око 4% мањи, а с основним већи за преко 20% (види графикон 7.24).

52 Посебно је изразито високо учешће неписмених (26,04%).

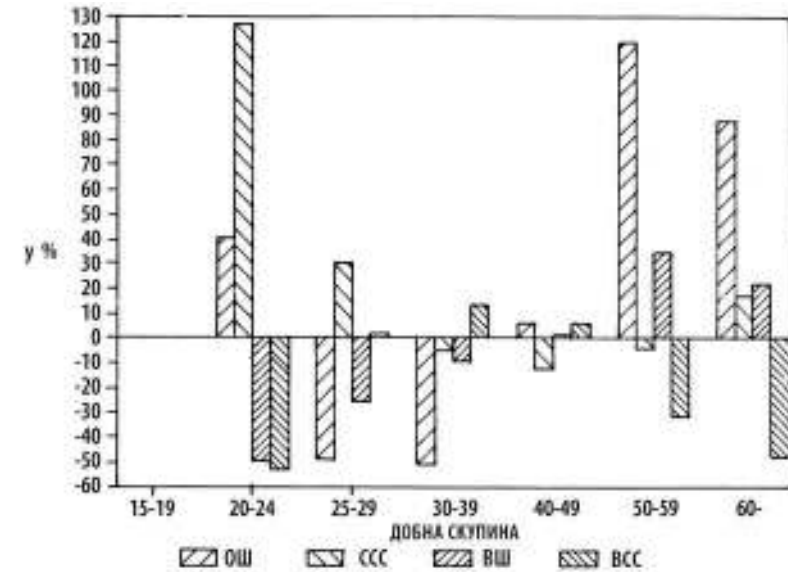
Графикон 7.23. Регионални коефицијент образовне структуре по добним скупинама управних, административних и сродних радника САП Косово, у %

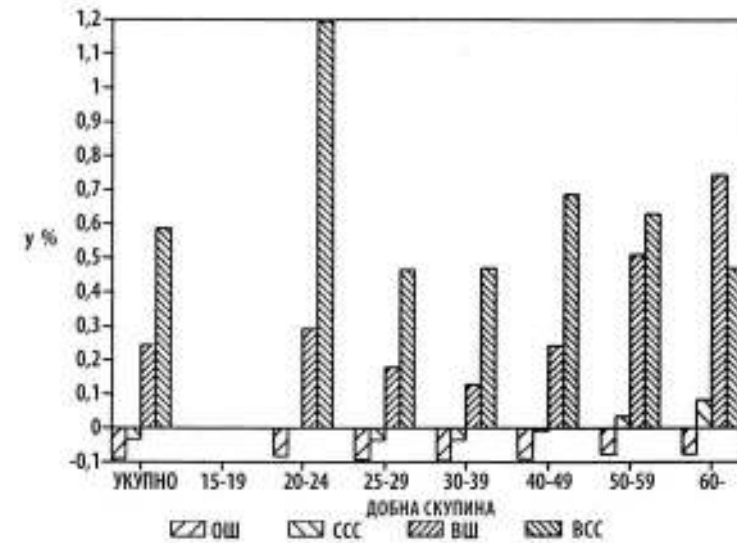
Графикон 7.24. Реперни коефицијент образовне структуре по добним скупинама управних, административних и сродних радника САП Косово, у %

Графикон 7.25. Интерни коефицијент образовне структуре по добним скупинама руководећег особља САП Косово, у %

Графикон 7.26. Регионални коефицијент квалификационо-образовне структуре по добним скупинама руководећег особља САП Косово, у %

7.5.2.6. Квалификационо-образовна структура руководећег особља

Учешће руководећег особља у радницима укупно на Косову је, као и код претходне групе, испод југословенског просека. Наиме, они на Косову чине 2,18%, а у Југославији 2,50% укупно запослених радника.

Квалификациона образовна структура руководећег особља по добним скупинама је специфична. Наиме, млађе добне групе немају повољнију квалификационо-образовну структуру у односу на старије. Штавише, квалификационо-образовна структура руководећег особља се погоршава (види *графикон 7.25*). Међутим, и поред тога квалификационе перформансе руководећег особља Косова су повољне уколико се посматрају у односу на југословенски просек (види *графикон 7.27*).

7.5.2.7. Квалификационо-образовна структура стручњака и уметника

Стручњаци и уметници чине 19,2% укупно запослених радника Покрајине. У односу на југословенски просек то је више за 5 процентних поена. Према томе, косовска привреда поседује значајан кадровски потенцијал који везан за процес производње треба да буде окосница убрзаног техничко-технолошког иновирања. Међутим, такав закључак можемо донети само на основу увида у структуру ове групе занимања.

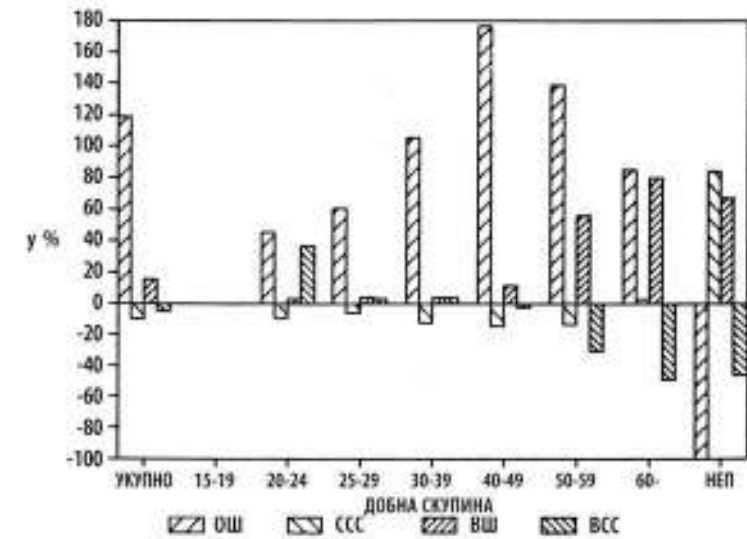
Најзначајније учешће у овој групи занимања има наставно особље 49,73% што је готово *седам пута више* него у Југославији. Таква кретања резултат су релативно младе популације становника Покрајине. Квалификационо-образовна структура наставног особља САП Косова је испод југословенског просека и неопходно је утицати на њено побољшавање.

С друге стране, стручњаци медицинских наука и остало медицинско особље, који чине готово половину запослених у групи стручњака и уметника у Југославији (48,57%), на Косову учествују с једном шестином. Поред релативно мање заступљености и квалификационо-образовна структура медицинског особља је испод југословенског нивоа с високим учешћем неписмених и лица без и с непотпуном основном школом. Тако, на пример, од свих неписмених у групи стручњака и уметника као медицинско особље запослено их је 42,11%.

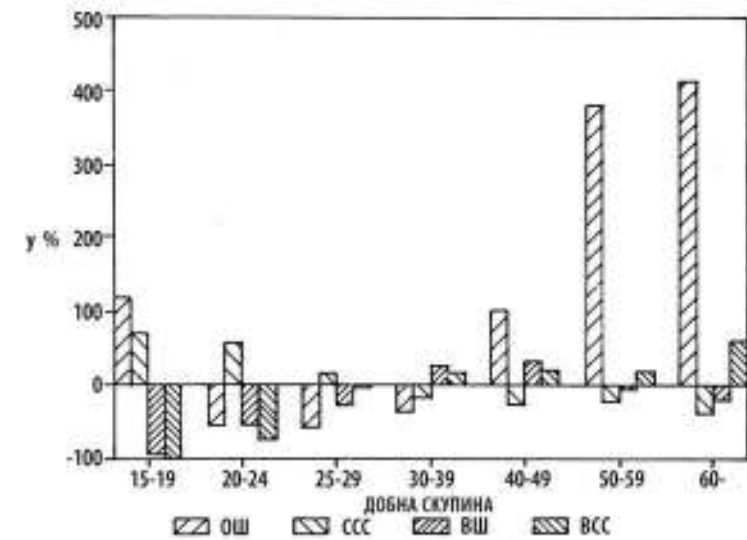
Заступљеност стручњака технике и технологије у запосленим радницима ове групе занимања је два пута веће од југословенског просека. Имајући у виду да је учешће стручњака и уметника у укупно запосленим на Косову изнад југословенског просека, стручњаци технике и технологије представљају значајан кадровски потенцијал. Тај закључак стоји и поред релативно неповољније квалификационо-образовне структуре овог типа стручњака.

Учешће стручњака осталих профила (стручњаци хемичари, физичари и сродни, стручњаци саобраћаја и стручњаци природних наука) имају далеко мањи значај и то како на Косову тако и у Југославији. Њихова квалификационо-образовна структура на Косову је повољнија а учешће је на нивоу југословенског просека.

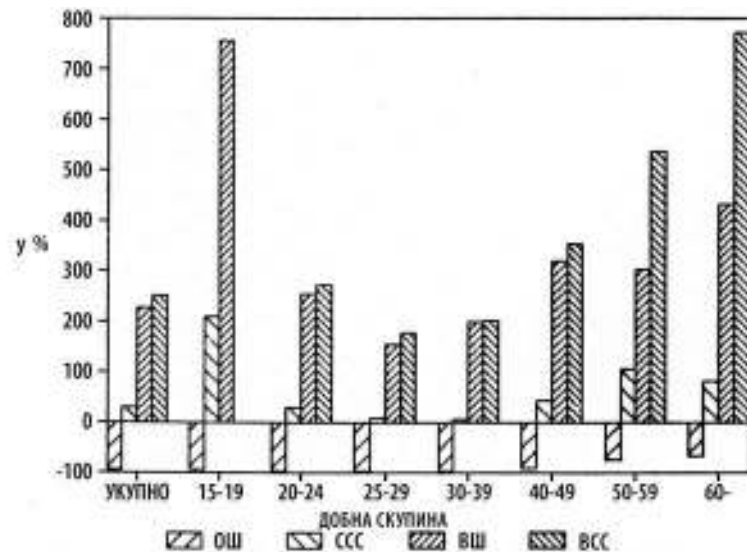
Графикон 7.27. Реперни коефицијент квалификационо-образовне структуре по добним скупинама руководећег особља САП Косово, у %

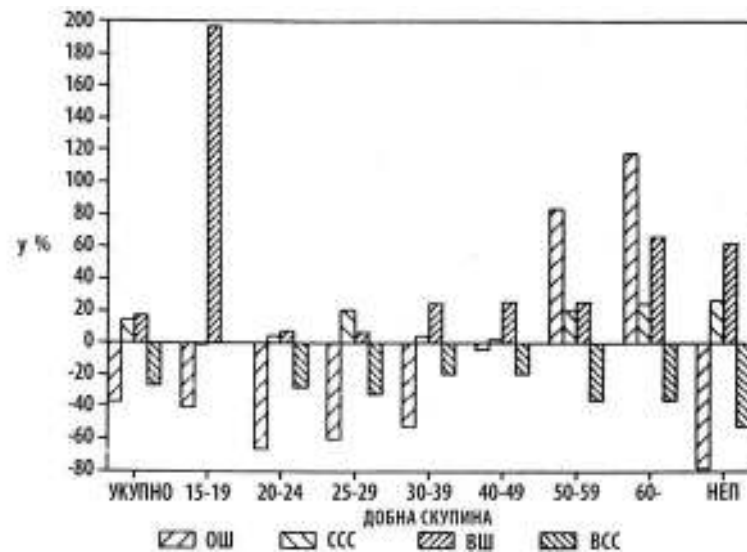
Графикон 7.28. Интерни коефицијент квалификационо-образовне структуре по добним скупинама стручњака и уметника САП Косово, у %

Графикон 7.29. Регионални коефицијент квалификационо-образовне структуре по добним скупинама стручњака и уметника САП Косово, у %

Графикон 7.30. Реперни коефицијент квалификационо-образовне структуре по добним скупинама стручњака и уметника САП Косово, у %

У целини посматрано, квалификационо-образовна структура стручњака и уметника по добним скупинама не указује да ће се она у догледно време значајније променити (види графикон 7.28). У односу на Југославију посебно је изражен дефицит високообразованих кадрова и он је присутан у свим добним скупинама запослених стручњака и уметника (види графикон 7.30).

7.6. ОПШТИ ПОГЛЕД НА КАДРОВСКУ СТРУКТУРУ КОСОВСКЕ ПРИВРЕДЕ

Привредни развој САП Косова, с најнижом стопом продуктивности рада и капитала, не обезбеђује продуктивно запошљавање радноспособног становништва. Тиме узрокован низак ниво акумулативности и поред додатних средстава, пореклом из акумулације других региона, не обезбеђује апсорпцију радноспособног становништва. Висок раст радноспособног становништва резултат је специфичних демографских трендова на Косову, а његове последице можемо сврстати у четири групе.

1. Таква кретања нису резултирала из ниске инвестиционе активности већ произилазе из убрзаног демографског раста који за собом носи високо учешће демографских у укупним инвестицијама подручја.

2. Висока незапосленост оријентише инвестициону политику у правцу радноинтензивне производње која је, по правилу, нискоакумулативна.

3. Низак ниво искоришћености радног времена и капацитета указује на постојање технолошких вишкова радне снаге у процесу производње услед *усиљеног запошљавања*.

4. Апсорпциона способност ванпривредних делатности, услед ниског нивоа почетних улагања, је висока, али дугорочније форсирање ванпривредног запошљавања је економски контрапродуктивно, јер негативно утиче на основне перформансе привреде.

Кадровску политику неопходно је прилагодити нужној изградњи ефикасније привредне структуре у складу с објективним детерминантама и глобалним циљевима друштвено-економског развоја региона. У том смислу, кадровска политика мора бити усмерена на: 1. прилагођавање кадровске структуре исказаним и очекиваним потребама привреде преквалификацијом запослених и незапослених и променама у области образовања и васпитања; 2. стварање системских и других претпоставки смањења технолошког вишка радне снаге; 3. обезбеђење минималних услова за рационално функционисање тржишта радне снаге као претпоставке економски рационалније употребе рада; 4. утицати на смањење цене рада али не кроз смањење нето већ бруто личних доходака с тим да се за део издвајања из дохотка терети капитал (што отвара могућност бржег развоја радноинтензивне производње и успешније решавање акутног проблема незапослености); 5. мерама за повећање нивоа искоришћености капацитета анулирати технолошки вишак и обезбедити услове за продуктивно ангажовање незапослених; 6. убрзати развој пропульзивних облика производње; 7. повећање интерне мотивисаности радника кроз рационализацију система расподеле и слично.

8. ЕФИКАСНОСТ ПРИВРЕЂИВАЊА

Критеријуми економске ефикасности могу се дефинисати на различитим нивоима посматрања. У тачкама 8.2. и 8.3. они су одређени на *глобалном* нивоу, тј. на нивоу привреде Косова и других референтних јединица. Питању ефикасности *инвестирања* (такође у компаративном контексту) посвећена је тачка 8.4. У овом одељку коришћени су уобичајени критеријуми и показатељи ефикасности инвестиција. Упоредна анализа ефикасности у *индустрији* са становишта искоришћености производних чинилаца (рада и капитала) дата је у делу тачке 8.3. и у поглављу 9.

8.1. ПОЛОЖАЈ ПРИВРЕДЕ КОСОВА: ИНДИКАТОРИ УСПЕШНОСТИ ПОСЛОВАЊА, 1975–1988.

У овом одељку даје се графички преглед успешности пословања привреде Косова у односу на успешност пословања привреда Југославије и Србије у периоду од 1975. до 1988. године⁵³.

8.1.1. Успешност пословања косовске привреде, 1975–1987.

Овде су у разматрање узети индикатори успешности како их дефинише члан 140. Закона о удруженом раду (односно члан 102. новог ЗУР-а) и одлука СИБ-а из 1978. године. Иако има веома озбиљних приговора теоријског и методолошког карактера на ове показатеље⁵⁴, они су примењени управо стога што представљају „званичну“ („усаглашену“, договорену, односно „договорну“) меру ефикасности⁵⁵.

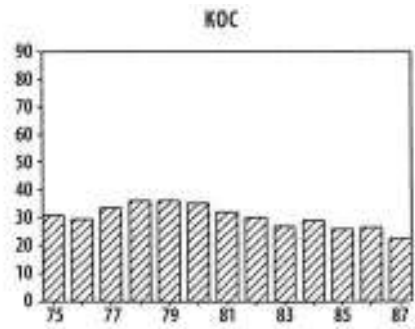
53 Индикатори успешности пословања привреде Југославије, република и покрајина у дефинисаном периоду дати су у другом делу (Индикатори успешности пословања привреде САП Косово у односу на успешност пословања привреда република и САП Војводине 1975–1988) монографије: Часлав Оцић, *Положај привреде Косова и степен њене интегрисаности у југословенску и светску привреду* (скраћено: ППКИЈС), Институт економских наука, Београд 1989, стр. 464–544 и 558–573.

54 Види, на пример, Стојан Бабић, О проблему избора показатеља економске ефикасности у југословенском привредном систему, *Економска анализа*, 4, 1982, стр. 347–369.

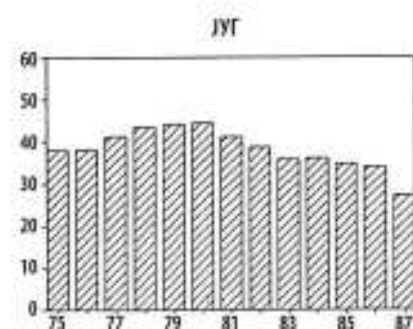
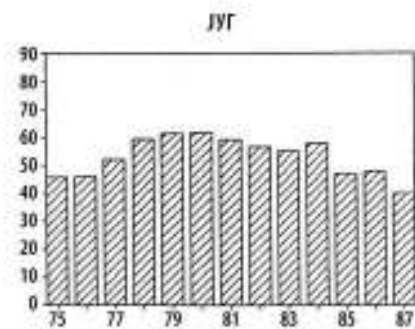
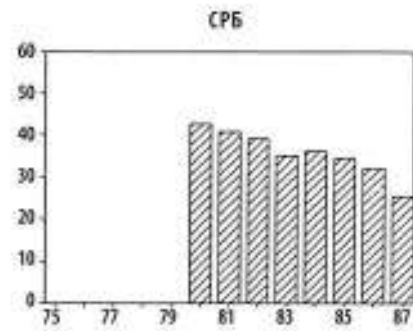
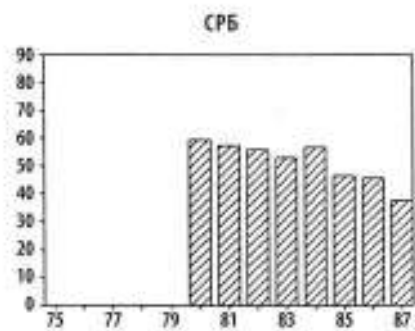
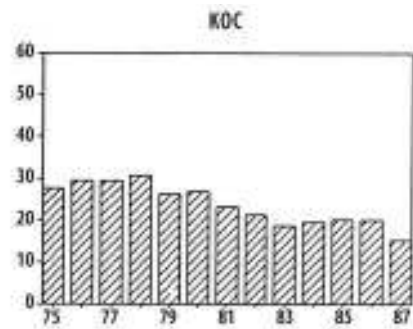
55 Те показатеље систематски прати и презентује Центар за економетрију и обраду података Савезног завода за друштвено планирање. И слика успешности југословенске, републичких и покрајинских привреда заснована је на подацима из следећих публикација овог Центра: *Упоредни показатељи по члану 140. ЗУР-а и по одлуци СИБ-а за период од 1975. до 1980. године. Према подацима завршних рачуна ООУР-а*, Београд, април 1981. (Д-29-4/81), *Упоредни показатељи по члану 140. ЗУР-а и по одлуци СИБ-а за период од 1980. до 1985. године. Према подацима завршних рачуна ООУР-а*, Београд,

Вредносни показатељи су из номиналних прерачунати у реалне уз помоћ одговарајућег дефлатора. Табеле у ПРИЛОГУ ППКИЈС дају податке и за номиналне и за реалне величине, док су *графици* 8.1. до 8.17. засновани на реалном изразу показатеља. И графички и нумерички показатељи као апроксимација глобалних и регионалних тенденција говоре сами за себе тако да их није потребно посебно коментарисати.

Графикон 8.1. Доходак по раднику, цене 1972.

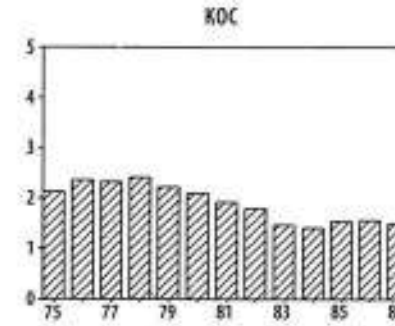

Графикон 8.2. Чист доходак по раднику, цене 1972.

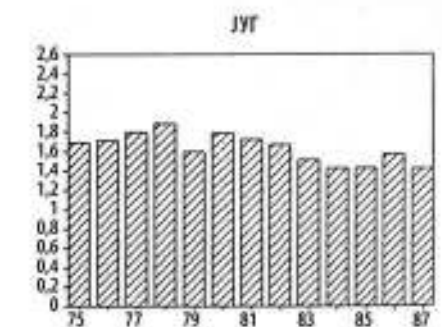
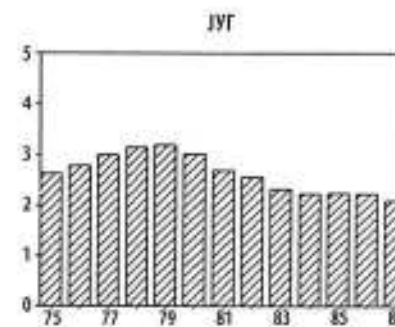
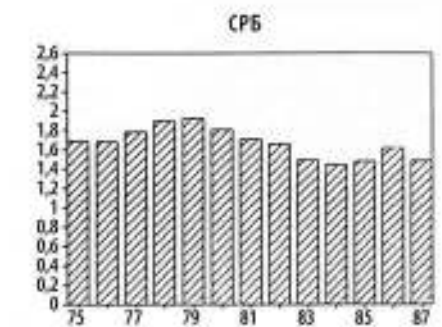
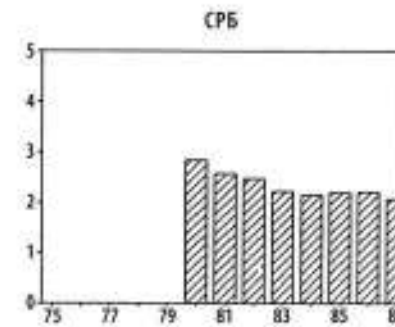
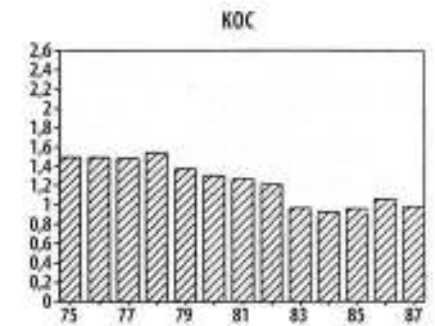

јун 1988. (Д-28-7/88), Упоредни показатељи по члану 140. ЗУР-а и по одлуци СИВ-а за период од 1985. до 1987. године. Према подацима завршних рачуна ООУР-а, Београд, јун 1988. (Д-28-8/88).

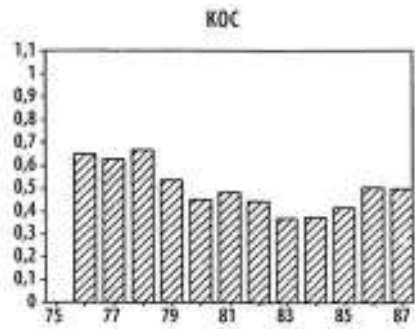
Графикон 8.3. Лични дохоци и средства заједничке потрошње по раднику, цене 1972.

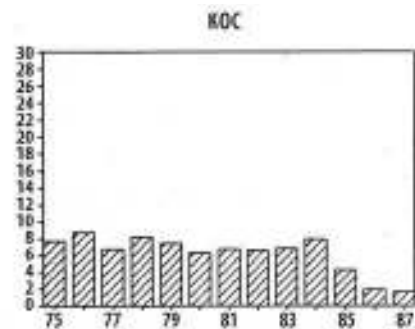
Графикон 8.4. Чист лични доходак по раднику, цене 1972.

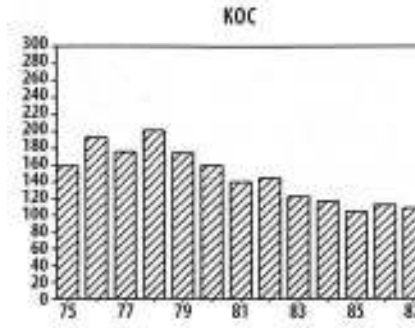
Графикон 8.5. Издвајања из личног дохотка по раднику, цене 1972.

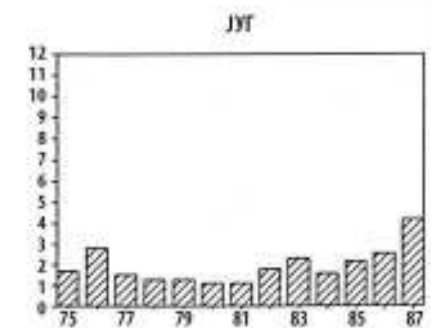
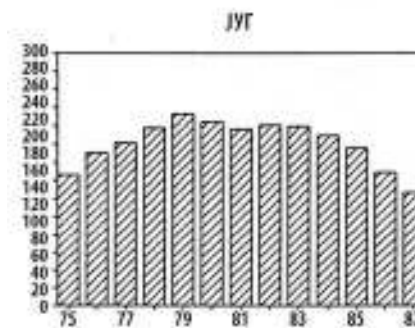
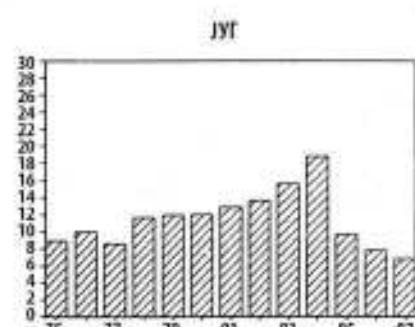
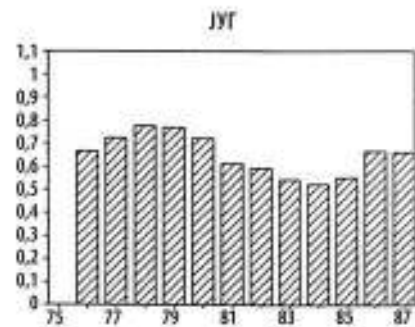
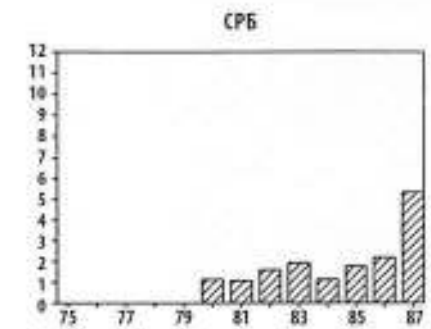
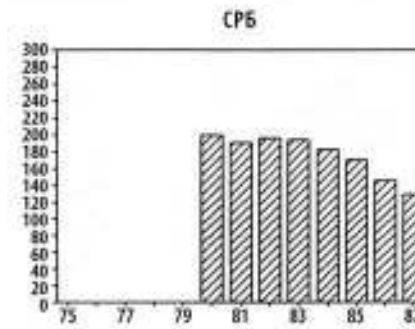
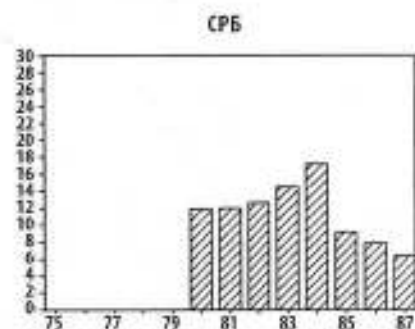
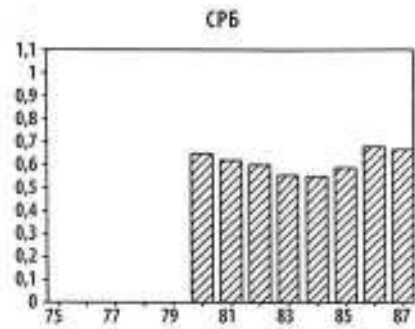
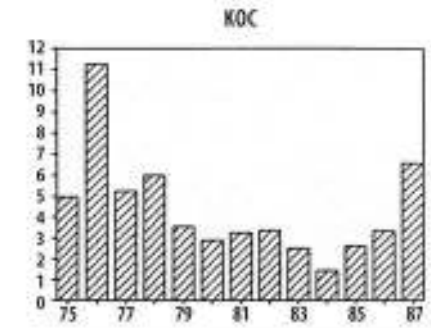
Графикон 8.6. Издвајања из дохотка по раднику, цене 1972.

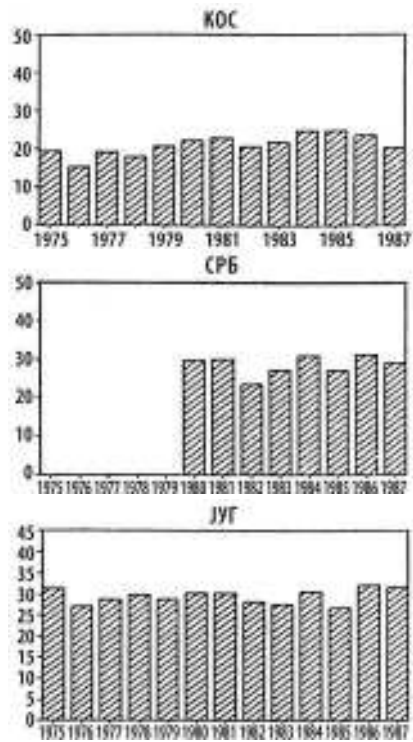
Графикон 8.7. Просечно коришћена основна средства по раднику, цене 1972.

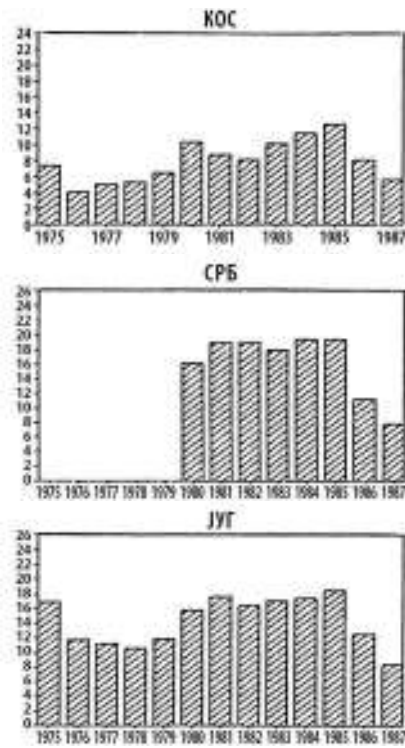
Графикон 8.8. Губитак по раднику, цене 1972.

Графикон 8.9. Доходак и просечно коришћена пословна средства у %

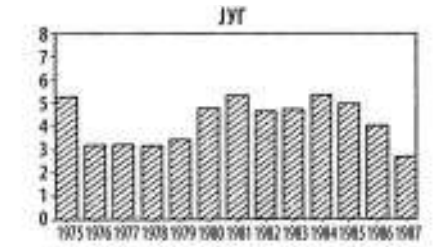
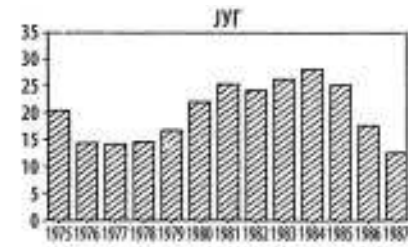
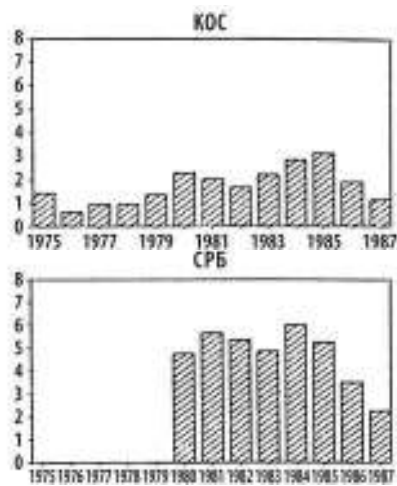
Графикон 8.10. Акумулација и доходак у %

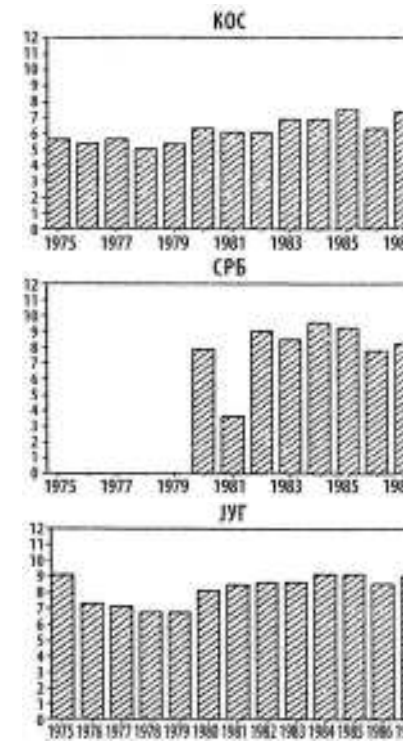
Графикон 8.11. Акумулација и чист доходак у %

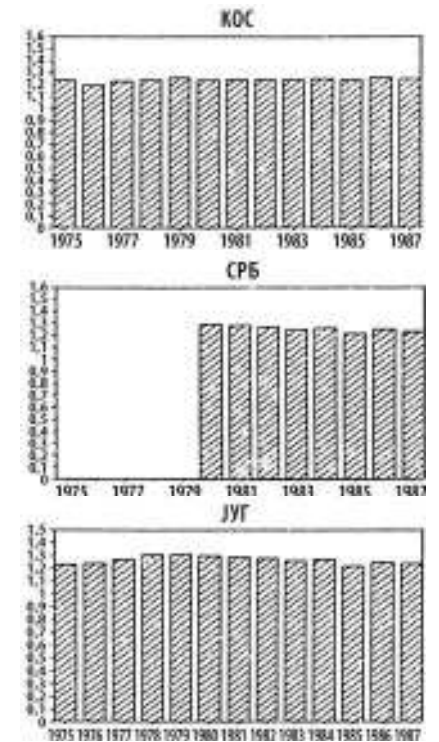
Графикон 8.12. Стопа акумулативне способности у %

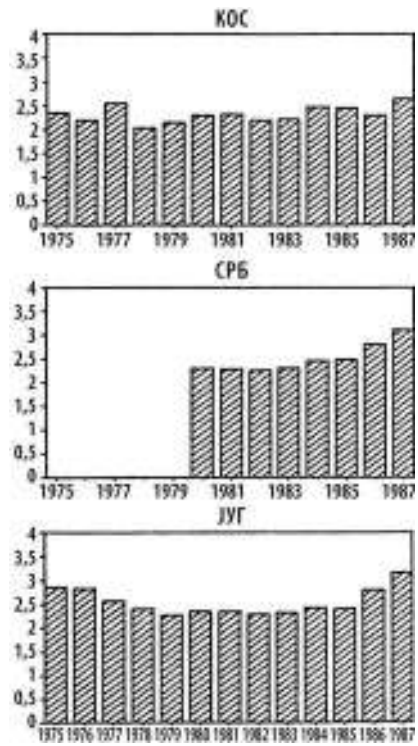
Графикон 8.13. Стопа репродуктивне способности у %

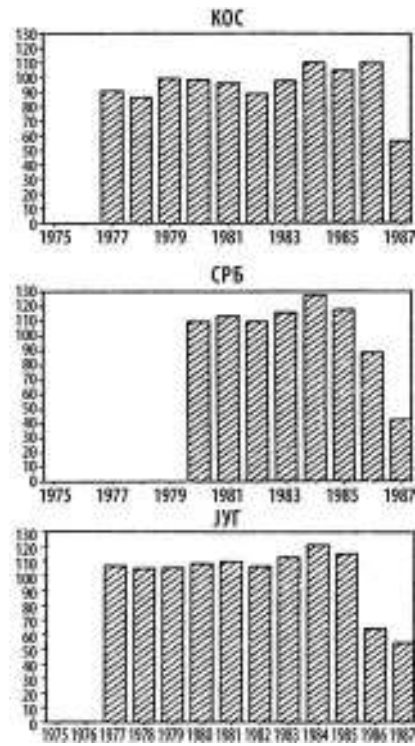
Графикон 8.14. Коэффициент економичности у %

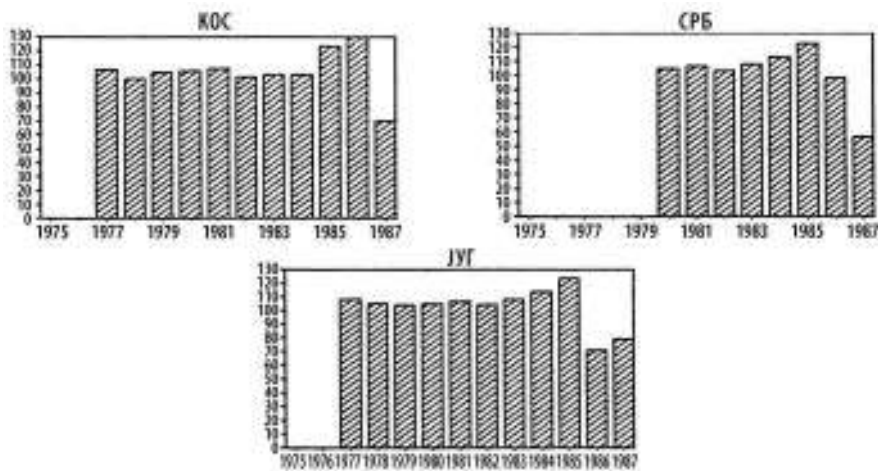
Графикон 8.15. Коэффициент обртаја у %

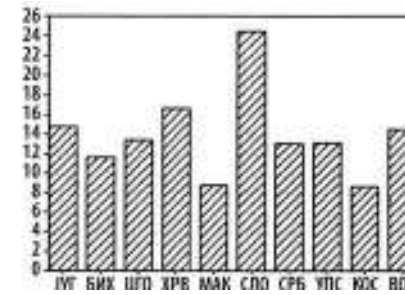
Графикон 8.16. Доходак у односу на планирани у %

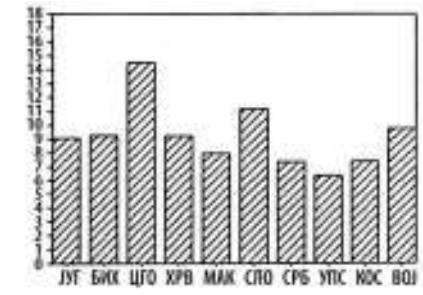
Графикон 8.17. Део чистог дохотка за личне дохотке

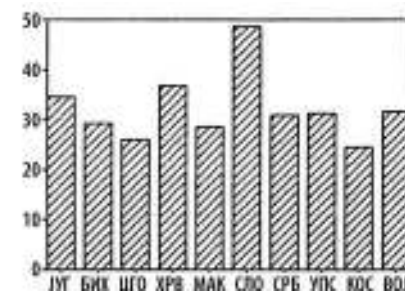
Графикон 8.18. Доходак по раднику

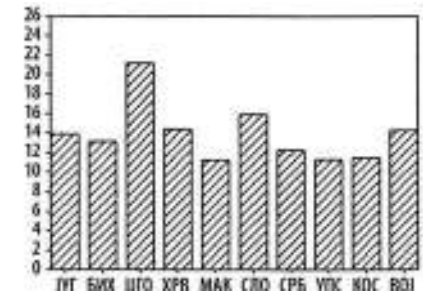
Графикон 8.21. Акумулација / доходак

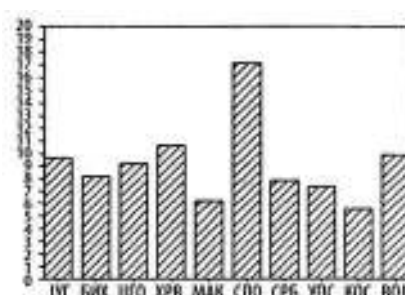
Графикон 8.19. Доходак / просечно коришћена средства

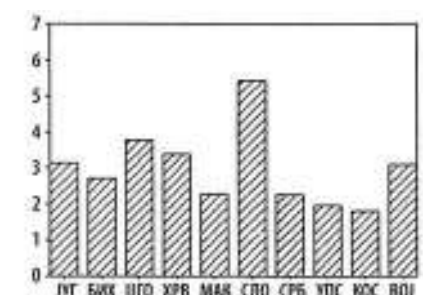
Графикон 8.22. Акумулација / остварен чист доходак

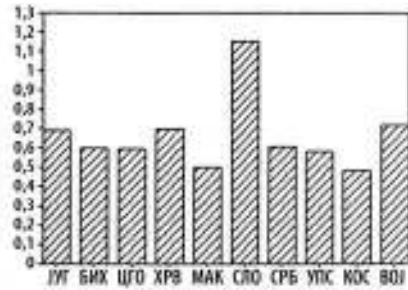
Графикон 8.20. Остварен чист доходак по раднику

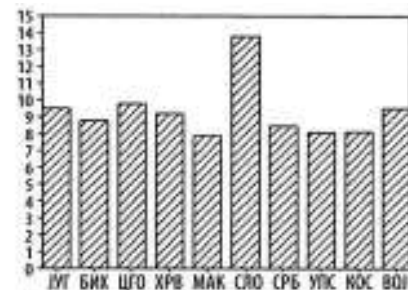
Графикон 8.23. Стопа акумулативне способности

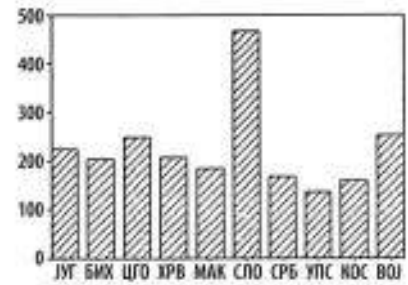
Графикон 8.24. Бруто лични доходак по раднику

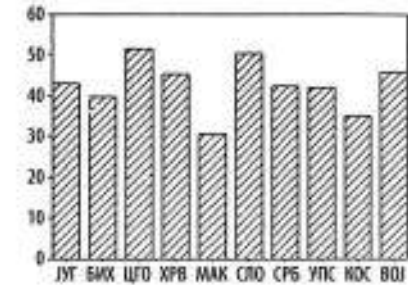
Графикон 8.27. Стопа репродуктивне способности

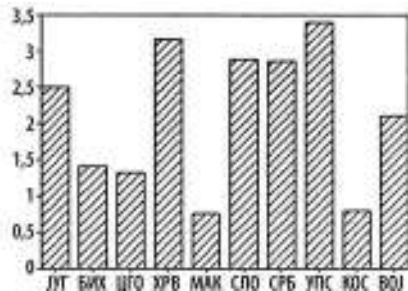
Графикон 8.25. Издвајања из личног дохотка по раднику

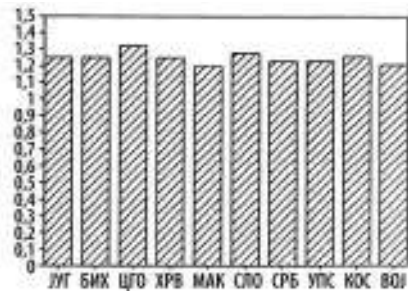
Графикон 8.28. Просечно коришћена средства по раднику

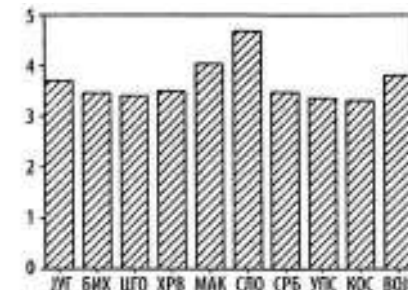
Графикон 8.26. Издвајања из дохотка по раднику

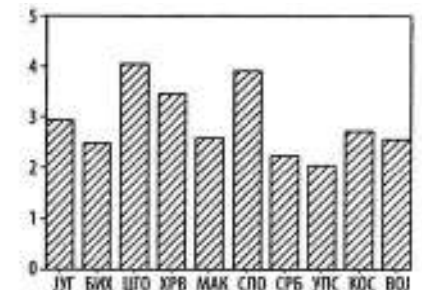
Графикон 8.29. Коефицијент економичности

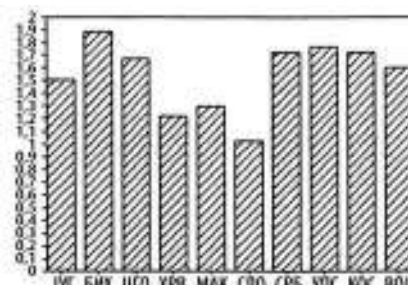
Графикон 8.30. Коефицијент обртаја

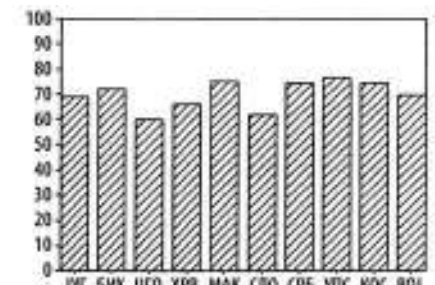
Графикон 8.32. Стопа акумулативности

Графикон 8.31. Губитак по раднику

Графикон 8.33. Укупна потрошња / доходак

Табела 8.1. Показатељи успешности пословања привреде у 1988.

	JUG	BIH	CGO	HRV	MAK	SLO	SRB	UPG	KOS	VOJ
1. Дободак по раднику	14820726	11624048	13435947	16647028	8747302	24463468	13099156	13129043	8636376	14513002
2. Доходак / просечно коришћена средства у%	34,56	29,33	26,09	36,79	28,67	48,65	30,93	31,28	24,58	31,7
3. Остварен чист доходак по раднику	9659067	8172171	9204160	10672825	6221866	17156187	7841121	7351055	5535100	9917225
4. Акумулација / доходак у%	9,05	9,23	14,51	9,21	7,97	11,15	7,34	6,33	7,35	9,75
5. Акумулација / чист доходак у%	13,89	13,13	21,18	14,37	11,2	15,9	12,36	11,31	11,46	14,27
6. Стопа акумулативне способности	3,13	2,71	3,78	3,39	2,28	5,43	2,27	1,98	1,81	3,09
7. Бруто лични доходак по раднику	688689	600241	595385	697416	499691	1153237	606826	581115	483817	716426
8. Издвајања из лд по раднику	224155	203448	247891	206994	184364	467169	167119	136430	159178	251463
9. Издвајања из дохотка по раднику	2503194	1413913	1328070	3168219	769192	2878323	2860400	3402547	807604	2104275
10. Стопа репродуктивне способности	9,51	8,78	9,8	9,19	7,88	13,8	8,48	8,1	8,12	9,53

	ЈУГ	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	КОС	ВОЈ
11. Просечно коришћена средства по раднику	42889600	39633453	51495548	45249652	30513049	50289019	42355272	41977804	35132519	45776973
12. Коефицијент економичности	1,25	1,25	1,32	1,25	1,2	1,28	1,23	1,23	1,26	1,21
13. Коефицијент обртаја	3,7	3,46	3,4	3,5	4,04	4,68	3,47	3,35	3,31	3,81
14. Губитак по раднику	1505923	1883857	1669020	1218837	1298100	1025816	1722169	1767896	1720288	1601085
15. Стопа акумулативности	2,94	2,49	4,04	3,46	2,59	3,91	2,23	2,03	2,72	2,55
16. Укупна потрошња / доходак у%	68,97	72	59,96	66	75,04	61,72	74,52	76,59	74,34	69,57

Извор: Показатељи резултата рада и пословања организација друштвене привреде СФРЈ, СР и САП. Према подацима завршних рачуна привредних организација за 1988. годину, СЗДП, Београд, 28. март 1989.

8.1.2. Успешност пословања привреде Косова у 1988.

У овој тачки дат је графички преглед успешности пословања привреде Косова у компарацији с успешношћу пословања привреда Југославије и Србије у 1988. години. Индикатори успешности пословања у овој години унеколико се разликују од индикатора за претходни тринаестогодишњи период који су приказани у тачки 8.1.1. Из раније листе индикатора три су избачена, један преименован, а додата су два нова – стопа акумулативности (дефинисана чланом 5. Договора о дохотку) и процент укупне потрошње у дохотку. Показатељи успешности пословања за 1988. годину дати су у номиналном изразу, тако да су упоредиви с нумеричким вредностима индикатора из претходног раздобља, али и не и с њиховом графичком презентацијом у којој су они дати у реалном изразу.

Графички приказ успешности пословања (графикони 8.18. до 8.33) омогућава упоредни увид у перформансе привреда Југославије, Србије и Косова по појединим индикаторима. Нумеричке вредности тих индикатора дате су у *табели 8.1.*

8.2. ЕФИКАСНОСТ КОСОВСКЕ ПРИВРЕДЕ

8.2.1. Опште карактеристике ефикасности привреде Косова

У овој тачки даје се преглед основних параметара за оцену ефикасности привреде Косова као и за оцену понашања привредних субјеката у домену расподеле дохотка, пре свега на акумулацију и потрошњу. При томе је прихваћен методолошки приступ да се сви показатељи посматрају упоредо с вредностима које су забележене у случају Југославије, Србије и тзв. ужег подручја Србије. Тиме се поред увида у апсолутни ниво неких показатеља, добија и слика о њиховој релативној вредности.

Као основни извор података приликом ове анализе послужили су подаци из завршних рачуна друштвеног сектора привреде за 1987. годину, најновији који су били на располагању приликом започињања истраживања.

Анализа је обављена на основу богате базе података. Њу формира осамдесетак показатеља који су дефинисани у Институту економских наука за потребе праћења и анализа привредног кретања и нивоа економске ефикасности друштвеног сектора привреде. Формирана база података односи се на све регионалне јединице (Југославија, СР, САП), и то на свим нивоима агрегације од читаве привреде до најнижег могућег нивоа, 341 подгрупа привредних делатности. Економски садржај и ознаке података дати су у *табели 8.1.*

Показатељи су груписани према основним аналитичким функцијама па се најчешће заједно и користе приликом обраде појединих питања. У анализи општих карактеристика ефикасности привреде Косова пажња је првенствено посвећена оним проблемима који се чине кључним: 1. акумулативност привреде; 2. ниво личних доходака; 3. интерна економија рада; 4. материјална опремљеност рада и застарелост опреме; 5. показатељи доходовне повезаности и извозне способности привреде; 6. оптерећеност дохотка обавезама; 7. динамика технолошког унапређења рада.

У *табели 8.2.* наведени су само основни показатељи који су коришћени у анализи. Показатељи који се односе на рочност пословних средстава, њихово порекло према крајњим изворима, итд., спадају у посебан предмет анализе проблем финансијских токова и њихов утицај на перформансе привреде Косова па се овом приликом и не наводе у листи показатеља.

Табела 8.2. Избор показатеља према аналитичкој функцији

А. ПОКАЗАТЕЉИ ЕКОНОМИЈЕ ДРУШТВЕНИХ СРЕДСТАВА		
А.1. Показатељи ефикасности коришћења друштвених средстава		
р. бр.	показатељ	опис
1.	Аи/С	стопа интерне акумулативности (акумулација у односу на просечно коришћена пословна средства)
2.	НАи/С	стопа нето интерне акумулативности (расположива акумулација у односу на просечно коришћена пословна средства)
3.	РНАи/ВС	реална стопа нето интерне акумулативности (расположива акумулација у односу на властита просечно коришћена пословна средства која су дефинисана као трајни извори)
4.	Ао/С	стопа опште акумулативности (издвајања у сопствене и туђе фондове плус надокнаде за коришћење туђих средстава и осигурање од ризика у односу на просечно коришћена пословна средства)
5.	$(Д-БЛЦ/Рж^*) \times Р^* : С$ Рж* = број радника у југословенској привреди Р* = број радника у привреди СР и САП БЛД = маса исплаћених бруто личних доходака у југословенској привреди	бруто рентал пословних средстава (принос у сенци) (остварени доходак умањен за просечну масу личних доходака према просеку југословенске привреде у односу на просечно коришћена пословна средства)
6.	СРС	стопа репродуктивне способности (издвајања за проширење и унапређење материјалне основе рада, резервни фонд и амортизацију у односу на просечно коришћена основна средства)
7.	ГУБ/Аи	покривеност губитака сопственом акумулацијом

А. ПОКАЗАТЕЉИ ЕКОНОМИЈЕ ДРУШТВЕНИХ СРЕДСТАВА		
А.2. Показатељи интерне економије		
р. бр.	показатељ	опис
8.	КЕ	коэффициент економичности (укупан приход у односу на укупно утрошена средства)
9.	КО	коэффициент обрта (укупан приход у односу на просечно коришћена обртна средства)
10.	Д/С	доходак по средствима (остварени доходак у односу на просечно коришћена пословна средства)
А.3. Степен застарелости основних средстава и опреме		
11.	К(т)	степен отписаности основних средстава (отписана вредност основних средстава према набавној вредности)
12.	К*(т)	степен отписаности опреме (отписана вредност опреме према набавној вредности)
Б. ПОКАЗАТЕЉИ ВРЕДНОВАЊА РАДА И ПРОДУКТИВНОСТИ		
Б.1. Показатељи вредновања рада		
13.	ЧЛД/Р	чист лични доходак по раднику
14.	БЛД/Р	брuto лични доходак по раднику
15.	(ЧЛД+ЗП)/Р	чист лични доходак и средства заједничке потрошње по раднику
16.	(БЛД+ЗП)/Р	брuto лични доходак и средства заједничке потрошње по раднику
17.	ЗП/Р	заједничка потрошња по раднику
Б.2. Показатељи интерне економије рада		
18.	Д/Р	доходак по раднику
19.	ЧД/Р	чист доходак по раднику
20.	ГУБ/Р	губитак по раднику
21.	УПД/Р	укупан приход по раднику
Б.3. Показатељи динамике технолошког унапређења рада		
22.	СУМОР/Р	средства за унапређење и проширење материјалне основе рада по раднику
23.	СЗР/Р	средства за репродукцију по раднику (средства за унапређење и проширење материјалне основе рада и средстава амортизације по раднику)
Ц. ПОКАЗАТЕЉИ ТЕХНИЧКОГ САСТАВА ПРОИЗВОДНИХ ЧИНИЛАЦА		
24.	С/Р	просечно коришћена пословна средства по раднику
25.	К(0)/Р	основна средства у употреби по набавној вредности по раднику
26.	К*(0)/Р	опрема у употреби по набавној вредности по раднику
Д. ПОКАЗАТЕЉИ ИЗВОЗНЕ СПОСОБНОСТИ И ДОХОДОВНЕ ПОВЕЗАНОСТИ		
27.	УПДиз/УПД	укупан приход остварен на страном тржишту у односу на укупан приход
28.	ЗУПД/УПД	заједнички приход у односу на укупан приход
29.	ЗД/Д	заједнички доходак у односу на расположиви доходак
Е. ПОКАЗАТЕЉИ ОПТЕРЕЂЕНОСТИ ДОХОТКА ОБАВЕЗАМА		
30.	ЧД/Д	распоређени чист доходак у односу на распоређени доходак
31.	(ЧЛД+Аи)/Д	чисти лични доход и средства интерне акумулације у односу на распоређени доходак
32.	(ЧЛД+Аи)/ЧД	чисти лични доходи и средства интерне акумулације у односу на распоређени чист доходак
33.	ЧЛД/БЛД	чист лични доходак у односу на бруто личне дохотке

А. ПОКАЗАТЕЉИ ЕКОНОМИЈЕ ДРУШТВЕНИХ СРЕДСТАВА		
р. бр.	показатељ	опис
34.	СЗ	степен задужености (доспеле а неплаћене обавезе по краткорочним и дугорочним кредитима у односу на висину амортизације и нето интерне акумулације)
35.	СТРУКТ	структура распоређеног дохотка
36.	ЗП/Д	учешће издвајања за заједничке потребе
37.	ОП/Д	учешће издвајања за опште потребе
38.	ОН/Д	учешће издвајања за остале намене
39.	КМ/Д	у томе за реалне камате
40.	РЗ/Д	издвајања за радне заједнице
41.	К/НАи	исплаћене камате у односу на нето интерну акумулацију
Ф. СТРУКТУРНИ ПОКАЗАТЕЉИ (референтне променљиве за корелационе-регресионе анализе)		
42.	Р1	просечан број радника у обрачунском периоду на бази часова рада
43.	Р2	просечан број радника у обрачунском периоду на бази стања крајем месеца
44.	К(0)	основна средства у употреби по набавној вредности
45.	К*(0)	опрема у употреби према набавној вредности
46.	УПД	укупан приход
47.	УПДиз	укупан приход остварен на страном тржишту
48.	ЧД	распоређени чист доходак
49.	Д	распоређени доходак
50.	Аи	интерна акумулација
51.	НАи	нето интерна акумулација
52.	Ао	општа акумулација

8.2.1.1. Акумулативност

Општа је карактеристика акумулативности косовске привреде да је она битно условљена структуром, односно изворима пословних средстава. Недостатак сопствених пословних средстава, те отуда проистекле финансијске обавезе, условљавају оштру квалитативну поделу две основне групе показатеља акумулативности. Они показатељи акумулативности који не узимају овај битан елемент крајњих извора пословних средстава, а то су општа стопа акумулативности (показатељ број 4) и тзв. бруто рентал пословних средстава (показатељ број 5), показују да заостајање косовске привреде у погледу приноса друштвеног капитала и није тако драматично у поређењу са у студији референтним привредним целинама. У случају друге групе показатеља ситуација је управо обрнута. Интерна, нето интерна и реална нето стопа акумулативности (показатељи број 1 до 3) указују на сву тежину проблема.

Преглед *интерних стопа акумулативности* даје се у *графикону 8.34*. Према овом показатељу релативна висина акумулативности косовске привреде приближно је на нивоу 42% југословенског просека.

Стопа нето интерне акумулативности била је у 1987. години негативна у југословенској привреди у целини (-137%). На Косову је она готово 4,5 мања

од југословенског просека (-5.01%). Подаци о овом индикатору за Југославију, Србију, уже подручје Србије и Косово представљени су у *графикону 8.35*.

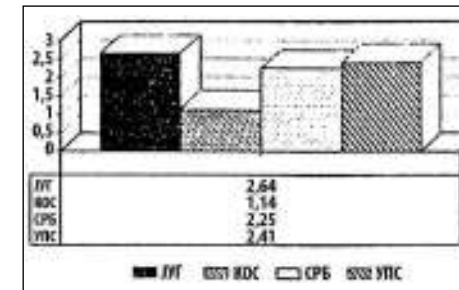
Још неповољнија слика о акумулативној способности југословенске, а посебно косовске привреде добија се када се нето акумулативност посматра у односу на сопствена реално расположива средства. *Стопа реалне нето интерне акумулације* на Косову је негативна, и за преко пет пута мања од југословенског просека. У поређењу с ужим подручјем Србије стопа реалне нето интерне акумулације косовске привреде је четири пута мања. Податке о томе пружа *графикон 8.36*.

Два преостала индикатора акумулативности: општа стопа акумулативности и бруто рентал пословних средстава дају додатну индикацију о значају који има недостатак сопствених средстава за репродуктивну способност косовске привреде.

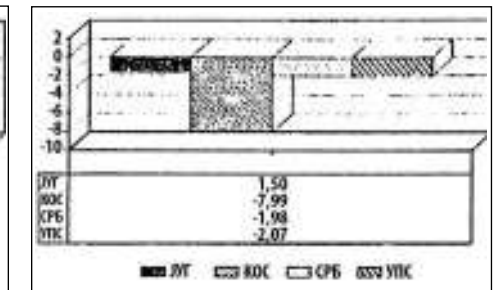
Општа стопа акумулативности контруисана је тако да, поред издвајања за унапређење и проширење материјалне основе рада, средстава резерви, итд., укључује и отплате камата по основу преузетих финансијских обавеза, премије осигурања и остала финансијска давања по том основу. На тај начин овај индикатор је неутралан у односу на крајње изворе пословних средстава и, уз остале непромењене услове, показује способност привреде да, по основу расположивих пословних средстава, избацује одређени финансијски вишак. Интересантно је приметити да, мерено овим индикатором привреда Косова у 1987. години бележи боље резултате него три референтне целине – Југославија, Србија и уже подручје Србије. То се види на основу података из *графикана 8.37*.

Ова наизглед парадоксална чињеница о релативно високој стопи опште акумулативности косовске привреде може се објаснити ако се погледа и други аналоган показатељ: *бруто рентал пословних средстава*. Он, заправо, указује на изворе релативно високе стопе опште акумулативности. Његова вредност је четири до пет пута нижа него на референтним нивоима привреде Југославије, Србије и ужег подручја Србије (*графикон 8.38*). Разлог томе треба тражити у нивоу личних доходака. Наиме, бруто рентал пословних средстава конструисан је тако, да се од оствареног дохотка одузимају просечни југословенски бруто лични доходи, а тако добијен резултат дели с вредношћу просечно коришћених пословних средстава. То је аналогно поставци да у читавој југословенској привреди важи једнакост личних доходака свих запослених радника, без обзира на гранску односно територијалну припадност радне организације. Управо због веома ниских личних доходака у привреди Косова могуће је да она има релативно велику вредност овако дефинисане опште стопе акумулативности и изразито малу вредност бруто рентала пословних средстава. Да су лични доходи у привреди Косова заиста били на нивоу југословенског просека у 1987. години, тада би стопа опште акумулативности била знатно мања. Увид у нивоу личних примања запослених у привреди Косова потврђује исправност овакве хипотезе.

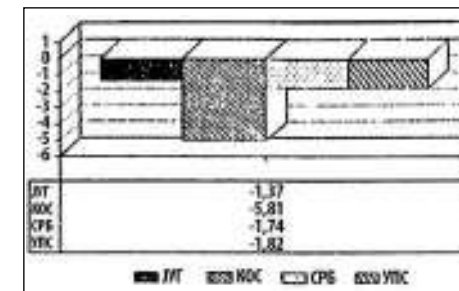
Графикон 8.34. Стопе акумулативности: стопа интерне акумулативности (%)

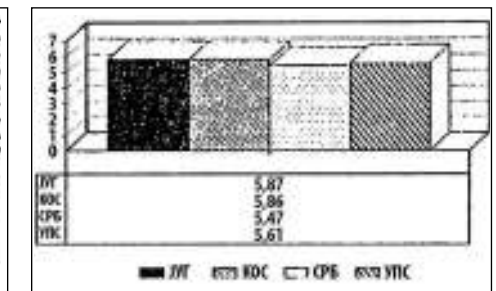
Графикон 8.36. Стопе акумулативности: стопа реалне нето акумулативности (%)

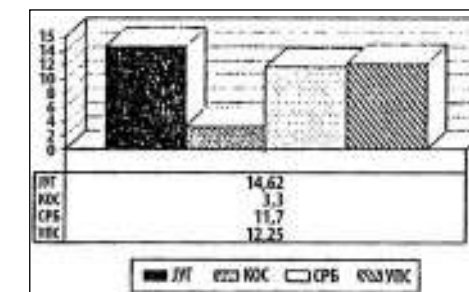
Графикон 8.35. Стопе акумулативности: стопа интерне акумулативности (%)

Графикон 8.37. Стопе акумулативности: стопа опште акумулативности (%)

Графикон 8.38. Стопе акумулативности: Бруто рентал пословних средстава (%)

8.2.1.2. Лични дохоци

У овој тачки посматрамо индикаторе нивоа личних примања у привреди Косова: чисте личне дохотке по запосленом, бруто личне дохотке по запосленом и исплаћена средства на име заједничке потрошње по запосленом.

Чисти лични дохоци били су на нивоу приближном 70% југословенског просека, односно 75% просека привреде Србије (графикон 8.39). Слична ситуација била је и у погледу бруто личних доходака (графикон 8.40). Однос према референтним величинама које су забележене у југословенској, односно привреди Србије износио је 72% и 78% респективно.

У погледу средстава заједничке потрошње разлике су најмање. Према југословенском просеку забележене су вредности од преко 80%, а према вредности овог показатеља за привреду Србије преко 90% (графикон 8.41).

8.2.1.3. Интерна економија

Вредности показатеља интерне економије, коефицијента економичности и коефицијента обрта, у 1987. години за привреду Југославије, Србије, ужег подручја Србије и Косово дате су у графиконима 8.42 и 8.43.

Из графикона видљиво је да је коефицијент економичности (КЕ) на приближно истом нивоу као и у случају референтних привредних целина, док је коефицијент обрта (КО) нижи за готово 20%.

8.2.1.4. Застарелост опреме и материјална опремљеност рада

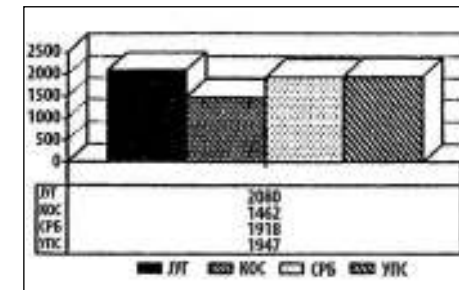
Степен отписаности основних средстава и опреме привреде Косова знатно је мањи од југословенског просека. Док је степен отписаности основних средстава и опреме југословенске привреде 1987. године износио 49% и 66%, у привреди Косова забележене су вредности 38% и 49% (графикони 8.44. и 8.45). Разлог томе лежи у релативно знатно већим улагањима у привреду Косова него у остала подручја југословенске привреде. Због тога је јасно да се узроци релативно слабих резултата косовске привреде не могу тражити у застарелости техничке основе.

Табела 8.3. Показатељи материјалне опремљености рада

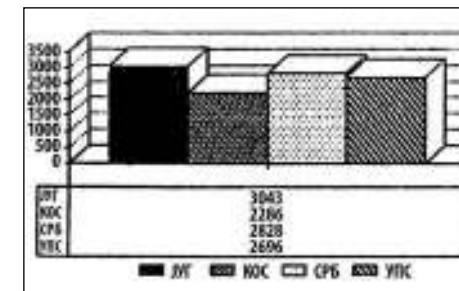
	С/Р	К(0)/Р	К*(0)/Р
ЈУГ	100	100	100
КОС	87	82	96
СРБ	96	93	97
УПС	90	86	94

Набавна вредност основних средстава у употреби по раднику, $[K(0)/P]$, набавна вредност опреме у употреби по раднику $[K^*(0)/P]$, као и вредност просечно коришћених пословних средстава по раднику (C/P) у привреди Косова готово су једнаке југословенском просеку, односно референтним вредностима

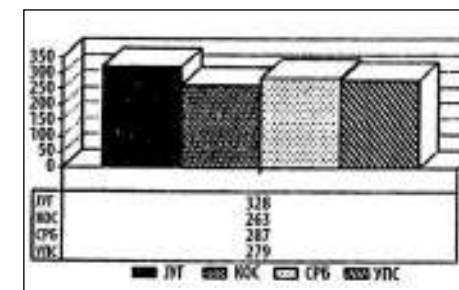
Графикон 8.39. Лична примања: чист лични доходак по раднику (000 дин)

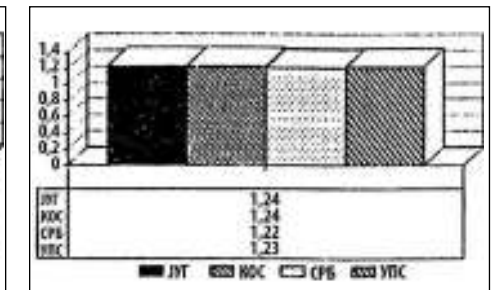
Графикон 8.40. Лична примања: бруто лични доходак по раднику (000 дин)

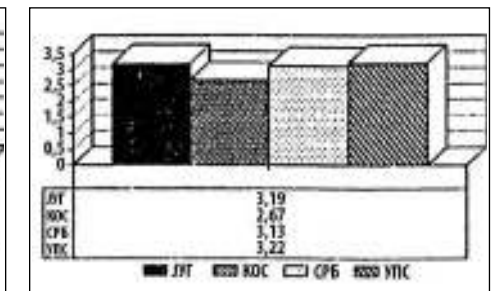
Графикон 8.41. Лична примања: заједничка потрошња по раднику (000 дин)

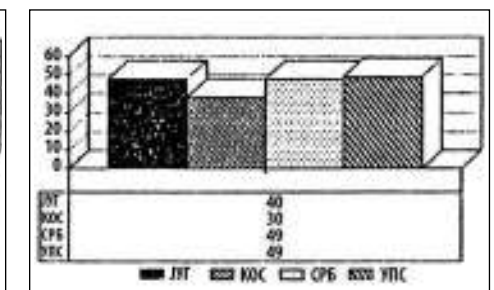
Графикон 8.42. Економичност пословања: коефицијент економичности

Графикон 8.43. Економичност пословања: коефицијент обрта

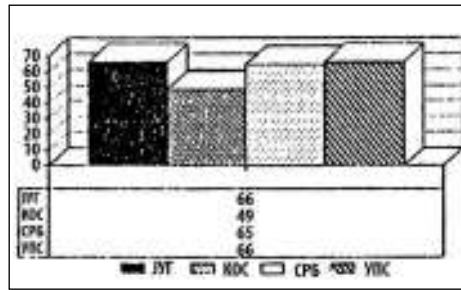
Графикон 8.44. Застарелост технологије: отписаност основних средстава (%)

привреде Србије и привреде њеног ужег подручја. Подаци о овим показатељима у релативном изразу према југословенском просеку дати су у табели 8.3.

Како се вредности дефинисаних показатеља материјалне основе рада косовске привреде крећу на нивоу југословенског просека ни у овој се области не могу тражити специфични узроци лоших резултата косовске привреде.

Графикон 8.45. Застарелост технологије: отписаност опреме (%)

8.2.1.5. Доходовна повезаност и извозна способност

Посебно лоше обележје косовске привреде, посматрано у склопу неопходних претпоставки за брже укључивање у процесе развоја југословенске привреде у целини, састоји се у изузетно, према потребама које се објективно намећу, ниској доходовној повезаности. Уместо да заједнички доходак представља знатно већи део укупног дохотка у поређењу с остатком југословенске привреде (исто се односи и на институцију заједничког прихода), косовска привреда бележи управо супротне, исподпросечне резултате. Исподпросечна извозна способност косовске привреде само је логична последица.

Вредности учешћа заједничког дохотка у дохотку (ЗД/Д), заједничког прихода у укупном приходу (ЗУПД/УПД) и укупног прихода од извоза у укупном приходу (УПДиз/УПД) дате су у табели 8.4.

Табела 8.4. Показатељи доходовне повезаности и извозне способности

	УПДиз/УПД	ЗУПД/УПД	ЗД/Д
ЈУГ	0,10	0,13	0,02
КОС	0,06	0,11	0,00
СРБ	0,10	0,13	0,01
УПС	0,12	0,13	0,01

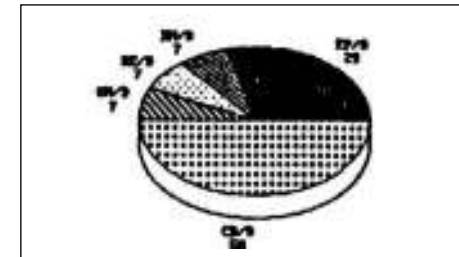
8.2.1.6. Оптерећеност дохотка обавезама

Анализа релативног нивоа показатеља акумулативности индицирала је да је косовска привреда под снажним притиском финансијских обавеза по основу коришћења туђих средстава. Заиста, анализа структуре распоређеног дохотка потврђује овакву хипотезу. Структура дохотка (Д) одређена је учешћем издвајања за заједничку потрошњу (ЗП/Д), за општу потрошњу (ОП/Д), за реалне камате (КМ/Д), за радне заједнице (РЗ/Д) и за остале намене. Вредности учешћа ових категорија у укупном дохотку у привреди Југославије, Косова, Србије и ужег подручја Србије дате су у графиконима 8.46. до 8.49.

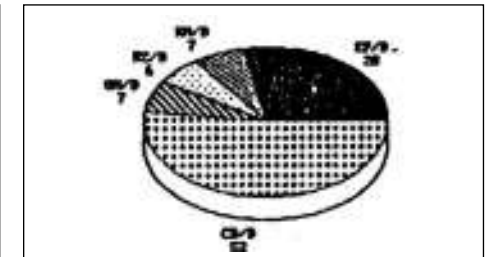
Учешће заједничке потрошње у дохотку у привреди Косова је за око 1/7 ниже него у осталим референтним целинама. Учешће издвајања по основу реалних камата, међутим, веће је готово 2,5 пута. Терет финансијских обавеза привреде Косова, дакле, релативно је већи од југословенског просека. Ово тим пре што је остатак дохотка привреде приближно једнак на свим нивоима посматрања, укључујући и косовску привреду, и креће се око 50%. То, међутим, уз претпоставку једнаких просечних каматних стопа на нивоу Југославије и на Косову, сугерише и закључак да је у истој сразмери веће и учешће екстерних средстава у укупним пословним средствима привреде Косова. Када се, међутим, зна да су за косовска предузећа одобраване по правилу знатно ниже номиналне, а тиме и реалне, каматне стопе, учешће екстерних средстава у укупним пословним средствима привреде Косова знатно је веће од аналогног југословенског просека него што то сугерише сразмера већег каматног оптерећења косовске привреде.

Сада је јасније зашто привреда Косова бележи изразито негативне вредности показатеља интерне акумулативности, а релативно боље вредности показатеља опште акумулативности и бруто рентала пословних средстава. То се на синтетички начин може сагледати преко односа исплата за реалне камате и укупних фондова интерне акумулације привреде (графикон 8.50). Док је овај однос у привреди Југославије (и привреди Србије) приближно 1:1, у привреди Косова он је драматично неповољан и износи 3,66:1.

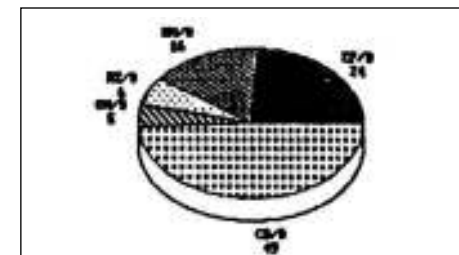
Графикон 8.46. Захватање из дохотка: Југославија (%)

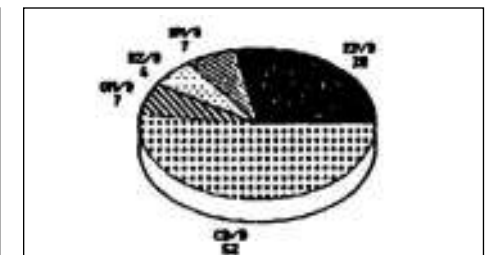
Графикон 8.48. Захватање из дохотка: Србија (%)

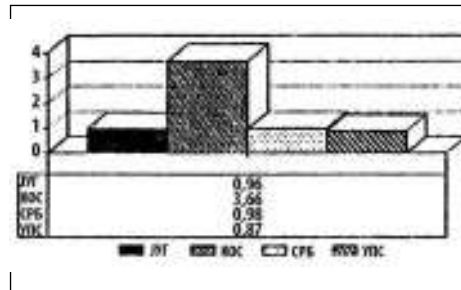
Графикон 8.47. Захватање из дохотка: САП Косово (%)

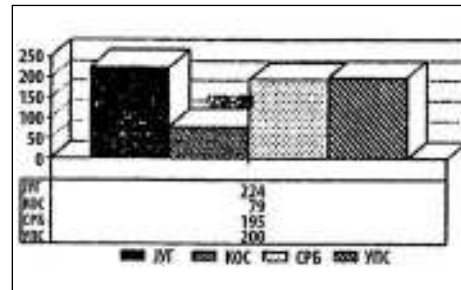
Графикон 8.49. Захватање из дохотка: Уже подручје Србије (%)

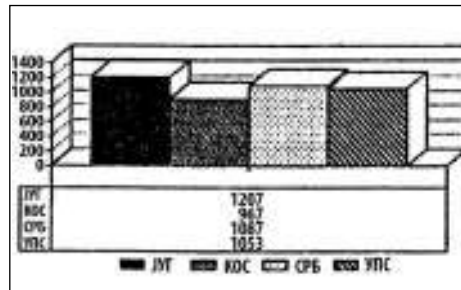
Графикон 8.50. Камате / акумулација: реална камата / интерна акумулација

Графикон 8.51. СУМОП / Р: средства за унапређење материјалне основе по раднику

Графикон 8.52. СЗР / Р: средства за репродукцију по раднику

8.2.1.7. Потенцијал за технолошко унапређење рада

Када се имају у виду све до сада наведене опште карактеристике релативног нивоа ефикасности косовске привреде може се очекивати да су њене могућности за проширивање и унапређивање материјалне основе рада више него скромне, уз остале непромењене услове. Два изабрана показатеља, *средства за унапређење и проширење материјалне основе рада по раднику (СУМОП/Р)* и *расположива средства за репродукцију по раднику (СЗР/Р)* управо то и потврђују. Подаци о вредностима ових показатеља за 1987. годину дати су у *графиконима 8.51. и 8.52.*

Пошто је у средствима за репродукцију садржана и акумулација, права мера способности привреде за нето сопствену акумулацију по раднику јесте показатељ СУМОП/Р. У привреди Косова овај показатељ бележи свега 1/3 југословенског просека.

8.2.1.8. Закључак

Подаци за 1987. годину завршних рачуна (ЗР) привреде указују да је релативна ефикасност косовске привреде ниска.

Акумулативност је недовољна, посебно способност косовске привреде да обезбеди сопствену акумулацију. То је последица ниске продуктивности и високе задужености косовске привреде. Стопа опште акумулативности и бруто рентал пословних средстава бележе сразмерно високе вредности захваљујући пре свега релативно ниским личним дохоцима на Косову у поређењу с југословенским просеком.

Застарелост опреме и основних средстава косовске привреде релативно је мања од просека југословенске привреде. То указује на чињеницу да се она недовољно ефикасно користе и да има доста простора за унапређење ефикасности коришћења производног капитала.

Доходовна повезаност косовске привреде, као и извозна способност, знатно је мања од југословенског просека иако положај косовске привреде и њене перформансе захтевају управо супротну ситуацију: изнадпросечну повезаност косовске привреде кроз заједничке подухвате, програме и инвестиције с остатком југословенске привреде.

Висока зависност од екстерног финансирања и ниска ефикасност коришћења пословних средстава условили су натпросечно оптерећење косовске привреде трошковима реалних камата. И поред знатних олакшица косовској привреди на име издвајања за заједничке потребе, то је условило да је удео чистог дохотка у распоређеном дохотку косовске привреде подједнако лош као и у читавој привреди Југославије, односно да се у 1987. години кретао на нивоу 50%.

8.2.2. Структура алокације производних чинилаца

У овој тачки структура алокације производних чинилаца у привреди и индустрији Косова упоредиће се са структурама алокације у привреди Југославије, федералних јединица као и у привреди тзв. ужег подручја Србије, те Војводине. Тиме ће се дати одговори на два питања:

1. Колико је структура алокације производних чинилаца у привреди Косова атипична у поређењу, како с југословенским просеком, тако и с привредама република и покрајине Војводине, односно да ли се на основу овакве евентуалне атипичности може тражити и узрок испољеног степена њене ефикасности?

2. Које су то регионалне целине (привреде република и Војводине) у којима је структура алокације производних чинилаца најближа структури алокације у привреди Косова, а које су најмање сличне у односу на ту алокацију?

Одговором на ова два питања може се добити солидна основа за постављање нових истраживачких хипотеза. На пример, ако би се показало да све регионалне целине обухваћене анализом, а које имају сличну структуру алокације производних чинилаца као и привреда Косова истовремено бележе економске резултате испод југословенског просека, тада би се могла поставити хипотеза о значајном утицају системских мера (привредни систем и економска политика) на релативну ефикасност привреде Косова.

Анализом је обухваћена структура улагања производних чинилаца *рад и капитал*. Као апроксимација овако дефинисаних производних чинилаца узета су по два индикатора за сваки. Индикатор: *просечан број запослених у обрачунском периоду на бази часова рада* (P1) и индикатор: *просечан број радника у обрачунском периоду на бази стања крајем месеца* (P2) узети су као апроксимација радног утрошка. Индикатор: *основна средства у употреби по набавној вредности* [K(O)] и индикатор: *опрема у употреби према набавној вредности* [K*(0)] узети су као апроксимације утрошка капитала.

Степен сличности секторских структура алокација производних чинилаца посматрана је на *четири нивоа агрегације*: 1. ниво 11 привредних области; 2. ниво 69 привредних грана; 3. ниво 148 привредних група; 4. ниво 341 привредних подгрупа.

Овом приликом било би корисно сагледати и сличност структуре алокације производних чинилаца у индустријској производњи. Зато је читава процедура поновљена и за индустријске секторе на три нивоа агрегације: 36 индустријских грана, 87 индустријских група и 187 индустријских подгрупа делатности.

Сличност структура алокација производних чинилаца мерена је коефицијентима парцијалне корелације између различитих регионалних јединица. Општа карактеристика добијених резултата је да вредност чинилаца коефицијента корелације опада с падом степена агрегације, односно с преласком на већи узорак. Оваква тенденција не представља изненађење јер је у складу с познатим статистичким законитостима. С друге стране, она недвосмислено указује да се привредне структуре међусобно више разликују уколико је природа економске делатности конкретније дефинисана, односно на основу мањег степена агрегације података. Изненађење, међутим, представља изузетно високо слагање структуре алокације производних чинилаца на нивоу 11 привредних области (табела 8.5).

Табела 8.5. Структура алокације производних чинилаца: Ниво 11 привредних области

КОС <=>	ЈУГ	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	ВОЈ
P1	99,7	99,3	94,0	99,1	99,4	98,9	99,8	99,6	97,0
P2	99,7	99,3	94,7	99,1	99,4	99,0	99,8	99,6	97,4
K(O)	98,9	99,3	94,2	95,6	99,1	97,2	99,1	98,9	94,9
K*(0)	99,4	99,9	96,5	96,8	99,8	99,6	99,6	99,4	99,2

Готово стопроцентно слагање структуре алокације производних чинилаца за различите области привреде Косова с одговарајућим структурама референтних јединица указује да је релевантан значај привредних области, мерено структуром алокације производних чинилаца, идентичан. Ово је веома занимљив резултат, јер је реч о привредним целинама битно различитог ступња развијености, нивоа дохотка по становнику и запосленом итд., па је овако висок степен слагања заиста неочекиван. Да ли је реч о специфичном резултату

заокруживања „националних економија” у претходном периоду или о нечем другом не може се дати поуздан одговор без додатних истраживања.

Степен квантитативног слагања опада с дезагрегацијом узорка. Подаци добијени за 69 привредних грана бележе знатно ниже и већ асиметричне вредности (табела 8.6). Структура алокације рада и даље је веома слична у свим посматраним референтним јединицама. Међугранска алокација средстава у привреди Косова, међутим, бележи потпуно одсуство сличности с привредама Црне Горе, Хрватске и Војводине, ако се структура мери опремом према набавној вредности. Сличност је задржана и у овом случају ако се структура мери основним средствима према набавној вредности.

Табела 8.6. Структура алокације производних чинилаца: Ниво 69 привредних грана

КОС <=>	ЈУГ	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	ВОЈ
P1	80,6	77,1	67,3	71,1	80,6	62,8	80,8	76,8	62,7
P2	80,2	76,4	68,4	71,2	80,1	62,8	80,5	76,5	63,3
K(O)	85,0	90,2	68,9	60,2	87,3	74,3	82,9	87,5	0,3
K*(0)	82,3	81,0	0,4	0,5	73,6	84,0	78,9	84,5	0,2

Прелазак на разуђеније узорке група и подгрупа делатности само потврђује тенденције које су забележене на узорку 69 привредних грана (табеле 8.7. и 8.8). Може се констатовати да је по структури алокације производних чинилаца привреда Косова најсличнија привредама ужег подручја Србије, Македоније и Босне и Херцеговине. На другом полу налази се привреде Црне Горе и Хрватске.

Табела 8.7. Структура алокације производних чинилаца: Ниво 141 групе делатности

КОС <=>	ЈУГ	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	ВОЈ
P1	77,8	75,8	56,2	64,9	80,2	62,3	76,5	71,2	49,6
P2	76,7	74,9	56,3	64,3	78,9	61,2	75,5	70,4	49,3
K(O)	84,7	82,9	64,9	64,7	87,5	74,9	84,9	86,8	31,2
K*(0)	83,2	75,1	35,1	49,5	72,4	84,1	83,5	84,4	28,2

Сличност структура алокација производних чинилаца у индустријским секторима указује на додатно интересантну појаву. Наиме, уочава се да је структура алокације рада знатно асиметричнија од структуре алокације другог производног чиниоца у највећем броју референтних поређења. Ово може бити индиректна индикација скривених нерационалности у структури индустријске запослености радне снаге. Наиме, пошто привреда Косова бележи у југословенским размерама најслабије резултате у погледу ефикасности, део објашњења може се тражити у нерационалној секторској структури запослености постојећег

Табела 8.8. Структура алокације производних чинилаца: Ниво 341 подгрупа делатности

КОС <=>	ЈУГ	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	ВОЈ
P1	77,8	75,8	56,2	64,9	80,2	62,3	76,5	71,2	49,6
P2	76,7	74,9	56,3	64,3	78,9	61,2	75,5	70,4	49,3
K(0)	84,7	82,9	64,9	64,7	87,5	74,9	84,9	86,8	31,2
K*(0)	83,2	75,1	35,1	49,5	72,4	84,1	83,5	84,4	28,2

Табела 8.9. Структура алокације производних чинилаца: Ниво 36 индустријских грана

КОС <=>	ЈУГ	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	ВОЈ
P1	57,0	55,0	64,0	42,6	62,9	42,1	51,5	52,5	42,4
P2	57,0	55,5	64,0	42,6	63,6	42,5	57,4	52,4	42,4
P(0)	91,0	94,3	83,2	74,1	95,1	89,2	86,6	90,4	27,6
P*(0)	83,7	79,5	42,7	54,0	73,1	83,8	78,8	85,5	17,3

Табела 8.10. Структура алокације производних чинилаца: Ниво 87 индустријских група делатности

КОС <=>	ЈУГ	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	ВОЈ
P1	53,8	55,5	36,6	34,0	57,0	39,7	54,3	48,4	29,9
P2	53,4	54,7	36,7	35,3	56,9	39,4	53,7	47,9	30,6
K(0)	89,9	85,4	75,7	80,4	89,6	89,3	89,2	89,6	40,1
K*(0)	86,4	74,1	39,2	66,5	72,5	85,0	85,7	86,4	48,1

Табела 8.11. Структура алокације производних чинилаца: Ниво 187 индустријских подгрупа делатности

КОС <=>	ЈУГ	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	ВОЈ
P1	47,4	41,9	0	0	55,1	29,1	51,1	41,2	22,9
P2	47,3	41,9	6,0	0	54,9	29,6	50,4	40,7	23,4
K(0)	52,5	53,1	19,5	19,3	66,4	22,2	64,2	56,7	15,1
K*(0)	70,3	60,4	0	7,0	66,7	29,4	77,4	76,9	12,6

контингента радне снаге. Посебно питање је рационалност нивоа запослености у односу на постојећи фонд и структуру производног капитала. Подаци о релативној подударности секторске структуре алокације производних чинилаца за индустријске делатности дати су у табелама 8.9. до 8.11.

8.2.3. Релативна ефикасност економских сектора у употреби друштвеног капитала

У овој тачки анализира се (на четири нивоа агрегисаности) степен уједначености секторских приноса друштвеног капитала мерен изабраним скупом показатеља акумулативности. Затим ће се утврдити степен квантитативног слагања релативног нивоа секторских акумулативности у привреди Косова с аналогним варијацијама у привредама Југославије, Србије и ужег подручја Србије. На тај начин испитује се да ли је релативна ефикасност коришћења друштвеног капитала у различитим секторима косовске привреде у складу с општим југословенским тенденцијама. Уколико је то тачно тада је у случају привреде Косова доминантан проблем апсолутног нивоа акумулативности, односно ефикасности идентификације конкретних секторских сегмената секундарног значаја. Другим речима, то би значило да привреда Косова дели судбину читаве југословенске привреде, али на знатно нижем нивоу опште економске ефикасности. Због тога његов секторски аспект избија у први план: неопходно је идентификовати секторе привреде с релативно најнижом и највишом ефикасности. Тиме се добија информација о томе где се налазе највеће потенцијалне резерве, као у релативно најуспешнијим производним секторима који могу да послуже као фактор динамизације процеса структурних прилагођавања.

Подаци о минималним и максималним вредностима показатеља, непондерисаној аритметичкој средини и стандардној девијацији говоре о неуједначености индикатора акумулативности у привредама Југославије, Косова, Србије и ужег подручја Србије. Стандардна девијација представља синтетичку меру степена дисперзије вредности датог обележја и због тога представља основну информацију. Тачније, њеним кориговањем аритметичком средином, добија се кључни показатељ, коефицијент варијације вредности обележја.

У табелама у којима су представљени резултати емпиријске анализе коришћен је редни број индикатора КОС4 означава општу стопу акумулативности у привреди Косова.

На основу података из табела 8.12. до 8.15. уочава се занимљива тенденција: просечне вредности индикатора су веће што је нижи степен агрегације. С обзиром да је реч о непондерисаној аритметичкој средини, ниже вредности индикатора концентрисане су у оним секторима који везују процентуално највећи део укупне масе пословних средстава. То је потврда познате карактеристике југословенске привреде да релативно мали број сектора (предузећа) која су по правилу и највеће производне јединице генеришу општу негативну слику економских перформанси читаве привреде. У том погледу ни привреда Косова не представља изузетак.

Вредности коефицијента варијације у табелама 8.16. до 8.19. показују:

1. Варијабилитет међусекторских разлика у висини акумулативности, мереној било којим индикатором, веома је висок у свим јединицама посматрања и на свим нивоима агрегације.

2. Изузетно висок варијабилитет на свим нивоима агрегације забележен је код оних индикатора акумулативности који узимају у обзир крајње изворе пословних средстава (посебно индикатори под редним бројем 2 и 3).

3. Привреда Косова бележи асиметричне варијабилитете у случају интерних стопа акумулативности и бруто рентала пословних средстава и односу на остале референтне целине.

Табела 8.12. Варијабилитет показатеља акумулативности: Ниво 11 привредних области

	ПРОСЕК	СТАНДАРДНА ДЕВИЈАЦИЈА	МИНИМУМ	МАКСИМУМ
ЈУГ1	3,04727	1,30232	1,60000	5,31000
ЈУГ2	0,63636	2,28845	-3,21000	3,60000
ЈУГ3	0,90091	3,05003	-4,07000	6,13000
ЈУГ4	5,42455	1,47674	3,11000	7,71000
ЈУГ5	15,84091	6,58343	7,22000	26,89000
КОС1	1,68909	1,62532	0,01000	5,57000
КОС2	-5,32091	7,19914	-21,66000	2,28000
КОС3	-13,68273	26,09683	-86,90000	5,35000
КОС4	6,23455	3,99845	0,10000	11,85000
КОС5	-0,89091	4,71122	-6,16000	6,66000
СРБ1	2,80909	0,90483	1,31000	4,37000
СРБ2	0,61818	2,53237	-3,97000	4,05000
СРБ3	0,64273	3,28021	-4,61000	7,12000
СРБ4	5,26364	1,50630	2,27000	6,98000
СРБ5	14,14364	7,78218	6,78000	32,07000
УПС1	2,48636	1,20790	0,93000	4,92000
УПС2	0,47182	2,34053	-3,70000	3,61000
УПС3	0,59182	3,15135	-4,51000	6,48000
УПС4	4,83000	1,96187	1,27000	7,58000
УПС5	12,79364	8,13490	3,76000	30,93000

Табела 8.13. Варијабилитет показатеља акумулативности: Ниво 69 привредних грана

	ПРОСЕК	СТАНДАРДНА ДЕВИЈАЦИЈА	МИН.	МАКС.
ЈУГ1	3,51000	2,45144	0,11000	12,59000
ЈУГ2	-0,45565	5,82341	-25,83000	11,69000
ЈУГ3	1016,74534	8460,77123	-67,84000	70278,57813
ЈУГ4	6,85942	2,67855	2,10000	15,37000
ЈУГ5	22,08304	34,75288	4,29000	297,98999
КОС1	3,13647	3,29299	0,00000	23,19000
КОС2	-1,45721	9,46566	-53,65000	23,19000
КОС3	338,52089	2846,69153	-317,17001	23465,47070
КОС4	6,47088	3,79629	1,27000	27,61000
КОС5	19,62647	41,40586	2,29000	349,84000
СРБ1	3,19015	3,25475	0,00000	23,19000

	ПРОСЕК	СТАНДАРДНА ДЕВИЈАЦИЈА	МИН.	МАКС.
СРБ2	-0,64090	6,84537	-27,16000	23,19000
СРБ3	-1,68940	11,52535	-61,55000	36,37000
СРБ4	6,40194	3,78151	0,00000	27,61000
СРБ5	22,28552	59,05531	-3,41000	492,57999
УПС1	3,32590	7,19336	0,00000	51,03000
УПС2	-4,21377	15,63741	-58,23000	51,03000
УПС3	1653,03629	13019,55675	-317,17001	101671,34375
УПС4	7,47508	7,47328	0,10000	52,89000
УПС5	-4,16016	45,97870	-328,66000	97,49000

Табела 8.14. Варијабилитет показатеља акумулативности: Ниво 148 група делатности

	ПРОСЕК	СТАНДАРДНА ДЕВИЈАЦИЈА	МИН.	МАКС.
ЈУГ1	3,68115	2,74224	0,00000	13,32000
ЈУГ2	-0,30993	6,16407	-25,83000	13,24000
ЈУГ3	472,99553	5777,03004	-82,99000	70278,57813
ЈУГ4	7,04473	2,97166	0,59000	16,37000
ЈУГ5	20,11500	24,49503	2,16000	297,98999
КОС1	6,36889	33,96471	0,00000	349,69000
КОС2	-0,63120	36,96777	-58,23000	349,69000
КОС3	928,78291	9784,66905	-317,17001	101671,34375
КОС4	12,10796	46,61291	0,10000	485,95001
КОС5	12,19982	14731760	-328,66000	1482,79004
СРБ1	3,06799	2,78033	0,00000	23,19000
СРБ2	-0,89458	7,88860	-53,65000	23,19000
СРБ3	158,67688	1956,02620	-317,17001	23465,47070
СРБ4	6,59389	3,50320	1,27000	27,61000
СРБ5	16,51417	28,99767	-1,90000	349,84000
УПС1	3,13250	2,93125	0,00000	23,19000
УПС2	-0,57522	7,02626	-27,16000	23,19000
УПС3	-2,54522	13,84913	-80,85000	36,37000
УПС4	6,50007	3,77008	0,00000	27,61000
УПС5	17,80831	42,21382	-29,85000	492,57999

Табела 8.15. Варијабилитет показатеља акумулативности: Ниво 341 подгрупа делатности

	ПРОСЕК	СТАНДАРДНА ДЕВИЈАЦИЈА	МИН.	МАКС.
ЈУГ1	4,14201	4,27990	0,00000	52,89000
ЈУГ2	0,26398	8,05833	-53,65000	39,18000
ЈУГ3	65,24059	1039,33894	-317,17001	18956,69922
ЈУГ4	7,43782	4,50476	0,52000	53,62000
ЈУГ5	30,49870	143,36630	2,16000	2594,41992
КОС1	21,37381	240,10117	0,00000	3187,02002
КОС2	9,23750	248,08274	-743,28003	3187,02002

	ПРОСЕК	СТАНДАРДНА ДЕВИЈАЦИЈА	МИН.	МАКС.
КОС3	-30,46642	198,69743	-2537,67993	61,13000
КОС4	26,74131	243,10107	0,00000	3229,77002
КОС5	0,45210	133,93409	-977,40997	1309,81006
СРБ1	3,62268	7,24030	0,00000	119,69000
СРБ2	0,13955	10,28042	-53,65000	119,68000
СРБ3	-0,89825	58,72682	-592,48999	580,19000
СРБ4	7,00554	7,69571	0,00000	123,17000
СРБ5	138,36322	2152,28874	-26,00000	38151,96094
УПС1	3,61279	5,63102	0,00000	81,61000
УПС2	0,05369	9,58518	-38,30000	81,60000
УПС3	-4,04683	38,29111	-592,48999	79,78000
УПС4	7,01930	6,20391	0,00000	82,18000
УПС5	21736346	3384,07246	-74,64000	57343,26172

Табела 8.16. Коефицијенти варијације показатеља акумулативности: Ниво 11 привредних области

	ПОКАЗАТЕЉ БР.				
	1	2	3	4	5
ЈУГ	0,70	12,91	8,31	0,40	1,57
КОС	2,16	3,56	7,87	1,01	11,03
СРБ	1,05	6,48	8,42	0,58	2,09
УПС	1,02	10,68	6,82	0,59	2,66

Табела 8.17. Коефицијенти варијације показатеља акумулативности: Ниво 69 привредних грана

	ПОКАЗАТЕЉ БР.				
	1	2	3	4	5
ЈУГ	0,42	3,56	3,43	0,27	0,37
КОС	0,96	1,35	1,91	0,64	5,29
СРБ	0,48	4,97	5,33	0,40	0,63
УПС	0,32	4,08	5,12	0,28	0,55

Табела 8.18. Коефицијенти варијације показатеља акумулативности: Ниво 148 група делатности

	ПОКАЗАТЕЉ БР.				
	1	2	3	4	5
ЈУГ	0,74	20,53	12,21	0,32	1,21
КОС	5,33	58,73	10,54	3,83	12,05
СРБ	0,90	8,85	12,30	0,53	1,75
УПС	0,93	12,31	5,43	0,58	2,37

Табела 8.19. Коефицијенти варијације показатеља акумулативности: Ниво 341 подгрупе делатности

	ПОКАЗАТЕЉ БРОЈ				
	1	2	3	4	5
ЈУГ	1,03	30,96	15,98	0,60	4,76
КОС	11,37	26,87	6,49	9,28	294,18
СРБ	2,01	74,14	6,59	1,09	15,59
УПС	1,56	191,10	9,48	0,88	15,60

Ови налази могу се објаснити чињеницом да је у југословенској привреди акумулација резидуална величина. Њена релативна висина (у односу на коришћење средстава) условљена је пре свега привредносистемским мерама, тачније положајем у примарној расподели различитих економских сектора. Поред тога, степен задужености производних сектора варира значајно од укупног просека, те се све мере акумулативности које узимају у обзир и обавезе према финансијским изворима као одбитну ставку акумулације, још више удаљавају од просека акумулативности. То објашњава изузетно висок варијабилитет ових показатеља. Мањи варијабилитет управо ове групе показатеља у неким случајевима у привреди Косова може се објаснити тиме да су сви производни сектори готово униформно зависни од екстерних извора финансирања, што није случај и с привредама референтних јединица посматрања. Знатно виши варијабилитет бруто рентала пословних средстава заслужује посебну пажњу. Његова изразито висока вредност за привреду Косова може бити објашњена двојачко. С једне стране, бруто рентал пословних средстава сигнификантно је негативно корелисан са степеном отписаности основних средстава. С друге стране, бруто рентал је повезан с релативним нивоом секторске ефикасности у употреби материјалних производних чинилаца и радног инпута, за задати ниво технологије. Због тога његов висок варијабилитет може бити последица: прво, изразито неуједначеног степена отписаности пословних средстава у различитим економским секторима, и, друго, веома неуједначеног нивоа тзв. Х-ефикасности.

У табелама 8.20. до 8.22. дати су подаци о распонима, просечној вредности и стандардним девијацијама индикатора приноса друштвених средстава индустријских сектора, а у табелама 8.23. до 8.25. подаци о одговарајућим коефицијентима варијације. Варијабилитет се смањује преласком на индустријске гране, што је логична последица чињенице да је привредносистемско окружење утолико уједначеније уколико је реч о хомогенијим секторима. Сви општи налази, добијени за групе привредних делатности у целини важе и у случају индустрије.

8.2.4. Релативна ефикасност економских сектора у коришћењу рада

У овој тачки приказани су резултати анализе варијабилитета личних примања запослених на основу три изабрана индикатора. Индикатори су обележени на исти начин као у претходној тачки. Тако индикатор број 13 означава чисте

личне дохотке по раднику, број 14 бруто личне дохотке по раднику, а број 17 средстава заједничке потрошње по раднику.

Варијабилитет изабраних показатеља личних примања запослених у друштвеном сектору привреде знатно је мањи од варијабилитета приноса друштвених средстава на свим нивоима агрегације. Варијабилитет личних примања, међутим, и до три пута је виши од варијабилитета у односу на привреду с тржиштем радне снаге.

Варијабилитет међусекторских разлика у личним примањима у привреди Косова нешто је нижи него у привреди Србије и њеног ужег подручја. У табелама 8.26. до 8.29. дате су вредности статистика дисперзије на свим нивоима агрегације, а у табелама 8.30. до 8.33. посебно су дате вредности коефицијента варијације. Подаци за индустријске секторе дати су у табелама 8.34. до 8.39.

8.2.5. Фактори међусекторских варијација стопа акумулативности

Показано је да се, у просеку, стопе акумулативности разликују у четири посматране привредне целине. Такође је показано да се секторске варијације ових показатеља делимично поклапају. Остаје да се види да ли су и ове међусекторске варијације стопа акумулативности под дејством истих фактора и, ако је то случај, какво је њихово експланаторно дејство.

Табела 8.20. Варијабилитет показатеља акумулативности: Ниво 36 индустријских грана

	ПРОСЕК	СТАНДАРДНА ДЕВИЈАЦИЈА	МИНИМУМ	МАКСИМУМ
ЈУГ1	2,91389	2,07257	0,30000	10,61000
ЈУГ2	-2,94861	6,31634	-25,83000	9,05000
ЈУГ3	-5,62306	12,94700	-67,84000	9,90000
ЈУГ4	6,70806	2,50754	2,10000	15,37000
ЈУГ5	15,99361	6,36339	4,29000	27,44000
КОС1	2,09250	3,34012	0,00000	15,47000
КОС2	-5,26625	12,21262	-53,65000	15,47000
КОС3	-15,57969	56,70691	-317,17001	20,14000
КОС4	6,36875	3,50886	1,50000	15,77000
КОС5	3,73094	6,72844	-13,14000	19,90000
СРБ1	2,25171	1,35344	0,00000	4,94000
СРБ2	-5,34514	10,74540	-53,63000	5,10000
СРБ3	-15,69800	53,73514	-317,17001	5,68000
СРБ4	6,00286	1,88893	1,60000	12,03000
СРБ5	12,18200	5,16750	2,29000	28,32000
УПС1	2,31353	1,66406	0,00000	6,94000
УПС2	-3,66176	6,72567	-27,16000	7,58000
УПС3	-6,62765	12,62282	-61,55000	9,62000
УПС4	5,89853	2,14688	0,00000	12,16000
УПС5	12,43118	7,93725	-3,41000	42,72000

Табела 8.21. Варијабилитет показатеља акумулативности: Ниво 87 индустријских група делатности

	ПРОСЕК	СТАНДАРДНА ДЕВИЈАЦИЈА	МИНИМУМ	МАКСИМУМ
ЈУГ1	3,11149	2,33840	0,00000	11,29000
ЈУГ2	-2,41391	6,57419	-25,83000	9,64000
ЈУГ3	-5,45782	14,12030	-82,99000	9,90000
ЈУГ4	6,89977	2,69059	0,59000	15,37000
ЈУГ5	16,68471	6,89131	2,16000	37,26000
КОС1	2,26300	4,11127	0,00000	22,70000
КОС2	-5,77767	13,25596	-53,65000	22,70000
КОС3	-18,42950	54,95181	317,17001	52,23000
КОС4	7,01183	5,30851	0,72000	30,64000
КОС5	3,31817	13,78228	-60,48000	55,17000
СРБ1	2,40130	1,97239	0,00000	8,38000
СРБ2	-3,20403	7,24384	-27,16000	8,64000
СРБ3	-7,32468	15,96278	-80,85000	9,62000
СРБ4	6,10506	2,43326	0,00000	15,41000
СРБ5	12,66494	8,05792	-3,35000	42,72000
УПС1	2,37048	1,66243	0,00000	6,26000
УПС2	-3,69614	8,57735	-53,65000	5,84000
УПС3	-10,03422	36,54339	-317,17001	5,98000
УПС4	6,37072	2,60817	1,60000	19,02000
УПС5	12,65506	5,92380	-0,35000	28,32000

Табела 8.22. Варијабилитет показатеља акумулативности: Ниво 187 индустријских подгрупа делатности

	ПРОСЕК	СТАНДАРДНА ДЕВИЈАЦИЈА	МИНИМУМ	МАКСИМУМ
ЈУГ1	3,13182	2,64985	0,00000	14,16000
ЈУГ2	-2,41113	8,06603	-53,65000	13,65000
ЈУГ3	-6,11882	26,34480	-317,17001	16,64000
ЈУГ4	6,87833	2,99822	0,59000	19,65000
ЈУГ5	17,53478	7,77979	2,16000	44,78000
КОС1	2,03729	4,01272	0,00000	22,70000
КОС2	-8,02612	21,11489	-143,72000	22,70000
КОС3	-25,27976	67,75812	-318,45999	52,53000
КОС4	6,86800	5,94405	0,00000	30,64000
КОС5	2,94718	15,30187	-60,48000	55,17000
СРБ1	2,41237	2,04145	0,00000	11,00000
СРБ2	-3,13822	832745	-53,65000	11,00000
СРБ3	-11,08154	52,65927	-592,48999	14,63000
СРБ4	6,18775	2,86918	0,00000	19,02000
СРБ5	11,52083	8,72384	-26,00000	40,33000
УПС1	2,37250	2,13690	0,00000	10,50000
УПС2	-3,26122	8,47643	-38,30000	10,50000
УПС3	-11,60101	51,16864	-592,48999	13,63000
УПС4	6,03959	2,86357	0,00000	19,09000
УПС5	10,93689	11,10856	-58,26000	38,93000

Табела 8.23. Коефицијенти варијације показатеља акумулативности: Ниво 36 индустријских група

	ПОКАЗАТЕЉ БРОЈ				
	1	2	3	4	5
ЈУГ	0,71	2,14	2,30	0,37	0,40
КОС	0,96	1,35	1,91	0,64	5,29
СРБ	0,48	4,97	533	0,40	0,63
УПС	0,32	4,08	5,12	0,28	0,55

Табела 8.24. Коефицијенти варијације показатеља акумулативности: Ниво 87 индустријских група

	ПОКАЗАТЕЉ БРОЈ				
	1	2	3	4	5
ЈУГ	0,75	2,73	2,59	0,39	0,41
КОС	1,83	2,29	3,01	0,75	4,15
СРБ	0,70	2,32	3,65	0,41	0,47
УПС	0,32	2,26	2,19	0,49	0,63

Табела 8.25. Коефицијенти варијације показатеља акумулативности: Ниво 187 индустријских подгрупа

	ПОКАЗАТЕЉ БР.				
	1	2	3	4	5
ЈУГ	0,84	3,34	1,42	0,43	0,44
КОС	1,96	2,62	2,72	0,86	5,19
СРБ	0,85	2,65	4,72	0,46	0,76
УПС	0,90	2,20	4,63	0,47	1,01

Табела 8.26. Варијабилитет показатеља личних примања: Ниво 11 привредних области

	ПРОСЕК	СТАНДАРДНА ДЕВИЈАЦИЈА	МИНИМУМ	МАКСИМУМ
ЈУГ13	2103,75727	257,64301	1834,35999	2748,55005
ЈУГ14	3091,64637	390,72258	2636,81006	4085,830008
ЈУГ17	309,29364	79,35249	235,62000	520,42999
УПС13	1965,00363	272,07089	1611,54004	2575,92993
УПС14	2996,07997	514,00329	2373,82008	4295,81982
УПС17	268,98545	83,19510	172,00000	459,60990
СРБ13	1952,64728	255,64266	1533,45996	2598,30005
СРБ14	3163,19909	519,65426	2340,81008	4380,18994
СРБ17	279,26727	75,55337	166,54999	458,79001
КОС13	1460,87003	236,08227	1098,42004	1974,77002
КОС14	2206,29815	364,01105	1627,16005	2975,05005
КОС17	247,35000	70,27353	165,28000	390,97000

Табела 8.27. Варијабилитет показатеља личних примања: Ниво 69 привредних грана

	ПРОСЕК	СТАНДАРДНА ДЕВИЈАЦИЈА	МИНИМУМ	МАКСИМУМ
ЈУГ13	2277,58911	492,41002	1603,56995	3805,77002
ЈУГ14	3342,54376	719,05184	2333,87988	5732,39990
ЈУГ17	389,21102	217,35354	107,07000	1447,26001
УПС13	2202,73209	732,90547	1416,70996	5799,08284
УПС14	3061,97955	1004,95488	1930,14001	7573,64014
УПС17	373,08430	375,26974	0,00000	2111,02002
СРБ13	2136,04413	581,60061	1435,35005	3908,87012
СРБ14	3171,07249	928,58440	1948,75000	6326,25977
СРБ17	381,99824	336,49752	124,34000	2111,02002
КОС13	1528,64885	309,96565	694,39001	2241,42993
КОС14	2304,31622	471,80882	972,63000	3387,73999
КОС17	262,78885	113,72855	34,59000	648,03003

Табела 8.28. Варијабилитет показатеља личних примања: Ниво 148 група привредних делатности

	ПРОСЕК	СТАНДАРДНА ДЕВИЈАЦИЈА	МИНИМУМ	МАКСИМУМ
ЈУГ13	2230,16723	465,39889	1323,75000	3805,77002
ЈУГ14	3286,57683	705,77322	3152,28004	6004,87912
ЈУГ17	370,33196	190,16683	107,07000	1447,26001
УПС13	2081,19584	619,31425	1186,45997	5789,08084
УПС14	2692,33736	862,89168	1615,90002	7573,64014
УПС17	330,49206	283,68604	0,00000	2111,02002
СРБ13	2049,35730	535,71992	1155,92005	3908,87012
СРБ14	3057,41841	857,24957	1617,78003	6432,66016
СРБ17	343,64181	259,10108	43,49000	2111,02002
КОС13	1516,52176	333,49029	694,39001	2468,41992
КОС14	2289,71668	501,29879	972,63000	3644,87012
КОС17	266,46183	123,47485	34,59000	701,90997

Табела 8.29. Варијабилитет показатеља личних примања: Ниво 341 подгрупе привредних делатности

	ПРОСЕК	СТАНДАРДНА ДЕВИЈАЦИЈА	МИНИМУМ	МАКСИМУМ
ЈУГ13	2243,28455	543,92376	844,08008	3519,04980
ЈУГ14	3292,22413	802,06841	1180,18994	7818,08008
ЈУГ17	373,90800	277,50543	92,10000	4199,37012
УПС13	2035,65575	616,62047	0,00000	5799,08964
УПС14	2828,76958	873,38119	0,00000	7573,64014
УПС17	313,48505	256,33269	0,00000	2111,02002
СРБ13	2006,94254	563,24657	0,00000	3969,03003
СРБ14	2981,14624	902,73550	0,00000	6432,66016
СРБ17	323,88261	231,97722	0,00000	2111,02002

	ПРОСЕК	СТАНДАРДНА ДЕВИЈАЦИЈА	МИНИМУМ	МАКСИМУМ
КОС13	1510,43307	420,69094	0,00000	2924,72998
КОС14	2275,13773	663,21655	0,00000	4690,29980
КОС17	273,17199	175,15495	0,00000	1178,02002

Табела 8.30. Коефицијенти варијације показатеља личних примања (%): Ниво 11 привредних области

	ПОКАЗАТЕЉ БРОЈ		
	13	14	17
ЈУГ	12,3	12,6	25,5
КОС	16,2	16,5	28,3
СРБ	13,1	15,5	26,9
УПС	14,8	15,9	30,9

Табела 8.31. Коефицијенти варијације показатеља личних примања (%): Ниво 69 привредних грана

	ПОКАЗАТЕЉ БРОЈ		
	13	14	17
ЈУГ	21,2	21,5	55,8
КОС	20,2	20,4	43,1
СРБ	27,2	29,3	34,8
УПС	33,2	32,8	38,2

Табела 8.32. Коефицијенти варијације показатеља личних примања (%): Ниво 148 привредних група делатности

	ПОКАЗАТЕЉ БРОЈ		
	13	14	17
ЈУГ	20,9	21,5	51,3
КОС	22,0	21,9	42,2
СРБ	26,2	28,0	75,3
УПС	29,7	29,6	87,6

Табела 8.33. Коефицијенти варијације показатеља личних примања (%) Ниво 341 привредних подгрупа делатности

	ПОКАЗАТЕЉ БРОЈ		
	13	14	17
ЈУГ	22,2	24,7	74,1
КОС	27,9	28,3	64,1
СРБ	28,1	30,3	71,6
УПС	30,3	30,9	81,8

Табела 8.34. Варијабилитет показатеља личних примања: Ниво 36 индустријских грана

	ПРОСЕК	СТАНДАРДНА ДЕВИЈАЦИЈА	МИНИМУМ	МАКСИМУМ
ЈУГ13	2172,34389	369,48071	1603,56995	3231,46997
ЈУГ14	3206,30859	598,33039	2333,87988	5236,97021
ЈУГ17	378,98500	185,74472	240,53000	1066,04004
УПС13	2118,80706	791,85184	1416,70996	5799,08984
УПС14	2961,82441	1074,37506	1955,78003	7573,64014
УПС17	343,60500	28,50339	0,00000	1361,21997
СРБ13	2008,07544	476,63904	1440,68005	3533,54004
СРБ14	3017,91228	907,01050	2072,58008	6326,25977
СРБ17	352,28914	220,63395	195,98000	1192,47998
КОС13	1520,88469	260,18288	1107,57996	2130,62988
КОС14	2299,22873	401,21078	1676,34998	3207,17993
КОС17	263,45000	99,31874	122,99000	583,08002

Табела 8.35. Варијабилитет показатеља личних примања: Ниво 87 индустријских група делатности

	ПРОСЕК	СТАНДАРДНА ДЕВИЈАЦИЈА	МИНИМУМ	МАКСИМУМ
ЈУГ13	2175,78069	396,46001	1322,75000	3522,23999
ЈУГ14	3222,11023	642,16104	2230,06006	6004,87012
ЈУГ17	361,74483	158,85132	152,50000	1088,84998
УПС13	2000,85442	597,00332	1302,97998	5799,08984
УПС14	2806,65235	836,57678	1806,33997	7573,64014
УПС17	301,09727	205,77385	0,00000	1361,21997
СРБ13	1973,77904	448,46600	1322,75000	3536,42993
СРБ14	2966,11845	814,35431	1924,28003	6432,66016
СРБ17	322,75711	179,10907	43,49000	1192,47998
КОС13	1496,13083	286,96175	1028,06006	2382,78003
КОС14	2258,31484	451,36282	1491,87000	3644,87012
КОС17	253,26550	103,08352	84,95000	583,08002

Табела 8.36. Варијабилитет показатеља личних примања: Ниво 187 индустријских подгрупа делатности

	ПРОСЕК	СТАНДАРДНА ДЕВИЈАЦИЈА	МИНИМУМ	МАКСИМУМ
ЈУГ13	2168,79699	515,40322	844,08002	5519,04980
ЈУГ14	3189,47743	776,71202	1180,18994	7818,08000
ЈУГ17	371,20645	326,95094	108,68000	4199,37012
УПС13	1914,77169	582,07155	0,00000	5799,08984
УПС14	2674,03156	830,39695	0,00000	7573,64014
УПС17	288,28980	207,83430	0,00000	1361,21997
СРБ13	1909,79123	501,46401	0,00000	3548,82007
СРБ14	2850,75095	868,24787	0,00000	6432,66016

	ПРОСЕК	СТАНДАРДНА ДЕВИЈАЦИЈА	МИНИМУМ	МАКСИМУМ
СРБ17	302,34562	181,11436	0,00000	1192,47998
КОС13	1471,14353	371,35643	0,00000	2411,77002
КОС14	2225,50366	571,67517	0,00000	3750,09009
КОС17	259,18071	163,02241	0,00000	1178,02002

Табела 8.37. Коефицијенти варијације показатеља личних примања: Ниво 36 индустријских грана

	ПОКАЗАТЕЉ БРОЈ		
	13	14	17
ЈУГ	17,0	18,7	48,8
КОС	17,1	17,4	37,6
СРБ	23,7	30,1	62,3
УПС	37,4	36,3	81,6

Табела 8.38. Коефицијенти варијације показатеља личних примања: Ниво 87 индустријских група делатности

	ПОКАЗАТЕЉ БРОЈ		
	13	14	17
ЈУГ	18,2	19,9	43,6
КОС	19,1	20,0	40,7
СРБ	22,7	27,4	55,4
УПС	29,8	29,0	69,1

Табела 8.39. Коефицијенти варијације показатеља личних примања: Ниво 187 индустријских подгрупа делатности

	ПОКАЗАТЕЉ БРОЈ		
	13	14	17
ЈУГ	23,7	24,4	67,9
КОС	25,2	25,7	62,9
СРБ	26,2	30,4	59,9
УПС	30,4	31,0	71,9

Да би се објасниле међусекторске варијације стопа акумулативности одабран је скуп следећих променљивих: A_i/C интерна стопа акумулативности; NA_i/C нето стопа интерне акумулативности; RNA_i/C реална нето стопа интерне акумулативности; A_o/C стопа опште акумулативности; БРПС - бруто рентал пословних средстава.

Сваки показатељ акумулативности друштвених средстава има свој специфичан смисао, односно из посебог угла показује приносе друштвених средстава. Прва три су индикатори микро ефикасности, односно ефикасности сред-

става чијије крајњи номинални ниво под значајним утицајем мера економске политике и привредног система (на пример, утицај обрачунског система, система захватања из дохотка, политике каматних стопа, итд). Преостала два показатеља репрезентују макро ефикасност коришћења друштвених средстава.

Скуп експланаторних променљивих међусекторских варијација акумулативности одређен је на следећи начин: $K(O)$ степен застарелости основних средстава; $K^*(O)$ степен застарелости опреме; C/P пословна средства по раднику; $УПДиз/УПД$ учешће прихода од извоза у укупном приходу; $НОФ/ЗАЛ$ однос нето обртног фонда од залиха; $СОФ/ЗАЛ$ однос сопственог обртног фонда од залиха.

Узрочност међусекторских варијација стопа акумулативности тестирана је на следећим нивоима агрегације: 69 привредних грана; 148 група делатности; 87 индустријских група делатности; 36 индустријских грана.

Регресиона анализа обављена је за три референтна нивоа: привреду Југославије, привреду Косова и привреду ужег подручја Србије. Као експланаторне променљиве коришћене су и неке комбинације наведених променљивих, али вишеструка регресија ни у једном посматраном случају није дала статистички сигнафикантне резултате.

Опште карактеристике добијених резултата регресионе анализе су следеће:

1. Сагласно спомињаној чињеници да у југословенском привредном систему акумулација има резидуални карактер, степен објашњеног варијабилитета (R^2) изабраних индикатора акумулативности по правилу је веома низак.

2. Различите експланаторне променљиве су статистички сигнификантне у функцијама изабраних индикатора акумулативности за различите јединице посматрања. То указује на чињеницу да су привредне структуре Југославије, Косова и ужег поручја Србије, без обзира на већ идентификовани степен сличности (у алокацији материјални производних чинилаца и живог рада) на асиметричан начин везане за финансијску инфраструктуру југословенске привреде. Наиме, индикатори акумулативности конструисани су тако да у различитом степену одсликавају зависност од крајњих извора финансирања пословних средстава.

3. Степен отписаности опреме и степен отписаности основних средстава су променљиве које су најчешће сигнификантне у оцењиваним функцијама. Реч је о важном налазу. Пошто одговарајући регресиони коефицијенти имају теоријски исправан, негативни предзнак, ове регресионе везе указују да у привреди, иако имплицитно, постоји одређена логика у коришћењу друштвеног капитала. Добијен је генерални резултат: што је степен отписаности виши (застарелија технологија) принос средстава је мањи. Посебно је значајно да је ова веза најјача (коефицијент детерминације R^2 је највећи) за индикатор који је конструисан тако да максимално елиминише утицај финансијских обавеза на степен акумулативности за бруто рентал пословних средстава. Да је реч о значајном резултату потврђује и чињеница да је, на пример, у случају 69 привредних грана југословенске привреде укупан објашњени варијабилитет бруто рентала пословних средстава фактором степена отписаности опреме чак 42,7%.

4. Код анализе фактора варијабилитета међугранских разлика акумулативности косовске привреде такође су добијени значајни и специфични резултати. За разлику од референтних привреда Југославије и ужег подручја Србије, акумулативност привреде Косова високо је осетљива на квалитет обртних средстава. Индикатори квалитета обртних средстава су: однос нето обртног фонда према залихама (НОФ/ЗАЛ) и однос сопственог обртног фонда према залихама (СОФ/ЗАЛ). Одговарајући коефицијенти детерминације регресионих једначина за бруто рентал пословних средстава на нивоу 69 привредних грана Косова износе 82,2% и 73%. Ова веза се губи у потпуности када се пређе на разуђенији узорак 148 група делатности, односно на подзорке индустријских грана и индустријских група. У привреди Косова утицај показатеља квалитета покривености залиха обртним фондовима знатно је већи на остале индикаторе акумулативности него у Југославији и ужем подручју Србије.

Прво, добијени резултати указују да је проблем обртних средстава знатно заостренији у привреди Косова, односно да је утицај овог фактора на релативне акумулативности сектора знатно већи. Друго, проблем није превасходно везан за индустријске секторе, већ за неуједначену ситуацију у којој се налазе све групе делатности друштвеног сектора привреде. Испољени велики утицај квалитета обртних средстава на макроекономске приносе друштвених средстава (бруто рентал) указује да је проблем ликвидности директао утицао на способност рационалног ангажовања постојећих пословних фондова, односно на степен њиховог пуног коришћења.

Резултати регресионе анализе фактора међусекторских разлика у акумулативности друштвених средстава дати су у табелама 8.40. до 8.51.

8.2.6. Међусекторске варијације личних доходака

Међусекторске разлике личних примања у друштвеном сектору знатно су мање од варијација стопа акумулативности. То је потврђено и овог пута вредностима одговарајућих коефицијената варијације свих показатеља и то на свим нивоима посматрања: привредних области, привредних грана, група и подгрупа делатности. У свим посматраним привредним целинама привредама Југославије, ужег подручја Србије и Косова испољене су исте правилности, мада различитог интензитета за различите привредне целине.

Као показатељи нивоа личних примања из радног односа у друштвеном сектору привреде узета су два индикатора: чист лични доходак по раднику (ЧЛД/Р) и бруто лични доходак по раднику (БЛД/Р).

Као објашњавајуће променљиве у регресионој анализи варијабилитета ових показатеља узети су: доходак по раднику (Д/Р), чист доходак по раднику (ЧД/Р), губитак по раднику (ГУБ/Р), средства за унапређење материјалне основе рада по раднику (СУМОП/Р), средства за унапређење материјалне основе рада и средства за репродукцију по раднику [СУМОП+СЗР]/Р] просечно коришћена пословна средства по раднику (С/Р), опрема према набавној вредности

по раднику [К*(О)/Р] Резултати регресионе анализе приказани су у табелама 8.51 до 8.57.

И у случају скупа од 148 група делатности као и у случају подскупа од 87 индустријских група делатности за све показатеље и у свим привредним целинама идентификован је сличан значај фактора у објашњавању међусекторског варијабилитета личних примања.

Доминантан је утицај показатеља дохотка по раднику било да је реч о распоређеном било о чистом дохотку. Ово стога што је у привредном систему разрађен читав низ нормативних аката изведених из Закона о удруженом раду (ЗУР) којима се регулише расподела личних доходака. Као један од кључних показатеља успешности привређивања узет је показатељ дохотка по раднику. Тиме су у привредном систему широко отворена врата за економски неоправдане међусекторске разлике у личним дохоцима. Пошто је природа дохотка двојака, тј. доходак је и резултат текућег рада и коришћења материјалних производних чинилаца, мора бити двојака и његова намена. Због тога је везивање личних доходака за висину показатеља односа дохотка само према количини рада (броју запослених) заправо признавање могућности да се онај део дохотка који је последица технолошких параметара производње а не бољег, интензивнијег и предузетнијег рада, фактички прелива у личну потрошњу. Уколико је ова асоцираност дохотка по раднику и лична примања по запосленом виша, утолико је реч о већој мањкавости у расподели. У погледу објашњавајуће снаге показатеља доходак по раднику, односно чист доходак по раднику у случају варијација личних примања у привреди Косова, она је слична као и привреди ужег подручја Србије (коефицијенти детерминације R^2 једнаки су, приближно 40%), док је знатно мања него у случају југословенског просека (коефицијенти детерминације износе око 60% на нивоу 148 група делатности). Ово указује на то да су обрасци међусекторских разлика личних доходака у привреди Косова слични онима у референтним, развојно релативно хомогеним, целинама (привреда ужег подручја Србије) и да у њима не лежи кључ за објашњење специфичних проблема привреде Косова.

Ни у једном случају није идентификована статистички значајнија веза нивоа губитака по раднику и висине личних примања. Ово указује да су губици одређени чиниоцима који нису везани за висину личних доходака, односно да се неадекватном наменском расподелом не могу објашњавати узроци губитака у различитим привредним секторима.

У већини случајева забележена је позитивна веза нивоа личних доходака с нивоом издвајања за проширење и унапређење материјалне основе рада. Тако се на нивоу 148 група делатности југословенске привреде релативном висином ових издвајања може објаснити чак 46,5% укупних међусекторских варијација чистих личних доходака по раднику. На нивоу привреда ужег подручја Србије и Косова (како на нивоу свих 148 група делатности, тако и на нивоу подскупа 87 индустријских група делатности) бележи најслабију асоцираност ова два показатеља. То значи да највише личне дохотке у косовској привреди не бележи оне

делатности које се, истовремено, и најбрже развијају, већ да су међусекторске разлике у личним дохоцима условљене другим факторима.

Посебно је неповољно што је у другим случајевима забележено присуство технолошке ренте у присвајању личних доходака (и средстава заједничке потрошње) по раднику. Тако се, на пример, у случају југословенске привреде бележи да се разликама у висини просечно коришћених пословних средстава по запосленом може објаснити 1/4 међусекторских разлика у висини чистих личних доходака по запосленом, у случају привреде ужег подручја Србије чак преко 40%. У случају привреде Косова није забележена ова тенденција на нивоу 148 група делатности, што треба схватити као њену позитивну карактеристику. Кад је у питању узорак 87 индустријских група делатности резултати се донекле разликују од претходно наведених за све привредне групе. Оцењени утицај разлика у висини пословних средстава на међусекторске варијације личних доходака у индустријским групама косовске привреде је и даље најнижи, али је ипак присутан коефицијент детерминације износи 16,7% за чисте личне дохотке, док за бруто личне дохотке бележи вредност од 18,7%.

Када се добијени резултати о позитивној корелисаности личних доходака и просечно коришћених пословних средстава по раднику посматрају истовремено с већ констатованом негативном везом између стопа акумулативности и исте објашњавајуће променљиве, хипотеза о постојању имплицитног преливања фондова акумулације у фондове личне потрошње запослених мора се прихватити са значајним степеном поузданости. У том погледу забележене релације у југословенској привреди морају се посматрати као евидентна потврда мањкавости постојећег система наменске расподеле дохотка.

Табела 8.40. Коефицијенти детерминације индикатора акумулативности: Ниво 69 привредних грана Југославија

ИНДИКАТОР	ОБЈАШЊАВАЈУЋА ПРОМЕНЉИВА	R ² (%)
Аи/С	К(t)	-9,7
	К*(t)	-3,0
НАи/С	К(t)	-12,4
	К*(t)	-46,5
РНАи/С	К(t)	-22,6
	К*(t)	-46,5
БРПС	К(t)	-23,0
	К(t)	42,7

Табела 8.41. Коефицијенти детерминације индикатора акумулативности: Ниво 69 привредних грана, уже подручје Србије

ИНДИКАТОР	ОБЈАШЊАВАЈУЋА ПРОМЕНЉИВА	R ² (%)
Ао/С	УПДиз/УПД	13,7
БРПС	К(t)	13,9
	К*(t)	23,6

Табела 8.42. Уже подручје Србије Коефицијенти детерминације индикатора акумулативности: Ниво 69 привредних грана, Косово

ИНДИКАТОР	ОБЈАШЊАВАЈУЋА ПРОМЕНЉИВА	R ² (%)
РНАи/С	К(t)	-13,3
	К*(t)	-21,4
БРПС	К*(t)	-14,4
	НОФ/ЗАЛ	82,2
	СОФ/ЗАЛ	73,7

Табела 8.43. Коефицијенти детерминације индикатора акумулативности: Ниво 148 привредних група, Југославија

ИНДИКАТОР	ОБЈАШЊАВАЈУЋА ПРОМЕНЉИВА	R ² (%)
Аи/С	С/Р	-11,6
НРАи/С	К(t)	-9,9
	К*(t)	-25,4
БРПС	К(t)	-8,5
	К*(t)	-19,4

Табела 8.44. Коефицијенти детерминације индикатора акумулативности: Ниво 69 привредних грана, уже подручје Србије

ИНДИКАТОР	ОБЈАШЊАВАЈУЋА ПРОМЕНЉИВА	R ² (%)
БРПС	К(t)	-7,6
	К*(t)	-12,2

Табела 8.45. Коефицијенти детерминације индикатора акумулативности: Ниво 148 привредних група, Косово

ИНДИКАТОР	ОБЈАШЊАВАЈУЋА ПРОМЕНЉИВА	R ² (%)
Аи/С	К(t)	-4,9
	К*(t)	-6,9
НАи/С	К(t)	-7,0
	К*(t)	-7,9
РНАи/С	К(t)	-6,5
	К*(t)	-9,0
Ао/С	К*(t)	-6,7
	БРПС	К*(t)

Табела 8.46. Коefицијенти детерминације индикатора акумулативности: Ниво 36 индустријских грана, Југославија

ИНДИКАТОР	ОБЈАШЊАВАЈУЋА ПРОМЕНЉИВА	R ² (%)
Аи/С	С/Р	-26,3
Ао/С	С/Р	-34,8
БРПС	СОФ/ЗАЛ	+18,5
	С/Р	-41,7

Табела 8.47. Коefицијенти детерминације индикатора акумулативности: Ниво 36 индустријских грана, уже подручје Србије

ИНДИКАТОР	ОБЈАШЊАВАЈУЋА ПРОМЕНЉИВА	R ² (%)
Ао/С	НОФ/ЗАЛ	+23,8
	СОФ/ЗАЛ	+23,0
	С/Р	-28,0

Табела 8.48. Коefицијенти детерминације индикатора акумулативности: Ниво 36 индустријских грана, Косово

ИНДИКАТОР	ОБЈАШЊАВАЈУЋА ПРОМЕНЉИВА	R ² (%)
НАи/С	НОФ/ЗАЛ	+57,6
	СОФ/ЗАЛ	+19,5
РНАи/С	СОФ/ЗАЛ	+33,2

Табела 8.49. Коefицијенти детерминације индикатора акумулативности: Ниво 87 индустријских делатности, Југославија

ИНДИКАТОР	ОБЈАШЊАВАЈУЋА ПРОМЕНЉИВА	R ² (%)
Аи/С	СОФ/ЗАЛ	+12,8
	С/Р	-16,8
НАи/С	СОФ/ЗАЛ	+8,3
РНАи/С	СОФ/ЗАЛ	+8,5
Ао/С	С/Р	-21,2
БРПС	К(t)	+7,7
	СОФ/ЗАЛ	+13,6
	С/Р	-37,1

Табела 8.50. Коefицијенти детерминације индикатора акумулативности: Ниво 87 индустријских група делатности, уже подручје Србије

ИНДИКАТОР	ОБЈАШЊАВАЈУЋА ПРОМЕНЉИВА	R ² (%)
Ао/С	С/Р	-14,9
БРПС	С/Р	-10,9

Табела 8.51. Коefицијенти детерминације индикатора акумулативности: Ниво 87 индустријских група делатности, Косово

ИНДИКАТОР	ОБЈАШЊАВАЈУЋА ПРОМЕНЉИВА	R ² (%)
РАи/С	СОФ/ЗАЛ	+25,6
	СОФ/ЗАЛ	+16,1
РНАи/С	СОФ/ЗАЛ	+51,9
	СОФ/ЗАЛ	+34,5
Ао/С	С/Р	-6,7

Табела 8.52. Коefицијенти детерминације индикатора личних примања: Ниво 148 група делатности, Југославија

ИНДИКАТОР	ОБЈАШЊАВАЈУЋА ПРОМЕНЉИВА	R ² (%)
ЧЛД/Р	Д/Р	59,8
	ЧД/Р	64,1
	ГУБ/Р	5,7
	СУМОР/Р	46,5
	СЗР/Р	
	(СУМОР + СЗР)/Р	НС
	С/Р	16,7
	К*(0)	15,7
БЛД/Р	Д/Р	27,8
	ЧД/Р	22,0
	ГУБ/Р	НС
	СУМОР/Р	НС
	СЗР/Р	26,8
	(СУМОР + СЗР)/Р	НС
	С/Р	18,7
	К*(0)	16,9

Табела 8.53. Коefицијенти детерминације индикатора личних примања: Ниво 148 група делатности, уже подручје Србије

ИНДИКАТОР	ОБЈАШЊАВАЈУЋА ПРОМЕНЉИВА	R ² (%)
ЧЛД/Р	Д/Р	42,3
	ЧД/Р	38,6
	ГУБ/Р	НС
	СУМОР/Р	20,3
	СЗР/Р	21,3
	(СУМОР + СЗР)/Р	23,0
	С/Р	35,5
	К*(0)	9,9
БЛД/Р	Д/Р	44,6
	ЧД/Р	40,1

ИНДИКАТОР	ОБЈАШЊАВАЈУЋА ПРОМЕНЉИВА	R ² (%)
	ГУБ/Р	НС
	СУМОР/Р	19,9
	СЗР/Р	21,9
	(СУМОР + СЗР)/Р	НС
	С/Р	33,5
	К*(0)	10,2

Табела 8.54. Коefицијенти детерминације индикатора личних примања: Ниво 148 група делатности, Косово

ИНДИКАТОР	ОБЈАШЊАВАЈУЋА ПРОМЕНЉИВА	R ² (%)
ЧЛД/Р	Д/Р	38,2
	ЧД/Р	38,0
	ГУБ/Р	НС
	СУМОР/Р	НС
	СЗР/Р	10,7
	(СУМОР + СЗР)/Р	15,0
	С/Р	НС
	К*(0)	НС
БЛД/Р	Д/Р	38,9
	ЧД/Р	39,1
	ГУБ/Р	НС
	СУМОР/Р	НС
	СЗР/Р	12,4
	(СУМОР + СЗР)/Р	17,8
	С/Р	НС
	К*(0)	НС

Табела 8.55. Коefицијенти детерминације индикатора личних примања: Ниво 78 индустријских група, Југославија

ИНДИКАТОР	ОБЈАШЊАВАЈУЋА ПРОМЕНЉИВА	R ² (%)
ЧЛД/Р	Д/Р	54,9
	ЧД/Р	43,5
	ГУБ/Р	НС
	СУМОР/Р	15,8
	СЗР/Р	33,5
	(СУМОР + СЗР)/Р	41,6
	С/Р	29,8
	К*(0)	28,6
БЛД/Р	Д/Р	61,0
	ЧД/Р	50,3
	ГУБ/Р	НС
	СУМОР/Р	19,7

ИНДИКАТОР	ОБЈАШЊАВАЈУЋА ПРОМЕНЉИВА	R ² (%)
	СЗР/Р	37,0
	(СУМОР + СЗР)/Р	47,4
	С/Р	32,3
	К*(0)	29,8

Табела 8.56. Коefицијенти детерминације индикатора личних примања: Ниво 78 индустријских група, уже подручје Србије

ИНДИКАТОР	ОБЈАШЊАВАЈУЋА ПРОМЕНЉИВА	R ² (%)
ЧЛД/Р	Д/Р	14,6
	ЧД/Р	12,9
	ГУБ/Р	НС
	СУМОР/Р	9,8
	СЗР/Р	8,2
	(СУМОР + СЗР)/Р	НС
	С/Р	39,3
	К*(0)	8,7
БЛД/Р	Д/Р	19,8
	ЧД/Р	17,4
	ГУБ/Р	НС
	СУМОР/Р	11,9
	СЗР/Р	9,9
	(СУМОР + СЗР)/Р	НС
	С/Р	35,4
	К*(0)	9,5

Табела 8.57. Коefицијенти детерминације индикатора личних примања: Ниво 78 индустријских група, Косово

ИНДИКАТОР	ОБЈАШЊАВАЈУЋА ПРОМЕНЉИВА	R ² (%)
ЧЛД/Р	Д/Р	28,7
	ЧД/Р	22,7
	ГУБ/Р	НС
	СУМОР/Р	НС
	СЗР/Р	24,5
	(СУМОР + СЗР)/Р	НС
	С/Р	16,7
	К*(0)	15,7
БЛД/Р	Д/Р	27,8
	ЧД/Р	22,0
	ГУБ/Р	НС
	СУМОР/Р	НС
	СЗР/Р	26,8
	(СУМОР + СЗР)/Р	НС
	С/Р	16,7
	К*(0)	16,9

Табела 8.58. Коефицијенти корелације показатеља личних доходака и акумулативности: Ниво 148 група делатности: Југославија, уже подручје Србије, Косово

	ЈУГ1	ЈУГ2	ЈУГ3	ЈУГ4
ЈУГ13	0,09177	0,10715	0,07003	0,14886
ЈУГ14	0,08459	0,10626	0,08476	0,14574
ЈУГ5				
ЈУГ13	0,06816			
ЈУГ14	0,07270			
УПС1				
УПС13	0,24519	0,32145	0,27188	0,15724
УПС14	0,22554	0,29249	0,24717	0,15482
УПС2				
УПС13	0,13977			
УПС14	0,19723			
СРБ1				
СРБ13	0,27482	0,22199	0,07518	0,22062
СРБ14	0,21678	0,17739	0,10533	0,16553
СРБ2				
СРБ13	0,16933			
СРБ14	0,18530			
КОС1				
КОС13	0,18351	0,23229	0,21140	0,16652
КОС14	0,19420	0,24409	0,21324	0,17417
КОС2				
КОС13	0,22322			
КОС14	0,24354			

Табела 8.59. Коефицијенти корелације показатеља личних доходака и акумулативности: Ниво 87 индустријских група делатности: Југославија, уже подручје Србије, Србија, Косово

	ЈУГ1	ЈУГ2	ЈУГ3	ЈУГ4
ЈУГ13	0,04156	-0,03365	-0,17082	0,01662
ЈУГ14	0,04756	-0,00869	-0,15217	0,02330
ЈУГ5				
ЈУГ13	-0,08340			
ЈУГ14	-0,10630			
УПС1				
УПС13	0,11721	0,25662	0,18770	-0,12679
УПС14	0,13579	0,24359	0,17400	-0,08476
УПС2				
УПС13	0,15678			
УПС14	0,21589			

	СРБ1	СРБ2	СРБ3	СРБ4
СРБ13	0,12966	0,07975	0,01212	0,00753
СРБ14	0,10997	0,05479	0,00279	-0,01277
СРБ5				
СРБ13	0,27986			
СРБ14	0,23756			
КОС1				
КОС13	0,06568	0,11823	-0,06555	0,13172
КОС14	0,06221	0,10899	-0,08386	0,09514
КОС2				
КОС13	0,37658			
КОС14	0,49714			

Знатно ниже вредности које су добијене коришћењем експланаторне променљиве $K^*(O)$ указују на важну карактеристику. У практичном понашању у расподели привредни субјекти оријентисани су на номиналне вредности економских агрегата. Физичка капитална опремљеност радног места, односно из ње изведена физичка продуктивност, немају битнијег утицаја на међусекторске разлике у личним примањима.

Међусекторске разлике у личним дохоцима под доминантним су утицајем висине оствареног дохотка по раднику. Тиме се у расподелу личних доходака уводи елемент технолошке ренте. Јавља се и преливање имплицитних фондова акумулације у фондове личне потрошње запослених. Истовремено се јавља и корелисаност динамике проширивања и унапређења материјалне основе рада и висине личних доходака, што је пожељна карактеристика привредног система који треба да се заснива на самоуправљању и робној производњи.

Привреда Косова у поређењу с другим референтним целинама налази се у релативно повољном положају према наведеним карактеристикама (посебно у односу на привреду ужег подручја Србије). Разлоге томе треба, вероватно, видети пре свега у чињеници да је склоност егалитарној расподели (личних доходака посебно) јача на нижим него на средњим нивоима дохотка по становнику одређене друштвене заједнице.

8.2.7. Међузависност акумулативности и личних доходака

У овој тачки испитује се међузависност релативне висине акумулативности привредних сектора и релативне висине личних доходака. Циљ је да се утврди у ком степену је ефектуиран друштвени договор којим се висина личних доходака везује за остварену акумулативност у привређивању друштвеним средствима.

Као показатељи личних примања из радног односа у друштвеном сектору привреде узети су следећи индикатори: чист лични доходак по раднику (ЧЛД/Р, показатељ број 13), бруто лични доходак по раднику (БЛД/Р, показатељ број 14).

Акумулативност друштвених средстава мерена је помоћу пет показатеља: стопа интерне акумулације (A_i/C , показатељ број 1), стопа нето интерне акумулације (HA_i/C , показатељ број 2), стопа реалне нето интерне акумулације (PHA_i/C , показатељ број 3), стопа опште акумулације (A_o/C , показатељ број 4), бруто ренгал пословних средстава (БРПС, показатељ број 5).

На скупу од 148 група делатности у подскупу од 87 индустријских група делатности израчунати су коефицијенти корелације показатеља акумулативности и показатеља нивоа личних примања. Затим су оцењене релације зависности личних доходака од оствареног нивоа акумулативности за сваки пар показатеља и утврђена је њихова статистичка сигнификантност. Резултати су дати у табелама 8.58. и 8.59.

Уочава се да у југословенској привреди није успостављена међузависност релативног нивоа личних доходака и остварених стопа акумулативности. Ако се као јединице посматрања узму привредни сектори видимо да су коефицијенти корелације веома ниски, како за читаву привреду, тако и за индустријске секторе.

На крају је потребно истаћи да је укупан утицај релативног степена акумулативности на ниво личних доходака у целини био слаб. Ово указује на чињеницу да је због веома ниског нивоа реалних личних доходака практично немогуће остварити простор за њихову већу неуједначеност, чак и када су уведени економски рационални параметри економије друштвених средстава као основно мерило могуће експанзије личних доходака. То је само још једна потврда добро познате чињенице да је у условима велике економске стагнације отежано примењивање подстицајних мера економске политике, односно да је реаговање привредних субјеката на ове мере мање еластично од пожељног.

8.2.8. Утврђивање нивоа предузетне ефикасности косовске привреде

Бруто индекс економске „Х-ефикасности“ дефинише се на следећи начин:

$$D/D^* = D/(S^*a^*s + R^*ld^*r)$$

a^* - вектор ред остварених секторских стопа опште акумулативности на нивоу Југославије;

s - вектор колона секторске структуре просечно коришћених пословних средстава на нивоу дате СР или САП;

ld^* - вектор ред остварених секторских бруто личних доходака по запосленом на нивоу Југославије;

r - вектор колона секторске структуре запослених на нивоу дате СР или САП.

Потенцијални доходак D^* представља прву апроксимацију „Х-ефикасности“, јер показује колики би се доходак остварио на нивоу дате СР или САП у условима постојеће производне структуре када би производни чиниоци одбацивали просечне (на нивоу Југославије) приносе. Поређењем оствареног и

овако дефинисаног потенцијалног дохотка добија се индекс $*D/D$ који даје прву апроксимацију регионалног нивоа „Х-ефикасности“.

У принципу је могуће да се на нивоу регионалне јединице забележи и позитиван утицај привредне структуре, али и вредност бруто коефицијента „Х-ефикасности“ која је мања од јединице. Однос $D/D^* > 1$ указује да би уз југословенске просечне приносе на јединицу пословних средстава и јединицу рада у датом региону био остварен мањи доходак, уз остале једнаке услове. Однос $D^*/D > 1$ показује да би уз секторску структуру запослености и пословних средстава која је једнака просечној југословенској, уз остале једнаке услове, био забележен мањи доходак од оствареног. Решење је у самеравању релативне вредности наведена два индекса, односно:

$$X_n = (D/D^*) : (D^*/D) = *D/D^*$$

Индекс X_n назива се индекс нето ИКС-ефикасности (Х-*efficiency*). Он показује колики је релативни ниво економске ефикасности после елиминисања утицаја разлика у производној (секторској) структури у односу на југословенски просек. Очигледно је да за $X_n > 1$ ниво „Х-ефикасности“ већи од просечног југословенског и обратно.

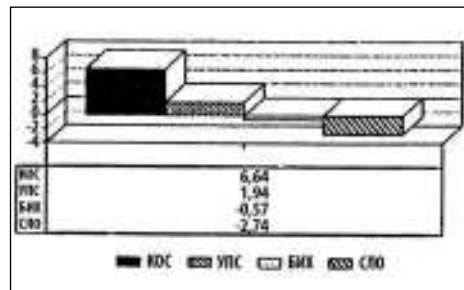
Добијене вредности за сва три индекса су у складу с очекивањима. Утицај привредне структуре на нивоу 35 индустријских грана најповољнији је у случају Косова и Војводине (вредности индекса X_n износе 106,64% и 102,34%, респективно), док је најнеповољнији у случају Црне Горе (узорка вредност индекса X_n износи 88,86%). У осталим случајевима можемо рећи да је утицај разлика у привредној структури на ниво укупног оствареног дохотка у индустрији практично занемарљив.

Насупрот утицаја привредне структуре, у случају висине бруто индекса „Х-ефикасности“ на нивоу 35 индустријских грана забележене су велике неједнакости. Вредност овог индекса креће се од 82,93% у случају косовске привреде, 83,93% у Македонији, до 135,45% у индустријским гранама привреде Словеније.

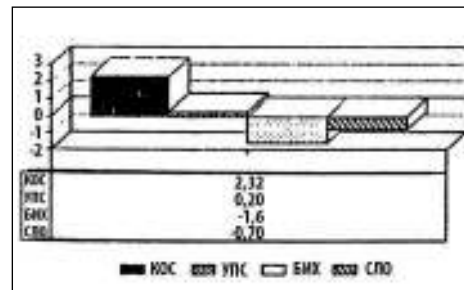
Нето индекси „Х-ефикасности“ показују такође веома велике разлике од једне до друге СР, односно САП. Тако, на пример, на нивоу посматрања од 35 индустријских грана вредност овог индекса износи 139,27% за Словенију а за Косово само 77,78%. То значи да би с постојећим средствима и обимом запослености, уз остале непромењене услове, индустрија Косова могла остварити двоstrуко већи доходак да има ниво предузетничког инпута на нивоу Словеније, односно за 50% већи доходак да је овај инпут на нивоу југословенског просека. Овај резултат треба ипак примити с одређеном дозом резерве. Коришћени синтетички индекси представљају грубу апроксимацију. Они су, наиме, под утицајем бројних чинилаца привредносистемског карактера који утичу на номиналне вредности агрегата коришћених у квантификацији одговарајућих индекса. Због тога они не представљају чисту меру ни пристрасности економске структуре ни нивоа одговарајућег предузетничког инпута. Њихова вредност у највећем броју случајева је у складу с досадашњим сазнањима о регионалном

развоју у југословенској привреди, односно о регионалној дистрибуцији ефеката краткорочне економске политике. Стога има основа да се они посматрају као користан индикатор стварног стања.

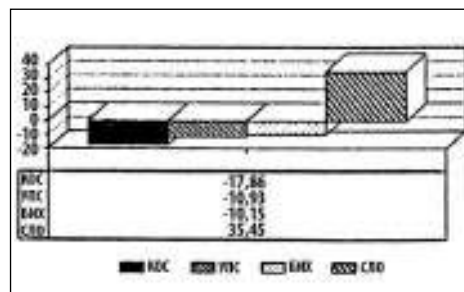
Графикон 8.53. Пристрасност структуре: 35 индустријских грана

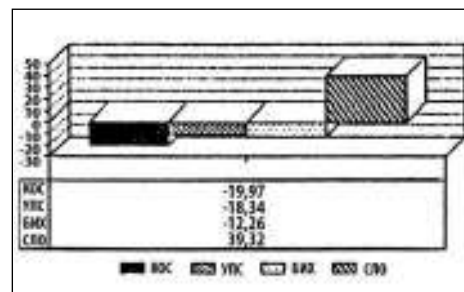
Графикон 8.56. Пристрасност структуре: 69 индустријских грана

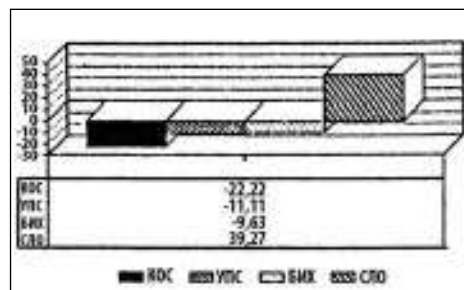
Графикон 8.54. Бруто ефикасност: 35 индустријских грана

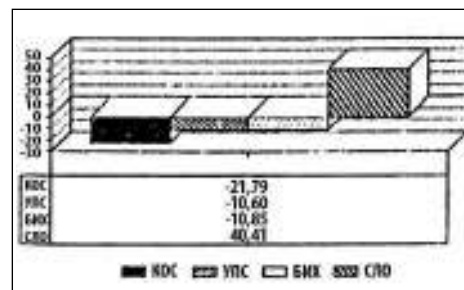
Графикон 8.57. Бруто ефикасност: 69 индустријских грана

Графикон 8.55. Нето ефикасност: 35 индустријских грана

Графикон 8.58. Нето ефикасност: 69 индустријских грана

Резултати анализе индекса пристрасности привредне структуре, бруто и нето „Х-ефикасности“ за привреду Косова пружају основ за постављање важне хипотезе. И на нивоу 35 индустријских грана и на нивоу свих 69 привредних грана није констатован негативан утицај привредне структуре. Другим речима, у поређењу с југословенским просеком, привреда Косова нема негативну структуру. Основни извор слабости косовске привреде лежи, дакле, у предузетној способности: на оба нивоа посматрања косовска привреда бележи убедљиво најмање вредности показатеља „Х-ефикасности“ у поређењу с привредама република и Војводине. *Закључак је више него очигледан. Главне резерве за побољшање перформанси косовске привреде не налазе се у области нових инвестиција у циљу радикалне промене постојеће структуре, већ пре свега у сфери квалитетнијег пословног руковођења.*

У графиконима 8.53. до 8.58. приказани су подаци о индексима пристрасности економске структуре, бруто и нето Х-ефикасности за привреду Косова, ужег подручја Србије, Босне и Херцеговине и Словеније као референтних привредних целина. Посебно су дате вредности за хомогени узорак (35 индустријских грана), а посебно свих 69 привредних грана. Вредност свих индекса на нивоу југословенске привреде једнака је, по дефиницији, 100%.

8.3. ЕФИКАСНОСТ ИНВЕСТИРАЊА

Ефикасност инвестирања мерена је просечним и маргиналним производним коефицијентом⁵⁶. *Просечни производни коефицијент* дефинисан је као однос друштвеног производа друштвеног сектора у текућем периоду и активних основних средстава друштвеног сектора на крају претходног периода (у сталним ценама). *Маргинални производни коефицијент* дефинисан је као однос прираста друштвеног производа друштвеног сектора у текућем периоду и остварених инвестиција друштвеног сектора у претходном периоду, такође у сталним ценама.

8.3.1. Просечни производни коефицијент

Највећа ефикасност инвестиција у *Југославији* постигнута је 1964. године. Тада је просечни производни коефицијент износио 0,54. То значи да је у тој години један динар активних основних средстава одбацио више од пола динара друштвеног производа. До те године ефикасност инвестиција мерена овим индикатором тенденцијски је расла. После 1964. године, међутим, она тенденцијски опада и у 1987. години се просечни производни коефицијент свео на минимал-

⁵⁶ Питање избора ваљаних и поузданих индикатора инвестиционе активности уопште и посебно ефикасности инвестиција разматрано је у: Милица Бисић, *Структура и ефикасност инвестиција Косова, Србије и Југославије. Упоредна анализа*, Институт економских наука, Београд 1989, стр. 2–6.

ну вредност од 0,34. Другим речима, ефикасност инвестиција у 1987. у односу на 1964. годину опала је за 37%.

У Србији максимална ефикасност инвестиција остварена је у 1961. години у којој је просечни производни коефицијент износио 0,59. Од тада она опада, да би се у 1987. години његова вредност свела на 0,37. Пад ефикасности инвестирања у Србији, дакле, исти је (37%) као и у Југославији.

На Косову најефикасније се инвестирало у 1955. години производни коефицијент је у овој години достигао свој максимум од 0.50. Његов минимум, пак, пада у 1984. годину и износи 0.23.

Из *графикана* 8.59, 8.60. и 8.61. на којима је приказан просечни производни коефицијент у периоду од 1953. до 1987. године за Југославију, Србију и Косово јасно је видљиво основно обележје кретања ефикасности инвестирања у све три јединице посматрања.

У периодима опадања ефикасности за сваку јединицу посматрања оцењене су функције линеарног тренда. Негативна оцењена вредност параметра уз време из функције линеарног тренда производног коефицијента Југославије од 1964. до 1987. године високо је сигнификантна (коефицијент је -0,01, а t-статистика -21,4).

У Србији сигнификантно опада ефикасност од 1961. године, а коефицијент уз време у функцији линеарног трена је -0,01 (t-статистика 14.5).

На Косову ефикасност инвестиција статистички значајно и постојано опада од прве године анализираних периода (уколико се изузму године 1955, 1960. и 1964). Оцењена вредност параметра уз време износи -0,01 (t-статистика је -19,32).

Када се помоћу индекса нивоа упореде производни коефицијенти Југославије, Србије и Косова добију се следећи односи. Ефикасност инвестиција на Косову мерена производним коефицијентом 21,5% је нижа од југословенског просека, а 26,7% нижа него у Србији. Ефикасност инвестиција у Србији, пак, 7,3% је већа од југословенског просека.

Кретање индекса нивоа ефикасности инвестиција у свакој години посматраног периода приказано је у *табели* 8.60.

Ефикасност инвестиција на Косову све је мања и релативно посматрано. Просечна стопа промене индекса нивоа ефикасности инвестиција на Косову и у Југославији је негативна и износи -0,91%, док је њена вредност за индекс нивоа производних коефицијената Косова и Србије -1,23%.

8.3.2. Маргинални производни коефицијент

Кретање маргиналних производних коефицијената (*графикони* 8.62, 8.63. и 8.64) допуњује слику опадања ефикасности инвестиција у Југославији, Србији и на Косову.

Највећа вредност граничног производног коефицијента (0,51) у Југославији реализована је 1957. године, а минимална 1987. године у којој је износила -0,03. У Србији максимални маргинални производни коефицијент остварен је

исте године кад и у Југославији, али на нешто вишем нивоу: 0,57. Маргинални производни коефицијент у Србији има минималну вредност (-0,06) у 1983. години. На Косову је максимална вредност граничног производног коефицијента (0.44) постигнута 1955. године, а минимална (-0,36) следеће године.

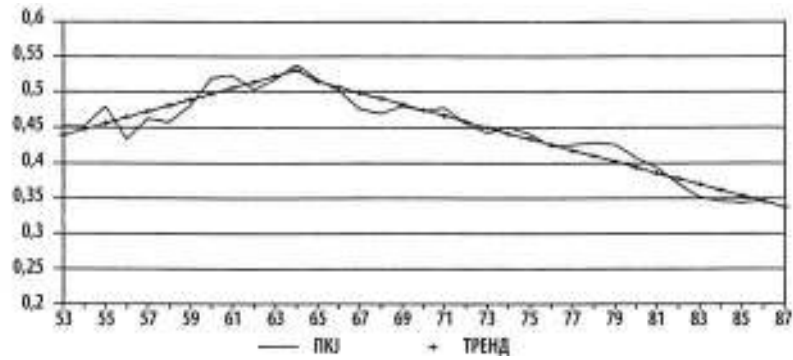
Опадајући тренд је сигнификантан за кретање маргиналних производних коефицијената све три јединице посматрања. Оцењене вредности параметара уз време и одговарајућих t-статистика за Југославију, Србију и Косово респективно износе -0,01 и -3,3, -0,01 и -3,7, те -0,01 и -2,0. Другим речима, гранични производни коефицијент у све три јединице посматрања опада истом просечном годишњом брзином.

Ефикасност инвестиција, дакле, мерена и просечним и маргиналним производним коефицијентом опада и на Косову и у Србији и у Југославији. Релативно посматрано, најефикасније су инвестиције у Србији, затим у Југославији, а најнеефикасније на Косову. Овакав однос се углавном задржава у целом посматраном периоду, при чему се ефикасност инвестиција на Косову и релативно смањује.

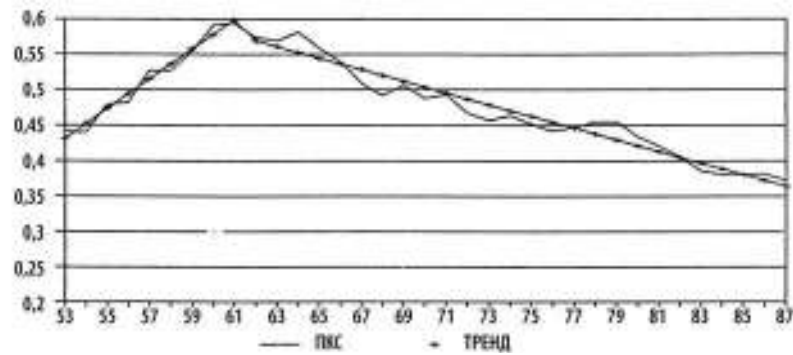
Табела 8.60. Индекси нивоа ефикасности инвестиција Југославије, Србије и Косова

	КОС/ЈУГ	КОС/СРБ	СРБ/ЈУГ		КОС/ЈУГ	КОС/СРБ	СРБ/ЈУГ
1953	97,71	100,01	97,70	1971	70,67	68,47	103,21
1954	100,79	103,53	97,36	1972	68,05	66,51	102,31
1955	104,96	104,86	100,09	1973	67,30	65,23	103,18
1956	102,45	92,11	111,23	1974	70,57	68,67	102,77
1957	92,66	81,39	113,85	1975	74,25	72,43	102,51
1958	89,90	78,12	115,07	1976	71,98	68,93	104,43
1959	88,25	76,58	115,24	1977	71,71	68,31	104,97
1960	89,17	78,43	113,70	1978	67,60	63,70	106,12
1961	84,94	74,84	113,50	1979	66,48	62,25	106,81
1962	80,65	70,79	113,93	1980	67,95	63,85	106,43
1963	81,42	74,26	109,64	1981	70,93	66,13	107,26
1964	82,45	76,33	108,02	1982	69,46	63,38	109,59
1965	82,93	76,84	107,93	1983	68,55	62,52	109,65
1966	82,17	76,42	107,52	1984	67,81	61,59	110,10
1967	78,62	73,53	106,93	1985	74,48	67,17	110,88
1968	73,26	69,80	104,95	1986	73,56	66,76	110,18
1969	70,68	66,95	105,57	1987	69,75	63,21	110,35
1970	73,16	71,11	102,89				

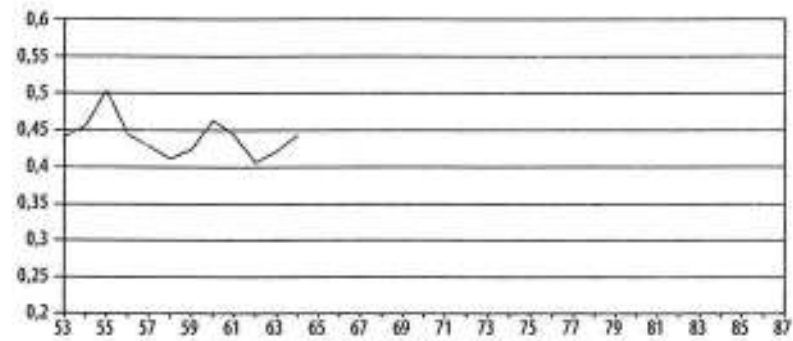
Графикон 8.59. Просечни производни коефицијент Југославије

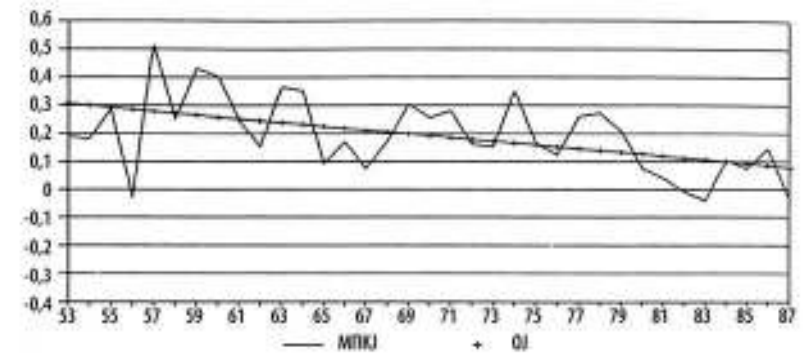
Графикон 8.60. Просечни производни коефицијент Србије

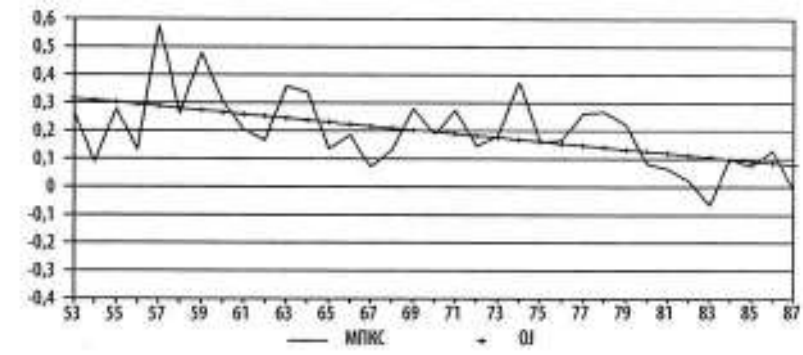
Графикон 8.61. Просечни производни коефицијент Косова

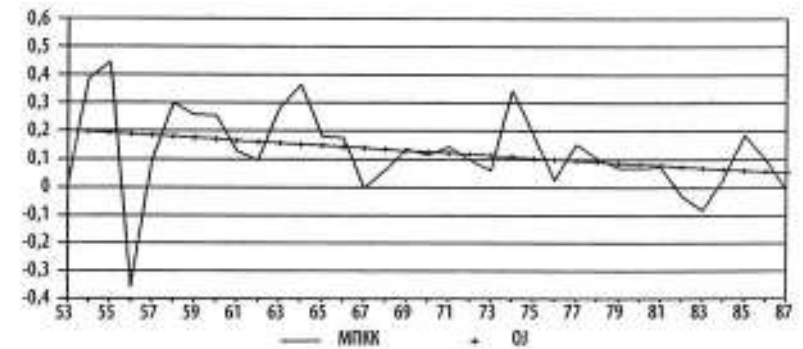
Графикон 8.62. Маргинални производни коефицијент и линија тренда Југославије

Графикон 8.63. Маргинални производни коефицијент и линија тренда Србије

Графикон 8.64. Маргинални производни коефицијент и линија тренда Косова

9. ИСКОРИШЋЕНОСТ ПРОИЗВОДНИХ ФАКТОРА У ИНДУСТРИЈИ

Промена привредне структуре, као услов и последица привредног раста и друштвено-економског развоја, кроз целу привредну историју пратила је развој највише делатности. Тако, на пример, на данашњем нивоу развоја техничко-технолошких могућности производње индустријска производња је та која се поставља као одредница општег привредног развоја. По тим карактеристикама она има у Југославији сличан значај као у другим новоиндустријализујућим земљама. Наиме, иако у даљем структурном успону, наравно блажем него у послератном периоду, у агрегатним показатељима (запосленом особљу, друштвеном производу, основним средствима), значај индустрије је стабилизован на релативно високом нивоу. На основу тога индустрија обезбеђује стабилније и чвршће везе с осталим секторима националне економије и то у доминантном облику. Управо у датим економским условима теорија производње у индустрији заузима посебно место.

Имајући у виду претходне напомене, теорија производње економских добара у индустрији и рударству и искоришћеност припадајућих јој производних фактора, непосредно је везана за емпиријски и теоријски значај глобалне теорије развоја и економског раста како националног тако и регионалног економског система. Наиме, познавање функционисања индустријске производње као подсистема у јединственом индустријском систему националне економије, на пример, одређених регионалних индустријских система у оквиру националног индустријског система, и величине производње којом дати подсистем располаже омогућује дефинисање оптималних развојних праваца регионалне економске политике на средњи и дуги рок.

9.1. ИСКОРИШЋЕНОСТ РАДА

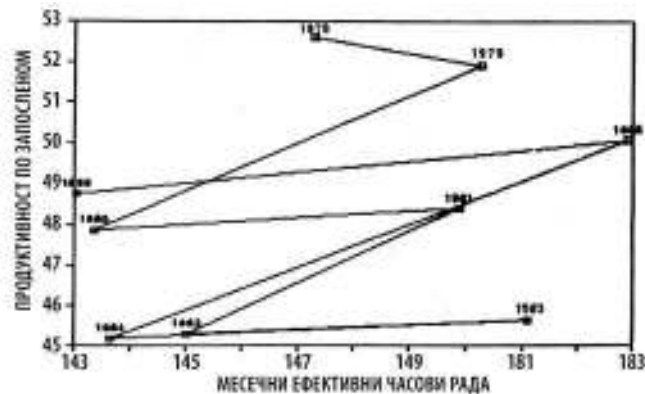
Најзначајнији фактор који одређује ниво и динамику продуктивности рада, ако апстрахујемо капиталну опремљеност рада, је људски фактор односно рад. Наиме, материјални производни фактори тек у садејству са човековим радним и стваралачким способностима достижу потребан ниво рационалности и сврсисходности. Неопходност економске рационализације употребе и формирања примерене кадровске структуре радне снаге је посебно значајна у индустрији услед изразито развијене специјализације која је, истодобно, и претпоставка даљег квалитетног развоја. Поред тога, у Југославији, а посебно на Косову, изузетан значај за ефикасно коришћење радне снаге проистиче и из великог броја незапослених лица. Наиме, тек продуктивним запошљавањем обезбеђују се услови за решавање про-

блема незапослености радне снаге. Непродуктивним запошљавањем утиче се на амортизовање друштвених последица високе незапослености али се истовремено обезбеђују економски услови за њено несметано генерисање у будућности кроз смањење акумулативне и репродуктивне способности привреде на дуги рок.

9.1.1. Ефективно радно време

Утицај ефективно извршених часова рада по раднику⁵⁸ није одлучујући фактор који детерминише кретање продуктивности по раднику у индустрији и рударству САП Косова. Наиме, ефективно извршени часови рада нису значајније корелисани с оствареним нивоом продуктивности по запосленом раднику (види *графикон 9.1*). Сличан је и однос ефективно извршених часова и продуктивности по условном раднику. Стога, узроке компаративно ниског нивоа продуктивности индустрије и рударства Косова у односу на ниво продуктивности у Југославији и Србији (види *графикон 9.1*), треба тражити, пре свега, у нивоу капиталне опремљености рада и нивоу искоришћености капитала (види *табелу 9.1*) али и квалитету расположиве радне снаге⁵⁹.

Графикон 9.1. Однос броја месечних ефективних часова рада и продуктивности по запосленом раднику у индустрији и рударству САП Косова

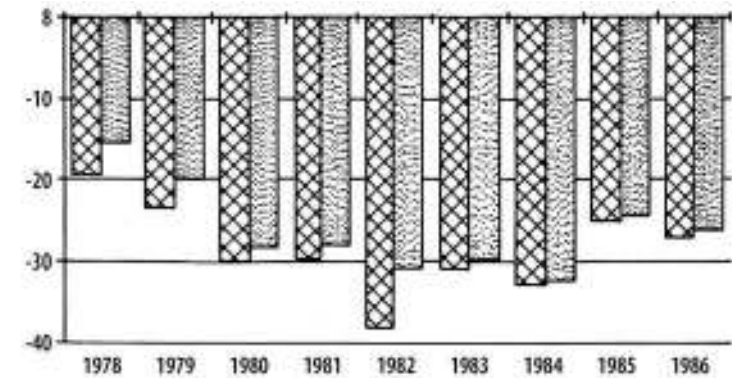
Ефективно радно време по раднику у индустрији и рударству САП Косова не заостаје за југословенским и српским просеком (види *графикон 9.3*).

Таква кретања резултат су компаративно ниског учешћа неефектуираних радних сати у укупним часовима у индустрији и рударству САП Косова.

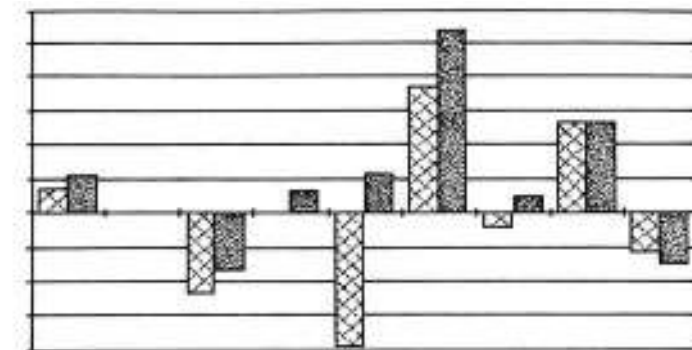
⁵⁸ Критеријум дефинисања ефективног радног времена је време конкретног производног ангажовања рада. Према томе, у ефективно радно време нису укључени ни часови чекања, застоја и прекида у процесу рада који нису узроковани кривоном радника иако су укључени у остварене часове рада према статистичкој методологији.

⁵⁹ Квалитет радне снаге у привреди САП Косова анализиран је у оквиру тачке 7.5 ове свеске.

Графикон 9.2. Одступање продуктивности по запосленом раднику у индустрији и рударству САП Косова од просека индустрије и рударства Југославије и Србије, у %

Графикон 9.3. Одступање ефективног радног времена по раднику у индустрији и рударству САП Косова у односу на индустрију и рударство у Југославији и Србији, у %

Табела 9.1. Одступање вредности основних средстава по запосленом у индустрији и рударству Косово у односу на индустрију и рударство Србија и Југославија, у %

У односу на	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Србију	31,46	30,56	27,88	28,57	22,41	19,51	20,31
Југославију	-86,13	-86,41	-86,57	-86,42	-87,33	-87,83	-87,93

И динамичке тенденције у овом погледу су повољне (види *графиконе 9.4, 9.5. и 9.6*). Наиме, Србија и Југославија имају, у овом погледу, релативно стагнантне тенденције: у 1978. години неефектуирани часови рада су чинили у Југославији

и Србији 21,4%, а у 1985. години 21,3% односно 21,0%, респективно. С друге стране, индустрија и рударство САП Косова има позитивне тенденције: учешће неефектуираних у укупним часовима је смањено у 1985. години у односу на 1978. годину за 5,3 процентна поена са 21,7% на 16,4%.

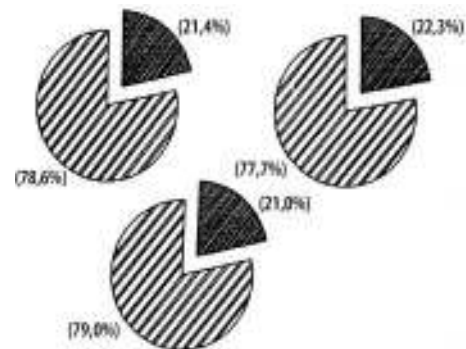
Графикон 9.4. Учешће неефектуираних часова у укупним часовима у индустрији и рударству СФР Југославије, 1978, 1983. и 1985. години

9.1.1.1. Електропривреда

Иако препознатљива по израженој капиталној опремљености, електропривреда САП Косова, с обзиром на њен натпросечан значај, у процесу производње електричне енергије, превасходно из угља, укључује значајан радни потенцијал индустрије и рударства. Наиме, ова грана је на четвртом месту по броју запослених радника: у 1987. години у њој је било запослено 6,45% индустријских радника. Штавише, у оквиру анализираних периода њено учешће је повећано за 0,13%. Управо из тих разлога, неопходно је праћење нивоа ефективних радних сати. При томе, наравно, треба имати на уму да због високе капиталне интензивности ове гране, ефективно радно време није пресудни фактор оствареног обима производње.

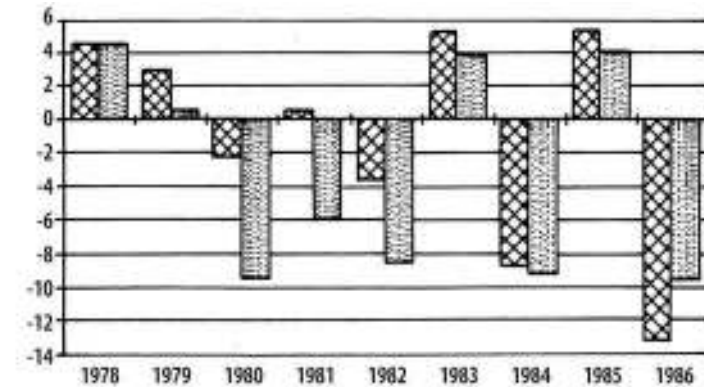
Графикон 9.5. Учешће неефектуираних часова у укупним часовима у индустрији и рударству Србија, 1978, 1983. и 1985. години

Графикон 9.6. Учешће неефектуираних часова у укупним часовима у индустрији и рударству САП Косово, 1978, 1983. и 1985. години

Графикон 9.7. Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији, у %: Електропривреда

Компаративно посматрано, основна средства по запосленом раднику су мања у односу на Србију али значајно већа у односу на реперну грану у Југославији. Тенденцијски, капитална опремљеност опада али је присутна значајна разлика у нивоу. У односу на реперну грану у Србији, електропривреда Косова има мањи обим основних средстава по раднику за 48,29% у 1986. години. С друге стране, она поседује, у истој години, већи ниво основних средстава по запосленом у односу на стање у реперној грани Југославије за 282,53%.

Ефективно радно време по раднику у електропривреди Косова, од 1978. до 1986. године, је, у односу на кретања у реперним гранама, имало изразите флукуације (види *графикон 9.7*).

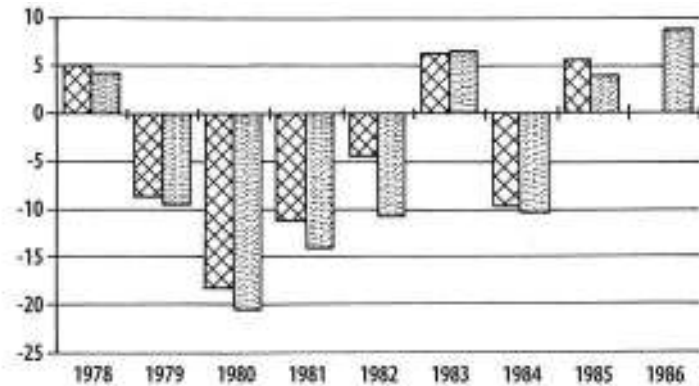
Продуктивност по раднику је и поред тога била компаративно изразито ниска и то како у односу на стање у реперној грани Србије тако и Југославије. Имајући у виду да је ефективни рад радника осцилирао око пресека јасно је да је продуктивност по ефективном радном сату у овој индустријској грани, такође, знатно испод просека за Србију и Југославију.

9.1.1.2. Производња угља

Производња угља, и по критеријуму броја запослених радника, најзначајнија је грана у индустрији и рударству САП Косова. Наиме, у овој грани је, у 1987. години, ангажовано 8,45% индустријских радника. Иако су присутне значајне осцилације, тенденције у овом погледу су позитивне од 1984. године. Међутим, раст броја запослених није био праћен одговарајућим растом материјалних фондова. Наиме, вредност основних средстава у сталним ценама по запосленом раднику је, слично као и код електропривреде, у компаративном паду. То је посебно очито у односу на реперну грану у СР Србији. Посебно очит пад капиталне опремљености рада поклапа се с периодом интензивнијег запошљавања радника у овој индустријској грани. Стога је потпуно разумљиво упросечавање продуктивности

иако је она у седамдесетим годинама била знатно изнад југословенског и српског просека за одговарајућу грану. Наведена неповољна кретања само делимично су компензирана већим ангажовањем радника у процесу производње (види *графикон 9.8*). Наиме, пад продуктивности по раднику је заустављен у 1985. и 1986. години али је он и даље, у сиучају реперне гране Србије, испод просека.

Графикон 9.8. Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији у %: Производња угља

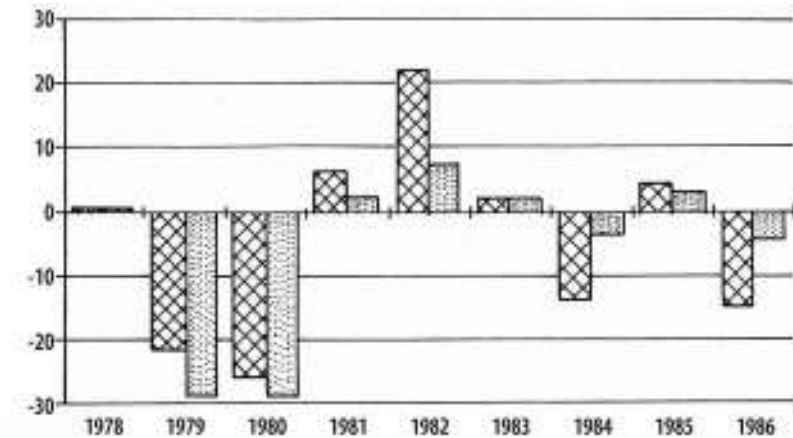
9.1.1.3. Металургија

У металургији Косова ангажовано је, у 1987. години, 19% радног потенцијала индустрије и рударства. Према томе, овај сектор је у експанзији, јер је за 7 посматраних година увећао своје учешће у радном потенцијалу за готово 3 процентна поена. Структурно посматрано примат у оквиру металургије Косова се креће у правцу црне металургије која је своје учешће повећала за готово пет процентних поена. Производња руда обојених метала и производња обојених метала су, аналогно томе, забележиле ретроградне тенденције. Капитална опремљеност ових грана је, компаративно посматрано, слична. Наиме, очит је њен пад посебно изражен управо код црне металургије.

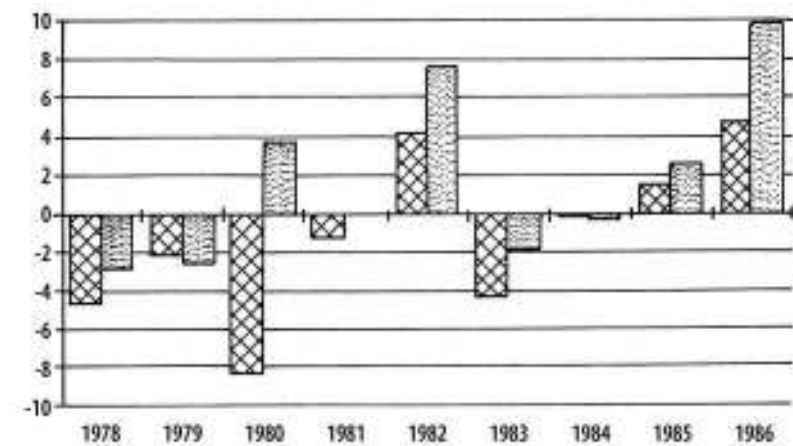
Продуктивност по раднику је, такође, опала и испод је југословенског и српског просека реперних грана. И овде се издваја црна металургија. У седамдесетим годинама њена продуктивност је била на нивоу или изнад реперног нивоа. Осамдесетих година, ситуација у овом погледу је драстично погоршана тако да у 1986. години ова грана има мању продуктивност преко 60% у односу на реперне гране.

Искоришћеност радног времена је, у целини посматрано, осцилирала око реперних просека али су присутне позитивне тенденције које указују да је присутна оријентација да се пад нивоа капиталне опремљености супституише повећаним ангажовањем рада у процесу производње. Наравно, то говори о присуству неповољне продуктивности по ефективном радном сату (види *графиконе 9.9, 9.10. и 9.11*).

Графикон 9.9. Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији у %: Црна металургија

Графикон 9.10. Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији у %: Производња руда обојених метала

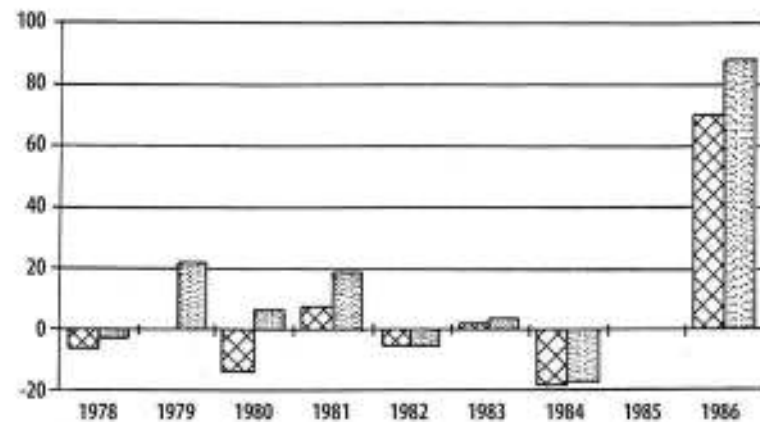
9.1.1.4. Производња и прерада неметала

У производњи и преради неметала ангажовано је око 8% индустријских радника. Капитална опремљеност у овом сектору је испод југословенског и српског нивоа. Посматрано по гранама, најповољнији ниво капиталне опремљености присутан је у преради неметалних минерала. У односу на стање у реперној грани Србије повољна је и опремљеност производње неметалних минерала САП Косова. Из тих разлога продуктивност ове гране је испод југословенског а изнад српског нивоа

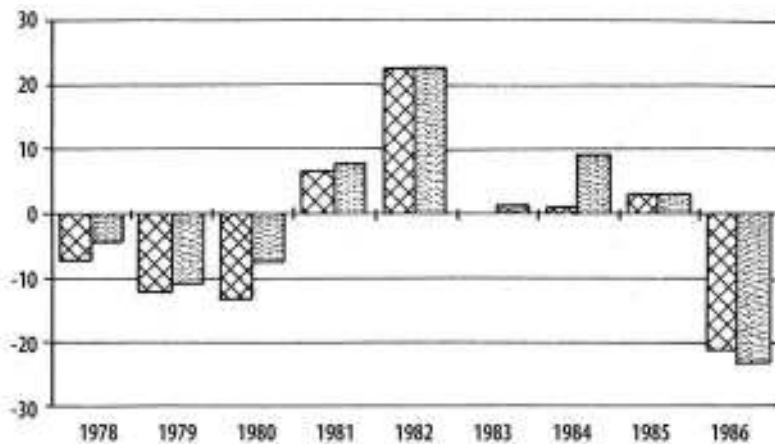
продуктивности по раднику. Поред тога, натпросечну продуктивност, иако с изразитим негативним тенденцијама, остварила је и прерада неметалних минерала и производња камена, шљунка и песка. С друге стране, производња грађевинског материјала је константно испод реперних просека продуктивности по раднику.

У погледу искоришћености рада позитивне тенденције су присутне код прераде неметалних минерала (види *графикон 9.13*). Производња камена, шљунка и песка и производња грађевинског материјала имају управо супротне тенденције (види *графиконе 9.14* и *9.15*).

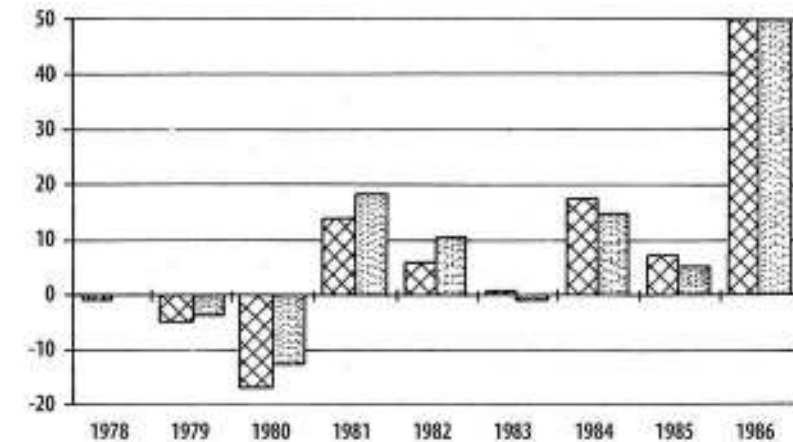
Графикон 9.11. Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији у %: Производња обојених метала

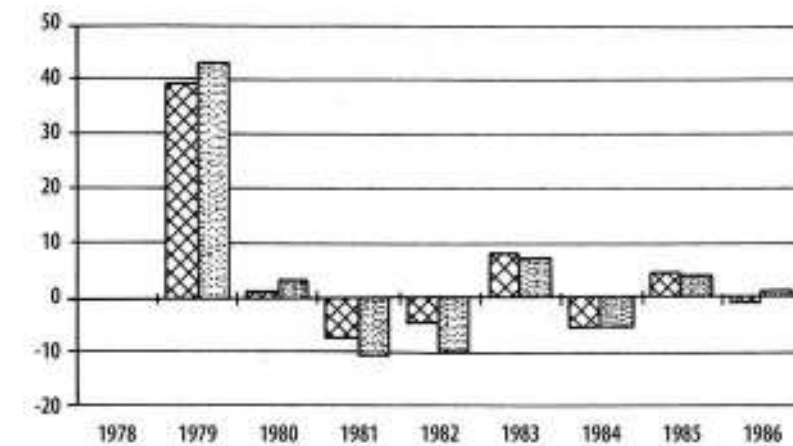
Графикон 9.12. Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији у %: Производња неметала

Графикон 9.13. Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији у %: Прерада неметала

Графикон 9.14. Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији у %: Производња камена, шљунка и песка

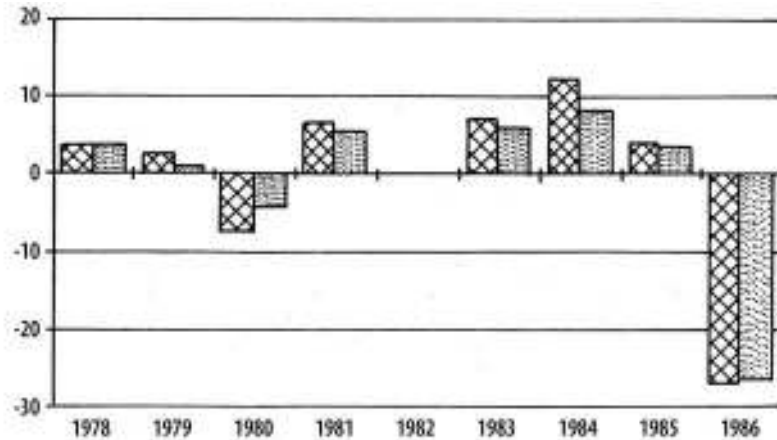

9.1.1.5. Прерада метала

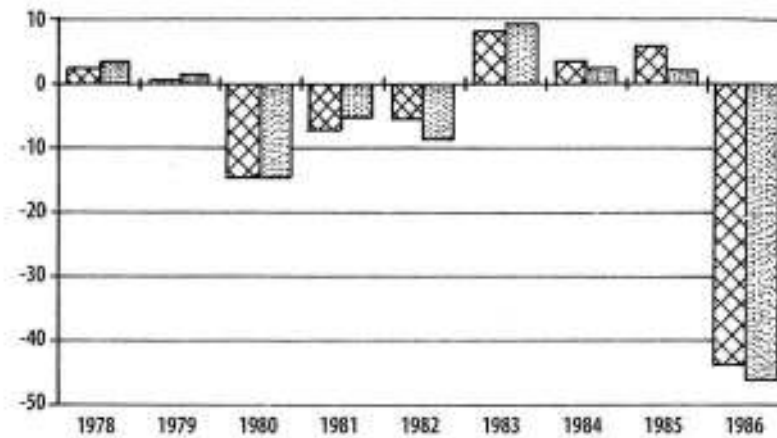
Учешће металопрерађивачких у индустријским радницима је у паду. У 1987. години, у овом индустријском сектору ангажовано је 13,5% индустријских радника САП Косова. Паралелно с тим, ниво капиталне опремљености рада је компаративно увећан или задржан на задовољавајућем нивоу. У југословенским размерама, у погледу вредности основних средстава по запосленом раднику, у овом сектору се истиче металопрерађивачка делатност и производња сао-

браћајних средстава. Међутим, и поред тога остварени ниво продуктивности рада је испод југословенског и српског просека за реперне гране. С друге стране, производња електричних машина и апарата, иако с исподпросечном опремљеношћу рада, има натпросечну продуктивност по раднику.

Графикон 9.15. Одступање ефективног радног времена по радника у односу на реперну грану у Југославији и Србији у %: Производња грађевинског материјала

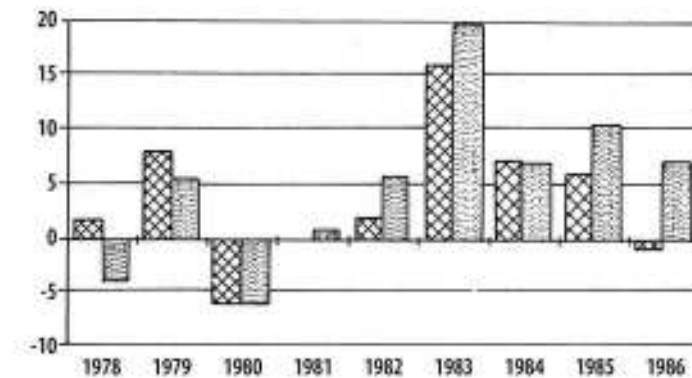
Графикон 9.16. Одступање ефективног радног времена по радника у односу на реперну грану у Југославији и Србији у %: Металопрерађивачка делатност

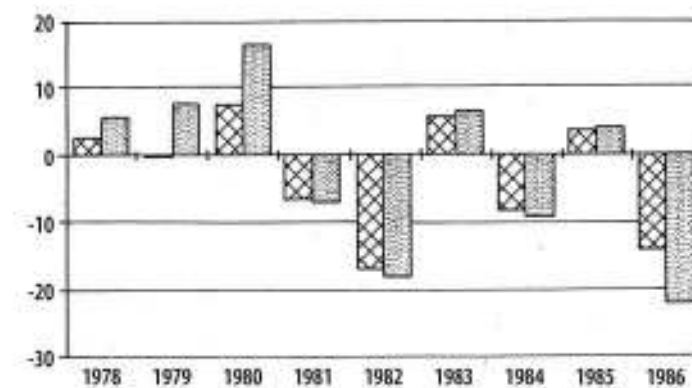
9.1.1.6. Производња хемијских производа и папира

У производњи хемијских производа и папира Косова ангажовано је око 7% индустријских радника. Значај сектора је у благом паду у односу на стање крајем седамдесетих година. Ниво капиталне опремљености је у односу на реперну грану Југославије повољнији у производњи базних хемијских производа и производњи папира а неповољнији у преради хемијских производа. У односу на реперну грану Србије стање је управо обрнуто односно ниво опремљености је повољан код прераде хемијских производа а неповољан код производње базних хемијских производа и производње папира.

Графикон 9.17. Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији у %: Производња саобраћајних средстава

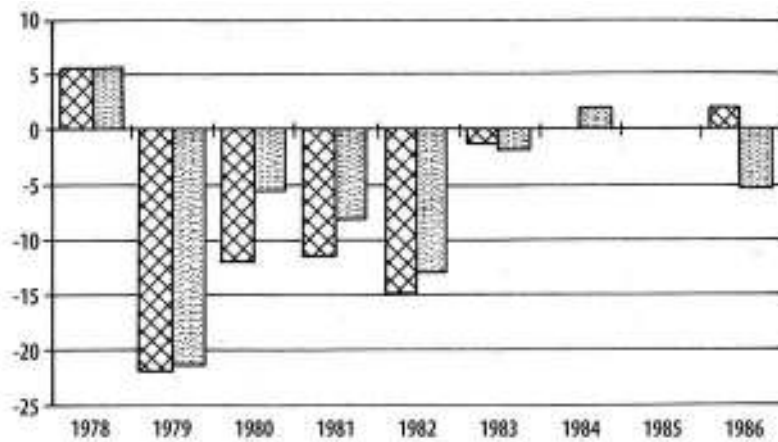

Графикон 9.18. Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији у %: Производња електричних апарата и уређаја

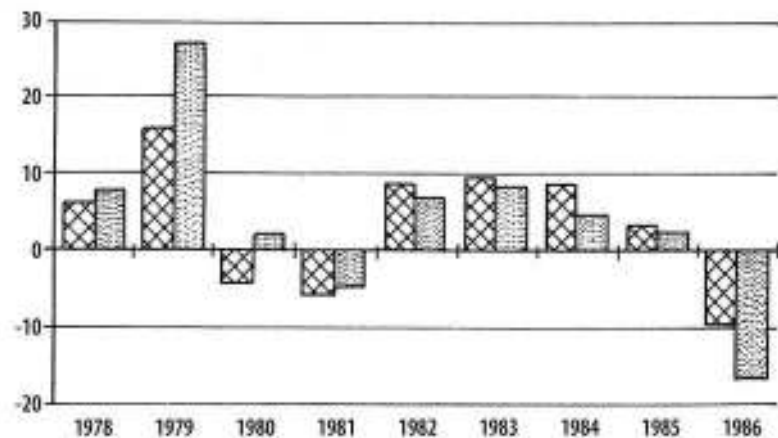

Са становишта продуктивности по раднику ситуација је много јаснија али неповољнија. Наиме, све гране у овом сектору имају у САП Косову нижи ниво продуктивности од реперних грана.

Графикон 9.19. Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији, у %: Производња базних хемијских производа

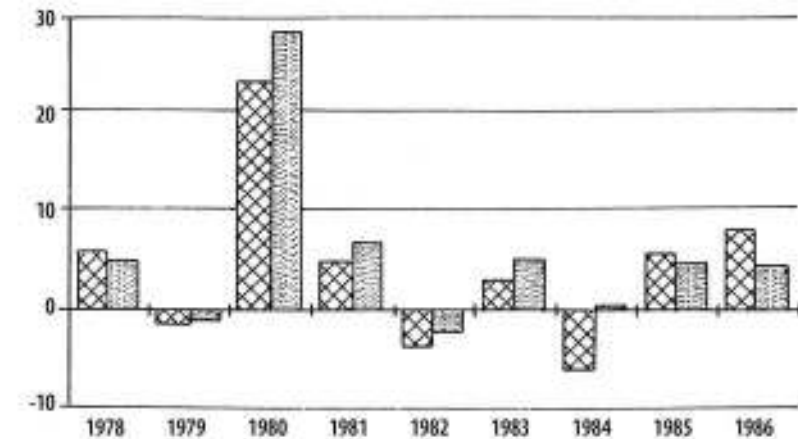

Графикон 9.20. Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији, у %: Прерада хемијских производа

Флукуације ефективно извршених часова рада по раднику у овом случају показале су се као битна одредница кретања продуктивности. Висок ниво радне ангажованости условљавао је приближавање реперној продуктивности.

Графикон 9.21. Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији, у %: Производња и прерада папира

Но, то се није показало као довољан услов за његово задржавање у дужем периоду. Изузетак од правила представља производња базних хемијских производа код које је пад продуктивности праћен растом ефективних часова рада по раднику (види графиконе 9.19, 9.20. и 9.21).

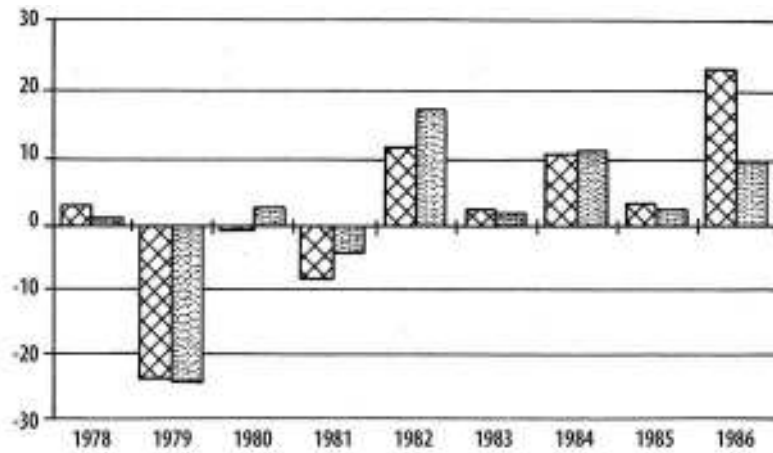
9.1.1.7. Прерада дрвета

У преради дрвета у САП Косову ангажовано је око 4% индустријских радника. Ниво ефективног радног времена по раднику је грански специфичан: у паду је у производњи финалних производа од дрвета а тенденцијски расте у производњи резане грађе и плоча (види графиконе 9.22 и 9.23). Гранска продуктивност по раднику компаративно се кретала управо супротно: расла у производњи финалних производа од дрвета, а падала у производњи резане грађе и плоча. Међутим, и поред тога, компаративни положај производње резане грађе и плоча је знатно повољнији због повољнијег стартног положаја. Капитална опремљеност рада у овим гранама је, компаративно посматрано, у паду. У односу на реперну грану Југославије, обе гране имају неповољан ниво капиталне опремљености. С друге стране, у односу на реперну грану Србије, неповољан положај има производња резане грађе и плоча.

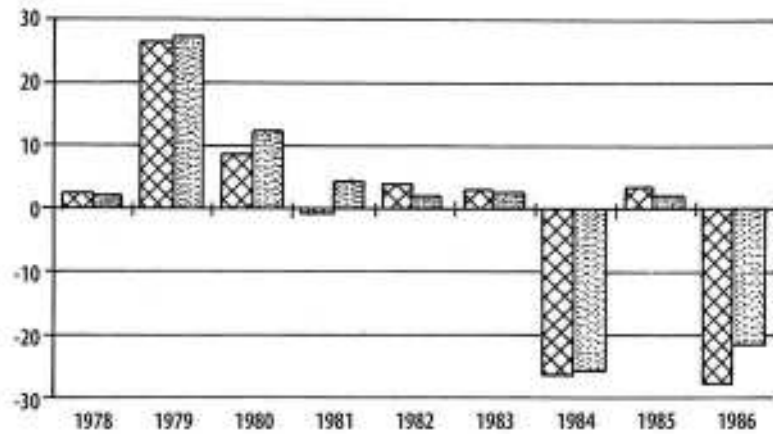
9.1.1.8. Производња текстила, коже и гуме

Сектор производње текстила, коже и гуме спада у изразито радноекстензивне делатности те не чуди да је у њему ангажовано чак 22% индустријских радника (1987. године). Дакле, за десет година учешће сектора у укупном броју индустријских радника је увећано за 1 процентни поен. Са становишта продуктивности

Графикон 9.22. Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији, у %: Производња резане грађе и плоча

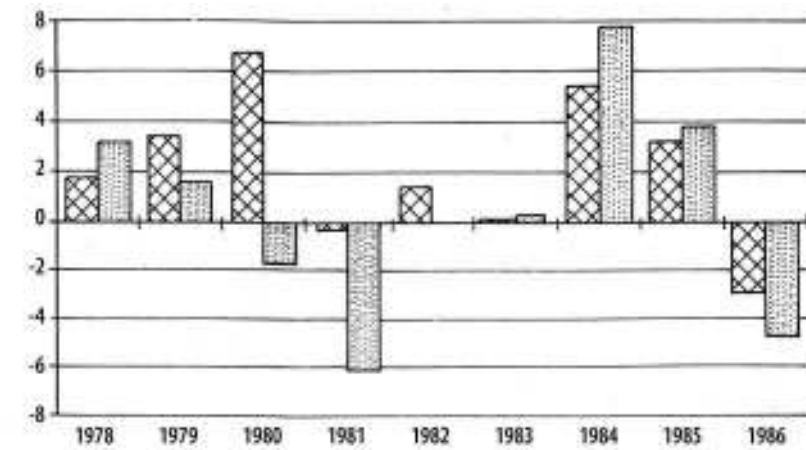
Графикон 9.23. Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији, у %: Производња финалних производа од дрвета

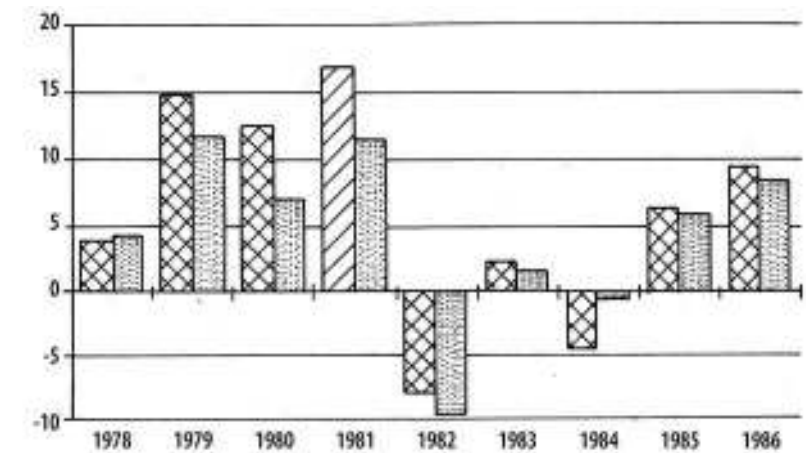
у односу на реперне гране издваја се производња каучука и готових текстилних производа. У оквиру сектора, једино ове две гране бележи натпросечну продуктивност по раднику у односу на реперне гране у Србији и Југославији. С друге стране, продуктивност по раднику у производњи текстилних прежива и тканина, коже и обуће и кожне галантерије је константно испод југословенског и српског просека адекватних грана.

Ниво искоришћености рада је, у целини, компаративно висок (види графиконе 9.24, 9.25, 9.26. и 9.27). Висок ниво искоришћености рада и низак ниво продуктивности по раднику у наведеним гранама указује на изразито низак ниво продуктивности по ефективном радном сату. Узроке таквих кретања треба тражити у нивоу капиталне опремљености рада у односу на реперне гране.

Графикон 9.24. Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији, у %: Производња текстилних прежива и тканина

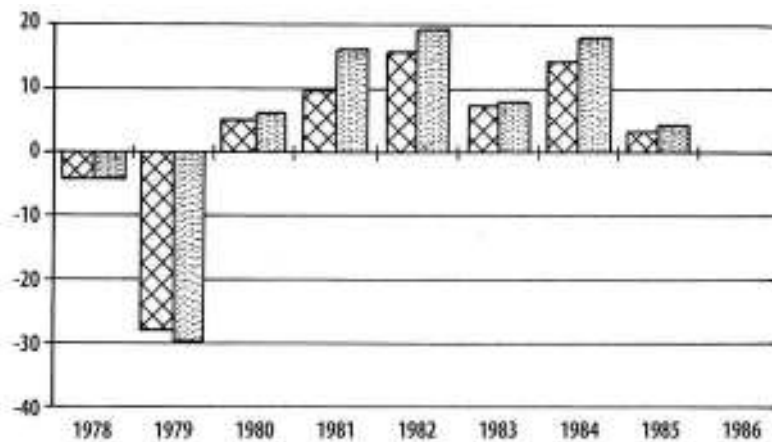

Графикон 9.25. Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији, у %: Производња готових текстилних производа

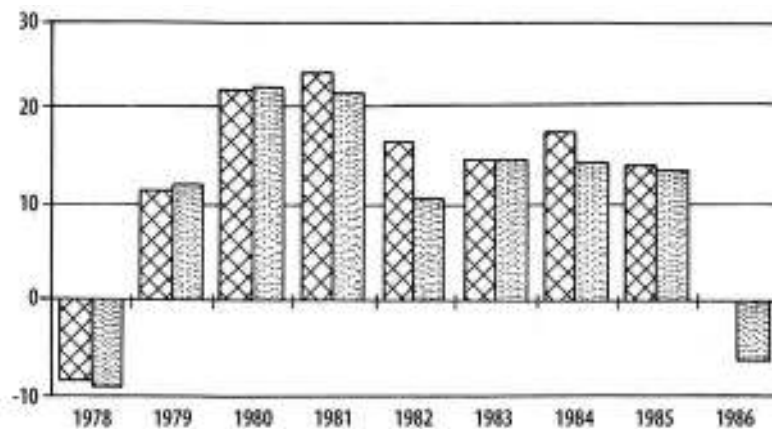

Напросечни ниво капиталне опремљености у односу на реперну грану Југославије имамо код производње коже и крзна и производње каучука. Истовремено компаративно повољан ниво продуктивности бележи производња каучука а висок ниво капиталне опремљености у производњи коже и крзна Косова ефектуира се кроз смањење компаративног заостајања гране у погледу продуктивности по раднику. У односу на реперну грану Србије ситуација је посве другачија. Наиме, у овом случају компаративно нижу продуктивност (у последње три године анализираних периода) има само производња готових текстилних производа.

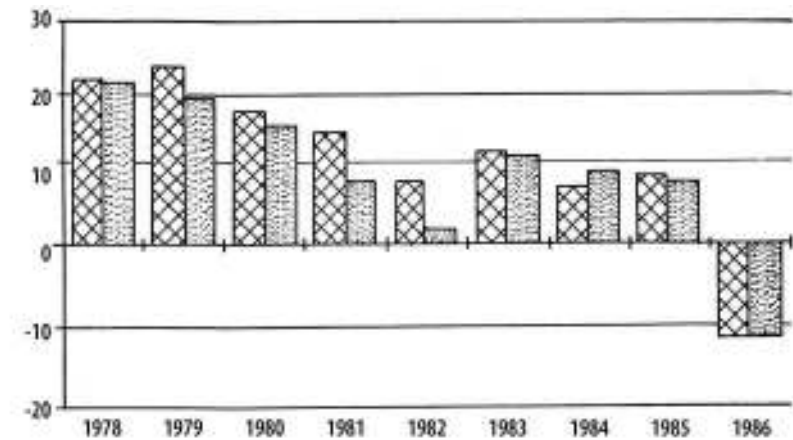
Графикон 9.26. Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији, у %: Производња коже и крзна

Графикон 9.27. Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији, у %: Производња кожне обуће и галантерије

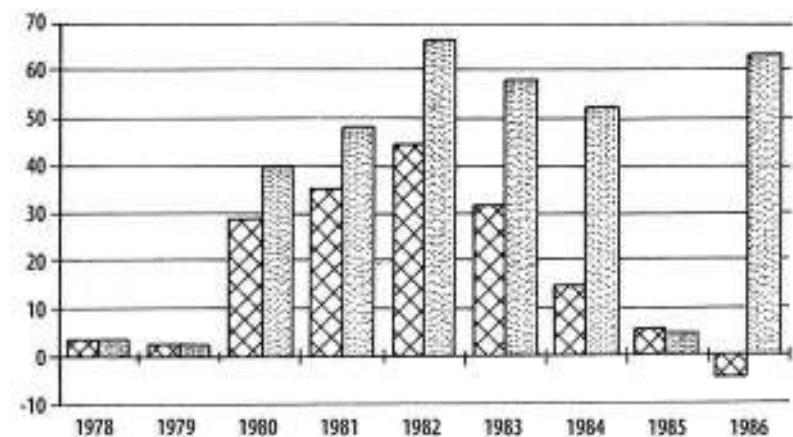
Графикон 9.28. Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији, у %: Производња каучука

9.1.1.9. Производња прехранбених производа и дувана

У оквиру овог индустријског сектора у САП Косову је ангажовано више од 8% индустријских радника. Структурно посматрано, производња прехранбених производа постаје све доминантнија. Узроке томе треба тражити и у високом расту становништва које аутоматски индукује промене нивоа тражње за прехранбеним производима.

Графикон 9.29. Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији, у %: Производња прехранбених производа

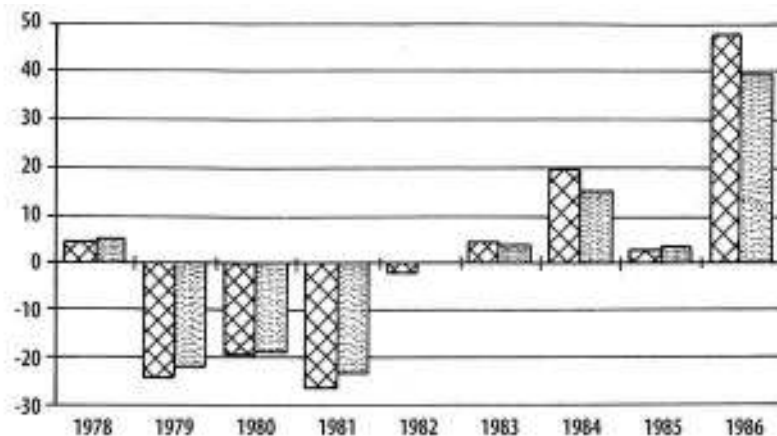

Са становишта продуктивности сектор можемо поделити на два дела. У први, с нижом продуктивношћу од реперне, спада производња прехранбених производа и пића. Међутим, ниво ефективних часова рада по раднику, посебно у случају производње прехранбених производа, је изнад реперног нивоа (види *графиконе 9.29. и 9.30.*). Производња сточне хране и производња и прерада дувана, с изнадпросечном продуктивношћу по раднику, имају и изнадпросечни ниво ефективних радних сати по раднику у односу на реперне гране у Југославији и Србији (види *графиконе 9.31. и 9.32.*). Са становишта капиталне опремљености рада компаративно кретање продуктивности је апсурдно. Наиме, гране с компаративно нижом продуктивношћу по раднику имају компаративно виши ниво капиталне опремљености и обрнуто.

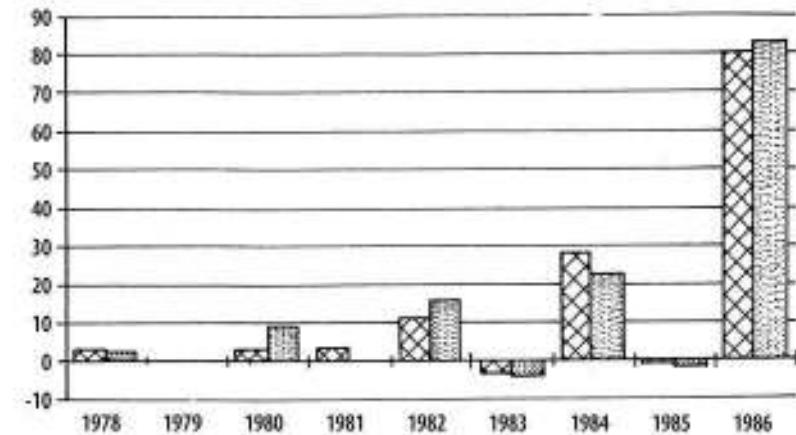
9.1.1.10. Графичка делатност

Продуктивност по раднику у оквиру графичке делатности САП Косова је испод нивоа реперних грана (изузев у 1982. години када је била изнад нивоа реперне гране Србије). Висок ниво искоришћености рада у овој грани (види *графикон 9.33*) указује на изразито ниску продуктивност по ефективном радном сату. Наиме, повољан ниво продуктивности по раднику забележен у 1982. години није резултат повећања продуктивности по ефективном радном сату већ значајно вишег нивоа коришћења рада.

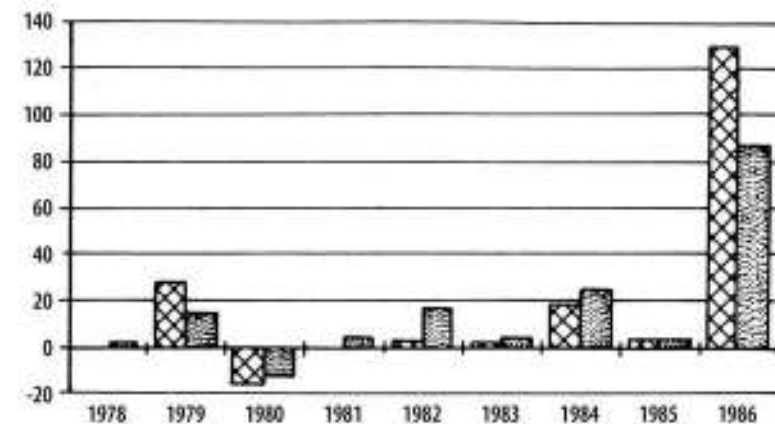
Графикон 9.30. Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији, у %: Производња пића

Графикон 9.31. Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији, у %: Производња сточне хране

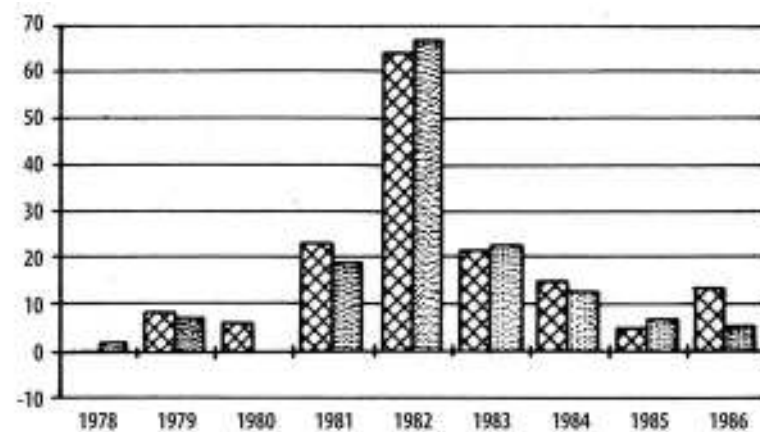
Графикон 9.32. Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији, у %: Производња и прерада дувана

9.1.2. Перспективе и услови коришћења радне снаге

Радна снага, иако с развојем технике и технологије губи свој значај у непосредној индустријској производњи и даље је један од њених најзначајнијих чинилаца. Ако њен значај посматрамо посредно, односно кроз њено место у иновационом процесу и његовој конкретној апликацији, она је основни производни чинилац. Значај радне снаге у Југославији, а посебно у САП Косову, додатно је

Графикон 9.33. Одступање ефективног радног времена по раднику у односу на реперну грану у Југославији и Србији, у %: Графичка делатност

апострофиран високим степеном незапослености који је праћен привредном неразвијеношћу подручја и ниским животним и друштвеним стандардом становништва. У таквим условима оријентација на гране које запошљавају већи број радника нема практичну алтернативу.

У циљу повећања нивоу продуктивности рада у привреди САП Косова неопходно је предузети, на макро и микро нивоу, следеће акције:

- смањењем непосредних облика државног и парадржавног утицаја у привреди обезбедити услове за јачање самосталности привредних субјеката Покрајине уз стварање услова за несметан развој пословних иницијатива;

- обезбедити законске, економске (смањење нивоа незапослености) и друге услове неопходне за формирање и слободније деловање тржишта радне снаге у циљу економски рационалнијег формирања односа личних доходака између појединих категорија радника и ефикасније реалокације радне снаге у складу с тржишно утемељеним потребама привреде;

- обезбедити услове за несметан, а друштвено користан, развој мале привреде и приватне иницијативе преваходно у циљу решавања актуелног проблема незапослености у Покрајини;

- испитати могућност и ефекте скраћивања радног времена;

- смањењем пореза и доприноса на личне дохотке стимулирати привредне субјекте на веће коришћење радне снаге у циљу смањења незапослености и непродуктивног запошљавања;

- политиком усмереног финансирања и кредитирања приоритета обухватити привредне субјекте који с радноинтензивном производњом обезбеђују компаративно висок ниво продуктивности рада;

- прилагођавати структуру образовно-васпитног система на тржишту исказаним потребама привреде за кадровима одговарајућег профила;

- обезбедити тржиште услове мотивисаности привредних субјеката да своје пословање заснивају на економски рационалним основама;
- прилагодити политику интерне расподеле (у привредним субјектима) потребама економске мотивисаности радника на извршавање радних обавеза, и
- свестрано користити облике (не)економске мотивисаности радника.

9.2. ИСКОРИШЋЕНОСТ КАПИТАЛА

Искоришћеност основних средстава у индустријском процесу производње изузетан значај вуче, како у Југославији тако и на Косову, из перманентно присутне релативне оскудности овог производног фактора. Наиме, за разлику, од радне снаге која је имајући у виду радни потенцијал и искоришћеност, у нашим друштвено-економским приликама, готово безгранични фактор, капитал (односно основна средства) су, током целе привредне историје Југославије, били и јесу, с обзиром на ниво достигнутог економског развоја, изразито оскудан производни чинилац.

Оптимално функционисање једног привредног система је незамисливо без оптималности на нивоу искоришћености производних капацитета. Теоријски, узроке оваквог стања апроксимативно можемо класификовати као планске, тржишне и технолошке.

1. Планска неискоришћеност производних капацитета у индустрији је покушај да се тржишним прогнозирањем верификује будућа динамика конјуктуре и искористи инвестиционим активирањем већ поседујуће акумулације.

2. Тржишна неискоришћеност производних капацитета у привредном систему је последица значајно мање флексибилности индустријске производне структуре у односу на флексибилност структуре тржишне конјуктуре.

3. Технолошка неискоришћеност производних капацитета је појава „уских грла“ која нису последица и не могу се отклонити аутономним деловањем тржишног механизма.

Објективна условљеност постојања разлике између потенцијалних и искоришћених капацитета, оличена у неискоришћеним капацитетима, нужним чини претпоставку да се у одређивање конкретног нивоа производње у обзир мора узети стварна искоришћеност. Одмах се поставља питање: како одредити који део вредности основних средстава или потенцијалних производних капацитета је искоришћен у производном процесу. Поћи од претпоставке о корелацији степена искоришћености основних средстава као зависне променљиве од производње и/или запослености је нелогично јер се производном функцијом претпоставља управо обрнут каузални низ⁶⁰.

60 Видети монографију: Бранко Хинић, *Искоришћеност производних фактора*, Институт економских наука, Београд 1989.

9.2.1. Енергетика

Енергетика, посматрана у односу на индустрију, али и привреду у целини, је основна развојна полуга, јер, посредством робних токова, непосредно утиче на ефикасност привређивања у другим секторима националне економије. Стабилан раст производње енергије, као претпоставка задовољавајућег нивоа снабдевености, је основа и раста индустрије, а посебно грана које по јединици производа троше велике количине енергије (базна металургија, индустрија неметала, хемијска индустрија итд).

9.2.1.1. Електропривреда

Општи развој електропривреде, односно термоелектрана, је непосредно повезан с развојем производње угља на овом подручју јер је транспорт енергије у облику електрицитета скопчан са знатно мањим трошковима него што је то случај с угљем. Срећна је околност, имајући у виду инвестициони потенцијал косовске привреде, да за њихово активирање почетна улагања нису тако изразито висока као у случају хидроелектрана; с друге стране, њихово одржавање захтева компаративно висок ниво погонских трошкова.

Даљи развој ове гране, а стога и енергетике у целини, неминован је јер у потрошњи електричне енергије по становнику Југославија заостаје, за два до три пута, за водећим индустријским земљама. Неопходност јачања овог сектора проистиче и из структурне реалокације производње у светским размерама: на име, високоиндустријализоване земље, посебно Европе, у недостатку сопствених природних компаративних предности, напуштају енергетски интензивне делатности и гране препуштајући их новоиндустријализирајућим земљама (међу којима је и Југославија) и земљама с високим енергетским потенцијалом.

Имајући у виду да је просечни капитални коефицијент електропривреде САП Косова, иако по апсолутној вредности на нивоу исте гране у Југославији, два до три пута већи од истог показатеља за регионалну индустрију и рударство, јасно је да капитал, а тиме и ниво његове искоришћености, има пресудан утицај на ниво производње електричне енергије.

Компаративно висок ниво искоришћености капацитета (види *графикон 9.34*) задовољава с два становишта: прво, апсолутни ниво искоришћености капацитета је изнад нивоа компаративних грана Србије и Југославије и, друго, он је и изнад нивоа оствареног у косовској привреди. Чак је и релативно стање повољно: на име, однос према регионалној искоришћености је повољнији на Косову него у Србији и Југославији. Имајући то у виду, с обзиром на учешће гране у основним средствима, јасно је да већина осталих грана има неповољан положај ако га сагледавамо кроз овај однос. С друге стране, присутне су и негативне тенденције: на име, за разлику од седамдесетих година, у којима је ова грана имала за 10 до 15 процентних поена већи ниво искоришћености капацитета од адекватне гране у Србији и Југославији, у осамдесетим годинама, он је смањен на око 5–10 процентних поена испод просека. Наведена неповољна

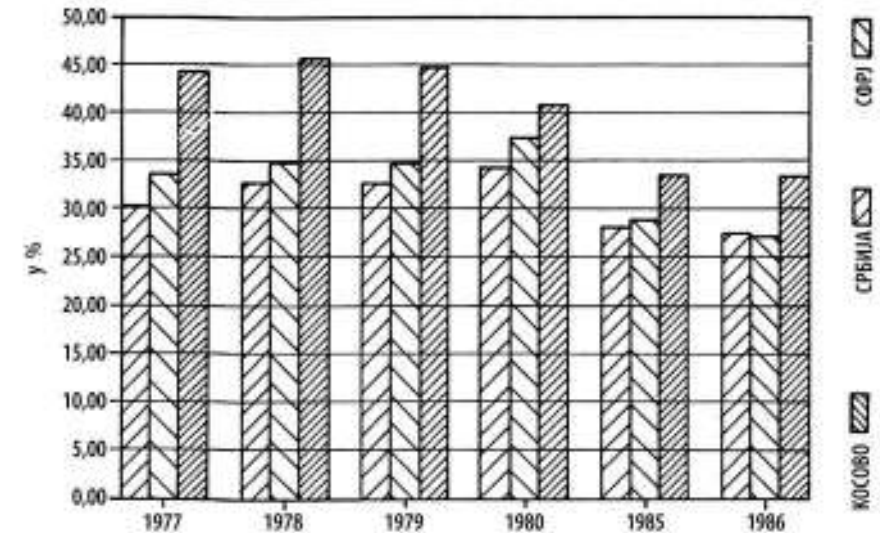
кретања резултат су компаративно неповољне динамике у овој сфери. На име, у односу на почетну (1977) годину електропривреда Косова је смањила, у 1986. години, искоришћеност капацитета за готово 11 (са 44,47% на 33,54%), Србије за 6,36 (са 33,67% на 27,31%) и Југославије за само 2,72 процентна поена (са 30,40% на 27,68%).

Управо у томе треба тражити узроке неповољне искоришћености капацитета у индустрији и рударству САП Косова у 1985. години јер је тада електропривреда региона имала најнижи ниво искоришћености капитала у односу на Југославију и Србију: на име, искоришћеност капитала је била за само 5 индексних поена изнад просека реализованог у електропривреди Југославије и Србије.

Основни појединачни узрок неискоришћавању капацитета су кварови и поправке средстава и одуговлачење ремонта.

Просечни капитални коефицијент, као израз продуктивности расположивих капацитета (односно основних средстава), је варирао око југословенског просека али је у односу на кретања у Србији хронично неповољан. На име, електропривреда Косова је у свим анализираним годинама имала преко 30% мању продуктивност капитала од електропривреде Србије. Најнеповољнији релативни скор, у овом смислу, електропривреда Косова је забележила у 1980. години: продуктивност је нижа у односу на остварену у електропривреди Србије за 79%.

Графикон 9.34. Искоришћеност капацитета: Електропривреда САП Косова

С друге стране, кориговани просечни капитални коефицијент, односно продуктивност коришћеног капитала, је, с обзиром на релативно висок ниво искоришћености капацитета електропривреде, компаративно неповољан како у односу на Србију тако и у односу на Југославију. Продуктивност коришћених

основних средстава електропривреде Косова је, изузев 1985. године, за преко 70% нижа од оне у електропривреди Србије. У 1980. години чак за 96%.

Следи да: 1. висок ниво компаративног коефицијента указује на позитивне ефекте нивоа искоришћености капацитета на продуктивности капитала, и 2. присуство ниског нивоа продуктивности употребљених средстава анулира то дејство.

Да је продуктивност коришћених средстава у електропривреди Косова била на нивоу Југославије и Србије просечни капитални коефицијент гране био би знатно мањи, односно продуктивност капитала би била битно поправљена. Управо из тих разлога електропривреда Косова има мањи друштвени производ од хипотетичког посебно у односу на Србију.

Повећање коришћења капацитета се, у овом случају, не може користити као средство побољшања релативног положаја гране, јер је искоришћеност капацитета већ ионако на компаративно високом нивоу. Наиме, даље повећање искоришћености капацитета би се, вероватно, тешко извело.

Електропривреда Косова, у последње две анализирани године, има у односу на Југославију, у целини, повољне резултате: већа продуктивност и већа искоришћеност агажованог капитала резултирају већи ниво друштвеног производа од хипотетичког. Међутим, ти резултати не проистичу из ефикасне употребе коришћених средстава већ из високог искоришћења ангажованог капитала. Управо због тога је продуктивност коришћеног капитала нижа код електропривреде Косова него што је то случај с електропривредом Југославије.

С друге стране, у свим анализираним годинама, електропривреда, у односу на ову грану у Србији, бележи неповољне резултате. Наиме, у овом случају, повећаним коришћењем основних средстава није супституисан ефект њихове ниске ефикасности. Дакле, хипотетички друштвени производ добијен на основу оствареног капиталног коефицијента електропривреде Србије, не може се достићи даљим повећањем коришћења капацитета већ само повећањем њихове продуктивности. Наиме, потребан ниво капацитета за остваривање те замисли је изнад могућности електропривреде САП Косова.

9.2.1.2. Производња угља

Производња угља на Косову се убрзано развија паралелно с развојем електропривреде. Наиме, најзначајнији енергетски потенцијал Покрајине је у угљу који се касније користи у термоелектранама. Имајући у виду истакнути значај енергије у плановима развоја делатност ће све више добијати на објективном значају; атрактивност угља као погонског горива је апострофирана и компаративно ниским улагањима у овај вид погонске енергије. Наравно, основна претпоставка развоја ове делатности су резерве угља које Косово поседује и које су самим тим природна компаративна предност која, да би се економски што рационалније ефектуирала, мора постати основа развоја виших нивоа индустријске производње САП Косова.

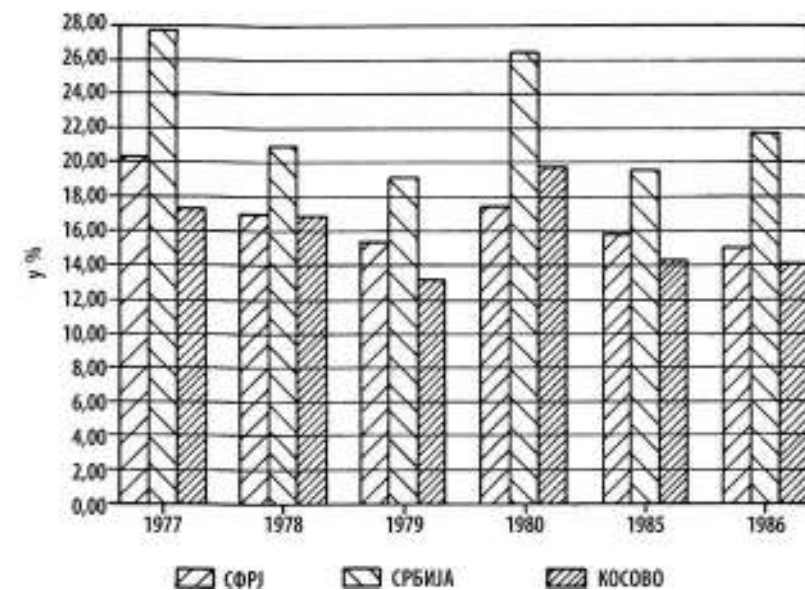
Развој ове производње има несумњиве инвестиционе погодности и у том смислу амортизује притисак енергетике у целини на инвестиционе фондове Косова. Наиме, капитална интензивност гране је ниска: прво, у односу на индустрију

стрију и рударство Косова и, друго, према капиталној интензивности ове гране у Југославији а и Србији. Управо због тога учешће гране у друштвеном производу је веће од учешћа у основним средствима Покрајине. Ако као критеријум узмемо учешће у друштвеном производу, производња угља је најзначајнија индустријска грана. У 1977. години на њу је отпадало 16,35% друштвеног производа региона; заједно с електропривредом, којој непосредно обезбеђује сировинску базу, 27,47%. У 1986. години, њено учешће у друштвеном производу је нешто ниже а и даље доминантно -15,09%. С друге стране, иако јој је учешће у друштвеном производу за 50% веће, у основним средствима учествује око 2,5 пута мање од електропривреде: у 1977. са 10,73% а у 1986. са 10,15%.

И поред компаративно присутне оскудности основних средстава, искоришћеност капацитета је изразито ниска (види *графикон 9.35*). Наиме, и Србија и Југославија, у свим анализираним годинама, имају већи степен коришћења капитала од оствареног у производњи угља на Косову. Кретање нивоа искоришћености капацитета одговара оствареним кретањима за исти тип производње у Југославији и Србији, наравно, на нижем апсолутном нивоу.

Основни узроци неискоришћавања капацитета у производњи угља на Косову, по значају, су: кварови и поправке оруђа за рад, недостатак сировина и материјала, застоји у пласману производа, уска грла и неодговарајући асортиман производа, недостатак електричне енергије и горива, виша сила и недостатак радне снаге. У односу на Србију и Југославију, висок негативни ефект на степен коришћења капацитета се бележи због кварова и одуговлачења поправке средстава рада.

Графикон 9.35. Искоришћеност капацитета: Производња угља САП Косова

Производност капитала ангажованог у процесу производње је, оријентацијом на радну снагу, и поред ниског степена искоришћености капацитета, изнад просека за ову грану у Југославији и Србији. Конкретно, Југославија је достигла ниво продуктивности капитала остварену у производњи угља једино у 1980. години. Србија, у овом погледу, има, у односу на Косово, повољнији скор: у 1980. години је имала већу продуктивност за 16% а у 1985. и 1986. је на нивоу производње угља на Косову.

Услед компаративно ниског нивоа коришћења и повољне продуктивности капитала, кориговани просечни капитални коефицијент производње угља се изузетно добро котира у Југославији и Србији. Наиме, у свим анализираним годинама, он је знатно испод југословенског и српског просека.

Ефект коришћења капитала, и поред компаративно повољне продуктивности, је негативан. Наиме, већим степеном коришћења капацитета, уз дату продуктивност коришћеног капитала, остварени друштвени производ би био знатно већи. Конкретно, да је искоришћеност капацитета, у 1986. години, била на Косову као у Србији, друштвени производ гране, при оствареној продуктивности коришћеног капитала, би био за 55% већи од реализованог. У том смеру и истим интензитетом променила би се и просечна продуктивност капитала.

Но, и поред ниског степена искоришћености капацитета производња угља на Косову има већи остварени од хипотетичког друштвеног производа по критеријуму продуктивности ангажованог капитала. При југословенској продуктивности капитала, ова грана би остварила, у 1986. години, нижи друштвени производ за 31%.

У случају ове гране као циљ повећања искоришћености капацитета не може се поставити достизање хипотетичког друштвеног производа, јер би се тиме погоршао ионако компаративно неповољан степен коришћења, већ смањење удела хипотетичког у реализованом друштвеном производу. Према томе, циљ би био достизање нивоа искоришћености уз задржавање достигнутог нивоа продуктивности коришћених средстава. То би додатно побољшало положај гране и кроз смањење просечног капиталног коефицијента односно повећања продуктивности ангажованог капитала.

Differentia specifica производње угља у односу на електропривреду је у присуству отворених могућности на основу повећања коришћења капацитета.

9.2.2. Металургија

Природна расположивост руда обојених метала на Косову условила је веома рани развој металуршких грана. Процес развоја ове делатности је, у послератном периоду, праћен обимним инвестиционим улагањима у циљу заокруживања процеса производње, пре свега, олова и цинка. Но, и поред значајног обима уложених средстава, то није реализовано те се и у наредном периоду очекује проширење рудничких и топионичарских капацитета у Покрајини. Поред производње олова и цинка све већи значај, у новије време, добија производња никла и боксита. Једини природни недостатак подручја је у непосредовању сопствених лежишта жељезних руда.

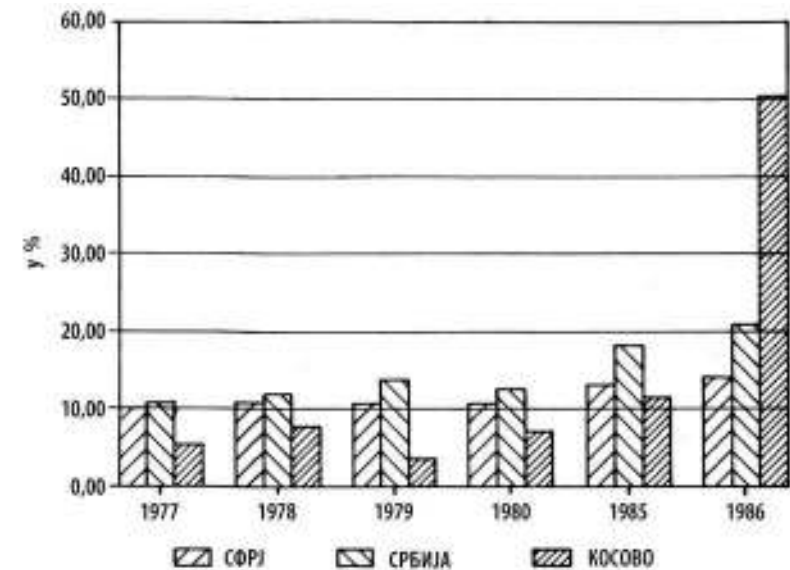
9.2.2.1. Црна металургија

Значај црне металургије за индустрију и рударство Косова је мали, у односу на њен значај у Југославији, јер не поседује сопствене изворе руде гвожђа. Управо из тих разлога црна металургија се у Покрајини развија тек у последње време. Наиме, гвожђе односно челик је стратешки производ који прати али и обезбеђује услове привредног развоја. Утицај производње челика посебно значајно утиче на развој металне индустрије, електроиндустрије и грађевинарства. Дакле, обезбеђење потребне производње челика је услов стабилног развоја индустрије на дуги рок.

Капитална интензивност црне металургије је, изузев у 1986. години, испод капиталне интензивности индустрије и рударства Покрајине.

Ниво постигнуте искоришћености производних капацитета у целини је неповољан (види *графикон 9.36*). Међутим, ако узмемо у обзир остварене тенденције у овој сфери је позитиван. Наиме, за разлику од седамдесетих година, у којима је искоришћеност стагнирала испод 10% (дакле, далеко испод очекиване), у 1985. години она се приближава југословенском просеку црне металургије а већ 1986. премашује и југословенски и српски просек. Наиме, највећи ниво искоришћености, у 1986. години, у индустрији и рударству Косова, има управо црна металургија 50,44%.

Графикон 9.36. Искоришћеност капацитета: Црна металургија САП Косова

Основни узроци неискоришћавања капацитета црне металургије су: недостатак сировина и материјала, недостатак електричне енергије, кварови и поправке оруђа за рад и одуговлачење ремонта и недостатак одговарајуће рад-

не снаге. У поређењу са Србијом изненађујуће је висок негативан ефект недостатка сировина, материјала и електричне енергије али је зато релативни значај недостатка радне снаге релативно мали. Утицај појединачних фактора на искоришћеност производних фактора у случају црне металургије Југославије је, међутим, равномерно распоређен.

Компаративно, продуктивност капитала ангажованог у црној металургији САП Косова је имала значајне осцилације поготово у односу на остварену продуктивност у Југославији. Илустративније речено, најповољнији и најнеповољнији однос је забележен у две везане године у 1985. и 1986. години. Наиме, продуктивност црне металургије у 1985. је мања од продуктивности на Косову за 23% а у 1986. већа за целих 45%. У односу на црну металургију Србије продуктивност укупно ангажованих средстава је знатно мање повољна.

Да би црна металургија САП Косова досегла друштвени производ који би остварила да је имала реперни капитални коефициент, ако не би мењала продуктивност коришћених средстава, мора повећати обим искоришћености капацитета. Вредности потребног нивоа искоришћености капацитет при датим пропозицијама дати су у *табели 9.2.*

Табела 9.2. Хипотетички потребна искоришћеност капацитета: Црна металургија САП Косова

Година	Хипотетичка искоришћеност капацитета у односу на		Однос према оствареном коришћењу капацитета у	
	Србију	Југославију	Србији	Југославији
1977.	4	5	0,41	0,44
1978.	5	6	0,46	0,59
1979.	4	4	0,26	0,37
1980.	8	8	0,60	0,72
1985.	9	9	0,49	0,68
1986.	58	73	2,75	5,16

Компаративни положај гране, мерен производношћу коришћених основних средстава, управо је супротан. Услед ниске искоришћености капитала, у свим годинама, изузев већ поменуто 1986, продуктивност коришћених капацитета је изразито повољна. Према томе, утицај неискоришћених капацитета је до 1986. године био изразито неповољан. Наиме, да је црна металургија имала реперну искоришћеност капитала њен друштвени производ би, при задржавању датог нивоа продуктивности коришћених средстава, био много већи. Најексклазивнији пример у том смислу је 1979. година. У тој години, при нивоу искоришћености забележеном у црној металургији Србије друштвени производ гране би био чак 287% већи од оствареног. С друге стране, да је искоришћеност капитала у 1986. години била на југословенском нивоу друштвени производ би, услед повећаног степена искоришћавања средстава који је праћен и наглим падом ефикасности употребе тих средстава, био преко три пута мањи од реализованог. Истосмерна би била и промена нивоа опште продуктивности капитала.

Укратко: у случају црне металургије САП Косова није једнозначно одређен положај и правци евентуалне активности. Међутим, имајући у виду 1986. годину чини се да је потребно ићи на повећање продуктивности коришћених односно укупно ангажованих средстава али не путем повећања већ и онако интензивног коришћења расположивих капацитета црне металургије.

9.2.2.2. Производња руда обојених метала

Производња руда обојених метала, с обзиром на присутне природне ресурсе, је сировинска основа развоја виших облика индустријске финализације. У том смислу, очекује се, поред већ развијене производње акумулатора, батерија, оловне муниције... засноване на финализацији основних метала (олова, цинка), развити и такозване вертикалне финализације засноване на експлоатацији пратећих метала. Наравно, то захтева додајни инвестициони ангажман у ову грану у циљу заокружења техничко-технолошких веза. Но, и поред тога, грана има велики значај за индустрију и рударство Косова; у погледу учешћа у друштвеном производу, производња руда обојених метала је на трећем месту одмах иза производње угља и електропривреде. Ерго, производња руда обојених метала је далеко значајнија и у односу на значај реперних грана.

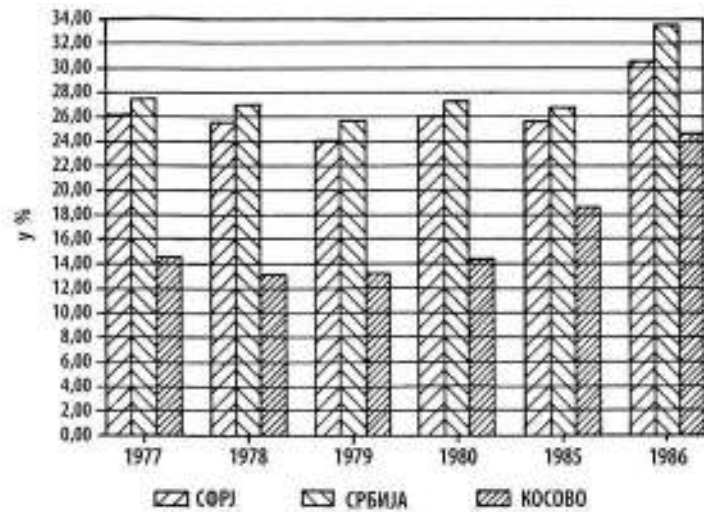
Капитална интензивност гране је у перманентном успону: годишњи раст просечног капиталног коефицијента је 4,4% (са 3,42 у 1971. на 5,04 у 1986. години). То се непосредно одражава на капиталну и производну структуру индустрије и рударства Косова. Прво, учешће у друштвеном производу је у просечном годишњем паду од 7,18% (са 14,12% на 7,22%). И, друго, удео у основним средствима је у паду али много блажем: наиме, просечни годишњи пад је 3,39%.

У периоду 1977–1980. године искоришћеност капацитета у производњи руда обојених метала је на просечном нивоу од 14% и битно заостаје за оствареном искоришћеношћу у реперним гранама (види *графикон 9.37.*) Међутим, у односу на почетну (1977) годину остварено годишње повећање искоришћености капитала (5,99%) је далеко значајније него у реперној грани Србије и Југославије (повећање 2,2% и 1,69%, респективно). Но, с обзиром на релативно низак ниво базе, производња руда обојених метала Косова је и даље задржала компаративно ниску искоришћеност капацитета основних средстава.

Доминантни узрочници неискоришћености капацитета у овој грани су: кварови и поправке оруђа за рад, недостатак сировина и материјала, уска грла и неодговарајући асортиман производа и недостатак електричне енергије и горива.

Компаративна промена продуктивности је, тенденцијски, неповољна. Наиме, продуктивност реперне гране Југославије и Србије је у односу на производност остварену у производњи руда обојених метала на Косову годишње повећавана за 1,92% и 3,39%, респективно. До повећања продуктивности капитала, и поред високог повећања степена искоришћености, није дошло услед наглог пада и продуктивности коришћених средстава: тако у 1986. години реперна грана Србије има за 28% већу продуктивност капитала од производње руда обојених метала САП Косова.

Графикон 9.37. Искоришћеност капацитета: Производња руда обојених метала

Побољшање компаративног положаја гране се, пре свега, треба градити на проширеном коришћењу капацитета. Наиме, уз задржавање достигнутог нивоа продуктивности, производња руда обојених метала реперну продуктивност капитала може досећи са и даље компаративно ниским степеном искоришћења капацитета (види *табелу 9.3*).

Табела 9.3. Хипотетички потребна искоришћеност капацитета: Производња руда обојених метала САП Косова

Година	Хипотетичка искоришћеност капацитета у односу на,		Однос према оствареном коришћењу капацитета, у	
	Србију	Југославију	Србији	Југославији
1977.	13	13	0,47	0,51
1978.	12	11	0,44	0,41
1979.	12	12	0,45	0,50
1980.	13	13	0,47	0,52
1985.	23	20	0,87	0,79
1986.	32	27	0,94	0,87

Укратко: уколико би достигла реперни ниво искоришћења може се толерисати и компаративни пад продуктивности искоришћеног капитала. Тако, на пример, производња руда обојених метала Косова је, у 1986. години, потребан ниво искоришћености капацитета по наведеном критеријуму био за 6% испод искоришћења капацитета у реперној грани Србије. Или, уколико би грана досегла реперну искоришћеност, и компаративно мали пад продуктивности коришћених средстава у овој регионалној грани би изједначио просечни капитални коефицијент с реперним.

Продуктивност коришћених средстава производње руда обојених метала је, у свим анализираним годинама, изнад реперне. Конкретно, продуктивност гране је, у 1977. години, изнад југословенског (49%) и српског просека реперне гране (53%). Међутим, и овде су присутне негативне тенденције: просечно годишње смањење продуктивности коришћених средстава у односу на реперну грану Југославије и Србије је 5,77% и 7,42%, респективно.

Да је производња руда обојених метала остварила реперну искоришћеност капацитета, уз задржавање нивоа искоришћености средстава друштвени производ би био знатно већи од реализованог.

Повећање степена искоришћености, као средство повећања компаративне продуктивности ангажованог капитала, не долази у обзир јер продуктивност коришћених средстава при повећању коришћења капацитета од 1% има пад већи од 1%. Укратко: превазилажење овог 'зачараног круга' захтева значајније захвате у процесу производње.

9.2.2.3. Производња обојених метала

Капитална интензивност ове гране је изузетно висока: у 1977. години просечни капитални коефицијент је на нивоу гране био седам пута већи од оствареног на нивоу индустрије и рударства Косова. У последњој години он је значајније смањен али је и тада био четири пута већи. Иако по учешћу у друштвеном производу има веома мали значај, по учешћу у основним средствима грана је на четвртог, у 1977. односно петом месту, у 1986. години. Међутим, и по једном и по другом критеријуму значај гране опада.

Промене степена искоришћења капацитета производње су неповољне и тенденцијски су дијаметралне оствареним кретањима у реперним гранама (види *графикон 9.38*). Наиме, искоришћеност капитала производње обојених метала Косова опала је у оквиру анализираних година за преко једне трећине (са 30,10% у 1977. на 19,92% у 1986. години). У исто време реперне гране су, и поред већег степена искоришћења и у 1977. години, повећале степен искоришћености капацитета основних средстава⁶¹.

Основни појединачни узроци недовољног искоришћења капацитета су: кварови и поправке оруђа за рад, недостатак сировина и материјала и недостатак електричне енергије и горива.

Но и поред раста обима неискоришћених капацитета, продуктивност ангажованог капитала је у изразитом расту. Основни узрок је у изразито високој вредности капиталног коефицијента у првим годинама⁶². Компаративне гране су, у исто време, оствариле далеко повољније резултате иако је у Југославији продуктивност ангажованог капитала ове гране смањене за 3,81%. У Србији је,

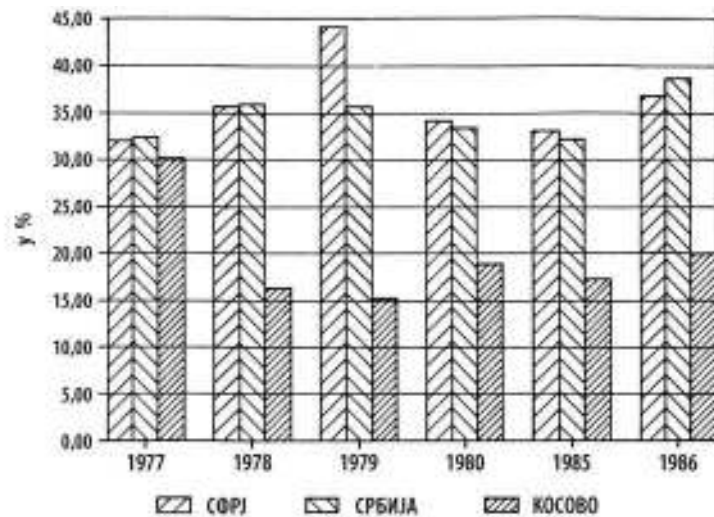
61 Ако поредимо почетну и последњу годину, производња обојених метала Косова је, у просеку, годишње смањивала коришћење капацитета основних средстава за 4,5% а реперне гране Југославије и Србије су га повећавале: 1,5% и 2%, респективно.

62 Остварени раст продуктивности ангажованог капитала у овој грани је, релативно, највећи у индустрији и рударству Косова. Наиме, просечни годишњи раст је 5,6%.

додуше, забележен веома мали пад просечног капиталног коефицијента (0,35% годишње) те је очито смањење продуктивности капитала и ужем подручју Србије. Но, и поред позитивних тенденција, просечни капитални коефицијент гране је компаративно низак. Наиме, да је производња обојених метала Косова остварила продуктивност капитала као реперна грана у Србији, њен друштвени производ би, у 1986. години, био за 165% већи од оствареног.

Смањење искоришћености и раст продуктивности ангажованог капитала, претпоставља висок пораст продуктивности коришћених средстава. Наиме, капитални коефицијент коришћених средстава је имао просечни годишњи пад од 9,51%. Но, и поред тога, производња обојених метала Косова југословенски просек продуктивности коришћених средстава досеже (тек) у 1986. години. Наиме, у тој години би при југословенској производности коришћених средстава, друштвени производ био за 20% мањи од оствареног. Међутим, при српској продуктивности коришћених средстава, услед стабилно повољног стања на ужем подручју Србије, друштвени производ производње обојених метала би био, и у 1986. години, већи од оствареног за 37%.

Графикон 9.38. Искоришћеност капацитета: Производња обојених метала САП Косова

Ефект компаративног нивоа коришћења капацитета је негативан. Наиме, он се погоршава паралелно са смањењем општег и компаративног нивоа искоришћености. Конкретно, при реперној искоришћености капитала и при сопственој продуктивности коришћених средстава, друштвени производ би био већи од оствареног. Тако, на пример, у 1986. години, друштвени производ при искоришћености капитала у реперним гранама Југославије и Србије би био већи за 85% и 94%, респективно.

Да би се достигао реперни ниво продуктивности ангажованих средстава, потребан степен искоришћености капацитета, ако се претпостави датост продуктивности коришћених средстава, релативно је висок изузев у 1986. години (види табелу 9.4). Но, имајући у виду да продуктивност коришћених средстава је брже расла од пада коришћења капацитета, рационално је очекивати да ће се, уколико се не остваре неки значајнији заокрети, повећањем коришћења капацитета остварити управо супротан ефект: пад продуктивности ангажованих средстава.

Табела 9.4. Хипотетички потребна искоришћеност капацитета: Производња обојених метала САП Косова

Година	Хипотетичка искоришћеност капацитета у односу на	
	Србију	Југославију
1977.	124	101
1978.	117	93
1979.	106	70
1980.	88	56
1985.	74	39
1986.	53	29

9.2.3. Металоперађивачка индустрија

Развој металоперађивачких грана се интензивира паралелно с процесом индустријализације подручја. Но, и поред тога значај ове гране за индустрију и рударство Косова је и даље компаративно мали. Стога, за очекивати је, задржавање динамичног раста овог сектора и у будућности. Носиоци производње у овом сектору су аутомобилска индустрија, производња металних конструкција, алата и слично.

9.2.3.1. Металоперађивачка делатност

Раст учешћа гране у процесу формирања друштвеног производа Покрајине је изузетно висок: у оквиру анализираних периода просечна годишња стопа раста је 16,85%. Паралелно с растом њеног значаја вршена су и замашна улагања у ову грану. Из тих разлога повећано је и учешће сектора у основним средствима са 1,78% у 1977. на 3,64% у 1986. години. Дакле, просечна стопа раста учешћа у основним средствима (8,28%) је нижа од раста учешћа у друштвеном производу у сталним ценама. То нам говори да је, на нивоу анализираних периода, дошло до ретардације капиталне интензивности у односу на капиталну интензивност остварену у индустрији Косова у целини; међутим, апсолутно посматрано она је и даље изнад покрајинског просека.

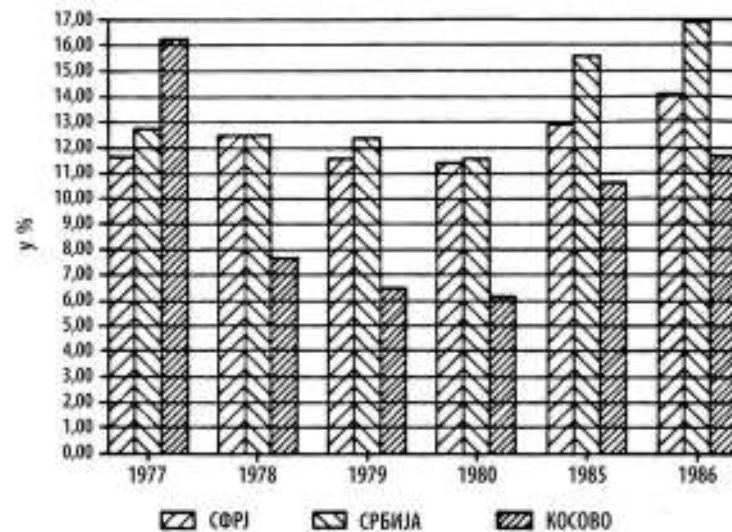
Достигнути степен искоришћења капацитета је у целини неповољан: прво, његов апсолутни ниво је компаративно низак, и, друго, негативне тенденције

теже да компаративно положај гране додатно погоршају. Степен искоришћења капацитета је, изузев 1977. године, константно испод југословенског и српског просека за металопрерађивачку делатност (види *графикон 9.39*). У односу на 1977. годину, Косово има дивергентне тенденције искоришћавања капацитета у односу на Србију и Југославију: наиме, паду искоришћености на Косову, на годишњем нивоу, од 3,6% одговара раст у Србији и Југославији од 3,2% и 2,1%, респективно. Таква кретања су, делимично резултат и релативно високог степена искоришћености капацитета основних средстава остварених у базној (1977) години. Но, и поред тога, општа кретања у овој области су неповољна.

Најзначајнији узрочници недовољне искоришћености капацитета су: недостатак сировина и материјала, кварови и поправке оруђа за рад, уска грла и неодговарајући асортиман производа, недостатак електричне енергије и горива и недостатак радне снаге.

Производност ангажованог капитала је у значајном расту: наиме, просечни капитални коефицијент је, годишње, падао за 7,07%. Дакле, промене у овом домену имају позитиван предзнак и имајући у виду тренд металопрерађивачке делатности Србије и Југославије непосредно се одражавају на поправљање компаративног положаја регионалне гране⁶³. Међутим, и поред тога достигнути степен производности ангажованог капитала не задовољава јер није достигнут ни југословенски ни српски просек. Конкретно, да је косовска металопрерађивачка

Графикон 9.39. Искоришћеност капацитета: Металопрерађивачка делатност САП Косова

⁶³ Наиме, продуктивност металопрерађивачке делатности у Србији и Југославији је, у истом периоду, опадала по годишњој стопи од 3,04% и 2,29%, респективно.

делатност остваривала продуктивност као реперна грана Србије и Југославије њен друштвени производ би и у 1986. години би већи од оствареног за 111% и 112%, респективно. Према томе, достигнути ниво продуктивности капитала не задовољава и поред тога што је учињен значајан напредак у односу на стање у седмдесетим годинама.

Раст продуктивности ангажованог капитала заснива се на расту продуктивности коришћених средстава који је, на нивоу целог периода, био већи од пада искоришћености капацитета основних средстава⁶⁴. Управо из тих разлога компаративни положај металопрерађивачке делатности је знатно

Утицај нивоа коришћења капацитета је негативан. Наиме, да је искоришћење капацитета основних средстава остварено на нивоу реперних грана уз остварену продуктивност коришћених средстава металопрерађивачке делатности САП Косова, друштвени производ би, изузев 1977. године, стално био већи од оствареног. У том погледу стање у осамдесетим годинама је нешто повољније ако се пореди са стањем крајем седмдесетих.

За достизање југословенске односно српске продуктивности ангажованог капитала потребан ниво искоришћености капитала, уз задржавање продуктивности коришћеног капитала оствареног у металопрерађивачкој делатности САП Косова, није изразито висок, бар у 1986. години, ако се има виду ниво коришћења капацитета у Југославији и Србији (види *табелу 9.5*). Међутим, ако се узме у обзир ниво коришћења капацитета у регионалној грани, не може се очекивати овакав раст, а посебно не уз задржавање ефикасности коришћених средстава.

Табела 9.5. Хипотетички потребна искоришћеност капацитета: Металопрерађивачка делатност САП Косова

Година	Хипотетичка искоришћеност капацитета у односу на	
	Србију	Југославију
1977.	87	82
1978.	30	28
1979.	24	23
1980.	35	36
1985.	25	25
1986.	25	25

9.2.3.2. Производња саобраћајних средстава

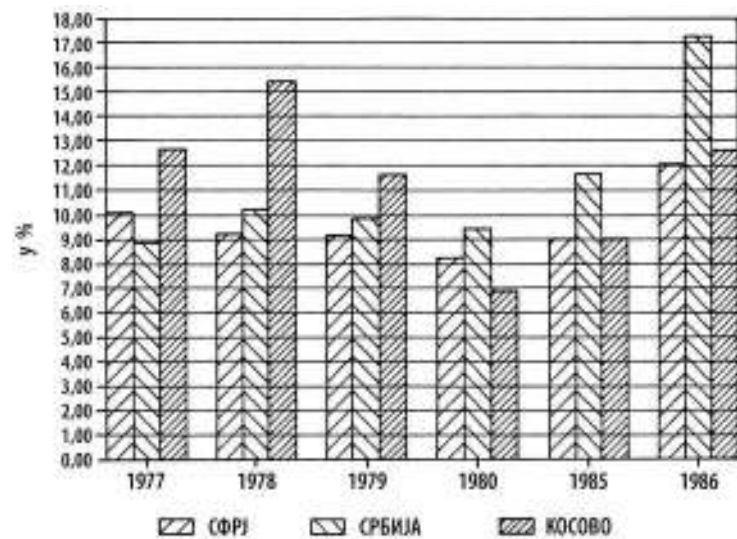
Производња саобраћајних средстава је најзначајнија грана металопрерађивачке индустрије САП Косова. На њу је у 1986. години отпадало 4,37% оствареног друштвеног производа индустрије и рударства. Но, и поред интенција регионал-

⁶⁴ Просечни годишњи раст продуктивности коришћених средстава металопрерађивачке делатности је 10,44%. У реперним гранама Југославије и Србије остварен је пад продуктивности и то за 4,44% односно 6,31%.

не политике, значај производње саобраћајних средстава је, у оквиру анализираних периода у паду и по томе се ситуација на Косову, у битним цртама, не разликује од праваца структурних измена у Југославији и Србији⁶⁵. *Differentia specifica* производње саобраћајних средстава Косова је у повећању учешћа у основним средствима у сталним ценама. Наиме, за разлику од ситуације у Србији и Југославији, где опада учешће гране у основним средствима, производња саобраћајних средстава је повећавала своје учешће по просечној годишњој стопи од 2,61% са 2,74% у 1977. на 3,45% у 1986. години. Наравно, назначена кретања повећала су капиталну интензивност гране која није ефектуирала на одговарајући начин.

Ниво искоришћености капацитета основних средстава има изразито високе амплитуде колебања. Но, у целини, он се кретао око југословенског па чак и српског просека (види *графикон 9.40*). Тренд компаративних промена је, на нивоу периода, неповољан: наиме, стагнантним тенденцијама у производњи саобраћајних средстава на Косову одговара раст степена искоришћености капацитета у реперним гранама Југославије и Србије (годишње стопе раста су 2,1% и 3,2%, респективно).

Графикон 9.40. Искоришћеност капацитета: Производња саобраћајних средстава

Основни појединачни узроци неискоришћености капацитета су: застоји у пласману производа, кварови и поправке оруђа за рад, недостатак сировина и материјала, недостатак електричне енергије и горива, уска грла и neodговарајући асортиман производа и недостатак радне снаге. У односу на Србију и Југославију, изразито је висок значај застоја у пласману производа.

65 Просечна годишња стопа пада учешћа у друштвеном производу индустрије је 4,76%.

Иако је у 1986. години, у односу на предходну, дошло до раста продуктивности, цео период карактеришу изразито неповољне тенденције. Наиме, продуктивност укупних производних средстава се смањивала по просечној годишњој стопи од 8,06%. Пошто је просечни капитални коефицијент реперних грана стагнирао, цео период карактерише погоршање компаративног положаја производње саобраћајних средстава Косова⁶⁶. Компаративно, најнеповољније стање, у погледу остварене производности укупног капитала, се бележи у 1986. години. Наиме, при реперној продуктивности капитала производња саобраћајних средстава Косова би имала друштвени производ већи од оствареног за 117% односно 60% (у односу на Србију и Југославију, респективно).

У погледу продуктивности коришћеног капитала производња саобраћајних средстава никад није досегла ни југословенски ни српски просек реперне гране. Штавише, она се од просека удаљавала: просечни годишњи пад продуктивности је 7,93%. Сличан пад продуктивности коришћених средстава је остварен и у реперној грани Србије (7,65%) али на знатно већем нивоу искоришћености капацитета основних средстава. Управо из тих разлога, при достигнутом нивоу искоришћености капацитета основних средстава и њиховој реперној производности, производња саобраћајних средстава би имала већи друштвени производ од оствареног. Конкретно, у 1986. години, при производности коришћених средстава Србије и Југославије, производња саобраћајних средстава Косова би остварила већи друштвени производ за 58% и 67%, респективно.

Ефект ниске продуктивности коришћених средстава је толико јак да ни при југословенском нивоу искоришћености капацитета (у 1986. години) производња саобраћајних средстава Косова не би достигла равнотежни ниво продуктивности укупних средстава. Наиме, при датим условима, друштвени производ би био мањи од оствареног за 4%. С друге стране, ако као репер узмемо Србију, због релативно високог степена искоришћености капацитета основних средстава у овој години, по истим пропозицијама, друштвени производ би био већи од оствареног за 37%.

Табела 9.6. Хипотетички потребна искоришћеност капацитета: Производња саобраћајних средстава САП Косова

Година	Хипотетичка искоришћеност капацитета у односу на	
	Србију	Југославију
1977.	14	10
1978.	22	17
1979.	16	12
1980.	11	9
1985.	19	14
1986.	27	20

66 У истом периоду производња саобраћајних средстава Југославије бележи незнатан пад продуктивности (годишње 0,31%), а Србије раст (0,03%).

Потребан ниво искоришћења капацитета да би се досегао ниво продуктивности укупних средстава дат је у *табели 9.6.*

9.2.4. Електроиндустрија

Производња електричних машина и апарата спада у ред индустријских грана с изнадпросечним растом друштвеног производа. Наиме, учешће гране у регионалном друштвеном производу је, у оквиру анализираних година, порасло за 5,4% са 3,86% у 1977. на 6,20% у 1986. години. С обзиром на то, улагања у ову грану су релативно мала: учешће у основним средствима индустрије и рударства Косова повећано је за само 2,26%. Компаративно, унутаррегионална структурна динамика је повољна за електроиндустрију: наиме, у Србији и Југославији удео гране у друштвеном производу и основним средствима у сталним ценама има карактер стагнације.

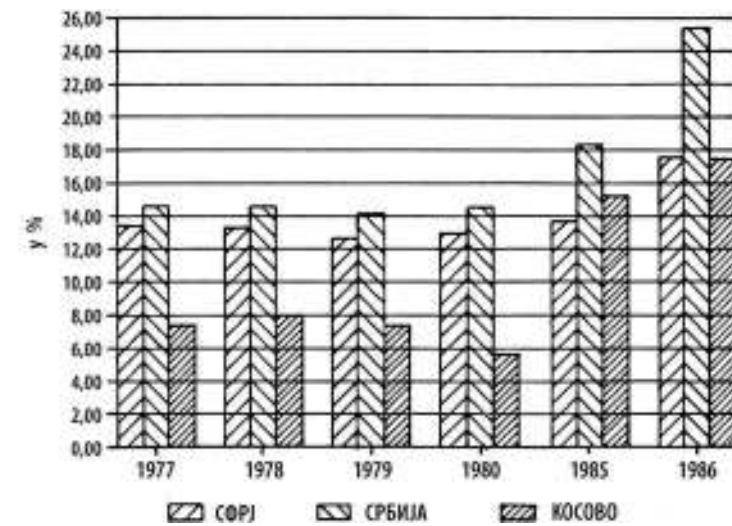
Један од узрока повећања учешћа у друштвеном производу изнад раста учешћа у основним средствима је и у бољем коришћењу капацитета (види *графикон 9.41*). Наиме, искоришћеност капацитета основних средстава је повећавана по просечној годишњој стопи од 10%. Управо због тога је производња електричних машина и апарата Косова успела да досегне југословенски ниво искоришћености капацитета ове гране. Према томе, опште тенденције, у овом домену, су, бар кад се има у виду југословенски просек, задовољавајуће. У односу према електроиндустрији Србије стање је нешто неповољније јер је и овде забележен висок раст степена искоришћености: просечна годишња стопа раста је 6,3%.

Основни појединачни узроци неискоришћавања капацитета у производњи електричних машина и апарата САП Косова су: кварови и поправке оруђа за рад, недостатак сировина и материјала, уска грла и неодговарајући асортиман производа, недостатак електричне енергије и горива, недостатак радне снаге и застоји у пласману производа. У односу на стање у Србији и Југославији грана има повољније решено снабдевање сировинама и материјалом али је већи утицај кварова и поправки оруђа за рад.

Иако је дошло до повећања и продуктивности укупног капитала, компаративни положај у овом домену је само незнатно погољшан. Наиме, продуктивност ангажованих средстава је, годишње, повећавана на Косову за 2,68%, у Србији за 1,49% и Југославији за 1,60%. Најповољнији компаративни положај производња електричних машина и апарата САП Косова је остварила у 1985. години. Наиме, тада је просечни капитални коефицијент електроиндустрије Косова био већи од југословенског и српског за 16% односно 3%, респективно.

До релативно малог повећања продуктивности ангажованих средстава дошло је, и поред значајног пораста нивоа искоришћености капацитета, услед пада продуктивности коришћеног капитала. Просечни годишњи пад продуктивности је 7,08%. Компаративно, ситуација на Косову се битно не разликује у правцу промена али да у интензитету. Наиме, у истом периоду реперне гране

Графикон 9.41. Искоришћеност капацитета: Производња електричних машина и апарата САП Косова

Југославије и Србије бележе пад продуктивности по просечној годишњој стопи од 1,39% и 4,70%, респективно. Стога је разумљиво да се стање, посебно у односу на Југославију, рапидно погоршало. Наиме, при југословенској продуктивности ове гране и при оствареном коришћењу капацитета, друштвени производ би био већи од оствареног у 1985. и 1986. години за 29%. У односу на Србију стање је повољније али је и овде значајно погоршано у односу на почетно.

Табела 9.7. Хипотетички потребна искоришћеност капацитета: Производња електричних машина и апарата

Година	Хипотетичка искоришћеност капацитета у односу на	
	Србију	Југославију
1977.	10	11
1978.	12	12
1979.	11	12
1980.	8	9
1985.	16	18
1986.	21	23

Потребан ниво искоришћености капацитета који би, при постојећој продуктивности коришћеног капитала, био довољан да се обезбеди просечна продуктивност укупног капитала реперних грана има неповољне тенденције. Таква кретања резултат су компаративног пада продуктивности коришћених средстава у производњи електричних апарата и машина.

9.2.5. Хемијска индустрија

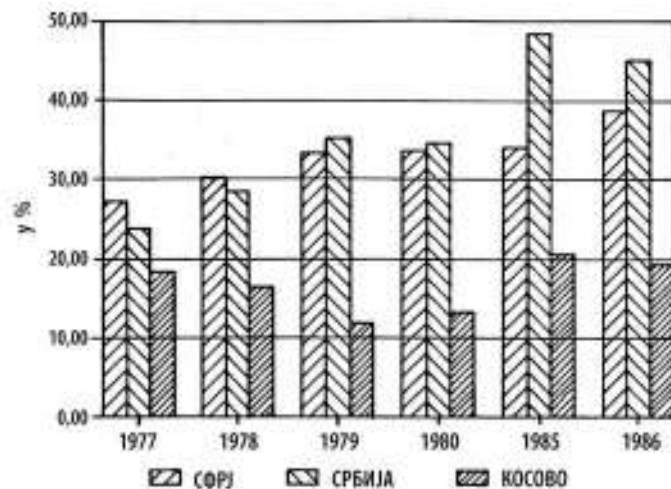
САП Косово има релативно добру основу за развој хемијске индустрије. Наиме, производни капацитети, као и до сада, имају велике могућности развоја уз постојећу металуршку и енергетску основу (угаљ, обојени метали). Стога се у будућности и очекује значајнији раст овог сектора.

9.2.5.1. Производња базних хемијских производа

Значај производње базних хемијских производа у оквиру индустрије и рударства опада и по томе се Косово битно разликује од реперних региона. Наиме, пад учешћа гране у друштвеном производу регионалне индустрије је, на годишњем нивоу, износио 5,48%. С друге стране, удео производње базних хемијских производа у индустрији и рударству Југославије и Србије је повећан и то за 2,78% односно 2,15%, респективно, на годишњем нивоу. Паралелно с тим, дошло је и до пада удела гране у основним средствима по просечној годишњој стопи од 2,90%.

Остварена искоришћеност капацитета основних средстава у производњи базних хемијских производа је константно испод југословенског и српског просека за ову грану (види *графикон 9.42*). Штавише, и тенденције су негативне: искоришћеност капацитета је у односу на базну годину повећавана за 0,5% на Косову, 4,0% у Југославији и 7,4% у Србији. Највиши апсолутни ниво искоришћености капацитета забележен је у производњи базних хемијских производа Србије у 1985. години 48,43%.

Графикон 9.42. Искоришћеност капацитета: Производња базних хемијских производа САП Косова

Основни појединачни узрочници недовољне искоришћености капацитета основних средстава гране су: недостатак сировина и материјала, кварови и поправке оруђа за рад, одуговлачење ремонта, недостатак електричне енергије и горива, недостатак радне снаге и уска грла и неодговарајући асортиман производа. У том погледу слична је ситуација и у реперним гранама Србије и Југославије.

Већи пад учешћа у друштвеном производу од пада учешћа у основним средствима у сталним ценама индустрије и рударства САП Косова *a priori* претпоставља пад продуктивности ангажованих средстава у производњи базних хемијских производа. Наиме, у оквиру анализираних периода (1977. и 1986. године) просечни капитални коефицијент гране је, у просеку, растао по годишњој стопи од 3,04%. У истом периоду, компаративне гране забележиле су раст продуктивности и то у Србији за 3,34% и Југославији 1,45%. Стога је разумљиво погоршање положаја производње базних хемијских производа Косова у односу на реперне гране посебно према производњи базних хемијских производа у СР Србији. Наиме, у 1977. години, при продуктивности ангажованог капитала у реперној грани Србије, друштвени производ производње базних хемијских производа Косова би био за 43% већи од оствареног а у 1986. већ за 154%. У односу на реперну грану Југославије положај је апсолутно неповољнији али је његово погоршавање успореније.

И поред ниског степена искоришћености капацитета, компаративно није повољна ни продуктивност коришћених средстава. Наиме, и она је опадала по просечној годишњој стопи од 3,60%. Дакле, чак и у овом погледу, остварене тенденције у производњи базних хемијских производа Југославије, су повољније пад од 2,53%. Имајући у виду да је реперна грана Србије остварила висок раст степена искоришћености, пад продуктивности од 3,85%, иако је већи него у грани Косова, изразито је повољан резултат. Поред тенденција, реперне гране имају повољан и апсолутни ниво продуктивности коришћених основних средстава. У 1986. години, друштвени производ производње базних хемијских производа Косова би, при реперној продуктивности коришћених средстава, био већи од оствареног и то за 9% односно 44% у зависности од репера (Србија или Југославија).

Ефект искоришћености капацитета на висину друштвеног производа производње базних хемијских производа је неповољан. Наиме, и поред компаративно неповољног нивоа продуктивности коришћених средстава, при реперној искоришћености капацитета основних средстава, грана би, и у 1986. години, имала друштвени производ већи од реализованог за 101% односно 134%.

Управо из тих разлога потребан ниво искоришћености капацитета основних средстава, који обезбеђује уз сопствену продуктивност коришћених средстава, достизање просечне продуктивности ангажованог капитала у реперним гранама, је изразито висок и вишеструко прелази остварену искоришћеност капацитета. Поред потребног нивоа, неповољне су и остварене тенденције: тако је потребни ниво искоришћености капацитета у 1977. (у односу на Југославију) био 35,53% а у 1986. години чак 55,71% (види *табелу 9.8*).

Табела 9.8. Хипотетички потребна искоришћеност капацитета: Производња базних хемијских производа САП Косова

Година	Хипотетичка искоришћеност капацитета у односу на	
	Србију	Југославију
1977.	26	36
1978.	22	31
1979.	21	27
1980.	19	24
1985.	41	48
1986.	49	56

9.2.5.2. Прерада хемијских производа

Паралелно с падом значаја производње базних хемијских производа на Косову је дошло и до стагнације производње у преради хемијских производа. Наиме, учешће гране у друштвеном производу индустрије и рударства САП Косова је, на нивоу анализираних периода, у незнатном паду. С друге стране, учешће у основним средствима је у расту и у том погледу прерада хемијских производа Косова се компаративно брже развија од реперних грана. Наиме, у оквиру анализираних периода, учешће у основним средствима прераде хемијских производа је повећавано у Југославији 0,19%, Србији 0,93% и Косову 2,45%.

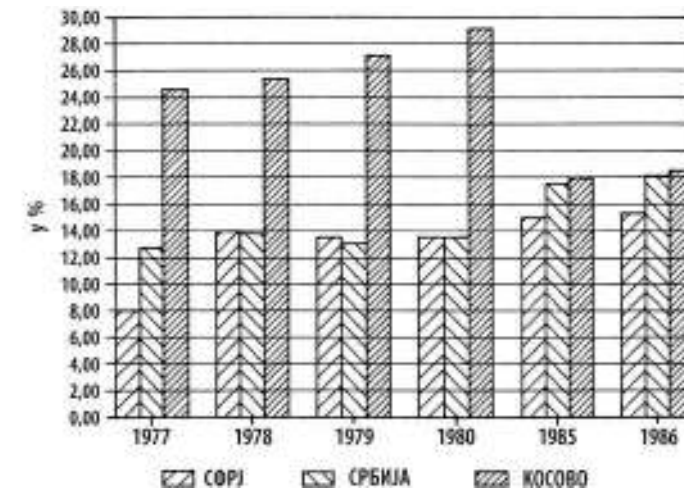
Паралелно с повећањем учешћа гране у основним средствима индустрије и рударства долази до смањења искоришћености капацитета. Према томе, очигледно је да инвестиције нису усмерене у правом смеру. Наиме, искоришћеност капацитета основних средстава је, у просеку, годишње смањивана за 3,1%. У том погледу прерада хемијских производа у Србији и Југославији је у повољнијем положају јер се код њих ниво искоришћености повећавао по релативно високим стопама. Апсолутно, ниво искоришћености капацитета је и даље повољан: виши је и од југословенског и српског просека (види *графикон 9.43*).

По значају, основни узрочници неискоришћавања капацитета прераде хемијских производа Косова су: недостатак сировина и материјала, кварови и поправке оруђа за рад, одуговлачење ремонта, недостатак електричне енергије и горива, недостатак радне снаге и уска грла и неодговарајући асортиман производа. Дакле, у том погледу ситуација у грани се не разликује битно од ситуације у реперним гранама Југославије и Србије.

Тенденцијски, производност ангажованог капитала у преради хемијских производа Косова је компаративно неповољна у периоду од 1977–1986. године. Наиме, просечна годишња стопа раста продуктивности је у том периоду негативна -2,85%. С друге стране, реперне гране су оствариле раст продуктивности у Југославији 0,39% и Србији 1,70%. Поменути тенденције су додатно заоштриле ионако неповољан компаративни положај гране. Наиме, и у 1977. години, хипотетички друштвени производ прераде хемијских производа Косова, при продуктивности ангажованог капитала у Србији и Југославији, је био већи од

оствареног за 23% односно 45%, респективно. У 1986. години стање је погоршано: по истим пропозицијама хипотетички друштвени производ би превазилазио остварени 85% односно 93%, респективно.

Графикон 9.43. Искоришћеност капацитета: Прерада хемијских производа САП Косова

И поред високе искоришћености капацитета основних средстава, прерада хемијских производа, за разлику од производње базних хемијских производа, не бележи пад продуктивности коришћених средстава. Наиме, продуктивност коришћених средстава гране је, у 1986. у односу на 1977. годину, расла по просечној годишњој стопи од 0,32%. Узроци таквих кретања су у паду искоришћености капацитета основних средстава. Дакле, овде је компаративни положај, имајући у виду и друге релевантне факторе, привидно повољан због већег смањења продуктивности коришћених средстава у реперним гранама⁶⁷. Наиме, достигнути апсолутни ниво продуктивности је и још увек далеко од југословенског и српског просека за ову грану. Тако, и у 1986. години, при југословенској и српској продуктивности и коришћених средстава, прерада хемијских производа има знатно већи хипотетички од стварног друштвеног производа. Конкретно при југословенској продуктивности коришћених средстава, ова индустријска грана Косова би имала друштвени производ већи од оствареног за 132%.

И поред присуства негативних тенденција у сфери искоришћености капацитета, његов ефект је и даље позитиван. Наиме, чак и у 1986. години, хипотетички друштвени производ, при сопственој продуктивности коришћених средстава и реперној искоришћености капацитета, је мањи од оствареног.

⁶⁷ Продуктивност у реперној грани Југославије и Србије је у истом периоду опадала по годишњој стопи од 7,07% односно 2,21%, респективно.

Хипотетички потребан ниво искоришћености капацитета који омогућује достизање просечне продуктивности ангажованих средстава реперних грана, за прераду хемијских производа САП Косова дат је у *табели 9.9*.

Табела 9.9. Хипотетички потребна искоришћеност капацитета: Прерада хемијских производа САП Косова

Година	Хипотетичка искоришћеност капацитета у односу на, у %	
	Србију	Југославију
1977.	30	35
1978.	23	28
1979.	23	28
1980.	35	43
1985.	34	37
1986.	34	36

9.2.6. Неметали и грађевински материјал

Развој ових грана на подручју САП Косова је заснован на релативно богатијој сировинској основи (магнезит, бентонит, туф, итд). Међутим, посебан потицај развоју ових грана проистиче из високог нивоа тражње која је последица велике инвестиционе потрошње на подручју Покрајине а и шире. Управо из тих разлога грана је широко распрострањена али и уситњена. Таква кретања за собом повлаче и неодговарајући ниво техничке опремљености те се намеће потреба даљих улагања у модернизацију и проширење расположивих капацитета.

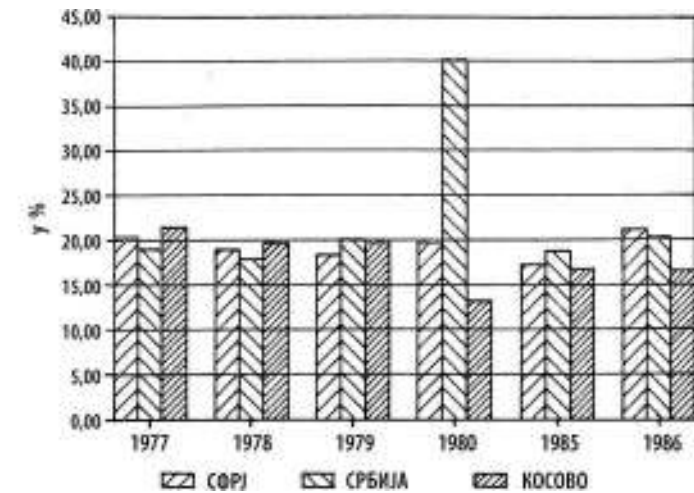
9.2.6.1. Производња неметалних минерала

Висок ниво тражње неметалних минерала на овом подручју условљава стабилан раст производње ове гране. Наиме, за разлику од структурних померања, релевантних за производњу неметалних минерала, у Југославији и Србији, Косово се карактерише појачаним значајем гране у структури друштвеног производа индустрије и рударства САП Косова. Наиме, учешће у друштвеном производу је повећавано у периоду од 1977–1986. године по просечној годишњој стопи од 0,45%. Да је утицај конјунктуре пресудан говори нам и пад учешћа у основним средствима у сталним ценама; по том основу структурне промене индустрије и рударства Косова се битно не разликују од остварених кретања у реперним регионима. Пад учешћа у структури основних средстава индустрије је на Косову 2,80%, Југославији 2,20% и Србији 2,80%.

Искоришћеност капацитета основних средстава производње неметалних минерала САП Косова има, међутим, негативне тенденције. Наиме, искоришћеност је, у оквиру анализираних периода, годишње смањивана за 2,7% са 21,31% на 16,61%. У том погледу грана има дивергентна кретања у односу на стање у

реперним гранама. Наиме, у истом времену, искоришћеност капацитета је повећана у производњи неметалних минерала и Југославије и Србије (види *графикон 9.44*). Због тога, у 1986. години, и поред повољног односа искоришћености капацитета у седамдесетим годинама, ова грана индустрије САП Косова има компаративно неповољан ниво искоришћености капацитета.

Графикон 9.44. Искоришћеност капацитета: Производња неметалних минерала САП Косова

Основни чиниоци неискоришћавања капацитета у овој грани, по њиховом значењу, су: кварови и поправке оруђа за рад, одуговлачење ремонта, недостатак електричне енергије и горива, виша сила (поплаве, пожари и сл), недостатак сировина и репроматеријала и застоји у пласману производа. У односу на реперну грану Србије пренаглашен је значај недостатка електричне енергије и горива.

Кретање продуктивности ангажованог капитала је повољно поготово ако се оцењује у односу на остварену динамику реперних грана. Наиме, продуктивност је годишње повећавана за 2,94% и одудара од остварених кретања у Југославији и Србији. Додуше, производња неметалних минерала Србије бележи раст продуктивности али незнатан на годишњем нивоу износи 0,06%. С друге стране, реперна грана Југославије има пад продуктивности: 0,75%. Но, и поред позитивног тренда, продуктивност капитала гране никад није била изнад југословенског просека а изнад српског само у 1985. години. У 1986. години, при продуктивности капитала оствареној у реперној грани Југославије, производња неметалних минерала Косова би, при оствареном нивоу коришћења капацитета основних средстава, имала хипотетички друштвени производ већи од оствареног за 33%. У односу на реперну грану Србије ситуација је знатно повољнија и готово да постоји равнотежа између хипотетичког и оствареног

друштвеног положаја. Наиме, при наведеним претпоставкама хипотетички друштвени производ је, у овој години, већи од оствареног за само 2%.

Због смањења искоришћености капацитета основних средстава, продуктивност коришћених средстава има изразито повољан развој. Годишње смањење вредности коригованог капиталног коефицијента производње неметалних минерала САП Косова је 5,59%. Имајући у виду тренд искоришћености капацитета и остварени ниво продуктивности укупних средстава, јасно је да продуктивност коришћених средстава у реперним гранама опада и да је у овом погледу компаративни положај производње неметалних минерала Косова изразито повољан. Наиме, пад продуктивности коришћених средстава, на просечном годишњем нивоу, је у Југославији 0,40% и Србији 1,50%. Узроке таквих кретања треба тражити и у релативно ниском нивоу продуктивности коришћених средстава гране у базној (1977) години јер, и поред позитивних помака, никад није досегнут ниво продуктивности реперне гране Југославије. Наиме, и у последњој години, при југословенском нивоу продуктивности коришћених средстава, косовска грана би имала већи хипотетички од оствареног друштвеног производа и то за 4%. У односу на реперну грану Србије ситуација је повољнија.

Ефект компаративног нивоа искоришћености капацитета основних средстава на ниво оствареног друштвеног производа је позитиван. Међутим, због релативно ниске продуктивности коришћених средстава хипотетички друштвени производ је у последњим годинама већи од оствареног.

Потребан ниво искоришћености капацитета који обезбеђује, уз дати ниво продуктивности коришћених средстава, остваривање реперне продуктивности укупног капитала за производњу неметалних минерала дат је у *табели 9.10*.

Табела 9.10. Хипотетички потребна искоришћеност капацитета: Производња неметалних минерала САП Косова

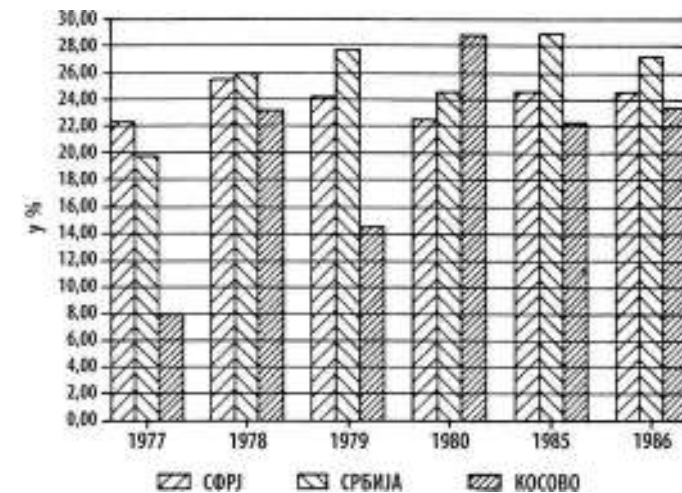
Година	Хипотетичка искоришћеност капацитета у односу на	
	Србију	Југославију
1977.	30	37
1978.	29	38
1979.	28	44
1980.	19	30
1985.	15	19
1986.	17	22

9.2.6.2. Прерада неметалних минерала

Значај прераде неметалних минерала Косова стагнира. Учешће гране у друштвеном производу индустрије опада али релативно споро: просечна годишња стопа пада учешћа у анализираном периоду је 0,12%. Дакле, овде је реч о супротним структурним кретањима, у односу на производњу неметалних минерала, и то у два погледа: унутаррегионалном и компаративном. С унутаррегионалног стаја-

лишта ситуација је јасна: неметални комплекс се производно оријентисао на ниже фазе обраде. Компаративно: регионална оријентација је, са становишта остварене производње, супротна оствареним кретањима у реперним регионима (који повећавају значај прераде неметалних минерала)⁶⁸. Наравно, интенције регионалне економске политике су биле управо супротне: повећавана су улагања у прераду неметалних минерала на рачун смањења улагања у њихову производњу. Присуство наведене интенције се очитује у повећању учешћа прераде неметалних минерала у основним средствима индустрије и рударства Косова. Наиме, годишњи раст учешћа у основним средствима је 1,68% (са 1,03% на 1,20%) и у том погледу је у колизији с оствареним кретањима у индустрији и рударству Југославије и Србије⁶⁹. У периоду од 1977. до 1986. године прерада неметалних минерала има наизразитији пораст нивоа искоришћености капацитета. На годишњем нивоу стопа раста искоришћености је 12,8%. Наравно, промене искоришћености на реперном нивоу су, имајући то у виду, минималне: у реперној грани Југославије 1,1% а Србије 3,6%. Дакле, компаративни положај гране је, у овом погледу, несумњиво побољшан. Међутим, остварени раст је искључиви производ изразито неповољног нивоа искоришћености капитала у базној (1977) години: наиме, тада је искоришћеност капитала била 7,95% а већ у 1978. години 23,23% (види *графикон 9.45*). Апсолутни ниво је, као што се види и из графикана, испод југословенског и српског просека. Стога, достигнути ниво искоришћења капацитета основних средстава прераде неметалних минерала не задовољава.

Графикон 9.45. Искоришћеност капацитета: Прерада неметалних минерала САП Косова

⁶⁸ Учешће гране у индустрији и рударству Југославији је годишње повећавано за 2,69% а у Србији 5,00%

⁶⁹ Истовремено учешће гране у основним средствима индустрије смањено је у Југославији са 1,61% на 1,52% и у Србији са 2,22% на 1,97%.

Основни узроци, по њиховој релевантности, неискоришћавања капацитета основних средстава у преради неметалних минерала Косова су: уска грла и неодговарајући асортиман производа, недостатак сировина и материјала, кварови и поправке оруђа за рад, одуговлачење ремонта, виша сила (поплаве, пожари и сл.), недостатак радне снаге и застоји у пласману. Појава уских грла у процесу индустријске производње и неодговарајућег асортимана производа је, у односу на знаћај узрока у реперним гранама Југославије и Србије, пренаглашена.

Компаративно низак ниво искоришћености капацитета се, разумљиво, одразио и на ниску продуктивност укупног капитала. Штавише, продуктивност капитала је у паду: просечни капитални коефицијент прераде неметалних минерала је повећан са 1,99 у 1977. на 2,39 у 1986. години. Истовремено реперне гране бележе раст производности капитала. Годишња стопа раста продуктивности капитала реперне гране Југославије је 2,72% а Србије 6,22%. Управо због тога производност прераде неметалних минерала Косова се у осамдесетим годинама нашла испод реперних просека. Тако, на пример, у 1986. години, при реперној продуктивности укупног капитала, прерада неметалних минерала Косова има хипотетички друштвени производ већи од оствареног: у односу према Југославији за 17%, а према Србији 47%.

Паралелно с компаративним смањењем продуктивности укупних средстава смањена је и продуктивност коришћених. И у овом случају се прерада неметалних минерала, иако у седамдесетим годинама изнад реперних просека, нашла, у осамдесетим, испод њих. Овде је компаративни положај, због исподпросечног искоришћења капацитета, нешто повољнији него што је то случај с компаративним положајем код просечне продуктивности укупног капитала.

Релативни пад продуктивности коришћених средстава, у осамдесетим годинама, убрзано је увећавао потребан ниво искоришћености капацитета који обезбеђује достизање нивоа продуктивности укупних средстава (види *табелу 9.11*).

Табела 9.11. Хипотетички потребна искоришћеност капацитета: Прерада неметалних минерала САП Косова

Година	Хипотетичка искоришћеност капацитета у односу на	
	Србију	Југославију
1977.	5	6
1978.	19	19
1979.	15	15
1980.	36	37
1985.	46	37
1986.	34	27

У погледу значаја производња грађевинског материјала у оквиру индустрије и рударства Косова превазилази значај реперних грана. Наиме, учешће гране у друштвеном производу индустрије је преко два процентна поена изнад учешћа реперних грана. Чак и остварени правци промена јачају унутаррегио-

нални али и компаративни значај гране: наиме, остварени правци структурних промена у индустрији Косова су управо супротни од оних у реперним регионима. Учешће гране у друштвеном производу је, у односу на почетну годину, увећано по просечној годишњој стопи од 0,8% са 4,67% у 1977. на 5,02% у 1986. години. С друге стране, реперне гране у овом погледу стагнирају: у Југославији и Србији учешће реперних грана у друштвеном производу индустрије је смањено за 0,8 процентних поена. Међутим, учешће гране у основним средствима индустрије и рударства опада чак и компаративно. Просечна годишња стопа пада учешћа у основним средствима је 6,01%. Пад је забележен и код компаративних грана али је он занемарљив. Капитална опремљеност је константно испод просека индустрије и рударства САП Косова. Наравно, наведене компоненте структурне динамике су га додатно умањиле.

Тенденцијски, ниво искоришћености капацитета производње грађевинског материјала се увећава. Најповољнији ниво искоришћења капацитета основних средстава је забележен у 1980. години 26,13% и то је једина година у којој је изнад југословенског и српског просека гране. Дакле, положај производње грађевинског материјала је компаративно неповољан (види *графикон 9.46*).

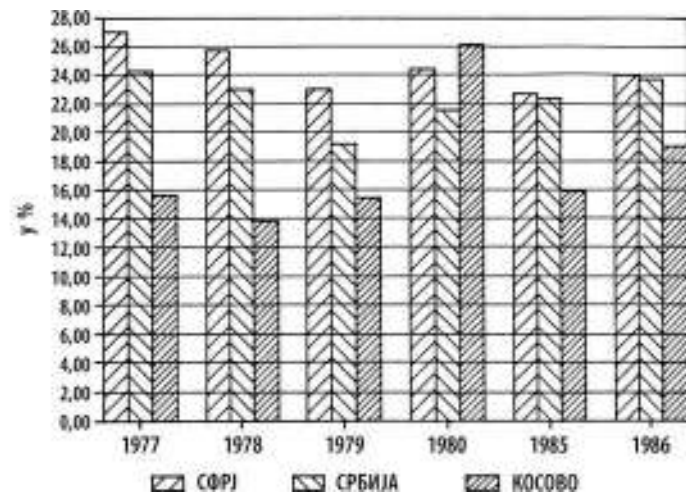
Узроци недовољног искоришћења капацитета производње грађевинског материјала Косова су: кварови и поправке оруђа за рад и одуговлачење ремонта, застоји у пласману производа, уска грла и неодговарајући асортиман производа, недостатак сировина и материјала, недостатак електричне енергије и горива, виша сила (поплаве, пожари и сл.) и недостатак радне снаге.

Продуктивност коришћених средстава, имајући у виду да је удео у друштвеном производу већи од удела у основним средствима индустрије и рударства Косова, је изнад регионалног просека. Међутим, тенденцијски овај релативни однос се погоршава на штету производње грађевинског материјала. И компаративни положај је погоршан: релативно повољно стање у седамдесетим замењено је исподпросечном продуктивношћу капитала у осамдесетим година. Компаративна померања резултат су изнадпросечног раста капиталног коефицијента гране. Наиме, годишња стопа раста је 5,47% а у оквиру реперних грана 3,38% и 2,63% (Југославија и Србија, респективно). Но, и поред тога, ситуација је, глобално посматрано, повољна. Наиме, и поред изражених негативних трендова, хипотетички друштвени производ производње грађевинског материјала Косова је, при продуктивности реперних грана, и у 1986. години, близак равнотежном. У односу на реперну грану Југославије хипотетички друштвени производ би од оствареног био већи за 5%. Реперна грана Србије, услед вишег нивоа продуктивности, претпоставља виши ниво хипотетичког од оствареног друштвеног производа производње грађевинског материјала Косова за 25%.

Имајући у виду да је, у оквиру анализираног периода, коришћење капацитета повећано а продуктивност укупних средстава значајно смањена, јасно је да је опала и продуктивност коришћених средстава. Наиме, просечна годишња стопа пада кориговане продуктивности је 7,86% и у том погледу производња грађевинског материјала спада у групу грана с изразито негативним тенденцијама у овој области. Наравно, и компаративни положај је погоршан и то како

унутар региона тако и према реперним гранама Југославије и Србије. У истом периоду, продуктивност коришћених средстава у индустрији и рударству Косова је повећавана по годишњој стопи од 1,79%. С друге стране, реперне гране, такође, бележе пад кориговане продуктивности, али далеко мањег интензитета⁷⁰. Но, и поред негативних тенденција, компаративни положај регионалне гране је, услед компаративно високе продуктивности коришћених средстава у базној години, повољан. Наиме, исподпросечна продуктивност коришћених средстава је забележена само у 1980. години. У 1986. години, хипотетички и остварени друштвени производ су у равнотежи ако се као репер користе показатељи производње грађевинског материјала Србије.

Графикон 9.46. Искоришћеност капацитета: Производња грађевинског материјала САП Косова

Ефект искоришћености капацитета у целини је неповољан. Динамички посматрано повољнији је у осамдесетим годинама услед повећане искоришћености капацитета. Но, и поред тога, у 1986. години, хипотетички друштвени производ производње грађевинског материјала Косова, при реперној искоришћености капацитета основних средстава и продуктивности коришћених средстава регионалне гране, је већи од оствареног за 25%, односно 24% (Југославија и Србија, респективно).

Ниво искоришћености капацитета који, при сопственој продуктивности коришћених основних средстава, обезбедује хипотетички ниво друштвеног производа, заснованог на продуктивности укупних средстава, дат у табели 9.12, није недостижан посебно ако имамо у виду достигнути ниво искоришће-

⁷⁰ Продуктивност коришћених средстава у производњи грађевинског материјала Србије и Југославије је смањивана по просечној годишњој стопи од 2,38% и 1,95%, респективно.

ности капацитета у производњи грађевинског материјала у Југославији и Србији. Према томе, грана у овом погледу има отворене развојне могућности.

Табела 9.12. Хипотетички потребна искоришћеност капацитета: Производња грађевинског материјала САП Косова

Година	Хипотетичка искоришћеност капацитета у односу на	
	Србију	Југославију
1977.	15	14
1978.	14	13
1979.	19	16
1980.	34	31
1985.	16	15
1986.	24	21

9.2.7. Дрвна индустрија

9.2.7.1. Производња резане грађе и плоча

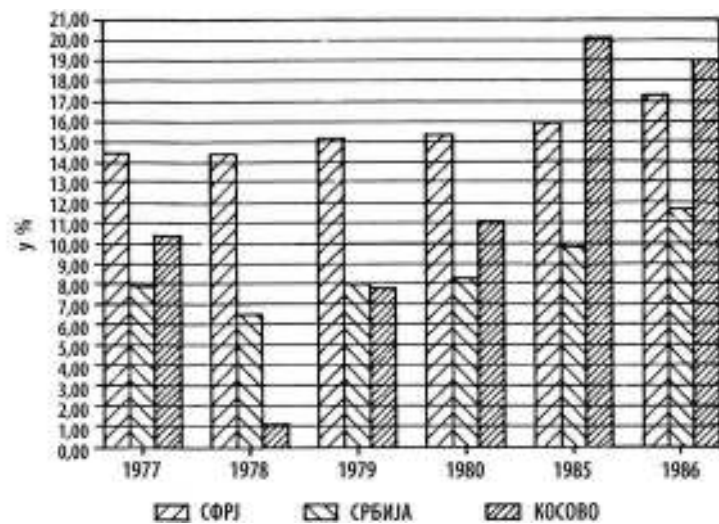
Релативни обим производње гране је, у периоду од 1977. 1986. године, стабилан. Учешће гране у друштвеном производу индустрије и рударства Косова се кретало од 0,68% у 1977. до 0,42% у 1986. години. Дакле, производни значај гране је компаративно мали имајући у виду да реперна грана Југославије учествује у формирању друштвеног производа индустрије и рударства са 2,90% (у 1986. години). Штавише и тренд промене производне структуре је неповољан. Наиме, годишњи пад учешћа у друштвеном производу је, на нивоу периода, у индустрији и рударству Косова (5,25%) већи од пада у Југославији (2,12%) и Србији (1,16%).

У погледу капиталне опремљености стање се погоршава у односу на кретања у индустрији и рударству Србије и Југославије. Регионални положај гране је у овом погледу стабилан. Поред тога, и остварене тенденције у погледу учешћа у структури капитала индустрије су дивергентне с југословенским и српским.

Смањење релативног обима расположивих средстава се супституише порастом коришћења основних средстава. Наиме, искоришћеност капацитета основних средстава је годишње повећавана за 7,0%. Дакле, компаративне тенденције су позитивне, јер је истовремено повећање искоришћености капацитета у реперним гранама Југославије и Србије било знатно мање (2,0% и 4,4%, респективно). На нивоу целог периода и апсолутни ниво искоришћености капацитета је компаративно задовољавајући (види графикон 9.47).

Основни узроци недовољне искоришћености капацитета производње резане грађе и плоча су, по релативном значају: кварови и поправке оруђа за рад и одуговлачење ремонта, недостатак сировина и материјала, уска грла и

Графикон 9.47. Искоришћеност капацитета: Производња резане грађе и плоча САП Косова

неодговарајући асортиман производа, недостатак електричне енергије и горива, недостатак радне снаге, виша сила (поплаве, пожари и си.) и застоји у пласману производа.

Продуктивност капитала је изнад просека индустрије и рударства Косова. У односу на реперне гране релативно стабилна односно без значајнијих и трајнијих одступања од реперних просека. У анализираном периоду, компаративни положај је и побољшан. Наиме, остварени пад продуктивности укупних средстава у производњи резане грађе и плоча Косова је нижи од реперног. Управо из тих разлога, ова грана, у 1986. години, има повољан положај: хипотетички друштвени производ, при реперној продуктивности укупног капитала, је мањи од оствареног за 1%, односно 6% (према реперној грани Југославије и Србије, респективно).

Продуктивност коришћених средстава је повољна, али с негативним тенденцијама. Наиме, годишњи пад је у просеку износио 7,33%. То се непосредно одразило и на погоршање компаративног положаја. У исто време, продуктивност коришћених средстава је у реперним гранама Србије и Југославије смањивана по просечној годишњој стопи од 7,23% и 5,21%, респективно. Најповољније стање у погледу продуктивности забележено је у 1978. години, јер је степен искоришћености капацитета основних средстава био енормно низак. У 1986. години хипотетички друштвени производ, при реперној продуктивности капитала и оствареном нивоу искоришћености капацитета, је већи од оствареног за 53%, односно 9% (у односу на реперну грану Србије и Југославије, респективно).

Ефект оствареног нивоа искоришћености капацитета је повољан.

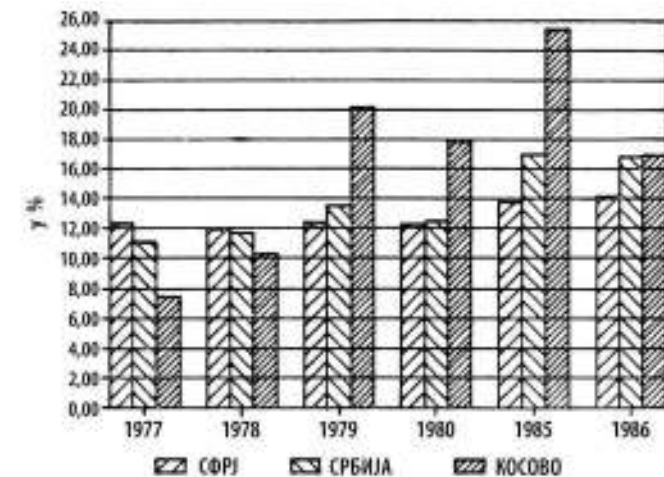
9.2.7.2. Производња финалних производа од дрвета

Паралелно с опадањем производног значаја производње резане грађе и плоча опада и значај производње финалних производа од дрвета. Наиме, грана учествује у формирању друштвеног производа индустрије и рударства са 1,83% (у 1986. години). У односу на полазну годину пад износи 0,8 процентних поена односно просечна годишња стопа пада учешћа је 3,98%. У том погледу слична су померања производне структуре и у реперним регионима⁷¹.

Капитална интензивност производње финалних производа од дрвета је апсолутно испод регионалног просека али с тенденцијом раста. Наиме, учешће у структури основних средстава је годишње опадало за 2,32%. Остварена померања капиталне структуре у реперним регионима, од значаја за ову грану, су далеко мањег интензитета.

Просечно годишње повећање искоришћености капацитета производње финалних производа од дрвета на Косову је 9,5%. Тиме је омогућено да се изразито ниска искоришћеност капацитета основних средстава у 1977. години (7,46%) повећа, у 1986, на компаративно повољних 16,92% (види графикон 9.48). Најповољнији, како апсолутни тако и компаративни, ниво искоришћености капацитета грана је забележила у 1985. години (25,47%).

Графикон 9.48. Искоришћеност капацитета: Производња финалних производа од дрвета САП Косова

Узроци неискоришћености капацитета гране, по њиховом уделу, су: недостатак радне снаге, недостатак сировина и материјала, кварови и поправке

⁷¹ Учешће у друштвеном производу индустрије и рударства је тенденцијски најповољније у Југославији: просечан годишњи пад је 1,32%.

оруђа за рад и одуговлачење ремонта, уска грла и neodговарајући асортиман производа, недостатак електричне енергије и горива, застоји у пласману производа и виша сила.

Апсолутни и ниво производности укупно ангажованих основних средстава бележи пад. Просечни капитални коефицијент гране је повећан са 2,66 у 1977. на 3,19 у 1986. години. Компаративан положај је стабилно лош. Хипотетички друштвени производ, при реперној продуктивности капитала, је у целом периоду већи од оствареног. У том погледу најповољније је стање у 1985. години, али и оно у битним цртама не одудара од просека за цео период.

Пад продуктивности ангажованих основних средстава, као и раст искоришћености капацитета, претпостављају пад кориговане продуктивности капитала у производњи финалних производа од дрвета. Годишња стопа раста коригованог капиталног коефицијента гране је 7,33%. Компаративни положај је лош како у погледу достигнутог апсолутног нивоа тако и у погледу тенденција. Стога је разумљиво да хипотетички друштвени производ, при реперној продуктивности коришћених средстава, прелази остварени.

Ниска ефикасност коришћених средстава је делимично ублажена компаративно повољним ефектима изнадпросечне искоришћености капацитета основних средстава. Протоком времена стање се све више поправља.

Табела 9.13. Хипотетички потребна искоришћеност капацитета: Производња финалних производа од дрвета САП Косова

Година	Хипотетичка искоришћеност капацитета у односу на	
	Србију	Југославију
1977.	14	11
1978.	22	17
1979.	42	33
1980.	36	31
1985.	36	30
1986.	31	26

Ниво искоришћености капацитета који, уз регионалну искоришћеност капацитета гране, обезбеђује реперну продуктивност укупних средстава, дат у табели 9.13, је изразито висок. Наравно, не у односу на већ достигнуте већ на технолошке могућности.

9.2.8. Текстилна индустрија

Текстилна индустрија има радноинтензивне перформансе. Управо због тога, а и због релативно високог учешћа у извозу Покрајине, текстилна индустрија, на достигнутом нивоу привредног развоја, има значајан утицај на укупна привредна кретања. Посебна пажња поклања се вишим фазама обраде који се, у циљу

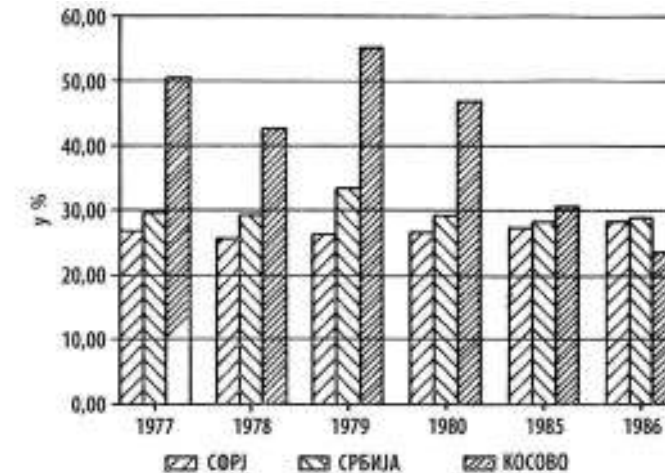
обезбеђења конкурентности на националном и међунарођном тржишту, нужно заснивају на модерној технологији. Дакле, будућност гране је, с обзиром на висок ниво конкуренције, у повећању капиталне интензивности. Тиме у први план избија проблем нивоа искоришћености капацитета као претпоставка високе продуктивности и, пре свега, ценовне конкурентности производа на тржишту.

9.2.8.1. Производња текстилних предива и тканина

У анализираном периоду значај гране у процесу формирања друштвеног производа индустрије и рударства Косова је у паду. Промене производне структуре индустрије и рударства у Југославији и Србији су сличне, али мање изражене. Остварени пад учешћа је, на годишњем нивоу, код Косова 2,86%, Србије 1,21% и Југославије 1,51%.

Промена структуре капитала је инверзна. Наиме, учешће гране у структури основних средстава индустрије и рударства Косова је повећано са 4,73% у 1977. на 4,78% у 1986. години. У индустрији и рударству Југославије и Србије промене капиталне структуре су, међутим, ишле на штету производње текстилних предива и тканина. Посебно значајно редуцирање учешћа остварено је у индустрији Југославије: са 4,07% на 3,39%.

Графикон 9.49. Искоришћеност капацитета: Производња текстилних предива и тканина САП Косова

Капитална интензивност је, имајући у виду да је учешће гране у друштвеном производу флукуирало од 7,65% (у 1980.) до 5,83% (у 1986. години), испод регионалног (покрајинског) нивоа, али и нивоа реперних грана.

Ниво искоришћености капацитета производње текстилних предива и тканина је компаративно повољан, изузев у 1986. години. Највиши ниво искори-

шћености капацитета је, у анализираном периоду, забележен у 1977, а најнижи у 1986. години (види *графикон 9.49*). Дакле, пад искоришћености капацитета основних средстава је изразито динамичан: на годишњем нивоу од 8,2%. Рапидан пад искоришћености одразио се и на пад учешћа гране у структури друштвеног производа и поред побољшања положаја у структури капитала индустрије и рударства Косова.

Поред тржишних услова на ниво неискоришћености капацитета су пресудно утицали: кварови и поправке оруђа за рад и одуговлачење ремонта, уска грла и неодговарајући асортиман производа, недостатак сировина и материјала, недостатак електричне енергије и горива, недостатак радне снаге и застоји у пласману производа.

Продуктивност ангажованог капитала је испод регионалног, али изнад реперног нивоа. Штавише, компаративни однос је битно неповољнији у осамдесетим него у седамдесетим годинама. Наиме, продуктивност укупног капитала је у производњи текстилних предива и тканина Косова смањивана, на годишњем нивоу, за 3,36%, у Југославији за 0,02%, а у Србији је расла за 0,17%. Стога су и компаративни коефицијенти неповољни. Хипотетички друштвени производ је у 1986. години био за 56%, односно 46% изнад оствареног (ако се користе реперни капитални коефицијенти Југославије и Србије).

Наравно, висок ниво коришћења капацитета, уз ниску продуктивност укупних основних средстава, се заснива на компаративни ниском нивоу производности коришћених средстава. У том погледу, ситуација се поправља, али углавном као резултат смањења искоришћености капацитета, а не повећањем продуктивности коришћеног капитала. Најповољније стање је у 1986. години.

Табела 9.14. Хипотетички потребна искоришћеност капацитета: Производња текстилних предива и тканина САП Косова

Година	Хипотетичка искоришћеност капацитета у односу на	
	Србију	Југославију
1977.	54	59
1978.	50	55
1979.	64	72
1980.	57	61
1985.	45	47
1986.	34	37

Довољан ниво искоришћености капацитета за достизање нивоа продуктивности капитала, дат у *табети 9.14*, је реално висок и тешко да се може остварити уз претпостављено задржавање продуктивности коришћених средстава на достигнутом нивоу. Стога се грана мора оријентисати на модернизацију производних средстава.

9.2.8.2. Производња готових текстилних производа

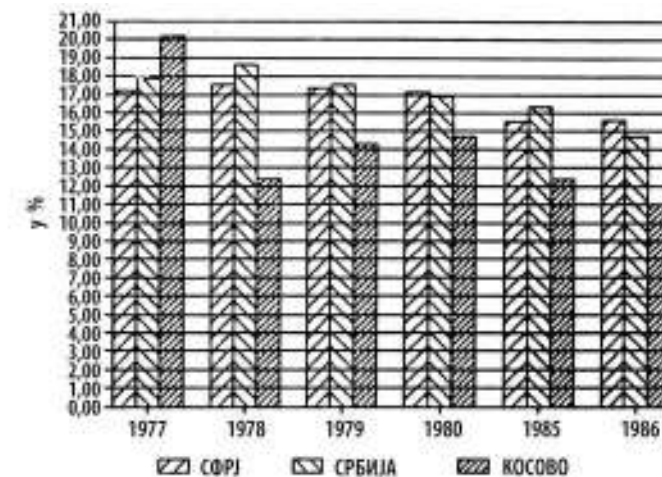
Производња готових текстилних производа, за разлику од производње текстилних предива и тканина, повећава учешће у друштвеном производу индустрије и рударства Косова. Годишња стопа структурног раста гране је, у анализираном периоду, 7,23%. Имајући у виду да значај реперних грана стагнира, ова грана шири и свој компаративни значај.

Оријентација на текстилну финализацију огледа се и у расту учешћа гране у структури основних средстава у сталним ценама. И у овом погледу структурне промене индустрије и рударства имају битно различиту димензију и смер у односу на кретања у Југославији и Србији. Наиме, годишње стопе структурног раста реперних грана су негативне, а у индустрији Косова има висок позитивни ниво 5,13%.

Капитална опремљеност производње готових текстилних производа је изразито ниска.

Компаративно посматрано, ниво искоришћености капацитета основних средстава је низак. Највиши ниво искоришћености је достигнут у 1977. години (20,19%). Та година је уједно и једина у којој је остварена искоришћеност изнад просека реперних грана (види *графикон 9.50*). Дакле, остварене тенденције су имале изразито негативан нагиб. Годишња стопа пада искоришћености капацитета је 6,5% и далеко је већа од стопа остварених у реперним гранама Србије и Југославије 2,1% и 1,1%, респективно.

Графикон 9.50. Искоришћеност капацитета: Производња готових текстилних производа САП Косова

Основни узроци повећања релативног обима неискоришћених средстава у производњи готових текстилних производа су: недостатак материјала и сировина (повезан с релативним смањењем производње у производњи текстилних

предива и тканина), кварови и поправке оруђа за рад и одуговлачење ремонта, недостатак радне снаге, недостатак електричне енергије и горива и застоји у пласману производа.

Супституцијом капитала радом, и поред већег пада степена искоришћености од раста основних средстава, производња готових текстилних производа повећава продуктивност капитала брже од реперних грана. Годишња стопа пада просечног капиталног коефицијента гране је 1,66%⁷². Али, и поред тога није достигнут ниво продуктивности укупних основних средстава у реперним гранама. Наиме, хипотетички друштвени производ производње готових текстилних производа, при продуктивности реперних грана, је и у 1986. години већи од оствареног.

Табела 9.15. Хипотетички потребна искоришћеност капацитета: Производња готових текстилних производа САП Косова

Година	Хипотетичка искоришћеност капацитета у односу на	
	Србију	Југославију
1977.	32	31
1978.	20	19
1979.	26	24
1980.	23	23
1985.	20	19
1986.	17	16

Раст продуктивности коришћених основних средстава (годишња стопа од 8,08%) је омогућио производњи готових текстилних производа достизање просека реперних грана. Конкретно: грана је испод нивоа продуктивности коришћених средстава Србије, али је у 1986. години достигла југословенски просек.

Ефект степена искоришћености капацитета основних средстава је, изузевши 1977. годину, негативан: хипотетички друштвени производ је константно изнад оствареног.

Хипотетички довољан ниво искоришћености капацитета за достизање продуктивности ангажованог капитала реперних грана је достижан и у том правцу се могу усмерити активности на поправљању производности капитала (види табелу 9.15).

9.2.9. Прехрамбена индустрија

Развијени природни потенцијали Косова као и воћарски, ратарски, виноградарски и сточарски капацитети су основа за развој прехрамбене индустрије. Постојећи производни и прерађивачки капацитети прехрамбене индустрије,

⁷² Реперне гране такође имају раст продуктивности: годишња стопа раста је у Србији 0,92% а у Југославији 0,92%.

као и растуће потребе за производима ове врсте, омогућују потпуније коришћење природног потенцијала Покрајине.

Компаративни значај производње прехрамбених производа у оквиру индустрије и рударства САП Косова је релативно мали. У 1986. години ова грана је учествовала у формирању драштвеног производа индустрије и рударства на Косову са 2,17%, Југославији 6,77% и Србији 7,12%. Промене производне структуре одражавају исподпросечан раст гране с регионалног становишта. Наиме, годишња стопа структурне динамике је за ову грану, у оквиру анализираних периода, негативна: -0,29%. Унутаррегионални значај реперних грана је у већем паду, те значај производње прехрамбених производа Косова у Србији и Југославији расте.

Промене капиталне структуре, од значаја за грану, су, како у индустрији и рударству Косова тако и Југославије и Србије, супротне правцу промена у производној структури. Наиме, учешће ових грана у основним средствима индустрије и рударства расте. Таква кретања указују на изнадпросечан раст капиталне опремљености. Годишња стопа раста учешћа у структури је највиша код косовске гране 2,53% (такође висок раст има и реперна грана у Србији).

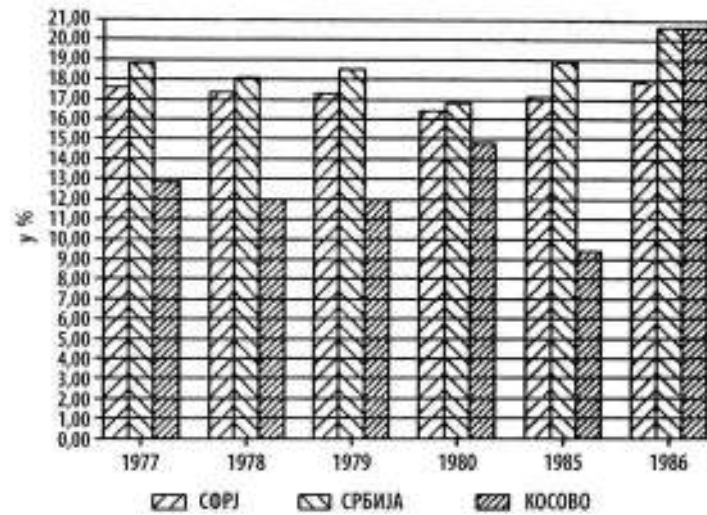
Ниво искоришћености капацитета основних средстава производње прехрамбених производа је компаративно низак (види графикон 9.51). Изнадпросечна искоришћеност је забележена једино у 1986. години (20,68%). У осталим анализираним годинама ниво искоришћености је знатно нижи и кретао се, изузев у 1985. години (9,38%), у интервалу од 12 -15%. Остварене тенденције на нивоу анализираних периода су позитивне. Али, то је резултат изразито високог нивоа искоришћености капацитета основних средстава у 1986. години.

На неискоришћавање капацитета пресудан утицај у производњи прехрамбених производа Косова имају: кварови и поправке оруђа за рад и одуговлачење ремонта, недостатак електричне енергије и горива, застоји у пласману производа, недостатак сировина и материјала, виша сила и уска грла и неодговарајући асортиман производа.

Компаративно продуктивност укупног капитала производње прехрамбених производа Косова је изразито висока. Док реперне гране имају продуктивност капитала испод регионалног нивоа косовска грана има око два пута мањи ниво продуктивности од индустрије и рударства Покрајине. Хипотетички друштвени производ производње прехрамбених производа, при реперној продуктивности капитала, је, стога, вишеструко већи од оствареног. Најнеповољнији резултат је забележен у 1978. години. Наиме, при продуктивности капитала производње прехрамбених производа Југославије и Србије хипотетички друштвени производ косовске гране је, у тој години, већи од оствареног 229%, односно 206%, респективно.

И остварена производност коришћених средстава је изразито неповољна и поред исподпросечне искоришћености капацитета због ниске продуктивности укупног капитала. Ефект степена искоришћености капацитета основних средстава је такође неповољан ако изузмемо 1986. године.

Графикон 9.51. Искоришћеност капацитета: Производња прехранбених производа САП Косова

Хипотетички довољан ниво искоришћености капацитета за достизање продуктивности ангажованог капитала реперних грана је недостижан и у том правцу се не могу усмерити активности на поправљању производности капитала (види табелу 9.16).

Табела 9.16. Хипотетички потребна искоришћеност капацитета: Производња прехранбених производа САП Косова

Година	Хипотетичка искоришћеност капацитета у односу на	
	Србију	Југославију
1977.	34	36
1978.	37	40
1979.	35	41
1980.	36	45
1985.	24	30
1986.	48	62

9.2.10. Остале индустријске делатности

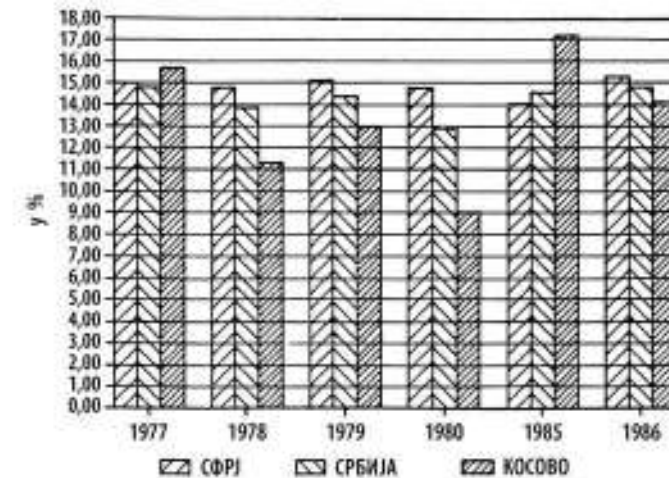
У оквиру остале индустрије биће обухваћене производња каучука и производња и прерада дувана с обзиром на њихов значај у структури индустрије и рударства САП Косова.

9.2.10.1. Производња каучука

Значај производње каучука за индустрију и рударство Косова је у успону: учешће у производној структури је повећавано по годишњој стопи од 5,76% са 2,35% у 1977. на 3,90% у 1986. години. У том погледу остварена структурна померања се битно разликују од оних у реперним индустријама. Очигледно је да је реч о компаративно значајним променама структуре посебно ако се има у виду да је значај реперних грана у реперним индустријама знатно мањи.

Да се ради о регионалној оријентацији сведочи и висока стопа раста у структури капитала индустрије 5,31%. Тиме је производња каучука увећала своје учешће у основним средствима косовске индустрије са 1,02% у 1977. на 1,62% у 1986. години. И у овом случају структурна померања у индустрији и рударству Косова су интензивнија од оних у реперним индустријама.

Графикон 9.52. Искоришћеност капацитета: Производња каучука

Производња каучука добија, према томе, на значају, и то како унутар региона (Косова), тако и унутар индустрије и реперних грана Југославије и Србије.

Ниво искоришћености капацитета основних средстава, од посебног значаја за гране у успону, је у случају производње каучука на Косову повољан, односно креће се око југословенског и српског просека за дати тип производње (види графикон 9.52). Дакле, резултат је изразито повољан јер је прираст основних средстава релативно добро искоришћен, а тиме је обезбеђено и његово ефектуирање.

Основни узроци неискоришћености капацитета у производњи каучука САП Косова су: недостатак сировина и материјала, кварови и поправке оруђа за рад и одуговлачење ремонта, недостатак радне снаге, застоји у пласману производа, недостатак електричне енергије и горива, уска грла и неодговарајући асортиман производа, итд.

Ниво продуктивности остварен у производњи каучука има повољан како унутаррегионални тако и компаративни однос. Наиме, продуктивност гране је константно испод просека индустрије и рударства Косова. Компаративно, продуктивност се креће око југословенског и српског просека за дати тип производње. Тако, на пример, ако поредимо прву и последњу анализирану годину, компаративни положај је готово непромењен, како у односу на реперну грану Србије тако и Југославије.

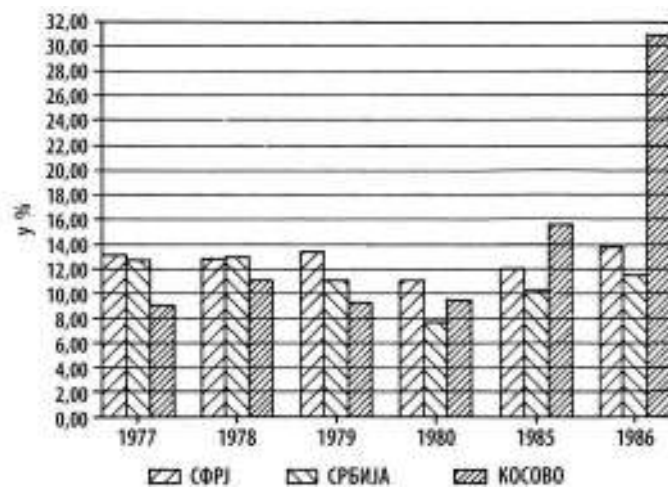
Ниво продуктивности коришћених средстава је незнатно увећан, али у суштини конвергира југословенском и српском просеку у производњи каучука. Ефект степена искоришћености капацитета основних средстава је, такође, просечан са благо израженим погоршањем.

9.2.10.2. Производња и прерада дувана

Структурни значај производње и прераде дувана је сличан у погледу смера и динамике структурном значају производње каучука. Наиме, учешће гране у друштвеном производу индустрије и рударства Косова је повећано са 4,54% у 1977. на 4,60% у 1986. години. Паралелно с тим повећан је и значај гране у друштвеном производу реперних грана и индустрије и рударства Југославије и Србије.

У структури основних средстава индустрије и рударства пораст је још значајнији са 0,36% у 1977. на 0,72% у 1986. години. Годишња стопа раста структурног учешћа је 8,10% и сведочи о високом расту капиталне опремљености гране. Структурне промене у индустрији и рударству Југославије и Србије су, са становишта производње и прераде дувана, супротне. Наиме, учешће у структури капитала и друштвеног производа је у паду.

Графикон 9.53. Искоришћеност капацитета: Производња и прерада дувана

Искоришћење капацитета производње и прераде дувана САП Косова има изразите осцилације. Највећи ниво искоришћености забележен је у 1986. години 30,84% (види *графикон 9.53*). Компаративно, неповољна искоришћеност капитала у седамдесетим годинама замењена је у осамдестим годинама повољним нивоом.

Основни узроци недовојне искоришћености капацитета основних средстава у производњи и преради дувана САП Косова су: недостатак сировина и материјала, кварови и поправке оруђа за рад и одуговлачење ремонта, недостатак електричне енергије итд.

Остварени ниво продуктивности капитала производње и прераде дувана Косова је изразито повољан и поред годишњег пада, у оквиру анализираних периода, од 8,25%. Најнеповољније стање, у 1986. години, и даље задржава већи ниво оствареног од хипотетичког друштвеног производа.

На нивоу целог периода, ниво производности коришћених средстава је повољан. Тенденцијски он се погоршава тако да је у 1986. години испод југословенског и српског просека продуктивности коришћених средстава реперних грана Југославије и Србије.

Ефект степена искоришћености капацитета основних средстава имао је изразито позитивне тенденције. Наиме, неповољан однос у седамдесетим годинама је у осамдесетим замењен изнадпросечно повољном искоришћеношћу капацитета основних средстава. То је надаље резултирало већим нивоом оствареног од хипотетичког друштвеног производа у производњи и преради дувана Косова.

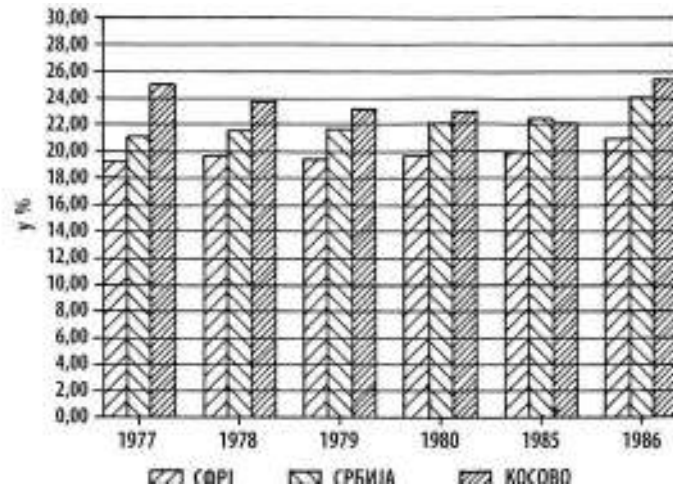
9.2.11. Индустрија и рударство Косова

Остварени ниво искоришћености капацитета основних средстава у индустрији и рударству САП Косова је компаративно повољан. При даљим упоређивањима, треба имати у виду да структура производње није посебно третирана, односно није узето у обзир да различите гране, па чак и различити производно-технолошки процеси у оквиру исте гране, претпостављају различит ниво искоришћености. Дакле, ако апстрахујемо производну и капиталну структуру индустрије, можемо констатовати да она има повољну искоришћеност, односно да Косово има са становишта нивоа искоришћености капитала изразито повољну структуру.

Тенденцијски искоришћеност капацитета основних средстава је повољна, јер је у оквиру анализираних периода повећана за 1,28 процентних поена са 24,99% у 1977. на 25,27% у 1986. години. И овде важи обрнути закључак: структурна динамика у индустрији и рударству САП Косова је позитивно утицала на кретање искоришћености.

По значају којим утичу на неискоришћавање капацитета основних средстава у индустрији и рударству Косова, истичу се: кварови и поправке оруђа за рад, недостатак сировина и материјала, недостатак електричне енергије и горива, уска грла и неодговарајући асортиман производа, застоји у пласману производа, недостатак радне снаге и виша сила (поплаве, пожари и сл).

Графикон 9.54. Искоришћеност капацитета: Индустрија и рударство

Достигнути ниво продуктивности ангажованог капитала у индустрији и рударству је компаративно низак. Наиме, хипотетички друштвени производ, при продуктивности капитала индустрије и рударства Југославије и Србије, је константно испод нивоа оствареног друштвеног производа (види *табелу 9.17*). У том погледу тенденције су релативно стабилне.

Услед релативно повољног нивоа искоришћености капацитета основних средстава индустрије и рударства Косова, продуктивност коришћених средстава је константно неповољна (види *табелу 9.18*), односно долази до мултипликованог утицаја ниске продуктивности укупног капитала и високог степена искоришћености.

Табела 9.17. Компаративни коефицијент просечних капиталних коефицијената: индустрија и рударство

Година	у односу на	
	Србију	Југославију
1977.	1.56	1.52
1978.	1.55	1.60
1979.	1.74	1.68
1980.	1.84	1.79
1985.	1.59	1.44
1986.	1.64	1.49

Компаративни ефекти степена искоришћености на формирање односа хипотетичког и оствареног друштвеног производа индустрије и рударства Косова су повољни, али са негативним тенденцијама (види *табелу 9.20*).

Табела 9.18. Компаративни коефицијент коригованих просечних капиталних коефицијената: индустрија и рударство

Година	у односу на	
	Србију	Југославију
1977.	1.85	1.98
1978.	1.82	1.93
1979.	1.85	2.00
1980.	1.91	2.08
1985.	1.56	1.59
1986.	1.73	1.81

Табела 9.19. Компаративни коефицијент индустрије и рударства

Година	у односу на	
	Србију	Југославију
1977.	0.84	0.77
1978.	0.91	0.83
1979.	0.94	0.84
1980.	0.96	0.86
1985.	1.02	0.90
1986.	0.94	0.82

Хипотетички ниво искоришћености капацитета основних средстава индустрије и рударства Косова довољан да се достигне ниво продуктивности укупних средстава, уз тадашњу производност коришћених, релативно је висок како у односу на ниво остварен на Косову тако и у Југославији и Србији (види *табелу 9.20*).

Табела 9.20. Хипотетички потребна искоришћеност капацитета: индустрија и рударство

Година	Хипотетичка искоришћеност капацитета у односу на, у %	
	Србију	Југославију
1977.	39	38
1978.	39	38
1979.	40	39
1980.	42	41
1985.	35	32
1986.	41	38

9.2.12. Општи поглед на искоришћеност капитала

Циљ рада је да укаже на интеракцију два „типа”, односно две стране искоришћености капацитета основних средстава. Једна је квалитативна, а друга квантитативна. Под квалитативном димензијом искоришћености капацитета подразумева се остварена продуктивност капитала. Продуктивност капитала, показано је кроз емпиријску анализу, може се посматрати с два аспекта, који уважавају постојање неискоришћених капацитета, и то: продуктивност коришћеног капитала и продуктивност укупног (ангажованог) капитала. Ова дистинкција и постављање продуктивности коришћених средстава између квалитативне и квантитативне димензије искоришћености је неопходно ако се желе сагледати законитости у овом домену. Квантитативни ниво искоришћености или прецизније речено искоришћеност капацитета основних средстава тек на основу спознатих односа с продуктивношћу капитала се може користити као инструмент економске политике региона.

10. ЕКОНОМСКА СТРУКТУРА И ПОЛОЖАЈ ПРИВРЕДЕ КОСОВА У МЕЂУРЕПУБЛИЧКО-ПОКРАЈИНСКОЈ РАЗМЕНИ

Сагледавање положаја привреде Косова у међурепубличко-покрајинској размени у овом поглављу темељи се на анализирању разменских односа с аспекта цена. Значи да нас овде не интересују односи појединих делова привреде (република и покрајина, односно појединих сектора) до којих долази у секундарној расподели, као резултат савезних, односно осталих, закона и прописа, већ односи успостављени у примарној расподели, као резултат деловања механизма цена.

Међусобни односи појединих делова националне привреде с аспекта цена могу се посматрати из два различита угла, који се између себе врло тесно узајамно преплићу: с регионалног и са секторског становишта. Примарна расподела оствареног друштвеног производа, као кретање релативних цена тих делова националне привреде, представља резултат утицаја тржишта, односно фактора који опредељујуће утичу на формирање цена у било којој, па и нашој привреди.

Методолошки аспекти истраживања односа у примарној расподели дуги низ година представљају значајно, али и недовољно осветљено подручје, тако да и поред већег броја понуђених решења још увек не постоји задовољавајући и општеприхваћени методолошки поступак за потребе анализе примарне расподеле. Сходно томе, и досадашње емпиријске анализе односа у примарној расподели, како на нивоу привредних сектора, тако још и више на регионалном нивоу, не могу да задовоље потребе за објективним и егзактним сагледавањима реалних ценовних односа у нашој привреди. С обзиром да се у основи свих, како регионалних, тако и секторских односа, налази примарна расподела ради истраживања регионалних и секторских односа размене у привреди Југославије у посматраном раздобљу у изворној монографији⁷³ развијена је нова методологија за истраживање ценовних односа, која омогућава њихово егзактно утврђивање, као и квантификовање ценовних прерасподела до којих по том основу долази између појединих сектора, односно региона у југословенској привреди.

Поред тога аналитичком применом метода апстракције на регионалном и секторском нивоу могуће је одредити табелу међусобних ценовних преливања на свим анализираним нивоима (регионалном, секторско-регионалном, гранско-регионалном, секторском, као и на гранском нивоу). Ова табела, слично *input-output* табелама (табелама међусобних односа привредних делатности), обезбеђује увид у нето редистрибутивне ефекте на анализираном нивоу, утврђујући износе ценовних добитака, односно губитака појединих региона, или сектора, као и њихово порекло.

⁷³ Бранко Хинић и Рајко Буквић, *Секторски и регионални односи размене*, Институт економских наука, Београд 1989. (Скраћено: СИРОП).

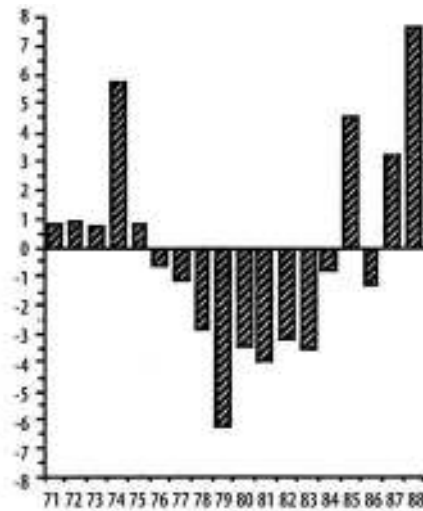
10.1. СЕКТОРСКИ ОДНОСИ РАЗМЕНЕ

Положај појединих сектора у примарној расподели дат је најпре на нивоу Југославије, и то за привредне области, према Јединственој класификацији делатности. Овај, највиши, ниво агрегације сектора пружа глобалну слику ценовних односа, и сходно томе не може да пружи све детаље које би дала анализа на нижим нивоима агрегације. У анализи су коришћени подаци за период 1971–1988. године, за који постоје конзистентни и упоредиви статистички подаци⁷⁴.

10.1.1. Индустрија и рударство

У првим годинама анализираног периода од 1971. па до 1975. године ова област остваривала је ценовне добитке, и то нешто мање од 1% свог оствареног друштвеног производа, а у 1974. години чак 5,7%. Након овога следио је деветогодишњи период негативних резултата, који су се кретали од -0,7% до -6,2% оствареног друштвеног производа сектора. Најзад, у последњим годинама изгледало је као да поново долази до успона конјунктуре у 1985. години забележен је добитак од 4,5%, да би, након губитка од 1,3% у 1986. у последње две године били остварени врло повољни резултати (позитивна ценовна преливања од 3,2% и 7,6% друштвеног производа области).

Графикон 10.1. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу индустрије и рударства Југославије, у %

⁷⁴ Избор почетне године (1971) диктиран је непостојањем упоредивих података преведених на Јединствену класификацију делатности за све нивое агрегације, за претходни период. Подаци за 1988. годину нису коначни.

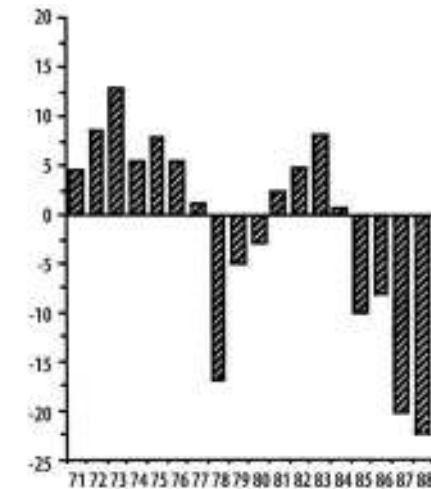
Иако релативне величине добитака и губитака нису посебно изражене (оне с изузетком 1974, 1979, 1985. и 1988. године не прелазе износ од +4% друштвеног производа сектора), због значаја целе ове области у југословенској привреди у питању су значајна средства у 1988. години реч је о готово 5383 милијарде динара, које је овај сектор „добрио” од других по основу ценовних односа.

10.1.2. Пољопривреда и рибарство

У односу на индустрију и рударство у овом сектору колебања су знатно израженија крећу се у распону од -22,5% (у 1988), па до 12,9% оствареног друштвеног производа (у 1973. години).

Цео период би се могао поделити на четири потпериода: 1. 1971–1977. година, у којем су остваривани „добитци”, и то у распону од 1,2% (у 1977. години), па до већ поменутих 12,9%; 2. 1978–1980. година, у којем су остваривани „губици”, и то од 3,0% (у 1980) до 6,9% оствареног друштвеног производа (у 1978. години); 3. 1981–1984. година, у којем су поново остваривани „добитци”, али сада у нешто мањим релативним износима (од 0,6% у 1984, па до 8,1% у 1983. години), и 4. последњи потпериод почев од 1985. године, када се поново остварују „губици”, који су у последње две године изразито високи у 1987. 20,2%, и у 1988. години 22,5% друштвеног производа пољопривреде и рибарства.

Графикон 10.2. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу пољопривреде и рибарства Југославије, у %

Иако је имала знатно мање учешће у укупном оствареном друштвеном производу Југославије од индустрије и рударства, ова висока релативна ценовна

преливања значила су и високе апсолутне износе. Тако је, на пример, у последњој, 1988. години овај сектор „изгубио” по основу цена 3391 милијарду динара.

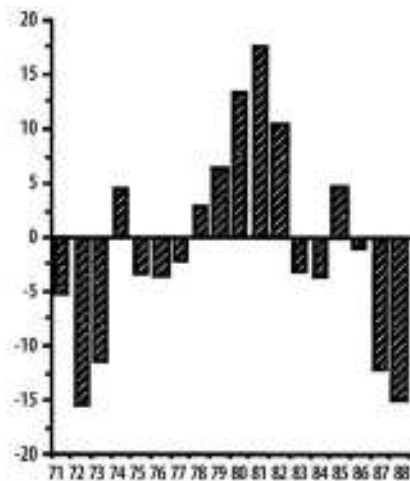
У целини посматрано за ову област карактеристична је готово потпуна правилност у кретању релативних ценовних преливања – ценовна преливања прате кретање синусоиде, с периодима који се сажимају, и амплитудама које имају тенденцију повечавања. Иако је анализирани период релативно кратак оваква правилност у кретању ценовних преливања тешко би се могла сматрати резултатом флукуације узорка, већ највероватније указује на постојање одређене законитости.

10.1.3. Шумарство

У кретању релативних ценовних преливања у овој области могла би се издвојити три потпериода: 1. 1971–1977. година, у којем долази до остваривања ценовних губитака⁷⁵, и то у распону од 2,2% (у 1977. години) до 15,4% од друштвеног производа области (у 1972. години); 2. 1978–1982. године, у којем су остварени ценовни добици, и то у распону од 2,8% (у 1978) до чак 17,5% друштвеног производа сектора (у 1981. години), и 3. 1983–1988. године, када долази до поновног остваривања губитака⁷⁶, који се крећу у распону од 0,8% (у 1986) до 14,9% оствареног друштвеног производа (у 1988. години).

С обзиром на значај области у привреди Југославије, и поред знатно вечих амплитуда ценовних преливања, у питању су релативно мали апсолутни износи.

Графикон 10.3. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу шумарства Југославије, у %

⁷⁵ Изузетак је 1974. година, у којој је остварен ценовни добитак од 4,5% оствареног друштвеног производа.

⁷⁶ Изузетак је овде 1985. година, у којој је остварен добитак од 4,8% друштвеног производа шумарства.

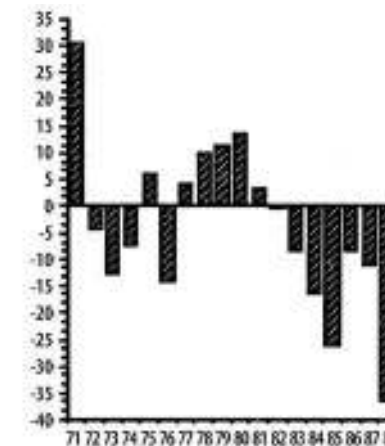
10.1.4. Водопривреда

Релативна величина ценовних преливања у овој области још је израженија колебања се крећу од -36,7% (у 1988) до 30,4% друштвеног производа сектора (у 1971. години). Уочава се да је, изузимајући 1971. годину, која је иначе најповољнија у целом посматраном периоду, и 1975, само у средишњим годинама (1977–1981) овај сектор остваривао позитивна ценовна преливања, а у свим осталим годинама негативна.

Тенденције кретања ценовних преливања и овде указују на постојање одређених правилности, које сугеришу постојање криве облика синусоиде, дакле цикличних кретања преливања. Након почетне (и екстремне) 1971. у којој је остварен добитак, следи шестогодишњи период с губицима (изузимајући 1975), и то од 4,2% (у 1972) до 14,2% (у 1976. години). Њега смењује помињани петогодишњи период добитака, чија је релативна величина нешто мање изражена креће се од 3,2% (у 1981) до 13,6% друштвеног производа сектора (у 1980. години). Најзад, на крају следи нови седмогодишњи период губитака, чији је релативни интензитет нешто већи креће се од 0,4% (у 1982) до чак 36,7% друштвеног производа сектора (у 1988. години).

Апсолутни изрази остварених ценовних преливања, с обзиром на значај сектора, много су мањи него код индустрије и пољопривреде.

Графикон 10.4. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу водопривреде Југославије, у %

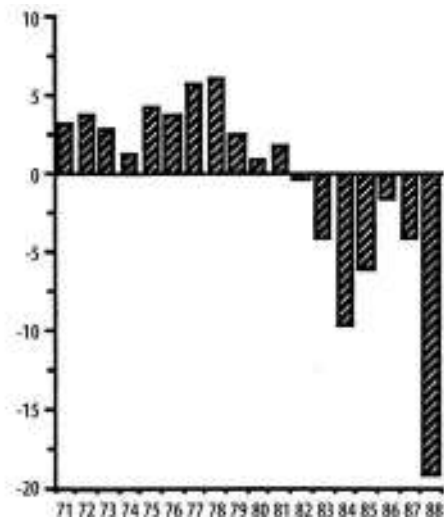
Иако не као код пољопривреде и рибарства, и за ову област би се, ипак, могла констатовати готово потпуна правилност у цикличном кретању ценовних преливања. Период је петогодишњи, а интензитет преливања у последњем периоду има тенденцију раста. Наравно, кратак период који је предмет анализе намеће и одређене резерве у извлачењу оваквих, или сличних, закључака.

10.1.5. Грађевинарство

Цео период се може поделити на два издвојена потпериода: 1. од 1971. до 1981. године, којег карактеришу добици, чији је интензитет од 0,8% (у 1980) до 6,0% (у 1978. години), и 2. после 1981. године, када су остваривани губици, и то нешто израженији они се крећу у распону од 0,5% (у 1982) па до чак 19,2% (у 1988. години).

С обзиром на већи значај целе ове области и апсолутни износи губитака много су већи у последњој, израито лошој години „изгубљено” је по основу ценовних односа скоро 1575 милијарди динара. Највећу пажњу изазива изузетно погоршање конјунктуре у два последњим годинама, јер је, након смањивања губитака у 1985. и 1986. години, изгледало да наилази период пораста конјунктуре.

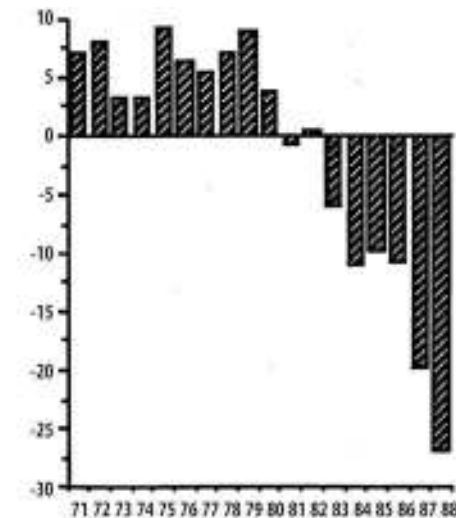
Графикон 10.5. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу грађевинарства Југославије, у %

10.1.6. Саобраћај и везе

Овај сектор бележи слична кретања као и претходни. Закључно са 1980. годином остваривани су добици, и то у распону од 3,4% (у 1973), 3% оствареног друштвеног производа (у 1975. години). Након тога следи период ценовних губитака (са изузетком 1982. када је опет остварен добитак, од 0,6% друштвеног производа сектора), који су знатно израженији од 0,7% (у 1981) па до чак 26,8% (у 1988. години), при чему је у последње три године изгубљено у просеку око 17% оствареног друштвеног производа сектора!

Графикон 10.6. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу саобраћаја и веза Југославије, у %

И апсолутни износи ценовних преливања у овој области врло су велики тако је у последњој години „изгубљено” 2727 милијарди динара.

10.1.7. Трговина

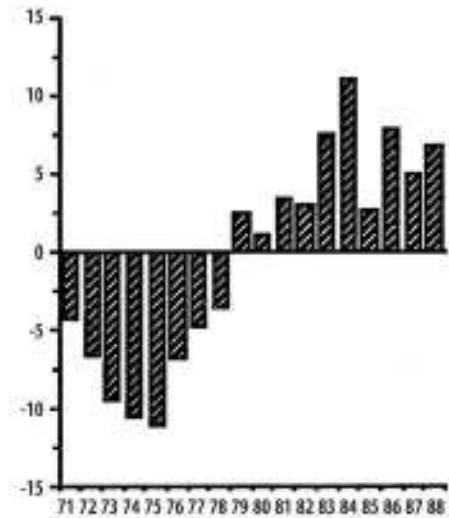
У кретању ценовних преливања у трговини такође је могуће запазити цикличност, само што је период већи, и што су, с обзиром на значај сектора, релативна преливања врло велика. У периоду од 1971. до 1978. године сектор је остваривао губитке, и то до 1975. са тенденцијом пораста (од 4,3% у почетној, до 11,0% друштвеног производа сектора у последњој години посматраног потпериода), а од 1976. с тенденцијом опадања (од 6,9% у 1976. до 3,6% оствареног друштвеног производа у 1978. години).

Почев од 1979. године трговина је остваривала „добитке”, и то у распону од 1,0% (у 1980) до 11,0% свог друштвеног производа (у 1984. години). При томе тенденције нису јасно изражене као у периоду у којем су остваривани губици.

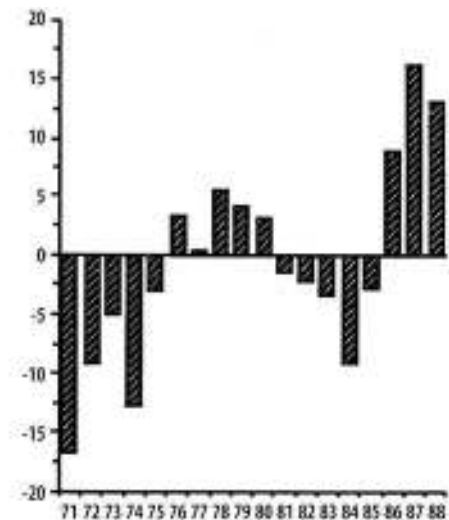
10.1.8. Угоститељство и туризам

У периоду од 1971. до 1975. године угоститељство и туризам остваривало је ценовне губитке, и то у распону од 3,0% (у 1975) до 16,6% оствареног друштвеног производа сектора (у почетној, 1971. години).

Графикон 10.7. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу трговине Југославије, у %

Графикон 10.8. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу угоститељства и туризма Југославије, у %

Након тога, од 1976. па до 1980. године следи период остваривања ценовних добитака, при чему је њихов интензитет нешто слабије изражен остварени добици кретали су се у распону од 0,3% (у 1977) до 5,5% (у 1978. години). Затим следе пет година са губицима (1981. 1,5%, 1982. 2,1%, 1983. 3,3%, 1984. 9,2%, и

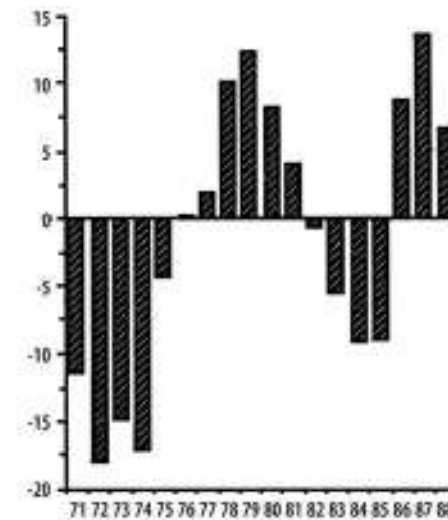
1985. године 2,8% оствареног друштвеног производа сектора), да би у последњим годинама били остварени највећи добици у целом периоду од 8,8%, 16,3% и 13,0% оствареног друштвеног производа ове привредне области.

10.1.9. Занатство

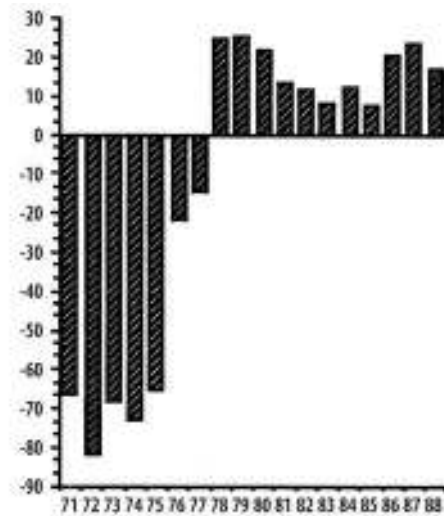
Циклична кретања ценовних преливања у занатству Југославије, такође, показују потпуну правилност. Слично пољопривреди и рибарству и овде се може констатовати сажимање периода, као и опадање интензитета колебања. Међутим, смер кретања ценовних преливања овде је управо супротан у односу на пољопривреду и рибарство.

Цео период се може поделити на четири потпериода: 1. 1971–1975. година, у којем сектор остварује губитке, који се крећу у распону од 4,3% (у 1975) до 18,1% оствареног друштвеног производа сектора (у 1972. години); 2. 1976–1981. година, у којем су остварени ценовни добици, такође врло изразити, у распону од 0,2% (у 1976) до 12,3% друштвеног производа ове области (у 1979. години); 3. 1982–1985. година, у којем су поново остварени губици, чија је релативна величина нешто мања (од 0,7% у 1982. до 9,1% у 1984. години), и 4. последњи потпериод од 1986. године, у којем су остварени добици од 8,6%, 13,6% и 6,6% друштвеног производа целе области, респективно.

Графикон 10.9. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу занатства Југославије, у %

Графикон 10.10. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу стамбено-комуналних делатности Југославије, у %

10.1.10. Стамбено-комуналне делатности

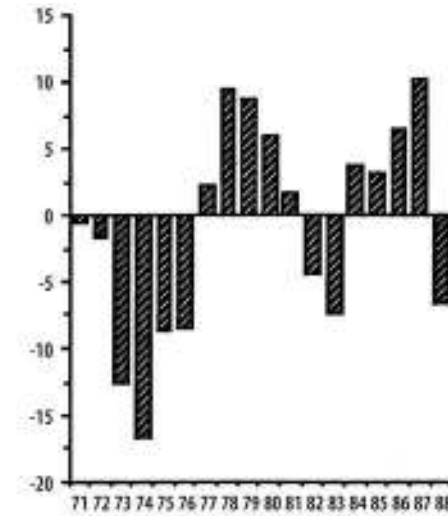
Амплитуде ценовних преливања у овој области најизраженије су у целој привреди: крећу се у распону од -81,3% оствареног друштвеног производа (у 1972. години), до 25,5% (у 1979). Цео период је строго подељен на два дела: у првом, од 1971. па до 1977. године остваривани су, и то врло изразити, губици, а од 1978. години сектор бележи позитивна ценовна преливања, чији интензитет, иако знатно мањи у односу на први потпериод, нипошто није мали у пет година он премашује 20% оствареног друштвеног производа области.

10.1.11. Остале делатности

Као резидуал, како су овде посматране, остале делатности имале су у скоро целом посматраном периоду знатно мања релативна ценовна преливања од већине других делатности највеће је било у 1974. години -16,7% од оствареног друштвеног производа. После 1974. учешће ценовних преливања у друштвеном производу ове области спустило се испод бројке 10% (с изузетком 1987. године), тако да и у апсолутном износу не представља нарочиту величину (у 1986. ради се о добитку од 4,6% друштвеног производа)

Увидом у матрице секторских ценовних преливања у могућности смо да се непосредно упознамо с положајем сваког од анализираних сектора, у процесу размене материјалних добара, не на глобалном нивоу, односно не на нивоу

Графикон 10.11. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу осталих делатности Југославије, у %

националног тржишта, већ на елементарном тржишном нивоу. Дакле, увидом у матрице ценовних преливања у могућности смо да сагледамо последице ценовних интеракција између делатности националне економије појединачно а не у глобалу. Укратко: матрице ценовних преливања обезбеђују прецизан увид у порекло реализованих ценовних преливања друштвеног производа и претстављају путоказ за вођење рационалне секторске политике на националном нивоу⁷⁷.

10.2. РЕГИОНАЛНИ ОДНОСИ РАЗМЕНЕ

Динамика ценовних преливања друштвеног производа је, у периоду од 1971. до 1988. године, имала релативно висок значај у процесу формирања друштвеног производа југословенских економских региона. То се непосредно одражава и на кретање основних компоненти друштвеног производа и аналогно томе, утиче на, како краткорочни тако и дугорочни, развој региона у целини, а привреде посебно. Наравно, значај ценовних преливања друштвеног производа није био идентичан за све посматране регионе. На једној страни, јавља се, на пример, Хрватска с релативно ниским релативним ценовним преливањима, док су тенденције за Косово управо супротне. Наведена кретања, треба претпоставити, резултат су компаративно развијене, односно неразвијене производне структуре региона.

⁷⁷ У табелама матрица ценовних преливања (које су за све анализираних године дате у студији СИРОП) коришћене су шифре делатности дате у Јединственој класификацији делатности а скраћеницом ОСТ обухваћене су остале неспецифициране делатности.

Поред сагледавања општег нивоа ценовних редистрибутивних ефеката неопходно је имати и увид у њихову динамику на нивоу региона (Р и П). У том смислу у наставку рада дајемо анализу положаја региона Косова у примарној расподели, уз претходно изложен положај СР Србије и тзв. ужег подручја Србије, који може послужити за одређена упоређења.

10.2.1. СР Србија

Учешће остварених ценовних преливања у друштвеном производу привреде СР Србије у посматраном периоду није било од већег значаја, ако се посматра у односу на друге регионе (Р и П) Југославије. Закључно са 1980. годином оно није прелазило износ од 1% оствареног друштвеног производа (са изузетком почетне, 1971. године, као и 1973. и 1979). Тек после 1981. долази до повећања значаја ценовних преливања у тој години она први пут прелазе износ од 2% друштвеног производа региона, да би у последњим годинама достигла износе од преко 5%.

У погледу смера ценовних преливања јасно се раздвајају два посебна периода. У првом, од 1971. па закључно са 1984. годином, Република је бележила ценовне добитке, који су се кретали у распону од минималних 0,05% (у 1975. години) па до 2,36% у 1983. години. Почев од 1985. године Република бележи ценовне губитке, чији се интензитет из године у годину повећава. У првој години овог потпериода губитак је износио 1,87% друштвеног производа, у следећој 2,95%, а у последње две је повећан на 6,38% и 5,48%.

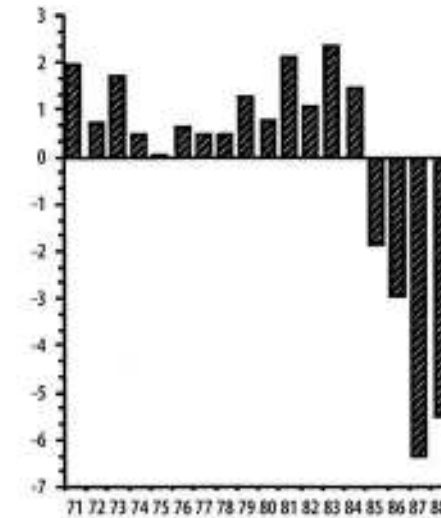
Узимајући у обзир економску снагу СР Србије у оквиру југословенске привреде и оваква, релативно мања, ценовна преливања, у апсолутном износу представљају значајна средства: у 1987. години у питању је износ од 1092577 милиона динара, а у 1988. години 2844512 милиона динара.

10.2.2. Србија без САП

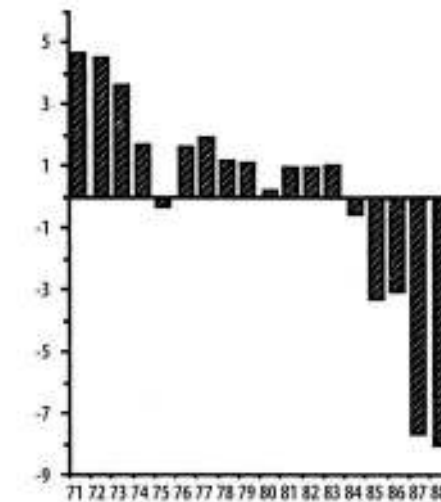
Овај регион, слично целој Републици, као и СР Хрватској, спада у скупину региона код којих је значај ценовних преливања, с југословенског становишта, исподпросечан. Глобалне тенденције у примарној расподели подручја су негативне и говоре о паду његове ценовне ефикасности, који се буквално спроводи од прве године анализираних периода. Ипак, за разумевање кретања ценовних ефеката издвајамо 3 потпериода: 1. од 1971–1974. године; 2. од 1974–1983. године и 3. од 1984–1988. године.

Први потпериод карактеришу позитивна ценовна преливања друштвеног производа, која су имала опадајући тренд, и била релативно значајно изражена. Максимални ценовни добитак, у оквиру анализираних периода, привреда овог подручја је остварила 1971. године, и то у износу од 4,66% друштвеног производа региона.

Графикон 10.12. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу СР Србије, у %

Графикон 10.13. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу Србије без САП, у %

У другом потпериоду ценовни ефекти региона су релативно стабилни ценовна преливања не прелазе 2% друштвеног производа региона ни у позитивном, ни у негативном смеру, а углавном су остваривани минимални добици.

У 1985. години, а у потоњим годинама изразито, погоршава се положај региона у примарној расподели. Наиме, ценовни губитак овог сектора је у последње две године чинио преко 7,6% друштвеног производа региона и тиме превазишао све раније достигнуте негативне екстремне вредности⁷⁸.

10.2.3. САП Косово

За Косово су ценовна преливања врло значајна у процесу формирања друштвеног производа и у том смислу утичу на трендове укупног привредног развоја подручја у целини. У пет посматраних година релативна величина ценовних преливања прелази 10% оствареног друштвеног производа Покрајине, што је од свих југословенских региона случај само још са СР Словенијом у 1987. и 1988. години, при чему је ова остваривала позитивне ценовне ефекте.

На нивоу анализираних периода тренд ценовних преливања је дуго био позитиван. Наиме, неповољних првих 8 анализираних година замењено је осмогодишњим позитивним периодом⁷⁹, али је од 1983. године приметно опадање ценовних ефеката, да би они у последње две године прешли у релативно значајне ценовне губитке.

И поред тога, ситуација у овом домену није једнозначно одређена, јер је успон конјунктуре у периоду 1976–1983. године замењен супротним кретањем у преосталим годинама.

Имајући у виду економску снагу региона апсолутни износи ценовних преливања нису велики као у другим регионима, али свакако нису без значаја: тако је у 1987. години по основу ценовних односа изгубљено 41,7 милијарди динара, а у последњој посматраној, 1988. години чак 169 милијарди динара.

Извори назначених кретања у погледу ценовних преливања друштвеног производа Покрајине биће прецизно специфицирани кроз спроведену емпијску анализу на нивоу регионалних сектора. Тек на основу увида у порекло ценовних преливања у могућности смо и да их детаљније објаснимо на економски рационалан начин.

10.3. СЕКТОРСКО-РЕГИОНАЛНИ ОДНОСИ РАЗМЕНЕ У КОСОВСКОЈ ПРИВРЕДИ

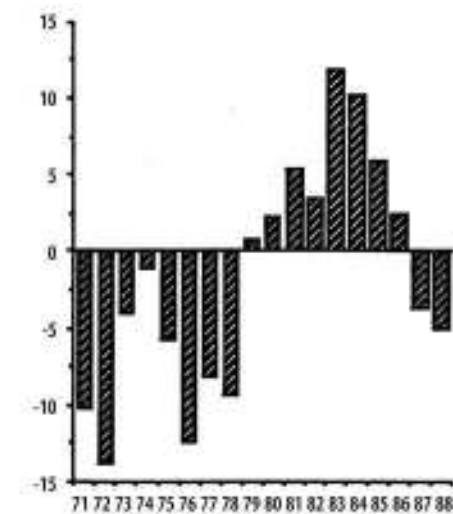
Ценовни редистрибутивни ефекти су, у основи, само верификација (не)еластичности привредне структуре региона или, пак, (не)одговарајуће вођене економске политике на регионалном нивоу. Другим речима, реч је о потврди ценовне (не)ефикасности региона. Изворе, а тиме и узроке (не)повољног тр-

⁷⁸ Конкретно, 1985. године ценовни губитак је чинио 3,38%, 1986. године 3,07% оствареног друштвеног производа региона, 1987. године 7,66% и 1988. 8,05% друштвеног производа региона.

⁷⁹ Максималан ценовни добитак Покрајина је остварила у 1983. (11,78%), а губитак у 1972. години (13,79% друштвеног производа региона).

жишног положаја нисмо у стању специфицирати на нивоу глобалног тржишта тржишног система. Управо из тих разлога положај региона у примарној расподели, односно ценовној редистрибуцији, морамо сагледати на нижем нивоу агрегације на нивоу грана, итд, тј. на тржиштима конкретних употребних вредности. У том циљу аутори су (у монографији СИРОП) обухватили и ниже нивое агрегације, и емпијском анализом обезбедили увид у редистрибутивне ценовне ефекте на нивоу регионалних сектора. У овом раду анализа је проширена и на последње две године, за које су у међувремену пристигли статистички подаци, при чему, међутим, треба имати у виду да су подаци за 1988. годину претходни.

Графикон 10.14. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу САП Косово, у %

Методологија примењена на нивоу регионалних сектора у потпуности одговара методологији за ниво сектора и региона. Једина варијација је у нивоу посматрања. За разлику од регионалне анализе код које је то регион и секторске код које је то делатност производње, секторско-регионална анализа полази од регионалних сектора.

Конкретно, применом назначене методологије на овом нивоу дезагрегације појаве у могућности смо да откријемо секторско порекло регионалних ценовних преливања и обрнуто. Све основне законитости изнете у раду о понашању ценовних преливања и на овом нивоу анализе задржавају своју ваљаност.

При анализи кретања ценовних преливања друштвеног производа на овом нивоу коришћени су и показатељи секторске и регионалне ценовне ефикасности. Они су дефинисани као односи учешћа регионалног сектора у хипо-

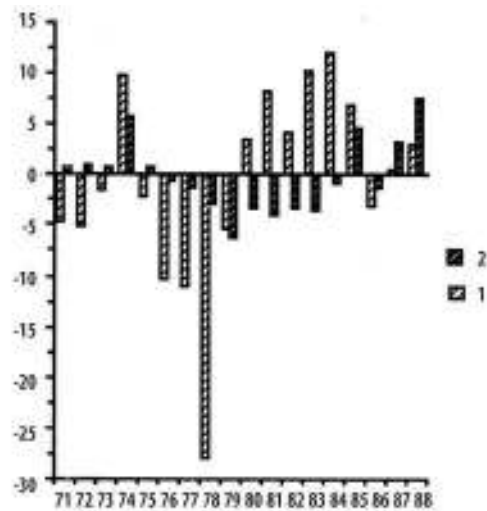
тетичком и реализованом друштвеном производу региона, односно сектора⁸⁰, и показују ценовну пробитачност датог регионалног сектора било у односу на просек привреде тог региона, било у односу на просек датог сектора у југословенској привреди. Оба ова коефицијента имају своје специфично значење и важност за одређене аспекте анализе, али ћемо у овом раду изложити коефицијенте регионалне ценовне ефикасности, који показују ценовну ефикасност сваког од датих сектора (привредних области) у односу на одговарајућу привредну делатност Југославије.

У наставку је дата анализа секторско-регионалних ценовних преливања за привредне делатности Покрајине.

10.3.1. Индустрија и рударство

Учешће индустрије и рударства у формирању друштвеног производа Покрајине је константно 2–3 процентна поена испод југословенског просека. Као неразвијено подручје привреду Косова карактерише процес убрзане индустријализације, јер је учешће индустрије и рударства у друштвеном производу региона у анализираном периоду увећано за око 15 процентних поена (са 32,6% у 1971. на 47,6% у 1988. години). Међутим, овај процес убрзаног раста значаја индустрије и рударства није ишао праволинијски године пораста смењиване су годинама опадањаучешћа, као што је било нарочито изражено у 1986. години, или у 1978.

Графикон 10.15. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу индустрије и рударства Косова и Југославије, у %

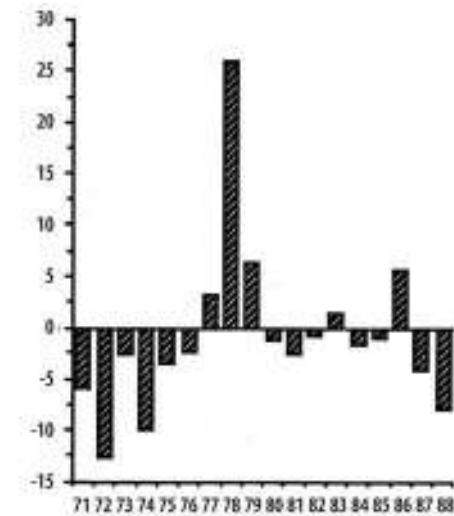
80 Видети у монографији СИРОР.

Имајући у виду значај ове привредне области као и укупност привредних интеракција индустрија рударство је сектор чија ценовна преливања најверодостојније одражавају динамику ценовних преливања привреде Покрајине.

Прве године посматраног периода (1971–1979.) карактеришу негативна ценовна преливања, која су достигла врхунац у 1978. години (губитак од 27,9% друштвеног производа). Изузетак у овом периоду је 1974. с добитком од 9,8% оствареног друштвеног производа.

У другом потпериоду, почев од 1980, сектор бележи позитивна ценовна преливања, изузимајући 1986. годину. Максимални ценовни ефекти остварени су 1983. и 1984. године са 10,2% и 11% оствареног друштвеног производа. Кретање коефицијента регионалне ценовне ефикасности у посматраном периоду није било повољно. У чак 13 од посматраних 18 година ценовна ефикасност индустрије и рударства Косова била је негативна. Његова минимална вредност остварена је у 1972. години (-12,58%), а максимална у 1978. (25,93%). Очито је да је ова област у оквиру целе косовске привреде била испод просечно ценовно ефикасна.

Графикон 10.16. Коефицијент регионалне ценовне ефикасности индустрије и рударства Косова, у %

10.3.2. Пољопривреда и рибарство

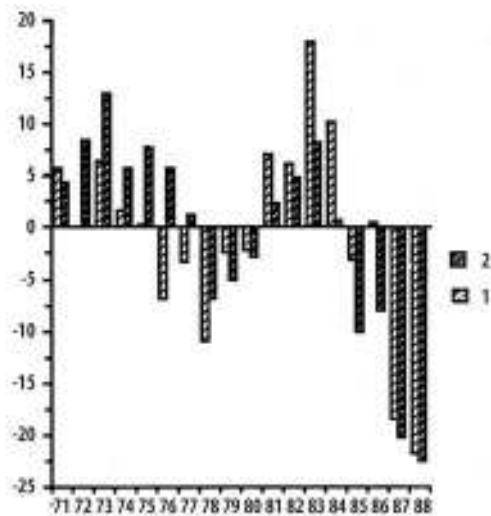
Учешће ове области у друштвеном производу Косова смањено је са 28,1% у 1971. на 20,0% у 1988. години. Иако је опадање њеногучешћа у последњим годинама било смењивано повременим порастом, не може се довести у питање општа тенденција бржег процеса дезаграризације Покрајине. У друштвеном

производу сектора Југославије овај сектор Косова учествује са свега 3–4%. Уочљива је, међутим, блага тенденција пораста тог учешћа (са 3,3% у 1971. на 4,5% у 1986).

Кретање ценовних преливања ове привредне области показује четири различита потпериода. Први (1971–1975.) карактеришу позитивна ценовна преливања (изузев минималног губитка од 0,03% у 1972). У другом потпериоду (1975–1980.) остваривани су ценовни губици, чији је максималан износ био у 1978. години (11,0% оствареног друштвеног производа области). У наредном потпериоду (1981–1984.) су остваривани ценовни добитци, и то знатно израженији, чак и до 17,8% друштвеног производа, у 1983. години, а у последњем опет се остварују ценовни губици, и то 3,1% у 1985, 18,5% у 1987. и 21,8% у 1988. години (једино је у 1986. години остварен ценовни добитак од 0,5% оствареног друштвеног производа).

Пољопривреда и рибарство Косова била је ценовно негативно ефикасна у почетним годинама анализираног периода, а највеће вредности коефицијената остварила је у прве три године (15,1%, 17,0% и 9,9%). Ценовна пробитачност сектора одржавана је негативном до 1977. године. У 1978. години коефицијент ценовне ефикасности први пут има позитивну вредност (2,0%). Након три године позитивне ценовне пробитачности следи период негативне регионалне ценовне ефикасности (1981–1984. година), а затим још један период позитивне ценовне ефикасности, с изразито великим вредностима коефицијента у последњим годинама.

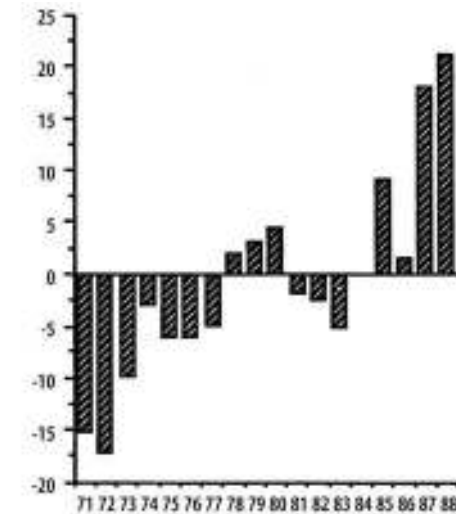
Графикон 10.17. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу пољопривреде и рибарства Косова и Југославије, у %

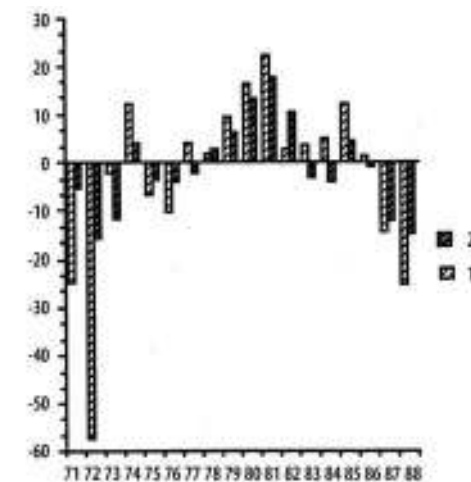
10.3.3. Шумарство

У друштвеном производу Покрајине шумарство учествује с мање од један одсто, и уз благу тенденцију опадања учешће ценовних преливања ове области било је у посматраном периоду врло велико, и кретало се у распону од -57,0%

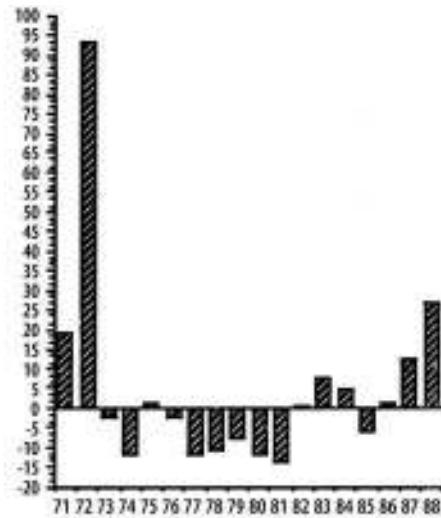
Графикон 10.18. Коефицијент регионалне ценовне ефикасности пољопривреде и рибарства Косова, у %

Графикон 10.19. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу шумарства Косова и Југославије, у %

Графикон 10.20. Коефицијент регионалне ценовне ефикасности шумарства Косова, у %

(у 1972) до 22,3% оствареног друштвеног производа (у 1981. години). У кретању ценовних преливања могу се издвојити три потпериода. У првом, од 1971. до 1976. године остваривани су ценовни губици, који су били изразито високи у прве две посматране године. Након овога следи десетогодишњи период позитивних ценовних ефеката, и најзад у последње две године опет су остваривани негативни, овог пута такође значајни, ценовни ефекти.

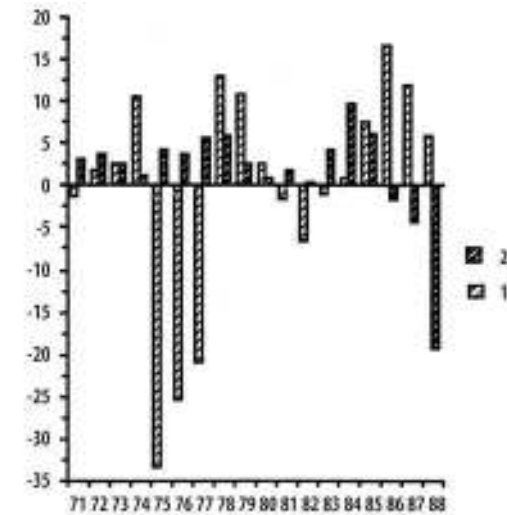
Коефицијент регионалне ценовне ефикасности шумарства Косова такође је имао велике вредности: оне су се кретале у распону од -13,9% (у 1981) до чак 93,0% у 1972. години. Ако се изузму две почетне године, овај коефицијент готово правилно издваја два периода у првом (од 1973. до 1981, с изузетком 1975) овај коефицијент је имао негативне вредности, а у другом (после 1981, а с изузетком 1985) позитивне вредности.

10.3.4. Грађевинарство

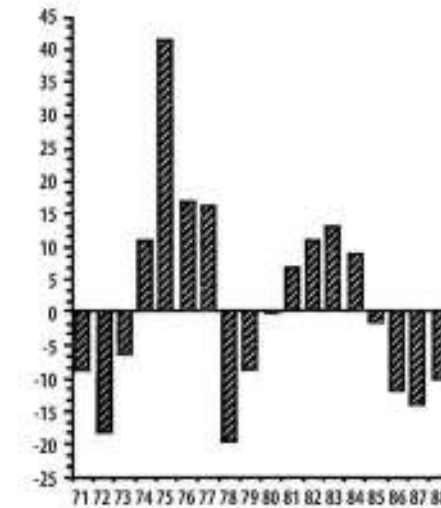
Учешће грађевинарства у друштвеном производу Косова опада (са 13,8% у 1971. на 6,1% у 1988. години), а што карактерише и грађевинарство Југославије, где је тај пад нешто мање изражен са 10,6 на 5,4%. У друштвеном производу грађевинарства Југославије Косово учествује са свега 2–3%.

Ценовна преливања карактеришу се врло великим стопама и у негативном и у позитивном смеру. Највећи ценовни губици остварени су 1975. (-33,3%), 1976. (-25,2%) и 1977. године (-20,8% друштвеног производа сектора). Највећи ценовни добици остварени су у 1986. (16,4%), 1978. (13,1%) и 1987. години (12%).

Графикон 10.21. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу грађевинарства Косова и Југославије, у %

Графикон 10.22. Коефицијент регионалне ценовне ефикасности грађевинарства Косова, у%

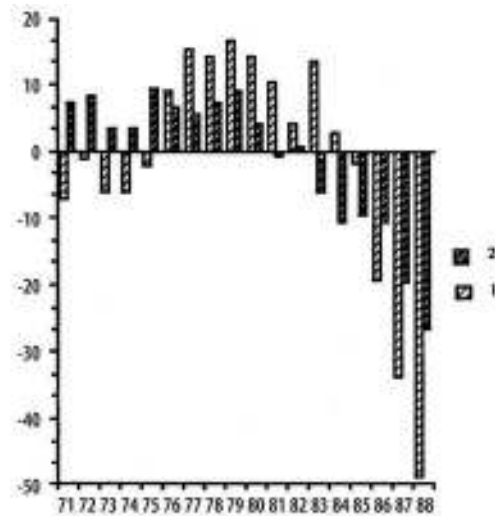

Коефицијент регионалне ценовне ефикасности грађевинарства Косова такође карактеришу високе, и позитивне и негативне, вредности. Највеће, односно најмање вредности остварене су у годинама у којима су и релативна ценовна преливања била највећа максимална позитивна у 1975. (41,5%) и негативна у 1978. (-19,7%).

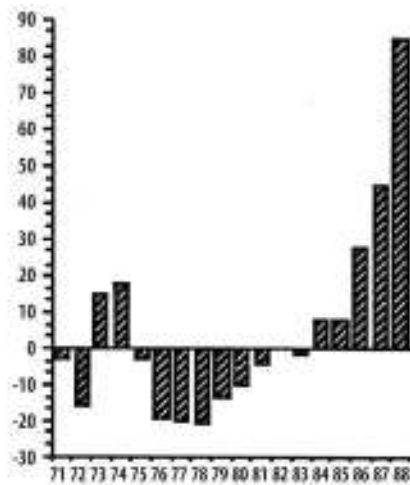
10.3.5. Саобраћај и везе

У друштвеном производу Покрајине ова делатност учествује са око 4–6%, уз благу тенденцију опадања. Ово учешће је за око 2% мање него учешће саобраћаја и веза Југославије у друштвеном производу југословенске привреде.

Графикон 10.23. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу саобраћаја и веза Косова и Југославије, у %

Графикон 10.24. Коefицијент регионалне ценовне ефикасности саобраћаја и веза Косова, у %

Учешће ценовних преливања у друштвеном производу саобраћаја и веза имало је другачије тенденције од оних које су карактерисале одговарајућу делатност Југославије (види графикон 10.23). Првих пет година (1971–1975) с релативно великим ценовним минусима (и до преко 16 процената, као у 1973. и 1974. години), сменио је период ценовних добитака (1976–1984), који су били такође веома изражени (16,6% у 1979. и 15,2% у 1977. години). Најзад, почев од 1985. године ова делатност поново бележи ценовне губитке.

Коefицијент ценовне ефикасности унеколико је имао различите вредности, иако су у основи тенденције у његовом кретању биле исте (графикон 10.24). Разлике се односе на 1973. и 1974. годину, као и на нешто ранији прелазак у зону негативних вредности у последњем потпериоду (почев од 1984. године). С друге стране, вредности коefицијента су знатно веће него учешћа ценовних преливања у друштвеном производу сектора.

10.3.6. Трговина

У друштвеном производу Косова трговина учествује око 14–18%, а у друштвеном производу трговине Југославије са свега око 2%. Оба учешћа су најмања у Југославији.

Ценовна преливања карактерише висок интензитет: највећи губитак остварен је 1971. године (-33,3%), а највећи добитак 1984. године (20,6% друштвеног производа сектора). У кретању ценовних преливања јасно се разликују два потпериода, први (1971–1977) у којем су остваривани ценовни губици, и други (1978–1986) са ценовним добицима. У последњим двема годинама смењују се ценовни губитак (4,1%), и ценовни добитак (4,2% оствареног друштвеног производа сектора). У односу на кретање ценовних преливања трговине Југославије запажа се само разлика у интензитету преливања у трговини Косова стопе ценовних преливања су по правилу веће.

Коefицијент регионалне ценовне ефикасности трговине Косова има нешто мање вредности, које се крећу у распону од -9,9% (1978. године) до 34,5% (1971. године). Такође би се могла издвојити два потпериода: први закључно са 1976. годином у којем је остваривана позитивна ценовна ефикасност и други од 1977. године у којем је (са изузетком 1987.) остваривана негативна ценовна ефикасност.

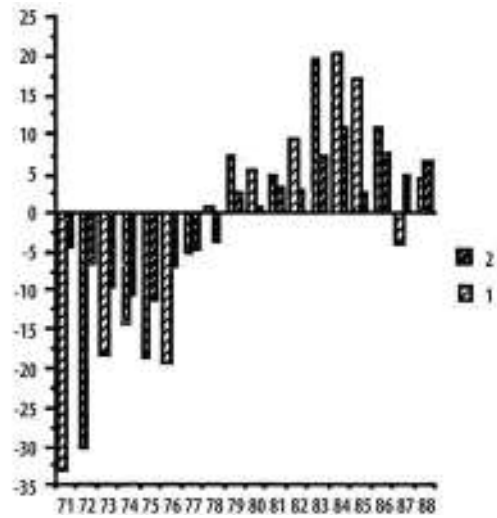
10.3.7. Угоститељство и туризам

Угоститељство и туризам у друштвеном производу Косова учествују са око 1,5–2,2%, с тенденцијом опадања, која је присутна после 1979. године. Значај целе области је знатно мањи него у Југославији, где је њено учешће око 2,9–3,6%, с тенденцијом раста управо у периоду после 1979. године.

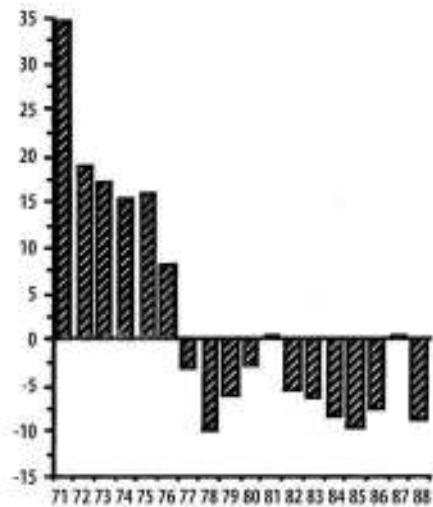
Учешће ценовних преливања у друштвеном производу угоститељства и туризма Косова није се карактерисало посебно већим интензитетом. Изузимајући

1976. (са ценовним губитком од преко 18% друштвеног производа), 1983. (с нешто мањим ценовним губитком), и 1986. и 1987. (у којима су остварени максимални ценовни добици, од 21,9% и 24,6% оствареног друштвеног производа), у свим осталим годинама ценовни добици, односно губици, чинили су знатно мање

Графикон 10.25. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу трговине Косова и Југославије, у %

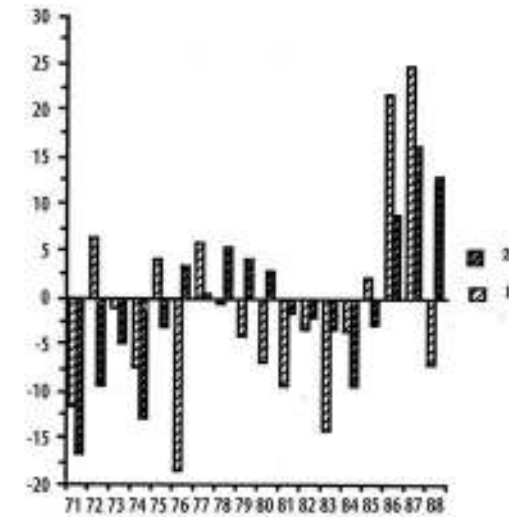
Графикон 10.26. Коефицијент регионалне ценовне ефикасности трговине Косова, у %

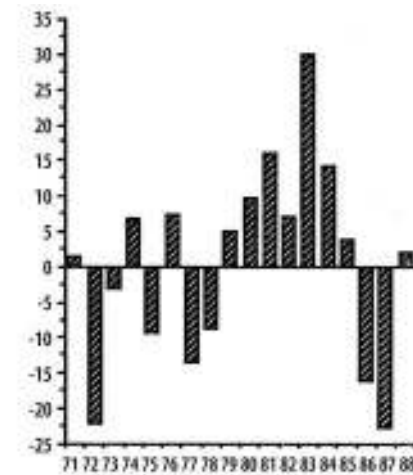
процентуалне вредности (види *графикон 10.27*). Уз мање разлике ценовна преливања пратила су кретање ценовних преливања угоститељства и туризма Југославије.

Коефицијент регионалне ценовне ефикасности угоститељства и туризма Косова имао је израженије вредности (и до 30%, како у позитивном, тако и у негативном смеру). Тенденције у његовом кретању виде се у *графикону 10.28*.

Графикон 10.27. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу угоститељства и туризма Косова и Југославије, у %

Графикон 10.28. Коефицијент регионалне ценовне ефикасности угоститељства и туризма Косова, у %

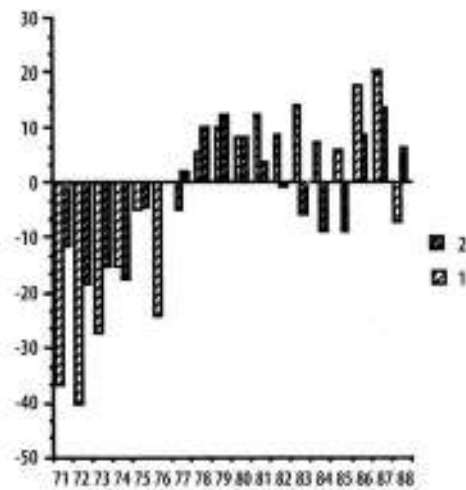

10.3.8. Занатство

И занатство је знатно слабије заступљено на Косову него у Југославији: учешће у друштвеном производу креће се од око 2,50%, колики је био минимум почетком 1980-тих година, до око 3,5% (средином 1970-тих година). У Југославији одговарајуће учешће било је око 3,2–4%.

Учешће ценовних преливања у друштвеном производу показује јасно одвојена два периода. У првом (1971–1977) остваривани су ценовни губици, а у периоду након тога ценовни добици (са изузетком последње, 1988. године). Интензитет ценовних преливања био је изразит, нарочито у првом периоду, када су (као у 1971. и 1972. години) износила и преко 35% оствареног друштвеног производа сектора. У другом делу посматраног периода остваривана су нешто мања ценовна преливања, али је њихова стабилност била већа.

Графикон 10.29. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу занатства Косова и Југославије, у %

Кретање коефицијента регионалне ценовне ефикасности занатства Косова приказано је на графикону 10.30.

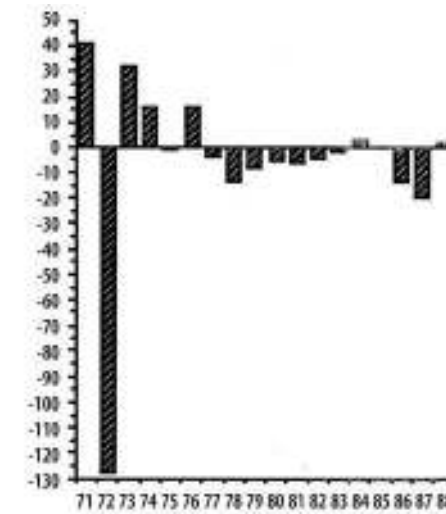
10.3.9. Стамбено-комуналне делатности

Стамбено-комуналне делатности учествују у друштвеном производу Косова са око 0,3% (почетком посматраног периода) до 0,9% (крајем периода), уз јасну тенденцију раста. Ово је учешће нешто мање него у Југославији.

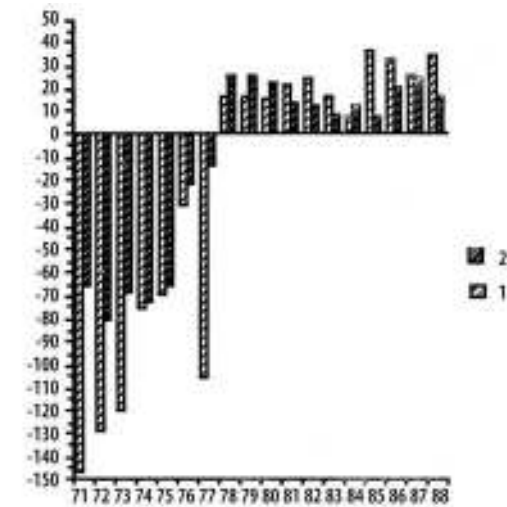
Учешће ценовних преливања у друштвеном производу сектора је изразито велико, нарочито у првим годинама посматраног периода. Негативни ценов-

ни ефекти остваривани су од 1971. до 1977. године, а након тога бележени су ценовни добици. Упоредо с тим долазило је и до постепене стабилизације овог учешћа тако да оно више није имало тако екстремне вредности.

Графикон 10.30. Коефицијент регионалне ценовне ефикасности занатства Косова, у %

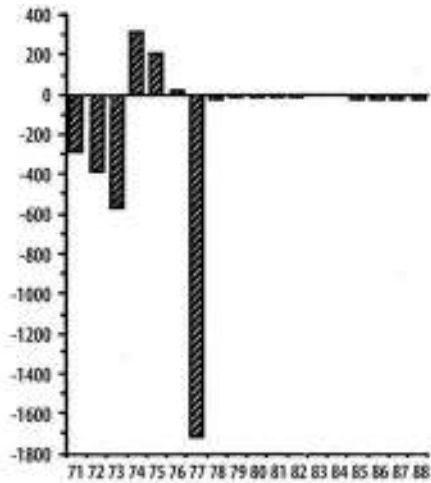

Графикон 10.31. Учешће ценовних преливања у друштвеном производу стамбено-комуналних делатности Косова и Југославије, у %

Коефицијент регионалне ценовне ефикасности такође је имао изразито високе, и углавном негативне вредности. Изузетак, с позитивним вредностима, биле су само 1976. и 1984. година.

Графикон 10.32. Коефицијент регионалне ценовне ефикасност стамбено-комуналне делатности Косова, у %

Табела 10.1. Текућа ценовна преливања друштвеног производа по секторима привреде Косова

у милионима динара

год.	Сектор										
	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
1971	-62	65	-7	-9	-7	-15	-192	-8	-38	-17	-122
1972	-88	0	-16	2	12	-3	-217	6	-507	-19	-12
1973	-32	108	-1	-11	23	-49	-174	-1	-47	-23	-49
1974	345	35	10	4	-114	-65	-187	-12	-38	-24	-49
1975	-89	7	-5	37	-376	-12	-272	9	-16	-31	135
1976	-473	-204	-9	2	-322	65	-330	-41	-93	-22	-104
1977	-646	-110	5	0	-339	143	-125	20	-26	-56	-113
1978	-1672	-368	3	-6	325	169	22	-2	32	28	-174
1979	-478	-120	16	-8	365	238	354	-23	82	28	-280
1980	453	-138	37	-10	121	248	343	-42	77	32	-321
1981	1613	735	85	-55	-89	289	452	-83	176	76	-439
1982	1041	908	13	-78	-433	144	1238	-43	148	137	-670
1983	3893	4359	23	-148	-79	694	3679	-226	353	110	-596
1984	7465	3000	48	-220	127	180	5552	-87	285	75	-1333
1985	8471	-1445	232	-317	1772	-241	7900	99	433	971	-1866
1986	-6518	662	42	2763	7662	-4656	9075	1939	2413	1572	-2431
1987	2191	-38915	-969	2692	9925	-17091	-6563	5161	6677	2157	-6960
1988	47137	-143817	-4579	-3252	11988	-62746	21280	-3586	-5865	9501	-35125

Табела 10.2. Учешће текућих ценовних преливања у друштвеном производу по секторима привреде Косова

у процентима

год.	Сектор										
	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
1971	-4,7	5,8	-24,3	-342,6	-1,2	-7,1	-33,3	-11,4	-36,5	-147,5	-382,5
1972	-5,1	0,0	-57,0	16,8	1,6	-1,1	-30,1	63	-40,4	-129,3	-23,2
1973	-1,5	6,5	-1,9	-766,6	2,6	-16,1	-18,1	-1,2	-27,5	-120,2	-68,2
1974	9,8	1,7	12,3	-6,1	-10,6	-16,2	-14,2	-7,4	-14,9	-76,0	-44,2
1975	-2,2	0,3	-6,4	55,9	-33,3	-2,2	-18,5	4,1	-4,8	-69,6	85,7
1976	-10,3	-6,9	-10,3	13,8	-25,2	8,9	-19,1	-18,4	-24,2	-30,6	-52,6
1977	-11,0	-3,5	4,3	0,5	-20,8	15,2	-5,3	6,1	-4,9	-105,7	-44,4
1978	-27,9	-11,0	2,0	-14,2	13,1	14,1	0,7	-0,5	5,3	16,5	-57,5
1979	-5,3	-2,5	9,4	-13,3	10,7	16,6	7,5	-4,2	10,1	15,8	-79,4
1980	3,6	-2,2	16,3	-7,6	2,6	14,3	5,4	-6,7	8,3	15,2	-52,7
1981	8,1	7,1	22,3	-39,9	-1,4	10,5	4,9	-9,4	12,4	21,4	-53,3
1982	4,3	6,1	2,9	-48,3	-6,5	4,3	9,6	-3,4	8,8	24,4	-31,2
1983	10,2	17,8	3,9	-87,3	-1,0	13,5	19,5	-14,1	13,8	15,5	-50,3
1984	12,0	10,1	5,2	-83,1	1,1	2,6	20,6	-3,5	7,4	7,3	
1985	6,9	-3,1	12,5	-79,4	7,5	-1,8	17,2	2,2	5,9	36,4	-36,4
1986	-3,1	0,5	1,4	65,6	16,4	-19,6	10,9	21,9	17,8	32,1	-25,8
1987	0,4	-18,5	-14,3	44,4	12,0	-33,6	-4,1	24,6	20,2	24,9	-33,9
1988	3,0	-21,8	-253	-44,5	6,0	-48,6	4,2	-6,9	-7,2	33,5	-70,0

Табела 10.3. Коефицијенти регионалне ценовне ефикасности привредних области Косова

у процентима

год.	Сектор										
	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11
1971	5,2	17,0	-11,4	-75,4	8,9	2,9	-17,3	-1,1	-19,3	-55,5	-77,2
1972	8,3	13,8	-27,5	36,8	15,7	12,5	-12,6	21,4	-18,9	-50,4	-7,6
1973	2,5	11,2	2,1	-88,0	6,8	-10,4	-11,9	2,8	-18,4	-52,8	-38,1
1974	12,1	2,8	15,3	-4,7	-8,6	-13,0	-11,5	-5,9	-12,0	-42,5	-29,9
1975	3,5	6,0	-0,6	139,9	-20,6	3,5	-10,8	10,3	1,0	-37,6	637,4
1976	2,0	5,2	2,0	30,5	-10,1	23,5	-5,6	-5,0	-9,4	-13,9	-26,3
1977	-2,6	4,5	12,9	8,6	-10,5	27,5	2,7	15,1	3,1	-47,4	-25,1
1978	-14,6	-1,6	11,5	-4,4	25,6	27,2	10,0	8,7	15,4	30,8	-30,7
1979	-5,7	-3,1	9,6	-12,4	11,3	19,1	7,4	-4,7	10,5	18,0	-44,7
1980	1,3	-4,4	16,6	-9,2	0,3	14,0	3,2	-8,5	6,6	15,2	-40,4
1981	3,1	2,0	21,9	-32,3	-6,6	5,8	-0,4	-13,4	8,2	20,5	-38,0
1982	0,7	2,7	-0,7	-34,9	-9,4	0,7	6,7	-6,7	5,7	27,6	-37,1
1983	-1,8	7,3	-8,2	-52,9	-12,6	2,0	9,6	-22,7	2,3	4,4	-32,8
1984	1,2	-8,7	7,6	-47,5	1,8	-7,5	13,8	-3,7	0,1	48,1	-31,0
1985	-5,3	-1,8	-0,9	183,9	16,9	-18,3	9,6	25,0	18,8	43,9	-22,4
1986	4,2	-12,4	-9,3	86,5	17,9	-22,4	-0,4	37,7	30,0	38,2	-22,5
1987	8,4	-13,7	-15,9	-27,2	11,8	-29,5	9,8	-1,7	-2,0	58,1	-38,2

11. ИНТЕГРИСАНОСТ ПРИВРЕДЕ КОСОВА У ЈУГОСЛОВЕНСКУ ПРИВРЕДУ

Нема релативног побољшања положаја мање развијеног подручја, а ни заустављања „пропадања” региона у депресији, без целовите анализе развоја свих региона и појединачно и у интеракцији. *Међузависност развоја региона* битна је, дакле, претпоставка ефикасног регионалног (и укупног) развоја неке земље⁸¹.

Интензитет различитих типова веза међу регионима изражава степен њихове међусобне интегрисаности и укључености у ширу целину. У економској теорији, уопште узев, интеграција се посматра с микро и макроекономског аспекта, као и у релацији према светском привредном окружењу.

У првом случају, са становишта раста основних привредних актера (предузећа), она представља процес спајања и припајања појединих делова предузећа у (већу) целину (вертикалног, хоризонталног или конгломератског типа). У другом случају, са становишта народне привреде, изражавајући достигнути степен територијалне и секторске повезаности у некој привреди, интеграција се јавља као чинилац макроекономске организованости те привреде. Степен те организованости утиче свакако и на интензитет и начин укључености (интегрисаности) једне националне привреде у светску поделу рада. Аналогија важи и за регионалну привреду.

11.1. МЕЂУРЕГИОНАЛНИ И УНУТАРРЕГИОНАЛНИ ПРОМЕТ ПРОИЗВОДА И УСЛУГА ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ПРИВРЕДНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА, 1970–1987.

Анализа робних токова има специфичан значај. Компаративно-статички подаци о интерним (унутаррегионалним) и екстерним (међурегионалним) кретањима робе пружају изузетно корисну информацију о стратешким везама региона. Скуп података о интерним токовима односи се на основне вертикалне, а скуп података о екстерним токовима на базичне хоризонталне димензије. Оба скупа су суштинског карактера.

Подаци о међурегионалним токовима указују на значај увоза и извоза за регионалну привреду, односно на важност „импулса” из окружења за регионални раст. Они мере и ниво територијалне поделе рада, односно изражавају

⁸¹ О томе видети детаљније у: Часлав Оцић, *Међузависност развоја региона и успешна регионална политика*, у: *Стање и перспектива планирања у светлу савремених друштвено-економских и технолошких промена*, СЗДП, Београд 1987, стр. 63–82.

међурегионалну повезаност и степен интегрисаности регионалне у националну привреду.

У табелама 1, 4, 7, 10, 13, 16, 19. и 22 у ИНКУЈ⁸² приказане су матрице укупних испорука (у милионима динара, текуће цене) југословенских привредних организација по републикама и покрајинама плус „нераспређено и извоз” (Н+И) у 1970, 1972, 1974, 1976, 1978, 1980, 1983. и 1987. години. Тако, на пример, Босна и Херцеговина (БИХ) је 1970. године испоручила Црној Гори (ЦГО) производа и услуга у вредности од 588 милиона динара, док је Црна Гора исте године испоручила Босни и Херцеговини робе у вредности од 336 милиона динара.

За разлику од поменутих осам табела, где су међурегионални токови изражени апсолутним износивама, у преосталих шеснаест од 24 основне табеле (1 до 24) они су дати у релативном изразу. Тако, на пример, поменути износ (588 милиона динара) босанскохерцеговачких испорука Црној Гори био је свега 1,34% вредности укупних испорука Босне и Херцеговине (табела 2), односно 1,44% ако се одузме ставка „нераспоређено и извоз” (табела 2а). Испоруке Црне Горе Босни и Херцеговини (336 милиона динара) учествују с 5,33% у укупним црногорским испорукама, односно 6,08% ако се изузме извоз и нераспоређено. С друге стране, те испоруке у укупним црногорским набавкама учествују са 7,32%, док испоруке Црне Горе Босни и Херцеговини у укупним босанскохерцеговачким набавкама (пријему) учествују само са 0,76% (табела 3). (На исти начин се читају и подаци за све јединице посматрања у табелама 1–24. у ИНКУЈ.)

11.1.1. Унутаррегионални промет

Као што показују табела 11.10. и графикон 11.8. унутаррегионална размена у Југославији у периоду између 1970. и 1987. године знатно се повећала: учешће унутаррегионалних испорука у укупним испорукама порасло је од 68,98% у 1970. години на 75,76% у 1987. (што је нешто мање од 76,33% што представља максималну вредност остварену у 1983), а удео унутаррегионалних набавки у укупним набавкама скочио је за посматраних седамнаест година од 69,24% на 76,04% (у 1983. постигао је највишу вредност 76,54%).

У посматраном периоду исте тенденције затварања тржишта испољене на нивоу земље, дошле су (различитим интензитетом) до изражаја и унутар свих република и покрајина. Табела 11.1. приказује учешћа унутаррегионалних испорука у укупним испорукама, а табела 11.3. учешћа набавки унутар региона у укупним набавкама у осам година посматраног седамнаестогодишњег периода. Табеле 11.2. и 11.4. приказују респективне промене тих учешћа.

Ради потпунијег сагледавања питања затварања потребно је узети заједно податке о иницијалном и терминалном стању (учешћа унутаррегионалних испорука и набавки) интензитета промене која се у међувремену десила. Само на

82 ИНКУЈ = Часлав Оцић, *Интегрисаност привреде Косова у југословенску привреду*, Институт економских наука, Београд 1989.

основу једне врсте података, на пример, темпа промене, не може се целовито закључивати.

Тако на пример, у посматраном раздобљу са становишта испорука (види табелу 11.2) најбрже су се затварале Црна Гора (1987. године индекс 125,41) и Војводина (индекс 123,75), иако с обзиром на њихову ниску стартну основу у 1970. години (55,56%, односно 54,07% види табелу 11.1) оне су у 1987. години по степену затворености (69,68%, односно 66,91%) још испод југословенског просека (75,76% табела 11.10). С друге стране, Македонија која бележи најспорији (готово нулти, индекс 100,97) темпо затварања, по нивоу затворености (73,20% у 1970. и 73,91% у 1987) знатно је ближа југословенском просеку. Највиши степен затворености мерен унутаррегионалним испорукама и у почетној и у завршној години бележе Хрватска и уже подручје Србије (види табелу 11.1).

И са становишта набавки Црна Гора се најинтензивније затварала (индекс 139,74% табела 11.4), али у 1987. години она је (заједно с Косовом) била најотвореније подручје (учешће набавки унутар републике: 53,41%), јер је на старту њен степен затворености био изражено најнижи у Југославији (38,22% табела 11.3). Из угла набавки најзатвореније подручје и на почетку и на крају посматраног периода била је Словенија (76,14%, односно 80,32%).

У раздобљу од 1970. до 1987. године Косово се са становишта испорука затварало изнадпросечним темпом (индекси: Косово = 116,96, Југославија = 109,83), иако је његов и почетни (62,38% учешће унутаррегионалних испорука) и терминални (72,96%) степен затворености био испод југословенског просека (68,98% 1970. и 75,76% у 1987. години) види табеле 11.1. и 11.9.

Табела 11.1. Испоруке унутар региона

укупне испоруке = 100

	1970	1972	1974	1976	1978	1980	1983	1987
БИХ	68,23	71,67	74,97	74,54	75,85	77,16	78,92	77,82
ЦГО	55,56	62,64	61,94	72,58	75,49	73,00	72,07	69,68
ХРВ	74,12	73,97	74,36	77,62	78,95	79,32	80,06	78,22
МАК	73,20	72,68	75,19	72,68	71,13	74,06	75,71	73,91
СЛО	65,20	60,02	70,85	73,42	72,06	72,65	73,06	73,95
СРБ	78,81	78,93	81,06	82,75	83,80	84,42	84,88	83,83
УПС	71,34	70,44	74,07	75,21	76,01	76,84	76,15	78,09
КОС	62,38	66,72	62,59	68,49	71,91	75,07	74,97	72,96
ВОЈ	54,07	57,54	59,10	65,89	67,88	67,74	71,00	66,91

Табела 11.2. Промене учешћа испорука унутар региона

1970 = 100

	1970	1972	1974	1976	1978	1980	1983	1987
БИХ	100,00	105,04	109,88	109,25	111,17	113,09	115,67	114,06
ЦГО	100,00	112,74	111,48	130,63	135,87	131,39	129,72	125,41
ХРВ	100,00	99,80	100,32	104,72	106,52	107,02	108,01	105,53
МАК	100,00	99,29	102,72	99,29	97,17	101,17	103,43	100,97

	1970	1972	1974	1976	1978	1980	1983	1987
СЛО	100,00	92,06	108,67	112,61	110,52	111,43	112,06	113,42
СРБ	100,00	100,15	102,85	105,00	106,33	107,12	107,70	106,37
УПС	100,00	98,74	103,83	105,42	106,55	107,71	106,74	109,46
КОС	100,00	106,96	100,34	109,79	115,28	120,34	120,18	116,96
ВОЈ	100,00	106,42	109,30	121,86	125,54	125,28	131,31	123,75

Табела 11.3. Набавке унутар региона

укупне набавке = 100

	1970	1972	1974	1976	1978	1980	1983	1987
БИХ	63,10	63,97	67,13	70,08	73,08	74,54	75,79	73,57
ЦГО	38,22	26,00	40,70	54,15	54,75	53,03	56,68	53,41
ХРВ	72,59	75,28	76,65	78,87	79,71	80,22	81,40	78,61
МАК	63,84	63,23	66,63	67,65	69,70	71,78	75,91	72,79
СЛО	76,14	76,11	78,82	78,74	78,68	78,09	77,89	80,32
СРС	79,17	80,36	81,40	82,75	82,52	83,81	83,99	82,95
УПС	67,43	69,98	70,76	73,98	73,89	75,18	74,88	74,07
КОС	46,29	43,09	50,02	53,02	52,41	60,07	61,97	53,09
ВОЈ	69,15	68,26	71,69	71,95	72,45	73,04	73,78	78,12

Табела 11.4. Промене учешћа набавки унутар региона

1970 = 100

	1970	1972	1974	1976	1978	1980	1983	1987
БИХ	100,00	101,38	106,39	111,06	115,82	118,13	120,11	116,59
ЦГО	100,00	68,03	106,49	141,68	143,25	138,75	148,30	139,74
ХРВ	100,00	103,71	105,59	108,65	109,81	110,51	112,14	108,29
МАК	100,00	99,04	104,37	105,97	109,18	112,44	118,91	114,02
СЛО	100,00	99,96	103,52	103,41	103,34	102,56	102,30	105,49
СРС	100,00	101,50	102,82	104,52	104,23	105,86	106,09	104,77
УПС	100,00	103,78	104,94	109,71	109,58	111,49	111,05	109,85
КОС	100,00	93,09	108,06	114,54	113,22	129,77	133,87	114,69
ВОЈ	100,00	98,71	103,67	104,05	104,78	105,63	106,70	112,97

Табела 11.5. Однос учешћа међурегионалних испорука и набавки

	1970	1972	1974	1976	1978	1980	1983	1987
БИХ	0,86	0,79	0,76	0,85	0,90	0,90	0,87	0,84
ЦГО	0,72	0,50	0,64	0,60	0,54	0,57	0,64	0,65
ХРВ	0,94	1,05	1,10	1,06	1,04	1,05	1,07	1,02
МАК	0,74	0,74	0,74	0,84	0,95	0,92	1,01	0,96
СЛО	1,46	1,67	1,38	1,25	1,31	1,25	1,22	1,32
СРБ	1,02	1,07	1,02	1,00	0,93	0,96	0,94	0,95
УПС	0,88	0,98	0,89	0,95	0,92	0,93	0,95	0,84
КОС	0,70	0,58	0,75	0,67	0,59	0,62	0,66	0,58
ВОЈ	1,49	1,34	1,44	1,22	1,17	1,20	1,11	1,51

Табела 11.6. Структура испорука Косова другим регионима

	1970	1972	1974	1976	1978	1980	1983	1987
БИХ	7,28	6,40	6,90	5,37	6,39	7,62	9,73	11,42
ЦГО	3,75	4,92	2,68	4,05	3,53	3,98	5,62	5,54
ХРВ	6,90	8,53	6,03	6,99	7,40	9,18	9,55	9,99
МАК	13,42	11,52	10,40	19,49	14,92	14,66	17,12	15,04
СЛО	5,11	5,62	6,23	9,12	7,02	10,00	9,93	11,41
УПС	59,35	56,42	63,50	51,72	56,54	48,82	41,64	41,49
ВОЈ	4,19	6,60	4,26	3,26	4,20	5,74	6,41	5,12

Табела 11.7. Структура набавки Косова из других региона

	1970	1972	1974	1976	1978	1980	1983	1987
БИХ	3,82	2,32	2,97	5,49	5,89	6,68	7,80	7,80
ЦГО	2,35	1,97	1,77	2,65	3,10	3,68	3,52	4,72
ХРВ	9,24	7,64	11,97	11,36	8,63	9,17	10,91	12,10
МАК	9,81	8,30	8,80	13,76	15,64	15,82	17,94	12,82
СЛО	6,39	5,84	7,09	7,14	10,60	9,99	8,09	9,55
УПС	60,09	60,99	57,03	51,25	48,01	47,58	44,55	43,41
ВОЈ	8,31	12,94	10,38	8,08	8,13	7,08	7,19	9,60

И са становишта набавки *Косово* се затварало брже од просека Југославије (индекси: Косово = 114,69, Југославија = 109,82; види *табеле 11.4.* или *11.10.*). И овде, међутим, треба узети у обзир и степен затворености на почетку и на крају посматраног периода: у 1970. години Косово је са 46,29% учешћа унутар-регионалних набавки у укупним својим набавкама после Црне Горе (38,22%; види *табелу 11.3.*) било најотвореније југословенско подручје (југословенски просек био је 69,42% види *табелу 11.10.*). У 1987. години Косово је заједно са Црном Гором као што је то већ истакнуто с аспекта набавки најотворенији југословенски регион, што би се и могло очекивати с обзиром на његов степен развијености, (не)диверсификованост привредне структуре, релативну величину косовске привреде (изражене учешћем у југословенском друштвеном производу), с једне стране, и знатног прилива екстерних средстава на Косово, с друге стране.

На *графикону 11.9.* сводно (и са становишта испорука и са становишта набавки) приказан је степен отворености (затворености) Косова у међурегионалној размени. На *графикону 11.10.* на исти начин приказан је степен затворености Словеније која се на југословенској регионалној сцени готово у сваком погледу јавља као опозит Косову. У очи најпре пада различит однос унутаррегионалних (а тиме и међурегионалних) испорука и набавки: на Косову је затвореност више изражена испорукама (пласманом сопствене робе на сопственом подручју), а знатно мање набавкама (од других), у Словенији је ситуација обрнута.

11.1.2. Међурегионални промет

Друга страна процеса аутаркизације (производње и) размене јесте константно (у последњих неколико година незнатно успорено) смањење међурегионалног (међурепубличко/покрајинског) робног промета у збиру и по појединим републикама и покрајинама (с изузетком делимично Македоније). О тенденцијама затварања република и покрајина у своје оквире сведоче подаци о унутаррегионалном промету изнети у табелама 11.1. и 11.3. Информација о међурегионалном промету добија се једноставним одузимањем од стотине процента о унутаррегионалној размени. С обзиром да се ти подаци о набавкама и испорукама које су везане за друга подручја могу лако израчунати, они нису посебно представљени.

У посматраном периоду (1970-1987) изразите су тенденције међурегионалног затварања на југословенском простору мерене променама у структури укупних испорука (види податке о испорукама у основним табелама без ознаке "а"). Слика о интеррегионалним робним токовима је још неповољнија ако се укупне испоруке умање за извоз и испоруке нераспоређене по територији. У табели 11.1. тако су, уствари, и рачуната учешћа испорука унутар региона, како би била упоредива с учешћима унутаррегионалних набавки (табела 11.3).

Сви ти подаци потврђују закључак о све већој територијализацији робног промета. Ти подаци су дескриптивног карактера, па не објашњавају узроке аутаркизације. У литератури се налазе различита објашњења тог феномена⁸³ Кеџић и Бешевић указују на дефицитарност као узрок (или повод) смањења међурегионалних испорука: „Последњих две-три године све чешћа је појава смањења, па и обустава, испорука дефицитарних производа купцима ван 'своје' републике. То се подједнако јавља и код репродукционе потрошње (сировине и репродукциони материјал) и у сфери личне потрошње⁸⁴ (прехранбени производи, трајна потрошна добра, потрошни материјал у домаћинству и др)⁸⁵.

Табела 11.8. Промене учешћа испорука Косова другим регионима

1970 = 100

	1970	1972	1974	1976	1978	1980	1983	1987
БИХ	100,00	87,90	94,87	73,74	87,79	104,72	133,78	156,92
ЦГО	100,00	131,19	71,34	107,98	94,24	106,21	149,76	147,66
ХРВ	100,00	123,55	87,33	101,20	107,27	133,06	138,35	144,69
МАК	100,00	85,82	77,50	145,17	111,12	109,19	127,55	112,01
СЛО	100,00	109,94	121,87	178,59	137,39	195,64	194,35	223,25

83 Види, на пример, Часлав Оџић, О концепцији развоја и јединству југословенског простора, *Економика удруженог рада*, 7–8, 1981.

84 Преглед стања по појединим сегментима тржишта робе (сировине и репродукциони материјал, инвестициона добра и потрошне робе) као и тржишта фактора производње (капитала и радне снаге) дат је за ранији период у: Слободан Остојић, ООУР-и, републичке привреде и јединствено тржиште, *Економска мисао*, 3, 1982, стр. 91.

85 Љубомир Кеџић и Миломир Бешевић, *op. cit.*, стр. 102.

	1970	1972	1974	1976	1978	1980	1983	1987
УПС	100,00	95,05	106,99	87,14	95,26	82,25	70,16	69,91
ВОЈ	100,00	157,73	101,81	78,02	100,26	137,16	153,10	122,32

Табела 11.9. Промене учешћа набавки Косова из других региона

1970 = 100

	1970	1972	1974	1976	1978	1980	1983	1987
БИХ	100,00	60,91	77,96	143,92	154,27	175,06	204,42	204,42
ЦГО	100,00	83,88	75,41	112,98	132,16	156,78	150,25	201,20
ХРВ	100,00	82,65	129,50	122,89	93,33	99,26	118,05	130,92
МАК	100,00	84,68	89,69	140,28	159,49	161,27	182,87	130,71
СЛО	100,00	91,45	110,94	116,03	165,89	156,32	126,59	149,50
УПС	100,00	101,49	94,90	85,28	79,90	79,19	74,14	72,24
ВОЈ	100,00	155,69	124,88	97,27	97,88	85,21	86,52	115,53

Табела 11.10. Просечна регионална затвореност у Југославији

у процентима

	1970	1972	1974	1976	1978	1980	1983	1987
Унутаррегионалне испоруке	68,98	69,19	71,95	74,19	75,32	75,62	76,33	75,76
Унутаррегионалне набавке	69,24	70,46	72,47	74,49	75,17	75,78	76,54	76,04

Табела 11.11. Испоруке: затвореност региона у односу на југословенски просек ЈУГ = 1

	1970	1972	1974	1976	1978	1980	1983	1987
БИХ	0,989	1,036	1,042	1,005	1,007	1,020	1,034	1,027
ЦГО	0,805	0,905	0,861	0,978	1,002	0,965	0,944	0,920
ХРВ	1,074	1,069	1,033	1,046	1,048	1,049	1,049	1,032
МАК	1,061	1,050	1,045	0,980	0,944	0,979	0,992	0,976
СЛО	0,945	0,867	0,985	0,990	0,957	0,961	0,957	0,976
УПС	1,034	1,018	1,029	1,014	1,009	1,016	0,998	1,031
КОС	0,904	0,964	0,870	0,923	0,955	0,993	0,982	0,963
ВОЈ	0,784	0,832	0,821	0,888	0,901	0,896	0,930	0,883

Табела 11.12. Набавке: затвореност региона у односу на југословенски просек ЈУГ = 1

	1970	1972	1974	1976	1978	1980	1983	1987
БИХ	0,911	0,908	0,926	0,941	0,972	0,984	0,990	0,968
ЦГО	0,552	0,369	0,562	0,727	0,728	0,700	0,741	0,702
ХРВ	1,048	1,068	1,058	1,059	1,060	1,059	1,064	1,034
МАК	0,922	0,897	0,919	0,908	0,927	0,947	0,992	0,957
СЛО	1,100	1,080	1,088	1,057	1,047	1,030	1,018	1,056
УПС	0,974	0,993	0,976	0,993	0,983	0,992	0,978	0,974
КОС	0,669	0,612	0,690	0,712	0,697	0,793	0,810	0,698
ВОЈ	0,999	0,969	0,989	0,966	0,964	0,964	0,964	1,027

Подаци о (све мањем) међурегионалном промету говоре сами за себе, стога у сврхе анализе образаца међурегионалних односа треба дефинисати индикаторе који ће указати и на природу тих односа. То су коефицијенти учешћа међурегионалних испорука и набавки (*табела 11.5*). Однос учешћа тих испорука и набавки израчунат је на следећи начин: на основу података из *табела 11.1. и 11.3.* одузимањем од сто (100) учешћа унутаррегионалних испорука, односно набавки, добијена су учешћа међурегионалних испорука и набавки; та два учешћа су подељена једно (испоруке) с другим (набавке) и тако је добијен количник⁸⁶ који омогућава да се региони који учествују у међурегионалном промету дефинишу као активни или као пасивни.

Региони који остварују већу вредност испорука у односу на вредност набавки (коефицијент већи од један) одређују се као активни региони, а региони који остварују већу вредност набавки у односу на испоруке уобичајено је назвати пасивним регионима. Тако у читавом посматраном периоду Босна и Херцеговина, Црна Гора, тзв. уже подручје Србије, Косово и Македонија (с изузетком 1983) се јављају као пасивни, а Словенија, Војводина и Хрватска (с изузетком 1970) као активни региони.

11.1.3. Регионални биланси размене

Коефицијенти из *табеле 11.5.* омогућавају да се утврди који регион је активан или пасиван. Истовремено ови коефицијенти су релативна мера величине „активе” или „пасиве” региона. Салда међурегионалних трансакција (колони 1 у *табелама 25. до 32. у ИНКУЈ*) представљају апсолутни збирни показатељ активне или пасивне позиције региона у размени. У осталим колонама ових табела дата су салда пријема и испорука производа и услуга за сваку републику и покрајину понаособ у односу на остале. Тако, на пример, у *табели 25.* збирни у 1970. години салдо Босне и Херцеговине је негативан (3311 милиона динара), што је последица негативног биланса са Хрватском (1585 милиона динара), Словенијом (1099 милиона динара) и Војводином (1126 милиона динара) који у збиру надмашује позитивни салдо са Црном Гором (252 милиона динара), Македонијом (167 милиона динара), тзв. ужим подручјем Србије (80 милиона динара) и Косовом (1 милион динара).

И апсолутна мера „активе” и „пасиве” региона показује да развијенија подручја (Словенија, Хрватска и Војводина) имају позитиван укупни салдо у збирној колони (УКП), што значи да су им укупне испоруке веће од набавки. С

⁸⁶ Тако, на пример, ако се од стотине одузме учешће испорука унутар Босне и Херцеговине у 1970. години (68.23%) добије се учешће босанскохерцеговачких испорука другим подручјима у укупним испорукама ове Републике – 31.77%. Преко учешћа набавки унутар Републике (63.10%) израчунава се учешће босанскохерцеговачких набавки у укупним набавкама овог подручја – оно износи 36.90%. Када се учешће међурегионалних испорука подели с учешћем међурегионалних набавки добије се коефицијент 0.86 који дефинише Босну и Херцеговину у 1970. години као пасивни регион.

друге стране, привредно мање развијена подручја (Босна и Херцеговина, Црна Гора, Македонија и Косово) имају негативан укупни салдо, јер су испоруке са тих подручја мање од њихових набавки. Уже подручје Србије има такође негативан укупни салдо.

Када се републике и покрајине посматрају појединачно, може се уочити извесна правилност која се огледа у корелисаности степена економске развијености једног подручја са бројем позитивних (негативних) салда у трансакцијима са осталим подручјима (види *табеле 11.13. до 11.20*).

Косово (*табела 11.13*) има негативан салдо са свим регионима у читавом посматраном раздобљу, изузев са Босном и Херцеговином у 1972. и 1974. години.

У целом раздобљу Македонија (*табела 11.14*) има позитиван салдо са Црном Гором и Косовом. У 1983. години остварила је позитиван салдо и са Словенијом и ужим подручјем Србије, а 1987. с Босном и Херцеговином, док у другим годинама она с овим регионима има негативан салдо. Са Словенијом и Војводином њен салдо је у целокупном посматраном периоду негативан.

Босна и Херцеговина (*табела 11.15*) у читавом раздобљу има позитиван салдо са Црном Гором, с Македонијом салдо јој је негативан само у 1987. години, а с Косовом у 1972. и 1974. години. Босна и Херцеговина с ужим подручјем Србије има позитиван биланс само у 1970. и 1978. години, док је њен салдо са Хрватском, Словенијом и Војводином у свим годинама негативан.

Црна Гора (*табела 11.16*) с Косовом остварује позитиван биланс у целом посматраном раздобљу, а са Македонијом у 1970. и 1976. години. Са свим другим регионима у свим посматраним годинама биланс Црне Горе је негативан.

У целом посматраном раздобљу биланс размене ужег подручја Србије (*табела 11.17*) са Црном Гором, Косовом, Македонијом (изузев 1983. и 1987) и Босном и Херцеговином (изузев 1970. и 1978) је позитиван, а са Хрватском, Словенијом и Војводином негативан.

Војводина (*табела 11.18*) има са свим подручјима позитиван биланс размене. Изузетак представља Словенија у годинама 1976, 1978, 1980. и 1983.

Хрватска (*табела 11.19*) има позитиван салдо с Босном и Херцеговином, Црном Гором, Македонијом, ужим подручјем Србије и Косовом, а негативан са Словенијом и Војводином.

Словенија се налази на супротном полу од Косова. Она, наиме, има са свим регионима позитиван салдо, изузев Војводине у 1970, 1972, 1974. и 1987. години (*табела 11.20*).

11.1.4. Регионална усмереност косовске привреде

Регионална усмереност привреде Косова очитује се у структури испорука производа и услуга овог региона другим регионима (види *табелу 11.6*) и у структури набавки из других региона (види *табелу 11.7*).

Учешћа приказана у *табели 11.6.* израчуната су као однос испорука косовске привреде поједином подручју и укупних испорука Косова другим регионима⁸⁷.

У 1970. години Косово је готово три четвртине својих производа и услуга „намењених” међурегионалном промету испоручивало ужем подручју Србије (59,35%) и Македонији (13,42%). Косовска предузећа су те године најмање „извозила” у Црну Гору (3,75%).

Две године касније ова два региона остају доминантна у структури испорука косовске привреде, мада су им се учешћа унеколико смањила (Косово „извози” у уже подручје Србије 56,42%, а у Македонију 11,52% својих производа и услуга). У исто време, у структури испорука косовских предузећа значајнији пораст бележе Хрватска (са 6,9% у 1970. на 8,53% у 1972. години, која у овој години избија на треће место по свом учешћу у косовским испорукама) и Војводина (са 4,19% у 1970. на 6,6% у 1972. години).

У 1974. години уже подручје Србије апсорбује у односу на друге и у односу на цело посматрано раздобље максималних 63,5% косовских испорука другим регионима. Косовска привреда у овој години бележи процентуално најмањи „извоз” у Македонију (10,4%) која упркос томе задржава и даље друго место у учешћу у укупним косовским испорукама другим регионима. У овој години Босна и Херцеговина је трећи регион по величини овог учешћа (6,9%); за њом следе Словенија (6,2%) и Хрватска (6%).

У 1976. години посматрано у односу на цело раздобље Косово бележи највећи пласман у Македонију (19,5%), а уже подручје Србије остаје највећи купац иако учешће овог подручја знатно пада (за 12 процентних поена). Словенија је у овој години заузела треће место (9,1%), а Босна и Херцеговина је са трећег пала на пето место (5,4%). Хрватска је четврта са 7% учешћа у испорукама косовске привреде другим регионима.

Година 1978. не доноси неке значајније промене у структури испорука предузећа с Косова другим регионима, изузев у случају два суседна подручја: учешће ужем подручја Србије у овим испорукама порасло је у односу на 1976. годину за око 5 процентних поена, а учешће Македоније се за толико смањило.

У 1980. години значајније су се променила учешћа ужем подручја Србије (пад од око 8 процентних поена) и Словеније (раст од 3 процентна поена). Сличне тенденције настављају се и у 1983. и 1987. години: учешће ужем подручја Србије опада на 41,6% у 1983, па на 41,5% у 1987. години: учешће Словеније се у 1983. години задржало на нивоу од 10%, а у 1987. години је порасло на 11,4%. Бржим темпом расте и учешће Босне и Херцеговине: оно је 1980. године износило 7,6%, а 1987. 11,4%. Расте, нешто спорије, и учешће Хрватске (у 1980. оно износи 9,2%, у 1983. 9,5%, а у 1987. години 10%). Учешће Македоније у овим годинама осцилира око 15%.

⁸⁷ То значи да је сума испорука другим регионима једнака 100%, тј. да нису укључене испоруке косовских предузећа остварене унутар Покрајине.

Промене у регионалној оријентисаности косовске привреде са становишта њених испорука другим регионима видљиве су из *табеле 11.8.* која садржи базне индексе израчунате на основу *табеле 11.6.* Другим речима, ниво учешћа у 1970. години представља базу у односу на коју се мери темпо промена. Региони чији су базни индекси већи од сто су они према којима се косовска привреда својим испорукама оријентисала више него у 1970. години. Супротно је са регионима чији базни индекси имају вредност мању од сто.

Најизраженију промену у регионалној оријентисаности косовске привреде са становишта испорука бележе учешћа Словеније (базни индекс 233,3) и ужем подручја Србије (базни индекс 69,9).

Структура набавки Косова из других региона представљена у *табели 11.7.* разликује се од структуре испорука овог регионима другим утолико што поред ужем подручја Србије и Македоније и Хрватска у првих седам година учествује са знатним процентом у испорукама Косову, а Словенија се у последњој посматраној години (1987) приближила по овом показатељу ужем подручју Србије (31,6% и 32,8% респективно). Промене регионалне усмерености привреде Косова са овог становишта (*табела 11.9*) су знатно уочљивијих тенденција. Најизраженије промене су, као и код структуре испорука, најуочљивије у случају учешћа ужем подручја Србије које континуирано опада од 60,1% у 1970. години до 32,8% у 1987. години (базни индекс 54,6) и Словеније чије учешће нагло расте базни индекс износи 495.

У *графиконима 11.1.* до *11.7.* истовремено су приказана учешћа сваког региона у испорукама и набавкама косовске привреде у осам година посматраног осамнаестогодишњег периода. У њима се јасно оцртавају тенденције које показују промене у регионалној усмерености привреде Косова у међурегионалном промету.

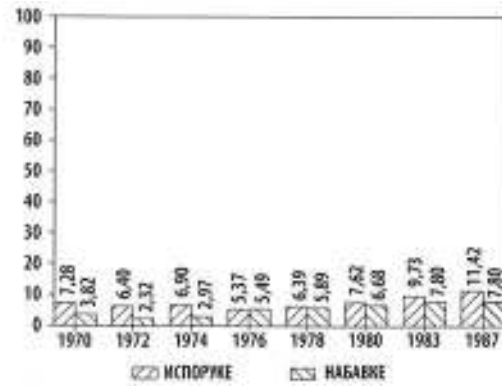
11.2. МЕЂУРЕГИОНАЛНИ ИНВЕСТИЦИОНИ ТОКОВИ

У овој тачки анализираће се регионална структура остварених инвестиција према седишту инвеститора и према локацији инвестиционих објеката. Дефинисаће се и израчунати коефицијент самоинвестирања и коефицијент инвестиционе затворености региона. Тако ће бити добијена слика о величини и интензитету међурегионалних инвестиционих токова у Југославији, а тиме, посредно, и представа о целовитости југословенског тржишта финансијског капитала, те отворености регионалних субтржишта.

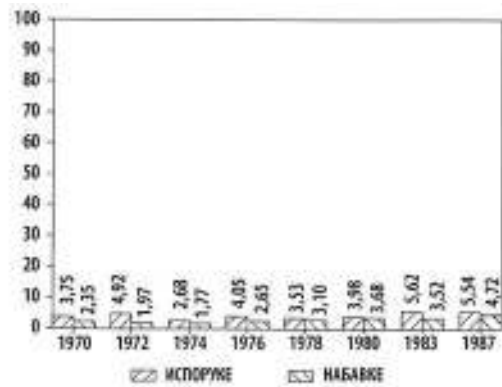
На овај начин мери се и степен интегрисаности делова (региона) у целину (југословенски привредни простор). Тако ће, у упоредној анализи, бити измерен и степен интегрисаности привреде Косова у југословенску привреду.

Јединице посматрања (региони) су: Босна и Херцеговина (БИХ), Црна Гора (ЦГО), Хрватска (ХРВ), Македонија (МАК), Словенија (СЛО), уже подручје Србије (УПС), Војводина (ВОЈ) и Косово (КОС). Период анализе ограничен је расположивошћу података и обухвата 1981, 1985, 1986, 1987. и 1988. годину.

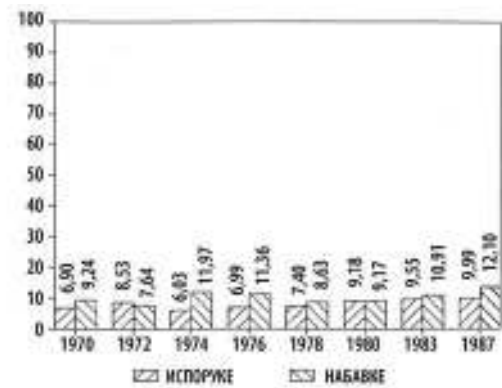
Графикон 11.1. Промет Косова с Босном и Херцеговином

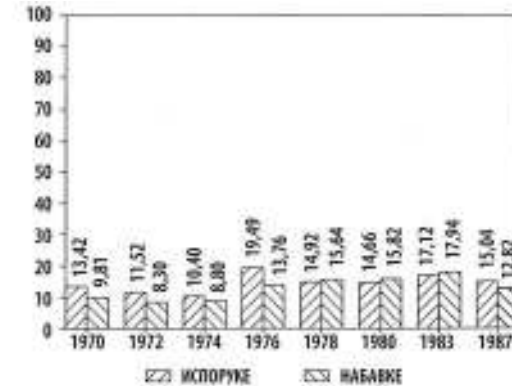
Графикон 11.2. Промет Косова са Црном Гором

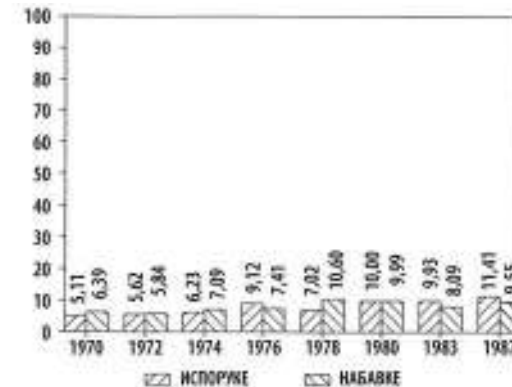
Графикон 11.3. Промет Косова са Хрватском

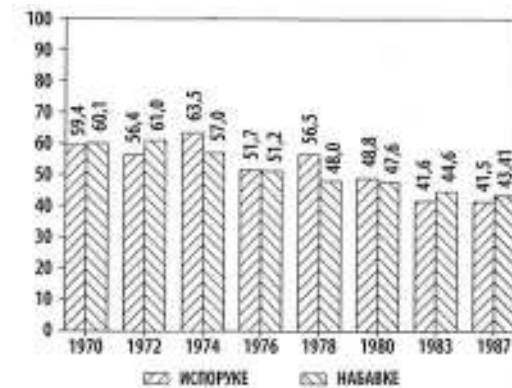
Графикон 11.4. Промет Косова с Македонијом

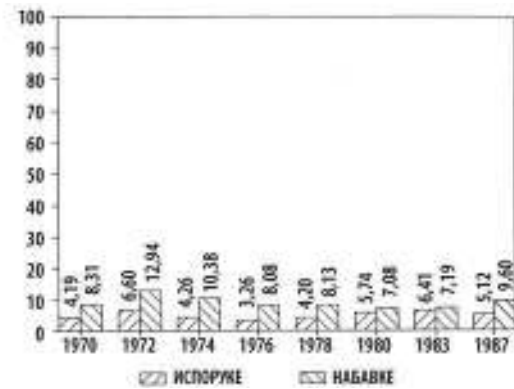
Графикон 11.5. Промет Косова са Словенијом

Графикон 11.6. Промет Косова с ужим подручјем Србије

Графикон 11.7. Промет Косова с Војводином

11.2.1. Структура инвестиција према седишту инвеститора и локацији инвестиционих објеката

У табелама од 11.21 до 11.32. дати су подаци о укупно оствареним инвестицијама током године према седишту инвеститора и локацији инвестиционог објекта. Подаци су организовани тако да је у свакој посматраној години у првој табели приказана величина инвестиција у апсолутним изразима, а у наредне две, структура инвестиција према наведена два обележја.

Подаци из табела говоре да је у 1981. години вредност укупних инвестиција на Косову износила 23944226 хиљада динара, од којих су 23911450 хиљада динара (или 99,98%) уложили инвеститори са седиштем на Косову. То не значи и да су та средства из сопствених извора косовских привредних субјеката.

Када је реч о структури инвестиција према локацији инвестиционог објекта у 1981. години подаци из *табеле 11.23.* говоре да је 99,75% инвестиција с локацијом на Косову предузето од косовских радних организација. Исти висок процент самоинвестирања имају и све остале јединице посматрања.

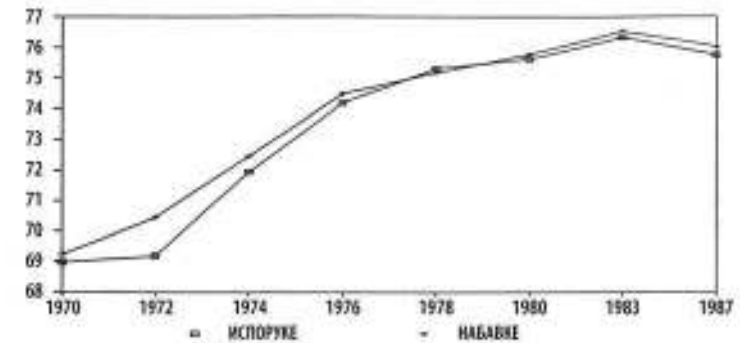
У следећим годинама слика међурегионалних инвестиционих токова није се променила, што говори о изразито високом степену аутаркизације и овог сегмента тржишта.

11.2.2. Коefицијенти самоинвестирања и инвестиционе затворености региона

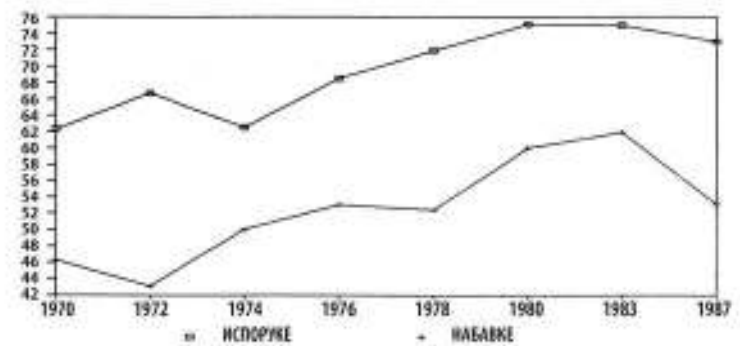
Коefицијент самоинвестирања одређен је као учешће предузетих улагања инвеститора с једног региона у објекте на територији сопственог региона у укупно предузетим инвестицијама (дакле, унутар и изван сопственог региона). Кретање овог коefицијента у посматраним годинама за све регионе дато је у *табели*

11.33, а кретање разлике овог коefицијента до 100, односно учешће инвестиција ван матичног региона, приказано је у *графикону 11.11.*

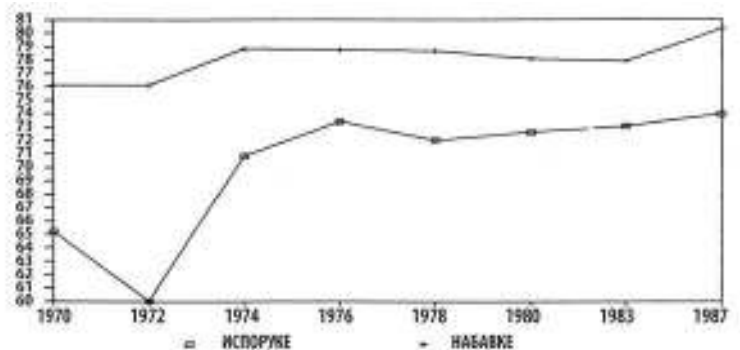
Графикон 11.8. Просечна регионална затвореност

Графикон 11.9. Затвореност Косова

Графикон 11.10. Затвореност Словеније

Показатељ за Југославију представља пондерисани просек регионалних коефицијената инвестирања. Овако дефинисан „југословенски просек” регионалне затворености послужио је за израчунавање показатеља датих у *табели 11.34*. Ти показатељи говоре о томе који је југословенски регион „натпросечно” затворен. Косово је у овом погледу у све четири посматране године било најзатвореније подручје (изузетак је 1985. година у којој је Црна гора незнатно затворенији регион), односно (види *графикон 11.11*) косовски инвеститори су и релативно најмање улагали у објекте на другим подручјима.

Табела 11.35. даје податке о коефицијенту инвестиционе затворености региона. Он је израчунат као однос улагања матичних инвеститора и укупно предузетих инвестиција без обзира да ли су инвеститори са или ван подручја на којем је лоциран инвестициони објекат. *Овај коефицијент употпуњује слику регионалне испарцелисаности југословенског тржишта капитала.*

На *графикону 11.12.* приказано је кретање учешћа вредности улагања инвеститора из других региона у укупним инвестицијама у једном региону. Црна Гора је са овог становишта најотвореније подручје, а Косово је изузев у 1981. години одмах после ње. Потребно је напоменути, пак, да се ни у случају једне јединице посматрања не може говорити о тржишној отворености за инвестиције „са стране”, јер је максимално учешће ових инвестиција у укупним постигнуто у 1986. години у Црној Гори и износи свега 3,43%.

Однос коефицијената инвестиционе затворености анализираних подручја и југословенског просека дат је за све посматране године у *табели 11.36*.

11.3. ТЕРИТОРИЈАЛНА ПОВЕЗАНОСТ ПРИВРЕДНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА

Број организација из једне републике односно покрајине које се интегришу с организацијама из других република, односно покрајина, после 1976. године веома је мали и креће се око 0,5% организација које су учествовале у удруживању. То је знатно мање од учешћа интегрисаних радних организација из различитих република у укупном броју интегрисаних организација у било којој години у периоду од 1965. до 1974.⁸⁸ године.

Као што показује *табела 3.* у ПРИЛОГУ *ОСКП* за целокупан период од 1965. до 1974. године то учешће износи 2,88%. Као што се може видети из података у *табелама 2.* и *3.* у ПРИЛОГУ *ОСКП* у посматраном периоду узетом у целини, доминантан број интеграција (63,69%) остварен је у оквиру исте општине, потом унутар исте републике (21,57%), при чему на интеграције у оквиру суседних општина отпада 11,86% укупних интеграција.

88 Подаци о укупном броју интегрисаних радних организација и њиховом односу према укупном броју радних организација за период 1965–74. дати су у *табели 1.* у ПРИЛОГУ *ОСКП*.

Табела 11.21. Укупно остварене инвестиције у току 1981. године према седишту инвеститора и локацији инвестиционих објеката

Седиште инвеститора	ЛОКАЦИЈА ИНВЕСТИЦИОНИХ ОБЈЕКТА										УКУПНО
	ЈУГ	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СПО	СРБ	УПС	КОС	ВОЈ	
ЈУГ	572657821	86564638	25277016	143807129	32926583	76154393	207928062	128637467	23944226	55346369	
БИХ	85934712	85662509	45902	178075	1329	4620	42277	28734	6621	6922	
ЦГО	24826602	8992	24707650	1744	0	7033	101183	101183	0	0	
ХРВ	144372132	507922	30270	143186833	4109	131545	511453	82140	6333	422990	
МАК	32852268	4281	0	1500	32813207	0	33280	13122	18939	1319	
СПО	76612425	202294	13130	279666	24062	7595885	137388	104566	883	31939	
СРБ	208059682	178640	480064	159311	83876	55310	207102481	128307722	23911450	54883309	
УПС	129478930	161858	471583	129304	74944	48043	128593198	128245956	23697	323545	
КОС	23890677	0	2231	0	1634	0	23886812	1913	23884899	0	
ВОЈ	54690075	16782	6250	30007	7298	7267	5462471	59853	2854	54559764	

у хиљадама динара

Табела 11.22. Структура укупно остварених инвестиција у току 1981. године према седишту инвеститора у процентима

Седиште инвеститора	ЛОКАЦИЈА ИНВЕСТИЦИОНИХ ОБЈЕКТА										УКУПНО
	ЈУГ	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СПО	СРБ	УПС	КОС	ВОЈ	
ЈУГ	100,00	15,12	4,41	25,11	5,75	13,30	36,31	22,46	4,18	9,66	
БИХ	100,00	99,68	0,05	0,21	0,00	0,01	0,05	0,03	0,01	0,01	
ЦГО	100,00	0,04	99,52	0,01	0,00	0,03	0,41	0,41	0,00	0,00	
ХРВ	100,00	0,35	0,02	99,18	0,00	0,09	0,35	0,06	0,00	0,29	
МАК	100,00	0,01	0,00	0,00	99,88	0,00	0,10	0,04	0,06	0,00	
СПО	100,00	0,26	0,02	0,37	0,03	99,14	0,18	0,14	0,00	0,04	
СРБ	100,00	0,09	0,23	0,08	0,04	0,03	99,54	61,67	11,49	26,38	
УПС	100,00	0,13	0,36	0,10	0,06	0,04	99,32	99,05	0,02	0,25	
КОС	100,00	0,00	0,01	0,00	0,01	0,00	99,98	0,01	99,98	0,00	
ВОЈ	100,00	0,03	0,01	0,05	0,01	0,01	99,88	0,11	0,01	99,76	

Табела 11.23. Структура укупно остварених инвестиција у току 1981. године према локацији инвестиционог објекта у процентима

Седиште инвеститора	ЛОКАЦИЈА ИНВЕСТИЦИОНИХ ОБЈЕКТА									
	ЈУГ	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	КОС	ВОЈ
ЈУГ	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
БИХ	15,01	98,96	0,18	0,12	0,00	0,01	0,02	0,02	0,03	0,01
ЦГО	4,34	0,01	97,75	0,00	0,00	0,01	0,05	0,08	0,00	0,00
ХРВ	25,21	0,59	0,12	99,57	0,01	0,17	0,25	0,06	0,03	0,76
МАК	5,74	0,00	0,00	0,00	99,66	0,00	0,02	0,01	0,08	0,00
СЛО	13,38	0,23	0,05	0,19	0,07	99,74	0,07	0,08	0,00	0,06
СРБ	36,33	0,21	1,90	0,11	0,25	0,07	99,60	99,74	99,86	99,16
УПС	21,61	0,19	1,87	0,09	0,23	0,06	61,85	99,70	0,10	0,58
КОС	4,17	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	11,49	0,00	99,75	0,00
ВОЈ	9,55	0,02	0,02	0,02	0,02	0,01	26,27	0,05	0,01	98,58

Табела 11.24. Укупно остварене инвестиције у току 1985. године према седишту инвеститора и локацији инвестиционих објеката

Седиште инвеститора	ЛОКАЦИЈА ИНВЕСТИЦИОНИХ ОБЈЕКТА									
	ЈУГ	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	КОС	ВОЈ
УКП	2208309217	357451059	60649565	504816060	81434651	330990670	872967012	588917851	80128354	203920807
БИХ	356980301	355991305	276582	314275	5629	2713	389797	228513	15978	145306
ЦГО	58926122	39	58876545	8711	4500	8594	27733	23341	3944	448
ХРВ	502770056	422527	69719	501465715	89675	397298	325122	263163	5565	56394
МАК	81717242	0	0	9319	80981556	0	726367	142552	554775	29040
СЛО	332645191	253624	41637	1860735	103993	329641098	744104	615611	2854	125639
СРБ	875270305	783564	1385082	1157305	249298	941167	870753889	587644671	79545238	203563980
УПС	593351013	706418	1311970	964278	215259	932917	589220171	587204814	1225230	790127
КОС	78428522	7155	21782	0	7091	0	78372637	58632	78314005	0
ВОЈ	203490770	69991	51330	193027	26948	8250	203161061	381225	6003	202773853

Табела 11.25. Структура укупно остварених инвестиција у току 1985. године према седишту инвеститора у процентима

Седиште инвеститора	ЛОКАЦИЈА ИНВЕСТИЦИОНИХ ОБЈЕКТА									
	ЈУГ	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	КОС	ВОЈ
УКП	100,00	16,19	2,75	22,86	3,69	14,99	39,53	26,67	3,63	9,23
БИХ	100,00	99,72	0,08	0,09	0,00	0,00	0,11	0,06	0,00	0,04
ЦГО	100,00	0,00	99,92	0,01	0,01	0,01	0,05	0,04	0,01	0,00
ХРВ	100,00	0,08	0,01	99,74	0,02	0,08	0,06	0,05	0,00	0,01
МАК	100,00	0,00	0,00	0,01	99,10	0,00	0,89	0,17	0,68	0,04
СЛО	100,00	0,08	0,01	0,56	0,03	99,10	0,22	0,19	0,00	0,04
СРБ	100,00	0,09	0,16	0,13	0,03	0,11	99,48	67,14	9,09	23,26
УПС	100,00	0,12	0,22	0,16	0,04	0,16	99,30	98,96	0,21	0,13
КОС	100,00	0,01	0,03	0,00	0,01	0,00	99,93	0,07	99,85	0,00
ВОЈ	100,00	0,03	0,03	0,09	0,01	0,00	99,84	0,19	0,00	99,65

Табела 11.26. Структура укупно остварених инвестиција у току 1985. године према локацији инвестиционог објекта у процентима

Седиште инвеститора	ЛОКАЦИЈА ИНВЕСТИЦИОНИХ ОБЈЕКТА									
	ЈУГ	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	КОС	ВОЈ
УКП	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
БИХ	16,17	99,59	0,46	0,06	0,01	0,00	0,04	0,04	0,02	0,07
ЦГО	2,67	0,00	97,08	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
ХРВ	22,77	0,12	0,11	99,34	0,11	0,12	0,04	0,04	0,01	0,03
МАК	3,70	0,00	0,00	0,00	99,44	0,00	0,08	0,02	0,69	0,01
СЛО	15,06	0,07	0,07	0,37	0,13	99,59	0,09	0,10	0,00	0,06
СРБ	39,64	0,22	2,28	0,23	0,31	0,28	99,75	99,78	99,27	99,83
УПС	26,87	0,20	2,16	0,19	0,26	0,28	67,50	99,71	1,53	0,39
КОС	3,55	0,00	0,04	0,00	0,01	0,00	8,98	0,01	97,74	0,00
ВОЈ	9,21	0,02	0,08	0,04	0,03	0,00	23,27	0,06	0,01	99,44

Табела 11.27. Укупно остварене инвестиције у току 1986. године према седишту инвеститора и локацији инвестиционих објеката

у хиљадама динара

Седиште инвеститора	ЛОКАЦИЈА ИНВЕСТИЦИОНИХ ОБЈЕКТА									
	ЈУГ	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	КОС	ВОЈ
УКП	4154252315	611693565	103947006	965571696	168810934	757877741	1546351373	1055335243	121135840	369900290
БИХ	609347360	607575867	215711	978734	22237	37721	535018	254148	125593	155277
ЦГО	100671977	140225	100381257	67966	0	416	8213	73562	7141	1410
ХРВ	963483977	721760	554647	957872936	80356	1349143	965135	806337	3411	155387
МАК	169138033	0	1307	64870	167829946	4320	1238196	454724	779956	3516
СЛО	763683986	651819	19658	4995988	632401	756042960	1352171	991830	47387	312954
СРБ	1550006983	2604905	2783911	1749952	245994	443481	1542178740	1052734642	120172352	369271746
УПС	1061297119	2495958	2667267	1520142	216785	416898	1053960069	1049735005	2902509	1342555
КОС	117319054	0	47111	0	5278	0	117266665	3857	117262806	7035
ВОЈ	371390910	106947	69533	229810	23931	26583	370932006	2995780	0	367929191

Табела 11.28. Структура укупно остварених инвестиција у току 1986. године према седишту инвеститора

у процентима

Седиште инвеститора	ЛОКАЦИЈА ИНВЕСТИЦИОНИХ ОБЈЕКТА									
	ЈУГ	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	КОС	ВОЈ
УКП	100,00	14,72	2,50	23,24	4,06	18,24	37,22	25,40	2,92	8,90
БИХ	100,00	99,71	0,04	0,16	0,00	0,01	0,09	0,04	0,02	0,03
ЦГО	100,00	0,14	99,71	0,07	0,00	0,00	0,01	0,07	0,01	0,00
ХРВ	100,00	0,07	0,06	99,42	0,01	0,14	0,10	0,06	0,00	0,02
МАК	100,00	0,00	0,00	0,04	99,23	0,00	0,73	0,27	0,46	0,00
СЛО	100,00	0,09	0,00	0,65	0,08	99,00	0,18	0,13	0,01	0,04
СРБ	100,00	0,17	0,18	0,11	0,02	0,03	99,49	67,92	7,75	23,82
УПС	100,00	0,24	0,25	0,14	0,02	0,04	99,31	98,91	0,27	0,13
КОС	100,00	0,00	0,04	0,00	0,00	0,00	99,96	0,00	99,95	0,01
ВОЈ	100,00	0,03	0,02	0,06	0,01	0,01	99,88	0,81	0,00	99,07

Табела 11.29. Структура укупно остварених инвестиција у току 1986. године према локацији инвестиционог објекта

Седиште инвеститора	ЛОКАЦИЈА ИНВЕСТИЦИОНИХ ОБЈЕКТА									
	ЈУГ	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	КОС	ВОЈ
УКП	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
БИХ	14,67	99,33	0,21	0,10	0,01	0,00	0,03	0,02	0,10	0,04
ЦГО	2,42	0,02	96,57	0,01	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,00
ХРВ	23,19	0,12	0,53	99,20	0,05	0,18	0,06	0,06	0,00	0,04
МАК	4,07	0,00	0,00	0,01	99,42	0,00	0,06	0,04	0,64	0,00
СЛО	18,38	0,11	0,02	0,52	0,37	99,76	0,09	0,09	0,04	0,06
СРБ	37,31	0,43	2,68	0,18	0,15	0,06	99,73	99,75	99,20	99,83
УПС	25,55	0,41	2,57	0,16	0,13	0,06	68,16	99,47	2,40	0,36
КОС	2,82	0,00	0,05	0,00	0,00	0,00	7,58	0,00	96,80	0,00
ВОЈ	8,94	0,02	0,07	0,02	0,01	0,00	23,99	0,28	0,00	99,47

Табела 11.30. Укупно остварене инвестиције у току 1987. године према седишту инвеститора и локацији инвестиционих објеката

у хиљадама динара

Седиште инвеститора	ЛОКАЦИЈА ИНВЕСТИЦИОНИХ ОБЈЕКТА									
	ЈУГ	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	КОС	ВОЈ
УКП	8103878119	1140616514	179921473	1768970696	284500741	1453961816	3274906679	2384897325	212978332	677031022
БИХ	1140123834	1132981673	380134	3963961	110619	507423	2160024	1385131	424078	350815
ЦГО	174759424	83530	174286475	43595	0	3000	342824	324010	5438	13376
ХРВ	1757633955	1206864	251723	1751852938	56839	1561578	2702013	2280253	45417	376343
МАК	283156395	80143	19839	3763	282755012	0	297638	66217	65730	165691
СЛО	1467092443	2187458	164585	10190374	245464	1448115375	6189187	3739924	10066	2439197
СРБ	3280312068	4274846	4818717	2896265	1332807	3774440	3263214993	2377101790	212427603	673685600
УПС	2399004393	4001553	4710449	2278618	1278046	3502903	2383232824	2376105502	2801652	4325670
КОС	209830660	154366	31172	0	0	0	209645322	8241	209598541	38540
ВОЈ	671476815	118927	77096	617647	54761	271537	670336847	968047	27410	669321390

Табела 11.31. Структура укупно остварених инвестиција у току 1987. године према седишту инвеститора у процентима

Седиште инвеститора	ЛОКАЦИЈА ИНВЕСТИЦИОНИХ ОБЈЕКТА									
	ЈУГ	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	КОС	ВОЈ
УКП	100,00	14,08	1,22	21,83	3,51	17,94	40,41	29,43	2,63	8,35
БИХ	100,00	99,37	0,03	0,35	0,01	0,04	0,19	0,12	0,04	0,03
ЦГО	100,00	0,05	99,73	0,02	0,00	0,00	0,20	0,19	0,00	0,01
МАК	100,00	0,07	0,01	99,67	0,00	0,09	0,15	0,13	0,00	0,02
СЛО	100,00	0,03	0,01	0,00	99,86	0,00	0,11	0,02	0,02	0,06
СРБ	100,00	0,15	0,01	0,69	0,02	98,71	0,42	0,25	0,00	0,17
УПС	100,00	0,13	0,15	0,09	0,04	0,12	99,48	72,47	6,48	20,54
КОС	100,00	0,17	0,20	0,09	0,05	0,15	99,34	99,05	0,12	0,18
ВОЈ	100,00	0,07	0,01	0,00	0,00	0,00	99,91	0,00	99,89	0,02
	100,00	0,02	0,01	0,09	0,01	0,00	99,83	0,15	0,00	99,68

Табела 11.32. Структура укупно остварених инвестиција у току 1987. године према локацији инвестиционог објекта у процентима

Седиште инвеститора	ЛОКАЦИЈА ИНВЕСТИЦИОНИХ ОБЈЕКТА									
	ЈУГ	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	КОС	ВОЈ
УКП	100,00	14,07	1,16	21,69	3,49	18,10	40,48	29,60	2,59	8,29
БИХ	100,00	99,31	0,01	0,01	0,01	0,09	0,16	0,13	0,01	0,01
ЦГО	100,00	0,01	96,87	0,14	0,01	0,01	99,03	0,02	0,02	0,06
МАК	100,00	0,01	0,01	0,00	99,39	0,00	0,01	0,00	0,03	0,02
СЛО	100,00	0,19	0,09	0,58	0,09	99,60	0,19	0,16	0,00	0,36
СРБ	100,00	0,37	1,68	0,16	0,47	0,26	99,64	99,67	99,74	99,51
УПС	100,00	0,35	1,62	0,13	0,45	0,24	72,77	99,63	1,32	0,64
КОС	100,00	0,01	0,02	0,00	0,00	0,00	6,40	0,00	98,41	0,01
ВОЈ	100,00	0,01	0,04	0,03	0,02	0,02	20,47	0,04	0,01	98,86

Табела 11.33. Инвестиције унутар „матичног” региона (коэффициент самоинвестирања региона)

инвестиције региона унутар и ван „матичног” региона = 100

	ЈУГ*	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	УПС	КОС	ВОЈ
1981	99,44	99,68	99,52	99,18	99,88	99,14	99,05	99,98	99,76
1985	99,44	99,72	99,92	99,74	99,10	99,10	99,96	99,85	99,65
1986	98,96	99,71	99,71	99,42	99,23	99,00	98,91	99,95	99,07
1987	99,31	99,37	99,73	99,67	99,86	98,71	99,05	99,89	99,68

* Пондерисани просек регионалних коэффицијената,

Табела 11.34. Однос регионалног коэффицијента самоинвестирања и југословенског просека

ЈУГ = 1

	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	УПС	КОС	ВОЈ
1981	1,0025	1,0008	0,9974	1,0045	0,9970	0,9961	1,0055	1,0033
1985	1,0028	1,0048	1,0030	0,9966	0,9966	1,0052	1,0041	1,0021
1986	1,0076	1,0076	1,0046	1,0027	1,0004	0,9995	1,0100	1,0011
1987	1,0006	1,0052	1,0036	1,0056	0,9940	0,9974	1,0059	1,0037

Табела 11.35. Инвестиције у „матичном” региону (коэффициент инвестиционе затворености региона)

инвестиције региона унутар и ван „матичног” региона = 100

	ЈУГ*	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	УПС	КОС	ВОЈ
1981	99,38	98,96	97,95	99,57	99,66	99,74	99,70	99,75	98,58
1985	99,48	99,59	97,08	99,34	99,44	99,59	99,71	97,74	99,44
1986	99,33	99,33	96,57	99,20	99,42	99,76	99,47	96,80	99,47
1987	99,28	99,31	96,87	99,03	99,39	99,60	99,63	98,41	98,86

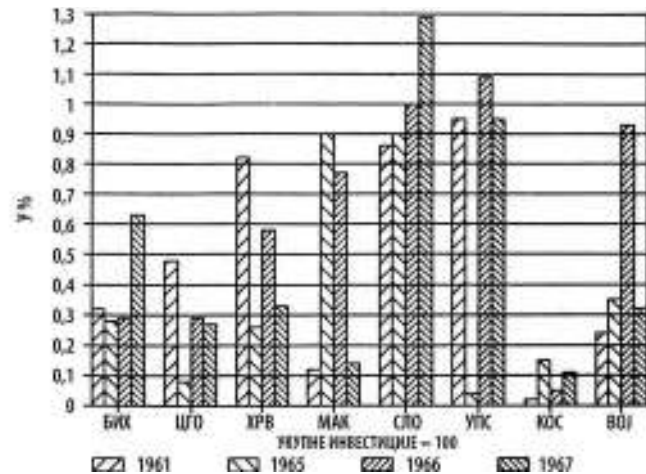
* Пондерисани просек регионалних коэффицијената

Табела 11.36. Однос коэффицијената инвестиционе затворености региона и југословенског просека

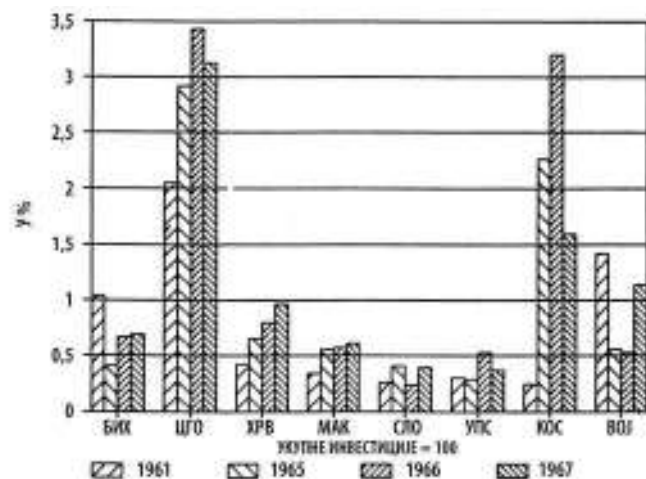
ЈУГ = 1

	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	УПС	КОС	ВОЈ
1981	0,9958	0,9856	1,0019	1,0028	1,0036	1,0032	1,0037	0,9920
1985	1,0011	0,9758	0,9985	0,9996	1,0011	1,0023	0,9825	0,9996
1986	1,0000	0,9722	0,9987	1,0009	1,0043	1,0014	0,9745	1,0014
1987	1,0003	0,9758	0,9975	1,0011	1,0033	1,0036	0,9913	0,9958

Графикон 11.11. Инвестиције ван „матичног” региона

Графикон 11.12. Инвестиције из других региона

Релативно највећи број дезинтеграција после 1976. јавља се у индустрији и трговини, а најмањи у занатству, грађевинарству и пољопривреди. Према територији највише дезинтеграционих промена имали су Косово, Словенија, Босна и Херцеговина, а најмање Хрватска. Иако број дезинтеграција од 1976. године наопако из године у годину опада, број дезинтегрисаних радних организација са ООУР-има лоцираним у више република, односно покрајина, прилично брзо расте. Последица тог раста јесте смањивање броја ООУР из једне републике/покрајине удружених у радне организације на територији друге републике/покрајине (види табелу 11.46).

Дезинтеграционе промене су најчешћи вид настанка нових организација са ООУР; приликом тих дезинтеграција ООУР-и се све чешће удружују са ООУР-има из исте области делатности (претежно хоризонталне и конгломератске интеграције).

У анализи територијалне повезаности удруженог рада јединице посматрања су републике и аутономне покрајине. О степену отворености (затворености) републике/покрајине у организационом погледу може се закључивати на основу података о броју ОУР с њене територије удружених на територију друге републике/покрајине, према броју ОУР из других република/покрајина удружених у њене ОУР, као и на бази релације ових двају бројева. Табеле 11.39. и 11.45. пружају податке о територијалној повезаности ООУР удружених у радне организације, а табеле 11.43. и 11.46. информичу о територијалној повезаности радних организација удружених у сложене ОУР.

Иако у периоду од 1976. до 1981. године укупан број ООУР расте, број ООУР удружених у радне организације лоциране ван „матичне” републике/покрајине опада од 461 у 1976. на 422 у 1981. години (табела 17. у ОСКП). Због тога процентуално учешће ових у укупном броју ООУР систематски из године у годину опада од 3% у 1976. на 1,39% у 1981. (табела 11.45). Од 1982. године то учешће поново почиње благо да расте од 1,99% у тој години на 2,35% у 1987. години (табела 11.45).

Ситуација код радних организација удружених у сложене ОУР ван „матичне” републике, односно покрајине нешто је другачија њихов број стално се повећава (2 у 1976. години и 124 у 1987, да би се њихов број први пут смањило у 1988. години на 118), а и њихово релативно учешће (с изузетком 1981. и 1988.) стално расте од нуле у 1976. на 3,39% у 1987. години (табела 11.46). У 1988. години то учешће је пало на 3,2%.

О степену отворености (затворености) једне републике/покрајине према другој треба закључивати на основу посебних података за радне организације са ООУР и посебних података о сложеним ОУР. Разлози за ово садржани су у чињеници да су ООУР у оквиру радне организације ипак чвршће међусобно повезане (у погледу остваривања заједничког дохотка и у погледу одговорности за обавезе удружених чланица), него што је то случај код ООУР на нивоу сложене ОУР. Стога су у табели 11.39. дати подробнији подаци (за сваку годину) за ООУР удружене у радне организације, а у табели 11.43. преглед радних организација удружених у сложене ОУР ван „матичне” републике, односно покрајине.

Табеле 11.39. и 11.43. омогућавају детаљну анализу међутериторијалне повезаности по републикама/покрајинама у посматраном раздобљу. Увид у податке изнете у овим табелама као и увид у сумарне прегледе дата у табелама 11.45. и 11.46. омогућава да се закључи да у посматраном периоду не само што није дошло до очекиване (Уставом и ЗУР-ом постулиране) интеграције рада и средстава на јединственом југословенском привредном простору, већ је у том раздобљу дошло до снажно израженог затварања унутар републичких и покрајинских граница, односно до наглашене територијализације у организовању „удруженог” рада.

Табеле 11.37, 11.38, 11.40, 11.41, 11.42 и 11.44. показују степен организационе интегрисаности привреде Косова у југословенску привреду.

Већ на основу летимичног погледа на табелу 11.37. у којој се налазе подаци о радним организацијама према територијалној припадности њихових чланица (ООУР-а), да се закључити да је степен организационе укључености косовске у југословенску привреду веома низак: у ствари, косовске радне организације имају своје ООУР-е само на подручју уже Србије; и њихов број је веома мали и стагнантан једна или две, у зависности од године посматрања.

Ситуација у погледу удружености косовских ООУР у РО које имају седиште ван Косова унеколико је различита: око 20 косовских ООУР организационо је повезано са РО из других република и САП Војводине; при томе, највећи број отпада на ООУР-е који су у саставу РО са ужег подручја Србије (види табелу 11.38).

Табела 11.40. сумира тенденције релативног смањења учешћа ООУР Косова удружених у РО СР и САП Војводине (6,3% у укупном броју ООУР 1976, 33% у 1988. години), односно ООУР из СР и САП Војводине које се налазе у саставу косовских РО (0,6% од укупног броја ООУР у 1976. и 0,2% у 1988. години).

Када је реч о територијалној повезаности РО учлањених у СОУР ван „матичне” територије онда ситуација изгледа овако: све до 1982. године СОУР са седиштем на Косову нису у свом саставу имали ниједну РО изван Косова. Од 1982. једна РО из Војводине и две РО са ужег подручја Србије налазе се у косовским СОУР (табела 11.41).

С друге стране, расте апсолутно број косовских РО које су чланице СОУР с других подручја (од два у 1978. на десет у 1988. години); у ствари, реч је само о СОУР из Босне и Херцеговине, Словеније и са ужег подручја Србије (види табелу 11.42).

Из табеле 11.44. може се видети да тај апсолутни раст од 1984. године значи релативан пад (од 10,8% укупног броја РО на 9,4% у 1988). Када је реч о ванкосовским РО удруженим у косовске СОУР тај релативни пад да се забележити од самог почетка (од 4,9% у 1982. на 2,8% у 1988).

Табела 11.37. Косово: РО према територијалној припадности њихових чланица (ООУР), 1976–1988.

Година	Број РО	Број ООУР удружених у РО са седиштем на Косову на територији:										Укупно ООУР из СР и САП Војводине у косовским РО
		Укупно	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	КОС	ВОЈ	
1976	71	331	-	-	-	-	-	331	2	329	-	2
1977	78	365	-	-	-	-	-	365	2	363	-	2
1978	92	394	-	-	-	-	-	694	2	392	-	2
1979	108	494	-	-	-	-	-	494	2	492	-	2
1980	117	556	-	-	-	-	-	556	2	554	-	2
1981	137	630	-	-	-	-	-	630	1	629	-	1
1982	140	633	-	-	-	-	-	633	1	632	-	1
1983	140	643	-	-	-	-	-	643	2	641	-	2

Година	Број РО	Број ООУР удружених у РО са седиштем на Косову на територији:										Укупно ООУР из СР и САП Војводине у косовским РО
		Укупно	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	КОС	ВОЈ	
1984	142	651	-	-	-	-	-	651	2	649	-	2
1985	140	646	-	-	-	-	-	646	2	644	-	2
1986	140	633	-	-	-	-	-	633	1	632	-	1
1987	137	643	-	-	-	-	-	643	1	641	-	2
1988	129	604	-	-	-	-	-	604	2	603	-	1

Табела 11.38. Косово: ООУР према територијалној припадности РО чије су ООУР чланице

Година	Број ООУР	Број ООУР удружених у РО на територији:										Укупно ООУР удружене у РО СР и САП Војводине
		Укупно	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	КОС	ВОЈ	
1976	351	1	-	-	2	-	-	348	19	329	-	22
1977	387	1	-	-	2	-	1	383	20	363	-	24
1978	408	-	-	-	2	-	1	405	13	392	-	16
1979	509	-	-	-	2	-	1	506	14	492	-	17
1980	571	-	-	-	2	-	-	569	15	554	-	17
1981	633	-	-	-	2	-	-	631	12	629	-	14
1982	651	-	-	-	2	-	-	649	16	632	1	19
1983	660	-	-	-	2	-	-	658	16	641	1	19
1984	669	1	1	-	2	-	-	667	17	649	1	22
1985	666	1	1	-	2	-	1	661	16	644	1	22
1986	651	-	-	-	2	-	-	649	16	632	1	19
1987	662	1	1	-	2	1	1	656	14	641	1	21
1988	623	-	1	-	2	1	1	618	15	603	-	20

Табела 11.39. Територијална повезаност: ООУР удружене у РО других СР/САП и ООУР из других СР/САП у РО посматране СР/САП, 1976-1988.

у%

СР/САП	Година	Основне организације	
		Удружене у РО других СР/САП	Из других СР/САП у њеним РО
БИХ	1976	3	2,2
	1977	2,4	1,8
	1978	1,7	1,1
	1979	1,7	1
	1980	1,5	0,9
	1981	1,6	0,9
	1982	1,6	1,1
	1983	1,6	1
	1984	1,7	1,3
	1985	1,6	1,4
	1986	1,5	1,1
	1987	1,5	1,4
1988	1,7	1,2	

СР/САП	Година	Основне организације	
		Удружене у РО других СР/САП	Из других СР/САП у њеним РО
ЦГО	1976	9,1	1,6
	1977	8,8	1,4
	1978	6,3	0,9
	1979	6,1	0,7
	1980	5,7	1
	1981	5,8	0,7
	1982	5	0,7
	1983	5	0,7
	1984	5,8	0,9
	1985	5,4	0,7
	1986	5,3	0,8
	1987	5,5	0,7
	1988	6,7	0,7
ХРВ	1976	1,8	2
	1977	1,8	1,9
	1978	1,9	1,8
	1979	2	1,8
	1980	1,9	1,8
	1981	1,9	1,9
	1982	2,1	2
	1983	2,1	2
	1984	2,3	2,1
	1985	2,5	2
	1986	2,4	2
	1987	2,5	1,9
	1988	2,7	2
МАК	1976	3	1,6
	1977	2,8	1,6
	1978	2,4	1,4
	1979	2,3	1,4
	1980	1,8	1,3
	1981	1,8	1,3
	1982	2,2	1,2
	1983	2,2	1,2
	1984	2,3	1,3
	1985	2,3	1,4
	1986	2,5	1,4
	1987	2,5	1,4
	1988	2,8	1,6
СЛО	1976	1,1	2,8
	1977	0,9	2,7
	1978	0,8	2,5
	1979	0,7	2,6
	1980	0,6	2,1

СР/САП	Година	Основне организације		
		Удружене у РО других СР/САП	Из других СР/САП у њеним РО	
СЛО	1981	0,7	2,4	
	1982	0,8	2,7	
	1983	0,8	2,7	
	1984	0,9	2,8	
	1985	0,9	2,8	
	1986	1	2,8	
	1987	0,9	2,9	
	1988	1	3,3	
	СРБ	1976	1,7	2,1
		1977	1,6	1,9
1978		1,4	1,7	
1979		1,3	1,6	
1980		1,2	1,4	
1981		1,2	1,4	
1982		1,4	1,7	
1983		1,3	1,4	
1984		1,5	1,5	
1985		1,5	1,6	
1986		1,5	1,6	
1987		1,5	1,6	
1988		1,4	1,8	
УПС	1976	2,4	6,2	
	1977	2,3	5,3	
	1978	2,3	4,9	
	1979	2,2	4,5	
	1980	2	3,9	
	1981	1,9	3,7	
	1982	2,2	3,8	
	1983	2,1	3,8	
	1984	2,2	4	
	1985	2,2	4,2	
	1986	2,3	4,4	
	1987	2,4	4,6	
	1988	2,3	5,1	
КОС	1976	6,3	0,6	
	1977	6,2	0,5	
	1978	3,9	0,5	
	1979	3,3	0,4	
	1980	3	0,4	
	1981	2,3	0,4	
	1982	2,9	0,1	
	1983	2,9	0,3	
1984	3,4	0,3		
1985	3,3	0,3		

СР/САП	Година	Основне организације	
		Удружене у РО других СР/САП	Из других СР/САП у њеним РО
КОС	1986	3,3	0,3
	1987	3,1	0,3
	1988	3,3	0,2
ВОЈ	1976	6,9	1
	1977	5,2	0,9
	1978	4,9	1
	1979	4,3	1
	1980	3,7	1,1
	1981	3,4	1
	1982	3,5	0,9
	1983	3,4	1
	1984	3,5	1,1
	1985	3,7	1
	1986	3,7	1
	1987	3,6	1
1988	3,5	1	

Табела 11.40. Територијална повезаност косовске привреде: ООУР удружене у РО СР и САП Војводине и ООУР из СР и САП Војводине удружене у косовске РО, 1976–1988.

у процентима

Година	ООУР	
	Косова удружене у РО СР и САП Војводине	из СР и САП Војводине у косовским РО
	1	2
1976	6,3	0,6
1977	6,2	0,5
1978	3,9	0,5
1979	3,3	0,4
1980	3	0,4
1981	2,3	0,4
1982	2,9	0,1
1983	2,9	0,3
1984	3,4	0,3
1985	3,3	0,3
1986	3,3	0,3
1987	3,1	0,3
1988	3,3	0,2

Табела 11.41. Косово: СОУР према територијалној припадности њихових чланица (РО), 1976–1988.

Година	Број СОУР -а	Број РО удружених у СОУР са седиштем на Косову на територији:										Укупно РО из СР и САП Војводине у косовским СОУР
		Укупно	БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	КОС	ВОЈ	
1976	4	39	-	-	-	-	-	39	-	39	-	-
1978	4	43	-	-	-	-	-	43	-	43	-	-
1980	5	50	-	-	-	-	-	50	-	50	-	-
1981	5	49	-	-	-	-	-	49	-	49	-	-
1982	6	61	-	-	-	-	-	61	2	58	1	3
1983	6	62	-	-	-	-	-	62	2	59	1	3
1984	9	99	-	-	-	-	-	99	2	96	1	3
1985	9	101	-	-	-	-	-	101	2	98	1	3
1986	9	108	-	-	-	-	-	108	2	105	1	3
1987	9	108	-	-	-	-	-	108	2	105	1	3
1988	9	109	-	-	-	-	-	109	2	106	1	3

Табела 11.42. Косово: РО према територијалној припадности СОУР чије су РО чланице

Година	Број РО	Број РО удружених у СОУР на територији:									Укупно ООУР удружене у РО СР и САП Војводине
		БИХ	ЦГО	ХРВ	МАК	СЛО	СРБ	УПС	КОС	ВОЈ	
1976	39	-	-	-	-	-	39	-	39	-	-
1978	45	-	-	-	-	-	45	2	43	-	2
1980	53	-	-	-	-	-	53	3	50	-	3
1981	52	-	-	-	-	-	52	3	49	-	3
1982	65	1	-	-	-	-	64	6	58	-	7
1983	66	2	-	-	-	-	65	6	59	-	7
1984	104	1	-	-	-	-	103	7	96	-	8
1985	106	1	-	-	-	1	104	6	98	-	8
1986	113	1	-	-	-	1	111	6	105	-	8
1987	114	2	-	-	-	1	111	6	105	-	9
1988	116	3	-	-	-	1	112	6	106	-	10

Табела 11.43. Територијална повезаност: Радне удружене у сложене организације, 1976–1988.

СР/САП	Година	Радне организације	
		Удружене у СОУР других СР/САП	Из других у њеним
		1	2
БИХ	1976	-	-
	1978	0,5	2
	1980	0,8	1,5
	1981	0,8	1,4
	1982	1,1	1,7
	1983	1,2	1,3
	1984	1,3	1,5
	1985	1,6	2,3
	1986	1,7	2,5
	1987	1,8	2,6
1988	1,3	2,6	
ЦГО	1976	-	-
	1978	12,5	-
	1980	24,1	-
	1981	29,2	-
	1982	22,6	-
	1983	22,6	-
	1984	21,2	-
	1985	20	-
	1986	16,7	-
	1987	20	-
1988	24,3	-	
ХРВ	1976	0,6	-
	1978	1,7	1
	1980	1,7	0,7
	1981	1,5	0,8
	1982	1,6	1,4
	1983	1,4	1,6
	1984	1,9	1,9
	1985	2,2	2,1
	1986	2,2	2,2
	1987	2,4	2,6
1988	2,2	2,2	
МАК	1976	2,6	-
	1978	7,4	-
	1980	6,1	-
	1981	5,6	-
	1982	5	-
	1983	5,3	-
1984	7,5	-	

СР/САП	Година	Радне организације	
		Удружене у СОУР других СР/САП	Из других у њеним
		1	2
МАК	1985	7,5	-
	1986	7,4	-
	1987	8,1	-
	1988	8,8	-
СЛО	1976	-	-
	1978	0,6	-
	1980	0,4	2,2
	1981	0,4	1,9
	1982	0,4	1,9
	1983	0,6	2,1
	1984	1	2,9
	1985	1,2	2,7
	1986	1,5	2,8
	1987	1,5	3,2
1988	1,5	3	
СРБ	1976	-	0,5
	1978	0,8	1,3
	1980	1,3	2
	1981	1,3	1,9
	1982	0,6	1,8
	1983	0,7	1,9
	1984	1	2
	1985	1,7	2,3
	1986	1,8	2,3
	1987	2,1	2,6
1988	2,1	2,5	
УПС	1976	-	0,7
	1978	1,2	3,7
	1980	1,2	6,3
	1981	1,2	6,3
	1982	1,5	5,8
	1983	1,8	5,8
	1984	2,1	5,9
	1985	2,3	6,7
	1986	2,4	6,7
	1987	2,8	7
1988	2,6	6,7	
КОС	1976	-	-
	1978	4,4	-
	1980	5,7	-
	1981	6,1	-
	1982	10,8	4,9
	1983	12,1	4,8

СР/САП	Година	Радне организације	
		Удружене у СОУР других СР/САП	Из других у њеним
		1	2
КОС	1984	7,7	3
	1985	7,5	3
	1986	7,1	2,8
	1987	7,9	2,8
	1988	9,4	2,8
ВОЈ	1976	-	0,4
	1978	2,9	1,3
	1980	6,2	1,3
	1981	7,3	0,8
	1982	6	0,7
	1983	5,8	1,1
	1984	5,5	1,1
	1985	6,5	1,1
	1986	6,3	1,1
	1987	6,3	1,1
	1988	6,6	1,1

¹ У 1980. и 1981. години обухваћене су и радне организације коопераната и земљорадничке задруге, као и њихове удружене чланице.

Табела 11.44. Територијална повезаност косовске привреде: Радне удружене у сложене организације, 1976-1988.

Година	Радне организације	
	Косова удружене у СОУР СР и САП Војводине	из СР и САП Војводине у косовским СОУР
	1	2
1976	-	-
1978	4,4	-
1980	5,7	-
1981	6,1	-
1982	10,8	4,9
1983	12,1	4,8
1984	7,7	3
1985	7,5	3
1986	7,1	2,8
1987	7,9	2,8
1988	9,4	2,8

Табела 11.45. Територијална повезаност: ООУР-и лоцирани ван „матичне” СР/САП, 1976–1988.

Година	Укупан број ООУР-а у ЈУГ	Индекс (1976 = 100)	Број ООУР-а ван „матичне” СР/САП	Индекс (1976 = 100)	ООУР-а ван „матичне” СР/САП у %
	1	2	3	4	5
1976	15303	100	461	100	3,01
1977	16242	106,14	432	93,71	2,66
1978	17756	116,04	414	89,8	2,33
1979	19202	125,49	428	92,84	2,23
1980	20674	135,11	411	89,15	1,99
1981	21820	142,6	422	91,54	1,93
1982	21932	143,33	436	94,58	1,99
1983	21579	141,02	430	93,28	1,99
1984	21234	138,77	460	99,78	2,17
1985	20251	132,34	452	98,05	2,23
1986	19154	125,17	458	99,35	2,39
1987	17733	115,88	402	87,2	2,27
1988	16073	105,03	379	82,21	2,35

Табела 11.46. Територијална повезаност: РО лоциране ван „матичне” СР/САП, 1976–1988.

Година	Број РО у ЈУГ удружених у СОУР	Индекс (1976 = 100)	Од тога број РО удружен ван „матичне” СР/САП	Индекс (1976 = 100)	% РО удружених ван „матичне” СР/САП
	1	2	3	4	5
1976	887	100	2	100	0,2
1977	1063	119,8	12	600	1,1
1978	1739	196,1	29	1450	1,7
1979	2442	275,3	46	2300	1,9
1980	2807	316,5	66	3300	2,4
1981	3079	347,1	70	3500	2,3
1982	3374	380,4	84	4200	2,5
1983	3490	393,5	89	4450	2,6
1984	3607	406,6	102	5100	2,8
1985	3610	406,9	113	5650	3,1
1986	3647	411,2	116	5800	3,2
1987	3657	412,3	124	6200	3,4
1988	3641	410,4	118	5900	3,2

¹ Реч је о броју РО које су удружене у СОУР а не у укупном броју РО у југословенској привреди.

12. ИНТЕГРИСАНОСТ ПРИВРЕДЕ КОСОВА У СВЕТСКУ ПРИВРЕДУ

Избор показатеља који најбоље репрезентују начин и степен интегрисаности косовске у светску привреду двоструко је ограничен. С једне стране, Косово је привредно најмање развијено подручје Југославије која је и сама маргинално укључена у међународну поделу рада.

С друге стране, одбир показатеља ограничен је расположивим званичним статистичким подацима. Посебан проблем представљају подаци о увозу и извозу роба, који се према постојећим статистичким истраживањима евидентирају у текућим цена (по статистичким или текућим курсевима). То значи да њихова величина зависи од политике курса динара и да нису ваљана информациона основа за анализу.

Стога су за потребе овог истраживања преведене вредности извоза и увоза робе (укупно и по валутним подручјима) у сталне цене 1972. године. У најкраћем, методологија превођења текућих у реалне вредности састоји се у следећем: 1. Од доларских вредности извоза и увоза изражених по статистичком курсу долара формиране се серије ланчаних индекса извоза и увоза робе. 2. Овако формиране серије ланчаних индекса кориговане су извозним, односно увозним индексом цена. 3. Узимајући 1972. за базну годину и статистички курс долара у тој години израчунате су реалне стопе промена наведених величина и тако формиране серије вредности у сталним ценама. Како за републике и покрајине нису расположиве вредности извоза и увоза услуга, анализа је ограничена само на увоз и извоз робе. Тиме се, међутим, у анализи интегрисаности привреде Косова у светску привреду не чини пропуст, јер је и интуитивно јасно да извоз и увоз услуга чини незнатан део укупне размене Косова са иностранством. Изабрани показатељи израчунати су и анализирани за привреде Косова, Србије и Југославије чиме је омогућено њихово поређење. Интегрисаност привреде Косова испитана је, дакле, у компаративном контексту.

Сви изворни подаци коришћени у студији су званични подаци Савезног завода за статистику. Величине које се односе на Југославију представљају збир вредности за републике и покрајине, односно изузет је део који изворно припада федерацији.

Резултати истраживања презентовани су у три основна дела: извоз робе, увоз робе и пословно техничка сарадња са иностранством.

12.1. ИЗВОЗ РОБЕ

Степен интегрисаности привреде неке земље или подручја у међународну поделу рада, представља поуздан показатељ нивоа привредне развијености и структурних карактеристика привреде.

Динамика и структура извоза робе и његово учешће у друштвеном производу су основни показатељи степена интегрисаности привреде у међународну поделу рада. Јачање извозних могућности привреде уз стално ширење веза са међународним окружењем, због својих добро познатих позитивних повратних ефеката, представљају пресудан фактор динамичнијег развоја.

12.1.1. Динамика робног извоза у периоду од 1972. до 1988. године

У периоду од 1972. до 1988. године привреда Косова бележи динамичнији раст друштвеног производа (3,14% просечно годишње) него привреда Србије (3,14%) и привреда Југославије (3,11%). Током овог раздобља постоје два квалитативно различита потпериода: један од 1972. до 1978. године који карактерише динамичан развој и други од 1979. до 1988. године чија је општа карактеристика успоравање, стагнација и пад (*графикони 12.1, 12.2 и 12.3*).

На Косову је и у другом потпериоду друштвени производ динамичније растао у поређењу са осталим подручјима и Југославијом у целини. Друштвени производ укупне привреде у периоду од 1978. до 1988. године на Косову растао је по просечној годишњој стопи од 2,31%, док је у истом периоду друштвени производ укупне привреде Србије растао по стопи од 1,80%, а Југославије по стопи од 1,81% просечно годишње. Просечно учешће друштвеног производа Косова у друштвеном производу Југославије и Србије (рачунато преко кумулатива) у оба потпериода остало је непромењено и износи 2,08% друштвеног производа Југославије, односно 5,55% друштвеног производа Србије.

Кратак осврт на динамику друштвеног производа Косова и његово учешће у друштвеном производу Србије и Југославије био је нужан јер даје полазне величине за компаративну анализу степена интегрисаности привреде Косова у светску привреду. Осим тога, обим и динамика извоза, па и укупних веза привреде одређеног подручја с иностранством, поред осталог, битно су одређени динамиком друштвеног производа.

Кретање извоза робе косовске привреде, такође, показује два различита потпериода, али за разлику од друштвеног производа, извоз знатно заостаје за југословенским просеком, као и просеком привреде Србије. Тако је, на пример, извоз робе косовске привреде у периоду од 1972. до 1988. године просечно растао (7,41%) знатно брже него извоз робе Србије (3,42%) и Југославије (4,40%). У потпериоду 1978–1988, међутим, извоз робе привреде Косова растао је мање од 1% просечно годишње. Како је и извоз робе Србије и Југославије у истом потпериоду такође стагнирао учешће Косова у укупном извозу роба незнатно је смањено (са 1,97% на 1,94%, односно са 5,61% на 5,55%).

Подаци из *табела 12.1. и 12.2. и графикана 12.7.* говоре да је учешће извоза Косова у извозу Србије и Југославије незнатно мање од учешћа друштвеног производа Косова у друштвеном производу ових подручја.

За детаљнију анализу извоза робе у *табели 12.3.* дати су извозни коефицијенти (дефинисани односом извоза и друштвеног производа). Кретање вредности извозних коефицијената Косова значајно је различито по годинама и креће се од 7,2 у 1971. години до 18,3 у 1975. години. Просечан извозни коефицијент обрачунат на бази кумулативних вредности у периоду од 1971. до 1988. године за Косово означи 13,4 што је приближно извозном коефицијенту Србије у истом периоду, али мање од извозног коефицијента Југославије (14,2). У потпериоду 1978. до 1988. године извозни коефицијенти бележе пад у сва три подручја, уз задржавање међусобних односа из првог потпериода.

Дакле, у просеку, привреда Косова у поређењу с привредом Југославије мањи део свог друштвеног производа реализује извозом роба (*табела 12.4*). Када се зна да извоз у друштвеном производу Југославије учествује знатно мање него што је то случај са развијенијим европским земљама (Аустрија 37,4; Француска 25,5; Грчка 21,01; Италија 26,85; Норвешка 48,24; Швајцарска 37,54), јасно је да је, посматрано с овог аспекта, укљученост косовске у светску привреду врло скромна.

На потпуно одсуство јасно дефинисане извозне стратегије Косова (исто важи и за Србију и Југославију) поред ниског учешћа извоза у друштвеном производу указују и подаци о годишњим стопама промена извоза робе: те промене обележавају знатне годишње осцилације.

12.1.2. Динамика и структура извоза робе по валутним подручјима

Уз изузетно високе годишње осцилације у периоду 1978. до 1988. године и поред заостајања укупног извоза роба, привреда Косова је забележила највишу просечну годишњу стопу раста извоза роба на *конвертибилно подручје* (6,53%). У истом периоду извоз роба на конвертибилно подручје из Србије растао је по стопи од 4,73%, а из Југославије по стопи од 4,72% просечно годишње (*табела 12.5 и графикон 12.13*).

Подаци о динамици извоза робе на конвертибилно подручје (*графикон 12.10*) недовољно показују стварну опредељеност извозне понуде према овом подручју. Стога је, на бази кумулатива, израчунато учешће конвертибилног у укупном извозу (*табела 12.5*). Просечно учешће конвертибилног извоза Косова у укупном извозу од 43,0% знатно је мање од истог односа у Србији и Југославији (60,8% односно 65,2%). Релативно мање учешће извоза роба на конвертибилно подручје у укупном извозу роба резултира у натпросечној конвертибилној задужености Косова.

Узрок стагнације укупног извоза робе привреде Косова у потпериоду од 1978. до 1988. године лежи, пре свега, у паду извоза на *клириншко подручје* (-4,88%). Успоравање извоза роба на клириншко подручје у истом периоду бележе и привреде Србије и Југославије (*табела 12.6. и графикон 12.13*).

Табела 12.1. Друштвени производ укупне привреде (принцип чистих делатности, цене 1972. године)

у милионима динара

	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1989	просечна стопа	
																			1972-1988	1978-1988
ЈУГ	235550	245565	257685	279686	289893	301191	325445	329232	372226	380864	386370	388174	384265	391836	393742	407749	403320	396621	3,11	1,81
СРБ	87968	91796	96572	104870	108061	113383	122266	128642	138947	142623	145174	147206	144691	146800	147162	152580	150297	148816	3,14	1,80
КОС	4719	4951	5184	5858	6372	6499	6729	7018	7419	7594	8043	8019	7875	7687	8313	8901	8719	8651	3,63	2,31
годишње стопе раста																			просечна стопа	
																			1972-1988	1978-1988
ЈУГ		4,3	4,9	8,5	3,6	3,9	8,1	1,2	13,1	2,3	1,4	0,5	-1,0	2,0	0,5	3,6	-1,1	-1,7	3,11	1,81
СРБ		4,4	5,2	8,6	3,0	4,9	7,8	5,2	8,0	2,6	1,8	1,4	-1,7	1,5	0,2	3,7	-1,5	-1,0	3,14	1,80
КОС		4,9	4,7	13,0	8,8	2,0	3,5	4,3	5,7	2,4	5,9	-0,3	-1,8	-2,4	8,1	7,1	-2,0	-0,8	3,63	2,31
учешће Косова у %																			просечно учешће	
																			1972-1988	1978-1988
ЈУГ = 100	2,00	2,02	2,01	2,09	2,20	2,16	2,07	2,13	1,99	1,99	2,08	2,07	2,05	1,96	2,11	2,10	2,16	2,18	2,08	2,08
СРБ = 100	5,36	5,39	5,37	5,59	5,90	5,73	5,50	5,46	5,34	5,32	5,54	5,45	5,44	5,24	5,65	5,83	5,80	5,81	5,55	5,54

Табела 12.2. Извоз у милионима динара (цене 1972)

	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	просечна стопа	
																			1972-1988	1978-1988
ЈУГ	32702	38032	45448	41176	40435	46581	44438	43949	45795	50640	52665	48036	48011	52063	56014	59219	65438	68040	4,40	3,95
СРБ	12263	14346	15106	15007	14383	16109	15018	15111	15327	18236	19442	17719	17455	18040	19511	21156	22101	21733	3,42	3,42
КОС	342	504	647	991	1169	1142	1055	965	1044	1178	1051	939	928	1054	1124	972	1012	1154	7,41	0,82
годишње стопе раста																			просечна стопа	
																			1972-1988	1978-1988
ЈУГ		16,3	19,5	-9,4	-1,8	15,2	-4,6	-1,1	4,2	10,6	4,0	-8,8	-0,1	8,4	7,6	5,7	10,5	4,0	4,40	3,95
СРБ		17,0	5,3	-0,7	-4,2	12,0	-6,8	0,6	1,4	19,0	6,6	-8,9	-1,5	3,4	8,2	8,4	4,5	-1,7	3,42	3,42
КОС		47,4	28,4	53,2	18,0	-2,3	-7,6	-8,5	8,2	12,8	-10,8	-10,7	-1,2	13,6	6,6	-13,5	4,1	14,0	7,41	0,82
учешће Косова у %																			просечно учешће	
																			1972-1988	1978-1988
ЈУГ = 100	1,05	1,33	1,42	2,41	2,89	2,43	2,37	2,20	2,28	2,33	2,00	1,95	1,93	2,02	2,01	1,64	1,55	1,70	1,97	1,94
СРБ = 100	2,79	3,51	4,28	6,60	0,13	7,09	7,02	6,39	6,81	6,46	5,41	5,30	5,32	5,84	5,76	4,59	4,58	5,31	5,61	5,55

Табела 12.3. Учешће извоза у друштвеном производу (извозни коефицијенти)

	просечно учешће																			
	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	72-88	78-88
ЈУГ	13,9	15,5	17,6	14,7	13,9	15,5	13,7	13,3	12,3	13,3	13,6	12,4	12,5	13,3	14,2	14,5	16,2	17,2	14,2	13,9
СРБ	13,9	15,6	15,6	14,3	13,3	14,2	12,3	11,7	11,0	12,8	13,4	12,0	12,1	12,3	13,3	13,9	14,7	14,6	13,3	12,9
КОС	7,2	10,2	12,5	16,9	18,3	17,6	15,7	13,8	14,1	15,5	13,1	11,7	11,8	13,7	13,5	10,9	11,6	13,3	13,4	12,9
индекс нивоа																				
ЈУГ = 100	52,20	65,73	70,76	114,91	131,53	113,62	114,82	103,01	114,38	116,67	95,87	94,62	94,32	103,20	95,04	75,19	71,54	77,74	94,33	92,91
СРБ = 100	51,99	65,14	79,79	118,22	137,83	123,68	127,64	117,06	127,57	121,32	97,57	97,28	97,68	111,58	101,98	78,76	78,93	91,32	101,08	100,17

Табела 12.4. Учешће Србије и Косова у југословенском извозу / учешће Србије и Косова у југословенском друштвеном производу (коефицијенти)

	ПРОСЕК																			
	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	72-88	78-88
СРБ	1,0	1,0	0,9	1,0	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9	1,0	1,0	1,0	1,0	0,9	0,9	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9
КОС	0,5	0,7	0,7	1,1	1,3	1,1	1,1	1,0	1,1	1,2	1,0	0,9	0,9	1,0	1,0	0,8	0,7	0,8	0,9	0,9
индекс нивоа																				
СРБ = 100	51,99	65,14	79,79	118,22	137,83	123,68	127,64	117,06	127,57	121,32	97,57	97,28	97,68	111,58	101,98	78,76	78,93	91,32	101,08	100,17

Табела 12.5. Извоз у милионима динара, цене 1972. (конвертибилно подручје)

	ПРОСЕК												
	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	78-88
ЈУГ	31126	29255	31590	32422	30765	27337	29940	33380	34275	37125	46883	51696	4,72
СРБ	9400	9879	10106	10471	10053	9083	9939	10854	11684	12411	15040	15627	4,73
КОС	382	366	480	480	359	269	324	449	464	411	538	765	6,53
ПРОСЕК													
годишње стопе раста													
													78-88
ЈУГ		-6,0	8,0	2,6	-5,1	-11,1	9,5	11,5	2,7	8,3	263	10,3	4,72
СРБ		5,1	2,3	3,6	-4,0	-9,6	9,4	9,2	7,6	6,2	21,2	3,9	4,73
КОС		-4,2	313	-0,0	-25,1	-25,2	20,4	38,7	3,4	-11,6	30,9	42,4	6,53
ПРОСЕК													
учешће конвертибилног у укупном извозу													
													78-88
ЈУГ	70,0	66,6	69,0	64,0	58,4	56,9	62,4	64,1	61,2	62,7	71,6	76,0	65,2
СРБ	62,6	65,4	65,9	57,4	51,7	51,3	56,9	60,2	59,9	58,7	68,1	71,9	60,8
КОС	36,2	37,9	46,0	40,7	34,2	28,6	34,9	42,6	41,3	42,3	53,1	66,4	43,0
ПРОСЕК													
индекс нивоа													
													78-88
ЈУГ = 100	51,64	56,94	66,68	63,64	58,55	50,33	55,97	66,48	67,52	67,40	74,14	87,33	65,87
СРБ = 100	57,79	57,98	69,77	70,97	66,15	55,88	61,29	70,85	68,99	72,03	78,06	92,27	70,65

Табела 12.6. Извоз у милионима динара, цене 1972. (клириншко подручје)

	ПРОСЕК												
	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	78-88
ЈУГ	13312	14694	14205	18218	21900	20699	18071	18683	21739	22094	18555	16344	1,88
СРБ	5618	5232	5221	7765	9389	8636	7516	7186	7827	8745	7061	6106	0,76
КОС	673	599	564	698	692	670	604	605	660	561	474	388	-4,88
ПРОСЕК													
годишње стопе промене													
													78-88
ЈУГ		10,4	-3,3	28,3	20,2	-5,5	-12,7	3,4	16,4	1,6	-16,0	-11,9	1,88
СРБ		-6,9	-0,2	48,7	20,9	-8,0	-13,0	-4,4	8,9	11,7	-19,3	-13,5	0,76
КОС		-11,0	-5,9	23,8	-0,9	-3,1	-9,8	0,1	9,1	-14,9	-15,5	-18,2	-4,88
ПРОСЕК													
степен покривености клириншког увоза извозом													
													78-88
ЈУГ	102,7	114,7	87,4	92,9	121,6	123,9	98,0	98,7	122,3	133,3	111,0	121,4	110,8
СРБ	158,0	131,2	94,3	115,3	148,2	139,5	109,3	102,7	119,1	145,9	112,6	117,5	121,0
КОС	268,0	168,6	182,8	128,4	104,2	148,6	134,9	166,0	195,8	183,7	146,9	152,0	149,6
ПРОСЕК													
индекс нивоа													
													78-88
ЈУГ = 100	260,90	146,93	209,25	138,12	85,73	119,95	137,71	168,24	160,01	137,76	132,30	125,19	135,08
СРБ = 100	169,66	128,51	193,86	111,36	70,34	106,52	123,47	161,57	164,35	125,92	130,41	129,35	123,65

Табела 12.7. Извоз по степену обраде производа: учешће у укупном извозу у %

ГОДИНА	1980			1981			1982			1983			1984			1985			1986			1987			1988		
	ПОДРУЧЈЕ	СФРЈ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС		
УКУПНО	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0		
НЕДОРАЂЕНИ ПРОИЗВОДИ	6,0	7,3	6,2	6,1	6,0	3,2	5,8	5,9	25	7,2	7,4	3,8	6,1	8,2	4,6	5,3	6,5	2,8	5,7	6,2	3,2	5,6	5,9	4,4	5,5	4,9	3,0
ПРОИЗВОДИ ОБИЧНЕ ПРЕРАДЕ	23,6	21,6	44,6	19,2	16,5	33,7	19,8	16,5	31,7	22,1	16,4	32,8	23,4	17,8	35,8	22,2	19,8	35,4	19,7	16,1	32,2	24,1	21,3	44,7	25,8	25,3	48,6
ПРОИЗВОДИ ВИСОКЕ ПРЕРАДЕ	69,6	71,1	47,2	74,7	77,5	63,1	74,4	77,6	65,8	70,7	74,2	63,4	70,4	73,9	59,6	72,4	73,8	61,8	74,6	77,6	64,6	70,3	72,9	50,9	68,7	49,7	48,3

Табела 12.8. Извоз по степену обраде производа: учешће у % (СФРЈ=100)

ГОДИНА	1980			1981			1982			1983			1984			1985			1986			1987			1988		
	ПОДРУЧЈЕ	СФРЈ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС		
УКУПНО	100,0	35,9	2,3	100,0	36,0	1,9	100,0	36,4	1,9	100,0	36,1	1,9	100,0	34,4	2,0	100,0	34,8	2,0	100,0	23,4	1,6	100,0	33,7	1,5	100,0	31,8	1,7
НЕДОРАЂЕНИ ПРОИЗВОДИ	100,0	38,3	2,1	100,0	35,1	1,0	100,0	36,9	0,8	100,0	46,0	1,0	100,0	46,7	1,5	100,0	42,9	1,1	100,0	39,0	0,9	100,0	35,0	1,2	100,0	28,5	0,9
ГОДИНА	1980			1981			1982			1983			1984			1985			1986			1987			1988		

ПОДРУЧЈЕ	СФРЈ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС			
УКУПНО	100,0	35,9	2,3	100,0	36,0	1,9	100,0	36,4	1,9	100,0	36,1	1,9	100,0	34,4	2,0	100,0	34,8	2,0	100,0	23,4	1,6	100,0	33,7	1,5	100,0	31,8	1,7
ПРОИЗВОДИ ОБИЧНЕ ПРЕРАДЕ	100,0	32,8	4,6	100,0	30,9	3,4	100,0	30,4	3,1	100,0	26,8	2,8	100,0	26,2	3,1	100,0	31,0	3,2	100,0	29,2	2,7	100,0	29,8	2,9	100,0	31,3	3,2
ПРОИЗВОДИ ВИСОКЕ ПРЕРАДЕ	100,0	36,6	1,6	100,0	37,3	1,6	100,0	30,0	1,7	100,0	27,9	1,7	100,0	36,0	1,7	100,0	35,3	1,7	100,0	27,1	1,4	100,0	25,0	1,1	100,0	32,3	1,2

Табела 12.9. Извоз по економским наменама: учешће у % (СФРЈ=100)

ГОДИНА	1980			1981			1982			1983			1984			1985			1986			1987			1988		
	ПОДРУЧЈЕ	СФРЈ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС		
УКУПНО	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0		
ПРОИЗВОДИ ЗА РЕПРОДУКЦИЈУ	51,0	55,1	71,9	49,1	51,7	74,0	48,2	50,7	79,2	51,9	53,3	83,6	51,4	53,3	84,1	49,1	52,6	85,2	49,6	48,9	87,1	53,9	55,9	88,7	55,3	59,7	84,0
ПРОИЗВОДИ ЗА ИНВЕСТИЦИЈЕ	15,2	10,6	3,0	15,9	12,8	0,8	18,0	14,7	0,1	17,5	14,8	0,1	17,4	14,5	0,1	19,8	15,9	0,0	19,0	20,9	0,0	15,4	15,3	0,1	17,0	16,1	4,3
ПРОИЗВОДИ ЗА ШИРОКУ ПОТРОШЊУ	33,8	34,4	25,1	35,1	35,5	25,3	33,9	34,6	20,7	30,6	31,9	16,3	31,2	32,2	15,8	31,2	31,5	14,8	31,4	30,2	12,9	30,6	28,8	11,2	27,7	24,1	11,8

Табела 12.10. Извоз по економским наменама: учешће у % (СФРЈ=100)

ГОДИНА ПОДРУЧ- ЈЕ	1980		1981		1982		1983		1984		1985		1986		1987		1988															
	СФРЈ	КОС	СРБ	КОС	СРБ	КОС	СРБ	КОС	СРБ	КОС	СРБ	КОС	СРБ	КОС	СРБ	КОС	СРБ	КОС														
УКУПНО	100,0	35,9	2,3	100,0	36,0	1,9	100,0	36,4	1,9	100,0	36,1	100,0	36,1	1,9	100,0	37,1	3,1	100,0	34,4	2,0	100,0	34,0	2,0	100,0	35,6	1,6	100,0	33,7	1,5	100,0	31,8	1,7
ПРОИЗВОДИ ЗА РЕПРОДУКЦИЈУ	100,0	38,7	3,3	100,0	37,9	2,9	100,0	38,3	3,2	100,0	37,1	100,0	35,7	3,3	100,0	37,3	3,5	100,0	35,1	2,9	100,0	35,0	3,5	100,0	35,1	2,9	100,0	35,0	2,5	100,0	34,4	2,6
ПРОИЗВОДИ ЗА ИНВЕСТИЦИЈЕ	100,0	25,0	0,5	100,0	28,9	0,1	100,0	29,8	0,0	100,0	30,5	100,0	28,6	0,0	100,0	28,0	0,0	100,0	39,2	0,0	100,0	33,4	0,0	100,0	39,2	0,0	100,0	33,4	0,0	100,0	30,1	0,4
ПРОИЗВОДИ ЗА ШИРОКУ ПОТРОШЊУ	100,0	36,4	1,7	100,0	36,4	1,4	100,0	37,2	1,2	100,0	37,6	1,0	100,0	35,5	1,0	100,0	35,2	0,9	100,0	34,3	0,7	100,0	31,7	0,6	100,0	34,3	0,7	100,0	27,7	0,7		

И поред опадања извоза робе на клириншко подручје, преко половине (57%) извоза у овом раздобљу привреда Косова реализовала је на клириншком подручју.

12.1.3. Структура извоза робе по степену обраде и економским наменама

Битна одлика неразвијених земаља је да оне, поред тога што сразмемо мало учествују у међународној подели рада, у структури свог извоза имају доминантно заступљен извоз сировина и производа ниске фазе прераде. Недовољна заступљеност производа високе фазе прераде, поред негативних ефеката на запошљавање домаће радне снаге, посебно се неповољно одражава на односе у размени, јер је највећи део цена сировина под контролом најразвијенијих земаља. Нестабилност и, врло често, тенденцијски пад основне су карактеристике кретања цена ових производа на светском тржишту. Стога, разматрање структуре извоза по степену обраде и економским наменама пружа информацију о квалитативним аспектима интегрисаности привреде Косова у светско тржиште.

Структура извоза робе према степену обраде анализирана је у периоду од 1980. до 1988. године, при чему су односи и учешћа изведени из података у текућим ценама.

Подаци дати у табели 12.7. показују да у сва три анализирана подручја највеће учешће у структури укупног извоза имају производи високе фазе прераде, а најмање необрађени производи. При томе је потребно нагласити да је у свим годинама од 1980. до 1988. учешће производа високе прераде у укупном извозу роба Косова мање него у остала два подручја (табела 12.8). У појединим годинама ово учешће у извозу Косова било је готово једнако учешћу извоза производа обичне прераде.

Посматрано по категоријама извоза према степену обраде, Косово у Југославији сразмерно има највеће учешће у извозу производа обичне прераде. Оно је у свим годинама веће од југословенског просека.

У табели 12.9. приказана је структура извоза робе према економским наменама. Посматрано у целини Косово, Србија и Југославија у својој структури извоза највише извозе производе за репродукцију, а најмање производе за инвестиције. Учешће извоза производа за инвестиције у укупном извозу Косова, осим у 1980. и 1988. години, мање је од 1%, чиме се структура извоза овог подручја битно разликује од структуре извоза према економским наменама Србије и Југославије. Учешће производа за инвестиције у извозу Србије и Југославије приближно је на истом нивоу и креће се у распону од 10–20%. С обзиром на то да у структури властитог извоза Косова највише учествују производи за репродукцију, ови односи су задржани и код учешћа извоза Косова у појединим категоријама извоза по економским наменама. Учешће извоза производа намењених репродукцији у одговарајућој вредности за Југославију веће је од учешћа укупног извоза Косова у укупном извозу Југославије (табела 12.10).

12.1.4. Диверсификованост извоза и најважнији производи извозне понуде

Један од критеријума за вредновање положаја привреде у светској привреди је и разноврсност извозне понуде, јер диверсификована извозна понуда обезбеђује релативну стабилност укупног прихода од извоза амортизовањем негативних ефеката пада цена једних производа позитивним ефектима раста цена других производа. Проблеми извоза југословенске привреде и потичу делом због недовољног броја различитих производа који се извозе.

У табели 12.11. дата је листа производа чији извоз у периоду од 1984. до 1988. године чини око 80% вредности укупног извоза привреде Косова. Бирани су производи редоследом одређеним величином учешћа извоза производа у укупном извозу. Подаци из ове табеле показују да у последњих пет година извоз двадесетак производа представља готово четири петине укупног извоза Косова. При томе, вредност извоза само једног производа (акумулатора) од 1984. до 1987. године чини око једну трећину укупне вредности извоза, док је у 1988. години 45% укупне вредности извоза остварено продајом свега два производа (акумулатора и фероникла).

Изразита неразуђеност извозне понуде у којој апсолутно доминира мали број производа има уобичајене негативне последице на укупну вредност извоза: велику зависност од кретања цена на светском тржишту тих носећих производа и малу могућност компензације евентуалних губитака услед пада цена извозом других производа.

12.1.5. Оцењене маргиналне склоности извозу робе

Да би се прецизније утврдила природа и значајност везе извоза и друштвеног производа, оцењена је функција извоза у којој као независна варијабла фигурише друштвени производ. Другим речима, оцењено је у којој мери је динамика извоза била одређена кретањем друштвеног производа. Регресиони коефицијенти рачунати су за више потпериода због квалитативно различитих раздобља које показује динамика друштвеног производа и извоза.

Оцењена вредност коефицијента уз независно променљиву варијаблу друштвени производ, показује коју јединичну промену извоза узрокује јединична промена друштвеног производа. Резултати оцењивања садржани су у табелама 12.12 до 12.14.

У периоду 1971. до 1988. године јединични пораст друштвеног производа Косова иницирао је пораст извоза за 0,12 јединица (Југославија 0,12 јединица; Србија 0,11 јединица) (табела 12.12Д). Варијације укупног извоза Косова су у мањој мери објашњене варијацијама друштвеног производа ($R^2 = 47\%$), него што је то случај с варијацијама укупног извоза Југославије ($P^2 = 66\%$) и укупног извоза Србије ($R^2 = 71\%$). Интересантно је да и у периоду 1978. до 1988. године и у потпериодима тог раздобља (1979–1988; 1980–1988; 1981–1988) кретање изво-

за робе привреде Косова није корелисано с динамиком друштвеног производа (све оцене су несигнификантне, а R^2 мали). То значи да је у дефинисаним раздобљима кретање извоза косовске привреде независно од кретања друштвеног производа, односно да величина друштвеног производа нема никакав утицај на величину извоза. То није случај с привредом Србије и Југославије код којих је ова веза у дефинисаним потпериодима израженија и чвршћа него у целокупном разматраном раздобљу од 1971. до 1988. године.

Маргинална склоност извозу на конвертибилно и клириншко подручје оцењивана је за период од 1977. до 1988. године и различите потпериоде тога раздобља (табеле 12.13. и 12.14), јер дуже временске серије извоза по валутним подручјима нису расположиве. Оцењене маргиналне склоности извоза привреде Косова на конвертибилно подручје у свим периодима показале су се несигнификантним. У потпериоду 1979. до 1988. веза извоза робе на конвертибилно подручје и друштвеног производа Југославије и Србије је чвршћа него у случају укупног извоза робе.

Што се тиче оцена маргиналне склоности извоза роба на клириншко подручје, за Косово је само оцена за потпериод 1980. до 1988. године сигнификантна, али с негативним предзнаком коефицијента уз независно променљиву варијаблу. Овакав резултат је и очекиван с обзиром да је извоз робе привреде Косова на клириншко подручје у овом периоду забележио осетан пад.

Еластичитети извоза на промене друштвеног производа показују колики је процент раста извоза инициран једнопроцентним порастом друштвеног производа. (Резултати су презентовани у табелама 12.15. до 12.17). Оцењени еластичитети кореспондирају с оцењеним маргиналним склоностима извозу те и овом приликом неће бити посебно интерпретирани. Примера ради, у периоду од 1971. до 1978. године једнопроценти раст друштвеног производа Косова иницирао је раст укупног извоза роба за 2,68 јединица, док у потпериодима 1978–1988, 1979–1988, 1980–1988. и 1981–1988. раст друштвеног производа нема утицаја на извоз, односно његов је утицај статистички несигнификантан.

12.2. УВОЗ РОБЕ

12.2.1. Динамика увоза робе у периоду од 1972. до 1988. године

Отвореност привреде мери се, између осталог, и учешћем увоза у друштвеном производу. Карактеристика отворених привреда је високо учешће увоза у друштвеном производу. Вредност увоза, међутим, мора бити усклађена с вредношћу извоза. У супротном, високо учешће увоза у друштвеном производу води расту екстерне задужености која на дуги рок постаје ограничавајући фактор раста привреде.

У периоду од 1972. до 1988. године привреда Косова, као и у случају увоза, бележи највећи просечни годишњи пораст увоза робе (6,24%). Увоз робе

Табела 12.11. Неки производи извоза из САП Косово: учешће у укупном извозу у %

РБ НАЗИВ АРТИКЛА	1984	1985	1986	1987	1988
1 АКУМУЛАТОРИ ОЛОВНИ	22,00	25,10	28,56	17,77	9,85
2 АКУМУЛАТОРИ ОСТАЛИ	6,70	7,36	4,50	3,95	8,40
3 ЦИНК РАФИНИРАНИ ЕЛЕКТРОЛИТНИ	6,20	3,38	3,64	11,58	
4 СРЕБРО НЕОБРАЂЕНО	5,88	4,91	4,04	1,59	2,15
5 ЦЕВИ ШАВНЕ ОСТАЛЕ	5,58	6,88	1,87		
6 ЕЛЕКТРИЧНА ЕНЕРГИЈА	5,09	6,00	7,61	4,93	
7 ОБУЋА МУШКА СА ЂОНОВИМА ОД ГУМЕ	4,72	5,41	4,65	3,64	
8 ДЕЛОВИ МОТОРНИХ ВОЗИЛА ОБРАЂЕНИ	4,52	3,71	3,51	4,90	
9 ТРАКЕ ТРАНСПОРТНЕ	2,74	2,15	2,59	2,12	
10 ВИНО СТОНО У ДРУГИМ СУДОВИМА	2,44				
11 КАИШИ ЗА ТРАНСМИСИЈЕ ОД МЕКЕ ГУМЕ	2,02	2,13	3,76	3,37	2,03
12 ОЛОВО РАФИНИРАНО	1,81	2,04	2,38	4,04	2,43
13 БОКСИТ	1,78	2,05	2,28	1,86	1,61
14 ПРЕДИВО ЈЕД. ОД 4000–8000М	1,74			2,79	
15 ТКАНИНЕ ПАМУЧНЕ 85% ОСТАЛЕ	1,53				
16 ДУВАН НЕИЗЖИЉЕН ОСТАЛИ	1,44				
17 ПРЕДИВО ЈЕД. ОД 14000–40000М	1,26			1,82	
18 ЦЕВИ ШАВНЕ ПЛАТИРАНЕ	1,17	1,72		1,08	
19 ЦЕМПЕРИ И ПРСЛУЦИ ОД СИНТЕТИЧКОГ ВЛАКНА	1,14		0,98		
20 ФЕРОНИКЛ		4,14	3,26	9,80	26,50
21 ОБУЋА ОД ПОЛИВИНИЛ-ХЛОРИДА		1,54			
22 МОТОРИ ЗА СТРУЈУ ОСТАЛИ		1,16	1,14		
23 КЊИГЕ НА ДОМАЋИМ И СТРАНИМ ЈЕЗИЦИМА			1,20		
24 ЂУБРИВА КОМПЛ. СА Н. П И К			1,04		
25 МАТЕРИЈАЛ ОВЕСНИ ЗА ВОДОВЕ			1,02		
26 ЦЕМПЕРИ И ПРСЛУЦИ ОД СИНТЕТИЧКИХ ВЛАКНА			0,98		
27 РАДИЈАТОРИ ОСТАЛИ				1,25	1,28
28 СТОЛИЦЕ ОД ДРВЕТА ОСТАЛЕ				1,15	
29 ЦЕВИ ШАВНЕ ПЛАТИРАНЕ				1,08	
30 ЛИКОВИ И ПЛОЧЕ ПОЦИНКОВАНЕ				1,36	
31 ЦИНК СИРОВИ НЕЛЕГИРАНИ					5,16
32 АМОРТИЗЕРИ ОСИМ ЗА ВОЗИЛА ПРЕКО 70 Т					3,36
33 ТРАКЕ ОД ГУМЕ ШИРИНЕ ПРЕКО 20 ЦМ					2,78
34 ОЛОВО РАФИНИСАНО СИРОВО					2,43
35 СПОРТСКА ОБУЋА					1,81
36 МОТОРИ ЗА НАИЗМЕНИЧНЕ СТРУЈЕ МОНОФАЗНИ					1,68
37 ПРОФИЛИ ЦЕВИ ЗА ОТВОРЕНИМ СПОЈНИЦАМА					1,50
38 ТАПЕТИ ЗИДНИ					1,14
39 МОТОРИ ЗА НАИЗМЕНИЧНЕ СТРУЈЕ ДО 750 W					1,01
40 СЕДИШТА С КОСТУРОМ ОД ДРВЕТА					0,90
41 ПРЕДИВА ПАМУЧНА					0,83
42 ПРОФИЛИ ЗАВАРЕНИ НЕЛЕГИРАНИ					0,88
43 РЕШЕТКЕ, МРЕЖЕ, ПРЕСЕКА 3 ММ И ВЕЋЕ					0,72
УКУПНО	79,76	79,68	79,01	79,08	78,45

Табела 12.12. Оцењена маргинална склоност извозу робе

ПОДРУЧЈЕ/ПЕРИОД	71–78	71–79	71–80	71–82	71–84	71–86	71–88	78–88	79–88	80–88	81–88	
ЈУГ	КОЕФИЦИЈЕНТ	0,09	0,07	0,08	0,08	0,08	0,1	0,12	0,26	0,57	0,62	0,68
	t-СТАТИСТИКА	2,31	2,536	3,569	4,806	5,757	6,529	5,609	2,97	3,659	2,984	2,701
	R ²	0,47	0,48	0,61	0,7	0,73	0,75	0,66	0,49	0,63	0,56	0,55
СРБ	КОЕФИЦИЈЕНТ	0,05	0,04	0,06	0,07	0,07	0,09	0,11	0,3	0,47	0,44	0,53
	t-СТАТИСТИКА	1,922	1,989	3,078	4,512	5,541	6,192	6,23	4,506	4,563	2,971	2,824
	R ²	0,38	0,36	0,54	0,67	0,72	0,73	0,71	0,69	0,72	0,56	0,57
КОС	КОЕФИЦИЈЕНТ	0,32	0,27	0,25	0,18	0,16	0,13	0,12	0,01	-0,02	-0,02	0,04
	t-СТАТИСТИКА	4,731	4,294	4,841	3,685	3,682	3,525	3,775	0,257	-0,274	-0,303	0,501
	R ²	0,79	0,72	0,75	0,58	0,53	0,47	0,47	0,001	0,009	0,013	0,04

Табела 12.13. Оцењена маргинална склоност извозу робе на конвертибилно подручје

ПОДРУЧЈЕ/ПЕРИОД	77–83	71–84	77–85	77–86	77–88	78–88	79–88	80–88	81–88	
ЈУГ	КОЕФИЦИЈЕНТ	-0,004	0,01	0,02	0,05	0,13	0,18	0,44	0,57	0,66
	t-СТАТИСТИКА	-0,15	0,336	0,759	1,482	1,678	1,703	2,104	2,123	2,014
	R ²	0,004	0,018	0,08	0,22	0,22	0,24	0,36	0,39	0,4
СРБ	КОЕФИЦИЈЕНТ	0,009	0,02	0,04	0,06	0,13	0,17	0,34	0,47	0,58
	t-СТАТИСТИКА	0,425	0,883	1,252	1,949	2,104	1,815	2,101	2,09	1,994
	R ²	0,03	0,11	0,18	0,32	0,29	0,27	0,36	0,38	0,4
КОС	КОЕФИЦИЈЕНТ	-0,05	-0,05	-0,01	-0,002	0,08	0,09	0,09	0,13	0,19
	t-СТАТИСТИКА	-0,839	-0,747	-0,188	-0,0438	1,381	1,262	1,02	1,249	1,534
	R ²	0,12	0,085	0,005	0	0,16	0,15	0,12	0,18	0,28

Табела 12.14. Оцењена маргинална склоност извозу робе на клириншко подручје

ПОДРУЧЈЕ/ПЕРИОД	77–83	71–84	77–85	77–86	77–88	78–88	79–88	80–88	81–88	
ЈУГ	КОЕФИЦИЈЕНТ	0,1	0,09	0,1	0,1	0,09	0,08	0,12	0,04	0,02
	t-СТАТИСТИКА	2,944	3,199	3,692	4,432	3,477	2,426	1,673	0,485	0,167
	R ²	0,63	0,63	0,66	0,71	0,55	0,4	0,26	0,033	0,005
СРБ	КОЕФИЦИЈЕНТ	0,14	0,13	0,13	0,13	0,1	0,13	0,13	-0,03	-0,05
	t-СТАТИСТИКА	2,807	2,783	3,069	3,625	2,716	2,327	1,227	-0,225	-0,281
	R ²	0,61	0,56	0,57	0,62	0,42	0,38	0,16	0,007	0,01
КОС	КОЕФИЦИЈЕНТ	0,02	0,02	0,02	-0,01	-0,07	-0,08	-0,11	-0,15	-0,15
	t-СТАТИСТИКА	0,5	0,442	0,616	-0,452	-1,894	-1,576	-1,856	-249	-1,956
	R ²	0,05	0,03	0,05	0,02	0,26	0,22	0,3	0,47	0,4

Табела 12.15. Еластичност извоза робе у односу на друштвени производ

ПОДРУЧЈЕ/ПЕРИОД	71–78	71–79	71–80	71–82	71–84	71–86	71–88	78–88	79–88	80–88	81–88	
ЈУГ	КОЕФИЦИЈЕНТ	0,66	0,55	0,59	0,61	0,61	0,7	0,83	1,791	4,02	4,3	4,79
	t-СТАТИСТИКА	2,478	2,716	3,639	4,839	5,755	6,658	6,199	3,153	3,917	3,099	2,851
	R ²	0,51	0,51	0,62	0,7	0,73	0,76	0,71	0,52	0,66	0,58	0,58
СРБ	КОЕФИЦИЈЕНТ	0,38	0,31	0,43	0,55	0,56	0,65	0,74	232	3,67	3,3	3,99
	t-СТАТИСТИКА	2,078	2,164	3,134	4,503	5,521	6,221	6,408	4,714	4,73	2,926	2,805
	R ²	0,42	0,4	0,55	0,67	0,72	0,73	0,72	0,71	0,74	0,55	0,57
КОС	КОЕФИЦИЈЕНТ	2,68	2,33	2,19	1,69	1,55	1,34	1,24	0,1	-0,13	-0,17	0,31
	t-СТАТИСТИКА	5,176	4,817	5,209	4,346	4,441	4,338	4,578	0,284	-0,275	-0,287	0,512
	R ²	0,82	0,77	0,77	0,65	0,62	0,57	0,57	0	0	0	0,

Табела 12.16. Еластичност извоза робе на конвертибилно подручје у односу на друштвени производ

ПОДРУЧЈЕ/ПЕРИОД	77–83	71–84	77–85	77–86	77–88	78–88	79–88	80–88	81–88
ЈУГ	КОЕФИЦИЈЕНТ	-0,02	0,13	0,26	0,51	1,25	4,56	6,07	7,16
	t-СТАТИСТИКА	-0,058	0,385	0,779	1,433	1,728	1,777	2,215	2,291
	R ²	0	0,02	0,08	0,2	0,23	0,26	0,38	0,43
СРБ	КОЕФИЦИЈЕНТ	0,13	0,28	0,48	0,77	1,46	1,96	4,07	7,2
	t-СТАТИСТИКА	0,439	0,875	1,236	1,877	2,059	1,803	2,113	2,133
	R ²	0,04	0,11	0,18	0,31	0,3	0,27	0,36	0,4
КОС	КОЕФИЦИЈЕНТ	-1,14	-0,99	-0,3	-0,07	1,1	1,3	1,34	2,15
	t-СТАТИСТИКА	-0,913	-0,809	-0,276	-0,086	1,189	1,097	0,857	1,169
	R ²	0,14	0,09	0,01	0	0,12	0,12	0,08	0,16

Табела 12.17. Еластичност извоза робе на клириншко подручје у односу на друштвени производ

ПОДРУЧЈЕ/ПЕРИОД	77–83	71–84	77–85	77–86	77–88	78–88	79–88	80–88	81–88
ЈУГ	КОЕФИЦИЈЕНТ	2,03	1,96	2,1	2,14	1,84	1,73	2,77	0,3
	t-СТАТИСТИКА	3,056	3,375	3,875	4,58	3,757	2,537	1,763	0,434
	R ²	0,65	0,66	0,68	0,72	0,59	0,42	0,28	0,026
СРБ	КОЕФИЦИЈЕНТ	2,71	2,52	2,5	2,52	2,07	2,48	2,89	-0,66
	t-СТАТИСТИКА	2,747	2,835	3,158	3,694	2,9	2,594	1,383	-0,274
	R ²	0,6	0,57	0,59	0,63	0,46	0,43	0,19	0,01
КОС	КОЕФИЦИЈЕНТ	0,25	0,2	0,24	-0,16	-1,02	-1,12	-1,62	-2,29
	t-СТАТИСТИКА	0,462	0,401	0,585	-0,438	-1,85	-1,577	-1,835	-2,37
	R ²	0,04	0,03	0,05	0,02	0,26	0,22	0,3	0,45

Табела 12.18. Увоз у милионима динара (цене 1972)

	просечна стопа																			
	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	72–88	78–88
ЈУГ	50388	47868	56125	64047	65999	60278	68242	68652	83440	76128	68134	58035	53422	52142	53136	55854	58698	57508	0,78	-1,54
СРБ	16553	16467	18479	20609	21179	20048	22626	23344	27241	26625	23832	21055	19558	18348	18640	18684	20373	19448	0,95	-1,37
КОС	381	497	757	832	1155	959	928	1428	2266	2814	2547	1513	1507	1311	1273	1212	1226	1067	6,24	1,27
годишње стопе раста																				
ЈУГ	-5,0	17,2	14,1	3,0	-8,7	13,2	0,6	21,5	-8,8	-10,5	-14,8	-7,9	-2,4	1,9	5,1	5,1	-2,0	0,78	-1,54	
СРБ	-0,5	12,2	11,5	2,8	-5,3	12,9	3,2	16,7	-2,3	-10,5	-11,7	-7,1	-6,2	1,6	0,2	9,0	-4,5	0,95	-1,37	
КОС	30,4	52,3	9,9	38,8	-17,0	-3,2	53,9	58,7	24,2	-9,5	-40,6	-0,4	-13,0	-2,9	-4,8	1,2	-13,0	6,24	1,27	
просечно учешће																				
ЈУГ = 100	0,76	1,04	1,35	1,30	1,75	1,59	1,36	2,08	2,72	3,70	3,74	2,61	2,82	2,51	2,40	2,17	2,09	1,85	2,16	2,65
СРБ = 100	2,30	3,02	4,10	4,04	5,45	4,78	4,10	6,12	8,32	10,57	10,69	7,19	7,71	7,15	6,83	6,49	6,02	5,48	6,34	7,66

Табела 12.19. Учешће увоза у друштвеном производу (увозни коефицијенти)

	ПРОСЕК																			
	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	72–88	78–88
ЈУГ	21,4	19,5	21,8	22,9	22,8	20,0	21,0	20,9	22,4	20,0	17,6	15,0	13,9	13,3	13,5	13,7	14,6	14,5	17,8	16,2
СРБ	18,8	17,9	19,1	19,7	19,6	17,7	18,5	18,1	19,6	18,7	16,4	14,3	13,5	12,5	12,7	12,2	13,6	13,1	16,1	14,9
КОС	8,1	10,0	14,6	14,2	18,1	14,8	13,8	20,3	30,5	37,1	31,7	18,9	19,1	17,1	15,3	13,6	14,1	12,3	18,4	20,6
просечан индекс																				
ЈУГ = 100	37,74	51,50	67,04	62,02	79,62	73,73	65,77	97,58	136,25	185,39	179,58	126,20	137,65	128,16	113,47	99,40	96,62	85,03	103,46	127,22
СРБ = 100	42,91	55,96	76,31	72,27	92,48	83,45	74,52	11213	155,79	198,50	192,90	131,91	141,57	136,45	120,90	111,20	103,73	94,35	114,40	138,27

Табела 12.20. Учешће Србије и Косова у југословенском увозу / учешће Србије и Косова у југословенском друштвеном производу (коэффицијенти)

																				ПРОСЕК	
	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	72-88	78-88	
СРБ	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	1,0	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	
КОС	0,4	0,5	0,7	0,6	0,8	0,7	0,7	1,0	1,4	1,9	1,8	1,3	1,4	1,3	1,1	1,0	1,0	0,9	1,0	1,3	
																				просечан индекс	
индекс нивоа																				78-88	72-88
СРБ=100	42,91	55,96	76,31	72,27	92,48	83,45	74,52	112,13	155,79	198,50	192,90	131,91	141,57	136,45	120,90	111,20	103,73	94,35	114,40	138,27	

Табела 12.21. Увоз у милионима динара, цене 1972. (конвертибилно подручје)

														ПРИРАСТ	
	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	78-88		
ЈУГ	55282	55845	67183	56528	50117	41331	34980	33207	35366	39285	41983	44050	-2,04		
СРБ	19070	19356	21705	19889	17495	14866	12681	11354	12069	12689	14103	14253	-2,61		
КОС	677	1073	1958	2270	1833	1062	1059	947	936	906	903	811	1,66		
														ПРОСЕК	
годишње стопе промене														78-88	
ЈУГ		1,0	203	-15,9	-11,3	-17,5	-15,4	-5,1	6,5	11,1	6,9	4,9	-2,04		
СРБ		1,5	12,1	-8,4	-12,0	-15,0	-14,7	-10,5	6,3	5,1	11,1	1,1	-2,61		
КОС		58,5	82,5	16,0	-17,0	-43,6	-0,3	-10,6	-1,1	-3,2	-0,4	-10,2	1,66		
														ПРОСЕК	
учешће конвертибилног у укупном увозу														78-88	
ЈУГ	81,0	81,3	803	74,3	73,6	71,2	65,5	63,7	66,6	70,3	713	76,6	73,0		
СРБ	843	82,9	79,7	74,7	73,4	70,6	64,8	61,9	64,7	67,9	69,2	73,3	71,9		
КОС	729	75,1	86,4	80,7	73,9	70,2	70,3	722	733	74,8	73,7	76,1	76,0		

														ПРОСЕК	
индекс нивоа														78-88	
ЈУГ = 100	90,02	92,33	107,30	108,65	100,53	98,58	107,35	113,39	110,48	106,33	102,97	99,30	104,20		
СРБ = 100	86,52	90,58	108,43	108,00	100,73	99,43	109,41	116,70	113,37						
														ПРОСЕК	
степен покривености конвертибилног увоза извозом														78-88	
ЈУГ	56,3	52,4	47,0	57,4	61,4	66,1	85,6	100,5	96,9	943	111,7	117,4	74,9		
СРБ	49,3	51,0	46,6	52,6	57,5	61,1	78,4	95,6	96,8	97,8	106,6	109,6	71,0		
КОС	56,4	34,1	24,5	21,1	19,1	25,3	30,6	47,3	49,6	45,3	59,5	94,4	36,5		
														ПРОСЕК	
индекс нивоа														78-88	
ЈУГ = 100	100,16	65,10	52,17	36,86	31,09	38,28	35,72	47,21	51,19	47,95	63,31	80,40	48,74		
СРБ = 100	114,40	66,82	52,69	40,16	33,22	41,44	39,01	49,64	51,24	46,33	55,83	86,05	51,42		

12.2.4. Структура увоза робе по степену обраде и економским наменама

Структура увоза робе *према степену обраде* приказана је у табелама 12.24. и 12.25. На Косову највише учешће у увозу роба имају производи високе прераде и у периоду од 1980 до 1988. године ово учешће се кретало од 55–68%, док је у целини посматрано најмање учешће увоза необрађених производа. У свим годинама посматраног периода учешће увоза производа високе прераде косовске привреде у увозу производа високе прераде привреде Југославије превазилази учешће Косова у укупном увозу роба Југославије. Основне карактеристике структуре увоза роба према степену обраде косовске привреде одговарају основним карактеристикама увоза роба Србије и Југославије, при чему је учешће производа високе прераде у укупном увозу роба ових подручја знатније испод учешћа које је забележила привреда Косова.

Када је реч о увозу робе *према економским наменама* у периоду од 1980. до 1988. године, код сва три посматрана подручја највише учешће имају производи за репродукцију, затим следе производи намењени инвестицијама, док је најмање учешће производа за широку потрошњу. Међутим, за Косово је карактеристично да у свим посматраним годинама има, у поређењу са Србијом и Југославијом, више учешће производа за инвестиције и ниже учешће производа широке потрошње. Учешће увоза производа за инвестиције Косова у учешћу увоза производа за инвестиције Југославије у свим посматраним годинама више је од учешћа укупног увоза Косова у укупном увозу Југославије (табеле 12.26. и 12.27).

12.2.5. Оцењена маргинална склоност увозу робе

Резултати оцењивања маргиналне склоности увозу робе за Југославију, Србију и Косово по појединим потпериодима приказани су у табели 12.28. Гранична склоност увозу оцењена је и у зависности од валутног подручја. Резултати оцењивања граничне склоности увозу робе с конвертибилног подручја приказани су у табели 12.29, а са клириншког подручја у табели 12.30.

Функција увоза у зависности од друштвеног производа оцењена је и у експоненцијалном облику, тј. израчунати су еластичитети укупног увоза робе на друштвени производ (табела 12.31), као и еластичитета увоза робе са конвертибилног и клириншког подручја (табеле 12.32 и 12.33).

12.3. ПОСЛОВНО-ТЕХНИЧКА САРАДЊА ДОМАЋИХ ПРЕДУЗЕЋА С ПАРТНЕРИМА ИЗ ИНОСТРАНСТВА

Поред извоза и увоза роба и услуга савремене тенденције у међународној подели рада посебно карактерише развој најразличитијих видова пословно-техничке сарадње: заједничка улагања, трансфер знања и технологије, заједнички наступ

Табела 12.27. Увоз по степену обраде производа: учешће у % (СФРЈ=100)

ГОДИНА	1980			1981			1982			1983			1984			1985			1986			1987			1988		
	ПОДРУЧЈЕ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС	СФРЈ	СРБ	КОС			
УКУПНО	100,0	32,7	2,5	100,0	33,0	2,8	100,0	34,3	1,8	100,0	34,4	2,0	100,0	33,8	1,8	100,0	33,8	1,7	100,0	32,1	1,5	100,0	33,1	1,4	100,0	32,6	1,3
ПРОИЗВОДИ ЗА РЕПРОДУКЦИЈУ	100,0	31,7	1,9	100,0	32,6	2,4	100,0	33,5	1,8	100,0	33,9	1,7	100,0	33,6	1,6	100,0	34,1	1,5	100,0	32,9	1,4	100,0	33,6	1,3	100,0	32,1	1,2
ПРОИЗВОДИ ЗА ИНВЕСТИЦИЈЕ	100,0	36,3	5,0	100,0	33,1	4,7	100,0	36,0	2,0	100,0	34,1	3,6	100,0	31,8	3,1	100,0	31,0	2,9	100,0	26,5	2,3	100,0	30,3	2,6	100,0	33,3	1,8
ПРОИЗВОДИ ЗА ШИРОКУ ПОТРОШЊУ	100,0	32,6	2,2	100,0	38,2	2,2	100,0	40,2	1,7	100,0	42,5	1,1	100,0	42,2	2,9	100,0	36,1	1,4	100,0	36,4	0,9	100,0	33,9	0,8	100,0	35,8	0,9

Табела 12.28. Оцењена маргинална склоност увозу робе

ПОДРУЧЈЕ/ПЕРИОД	71–78		71–79		71–80		71–82		71–84		71–86		71–88		78–88		79–88		80–88		81–88	
	КОЕФИЦИЈЕНТ	t-СТАТИСТИКА	КОЕФИЦИЈЕНТ	t-СТАТИСТИКА	КОЕФИЦИЈЕНТ	t-СТАТИСТИКА	КОЕФИЦИЈЕНТ	t-СТАТИСТИКА	КОЕФИЦИЈЕНТ	t-СТАТИСТИКА	КОЕФИЦИЈЕНТ	t-СТАТИСТИКА	КОЕФИЦИЈЕНТ	t-СТАТИСТИКА	КОЕФИЦИЈЕНТ	t-СТАТИСТИКА	КОЕФИЦИЈЕНТ	t-СТАТИСТИКА	КОЕФИЦИЈЕНТ	t-СТАТИСТИКА	КОЕФИЦИЈЕНТ	t-СТАТИСТИКА
ЈУГ	0,21	5,369	0,23	8,168	0,21	8,082	0,13	3,266	0,07	1,551	0,04	0,938	0,03	0,759	-0,25	-1,753	-0,71	-2,787	-0,42	1,419	-0,09	0,365
СРБ	0,83	0,91	0,17	0,19	0,89	0,19	0,52	0,13	0,09	0,06	0,06	0,05	0,03	0,05	0,25	-0,29	0,49	-0,68	0,22	-0,6	0,02	-0,26
КОС	0,91	7,846	0,94	10,22	0,95	12,63	0,71	4,904	0,36	2,584	0,17	1,717	0,13	1,533	-2,21	-3,69	0,63	-3,69	0,42	-2,255	0,14	-1,916
	0,35	0,51	0,51	0,51	0,66	0,66	0,59	0,51	0,51	0,51	0,35	0,27	0,27	0,27	-0,48	-0,48	0,82	-0,82	0,81	-0,81	0,45	-0,45
	5,376	4,62	4,62	4,62	4,89	4,89	5,03	4,98	4,98	3,178	2,579	0,42	0,29	0,29	0,29	0,29	0,22	0,22	0,44	0,44	0,37	0,37

на тржишту и друго. Назначене форме сарадње све више замењују класичне кредитне односе, што са становишта недовољно развијених и земаља у развоју може имати вишеструке користи.

Један од озбиљних ограничавајућих фактора свестране анализе овог аспекта укључености наше привреде у међународну поделу рада, свакако је недостатак релевантних статистичких података.

У овој тачки користећи податке за три године (1985, 1986. и 1987) у нај-краћем ће се сагледати вредност међусобних испорука по облицима сарадње, улагања иностраних средстава у домаће организације (према облику и намени уложених средстава) и неки аспекти инвестиционих радова домаћих ОУР-а у иностранству. Одговарајући подаци дати су у табелама 12.34. и 12.35.

У укупној вредности уговорених и остварених међусобних испорука ОУР-а с подручја Србије и Југославије и партнера из иностранства, учешће ОУР-а с Косова је готово занемариво, при чему, на пример, у 1986. години с подручја Косова није било испорука (извоза) по основу пословно-техничке сарадње. У погледу набавки (увоза) ситуација је нешто другачија, при чему се да лако закључити да је учешће Косова у наведеним набавкама Србије и Југославије знатно испод његовог учешћа у укупном увозу ових подручја (табела 12.36 до 12.38).

У целини посматрано обим улагања иностраних средстава за заједничко пословање у домаће ОУР-е је мали и у привреди Србије и у привреди Југославије. У укупно уложеним средствима у Србији и Југославији, према облицима улагања највише учествују новчана средства, док су мања улагања у опрему и права индустријске својине. Ако се посматра структура улагања према намени, онда је за сва три анализирана подручја највише учешће улагања у производњу, а знатно мање улагање у вршење услуга и у остало. Интересантно је такође приметити да у привреди Косова у све три посматране године није било улагања у облику новчаних средстава, док је улагање у облику права индустријске својине реализовано само у 1987. години (4,8% од укупно уложених средстава у тој години). Већина уложених средстава по овом основу у ОУР-е косовске привреде реализовано је у облику опреме (преко 70% у све три године). Како у исто време овај облик улагања није имао значајније учешће на нивоу Југославије то је у 1985. години удео улагања по овом основу на Косову чинио преко 50%, а у 1986. и 1987. години око 1/4 улагања у опрему реализованих у Југославији. У погледу удела уложених средстава према намени, високо учешће Косово има у улагањима за вршење услуга, што је делимично резултат скромног износа улагања по овом основу у привреди Југославије у целини.

По обиму учешћа инвестиционих радова домаћих ОУР-а у иностранству, положај Косова је повољнији у односу на учешће у укупним испорукама (мада је и ово учешће у укупној вредности инвестиционих радова у иностранству испод 1%). У табелама 12.39. до 12.41. поред података о вредности инвестиционих радова домаћих ОУР-а у иностранству дати су и подаци о уделу домаће и иностране опреме у укупној вредности уговорених инвестиционих радова. Према овим подацима, удео опреме југословенског порекла уграђене у објекте које у иностранству изводе ОУР-а с Косова, осим у 1987. години, мање је него у случају Србије и Југославије.

Табела 12.29. Оцењена маргинална склоност увозу робе с конвертибилног подручја

ПОДРУЧЈЕ/ПЕРИОД		77–83	71–84	77–85	77–86	77–88	78–88	79–88	80–88	81–88
ЈУГ	КОЕФИЦИЈЕНТ	-0,16	-0,22	-0,25	-0,25	-0,24	-0,29	-0,66	-0,31	-0,002
	t-СТАТИСТИКА	-0,969	-1,398	-1,756	-2,041	-2,329	-2,1	-2,388	-1,022	-0,007
	R ²	0,16	0,25	0,31	0,34	0,35	0,33	0,42	0,13	0
СРБ	КОЕФИЦИЈЕНТ	-0,16	-0,22	-0,26	-0,27	-0,26	-0,38	-0,68	-0,5	-0,15
	t-СТАТИСТИКА	-1,22	-1,626	-1,986	-2,415	-2,847	-2,888	-3,211	-1,717	-0,515
	R ²	0,23	0,31	0,36	0,42	0,45	0,48	0,56	0,3	0,04
КОС	КОЕФИЦИЈЕНТ	0,46	0,41	0,17	-0,03	-0,15	-0,42	-0,71	-0,63	-0,27
	t-СТАТИСТИКА	0,939	0,865	0,405	-0,113	-0,645	-1,645	-2,552	-1,882	-0,974
	R ²	0,15	0,11	0,02	0,002	0,04	0,23	0,45	0,34	0,14

Табела 12.30. Оцењена маргинална склоност увозу робе с клириншког подручја

ПОДРУЧЈЕ/ПЕРИОД		77–83	71–84	77–85	77–86	77–88	78–88	79–88	80–88	81–88
ЈУГ	КОЕФИЦИЈЕНТ	0,09	0,09	0,09	0,07	0,05	0,04	-0,05	-0,11	-0,09
	t-СТАТИСТИКА	4,945	5,8	5,891	4,006	2,416	1,466	-0,937	-1,799	-1,171
	R ²	0,83	0,85	0,83	0,67	0,37	0,19	0,09	0,32	0,19
СРБ	КОЕФИЦИЈЕНТ	0,13	0,14	0,13	0,11	0,1	0,08	-0,009	-0,1	-0,11
	t-СТАТИСТИКА	6,866	7,894	8,52	5,328	4,206	2,398	-0,176	-1,783	-1,477
	R ²	0,9	0,91	0,91	0,78	0,64	0,39	0	0,31	0,27
КОС	КОЕФИЦИЈЕНТ	0,22	0,21	0,13	0,04	0,005	-0,06	-0,1	-0,18	-0,16
	t-СТАТИСТИКА	2,831	2,74	1,599	0,601	0,09	-0,87	-1,3	-2,21	-1,667
	R ²	0,62	0,56	0,28	0,04	0	0,08	0,17	0,41	0,32

Табела 12.31. Еластичност увоза робе у односу на друштвени производ

ПОДРУЧЈЕ/ПЕРИОД		71–78	71–79	71–80	71–82	71–84	71–86	71–88	78–88	79–88	80–88	81–88
ЈУГ	КОЕФИЦИЈЕНТ	0,82	0,89	0,78	0,43	0,14	-0,01	-0,06	-1,72	-4,41	-2,26	-0,51
	t-СТАТИСТИКА	4,404	6,406	6,192	2,189	0,588	-0,061	-0,31	-2,106	02,72	-1,378	-0,311
	R ²	0,76	0,85	0,83	0,32	0,03	0	0	0,33	0,48	0,21	0,02
СРБ	КОЕФИЦИЈЕНТ	0,94	1,02	1,01	0,76	0,33	0,37	0,32	-1,83	-4,39	-3,97	-1,84
	t-СТАТИСТИКА	7,947	10,322	12,598	5,588	2,903	2,001	4,848	-2,2	-3,609	-2,233	-0,998
	R ²	0,91	0,94	0,95	0,76	0,41	0,22	0,18	0,35	0,62	0,42	0,14
КОС	КОЕФИЦИЈЕНТ	2,64	3,06	3,4	3,12	2,84	2,27	1,9	-2,28	-3,9	-3,85	-2,44
	t-СТАТИСТИКА	5,927	6,693	7,396	7,597	7,107	5,185	4,382	-1,775	-2,81	-2,246	-1,369
	R ²	0,85	0,86	0,87	0,85	0,81	0,66	0,55	0,26	0,5	0,42	0,24

Табела 12.32. Еластичност увоза робе на конвертибилно подручје у односу на друштвени производ

ПОДРУЧЈЕ/ПЕРИОД		77–83	71–84	77–85	77–86	77–88	78–88	79–88	80–88	81–88
ЈУГ	КОЕФИЦИЈЕНТ	-1,43	-1,96	-2,23	-2,18	-2,05	-2,38	-5,19	-2,54	0,28
	t-СТАТИСТИКА	-1,241	-1,66	-2,04	-2,309	-2,55	-2,143	-2,167	-0,897	0,102
	R ²	0,24	0,31	0,37	0,4	0,4	0,34	0,37	0,1	0
СРБ	КОЕФИЦИЈЕНТ	-1,27	-1,85	-2,15	-2,25	-2,2	-3,21	-5,88	-4,52	-1,83
	t-СТАТИСТИКА	-1,212	-1,591	1,942	-2,352	-2,725	-2,715	-2,92	-1,572	-0,427
	R ²	0,23	0,3	0,35	0,41	0,43	0,45	0,52	0,26	0,03
КОС	КОЕФИЦИЈЕНТ	3,14	2,86	1,49	0,23	-0,6	-2,53	-4,29	-3,84	-2,06
	t-СТАТИСТИКА	1,252	1,171	0,681	0,135	-0,43	-1,787	-2,755	-2,043	-1,134
	R ²	0,24	0,19	0,06	0	0,02	0,26	0,49	0,37	0,18

Табела 12.33. Еластичност увоза робе на клириншко подручје у односу на друштвени производ

ПОДРУЧЈЕ/ПЕРИОД		77–83	71–84	77–85	77–86	77–88	78–88	79–88	80–88	81–88
ЈУГ	КОЕФИЦИЈЕНТ	1,03	1,06	0,97	0,74	0,4	0,27	-1,99	-2,8	-2,25
	t-СТАТИСТИКА	3,116	3,67	3,664	2,386	0,884	0,43	-1,646	-1,772	-1,174
	R ²	0,66	0,69	0,66	0,42	0,07	0,02	0,25	0,31	0,19
СРБ	КОЕФИЦИЈЕНТ	3,62	3,67	3,61	3,14	2,78	2,4	-0,16	-2,4	-2,63
	t-СТАТИСТИКА	8,334	9,606	10,292	6,343	5,031	2,826	-0,126	-1,716	-1,418
	R ²	0,93	0,94	0,94	0,83	0,72	0,47	0	0,3	0,25
КОС	КОЕФИЦИЈЕНТ	4,03	3,88	2,55	0,98	0,02	-1,2	-2,14	-3,69	-3,49
	t-СТАТИСТИКА	3,279	3,199	1,894	0,798	0,018	-0,989	-1,431	-2,569	-1,945
	R ²	0,68	0,63	0,34	0,07	0	0,1	0,2	0,49	0,39

Табела 12.34. Вредност уговорених и остварених међусобних испорука по облицима сарадње

	ЈУГОСЛАВИЈА			СРБИЈА			КОСОВО					
	УКУПНО		ПРИВРЕДА	УКУПНО		ПРИВРЕДА	УКУПНО		ПРИВРЕДА			
	1985	1986	1985	1986	1985	1986	1985	1986	1985	1986	1987	
ИСПОРУКЕ (ИЗ803):												
УКУПНО УГОВОРЕНО	5070384	5688941	16598791	5063232	5684963	16593353	1900821	2094218	3966192	218	0	2492
ИЗВРШЕНО НАБАВКЕ (У803):	810398	1124576	2391002	809037	1124099	2389816	180712	406151	477309	218	0	623
УКУПНО УГОВОРЕНО	4123474	5244927	13826729	4116322	5231911	13821526	1190521	1609938	2176973	9140	10479	22726
ИЗВРШЕНО	233603	1244995	2470175	232216	1244744	248996	87001	138068	516568	873	2629	16835

Табела 12.35. Вредност уговорених и остварених међусобних испорука по облицима сарадње: учешће САП Косово у %

	ЈУГОСЛАВИЈА = 100			СРБИЈА = 100		
	УКУПНО		ПРИВРЕДА	УКУПНО		ПРИВРЕДА
	1985	1986	1987	1985	1986	1987
ИСПОРУКЕ (ИЗ803):						
УКУПНО УГОВОРЕНО	0,004	0,000	0,015	0,004	0,000	0,015
ИЗВРШЕНО НАБАВКЕ (У803):	0,027	0,000	0,026	0,027	0,000	0,026
УКУПНО УГОВОРЕНО	0,222	0,200	0,164	0,222	0,200	0,164
ИЗВРШЕНО	0,374	0,211	0,682	0,376	0,211	0,682
УКУПНО УГОВОРЕНО	0,000	0,000	0,011	0,000	0,000	0,011
ИЗВРШЕНО	0,131	0,130	0,121	0,130	0,121	0,131
УКУПНО УГОВОРЕНО	0,651	0,651	1,043	0,651	0,651	1,043
ИЗВРШЕНО	1,904	1,904	3,254	1,904	1,904	3,254

Табела 12.36. Улагања иностраних средстава за заједничко пословање и домаће ООУР-е у милионима динара

	ЈУГОСЛАВИЈА			СРБИЈА			КОСОВО		
	1985	1986	1987	1985	1986	1987	1985	1986	1987
УКУПНО УЛОЖЕНА СРЕДСТВА	49078	406210	229305	26388	366726	112113	10637	7137	23695
УЛОЖЕНА СРЕДСТВА У ОБЛИКУ:									
НОВЧАНИХ СРЕДСТАВА	25219	364149	121368	12111	349009	57925	0	0	0
ОПРЕМЕ	15570	25085	70285	10085	12579	34964	8192	6343	17254
ПРАВА ИНДУСТРИЈСКЕ СВОЈИНЕ	3028	5814	18173	1541	3904	10879	0	0	1138
ОСТАЛИ ОБЛИЦИ	5261	11165	19479	2651	1234	8345	2445	794	5303
УЛОЖЕНА СРЕДСТВА ПРЕМА НАМЕНИ:									
У ПРОИЗВОДЊУ	38055	387810	193977	23826	36994	97431	8192	6343	12912
ЗА ВРШЕЊЕ УСЛУГА	1761	3716	11626	1507	2656	6657	1498	794	2807
У ОСТАЛО	9262	14684	23702	1055	76	8025	947	0	7976

Табела 12.37. Улагања иностраних средстава за заједничко пословање у домаће ООУР-е: учешће у укупним улагањима у %

	ЈУГОСЛАВИЈА			СРБИЈА			КОСОВО		
	1985	1986	1987	1985	1986	1987	1985	1986	1987
УКУПНО УЛОЖЕНА СРЕДСТВА	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
УЛОЖЕНА СРЕДСТВА У ОБЛИКУ:									
НОВЧАНИХ СРЕДСТАВА	51,39	89,65	52,93	45,90	95,17	51,67	0,00	0,00	0,00
ОПРЕМЕ	31,73	6,17	30,65	38,22	3,43	31,19	77,01	88,87	72,82
ПРАВА ИНДУСТР. СВОЈИНЕ	6,17	1,43	7,93	5,84	1,06	9,70	0,00	0,00	4,80
ОСТАЛИ ОБЛИЦИ	10,72	2,75	8,49	10,05	0,34	7,44	22,99	11,13	22,38
УЛОЖЕНА СРЕДСТВА ПРЕМА НАМЕНИ:									
У ПРОИЗВОДЊУ	77,54	95,47	84,59	90,29	99,26	86,90	77,01	88,87	54,49
ЗА ВРШЕЊЕ УСЛУГА	3,59	0,91	5,07	5,71	0,72	5,94	14,08	11,13	11,85
У ОСТАЛО	18,87	3,61	10,34	4,00	0,02	7,16	8,90	0,00	33,66

Табела 12.38. Улагања иностраних средстава за заједничко пословање у домаће ООУР-е: учешће Косова у %

	ЈУГОСЛАВИЈА			СРБИЈА		
	1985	1986	1987	1985	1986	1987
УКУПНО УЛОЖЕНА СРЕДСТВА	21,67	1,76	10,33	40,31	1,95	21,13
УЛОЖЕНА СРЕДСТВА У ОБЛИКУ:						
НОВЧАНИХ СРЕДСТАВА	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
ОПРЕМЕ	52,61	25,29	24,55	81,23	50,43	49,35
ПРАВА ИНДУСТРИЈСКЕ СВОЈИНЕ	0,00	0,00	6,26	0,00	0,00	10,46
ОСТАЛИ ОБЛИЦИ	46,47	7,11	27,22	92,23	64,34	63,55
УЛОЖЕНА СРЕДСТВА ПРЕМА НАМЕНИ:						
У ПРОИЗВОДЊУ	21,53	91,64	6,66	34,38	1,74	13,25
ЗА ВРШЕЊЕ УСЛУГА	85,07	21,37	24,14	99,40	29,89	42,17
У ОСТАЛО	10,22	0,00	33,65	89,76	0,00	99,39

Табела 12.39. Вредност инвестиционих радова домаћих ОУР у иностранству и вредност уграђене опреме у милионима динара

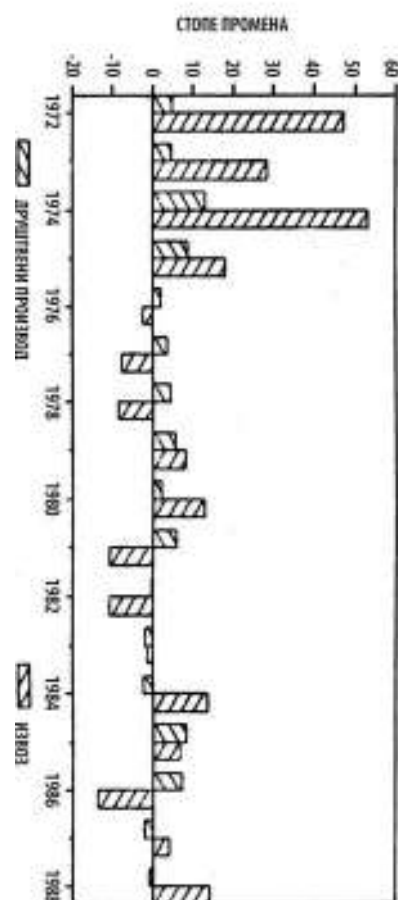
ВРЕДНОСТ ИНВЕСТИЦИОНИХ РАДОВА	ЈУГОСЛАВИЈА			СРБИЈА			КОСОВО		
	УКУПНО			УКУПНО			УКУПНО		
	1985	1986	1987	1985	1986	1987	1985	1986	1987
УКУПНО	2227198	6521670	6628332	2093448	6362479	6021476	598678	4788530	3816063
УГОВОРЕНО	706141	1609741	1674147	685648	1589949	1342423	100098	617667	792949
ИЗВРШЕНО	75107	127669	163136	74652	126722	163136	19146	39117	64769
УГРАЂЕНА ОПРЕМА	21658	38016	57298	21543	37645	57298	3258	8478	21806
УГРАЂЕНА ОПРЕМА УГРОСЛОВЕНСКОГ ПОРЕКЛА	27065	119554	127896	26207	118333	127273	8283	48461	93589
УГРАЂЕНА ОПРЕМА СТРАНОГ ПОРЕКЛА	6894	10423	24711	6803	9355	24088	1281	5221	12757
УГРОСЛОВЕНСКОГ ПОРЕКЛА	8547	5000	3627	8547	5000	3627	8547	5000	3627
ИЗВРШЕНО	845	3752	639	845	3752	639	845	3752	639
УГРОСЛОВЕНСКОГ ПОРЕКЛА	200	62	300	200	62	300	200	62	300
ИЗВРШЕНО	100	42	4	100	42	4	100	42	4
УГРОСЛОВЕНСКОГ ПОРЕКЛА	352	240	300	352	240	300	352	240	300
ИЗВРШЕНО	352	172	83	352	172	83	352	172	83

Табела 12.40. Вредност инвестиционих радова домаћих ОУР у иностранству и вредност уграђене опреме: удео домаће и иностране опреме у вредности инвестиционих радова у %

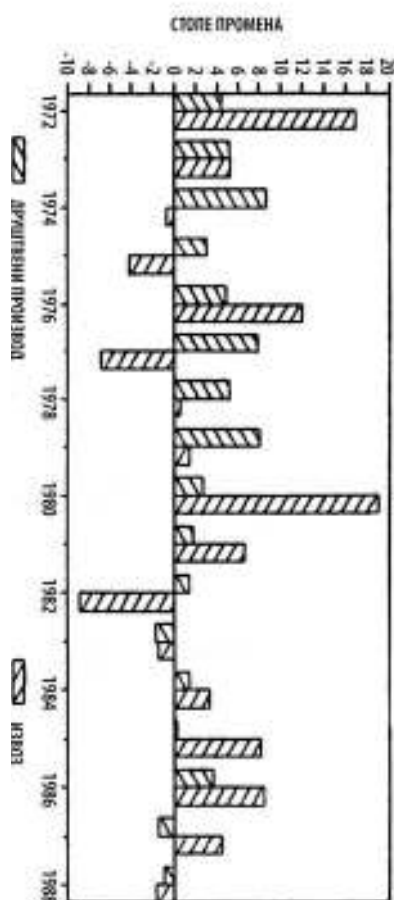
	ЈУГОСЛАВИЈА						СРБИЈА						КОСОВО					
	УКУПНО			ПРИВРЕДА			УКУПНО			ПРИВРЕДА			УКУПНО			ПРИВРЕДА		
	1985	1986	1987	1985	1986	1987	1985	1986	1987	1985	1986	1987	1985	1986	1987	1985	1986	1987
ВРЕДНОСТ ИНВЕСТИЦИОНИХ РАДОВА																		
УКУПНО УГОВОРЕНО	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
ИЗВРШЕНО	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
УГРАЂЕНА ОПРЕМА ЈУГОСЛОВЕНСКОГ ПОРЕКЛА	3,37	1,96	2,46	3,57	1,99	2,71	263	0,79	1,47	3,20	0,81	1,70	8,27	1,24	234	8,27	1,24	2,34
УГОВОРЕНО ИЗВРШЕНО	3,07	2,36	3,42	3,14	2,37	4,27	272	1,34	1,94	3,25	1,37	2,75	0,63	1,12	11,83	0,63	1,12	11,83
УГРАЂЕНА ОПРЕМА СТРАНОГ ПОРЕКЛА УКУПНО	1,22	1,83	1,93	1,25	1,86	2,11	1,14	0,98	2,12	1,38	1,01	245	8,27	4,80	4,12	8,27	4,80	4,12
УГОВОРЕНО ИЗВРШЕНО	0,98	0,65	1,48	0,99	0,59	1,79	1,07	0,82	1,14	1,28	0,85	1,61	12,99	4,58	41,66	12,99	4,58	41,66

Табела 12.41. Вредност инвестиционих радова домаћих ОУР у иностранству и вредност уграђене опреме: учешће Косова у %

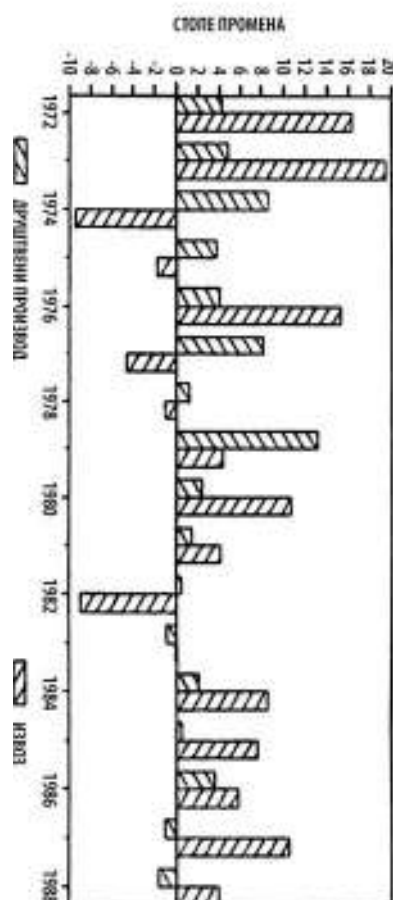
	ЈУГОСЛАВИЈА						СРБИЈА					
	УКУПНО			ПРИВРЕДА			УКУПНО			ПРИВРЕДА		
	1985	1986	1987	1985	1986	1987	1985	1986	1987	1985	1986	1987
ВРЕДНОСТ ИНВЕСТИЦИОНИХ РАДОВА												
УКУПНО УГОВОРЕНО	0,16	0,08	0,13	0,17	0,08	0,14	0,50	0,10	0,19	0,61	0,10	0,22
ИЗВРШЕНО	0,09	0,23	0,05	0,09	0,24	0,06	0,53	0,59	0,08	0,64	0,61	0,11
УГРАЂЕНА ОПРЕМА ЈУГОСЛОВЕНСКОГ ПОРЕКЛА	0,40	0,05	0,12	0,40	0,05	0,12	1,57	0,16	0,31	1,57	0,16	0,31
УГОВОРЕНО ИЗВРШЕНО	0,02	0,11	0,17	0,02	0,11	0,17	0,12	0,50	0,46	0,12	0,50	0,46
УГРАЂЕНА ОПРЕМА СТРАНОГ ПОРЕКЛА УКУПНО	1,11	0,20	0,28	1,14	0,20	0,28	3,62	0,50	0,38	3,62	0,50	0,38
УГОВОРЕНО ИЗВРШЕНО	1,20	1,65	1,42	1,22	1,84	1,46	6,48	3,29	2,76	6,48	3,29	2,76

Графикон 12.3. САП Косово: Кретање извоза и ДП, 1972–1988.

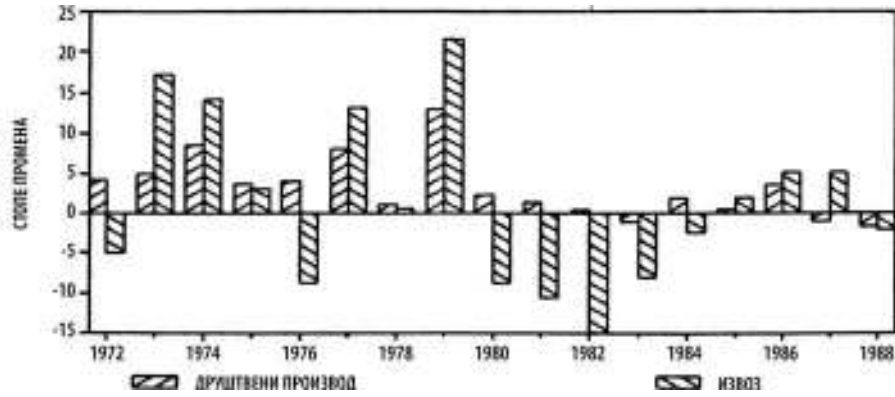

Графикон 12.2. Србија: Кретање извоза и ДП, 1972–1988.

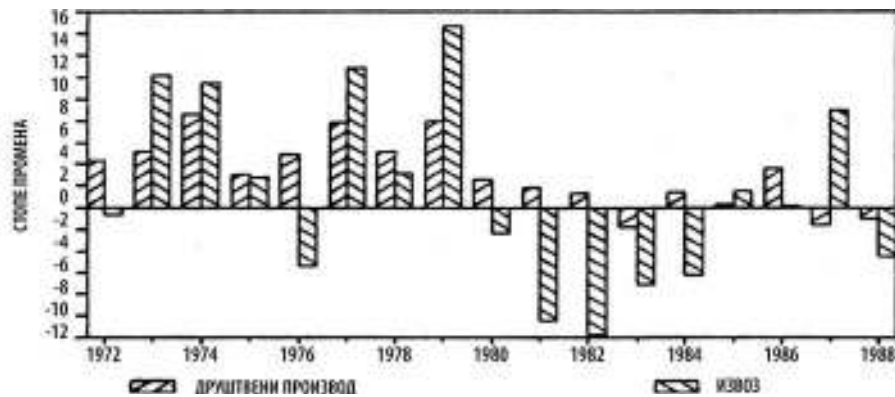

Графикон 12.1. Југославија: Кретање извоза и ДП, 1972–1988.

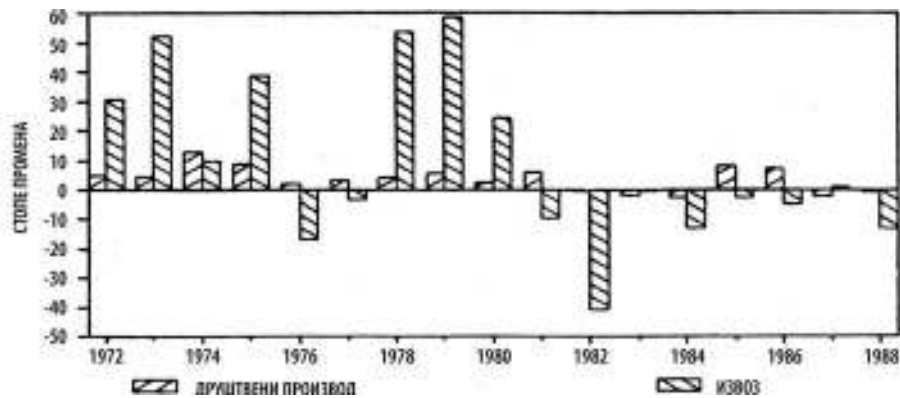
Графикон 12.4. Југославија: Кретање увоза и ДП, 1972–1988.

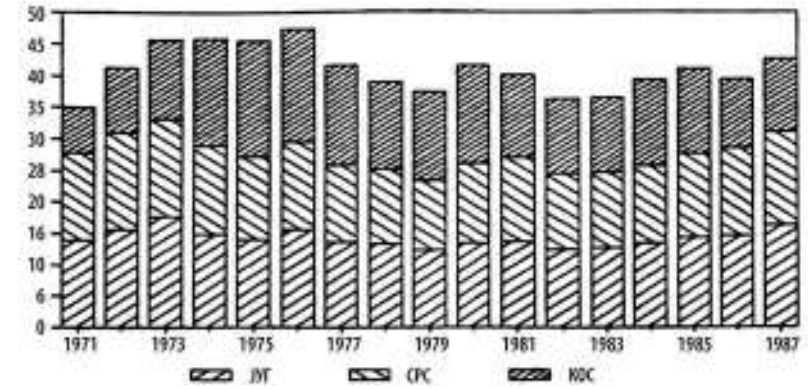
Графикон 12.5. Србија: Кретање увоза и ДП, 1972–1988.

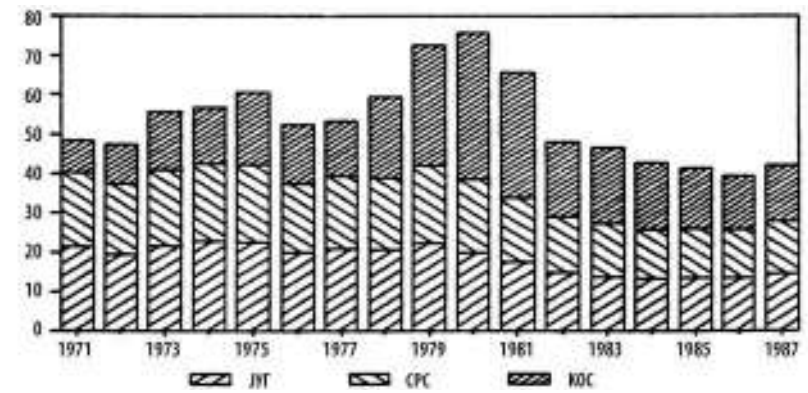
Графикон 12.6. САП Косово: Кретање увоза и ДП, 1972–1988.

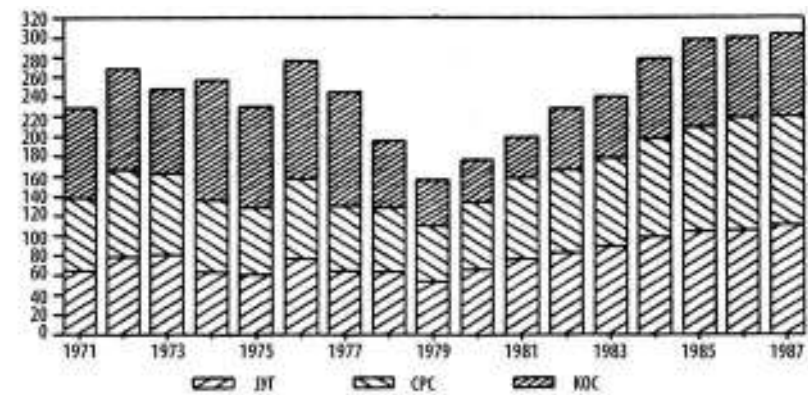
Графикон 12.7. Учешће извоза у ДП, 1972–1987.

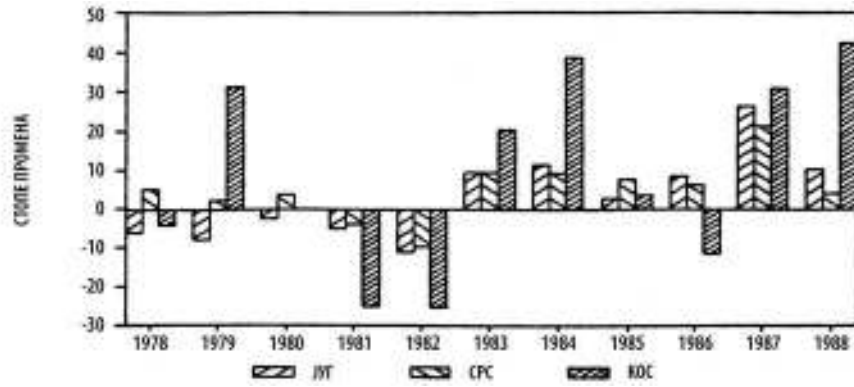
Графикон 12.8. Учешће увоза у ДП, 1972–1988.

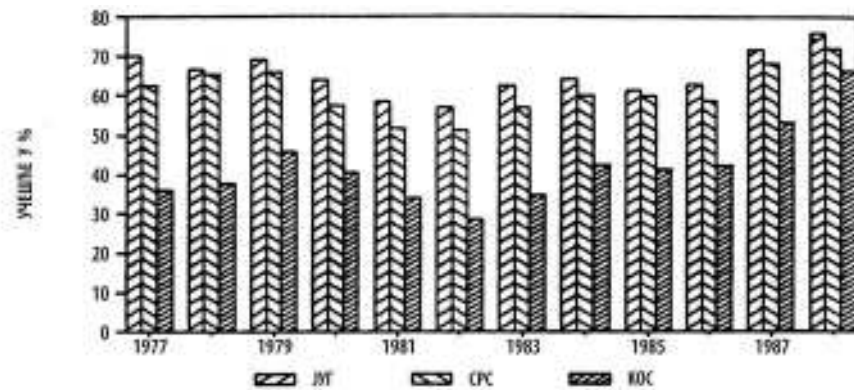
Графикон 12.9. Степен покривености увоза извозом

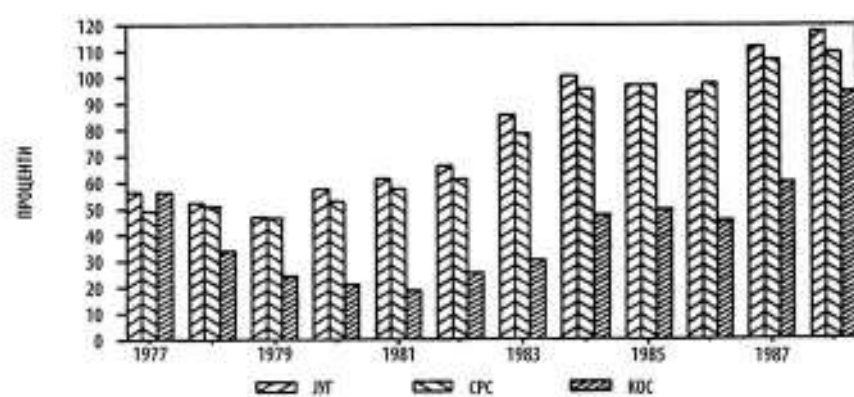
Графикон 12.10. Конвертибилни извоз, 1978–1988.

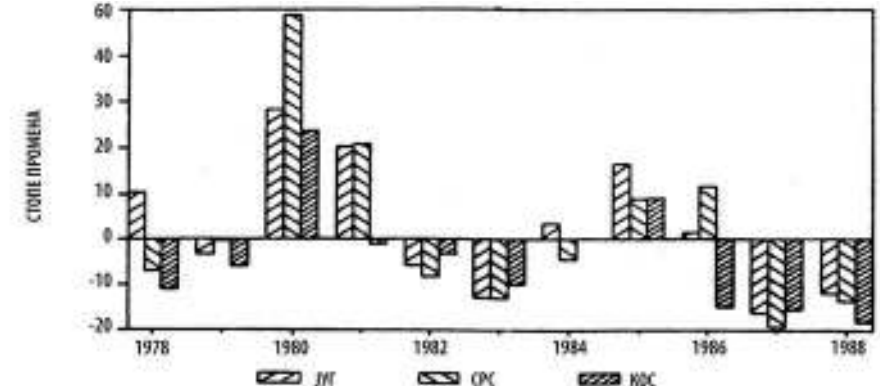
Графикон 12.11. Учешће конвертибилног у укупном извозу

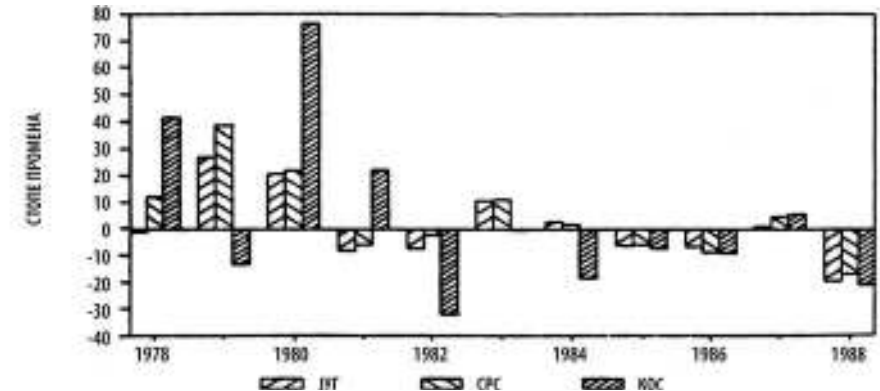
Графикон 12.12. Покривеност конвертибилног увоза извозом

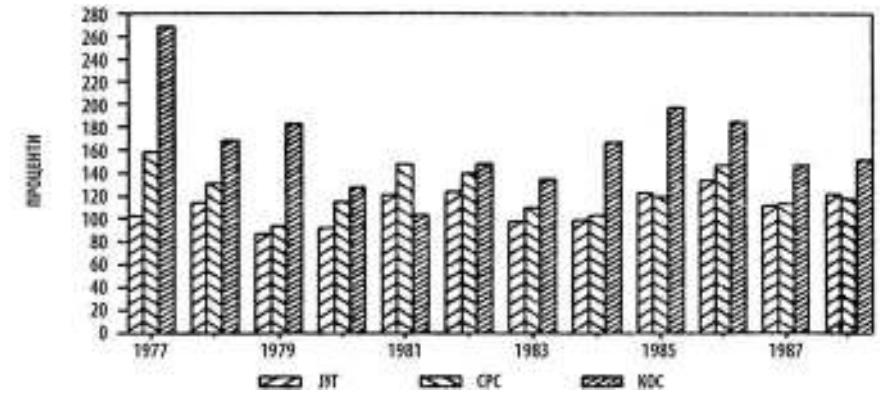
Графикон 12.13. Клириншки извоз, 1978–1988.

Графикон 12.14. Клириншки увоз, 1978–1988.

Графикон 12.15. Покривеност клириншког увоза извозом

13. ПРОИЗВОДНА СТРУКТУРА И ПЕРСПЕКТИВНОСТ ТЕХНОЛОШКИХ ПРОГРАМА

13.1. УВОДНА НАПОМЕНА

Основу за ово поглавље представљају резултати анкете на одабраном узорку привредних организација у САП Косово⁸⁹. У избору узорка поштован је принцип одговарајуће секторске и територијалне заступљености, као и значај предузећа за привреду Косова. Анкетом су обухваћена предузећа из одговарајућих грана индустрије с подручја 14 косовских општина. Број анкетираних предузећа треба условно сматрати малим узорком, јер је привреда Косова организована у неколико великих производно-пословних система и мањег броја већих предузећа (РМК "Трепча", СОУР „Агрокосова”, „Фероникл”, „Принтекс” и друге) којима се покрива највећи део производње регистрованих ОУР-а.

Резултати анкете показали су да у појединим случајевима она, објективно, није могла да обезбеди релевантну оцену технолошког и производног нивоа предузећа, па се у тим случајевима, као и за предузећа која нису била обухваћена анкетом, прибегавало комбинацији резултата анкете и експертних мишљења, укључујући и информатичку основу из других извора (подаци СЗС, РЗС и др). У тој чињеници садржано је и објашњење за неуједначеност у оценама и њиховој презентацији. Истовремено, с назначеног нивоа агрегације предузећа и производи тешко је дати целовиту и синтетизовану оцену за комплексе, што, чини се, не умањује домете учињених оцена.

Овде се анализирају предузећа из: 1. производње и прераде неметала; 2. производње и прераде руда метала (црна и обојена металургија); 3. хемијске индустрије (фармацеутска индустрија и козметика; индустрија полиестера и индустрија синтетичких филамената за текстилну индустрију); 4. индустрије прераде метала (металопрерадивачка делатност, машиноградња, производња саобраћајних средстава и производња електричних машина и апарата); 5. комплекса грана лаке индустрије (дрвна индустрија, текстилна индустрија, производња и прерада папира, индустрија коже и обуће); 6. агрокомплекса (производња прехранбених производа, производња пића и производња и прерада дувана).

⁸⁹ Анкетом је обухваћено 48 јединица посматрања (предузећа и већина производа из њиховог производног програма). Анкета је конституисана од четири питања официјелног карактера, шест питања о постојећим техничким решењима и примењеној технологији производње (порекло, година увођења, ефикасност коришћења, ниво аутоматизације и контроле процеса и друго), пет питања о производном програму (једном или више, порекло – лиценца или сопствени, земља порекла лиценце и основних сировина, количина утрошака по карактеристичном производу) и три питања економског карактера (цена карактеристичног производа с елементима за оцену економске ефикасности и ефектима у спољнотрговинској размени – вредност и порекло извоза и увоза).

13.2. СНИМАК ПОСТОЈЕЋЕГ СТАЊА ТЕХНОЛОГИЈЕ И ПРОИЗВОДНИХ ПРОГРАМА

13.2.1. Предузећа из области производње и прераде неметала

Предузећа из области производње и прераде неметала могу се поделити у две основне групе: 1. предузећа која се баве производњом и прерадом магнезита (Рудник и индустрија магнезита „Голеш”, Магура и Рудник и индустрија магнезита „Стрезовац”); и 2. предузећа која се баве производњом алумосиликатних сировина (каолинисаних гранита, каолина, фелдспата и др.) и њиховом прерадом (РИК „Карачево”, Косовска Каменица).

Предузећа за производњу и прераду магнезита. Технологија рада ових предузећа обухвата: експлоатацију руде, примарну прераду односно концентрацију магнезита из руде и секундарну металуршку прераду. Овакав технолошки концепт омогућује добијање следећих производа: руде магнезита, концентрара магнезита, синтермагнезита, каустика и млевеног печеног каустика.

Ови производи су основа за даљу производњу ватросталних материјала који имају незаменљиву улогу у црној и обојеној металургији, индустрији стакла, цемента, креча и слично. У производњи ватросталних материјала у Југославији, а поготову у свету, ради се све више на увођењу нових квалитетнијих ватросталних материјала који омогућују дужи век трајања, боље физичке, механичке, термичке и остале особине.

И поред развоја нових материјала синтермагнезит остаје незаменљив производ за област ватросталне индустрије при чему се стално ради на побољшању његовог квалитета (тражи се већи садржај MgO и нижи садржај S₁O₂, итд). Постојеће природне сировине са технологијама које се користе за њихову примарну прераду (дробљење концентрара магнезита из руде) и секундарну металуршку прераду (добијање синтера, каустика и млевеног печеног каустика) сасвим сигурно имају јасну и сигурну перспективу:

- са становишта пласмана на домаћем, односно страном тржишту, и
- са становишта развоја нових технологија и производа.

Предузећа која се баве производњом алумосиликатних сировина и њиховом прерадом. Од ових предузећа, искључујући циглане, као релевантан са становишта перспективности анализира се РИК „Карачево” из Косовске Каменице.

Технологија рада овог предузећа обухвата експлоатацију каолинисаног гранита и производњу керамичких материјала. Основни производи који се плазирају на тржишту су квалитетни каолинисани гранит (који садржи: каолинит калијско-натријски фелдспат, лискун и др.) и зидне и подне керамичке плочице.

Производња је постављена у заокруженом технолошком процесу где се полази од равне руде, а завршава се финалним производом (керамичким, подним или зидним плочицама). Међутим, озбиљне слабости настају због тога што се сировина користи у равном виду, иако садржи више вредних производа који се могу селективно издвојити њеном прерадом (добили би се: каолин, фелдспат, лискун и фелдспатско-кварцна маса). Овакав третман равне сировине условља-

ва сиромашан асортиман керамичких производа, недовољан за значајније економске ефекте.

Без обзира на озбиљне слабости природне сировине, технологије које се користе за производњу керамичких материјала посве сигурно имају јасну перспективу:

- са становишта пласмана на домаћем, односно страном тржишту и,
- са становишта развоја нових технологија производа.

Перспектива овог предузећа условљена је потребом за:

- озбиљним побољшањем свих техничко-технолошких показатеља у постојећим технологијама,
- увођењем нових технологија у: примарној преради руда (издвајањем: каолина, фелдспата, лискуна, фелдспатско-кварцне масе) и у производњи керамичких материјала.

У целини, о предузећима из области производње и прераде неметала може се закључити следеће:

- постојећи производни програми су релативно добро постављени, јер полазе од равне сировине руде, а завршавају се продукцијом полуфабриката или финалних производа;
- перспектива ових технологија је сигурна са становишта пласмана њихових производа, а нарочито са становишта могућих развоја нових технологија и производа;
- неопходно је озбиљно побољшање свих техничко-технолошких показатеља и увођење нових технологија и производа у свим процесним фазама;
- сировина пружа могућност добијања нових финалних производа.

13.2.2. Предузећа из области производње и прераде метала

Из ове гране релевантна су: 1. предузећа за производњу руде олова и цинка (и постојећих ретких и племенитих метала: сребра, бизмута и др.) и њихову примарну прераду (Рудници и флотација „Копаоник”, Лепосавић; Рудник и флотација „Трепча”, Стари Трг); 2. предузећа за металуршку прераду концентрара олова и концентрара цинка (Металургија олова Звечан; Металургија цинка Титова Митровица), и 3. предузећа за експлоатацију руде никла и њихову металуршку прераду (предузеће у оснивању „Фероникл” Глоговац).

Предузећа за производњу руде олова и цинка и њихову примарну прераду. У постојећим технологијама ових предузећа (експлоатација руда са њиховом примарном прерадом флотацијом) основни производи су: руде олова и цинка; концентрари олова; концентрари цинка и према потреби концентрари пирита. Концентрари олова и концентрари цинка, поред олова и цинка као основних метала, садрже: злато, сребро, кадмијум, бизмут и бакар.

Производни програми у овим предузећима (технологије и производи) су једино могућа решења, проистекла из физичко-хемијских и минеролошких карактеристика предметних руда олова и цинка. То значи да је немогуће разматрати

друге производне програме осим постојећих; они се могу анализирати са становишта њихове техничко-технолошке оптималности и са становишта тржишне перспективности метала које ови производи примарне прераде руда садрже.

Постојећи производни програми, тј. технологије јамске експлоатације руда олова и цинка и њихове примарне прераде (селективне флотације) су оптимална техничко-технолошка решења која (изузимајући производне резултате у последње време који су резултат других околности) могу имати светске технолошко-техничке показатеље. Искоришћење метала у концентратима олова и цинка је високо и задовољава материјалне стандарде за њихову даљу прераду.

То значи да постојеће природне сировине и технологије које се користе за њихову експлоатацију и примарну прераду (за добијање концентрата олова и цинка) сасвим сигурно имају јасну перспективу:

- са становишта пласмана (у процесе даље металуршке прераде) на домаћем, односно страном тржишту, и
- са становишта развоја нових савремених технологија и производа (у фази металуршке прераде).

Предузећа за металуршку прераду концентрата олова и цинка. У оквиру производних програма ових предузећа користе се: технологија сувог пржења концентрата, хидрометалуршки поступак добијања цинка, топљење цинка у индукционим пећима. Основни производи су рафинисано олово, легирано олово, фино сребро, злато, бизмут, бакарни камен, електролитни цинк, легуре, електролитни кадмијум, цинк оксид и цинк прах.

Постојећи производни програми имају оптималне технолошке процесе (не улазећи у расправу о алтернативном технолошком процесу у коме се прерађује концентрат олова и цинка, какав се користи у Титовом Велесу) и производе (који су једино могући из концентрата олова односно концентрата цинка) који су изузетно вредни и тражени како на домаћем, тако и на страном тржишту. Значи, уопштено гледано, постојећи производни програми са производима и предузећима за металуршку прераду концентрата олова и цинка без икаквих ограничења имају јасну и сигурну примену, и то: са становишта пласмана на домаћем односно страном тржишту, и са становишта развоја нових савремених технологија и производа (у вишим доменима прераде постојећих производа легуре, прахови, украсни производи и др.)

Овако дефинисана јасна перспектива условљена је побољшањем неких технолошко-техничких показатеља (искоришћење метала, боље коришћење капацитета и др).

Предузећа за експлоатацију руде никла и њену металуршку прераду. Производни програм овог предузећа („Фероникл” Глоговац) произашао је из инвестиција скоријег датума (почетак рада 1985. године) и заснован је на сопственој сировини. Он обухвата експлоатацију руде никла и њену металуршку прераду редукацијом у електропећима за добијање фероникла и рафинацију у конвертору. Основни производ је никл у ферониклу.

Овај производни програм је резултат велике инвестиције која је реализована паралелно са сличном инвестицијом у СР Македонији („Фени” Кава-

дарци). Обе су започете у време изузетно добрих економско-тржишних показатеља у свету (програми су били намењени пре свега светском тржишту), а завршене су (између 1982–1983. године) у времену када ови показатељи нису више били атрактивни. „Фени” у Кавадарцима, што је познато, привремено је конзервисан и како се сазнаје ових дана се разматрају могућности његовог реактивирања. „Фероникл” Глоговац од 1985. године ради у континуитету и последњу годину ради у условима велике тражње његових производа на светском тржишту. Овај производни програм (заснован на сопственој сировини, у близини јаког енергетског блока с добрим технолошко-техничким решењима и др.) без обзира на променљиве тржишне показатеље које диктирају велики светски произвођачи никла има јасну и сигурну перспективу. Ова констатација је заснована:

- на резервама руде никла, добрим технолошко-техничким решењима и постојећем производном програму, јаким енергетским потенцијалима (електроенергија, угаљ и др.), и стабилизацијом светском тржишту, и
- на великим могућностима у развоју нових технологија и производа у овој области.

Ова перспектива озбиљно је условљена оптимизацијом свих производних показатеља, пре свега, оптимизацијом капацитета производње.

У целини, закључак за предузећа из области производње и прераде метала може се свести на следеће:

- За област метала релевантна су предузећа за експлоатацију и металуршку прераду руде никла.
- Овај производни програм је заснован на сопственим квалитетним сировинама с добрим технолошко-техничким решењима, у контексту шире производне инфраструктуре (енергија, и слично) и на основама дуже производне традиције (у области рударства и металургије).

- Никл и фероникл који представљају основне производе ових програма веома су тражени на домаћем и светском тржишту и основа су за нове технологије и производе. Никл и фероникл су материјали и за најсавременије технологије и производе.

Сигурна перспектива која из свега наведеног недвосмислено произилази, условљена је, међутим, многим неопходним производним побољшањима. Услови за ова побољшања нису само у технолошко-техничким решењима, него и у широј друштвено-политичкој ситуацији у овој Покрајини.

13.2.3. Предузећа из области хемијске индустрије

Предузећа из области хемијске индустрије могу се са становишта релевантности поделити у три основне групе: 1. предузећа за производњу фармацеутских и козметичких производа („Фармакос” Призрен), 2. предузећа за производњу полиестера („Фапол” Подујево), и 3. предузећа за производњу синтетичких филамната („Прогрес” Призрен)

Предузећа за производњу фармацеутских и козметичких производа. У постојећим производним програмима овог предузећа (производња фармацеутских производа и козметичких апарата) основни производи су: таблете и дражеје, масти, раствори, капсуле и супозиторије и тоалетни сапуни. Производни програми су у највећем делу с лиценцим технолошко-техничким решењима и са 90% увозних и 10% домаћих сировина. Перспективност ових производних програма (који су у овој области чести и у другим регионима) не полазећи од сасвим сигурног тржишта треба сагледавати:

У постизању натпросечних радних показатеља (оптималних техничко-технолошких параметара; временско коришћење опреме и др.), како би се ово предузеће приближило ефектима испоручиоца лиценчног решења. Потребно је размотрити и могућност супституције увозних сировина домаћим и увођење у постојећу производну инфраструктуру сопствених нових технологија и производа (пре свега на основу сопствених сировина).

Предузећа за производњу полиестера. У постојећим производним програмима овог предузећа („Фапол” Подујево) производња синтетичких филамената следећи су производи: полиестерски стубови, сендвич плоче за грађевинарство, пресовани елементи и др. Производни програми су у потпуности с лиценцим техничко-технолошким решењима и са 80% увозним, односно 20% домаћим сировинама.

Предузећа за производњу синтетичких филамената. У постојећим производним програмима овог предузећа („Прогрес” Призрен) следећи су производи: полиамидни и полиестерски филаменти. Производни програми су добро конципирани са сигурним тржиштем и с веома добрим условима за увођење нових технологија и производа.

Техничко-технолошко решење за производњу полиамидних филамената лиценчног је порекла. Сировине су увозне (око 90%), али се користи и део домаћих сировина (10%).

Техничко-технолошко решење за производњу полиестерских филамената је домаћег порекла али су сировине искључиво из увоза. Без обзира на околности да су сировине из увоза, сама чињеница да је технолошко решење домаће поставља перспективу програма на сасвим сигурну основу.

Уопште узев, производња синтетичких филамената има сигурно перспективу, узимајући у обзир њихово тржиште (текстилна индустрија и др).

Глобално посматрано о предузећима из области хемијске индустрије може се закључити следеће:

- постојећи производни програми су у највећем делу са техничко-технолошким решењима лиценчног порекла,
- основне сировине за постојеће производне програме су превасходно увозне (80–90%),
- производни показатељи и асортиман производа, у условима када су технолошка решења превасходно лиценцна и сировине пре свега увозне, нису такви да производња на светском тржишту (па и домаћем) буде конкурентна.

Независно од изнетог перспектива ове производње је сасвим сигурна, али у условима: побољшања свих техничко-технолошких показатеља и супституције (макар и дела) увозних сировина домаћим.

Из свега напред реченог може се закључити следеће:

1. Анализирани групе привреде, односно предузећа су најзначајније за привреду Косова (поред енергетике), па природно рефлектују укупну ситуацију у привреди Косова.

2. Анализирани гране привреде одликују се изузетно високим улагањима у опрему, инфраструктуру и слично (висок економски ризик који карактерише област рударства и металургије).

3. Као и свуда у свету прерада метала развила се уз сировинске ресурсе. У овом случају руде олова, цинка, никла, итд. Исто важи и за грану неметала.

4. У принципу, за све наведене технологије се не може рећи да су застареле што се тиче укупних решења. Мада су основна технолошка решења дата у неким случајевима још пре 20 година, ипак је овде реч о технологијама које у принципу нису имале значајнији помак у том периоду.

5. Иако се у свету ради на новим техничко-технолошким решењима, ипак су основне тенденције у овим гранама привреде следеће:

- применом нових реагенса и материјала повећава се искоришћење корисне супстанце, односно временско искоришћење опреме,
- чине се значајни кораци да се трошкови јединице производа смање применом јевтинијих реагенса, материјала и осталих норматива. У циљу смањења јединичних трошкова иде се и на уградњу већих машинских агрегата.

13.2.4. Предузећа из индустрије прераде метала

Оцена технолошког нивоа и перспективе индустрије прераде метала (ИПМ) која се заснива на продубљеном аналитичком увиду у постојећу производну структуру, посебно у погледу примењених технолошких поступака, квалитета производње, извозне оријентације, заступљености одређених производа и др. указује на незадовољавајуће стање у овом значајном развојном комплексу.

Постојећу производну структуру карактерише неколико битних обележја. Пре свега, изражена је недовољна разуђеност производње, с обзиром на то да је од неколико стотина производа ИПМ у земљи на Косову заступљено само неколико десетина, и то, углавном, нижег технолошког нивоа.

Симболична заступљеност машиноградње и сложенијих производа (капитална и трајна потрошна добра) представљају једно од битних обележја ИПМ. Учешће ИПМ у укупној привреди и индустрији Покрајине је незадовољавајуће. Тако је удео ове производње у привреди око 14%, док се у Југославији и СР Србији без САП креће око 1/3. Извоз ИПМ у периоду 1985–1987. године стално опада. Док је 1985. године извезено преко 72 хиљаде тона важнијих производа, у 1987. години извоз је свео на око 23 хиљаде тона. Ово, као и неповољни ре-

зултати у текућем пословању, указује на сву тежину и озбиљност стања у овом комплексу, како са становишта структуре и асортимана, тако и погледу извоза, продуктивности рада и других квалитативних обележја.

Маркантна обележја технолошког нивоа ИПМ су, пре свега, висока заступљеност материјално и енергетски интензивних производа, недовољно улагање у развој и наглашена оскудност истраживачко-развојних јединица у оквиру постојећих предузећа.

Висок енергетско-материјални садржај карактерише, у основи, укупну производњу ИПМ. У питању су пре свега, производи у металопрерађивачкој делатности (одливци, ексери, вијци, ливени производи, металне конструкције, разноврсна метална амбалажа) и др. који су заступљени у једном броју предузећа („Металику” Ђаковица, фабрика процесне опреме „Трепча”, фабрика грађевинске арматуре Подујево).

Производња разноврсних машинских уређаја за рударство, уређаја за канализацију и вентилацију, склопова за транспорт, рударских електричних машина и делова, ваљкастих транспортера и сл., заступљена у фабрици рударске опреме и резервних делова у Приштини и фабрици процесне опреме у Трепчи има развојно-тржишну перспективу, али уз услов да се остваре пожељне промене на плану ширења и унапређења асортимана у смеру освајања сложенијих производа и битније смањење енергетско-материјалног садржаја.

Задовољавајући технолошки ниво има производња електроприбора и постројења, усисивача, грејних тела, акумулатора и др. Међутим, ова производња је озбиљно суочена с проблемима пласмана. Производња трафостаница, разводних ормана, саобраћајне сигнализације, осигурача разних типова и поред модерне опреме има знатна тржишна ограничења и стално опадање извоза.

Значајнији допринос унапређењу производне и индустријске структуре треба да има производња разних типова амортизера, машинских компоненти и лежајева чија је производња лоцирана у Приштини, Штрпцу и Лепосавићу. С обзиром на то да је реч о релативно задовољавајућој технологији и квалитету, ова производња има обележје носиоца неопходних структурних и квалитативних промена у привреди и индустрији Косова.

Недовољна улагања у сопствени развој, као и чињеница да само мањи део предузећа има оформљене истраживачко развојне службе представљају велико ограничење у остваривању пожељних промена у индустрији прераде метала.

У целини посматрано, стање у индустрији прераде метала Косова у погледу технолошке перспективности (изузев неких предузећа и производњи) не задовољава. Из тих разлога, од посебног је значаја да се у овом комплексу стварају сви неопходни услови за брже квалитативно унапређивање као претпоставке за успешније остваривање структурних промена у привреди (и посебно индустрији) Косова.

13.2.5. Предузећа из области лаке индустрије

Низак технолошки ниво и прекомерна зависност од иностранства спадају у онај круг проблема у комплексу грана лаке индустрије за чије ће ублажавање бити потребно много више времена него што се објективно претпоставља. Поред чињенице што је био упућен на коришћење (допунских) средстава из иностранства овај комплекс индустрије током дужег низа година био је оријентисан на коришћење иностране технологије. Оваква оријентација била је објективно условљена, јер у условима „бурног” развоја, поготову после седамдесетих година, да би се одржао какав такав корак с непосредном конкуренцијом на домаћем тржишту у експлозији различитих иновација и усавршавању производних поступака, предузећа из комплекса грана лаке индустрије користиле су свестрано инострану технолошку искуства. И ма колико позитивно деловала у првим годинама на привредни развој Покрајине, па и земље у целини, треба истаћи да је оријентација на страну технологију имала и својих негативних страна, пре свега, на властити научноистраживачки потенцијал, чиме је посредно умањен сопствени технолошки развитак, а са друге стране, створен је висок степен зависности произвођача од иностранства који се данас и те како осећа (код обезбеђења резервних делова, инвестиционом одржавању и др).

Схватајући значај изучавања технолошког нивоа ОУР-а комплекса грана лаке индустрије САП Косова анкетом је обухваћено 11 од 56 ОУР-а (што чини 19%) и чији резултати показују да и поред извесног раста техничке опремљености комплекса у целини, није дошло у посматраном времену до раста коришћења расположивог временског капацитета производних система у сменама, што је сасвим супротно од тока који се очекивао. Ово упућује на закључак да савремене методе организације производних процеса које одговарају квалитативно новим условима рада у којима се физички рад човека своди на минимум, нису нашле пуну примену.

Пропусти у организацији производних процеса који су уочени током истраживања у најкраћем би се могли свести на следеће:

- широки производни програми који углавном нису прилагодени расположивој технолошкој опремљености. Резултат тога је неравномерно оптерећење појединих машина и фаза рада (тј. неке машине и фазе рада непотпуно оптерећене, а неке постају „уско” грло и кочница правилног функционисања производних процеса),

- мале серије производа и њихових саставних елемената, уз изостанак њихове типизације и стандардизације, условљавају да кроз кључна, и остала, радна места током једне или више смена пролази врло велики број различитих детаља,

- радна документација, као носилац информација у послу који треба извршити, веома је оскудна и некомплетна што узрокује губљење времена (због допунских објашњења на релацији радник–руководилац),

- неразвијена производна кооперација и низак ниво специјализације производње наметали су потребу пројектовања универзалних технолошких процеса.

Технолошки развој комплекса грана лаке индустрије у будућем средњорочном и дугорочном периоду морао би се заснивати, ради превазилажења постојећег стања, на:

- избору технологије с већим степеном квалитета производње која на основу високог степена високог учешћа интелектуалног (креативног) рада и коришћења домаћих ресурса обезбеђује раст извоза и омогућава продуктивно запошљавање,
- одржавању, реконструкцији и модернизацији постојеће производње,
- развоју производње ради супституције извоза,
- развоју производње на бази коришћења постојећих домаћих сировина,
- прилагођавању технолошких процеса коришћењу сировина, претежно домаћег порекла,
- развоју сопствене кадрoвске базе способне за управљање развојем постојећих и нових технологија,
- оспособљавању домаће машиноградње у технолошком производном и експлоатационом погледу,
- побољшању квалитета производа кроз сталан технички развој и др.

Комплекс грана лаке индустрије може се разврстати у три основне групе:

1. дрвну индустрију, која се дели на примарну и финалну прераду дрвета,
2. текстилну индустрију, која обухвата производњу предива, тканина и конца и производњу готових текстилних производа,
3. кожарско-прерађивачку индустрију, у чијем саставу су организације удруженог рада коже, крзна и примарних производа, као и производње кожне обуће и кожне галантерије.

Посебну групу у оквиру овог комплекса сачињавају предузећа из области графичке индустрије и целулозе и папира.

Предузећа која се баве производњом производа дрвне индустрије. Од организација из ове области, као релевантне са становишта перспективности, анализирају се „Жеравица” Дечани и „29. новембар” из Подујева.

Технологија рада „Жеравице” из Дечана обухвата експлоатацију дрвних сортимената-лишћара и четинара, производњу обле чамове и букове грађе, класичан буков паркет и производњу финалног производа од дрвета – масивни и плочасти намештај.

Производња је постављена у заокруженом технолошком процесу, при чему се полази од експлоатације сировина, преко полуфиналне производње, па све до финализације производа високог степена прераде.

У примарној преради дрвета присутна је серијска производња, а у финалној појединачна и комбинована обрада. Целокупну технологију сачињава с преко 40% инострана, а с приближно 60% домаћа технологија. По степену аутоматизације она спада у групу делимично аутоматизованих и контролисаних процеса. Треба истаћи да је производни програм резултат у већини сопственог развоја, док мали процент чини лиценцна технологија.

Технологија рада „29. новембра” из Подујева обухвата производњу грађевинске столарије, пре свега врата и прозора. Производња се заснива на домаћој

сировини (чамовој грађи и оплемењеним лесонит-плочама, иверицама и панел плочама). Програм овог предузећа је плод сопственог развоја, а обавља се у технологији у којој се јавља комбиновани машински и ручни рад. Технологија која се сврстава у групу безаутоматске контроле набављена је крајем седамдесетих година и углавном је домаћег порекла. Иако није префвиђено било какво проширење производног програма, препоручује се да ово предузеће у ближој будућности свој програм прошири производњом тзв. ентеријера или уграђеног намештаја, полазећи од тога да за производе овог програма све више влада интересовање у свету, а и на домаћем тржишту. Ово тим пре, ако се има у виду сировинска база, постојећи радни потенцијал и дуга традиција.

Предузећа која се баве производњом производа текстилне индустрије. Предузећа из ове области могу се поделити у две групе: 1. предузећа за производњу предива и тканина („Принтекс” Призрен, „Косовка” Приштина и „Емин Дураку” Ђаковица) и 2. предузећа за производњу готових текстилних производа („Полет” Вучитрн и „Текстилни комбинат Интегј” Ђиљане).

У оквиру прве групе (предузећа примарне прераде) присутна је технологија која обухвата производњу памучног и цел предива („Косовка”), чешљаног памучног предива, тканина и синтетичких материјала („Принтекс”) и кардираног памучног предива („Емин Дураку”). У сва три предузећа ради се у технологији која је делимично аутоматизована и чије је порекло углавном инострано (преко 80%), док мањи њен део чини домаћа технологија. Целокупан производни програм резултат је сопственог рада и истраживања стручњака ових организација. У овој делатности могућа је диверзификација у правцу комплексних и виших фаза прераде на бази свих поменутих (полупроизвода) влакана, како природних, тако и вештачких. Скромни резултати у овој области остварују се у Принтексу и Емин Дураку на чему се посебно мора више радити, како би се у потпуности заокружио технолошки и производни програм од примарних сировина, до готових текстилних производа.

Другу групу ове делатности сачињавају предузећа финалне прераде текстилних (готових) производа. У оквиру ове групе присутне су технологије добијања: конфекције, мушких и женских чарапа (Полет, Вучитрн), и производња декоративних завеса, трикотаже и подних облога и тепиха (Интегј, Ђиљане).

У предузећу „Полет” примењује се модерна аутоматизована производња чарапа свих димензија, док је у производњи конфекције заступљена (производња) технологија без аутоматске контроле. Иста је у знатном обиму инопорекла (углавном са западног тржишта), а минимални постотак сачињава домаћа. У овом предузећу предвиђа се отварање погона за производњу тепиха и подних облога базираних на отпатку који се јавља у производњи чарапа и конфекције, што је солидно производно решење у смислу искоришћавања отпадних сировина и њиховог поновног враћања рециклаже у производе високе вредности.

Технологија производње предузећа „Интегј”, Ђиљане, базира се на делимично аутоматизованим и контролисаним процесима. Целокупна опрема је иностраног порекла (са Запада), а производни програми представљају лиценцну производњу набављену из Енглеске и Белгије. Како је за ову производњу

обезбеђена сировина а домаћег тржишта, а само делимично из увоза, то постоје реалне могућности за већу продукцију наведених производа овог предузећа и већу експанзију у извозу. У прилог реченом иде предвиђена реконструкција у погону завеса која ће највероватније бити финансирана средствима из зајма за привредни препород Србије.

Производни програм „Комуне” из Призрена, који спада у групу предузећа кожарско-прерађивачке индустрије обухвата производњу: класичне мушке и женске обуће, спортске обуће и гумених ђонова. Технологија је делимично аутоматизована и у највећој мери је иностраног порекла. Постојећи производни програм није довољан да подмири потребе домаћег тржишта, па се предвиђа проширење програма, увођењем у производњу нових производа на бази ПК полиуретана, за шта има тражње на домаћем тржишту, а и реалне основе у погледу сировина домаћих (50%) и увозних (50%).

Предузећа која се баве прерадом папира. У постојећим програмима „Станоја Аксића” из Липљана, основни производи су: амбалажни папири, производња сиве лепенке, амбалажа од сиве лепенке, производња конусних и меких цеви и амбалажа од валовите лепенке. Технологија предузећа сврстава се у групу делимично аутоматизоване и контролисане, док је производни програм резултат примене иностраног знања лиценце. Како је постојећи програм у досадашњем периоду био незадовољавајући, неопходно је размишљати о проширењу производње и увођењу нових производа. С обзиром да је за ову производњу основа стари папир, кога на домаћем тржишту има у потребним количинама предлаже се увођење у производњу програма флутинга, а у преради програм папирне амбалаже и конфекционирање.

У оквиру Фазите из Приштине са, такође, делимично аутоматизованом производњом и програмом папирних тапета, украсних папира, папирних кеса и омотних папира, базираних на домаћој сировинској бази, радној снази и искуству (производном) препоручује се програм тапета на бази пластике и текстила тзв. програм зидних тапета.

13.2.6. Предузећа из агрокомплекса

Анализа производних програма са становишта технолошке перспективности извршена је по анкетираним предузећима агроиндустријског комплекса сврстаном у три гране: 1. производња прехранбених производа; 2. производња пића и 3. производња и прерада дувана.

Предузећа која се баве производњом прехранбених производа. Анализа перспективности производних програма производње прехранбених производа Косова остварена је на основу снимања стања технологије у следећим предузећима: АИК „Агрокосово” Приштина; ПИК „Малишган” Клина; ПИК ПЕЋ Фабрика шећера Пећ; ПИК „Милан Зечар” Фабрика уља и биљних масти Урошевац и ПИК „Милан Зечар” Фабрика егзотичних плодова, „Минекс” Урошевац.

Са становишта производног програма наведена предузећа обухватају: прераду жита („Агрокосово”); прераду брашна („Агрокосово”); производњу јестивог уља (ПИК „Милан Зечар”); прераду воћа и поврћа („Агрокосово”, „Малишган”); примарну прераду млека („Агрокосово”); прераду шећерне репе и производњу шећера („Агрокосово”, Фабрика шећера Пећ) и прераду егзотичних производа („Минекс”).

Најзначајније предузеће у овој грани на Косову је АИК „Агрокосово” у којем је запослено преко 17 хиљада радника од чега с високом стручном спремом 1432. У производном процесу је непосредно ангажовано око 12500 радника. Радници техничке струке чине 7,1% укупно запослених.

Производни асортиман је веома широк и обухвата: млеко, брашно, шећер, прерађевине од поврћа, сокове, хлеб и пецива. Управо је из тих разлога и примењена технологија у појединим производним програмима различита. У целини посматрано примењена углавном домаћа технологија (из 1972. године), у реконструисању од 1987, је делимично аутоматизована и производи 5–10% шкарта на сировинама и 3–5% на финалним производима.

Време коришћења опреме по појединим технолошким програмима је различито и у 1988. години је износило за:

- прераду шећерне репе и производњу шећера 10,7%;
- прераду поврћа 43%;
- пиваре 98,7%;
- производњу тестенина 42,4% и
- млинове 78,5%.

Рад се обавља у једној, а у зависности од врсте производње (термичка обрада млека, млевање житарица, цеђење воћа и сл.) и њених технолошких перформанси, и у две и три смене.

У АИК-у је у току реализација следећих производних програма:

- инвестициони програми за допуну технолошке опреме и набавка средстава за млекарну у ПИК „Прогрес Експорт” Приштина;
- оспособљавање винарског подрума у Малој Крсни за производњу, припрему и испоруку слатког вина;
- систем наводњавања 80 ха дугогодишњих засада вишњи на 120 ха;
- реконструкција пунионице минералне воде у Клокот Бањи;
- проширење фабрике пива од 300000 на 800000 хл;
- подизање 300 ха винограда;
- изградња друге фазе фабрике семена и
- изградња фарме крива.

Имајући у виду да је производ, посматрано на нивоу АИК-а, резултат сопственог развоја као и да се углавном заснива на домаћим сировинама и технологији, јасно је да овај приступ има оправдање у наглом ширењу како на домаћем тако и на светском тржишту прехранбених производа.

Производни програми ПИК „Малишган” Клина обухватају ратарску, семенарску и воћарску производњу.

Технологија млевења жита с оплемењивачем и заштитом је заснована на домаћим решењима уведеним 1958. године а реконструисаним 1988. набављеном опремом у периоду од 1986–1988. године. Просечан ниво искоришћености опреме је око 74%. Процент шкарта је око 10% код сировина и 5–7% код финалних производа. Производи се, изузев у два ООУР-а, у једној смени.

На нивоу ПДЦ-а „Малишган” производни програм је заснован на сопственом развоју и домаћим сировинама.

Фабрика шећера у Пећи прерађује репу и производи шећер, уз производњу меласе, сирових и сувих резанаца. Коришћени производни програм је делимично аутоматизован, али застарео. Наиме, технологија увозног карактера (Италија) није се у битним цртама мењала од 1959/60 године, те је отписаност опреме на нивоу предузећа изразито висока (80%). У последњим годинама извршена је реконструкција уређаја за пријем шећерне репе, а шира реконструкција је у фази пројектовања.

Број смена је сезонски одређен: у вансезони се ради у једној, а у сезони у три смене (60 дана у току године).

Производња шећера заснива се на домаћим сировинама и за потребе домаћег тржишта.

Фабрика уља и биљних масти Урошевац (у оквиру ПИК „Милан Зечар”) производи јестиво уље, биљни мрс и маргарин. Делимично аутоматизована технологија претежно домаћег порекла, инсталисана 1948. године, реконструисана је у неколико наврата: технологија биљног мрса 1965. године, маргарина 1967. и биљних масти 1983. Услед тога, техничка решења су углавном застарела. Наиме, рачуноводствено је отписано 71,1% опреме. Просечан ниво искоришћености инсталисаних капацитета је 70%. Поред извршених реконструкција у току је изградња нове рафинерије за производњу јестивог уља.

Производи су резултат сопственог развоја. Производња јестивог уља је уведена 1948. године, а производња биљног мрса 1965. године. Сировине су домаћег порекла, изузев код производње јестивог уља, где се повремено користе увозне (око 10% укупних сировина).

Фабрика екзотичних плодова „Минекс” Урошевац (у оквиру ПИК „Милан Зечар”) својим производним програмом обухвата прераду кикирикија и кафе, производњу скоки флипса, штанцованог кекса и штапића. Прерада кикирикија и кафе, припрема сировина, екструдирање, тонирање и паковање скоки флипса, кекса и штапића заснива се на технологији уведеној 1969. године. Последња реконструкција извршена је 1976/77. године. Делимично аутоматизована технологија је иностраног порекла: код прераде кикирикија из СР Немачке, код прераде кафе из Италије и код производње кекса из Холандије. Инсталисана опрема је рачуноводствено отписана са 78,8%. Производи се у две смене. Искоришћеност инсталисаних капацитета је у првој смени око 70, а у другој 60%. У циљу повећања перформанси техничких решења у току је реконструкција и проширење капацитета.

Предузећа која се баве производњом пића. Снимак постојећих технолошких програма у оквиру производње пића извршен је у ООУР-у индустрије слада, пива и безалкохолних пића у склопу ПИК-а Пећ.

Технологија прераде пивског јечма заснива се на домаћим техничким решењима уговореним 1972, а активираним у 1974. години. До тада су коришћена технолошка решења страног порекла (СР Немачка). Она су делимично аутоматизована. Степен отписаности опреме је висок 80%. Процент шкарта код сировина се креће око 12%. Искоришћеност ангажованих капацитета је од 75 до 85%. Производна активност је континуирана (у три смене).

Производ је резултат сопственог развоја и у технологији његове израде се користе домаће сировине. Тржиште је домаће.

У предузећу није у току реконструкција технолошких решења.

Предузећа која се баве производњом и прерадом дувана. Дувански комбинат „Борис Кидрич” Ђилане својим производним програмом обухвата производњу и обраду сировог дувана и његову прераду у цигарете.

Делимично аутоматизована технологија је уведена за филтер цигарете 1972/73. године. Реконструкција почета 1988. године је још у току. Технологија је страног порекла: почетна из Чехословачке, Италије и СР Немачке, а уведена реконструкцијом из СР Немачке, Велике Британије и Француске. Опрема коришћена до реконструкције је потпуно (100%) рачуноводствено отписана. Реална отписаност ових средстава је око 66%. Искоришћеност капацитета је од 75 до 80% уз рад у две смене.

Део производног програма (производња лиценцих цигарета), уведен 1981. године, заснован је на лиценцама страног порекла (Велика Британија). За производњу овог производа, који се пласира и на конвертибилно тржиште, користе се око 2/3 увозних сировина.

Јасна перспектива свих анкетираних предузећа намеће неопходност:

- а) озбиљног рада на побољшању свих техничко-технолошких показатеља у примењеним технологијама;
- б) усавршавања организације рада; и
- в) увођења аутоматске контроле процеса и производа.

14. ТРЖИШНА ВАЛОРИЗАЦИЈА ПРОИЗВОДНЕ СТРУКТУРЕ КОСОВА

У овој глави разматра се проблематика пласмана производње косовске привреде на домаћем и страном тржишту. Пошто су у посебној монографији⁹⁰ дата шира и детаљнија образложења с одговарајућим статистичким прилозима, овде ће се сводно приказати резултати истраживања.

14.1. НЕМЕТАЛИ И ПЕРЕРАЂЕВИНЕ ОД НЕМЕТАЛА

Магнезит и прерађевине од магнезита. Магнезит се превасходно користи за производњу ватросталног материјала са широком применом у свим гранама индустрије, а посебно у металургији, у производњи ватросталних пећи за производњу и прераду руда.

У Југославији се руда магнезита експлоатише у 8 рудника. Производњом концентрата руде магнезита баве се 3 предузећа у земљи, од тога су два с Косова. Производњом полупроизвода и финалних производа на бази магнезита у земљи се бави 21 произвођач.

Производачи и прерађивачи магнезита на Косову су: Рудник и индустрија магнезита „Голеш“ из Магуре и Рудник и индустрија магнезита „Стрезовица“.

Производња синтермагнезита као најрелевантнијег производа који представља највишу фазу прераде руде магнезита за период 1983–1988. година у Југославији и Косову дата је у *табели 1. (ТВПСК, стр 5)*. У дужем периоду производња синтермагнезита на Косову се креће на нивоу од 40 до 45 хиљада тона, а учешће у југословенској производњи износи у просеку око 30%.

Југословенски произвођачи су у последње две године извозили следеће производе на бази магнезита: 1. сирови магнезит; 2. магнезитне блокове, цигле и црепове; 3. магнезитни малтер.

На светском тржишту постоји стабилна тражња за сировим магнезитом и за полупроизводима и финалним производима од магнезита. Процењује се да ће и поред интензивног развоја нових ватросталних материјала магнезит у дужем периоду бити основна сировина за производњу ове врсте производа. Производачи и прерађивачи магнезита на Косову могли би у својим развојним програмима укључити и више фазе прераде магнезита на којима се могу реализовати и већи нето девизни ефекти.

⁹⁰ Петар Бацковић, *Тржишна валоризација привредне структуре Косова*, Институт економских наука, Београд 1989. (у даљем тексту ТВПСК).

У последње две године „Голеш“ је пласирао на конвертибилно тржиште и синтермагнезита у вредности од 110 и 208 милиона америчких долара. Косовски произвођачи остварују у производњи синтермагнезита позитивне нето девизне ефекте и то у 1987. 70 милиона, а у 1988. години 168 милиона америчких долара.

На домаћем тржишту постоји стабилна и значајна тражња за производима косовских произвођача и прерађивача магнезита. Кретање производње и потрошње појединих врста производа на бази магнезита даје се у *табели 2* (ТВПСК, стр. 6).

Постоји, дакле, дугорочна перспектива пласмана и на домаћем и на страном тржишту производа на бази магнезита. За већу експанзију на инострано тржиште потребно је развити више фазе прераде магнезита, уз одговарајућу примену технологија светског нивоа с обзиром на интензиван развој ватросталног материјала високог квалитета.

Каолин и прерађевине од каолина. Производњу сировог каолина у 1988. години у Југославији и по републикама и покрајинама даје *табела 14.1.*

Табела 14.1. Производња сировог каолина у 1988. години

	у тонама	у%
Југославија	218673	100
Босна и Херцеговина	27080	12
Словенија	34738	15
Србија без покрајина	126955	58
САП Косово	29900	15

У укупној производњи сировог каолина у Југославији Косово учествује са 15%. Највећи део сировог каолина који се произведе у „Карачеву“ (Косовска Каменица) прерађује се даље у керамичке подне и зидне плочице. Учешће Карачева у производњи плочица у Југославији даје се у *табели 4.* (ТВПСК, стр. 9), а подаци о њиховој производњи и реализацији на домаћем тржишту у *табели 5.* (ТВПСК, стр. 9).

У периоду 1984–1987. година расте и производња и реализација подних и зидних керамичких плочица на домаћем тржишту. И код зидних и код подних керамичких плочица у појединим годинама већа је реализација од производње, што указује на значајне апсорпционе могућности домаћег тржишта. Могућности већег пласмана керамичких подних и зидних плочица на домаћем тржишту у наредном периоду зависиће од динамике инвестиционе, посебно стамбене изградње.

У 1987. години извезена је 1041 тона, а у 1988. 57323 тоне керамичких плочица. Вредност извоза за 1988. годину износила је 21,6 милиона долара. У истом периоду није регистрован увоз керамичких плочица.

14.2. ОБОЈЕНИ МЕТАЛИ

На Косову се производе следећи обојени метали: олово, цинк, бизмут, сребро, злато и кадмијум.

Олово и цинк. Оловно-цинкана руда се у Југославији експлоатише у 20 рудника, од тога на Косову у рудницима „Стари трг“, „Кишница – Ново брдо“ и „Копаоник“. Према подацима за 1988. годину косовски произвођачи учествују у производњи олова и цинка у Југославији са око 40%.

Производња оловно-цинкане руде и на Косову и у Југославији бележи пад. Основни разлози овог пада су: недовољна рударско-геолошка истраживања, опадање квалитета рудних тела, недовољна ефикасност у изградњи нових и реконструкцији постојећих објеката.

Учешће производње оловно-цинкане руде на Косову у укупној производњи у Југославији такође показује опадајући тренд, јер су наведени разлози опадања производње на нивоу Југославије још израженији на Косову.

Производња концентрата цинка и олова даје се у *табели 8.* (ТПВСК, стр. 13). Ова производња је стагнирала или опадала као последица смањене производње оловно-цинкане руде и смањења садржаја олова и цинка у руди. Производња цинка је на Косову за период 1982–1988. година опала за 32,3%, а олова за 31,7%.

Производња метала цинка и олова у Југославији и на Косову даје се у *табели 9.* (ТПВСК, стр. 14).

У посматраном периоду производња и цинка и олова је расла и на Косову и у Југославији. Учешће Косова у укупној производњи и цинка и олова је повећано.

Раст производње и цинка и олова заснован је на увозу руде као и на преради секундарних сировина. Постојећи капацитети за производњу цинка и олова у Југославији омогућују и знатно већу производњу од досадашње. Главни разлог недовољног раста производње и олова и цинка је у недовољној рударској производњи. Увоз концентрата и олова и цинка није исплатив с обзиром на цене концентрата и трошкове транспорта. Овај проблем су домаћи произвођачи до сада решавали тако што су за увезени концентрат испоручивали одговарајуће количине прерађеног метала.

У периоду од 1981. до 1987. године потрошња олова на домаћем тржишту је увећана за 15,8%, а цинка за 26,8%. Реално је очекивати даљи раст потрошње и олова и цинка на домаћем тржишту, али с измењеном структуром потрошње. Код олова и даље ће расти потрошња за производњу акумулатора с обзиром на очекиван даљи раст производње у аутомобилској индустрији. Очекује се даље смањење производње олова за облагање каблова с обзиром на појаву супститута. Потрошња олова за производњу цеви и лимова ће и даље интензивно опадати. Ови најнижи видови прераде олова уступају место производима исте намене, али од других материјала, као што су пластика и алуминијум. И даље се може очекивати раст потрошње олова у производњи следећих производа: керамике, кристалног стакла, стабилизатора за пластику и сачме. Процењује се да у дужем периоду тражња за оловом на домаћем периоду неће доћи у питање.

Цинк се највише троши као заштита од корозије (галванизација). Потрошња цинка у ове сврхе је повећана у посматраном периоду за 44,7%. Потрошња цинка у производњи одливака и континуелног лива такође расте, и по значају и обиму примене је на другом месту одмах иза галванизације. Највећи потрошач одливака је аутомобилска индустрија, а затим индустрија апарата за домаћинство и електроиндустрија. Цинк је незаменљив још увек у производњи читавог низа производа: метални новац, батерије, производња жице, катодна заштита, метална заштита и разна хемијска једињења.

У периоду од 1981. до 1988. године спољнотрговинска размена производа индустрије олова и цинка као и основних производа прераде ових метала даје се у *табели 11. (ТВПСК, стр. 17)*. Југословенска спољнотрговинска размена производа индустрије олова и цинка била је опредељена следећим факторима:

- односом обима производње и домаће потрошње;
- преузетим обавезама по међудржавним и дугорочним аранжманима;
- односом цена на домаћем и страном тржишту,
- могућношћу обезбедења девиза,
- конјунктуром на светском тржишту, итд.

У посматраном периоду по појединим стратешким производима индустрије олова и цинка уочавају се следеће карактеристике у спољнотрговинској размени Југославије:

1. *Концентрат олова.* У првим годинама посматраног периода Југославија се јавља као нето извозник концентрата олова у обиму од 11,8 хиљада тона у 1981. и 4,3 хиљаде тона у 1983. години. У 1988. години Југославија је нето увозник концентрата олова у износу од 19 хиљада тона. Ово је узрок смањење капацитета за производњу концентрата олова и повећање производње олова и производа на бази олова.

2. *Концентрат цинка.* Југославија је у читавом посматраном периоду нето увозник концентрата цинка. Ово је условљено већим прерадним капацитетима цинка од капацитета за производњу руде цинка.

3. *Олово метал.* У посматраном периоду с изузетком 1986. године Југославија је нето извозник метала олова, али је и значајан увозник. Ово је условљено делом и чињеницом да олово као берзански производ подлеже снажном утицају конјунктурних кретања на светском тржишту, тако да, ако се занемаре остали фактори, извоз олова у чистом непрерађеном облику може бити уноснији од његове прераде у земљи. Међутим, ово може донети позитивне ефекте само на краћи рок, али и изазвати значајне поремећаје и диспаритете на домаћем тржишту.

Процењује се да ће извозне могућности олова и у наредном периоду бити значајне с обзиром на прогнозирану повољну конјунктуру на светском тржишту.

4. *Цинк метал.* У целом посматраном периоду Југославија је нето увозник метала цинка. Ово је условљено пре свега већом тражњом за цинком од стране домаћих прерађивача од могућности његове производње. Прерађивачки капацитети цинка су се динамично развијали у минулом периоду тако да се и даље може очекивати раст потрошње метала цинка на домаћем тржишту. Ово ће, са

друге стране, повећавати увоз цинка метала, уколико се у међувремену не увећа његова производња у земљи.

С обзиром на очекивани пораст аутомобилске индустрије и у Европи и у свету предвиђа се даљи раст тражње оловних акумулатора на светском тржишту, а тиме и олова.

6. *Остали производи индустрије олова и цинка.* Од осталих производа индустрије олова и цинка у посматраном периоду значајнији извозни резултати су остварени у извозу ваљаних и вучених производа на бази олова и цинка и у извозу цинк-праха. У наредном периоду може се реализовати и знатно већи извоз без обзира на заштиту високим царинама и другим дажбинама у многим земљама уколико би се индустрија прераде цинка и олова усмерила на производњу конјунктурних производа виших фаза прераде, као што су пре свега различити поцинковани елементи машиноградње, поцинковани челици чија се потрошња у аутомобилској индустрији нагло шири, квалитетни акумулатори који могу да издрже конкуренцију светских произвођача.

Учешће Косова у југословенском извозу производа олова и цинка у 1986. години приказано је у *табели 14.2*.

Табела 14.2. Учешће Косова у извозу стратешких производа олова и цинка у Југославији у 1986. години

	Косово	Југославија			
1.	Олово метал	7,5	63,0	11,9	100,0
2.	Цинк метал	7,7	32,4	23,7	100,0
3.	Оловни акумулатори	22,1	30,3	72,9	100,0

Ако се занемаре могућа конјунктурна колебања, у релативно дужем периоду треба очекивати повећање тражње и за оловом и за цинком на светском тржишту уз релативно стабилне цене. Светско тржиште цинка и олова карактерише следеће:

1. На светском тржишту цинка ће се задржати тенденција високе потрошње пре свега у производњи оцинкованих челичних грађевинских конструкција. Потрошња цинка у аутомобилској индустрији ће бити релативно стабилна, јер се очекује већа потрошња оцинкованих челика. Несташица оцинкованог челика на тржишту је утицала и на његову мању примену у аутомобилској индустрији. Међутим, изградња нових капацитета поцинкованог челика приближиће потрошњу ове врсте челика у аутомобилској индустрији Европе на ниво потрошње у аутомобилским индустријама Јапана и САД. Светска потражња за цинком у дужем периоду расте по стопи од 2,5% годишње, тако да се очекује отварање нових производних капацитета.

2. На светском тржишту олова очекује се повољна конјунктура. Највећа потрошња олова се предвиђа у производњи акумулатора која прати позитивни тренд аутомобилске индустрије. Процењује се да ће потрошња олова расти по стопи од 0,5%. Према актуелним подацима с Лондонске берзе, цена олова је достигла у овој години рекордни ниво.

Постојећа производња олова и цинка на Косову има, дакле, добру дугорочну перспективу с аспекта тражње и на домаћем и на страном тржишту.

Степен развијености прерадних капацитета указује на потребу даљег развоја капацитета за експлоатацију оловно-цинкане руде. Флотацијски капацитети за производњу концентрата олова и цинка су на том нивоу на Косову да знатно заостају за капацитетима производње олова и цинка, те произвођачи олова и цинка прерађују концентрат олова и цинка за потребе иностраних корисника. Стога даља утагања у развој капацитета за производњу метала цинка и олова нису препоручљива иако то дозвољавају апсорпционе могућности домаћег и светског тржишта, пре повећања флотацијских капацитета и пре изградње капацитета виших фаза прераде олова и цинка (као што је производња разних поцинкованих елемената).

Фероникл. Могућност пласмана фероникла као и свих других феролегура и на домаћем и на страном тржишту у непосредној је зависности од кретања у индустрији челика, посебно специјалних челика. Последњих година конјунктура на светском тржишту ових челика је релативно повољна. Цене свих врста челика су у благом порасту. Потрошња расте, што омогућује отварање нових и повећање производње у оквиру постојећих капацитета. Притом, мора се рачунати и на евентуалне поремећаје на овом тржишту јер се однос понуде и тражње може пореметити појачаном понудом неких од највећих светских произвођача никла и феролегура на бази никла. На извоз феролегура, а у томе и извоз фероникла, стално утиче протекционистичка политика индустријски најразвијених земаља где се налазе највећи потрошачи. И поред наведених ограничења процењује се да ће у дужем року тржиште феролегура карактеристички релативно повољна конјунктура која ће се огледати у благом расту цена и потрошњи и на домаћем и на светском тржишту. С обзиром на то да је ово изузетно извозно оријентисана грана, производња фероникла ће на Косову у наредном периоду бити од стратешког значаја за укупан развој косовске привреде.

14.3. ПРОИЗВОДИ ИНДУСТРИЈЕ ПЕРЕРАДЕ МЕТАЛА

Индустрија прераде метала на Косову обухвата 33 радне организације с гранском структуром приказаном у *табели 14.3.*

Табела 14.3. Број произвођача у индустрији прераде метала Косова

	Грана	Број радних организација
1.	Металоперађивачка	15
2.	Машиноградња	4
3.	Производња саобраћајних средстава	5
4.	Производња електричних апарата и машина	9
	Укупно	33

За период од 1981. до 1988. године производња важнијих производа индустрије прераде метала на Косову даје се у *табели 17.* (ТВИСК, стр. 27). У динамици производње индустрије прераде метала на Косову има значајних осцилација. Ову индустрију карактерише наглашено узан асортиман производње који се незнатно мењао у дужем периоду.

С обзиром на распрострањену примену производа индустрије прераде метала укупна тражња за овим производима у великој мери ће зависити од динамике укупног развоја привреде. Ово се посебно односи на индустрију прераде метала на Косову у којој доминантно место заузимају производи репродукционе и инвестиционе потрошње.

Металоперађивачки сектор. У оквиру овог сектора на Косову је у 1988. години регистрована производња 45 врста различитих производа. С обзиром на учешће у укупној производњи у Југославији издваја се производња следећих производа: одливци од обојених метала, ливени радијатори, метална амбалажа, ексери, закивци, вијчани производи, заварене арматурне мреже, алуминијско и поцинковано посуђе.

Учешће Косова у југословенској производњи металоперађивачке делатности је релативно скромно. Основна обележја тражње за појединим групама производа металоперађивачке делатности су:

1. Тражња за ливеним и кованим производима се помера ка производима мање тежине што представља предуслов за уградњу ових производа у производне машиноградње.

2. Производи групације металне амбалаже највише се троше у хемијској и прехрамбеној индустрији. Пооштрени критеријуми у вези са заштитом човекове околине у великој мери истискују амбалажу од пластичне масе која је до скоро у великој мери била најзначајнији супститут металној амбалажи. Перспективе пласмана металне амбалаже на домаћем тржишту су добре и у дужем периоду може се очекивати повољна тржишна конјунктура.

3. Металне конструкције, жичане арматуре и челични стубови се највише троше у грађевинарству и реализацији инвестиционих објеката. Тражња за овим производима биће дугорочно посматрано у функцији глобалне динамике привредног раста.

Машиноградња обухвата производњу добара инвестиционе потрошње. На Косову су у 1988. години произвођени следећи производи машиноградње: делови машина и уређаја за рударство, делови машина и уређаја за индустрију коже и гуме, расхладни уређаји за индустријско хлађење, делови уређаја за вентилацију, климатизацију и заштиту човекове околине и механичке пумпе за течност.

Тржишна перспектива производње рударских машина и резервних делова, ваљкастих транспортера, истоварних и претоварних средстава, разних машинских уређаја за рударство, уређаја и резервних делова за климатизацију и вентилацију, мањих кипера, самоходних трака из производног програма Фабрике рударске опреме и резервних делова из Приштине и Фабрике процесне опреме у оквиру СОУР-а „Трепча“ у директној је зависности од динамике развоја рударских капацитета, пре свега на Косову, а затим у Југославији и свету. Даљи развој рударских капацитета на

Косову је ограничен већ се јавља предимензионираност прерадних капацитета металургија у односу на експлоатацију руда. Из тих разлога може се констатовати да је тржиште ових производа релативно ограничено, тако да експанзија у производњи ове опреме практично не долази у обзир. Напротив, потребно је размотрити преусмеравање постојећих капацитета у производњу грађевинских машина као и производњу производа виших техничко-технолошких и експлоатационих карактеристика, што је претпоставка за евентуални извоз ове опреме на светско тржиште.

Косовски произвођачи делова машина и уређаја за рударство учествовали су у 1988. години са свега 1,3% у укупној југословенској производњи. С обзиром на велику конкуренцију у производњи рударске опреме у Југославији ова област индустрије прераде метала на Косову своју развојну оријентацију треба да усмери у производну кооперацију с реномираним домаћим произвођачима.

Производња расхладних уређаја у оквиру Фабрике измењивача топлоте у Ораховцу има релативно мало учешће у укупној југословенској производњи. Пласман ових производа наилази на снажну конкуренцију и на домаћем и на страном тржишту. У Југославији се производњом расхладних уређаја за индустријско хлађење бави 11 произвођача. Већина произвођача има дугогодишњу традицију у овој врсти производње и са значајним извозним резултатима. У свету се производњом ових производа баве готово све индустријски развијене земље, међу којима се посебно издвајају Италија, СР Немачка, Шведска и Холандија.

Саобраћајна средства. Косовски произвођачи се за сада искључиво баве производњом разних делова за уградњу у производњи саобраћајних средстава. У 1988. години остварена је производња следећих делова и склопова: шасије и решетке шасија, једноосовинске приколице за тракторе до 5 т, делови и прибор за моторна кола и гибњеви.

Могућности пласмана ових производа на домаћем тржишту непосредно су условљене могућностима пласмана финалних производа у који се уграђују. Како се у дужем периоду очекује релативно повољна конјунктура саобраћајних средстава и ова производња има јасну тржишну перспективу. На светском тржишту саобраћајних средстава и даље се очекује врло повољна конјунктура посебно теретних возила чија продаја из године у годину расте. Стога треба размотрити могућност дугорочног пословног односа са неким од светски афирмисаних произвођача.

Производњом шасија и решетки шасија за моторна возила се у Југославији бави 9 произвођача. Укупна производња у минуле две године је била следећа: 1987. 53463 тона, и 1988. 49172 тона. Пад производње у 1988. у односу на 1987. годину условљен је значајним залихама формираним у 1987. На Косову се производњом ових производа бави „Застава Рамиз Садику” из Пећи. Ова организација производи делове из Заставиног програма путничких аутомобила, и то: издувне системе, шасије, седишта и профиле. Без обзира на повремене осцилације тражње, процењује се да производња наведених производа из производног програма ове организације има дугорочну тржишну перспективу.

Електричне машине и апарати. Косовски произвођачи електричних машина и апарата у 1988. години производили су: асинхроне монофазне машине,

пренапонске и остале заштите за ниски напон, високонапонске осигураче, делове електричних апарата и уређаја, пегле и радио батерије.

У производним програмима косовских произвођача доминантно место заузимају производи репродукционе и инвестиционе потрошње. Ова чињеница у одређеној мери указује на релативно повољан тржишни положај с обзиром да је тражња за електричним машинама и апаратима за репродукцију и инвестицију потрошњу релативно стабилна.

Сви наведени производи, са изузетком пегли, с обзиром на укупну производњу у Југославији, интензитет тражње у дужем периоду, имају врло повољну тржишну конјунктуру с благим повременим осцилацијама. Посебно се истиче производња никл-кадмијумских батерија у Ђилану. Ова производња уз производњу оловних акумулатора има значајну тржишну перспективу и на домаћем и на страном тржишту.

14.4. ПРОИЗВОДИ ХЕМИЈСКЕ ИНДУСТРИЈЕ

Хемијска индустрија на Косову обухвата производњу: производа неорганске хемије, вештачких ђубрива, синтетичких влакана и разних производа од пластичних маса.

Производи неорганске хемије. У целом посматраном периоду у Југославији и на Косову расте производња сумпорне киселине. Учешће производње сумпорне киселине Косова у укупној југословенској производњи у 1988. години је износило 5,8%. Иако то учешће није велико, ова производња је значајна за локалне потрошаче на Косову, пре свега, металуршки комплекс.

Широки спектар примене сумпорне киселине у бројним индустријама указује да ће тражња у великој мери зависити од укупне динамике привредног развоја, и у Југославији и у свету.

У складу с тим у наредном периоду може се очекивати у повољним условима привредне конјунктуре евентуално благи раст потрошње сумпорне киселине.

Ђубрива. Производња дубрива у Југославији има дугу традицију. Данас се производњом вештачких дубрива бави 11 произвођача. На Косову се производњом ђубрива баве две радне организације: „Трепча” из Титове Митровице, и „Косово” из Обилића.

„Трепча” производи комплексна ђубрива (НПК). Учешће „Трепче” у укупној производњи комплексних ђубрива било је у 1988. години 3,1%. С производњом од око 70000 тона комплексних ђубрива у дужем периоду „Трепча” спада у мале произвођаче у земљи. Међутим, и ове произведене количине су од великог значаја за пољопривредну производњу Косова. Производња суперфосфата у праху и гранулама у 1988. години износила је укупно 74000 тона, што је 25% укупне производње у Југославији.

Азотара „Косово” из Обилића је у 1989. години обуставила производњу услед бројних слабости у пословању као и због неповољних односа цена сиро-

вина и финалног производа. Производња азотног дубрива (KAN 27% N) износила је у 1987. години 31306 тона.

У дужем периоду потрошња ђубрива у Југославији расте, тако да је потребно до 1990. године извршити реконструкцију неких постројења у циљу даљег повећања потрошње ђубрива. Југословенски произвођачи су значајни извозници готово свих врста ђубрива. Пласман ђубрива на домаћем и страном тржишту дат је у *табели 20. (ТВПСК, стр. 37).*

Раст тражње на светском тржишту ђубрива је у директној зависности од пораста пољопривредне производње и раста потрошње дубрива по јединици обрадиве површине. Како је ова потрошња на релативно ниском нивоу у свету и износи свега 77 кг/ха, могуће је и по основу веће примене агротехничких мера, посебно код неразвијених земаља, увећати извоз ђубрива.

Производи од пластичних маса. Производња производа од пластичних маса на Косову у дужем периоду бележи раст. Учешће Косова у производњи производа од пластичних маса у Југославији је релативно мало. Од ових производа издвајају се кровне валовите плоче од пластичних маса с учешћем Косова од 44,9%, као и производа за домаћинство и личну употребу са учешћем од 8,3%. Такође се издваја по значају и производња пластичне амбалаже.

И поред великог броја произвођача наведених производа у Југославији и свету, ширина примене и потрошње ових производа условила је да однос понуде и потражње ових производа није нарушен. Међутим, велики број произвођача и појава сличних производа од других материјала, условили су успоренији раст производње и потрошње производа на бази пластике. Из ових разлога није могуће очекивати дугорочнију тржишну експанзију ових производа.

Фармацеутски производи. Производни програм јединог произвођача фармацеутских производа на Косову „Фармакоса“ из Призрена обухвата производњу таблета, дражеја, масти, раствора, капсула и супозиторија, ампула, сирупа, капи, итд. Изузев производње антихипертензива и лекова за лечење коже „Фармакоса“ има релативно мало учешће у укупној производњи фармацеутске индустрије Југославије.

С обзиром на висок степен имплементације научноистраживачког и технолошког прогреса у фармацеутској индустрији, будући тржишни положај „Фармакоса“ ће у великој мери зависити од могућности освајања нових производа и примене нових технологија. Висок степен увозне зависности фармацеутске индустрије у условима велике спољне задужености узроковао је бројне поремећаје на тржишту фармацеутских производа у Југославији.

Производни програм „Фармакоса“ обухвата стандардне производе фармацеутске индустрије. Поједине стратешке врсте фармацеутских производа „Фармакоса“ карактеришу следећа основна обележја пласмана.

Витамици. Учешће „Фармакоса“ у производњи витамина и разних витаминских препарата у Југославији у 1988. години је износило 0,5%. У периоду од 1982. до 1986. године производња витамина у Југославији се повећала за три пута. Од 1986. до 1988. године производња витамина и витаминских препарата је опала за 8%.

И поред значајних извозних резултата, остварених у последње две године, не може се очекивати значајније повећање пласмана витамина и витаминских препарата на домаћем и страном тржишту. Велика конкуренција домаћих и страних произвођача и видљиви знаци сатурације потрошње ограничавајући су фактор увећања производње и потрошње ових производа.

С обзиром на количине, асортиман и квалитет, производња витамина и витаминских препарата „Фармакоса“ и у наредном периоду ће имати релативно стабилно тржиште. Међутим, с обзиром на наведено, тешко је очекивати да би у постојећим условима „Фармакос“ могао знатније повећати своје учешће у пласману витамина и витаминских препарата на домаћем и светском тржишту.

Седативи. Производња седатива, аналгетика, кардиотоника, антихипертензива и осталих лекова за лечење кардиоваскуларног система је такође имала неравномерно кретање у посматраном периоду. И код ових врста лекова не може се очекивати значајнији пораст производње и потрошње у наредном периоду.

Лекови за лечење кожних болести. „Фармакос“ може очекивати већи пласман лекова намењених лечењу кожних болести с обзиром да располаже још увек конкурентном рецептуром и квалитетном сировином.

Тоалетни сапуни. Производња тоалетних сапуна у посматраном периоду се неравномерно кретала. У Југославији се производњом тоалетних сапуна бави 14 произвођача. С обзиром на то да је у питању производ широке потрошње пласман је условљен квалитетом, начином и врстом паковања и ценом. Велика конкуренција домаћих произвођача, повремено увоз високо квалитетних сапуна ограничавајући су фактор тржишне експанзије „Фармакоса“. И задржавање постојећег нивоа пласмана тоалетних сапуна „Фармакоса“ захтева даље унапређење квалитета и свих других фактора од значаја за успешну продају овог производа.

14.5. ПРОИЗВОДИ ТЕКСТИЛНЕ ИНДУСТРИЈЕ

На Косову је заступљена производња текстилних предива, тканина и готових текстилних производа. Поједине врсте текстилних производа које се производе на Косову, карактеришу следећа основна обележја пласмана.

Памучно предиво. Косово у последњим годинама посматраног периода постаје значајан произвођач памучног предива у Југославији. Учешће Косова у производњи памучног предива у Југославији је порасло са 1,2% у 1981. на 9,5% у 1988. години. Пад извоза памучних предива у последње две године је условљен недовољним увозом основних сировина за производњу памучног предива као и падом тражње услед пораста укупних трошкова живота. Дуготрајна криза укупне текстилне индустрије Југославије, а посебно дела који се односи на производњу конфекције и трикотаже као главног потрошача памучног предива, поставља значајна ограничења озбиљнијој експанзији производње памучног предива.

Велика конкуренција бројних произвођача памучног предива у Југославији, којих има око 40, проблеми у вези с редовним обезбеђењем сировина, пад куповне моћи потрошача, присуство бројних супститута, условиће у наредном периоду стагнацију, па чак евентуално и пад у потрошњи памучног предива.

И поред тога косовски произвођачи памучног предива имају реалне могућности да одрже постојећи ниво продаје на домаћем и страном тржишту.

Вунено предиво. У целом посматраном периоду производња вуненог предива се кретала на нивоу од 50000 тона. Косовски произвођачи вуненог предива у последње три године остварују значајан раст производње. У југословенским размерама Косово има релативно мало учешће у укупној производњи вуненог предива. Стабилни односи понуде и тражње вуненог предива на југословенском тржишту гаранција су да ће и косовски произвођачи у релативно дужем периоду моћи да остварују и већи пласман вуненог предива од постигнутог у последњим годинама. Основни проблем производње вуненог предива је пре свега у обезбеђењу сировина одговарајућег квалитета и количина.

Конфекција и трикотажа. У периоду од 1981. до 1988. године производња конфекције у Југославији расте, а на Косову се у посматраном периоду више-струко повећала.

Учешће косовских произвођача конфекције и трикотаже у укупној производњи у Југославији је дато у *табели 32 (ТВПСК, стр. 52)*. У југословенским оквирима Косово спада у значајне произвођаче трикотаже, а посебно трикотажног рубља са учешћем од 77% и памучне трикотаже са учешћем од 10% у укупној југословенској производњи.

Задржавање постојећег нивоа пласмана трикотаже и конфекције Косова као и његово увећање у највећој мери ће зависити од програмираног прилагођавања извршеној сегментацији тржишта. Значајне могућности повећања обима производње конфекције и трикотаже на Косову су у уговарању дорадних послова с инопартнерима као и у развијању кооперантских односа са водећим произвођачима у земљи.

И поред оштре конкуренције бројних произвођача трикотаже и конфекције у земљи, значајног увоза, адекватним сталним прилагођавањем тржишним захтевима косовски произвођачи с обзиром на неке компаративне предности (традиција у производњи, јефтина радна снага, опремљеност и друго) објективно могу увећати производњу и пласман на домаћем и светском тржишту.

Дугорочно посматрано производња и потрошња трикотаже и конфекције ће се повећавати на домаћем и светском тржишту. Интензитет пораста ће зависити од укупног привредног раста, пораста куповне моћи становништва као и од бројних других фактора, који одређују опште услове привређивања у овој индустријској грани.

Увоз и извоз конфекције и трикотаже дат је у *табели 33. (ТПВСК, стр. 55)*. У минуле две године остварен је значајан позитиван спољнотрговински биланс трикотаже и конфекције. Слабији резултати на плану спољнотрговинске размене текстилне индустрије генерално посматрано у току 1989. године су последица бројних поремећаја на домаћем тржишту (енорман раст цена, неадекватне

промене у девизним курсевима, споро структурно прилагођавање производње за извоз, одсуство адекватних мера текуће економске политике, спорост у доношењу одговарајућих привредносистемских решења).

Посебан проблем у реализацији одговарајућих извозних резултата представља неповољан однос цена на домаћем и страном тржишту. У току ове године извозне цене на свим подручјима у просеку су биле ниже од домаћих цена. Овај однос је посебно неповољан у случају извоза на конвертибилно тржиште. С обзиром да је у питању грана која је у великој мери зависна од увоза пре свега основних сировина, реализација одговарајућег обима и структуре извоза услов је за њено нормално пословање и даљи развој. Актуелна конјунктурна кретања на светском тржишту текстилних производа указују на смањене могућности увећаног пласмана посебно на конвертибилном тржишту. Услед снажне конкуренције бројних светских произвођача, појаве јефтених извозника, разних видова увозних ограничења, у дужем периоду није могуће очекивати радикалније повећање извоза текстилне индустрије Југославије. Како је већ указано производна дорада ће све више повећавати учешће у укупној спољнотрговинској размени текстилне индустрије.

У дужем периоду производња памучних тканина у Југославији креће се на нивоу од око 350 милиона м². Производња памучних тканина на Косову у истом периоду има неравномерно кретање. Учешће Косова у укупној производњи памучних тканина у Југославији износило је у просеку око 2%. С обзиром на производњу памучног предива на Косову постоје могућности значајног увећања производње памучних тканина, што је у складу с дугорочним опредељењем повећања учешћа примарних фаза текстилне индустрије.

У југословенским оквирима Косово спада у маргиналне произвођаче вунених тканина с учешћем мањим од 0,5%. Производња вунених тканина у целом посматраном периоду у Југославији расте, а на Косову опада. Тенденција раста производње и пласмана вунених тканина на домаћем и страном тржишту задржаће се и у наредном периоду. Основни проблеми у овој области текстилне индустрије настају у вези са редовним обезбеђењем квалитетног вуненог влакна из увоза.

14.6. КОЖА И КРЗНО

Кретање производње и потрошње појединих врста коже и крзна у Југославији у посматраном периоду је било неравномерно. Производња оних врста кожа и крзна које производе произвођачи и прерађивачи с Косова, релевантне за ову анализу, такође има неравномерну динамику. Основни проблем овог сектора је у снабдевању сировом кожом одговарајућег квалитета и у одговарајућим количинама. Неравномерно кретање сточарске производње и кланичне индустрије условили су и поремећаје на страни понуде сирових кожа свих врста.

Учешће Косова у производњи горње говеђе и јунеће коже у Југославији у 1988. години износило је 2%.

Табела 14.4. Производња коже и крзна на Косову

		у хиљадама м ²						
		1981	1982	1983	1984	1985	1986	1988
1	Горња кожа	263	330	184	304	298	333	468
2.	Крзна	124	153	152	178	211	262	190

Производња горње коже на Косову бележи неравномеран раст. У последњој посматраној години увећана је за 40%, што се оцењује као значајан пораст у односу на производњу из претходних година. Производња крзна од домаћих животиња у периоду 1981–1986. година стално расте, међутим у 1988. је смањена.

Производња горње говеђе и јунеће коже у Југославији у посматраном периоду од 1981. до 1988. године бележи пад. У истом периоду у свим посматраним годинама пласман на домаћем тржишту је имао готово идентично кретање као и производња. У 1988. години долази до наглог пада производње говеђе и јунеће коже.

У 1987. години увезено је 5234 тоне, а у 1988. години 4732 тоне говеђе коже. С обзиром на реализован извоз у наведеним годинама Југославија је нето увозник говеђе коже, јер домаћи произвођачи говеђе коже не обезбеђују у потпуности континуирано снабдевање домаће индустрије кожне галантерије и обуће квалитетном кожом.

Производња осталих врста кожа је или расла или се усталила на одређеном нивоу. Косово у југословенским размерама не представља значајнијег произвођача било које од наведених врста коже.

Могућности веће партиципације производње коже и крзна Косова у укупној производњи Југославије су ограничене великом конкуренцијом бројних произвођача коже и крзна у земљи, малим могућностима значајнијег увећања производње сирове коже на Косову и у целој земљи, као и могућношћу увоза свих врста кожа по релативно повољним условима⁹¹.

Обућа, кожна галантерија и конфекција. У 1988. години Косово учествује с производњом 11 врста обуће и 8 производа кожне галантерије и конфекције. У југословенским размерама Косово представља значајног произвођача следећих врста обуће:

1. Радничке и рударске чизме, чија је производња у 1988. на Косову износила 130 хиљада пари, а учешће у југословенској производњи је 17,5%. У периоду 1981–1988. производња ове врсте обуће стално расте. Значајно је учешће Косова и у производњи осталих тешких кожних ципела.

2. Обућа са лицем од текстила чија је производња у 1988. години на Косову износила 727000 пари, а учешће у југословенској производњи 10,8%. С обзиром на испољене тенденције у производњи и потрошњи ове врсте обуће у Југославији, није могуће очекивати значајније повећање обима производње и пласмана на домаћем тржишту. Напротив, актуелни модни трендови, потрошачке навике

⁹¹ Производња коже и крзна у Југославији и на Косову дата је у табелама 35. и 36. (ТВИПСК, стр. 60. и 61).

указују на могућност њеног постепеног потискивања обућом на бази коже, пластике, разним врстама сандала и слично.

Од осталих врста обуће, може се рећи да Косово производи релативно значајне количине мушких ципела с кожним ђоном чија је производња у 1988. години износила 554000 пари или 3,6% југословенске производње. У табели 37. (ТВИПСК, стр. 67) даје се производња свих врста обуће која се јавља на Косову као и учешће у укупној производњи Југославије.

Поред мушких кожних чизама и осталих тешких кожних чизама, чије учешће у југословенској производњи прелази 8%, Косово производи и значајне количине ципела с гуменим и другим ђоном и лаке спортске ципеле с лицем од коже. С обзиром на испољене тенденције у производњи и пласману ове врсте обуће на домаћем тржишту, модним трендовима и преференцијама потрошача, као и актуелна конјунктурна кретања из 1989. године, може се очекивати значајан пораст пласмана ове врсте обуће, пре свега на домаћем тржишту и евентуално његова стабилизација на нивоу максималне производње из 1986. године. Како је у производњи ове врсте обуће највећа конкуренција у Југославији (у 1987. години је регистровано чак 59 произвођача) повећање пласмана ове врсте обуће од стране косовских произвођача на домаћем тржишту је релативно ограничено. Озбиљнији продор на овом тржишту захтева значајне интервенције: побољшање квалитета производње, праћење актуелних модних трендова и одговарајућа политика цена коју треба прилагодити различитим тржишним сегментима дефинисаним куповном моћи.

Производња лаке спортске обуће са лицем од коже је на Косову 1988. години износила 264000 пари, с учешћем у југословенској производњи од 3,5%. Производњом ове врсте обуће се у Југославији бави 35 произвођача што указује на велику конкуренцију. И поред пада у производњи лаке спортске обуће у 1988. години, реално је очекивати значајно увећање пласмана ове врсте обуће на домаћем и страном тржишту у наредном периоду. Интензивна тржишна сегментација ове врсте обуће која се јавља у последњим годинама указује да постоје објективне могућности и проширења пласмана појединих типова. У том смислу и косовски произвођачи, уколико се усмере на снабдевање одговарајућег тржишног сегмента уз евентуалну кооперацију с неким од реномираних југословенских или светских произвођача, могу и значајно повећати производњу и пласман спортске обуће.

Поред мушких кожних чизама и осталих тешких кожних чизама, чије учешће у југословенској производњи прелази 8%, Косово производи и значајне количине ципела са гуменим и другим ђоном и лаке спортске ципеле с лицем од коже. Од производа кожне галантерије Косово има значајније учешће у производњи: кожних рукавица, обичних и заштитних; кожних капута и јакни од напе; пресвлака за аутоседишта. Посебно се истиче производња пресвлака за аутоседишта од коже са учешћем од 74% у укупној југословенској производњи.

Производња и пласман кожних рукавица обичних и заштитних имала је релативно стабилно кретање у периоду од 1982. до 1988. године, на нивоу од око 8000 пари. С обзиром на намену ових производа није реално очекивати значајније повећање производње и пласмана на домаћем тржишту. Имајући у

виду велики број произвођача, у 1987. години је регистровано 40, значајније повећање пласмана је могуће реализовати код специјалних програма кожних заштитних рукавица.

Производња кожних капута и јакни од напе у целом периоду од 1982. до 1988. године расте у Југославији. Производња ове врсте конфекције од коже је најзаступљенија и њоме се у земљи бави 31 произвођач. За производима кожне конфекције, без обзира на релативно високу цену, с растом стандарда и куповне моћи, расте и тражња. У том смислу косовски произвођачи кожних капута и јакни од напе могу дугорочно очекивати увећање пласмана.

Производња кожне обуће, галантерије и конфекције у Југославији дата је у *табели 38. (ТВИСК, стр. 67)*. На основу података о производњи кожне обуће, галантерије и конфекције која је заступљена на Косову и Југославији, за период од 1982. до 1988. године, уочава се да је код већине производа присутан раст производње и пласмана у периоду до 1986. и мање или више изражен пад производње и пласмана у 1988. години на домаћем тржишту. Истовремено у 1988. години ова индустрија постиже у Југославији значајне извозне резултате.

Оваква кретања у производњи кожне обуће, галантерије и конфекције условљена су пре свега укупним поремећајима у функционисању привреде земље, платнобилансним потешкоћама, растом цена, неповољним односом цена готових производа и сировина и репроматеријала, као и бројним другим узроцима неадекватне организованости ове индустрије. Међутим, актуелна конјунктурна кретања ове области указују на значајан раст производње и пласмана на домаћем тржишту, тако да је реално очекивати да се ова индустрија већ у 1989. години производњом и пласманом приближи резултатима оствареним у рекордној 1986. години.

И поред повољних резултата у производњи и пласману кожне обуће, галантерије и конфекције на домаћем и светском тржишту дугорочно посматрано није могуће очекивати значајније увећање производње и пласмана и на домаћем и на страном тржишту. Ово је условљено чињеницом да већ у дужем периоду производња обуће у Европи стагнира или опада. Она је снажно угрожена у дужем периоду конкуренцијом произвођача јефтине и квалитетне обуће са Далеког истока.

14.7. ПРОИЗВОДИ ИНДУСТРИЈЕ ГУМЕ

Производња гумарских производа на Косову концентрисана је у оквиру фабрике „Балкан“ из Суве Реке, и у периоду од 1966. године, када почиње производња, бележи сталан раст.

Најзначајнији производи косовске гумарске индустрије с обзиром на произведене количине и учешће у југословенској производњи су:

1. Транспортне траке, глатке и ребрасте, чија је производња у 1988. години износила 7466 тона, а учешће у југословенској производњи 69,2%. Производња и пласман ових производа у Југославији има неравномерно кретање. Највећа производња је забележена у 1985. години и износила је 13911 тона, да би

у 1988. пала на ниво од 10786 тона. С обзиром на широку област примене ових производа у готово свим индустријским гранама, транспорту и слично, кретање производње и пласмана ових производа у Југославији биће условљено глобалном привредном конјунктуром. Из тих разлога, као и на основу актуелних информација о кретању производње и пласмана ових производа није могуће очекивати дугорочно посматрано значајније повећање производње и пласмана на домаћем тржишту. Реално је очекивати да ће се производња и пласман ових производа на домаћем тржишту у дужем периоду задржати на нивоу из 1988. године или евентуално благо расти. С обзиром на релативно мали број произвођача у земљи, Косово може и повећати учешће у југословенској производњи.

2. Клинасто ремење, чија је производња у 1988. години износила 1637 тона, а учешће у југословенској производњи 42,1%. Производња и пласман клинастог ремења у Југославији такође има изразито неравномерно кретање. Највиши ниво производње у Југославији је остварен у 1985. години када износи 4346 тона, а најнижи у 1986. години 2104 тона. Производња клинастог ремења у Југославији је у 1988. години порасла на ниво од 3881 тона. Како клинасто ремење спада у репродукциони материјал широке примене у разним областима производње, кретање пласмана на домаћем тржишту зависиће од глобалне привредне конјунктуре. Уважавајући актуелна кретања на тржишту, очекује се даљи благ раст пласмана ових производа на домаћем тржишту.

3. Гумена техничка роба за грађевинарство, чија је производња у 1988. години износила 362 тоне, а учешће 92,3%. Даљи раст пласмана ових производа у директној је зависности од динамике инвестиција и стамбене изградње. Како је реално очекивати у наредном периоду интензивнију инвестициону активност у целој земљи то је могуће и даље повећање пласмана ових производа.

Од осталих производа Косово производи тржишно значајне количине акумулаторских кутија, дечијих гумених чизама и гумених сандала.

У целом посматраном периоду производња гумених акумулаторских кутија се креће на нивоу од око 6500 тона. Даљи раст производње и пласмана овог производа биће условљен производњом и пласманом акумулатора, односно глобалном конјунктуром аутомобилске индустрије. Како се предвиђа даљи раст производње ових производа, то ће условити и одговарајући раст потреба за гуменим акумулаторским кутијама.

Косово је најзначајнији произвођач гумених сандала у земљи. Производња и пласман ове врсте обуће у земљи стално расте. Узимајући у обзир употребну вредност, релативно ниску цену, сезонски карактер употребе, чињеницу да је ова врста обуће намењена свим узрастима, и даље се очекује раст пласмана на домаћем тржишту.

14.8. ПРОИЗВОДИ ДРВНЕ ИНДУСТРИЈЕ

У 1988. години на Косову је регистрована производња 33 производа финалне прераде дрвета. И поред релативно високе заступљености појединих врста

производа обим њихове производње у југословенским оквирима је релативно мали. С обзиром на учешће у југословенској производњи посебно се истиче производња следећих врста производа: кухињске гарнитуре, гаражна врата, дневне собе и плакари.

У периоду од 1982. до 1988. године производња појединих врста дрвоног намештаја је имала различито кретање. Генерално посматрано производња и пласман на домаћем тржишту готово свих наведених производа који су заступљени на Косову расте. У периоду од 1986. до 1988. године производња и пласман већине врста дрвоног намештаја стагнира или опада. Ово је условљено општим падом стандарда, високим растом цена намештаја, неповољним условима продаје.

Што се тиче производа који су највише заступљени на Косову кретање производње и пласмана у Југославији је релативно повољно, с изузетком дневних соба. Велики број произвођача у земљи, раст производње свих врста намештаја и других прерађевина од дрвета у дужем периоду, условили су значајну засићеност домаћег тржишта. Имајући у виду актуелна кретања на домаћем тржишту и процену глобалне привредне конјунктуре у дужем периоду није могуће очекивати повећање пласмана дрвоног намештаја косовских произвођача.

Озбиљнији продор на европско и светско тржиште намештаја није могућ с обзиром на изузетно јаку конкуренцију из СР Немачке, Италије, Белгије, као и неких земаља Далеког истока. Веће могућности пласмана на страном тржишту постоје код комадног намештаја и појединих предмета од дрвета. Велико ограничење извоза ове гране лежи у изузетно неповољном односу домаћих и извозних цена узрокованих хиперинфлацијом Југославије. И поред подршке савезних органа произвођачи намештаја Југославије у оквиру реализације извозног програма „АКА“ (извоз на тржишта САД, Канаде и Аустралије) само се делимично реализовао, јер домаћи произвођачи нису могли наћи одговарајући економски интерес.

Поред наведеног Косово производи тржишно значајније количине комода, витрина, тапацираних столица и намештаја, нетапацираних столица, прозора са невезаним и везаним крилима. С изузетком прозора, није реално очекивати значајније повећање пласмана наведених производа с Косова.

Како се на домаћем тржишту очекује пад тражње намештаја и осталих финалних производа од дрвета, а на то указују испољене тенденције производње у минулом периоду, косовски произвођачи би требало у наредном периоду да изврше редукацију свог производног програма на неколико тржишно перспективних програма атрактивних за извоз. Ту спада производња у већим серијама појединих комада или делова што претпоставља и заснивање одговарајућих производних аранжмана с инопартнерима.

У структури извоза доминантно место заузима дрвени намештај. Највећим делом извоз је реализован у земље ЕЕЗ, САД и Саудијску Арабију. Међутим, уочава се велики број земаља у којима су извожене релативно мале количине намештаја што указује на нерационалност извозних напора и недовољну организованост.

У југословенским размерама Косово спада у маргиналне произвођаче резане грађе. Укупно произведена количина се може пласирати на Косову за потребе дрвне индустрије, грађевинарства и друго, и не задовољава укупне потребе Косова.

14.9. ПЕРЕРАЂЕВИНЕ ОД ПАПИРА

Производња и прерада папира концентрисана је у две радне организације: Фабрика папира, лепенке и амбалаже „Станоје Аксић“ из Липљана, и Фабрика зидних тапета „Фазита“ из Приштине.

Прерада папира у Југославији и Косову у 1988. години дата је у *табели 46. (ТВПСК, стр. 81).*

Косово производи релативно значајне количине у југословенским размерама зидних тапета и папирних утензилија. Од преосталих производа, тржишно значајније количине представља и производња омотног и амбалажног папира и валовите лепенке. Међутим, наведене количине папирне амбалаже коју производе косовски прерађивачи су недовољне за покривање потреба основних потрошача ове амбалаже на Косову.

У периоду од 1982. до 1988. година пласман и производња готово свих наведених врста папирне и картонске амбалаже у Југославији расте. С обзиром на широку примену ове врсте производа, кретање пласмана и производње у наредном периоду на домаћем тржишту биће условљени највећим делом глобалном привредном конјунктуром. Реално је очекивати да се испољене тенденције у производњи и пласману ових производа на домаћем тржишту одрже и у будућем периоду.

Како косовски произвођачи амбалаже могу да задовоље само део потреба привреде и становништва Косова за овом врстом амбалаже, управо на Косову могу увећати пласман и поред значајне конкуренције бројних произвођача у земљи свих наведених врста амбалаже.

Производња и пласман зидних тапета на домаћем тржишту у посматраном периоду имају неравномерно кретање. Највећи обим производње остварен је у 1982. години. Производња и пласман опадају од 1982. до 1985. У 1988. години јавља се значајан раст производње и пласмана у односу на 1986. годину, од око 30%. Овакво неравномерно кретање производње и пласмана папирних зидних тапета условљено је у великој мери и појавом бројних супститута, као што су пластифицирани зидни тапети, нова средства за фарбање зидова и слично.

У 1988. години извезено је 3279 тона пластифицираних зидних тапета и 2263 тона осталих зидних тапета, а регистрован је занемарљив увоз зидних тапета у износу од 21 тоне.

На Косову „Фазита“ већ остварује значајан извоз који је у 1987. години износио 1,5 милиона америчких долара, а у 1988. години 3,5 милиона долара. И поред значајне конкуренције бројних произвођача у земљи, појаве супститута, могуће је даље повећање пласмана папирних зидних тапета на домаћем и страном тржишту.

14.10. ГРАЂЕВИНСКИ МАТЕРИЈАЛ

У југословенским размерама Косово производи значајније количине гашеног и негашеног креча, пуних цигала, азбестно-цементних канализационих цеви и неармираних префабриката од гасбетона. Међу овим производима најзначајнија је производња азбестно-цементних канализационих цеви (87,5% у укупној југословенској производњи). Производња већине врста грађевинског материјала на Косову развила се за потребе локалних грађевинских оператива, тако да се остварени обим производње у целини реализује на Косову. Производња грађевинског материјала на Косову је дата је у *табели 48. (ТВПСК, стр. 85).*

Кретање производње појединих врста грађевинског материјала на Косову у периоду од 1966. до 1986. године је неравномерно. Ово се посебно односи на оне врсте грађевинског материјала које непосредно троши грађевинска оператива Косова. Највећи произвођач и истовремено потрошач грађевинског материјала на Косову СОУР ГИК „Рамиз Садику” из Приштине у последњим годинама недовољно користи своје капацитете што је имало одраза на умањену производњу и потрошњу грађевинског материјала.

Са изузетком азбестно-цементних цеви, највећи део производње грађевинског материјала на Косову и даље ће искључиво трошити грађевинска оператива Косова. У складу с тим будуће кретање производње и пласмана грађевинског материјала у највећем делу ће бити условљено укупном инвестиционом активношћу и стамбеном изградњом на Косову.

Релативно мали удео извоза у укупној годишњој производњи свих релевантних врста грађевинских материјала Југославије, указује на објективно скромне могућности косовских произвођача да у наредном периоду остваре значајнији извоз.

14.11. ПОЉОПРИВРЕДНИ ПРОИЗВОДИ

Прерада пољопривредних производа као и сама пољопривредна производња Косова заостаје за просеком Југославије и не задовољава потребе становништва Косова. Највећи део пољопривредних производа који се непосредно не потроши у исхрани служи као основа за производњу прехранбених производа, чија се структура и обим дају у *табели 73. (ТВПСК, стр. 124).*

Највећи обим производње остварује се код пшеничног брашна (85533 т или 46,2 кг по становнику) и пшеничног хлеба (29292 т или 15,8 кг по становнику). За овим производима следи пастеризовано млеко (77507 хектолитара, тј. 7750 т или 4,2 литре по становнику) и воћни сокови од континеталног воћа (5521 т или 3 литре по становнику). Производња брашна и хлеба учествује са 3,8% у производњи Југославије, док је учешће сокова знатно веће (8,7%), а млека свега 0,8%.

Дефицитарност анализираних производа надокнађује се одговарајућим индустријским супституцима и домаћим производима као и набавком недостајућих количина ван територије Косова. Косово остварује највеће учешће у

доради и паковању бадема, лешника и сличних производа на нивоу од 13,2%, док је најмање учешће смрзнуте бораније, где Косово учествује са 1% у југословенској производњи. Косовска производња прерађевина од грашка чини 10,1% југословенске производње.

Табела 14.5. Прерада воћа у Југославији и на Косову у 1988. години

		Југославија		Косово	
		тона	%	тона	%
1.	Суве шљиве	12387	100	152	1,2
2.	Суве смокве	1646	100	-	-
3.	Остало воће	1030	100	138	13,3
4.	Пекмез	11441	100	604	5,2
5.	Маслиново уље	48063	100	-	-
6.	Ракија	1187298	100	26464	2,2
7.	Воћни сокови	16761	100	210	1,2
8.	Воћно вино	20017	100	8	-

Традиционална производња сушеног воћа (осим смокава) у домаћинствима Косова чини 13,3% ове производње у Југославији. Њу треба посебно развити у оквиру производње здраве хране.

Постојећа пољопривредна производња као и прерада пољопривредних производа на територији Косова није на нивоу укупних потреба Покрајине. Знатан део пољопривредних и прехранбених производа обимом, структуром и квалитетом не задовољава потребе становништва, те се храна и сировине за прерађивачку индустрију набављају из других делова Југославије, а у неким случајевима и увозе. Према томе, следи да се укупна пољопривредна производња и највећи део производа прехранбене индустрије Косова може пласирати, односно потрошити на самом Косову. Косово не располаже значајнијим могућностима да своје пољопривредне производе и прерађевине понуди потрошачима ван својих граница, али пласман ових производа није и неће бити угрожен с обзиром на објективно велике апсорпционе могућности косовског тржишта.

То не значи да Косово искључиво набавља храну на домаћем и страном тржишту, односно да нема тржишних вишкова. Значајан број производа примарне пољопривредне производње и прехранбене индустрије Косова се пласира или се може пласирати ван Косова. Међутим, највећи део ових производа с обзиром на нормативе потрошње у људској исхрани није суфицитан на Косову. Ови производи не спадају у основне прехранбене намирнице и најчешће су предмет потрошње у срединама с вишим стандардом.

Основни производи и групе производа примарне пољопривредне производње и прехранбене индустрије Косова који се могу јавити као значајнији тржишни вишкови, односно могу се пласирати ван Косова су: раж, бундева и грахорице (у оквиру ратарске производње); дуван, сирак и сунцокрет (од индустријског биља); грашак, паприка, црни лук, бели лук, диње и лубенице (од

повртарских култура); вишње и грожђе (од воћа); овчије млеко, воћни сокови, мармеладе, стерилисани грашак, овчије и јагњеће месо, сочиво и погача од уљане репице, дорада и паковање бадема и лешника, сладни екстракт и природна вина (у оквиру прехрамбене индустрије).

Међу наведеним производима најатрактивнији производи с аспекта реалне тржишне тражње и укупних економских ефеката за Косово су природна вина и јагњеће и овчије месо. Већ у дужем периоду пласман ових производа на домаћем тржишту расте.

Косово и поред неповољног односа пољопривредних ресурса и становништва има услове да значајно увећа свој пласман пољопривредно-прехрамбених производа уколико сачува пољопривредно земљиште, унапреди пољопривредну производњу применом одговарајућих агротехничких мера, максимално се преоријентише на радно интензивне културе, промени структуру производње у корист високо акумулативних култура (воће, грожђе, поврће, индустријско биље) које ће у размени с окружењем задовољити потребе за житарицама и хранивима Косова.

НАПОМЕНА УРЕДНИКА

Истраживања о привредном развоју Космета урађена су у београдском Институту економских наука (ИЕН), током 1989. и 1990. у оквиру остваривања *Југословенског програма мера и активности за заустављање исељења Срба и Црногораца с Косова, брзи повратак оних који су га напустили и долазак свих који желе да живе и раде на Косову*. Истраживања је финансирала Привредна комора Југославије. Научноистраживачки тим чинили су (азбучним редом): Стојан Бабић (професор београдског Економског факултета), Петар Бацковић (ИЕН), Милица Бисић (ИЕН), Рајко Буквић (ИЕН), Бранко Хинић (ИЕН), Миlena Јовичић (професорка београдског Економског факултета), Владимир Мачкић (Савезни завод за друштвено планирање) и Часлав Оцић (ИЕН) – руководилац истраживања.

Део пројектног задатка (природни ресурси: анализа технолошких програма на основу анкете) реализовао је истраживачко-консултантски тип Агенције за консалтинг, инжењеринг и информатику ИНТЕЛУС из Београда: Михајло Ранђеловић, Стојан Мирковић, Синиша Милошевић, Миролуб Маринко, Велимир Антанасковић, Јанко Макровски и Лазар Лазаревић.

Истраживачки налази тематски су систематизовани у 19 монографија:

1. Интелус, *Ресурси привредног развоја Косова*, стр. 53;
2. Часлав Оцић и Милица Бисић, *Косово у плановима друштвено-економског развоја*, стр. III + 75;
3. Часлав Оцић, *Ефекти редистрибуције савезних буџетских и ванбуџетских средстава на привреду Косова*, стр. II + 43;
4. Милица Бисић, *Структура и ефикасност инвестиција Косова, Србије и Југославије. Упоредна анализа*, стр. II + 96;
5. Часлав Оцић, *Упоредна анализа структурних промена у привреди Косова, Србије и Југославије и идентификовање специфичности производне и радне структуре Косова*, стр. 263;

6. Милица Бисић, *Упоредна анализа структурних промена у привреди Косова, Србије и Југославије: Анализа тренда*, стр. 18;
7. Миlena Јовичић, *Структура производних чинилаца: Производна функција привреда Косова, Србије и Југославије*, стр. 104;
8. Интелус, *Косово: Производна структура и технолошки развој*, стр. 87;
9. Петар Бацковић, *Тржишна валоризација производне структуре Косова*, стр. 130;
10. Часлав Оцић, *Организациона структура косовске привреде*, стр. II + 164;
11. Бранко Хинић и Рајко Буквић, *Кадровска структура привреде САП Косово*, стр. IV + 107;
12. Стојан Бабић, *Упоредна анализа ефикасности косовске привреде*, стр. IV + 114;
13. Бранко Хинић, *Упоредна анализа искоришћености производних фактора у индустрији и рударству САП Косово. Искоришћеност рада*, стр. VIII + 77;
14. Бранко Хинић, *Упоредна анализа искоришћености производних фактора у индустрији и рударству САП Косово. Искоришћеност капитала*, стр. 117;
15. Бранко Хинић и Рајко Буквић, *Секторски и регионални односи размене*, стр. 250;
16. Часлав Оцић, *Положај привреде Косова и степен њене интегрисаности у југословенску и светску привреду*, стр. 573;
17. Часлав Оцић, *Интегрисаност привреде Косова у југословенску привреду*, стр. 51;
18. Владимир Мачкић, *Интегрисаност привреде Косова у светску привреду*, стр. 40;
19. Рајко Буквић и Бранко Хинић, *Информациона основа*, стр. VIII + 334.

У збиру те монографије имају 2622 стране. Водећи првенствено рачуна о информативној, документарно-статистичкој, вредности тог истраживачког подвига руководилац истраживања сачинио је сводну студију од око 500 страна.

Изузев пребацавања текста *Сводне студије* из латиничне у ћириличну верзију нису чињене никакве измене и допуне, тако да су, на пример, ООУР-и, СОУР-и и РО-е остали ООУР-и, СОУР-и и РО-е, нису замењени ни традиционалним ни савременим хомолозима за привредне субјекте. Титова Митровица остала је у овом тексту Титова (како се тада званично звала), иако је и пре после титоизма и титовштине тај топоним гласио: Косовска Митровица. Највише питања, ако не и приговора, вероватно ће изазвати употреба тадашњег званичног назива Покрајине – *САП Косово* (у тексту неретко само *Косово*, понегде скраћено КОС), иако и пре и после тог времена Косово је званично било с Метохијом, дакле: *Косово и Метохија* (а употребљавала се и скраћена или сажета верзија: *Космет*). Да не помињемо да је (аутономна) *Покрајина* пре тога, непосредно после Другог светског рата, имала статус аутономне области (*Аутономна Косовско-Метохијска Област* – АКМО). Између *постмодернистичке деконструкције* (да не помињем помодне ретрофутуристичке експерименте) и *аутентичности*, без много двоумљења, следећи основно правило начелности и истинитости, уредник се определио за *изворност*.

Руководилац истраживања и уредник
Часлав Оцић

©

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд